

DISSERTATIONS IN
**EDUCATION,
HUMANITIES,
AND THEOLOGY**

ANNE-MARIA NUPPONEN

»Savon murre» savolaiskorvin

Kansa murteen havainnoijana

PUBLICATIONS OF THE UNIVERSITY OF EASTERN FINLAND

Dissertations in Education, Humanities, and Theology No 11

UNIVERSITY OF
EASTERN FINLAND

ANNE-MARIA NUPPONEN

»*Savon murre*»
savolaiskorvin

Kansa murteen havainnoijana

Publications of the University of Eastern Finland
Dissertations in Education, Humanities, and Theology

11

University of Eastern Finland
Joensuu
2011

Kopijyvä

Joensuu, 2011

Sarjan vastaava toimittaja: Jopi Nyman

Myynti: Itä-Suomen yliopiston kirjasto

ISSN (nid.) 1798-5625

ISSN-L 1798-5625

ISBN (nid.) 978-952-61-0353-2

Nupponen, Anne-Maria
»Savon murre» savolaiskorvin. Kansa murteen havainnoijana
Joensuu: Itä-Suomen yliopisto, 2011, 317 sivua
Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Education, Humanities,
and Theology; 11
ISSN (nid.) 1798-5625
ISSN (PDF) 1798-5633
ISSN-L 1798-5625
ISBN (nid.) 978-952-61-0353-2
ISBN (PDF) 978-952-61-0354-9
Diss.

ABSTRACT: THE »SAVO DIALECT» ACCORDING TO SAVO RESIDENTS. FOLK PERCEPTIONS OF DIALECTAL SPEECH

This perceptual dialectological study deals with perceptions that non-linguists residing in Northern Savo have of the *Savo dialect*. The term *Savo dialect* is used by laymen, and it corresponds roughly to the Northern Savo dialects, which form part of the Savo dialect group categorized by Finnish language researchers. The main attention in this work is placed on the characteristics of the Northern Savo dialects and their relation to the neighbouring dialects. The data is divided into three groups. In the pilot study, there were 108 class teacher students who participated in a dialect recognition test by filling in a questionnaire. Another recognition test was conducted with 40 native Northern Savo residents, who were interviewed in person about their perceptions of the genuine *Savo dialect*. In addition, 18 non-native Northern Savo residents described their perceptions of the *Savo dialect* informally. They were also asked to analyze certain communication situations, such as giving orders. Most of them had moved to the area from Western or Southern Finland.

The research questions are as follows: Which features are typical of the *Savo* according to the native and non-native Savo residents? How do the native Savo residents recognize and observe the Northern Savo dialects and their neighbouring dialects? In addition to the perceptions of the Savo residents, the study also discusses perceptual dialectological issues at a more general level: How do laymen recognize the dialect of their home area and its neighbouring dialects and what are their perceptions like? Which dialectal features do non-native laymen pay attention to in their new area of residence? In addition, various methods of studying the folk perceptions of dialectal speech are also compared to each other.

The study deals with perceptions at all levels of language and language use. For the native Savo residents, the phonological, morphological, lexical, and prosodic features are particularly significant when they recognize dialects. The phonological and morphological features mentioned in the data have been connected with the *Savo dialect* in earlier studies as well, for example, in spontaneous dialect descriptions. The dialect recognition test (with speech samples in audio format) showed that these features form a

hierarchy: some of them are regarded as important only if certain other features coexist with them. One peculiarity was that laymen heard some of the features differently from linguists (e.g. *piättäjiltä* versus *peättäjiltä*). As far as the prosodic features are concerned, it was remarkable how important they are to laymen but how very difficult to analyze and describe faithfully. The study also showed that the Northern Savo residents assume that their local dialect differs from its neighbouring dialects more radically than it in reality does. In addition to feature analysis, the study includes maps of the supposed location of the *Savo dialect* area based on recognition tests.

The non-native Savo residents gave varying descriptions of the characteristics typical of the Savo dialect. When the informants imitated a typical *Savo dialect*, it was remarkably often that these imitations included syntactic features. The informants themselves, however, seemed unaware of the syntactic features repeated in their answers. The significance of pragmatic features was emphasized in the non-native interview data. For instance, the way statements are formulated in a somewhat indirect manner is paid attention to. There are various linguistic stereotypes connected with the *Savo dialect* – for example, it is often claimed that when someone from Savo begins to speak the responsibility is passed on to the listener. The descriptions of the *Savo dialect* provided by the non-natives tell something about the linguistic motives that may evoke these stereotypes. They also show that, in addition to the phenomena that have traditionally been studied in dialectology, there are several pragmatic dialectal features that deserve to be investigated in the future. The data gathered by interviewing non-native Savo residents has been analyzed by using general pragmatic theories, including the interactive point of view. These are approaches that have rarely been utilized in previous dialectal studies.

The methods used in this work are compared to methods that include spontaneous listing of dialect features, dialect translation tasks, and drawing mental maps. The characteristics of different methods are highlighted and their results discussed. Previous studies have rarely included interviews of people who are not originally from the dialect area, and in this work the perceptions of such informants offer a special means for investigating dialect features that are important for non-linguists.

Keywords: perceptual dialectology, folk linguistics, sociolinguistics, Savo dialects, Savo residents, Northern Savo

Nupponen, Anne-Maria

»Savon murre» savolaiskorvin. Kansa murteen havainnoijana

Joensuu: Itä-Suomen yliopisto, 2011, 317 sivua

Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Education, Humanities, and Theology; 11

ISSN (nid.) 1798-5625

ISSN (PDF) 1798-5633

ISSN-L 1798-5625

ISBN (nid.) 978-952-61-0353-2

ISBN (PDF) 978-952-61-0354-9

Diss.

ABSTRAKTI: »SAVON MURRE» SAVOLAISKORVIN. KANSA MURTEEN HAVAINNOIJANA

Kansandialektologiaan lukeutuvassa tutkimuksessa tarkastellaan pohjoissavolaisten ei-kielitieteilijöiden eli maallikoiden käsityksiä *Savon murteesta*. Kansan termi *Savon murre* vastaa lähinnä pohjoissavolaisia murteita, jotka ovat yksi savolaismurteiden alaryhmä fennistien luokittelussa. Päähuomio työssä on pohjoissavolaisissa murteissa: niiden ominaispiirteissä sekä suhteessa naapuriseutujen murteisiin. Aineisto jakautuu kolmeen osaan. Pilottitutkimuksessa 108 luokanopettajaopiskelijaa osallistui lomakemuotoiseen murteentunnistustestiin. Toinen tunnistustesti järjestettiin 40 syntyperäiselle pohjoissavolaiselle henkilökohtaisina haastatteluina – kerättävänä olivat käsitykset aidosta *savosta*. Lisäksi 18 ei-syntyperäistä pohjoissavolaista kertoi vapaamuotoisesti havaintojaan *Savon murteesta*. Heitä ohjattiin pohtimaan myös tiettyjä kielenkäyttötilanteita, esimerkiksi tapaa käskeä. Muuttajista suurin osa oli lähtöisin Länsi- ja Etelä-Suomesta.

Tutkimuskysymyksinä on, millaisista aineksista tyypillinen *Savon murre* koostuu syntyperäisten ja ei-syntyperäisten savolaisten mukaan sekä millä tavoin paljasjalkaiset savolaiset tunnistavat ja havainnoivat pohjoissavolaisia murteita ja niiden naapurimurteita. Kansandialektologiaa kysymyksiä selvitetään myös siten, että tarkastelu laajenee savolaisten havainnoista yleisemmälle tasolle kansandialektologisiin ilmiöihin: Kuinka maallikot tunnistavat oman kotiseutunsa puhutavan ja sen naapurimurteet sekä mitä he havainnoivat niistä? Millaisiin seikkoihin muuttajat kiinnittävät huomiota uuden kotiseutunsa murteessa? Lisäksi vertaillaan erilaisten metodien ominaispiirteitä kansan murrehavaintojen ja -käsitysten selvittämisessä.

Tutkimuksessa tarkastellaan havaintoja kaikilta kielen tasoilta sekä kielen käytöstä. Syntyperäisille savolaisille erityisesti äänne- ja muoto-opilliset, leksikaaliset ja prosodiset piirteet ovat merkittäviä murteentunnistuksessa. Äänne- ja muoto-opillisista piirteistä tartutaan murteellisuuksiin, joita on yhdistetty *savoon* aiemminkin esimerkiksi spontaaneissa murteen kuvailuissa. Kuuntelutestiin perustuva aineisto kuitenkin osoittaa, että piirteille muodostuu hierarkia: eräät murteellisuudet ovat merkittäviä vain, jos niiden rinnalla on tiettyjä muita piirteitä. Erityistä on, että maallikot kuulevat joitain piirteitä lingvistin tulkinnasta poikkeavalla tavalla (esimerkiksi *piättäjiltä* versus *peättäjiltä*). Proso-

disista piirteistä on huomattavaa, kuinka ne ovat maallikoille selvästi merkittäviä mutta kuinka ilmiötä on hankala eritellä ja kuvailla tarkasti. Tutkimus osoitti, että pohjoissavolaiset hahmottavat oman kotiseudun puhutavan ja sen naapurimurteiden erot jyrkemiksi, kuin ne todellisuudessa ovat. Piirretarkastelun lisäksi tutkimuksessa esitellään karttoina, minne *savo* sijoitetaan. Tällöinkin lähtökohtana ovat kuunnellut näytteet.

Muuttajat kuvailivat tyypillisiä savolaisuuksia monipuolisesti. Syntaktisiakin piirteitä jäljiteltiin huomattavan usein, mutta toisaalta informantit eivät näyttäneet olevan erityisen tietoisia siitä, että ne toistuivat heidän vastauksissaan. Muuttaja-aineistossa korostuu pragmaattisten piirteiden merkittävyys. Muun muassa tapa muotoilla sanottava jollain tavoin *epäsuorasti* kiinnittää huomiota. *Savon murteeseen* on tapana yhdistää paljon kielellisiä stereotyyppioita – esimerkiksi *vastuun siirtyminen kuulijalle*. Muuttajien *savo*-kuvaukset kertovat osaltaan niistä kielellisistä ilmiöistä, joita voisi olla stereotyyppien takana. Ne myös osoittavat, kuinka dialektologiassa perinteisesti käsiteltyjen kielenilmiöiden lisäksi murteista löytyisi varsinkin pragmatiikan alalta paljon uutta tarkasteltavaa. Tutkimuksessa analysoidaan muuttaja-aineistoa yleisten pragmatiikan teorioiden kautta; myös vuorovaikutuksen näkökulma on mukana. Näitä lähestymistapoja ei aiemmin ole mainittavasti hyödynnetty dialektologiassa.

Tutkimuksessa verrataan aineiston keruumenetelmiä murteellisuuksien spontaaniin luettelemiseen, murrekäännöstehtäviin ja mentaalikarttojen piirittämiseen. Eri aineistonkeruutapojen ominaispiirteitä tuodaan esille ja pohditaan niiden tarjoamia tuloksia. Aiemmin muuttajia ei ole juurikaan haastateltu tämän tutkimuksen tavoin, ja tässä työssä heidän havaintonsa tarjoavat erityisen keinon tarkastella maallikoille merkittäviä murteellisuuksia.

Asiasanat: kansandialektologia, kansanlingvistiikka, sosiolingvistiikka, savolaismurteet, savolaiset, savolaisuus, Pohjois-Savo

Esipuhe

Kun väitöskirjaprojekti lähenee kalkkiviivaa, on aika lausua kirittäjille kiitokset. Jatko-opintojeni alkuvaiheessa professori Marjatta Palander viittoi minut kansandialektologian pariin, mistä esitän suuret kiitokset. Ala osoittautui antoisaksi. Opintojeni edetessä olen kantanut Marjatalle ja toiselle ohjaajalleni dosentti Hannele Forsbergille runsaasti tekstiä luettavaksi, ja toimittamaani arkkimäärään perehtyminen on varmasti vienyt paljon aikaa. Kiitän Marjattaa ja Hannelea tutkimukseni ohjaukseen käyttämästänne panoksesta sekä työtä eteenpäin vieneestä palautteesta. Esitarkastajilleni, professori Aila Mielikäiselle ja ma. professori Kaija Kuirille, kuuluu kiitos huolellisesta perehtymisestä väitöskirjani käsikirjoitukseen. Arvokas palaute auttoi työni viimeistelyssä. Tutkija Eeva Yli-Luukkoa kiitän savolaismurteiden prosodiaa koskevan taustalukuni kommentoinnista.

Jatko-opintojeni aikana minulla on ollut tilaisuus osallistua kielentutkimuksen tutkijakoulu Langnetin tapahtumiin. Joensuun yliopistossa sekä nykyisessä Itä-Suomen yliopistossa on myös järjestetty jatko-opiskelijoille seminaareja ja kursseja. Haluan kiittää näistä hyödyllisistä opinnoista. Kielitieteen päivillä Oulussa, Vaasassa ja Jyväskylässä sekä Miten Suomi puhuu -ryhmän seminaareissa olen saanut varteenotettavia kommentteja työstäni. Muun muassa Johanna Vaattovaara ja Hanna Lappalainen ovat tarjonneet tutkimusta virkistäviä ajatuksia. Joensuussa olen saanut keskustella työstäni etenkin Ossi Kokon, Helka Riionheimon, Tuija Särkisen ja Tarja Tantun kanssa, kun olemme kokoontuneet jatko-opiskelijoiden »jorinoihin». Esitän kaikille lämpimät kiitokset keskusteluista. Ossi Kokolle kuuluu kiitos monivuotisesta jatko-opiskelijoiden kokoontumisten järjestämisestä. Työni englanninkielisen abstraktin kieliasun tarkastuksesta kiitän Esa Penttilää.

Kansandialektologista tutkimusta ei ole ilman kansaa, ja erityiset kiitokset ansaitsevatkin ne 58 haastateltavaa ja 108 kyselylomakkeen täyttäjää, jotka pyyteettömästi järjestivät aikaansa murrekäsitysten kartoittamiseen. Te puhalsitte tämän tutkimuksen eloon ja teitte tutkimisesta mielenkiintoista! Kiitän henkilöitä, jotka ovat auttaneet sopivien haastateltavien löytämisessä. Apua on ollut ystäväni lisäksi savolaisten kunnanvirastojen, oppilaitosten ja seurakuntien työntekijöistä. Lomakekyselyn toteuttamisessa avusti lehtori Katri Savolainen, ja muiden kuin syntyperäisten savolaisten löytymistä siivitti merkittävästi KuoLO ry (Kuopion lääketieteenopiskelijoiden yhdistys). Kuopiossa sain tehdä yliopiston tiloissa veloituksetta osan haastatteluistani. Varsinaisten informanttien lisäksi suuret kiitokset kuuluvat kaikille teille loppuille savolaisille: kyllä ei ole puutetta siitä, mitä tutkia!

Jenny ja Antti Wihurin rahasto on mahdollistanut kolmivuotisen paneutumisen tutkimukseeni. Lisäksi työtäni ovat rahoittaneet Joensuun yliopisto, Emil Aaltosen Säätiö, Suomen Kulttuurirahaston keskusrahasto sekä Pohjois-Savon rahasto (Eero Hämäläisen ja J. E. Tuovisen nimikkorahastot) ja Itä-Suomen yliopiston filosofinen tiedekunta. Esitän kunnioittavat kiitokset tuesta ja työlleni annetusta arvostuksesta.

Kiitän lämpimästi vanhempiani, läheisiäni ja ystäviäni myötäelämisestä väitöskirjaaskareessa. Voin ilokseni huomata, ettei näitä väitösmaileja ole tarvinnut juosta yksin. Lausun parhaat kiitokset tuesta ja hetkistä, jolloin olen saanut irrottaa ajatuksia väitösarjesta. – Väitöskirja ei liene suosituinta yöpöytälukemista, mutta toivon, että työni tarjoaisi paitsi virikkeitä suomen kielen tutkimuksen jatkumolle myös iloa muillekin kielestä ja savolaisuudesta kiinnostuneille.

Joensuussa 28. helmikuuta 2011

Anne-Maria Nupponen

Sisällys

Esipuhe	vii
Sisällys	ix
1. JOHDANTO	1
1.1. Kansandialektologian synty ja kehitys	2
1.2. Tutkimuksen tavoitteet ja työn rakenne	6
1.3. Tutkimusaineisto ja -menetelmät	7
1.3.1. Lomakemuotoinen pilottitutkimus	10
1.3.2. Murteentunnistustesti syntyperäisille pohjoissavolaisille	11
1.3.2.1. Haastateltavien taustatiedot	11
1.3.2.2. Tunnistustestin näytteiden esittely	13
1.3.2.3. Haastateltavien hankkiminen ja testin toteuttaminen	15
1.3.3. Ei-syntyperäisten pohjoissavolaisten haastattelut	19
1.3.3.1. Haastateltavien taustatiedot	19
1.3.3.2. Haastattelujen toteuttaminen	21
1.3.4. Litteroinnista	25
2. KANSAN NÄKÖKULMA MURTEISIIN	27
2.1. Tutkimuskohteena käsitykset murteista ja niiden puhuma-alueista	28
2.2. Maallikoiden kyky havainnoida murteellisuuksia	30
2.2.1. Katsaus havainnointikykyä kuvailevaan termistöön	30
2.2.2. Tutkimusmenetelmien esittelyä	30
2.2.3. Tähänastisia huomioita murteellisuuksien havaitsemisesta	33
2.3. Maallikoiden tapa puhua murteista	38
3. SAVOLAISMURTEIDEN HISTORIAA JA NYKYPÄIVÄÄ	41
3.1. Savolaismurteiden alueellista taustaa	41
3.1.1. Savolaisasutuksen synnystä ja savolaisekspansioista	41
3.1.2. Savolaismurteiden nykyinen alue	41
3.2. Savolaismurteiden tyypilliset piirteet	44
3.2.1. Äänne- ja muoto-opilliset piirteet	44
3.2.2. Prosodiset piirteet	52
3.2.3. Leksikaaliset piirteet	54
3.2.4. Syntaktiset piirteet	56
3.2.5. Pragmaattiset piirteet ja kieltä koskevat heimostereotypiat	58
3.3. Savolaismurteisiin suhtautuminen	62
3.3.1. Savolaismurteisuudet kirjakielen osana ja murre tutkimuksen kohteena	62
3.3.2. Murteiden vähättelystä ja välttelystä murrebuumiin	63

3.3.3. Kansan käsityksiä savolaismurteista – tarkasteltavina asenteen evaluoiva ja konatiivinen komponentti	64
3.3.4. Median välittämä kuva savolaismurteista ja niiden puhujista	67

4. SYNTYPERÄISET POHJOISSAVOLAISET SAVON JÄLJILLÄ	69
4.1. Murrenäytteiden sijoittaminen ja nimeäminen	69
4.1.1. Käsitukset murrenäytteiden puhujien kotiseudusta	69
4.1.2. Näytemurteiden nimeäminen	77
4.1.3. <i>Savon murteen</i> alue tunnistustestin mukaan	84
4.2. <i>Savon</i> kriteerit	90
4.2.1. Äänne- ja muoto-opillisten piirteiden arviointi	90
4.2.1.1. <i>Savon murteen</i> rajaaminen sanaesimerkein	91
4.2.1.2. Sanallinen kuvailu sekä irralliset äänneet ja äännesekvenssit	102
4.2.1.3. Havainnot tuloksista ja vertailua aiempaan tutkimukseen	109
4.2.2. Prosodiset savolaisuudet	115
4.2.3. Leksikaaliset piirteet <i>savona</i>	122
4.2.4. <i>Savon murteen</i> syntaktiset tyypillisyydet	132
4.2.5. Huomioita savolaisesta <i>puhetavasta</i>	136
4.2.6. <i>Savon</i> alamurteista	142
4.3. <i>Savoksi</i> hahmottumattomat piirteet	146
4.3.1. Murrenäytteet muuna kuin <i>Savon murteena</i>	146
4.3.2. Harvoin jäljitellyt piirteet	150
4.3.3. Ristiriitaisesti kommentoidut piirteet	153
4.4. Maallikon ja kielitieteilijän toisistaan poikkeavat tulkinnat kielenainesesimerkeistä	155
4.5. Koontia	163
4.5.1. Murteentunnistustestin keskeiset tulokset	163
4.5.2. Kokoavia huomioita murteellisuuksien havaitsemisesta	165
4.5.2.1. Kielen eri osa-alueita koskevien havaintojen vertailua	165
4.5.2.2. Piirteiden havaitsemiseen vaikuttavia tekijöitä	167
4.5.2.3. Murteiden kuuntelussa ja niiden välittömässä jäljittelyssä esiin nousevia ilmiöitä	169
5. SAVON KRITERIT EI-SYNTYPERÄISTEN POHJOISSAVOLAISTEN MUKAAN	171
5.1. <i>Savon murteen</i> äänne- ja muoto-opilliset piirteet	171
5.1.1. Sanaesimerkeissä ja niitä pitemmissä jäljitelmissä esiintyvät savolaisuudet	172
5.1.2. Savolaisuuksien ja murteen puhumisen sanallinen kuvailu sekä irralliset äänneet ja äännesekvenssit	176
5.2. Prosodiset piirteet <i>savona</i>	180
5.3. Leksikaaliset savolaisuudet	183
5.4. <i>Savon murteen</i> syntaktiset piirteet	188
5.5. Savolaisten <i>tapa ilmaista itseään</i>	189

5.5.1. Erot <i>suoruudessa</i> ja <i>selvyydessä</i>	191
5.5.1.1. Puhetta muusta kuin varsinaisesta asiasta	194
5.5.1.2. Savolaisten direktiivit	196
5.5.1.3. Savolaisten kysymykset ja tapa hankkia tietoa	200
5.5.1.4. Savolaisten vastausten erityispiirteitä	203
5.5.1.5. Mielipiteen ilmaisu ja muita esimerkkejä	208
5.5.1.6. <i>Kieroudesta</i> – ja yllättävästä <i>suoruudesta</i>	209
5.5.2. Erot puheen määrässä	214
5.5.3. Savolaisen huumorin erityispiirteitä	220
5.5.4. Muita havaintoja	225
5.5.5. Kokoavia huomioita muuttajien havainnoista	227
5.5.5.1. Muuttajat puhetkoja tunnistamassa	228
5.5.5.2. Gricen yhteistyön periaatteen ilmenemiä savolaispuheessa	229
5.5.5.3. Muuttajien havaintoja kohteliaisuuden ilmenemisestä	234
5.5.5.4. Stereotyyppien vaikutus muuttajien havaintoihin	237
6. POHDINTAA JA MENETELMIÄ KOSKEVIA HAVAINTOJA	239
6.1. Murrealuekäsitusten selvittäminen kuuntelutestin avulla	239
6.2. Murteentunnistuskyvyn analysointi kuuntelutestein	243
6.2.1. Sopivan analysointitavan valintaan vaikuttavia tekijöitä	243
6.2.2. Tunnistuskyvyn arviointi – oikeita ja vääriä vastauksia?	246
6.2.3. Kuuntelutestien anti tiivistetysti	247
6.3. Murteiden tyypillisiä piirteitä koskevat käsitykset ja niiden tarkastelu eri menetelmin	248
6.3.1. Spontaanin kuvailun, käännöstehtävien ja kuuntelutestien vertailua	248
6.3.2. Tyypillisiä piirteitä koskevia havaintoja kielen eri tasoilta sekä kielen käytöstä	250
6.3.3. Kuuntelutestien tulosten analysoinnissa huomioon otettavia seikkoja	252
6.4. Murteellisuuksien havaitseminen	254
6.4.1. Havainnointikyvyn tarkastelua ja menetelmien vertailua	254
6.4.2. Eräitä informanttien havaintoihin vaikuttavia seikkoja	256
6.5. Maallikot murteista puhumassa	258
6.5.1. Kokoavia havaintoja savolaisaineistosta	258
6.5.2. Maallikoiden termien monimerkityksisyys ja haastattelukielen haasteet	260
6.6. Käsitykset oman kotiseudun murteen ja sen naapurimurteiden eroista	261
6.7. Muuttajien haastattelu – ikkuna merkittäviin murteellisuuksiin	263
6.7.1. Maallikoille merkittävien murteellisuuksien monipuolisuus	263
6.7.2. Pragmaattisia piirteitä koskevien havaintojen tarkastelua	264
6.7.3. Muuttaja-aineiston kriittistä arviointia	267
7. VIIMEINEN SANA	269

LÄHTEET	271
LIITTEET	297

TAULUKKOLUETTELO

Taulukko 4.1. Syntyperäisten pohjoissavolaisten (N = 40) kyky sijoittaa kuuntelutestin murrenäyte oikealle murrealueelle	72
Taulukko 4.2. Pohjoissavolaisten murteiden alueelle sijoitetut naapurimurteiden näytteet, kuuntelutestin informantteina syntyperäiset pohjoissavolaiset (N = 40)	76
Taulukko 4.3. Kuuntelutestissä tunnistetut näytteet, kun kriteerinä on näytteen puhe- tapaa lähinnä vastaava maallikoiden murrenimitys (informantteina syntyperäiset poh- joissavolaiset, N = 40)	83
Taulukko 4.4. Kuuntelutestin murrenäytteiden nimeäminen <i>savoksi</i> , informantteina syntyperäiset pohjoissavolaiset (N = 40)	83
Taulukko 4.5. Kuuntelutestin äänne- ja muoto-opillisia piirteitä sekä syntyperäisten pohjoissavolaisten arviot niiden murretaustasta	92
Taulukko 4.6. <i>mua, piä</i> -diftongiutumisen <i>Savon murteen</i> piirteenä näytteittäin tarkas- teltuna, informantteina syntyperäiset pohjoissavolaiset	93
Taulukko 4.7. <i>suoloo, leippee</i> -monoftongiutumisen <i>Savon murteen</i> piirteenä näytteittäin tarkasteltuna, informantteina syntyperäiset pohjoissavolaiset	94
Taulukko 4.8. <i>ee:n</i> labiaalistuminen (<i>tu[l]loo</i>) <i>Savon murteen</i> piirteenä näytteittäin tar- kasteltuna, informantteina syntyperäiset pohjoissavolaiset	96
Taulukko 4.9. Yleisgemmaatio <i>Savon murteen</i> piirteenä näytteittäin tarkasteltuna, in- formantteina syntyperäiset pohjoissavolaiset	97
Taulukko 4.10. Pohjoissavolaisten murteiden mukainen svaavokaali <i>Savon murteen</i> piirteenä näytteittäin tarkasteltuna, informantteina syntyperäiset pohjoissavolaiset	99
Taulukko 4.11. Essiivimuotoinen aktiivin 2. partisiippi <i>Savon murteen</i> piirteenä näyt- teittäin tarkasteltuna, informantteina syntyperäiset pohjoissavolaiset	99
Taulukko 4.12. (<i>ht</i> :) <i>hØ Savon murteen</i> piirteenä näytteittäin tarkasteltuna, informant- teina syntyperäiset pohjoissavolaiset	100
Taulukko 4.13. Diftongien <i>ai, äi</i> ja <i>oi</i> redusoituminen <i>Savon murteen</i> piirteenä näytteit- tään tarkasteltuna, informantteina syntyperäiset pohjoissavolaiset	101
Taulukko 4.14. Eräiden kuuntelutestin näytteisiin sisältyneiden äänne- ja muoto-opil- listen piirteiden saamat arviot savolaisuudesta, informantteina syntyperäiset pohjois- savolaiset	110
Taulukko 4.15. Kuuntelutestin näytteiden arviointi muuksi kuin <i>Savon murteeksi</i> , infor- mantteina syntyperäiset pohjoissavolaiset (N = 40)	146
Taulukko 4.16. Pohjalaispiirteitä, jotka syntyperäiset pohjoissavolaiset hahmottivat kuuntelutestissä useimmin muuksi kuin <i>Savon murteeksi</i>	147
Taulukko 4.17. Eräiden pohjalaispiirteiden murretaustan määrittelyä, informantteina syntyperäiset pohjoissavolaiset	148
Taulukko 4.18. Itämurteiden erikoisgemmaatio <i>Savon murteen</i> piirteenä näytteittäin tar- kasteltuna, informantteina syntyperäiset pohjoissavolaiset	154
Taulukko 5.1. Tyypilliset savolaisuudet muuttajien (N = 16) ja syntyperäisten savolais- ten (N = 40) mukaan	173

KARTTALUETTELO

Kartta 1.1. Pohjois-Savon maakunta ja pitäjät, joista kuuntelutestin informantit (N = 40) ovat kotoisin	12
Kartta 3.1. Suomen murrealueet Itkosen (1989: 342–343) mukaan	42
Kartta 4.1. Syntyperäisten savolaisten (N = 40) käsitykset siitä, mistä pitäjistä kuuntelutestin Kuopio-näyte on peräisin	70
Kartta 4.2. Syntyperäisten savolaisten (N = 40) käsitykset siitä, mistä pitäjistä kuuntelutestin Tohmajärvi-näyte on peräisin	71
Kartta 4.3. Syntyperäisten savolaisten (N = 40) käsitykset siitä, mistä pitäjistä kuuntelutestin Ristijärvi-näyte on peräisin	72
Kartta 4.4. Syntyperäisten savolaisten (N = 40) käsitykset siitä, mistä pitäjistä kuuntelutestin Kinnula-näyte on peräisin	73
Kartta 4.5. Syntyperäisten savolaisten (N = 40) käsitykset siitä, mistä pitäjistä kuuntelutestin Haapavesi-näyte on peräisin	74
Kartta 4.6. Pitäjät, joissa syntyperäisten savolaisten (N = 40) mukaan puhutaan <i>Savon murretta</i>	84
Kartta 4.7. Pitäjät, joissa syntyperäisten savolaisten (N = 40) mukaan puhutaan <i>Etelä-Savon murretta</i> (lyhenne E) tai <i>Ylä-Savon murretta</i> (lyhenne Y)	85
Kartta 4.8. Pitäjät, joissa syntyperäisten savolaisten (N = 40) mukaan puhutaan murretta, joka ei ole <i>savoa</i> ja jossa ei ole myöskään osittain kuultavissa <i>savoa</i>	86
Kartta 4.9. Pitäjät, joissa syntyperäisten savolaisten (N = 40) mukaan puhutaan sellaista nimeämätöntä murteiden sekoitusta, jonka yhtenä osana on <i>savo</i> , sekä pitäjät, joissa puhutaan <i>savokarjalaa</i> (lyhenne SK)	87
Kartta 4.10. Pitäjät, joihin syntyperäiset savolaiset (N = 40) sijoittivat sellaisen muuksi kuin <i>savoksi</i> nimetyn murteen, jonka joukosta he kuulivat <i>Savon murretta</i>	89

1. Johdanto

Kansalla on usein mielikuvia murteiden tyypillisyyksistä: savolaisten ajatellaan *viäntävän* ja puhuvan *kierosti*, eteläpohjalaisen kieltä luonnehditaan *leveäksi* ja *rehdiksi* ja karjalainen tunnetaan pronominiesta *mie*. Savolaisista ja heidän murteestaan on syntynyt runsaasti yleisiä käsityksiä. Osa niistä on hyvinkin vanhoja; esimerkiksi savolaisten puheliaisuuteen viittaa jo Topelius (1981 [1899]: 32) *Maamme kirjassaan*. 1920-luvulle tultaessa savolaiset sutkaukset ja letkaukset olivat tunnettuja käsitteitä, ja nykyaikanakin stereotypiat on tapana liittää kielelliseen valmiuteen. Savolaisten väitetään olevan muun muassa »kieroja» ja heillä kuvaillaan olevan »väärät leuat». (Virtanen 1996: 66 ja mainitut lähteet.) Savolaiseen huumoriin on sanottu kuuluvan »kuivan-älyllistä viisastelevaisuutta» ja »alinomaista leikkivalehtelua» (Kuusi 1993b [1981]: 379–380). Onpa savolaiset nimetty jopa »Suomen latinoiksi» – heillä kun on oma työtahtinsa, joka sallii rupattelun (Malmberg–Vanhatalo 1985: 102). Savolaisuuden luonnehdinnoissa kielenkäyttö on keskeisemmässä asemassa kuin muiden (maakunta)heimojemme määrittelyissä (Mielikäinen 2008: 96).

Tarkastelen työssäni pohjoissavolaisten käsityksiä savolaismurteista. Kansandialektologia on tutkimussuuntaus, jossa kiinnostuksen kohteena ovat niin sanottujen maallikoiden (eli muiden kuin kielitieteilijöiden) havainnot ja käsitykset murteista sekä asenteet murteita kohtaan. Tässä työssä keskityn murrekäsitysten ja -havaintojen tarkasteluun. Maallikoilla ei ole tapana puhua *savolaismurteista* vaan yleinen, tunnettu termi on *Savon murre*, joka puolestaan vastaa lähinnä pohjoissavolaisia murteita (esim. Arve 2002: 41–42; Palander 2007: 30–33; Isomöttönen 2008: 44–45). Päähuomio työssäni on pohjoissavolaisissa murteissa: niiden ominaispiirteissä sekä suhteessa naapuriseutujen murteisiin. Aineistossani *savoa* kuunnellaan kahdenlaisin savolaiskorvin. Ensinnäkin olen teettänyt 40 syntyperäiselle pohjoissavolaiselle murteentunnistustestin, joka toi esiin käsityksiä aidosta *savosta*. Toiseksi olen kerännyt haastatellen havaintoja 18 ei-syntyperäiseltä pohjoissavolaiselta, jotka ovat viettäneet lapsuutensa ja nuoruutensa Länsi-, Etelä- tai Keski-Suomessa. Työhöni kuuluu lisäksi pilottitutkimus, jossa testasin murteentunnistustestiä sekalaisella ryhmällä luokanopettajaopiskelijoita.

Suomalaisessa tutkimuksessa kansan murrekäsityksiä ja -tietoisuutta on tarkasteltu yksittäisistä piirteistä (ks. esim. Nahkola 1987: 167; Palander 1987b: 210–214). Toisaalta on selvitetty yksittäisten kieliyhteisöjen käsityksiä oman kotiseudun puhetavasta tai murteista ylipäänsä (ks. esim. Palander 2007). Pohjoissavolaiset eivät ole aiemmissä tutkimuksissa olleet keskeisenä informanttiryhmänä lukuun ottamatta eräitä pro gradu -töitä (ks. esim. Törnqvist 2004). Suomalaisissa tutkimuksissa ei ole keskitytty muuttajien havaintoihin uuden kotiseutunsa murteesta – useimmiten on haastateltu henkilöitä, jotka ovat syntyperäisiä tietyn murteen puhujia (tai hyvin lähellä sellaisia).

Savon murteen tekevät mielenkiintoiseksi tutkimuskohteeksi monet yleiset käsitykset, joihin kansa viittaa usein (savolaiset ovat *kieroja*, savolaisen puhuessa *vastuu siirtyy kuulijalle* ja niin edelleen). Verrattain yleisiä ovat myös eräät sellaiset käsitykset, jotka kertovat

siitä, miltä *Savon murre* kuulostaa – *savoon* yhdistyy esimerkiksi humoristisuuden leima. Osaltaan kansandialektologiseen tutkimukseen tuo ajankohtaisuutta niin sanottu murrebuumi. Monet murteelle käännettyt sarjakuvat ja uskonnolliset tekstit sekä maallikoiden kirjoittamat murre-sanakirjat ja -oppaat kertovat kansan puhutavan suosiosta (ks. esim. Eskelinen 1997; Luaksolaesten lempi; Savolaesten katkismus). Oman vivahteensa tutkimukseen antaa murteidemme voimakas murros viime vuosikymmeninä. Mielenkiintoista on, kuinka tiettyjen piirteiden harvinaistuminen (tai säilyminen tai yleistyminen) voi peilautua maallikoiden murrekäsityksiin. Savolaismurteiden kohdalla erityistä on murreryhmän maantieteellinen laajuuskin; eräät piirteet ovat laajalevikkisiä, toisaalta on olemassa tiettyjen alaryhmien suppea-alaisia piirteitä. Selvitettävänä on, mikä lopulta tekee murteesta maallikon korvissa *savon*.

Luvussa 1.1 tarkastelen kansandialektologisen tutkimuksen historiaa. Tämän jälkeen esittelen tutkimukseni tavoitteita ja työni rakennetta kokonaisuudessaan. Luvusta 1.3 selviävät käyttämäni tutkimusaineisto ja menetelmät.

1.1. KANSANDIALEKTOLOGIAN SYNTY JA KEHITYS

Termi *perceptual dialectology* voidaan suomentaa kansandialektologiaksi tai havaintodialektologiaksi (Palander 2001: 147). Tässä työssä käytän termiä *kansandialektologia*, joka on Suomessa vakiintunut käyttöön. Alan tutkimuksessa *maallikoilla* tarkoitetaan henkilöitä, joilla ei ole kielitieteellistä koulutusta suomen kielestä. Suomalaisessa tutkimuksessa on maallikoiden lisäksi puhuttu *ei-kielitieteilijöistä* (esim. Mielikäinen–Palander 2002: 90). Työssäni viitataan myös termillä *kansa* väestön siihen osaan, jolla ei ole kielitieteellistä suomen kielen koulutusta. Englanninkielisessä tutkimuksessa on käytetty termiä *folk* ('kansa'), kun on viitattu muihin kuin kielitieteellistä koulutusta saaneisiin henkilöihin (esim. Niedzielski–Preston 2000: viii).

Kansandialektologia on osa kansanlingvistiikkaa, jossa kiinnostus ulottuu murrehavainnoista maallikoiden havaintoihin kielenkäytöstä ylipäänsä (ks. esim. Preston 1999b: xxiv). *Kansanlingvistiikka* on suomennos termistä *folk linguistics* (ks. Palander 2001: 147). Alueellisten murteiden lisäksi kansandialektologit ovat tarkastelleet käsityksiä sosiaalisista murteista; työssäni keskityn ensin mainittuihin. Kansanlingvistisiä tutkimuskysymyksiä ovat ratkoneet yhtäältä sociolinguistit, toisaalta dialektologit (ks. taustahistoriasta tarkemmin esim. Preston 1989: 1–2). Kansanlingvistiikassa yhtenä keskeisenä aiheena ovat kielelliset asenteet. Niiden tutkimus alkoi varsinaisesti 1960-luvulla, ja erityisesti sociolinguistit ovat olleet aiheesta kiinnostuneita. Kansanlingvistiikka jatkaa dialektologien kehittämänä tutkimussuuntana kielellisten asenteiden tarkastelua, joka on vuosikymmenten aikana monipuolistunut menetelmiltään ja näkökulmiltaan. (Mielikäinen–Palander 2002: 86.) – Tarkkaan ottaen myös perinteentutkijoilla on ollut yhtäläisiä tavoitteita kansandialektologien kanssa (ks. esim. Pietilä 1997). Perinteentutkijat ovat tarkastelleet, millaisia yleisiä luonnehdintoja (kuten savolaisten *kierous* tai hämäläisten *hitaus*) eri alueiden asukkaisiin yhdistetään. Osa näistä luonnehdinnoista paljastaa käsityksiä kielenkäytön piirteistä.

Varhaista kansandialektologista tutkimusta on ilmestynyt Hollannissa 1940-luvulla, jolloin Antonius Weijnen esitteli tavan kerätä maallikoiden käsityksiä murrealueista, ja 1950-luvun Japanissa, jossa Willem Grootaers tallensi kansalaisten murrekäsityksiä (Preston 1989: 4, 6; ks. myös Weijnen 1999). Goeman (1999: 138–139) esittelee vielä varhempaa tutkimusta: eräs laaja aineistonkeruu, jonka tulokset jäivät kuitenkin tuolloin analysoimatta, on peräisin 1800-luvulta. Termiä *folk linguistics* on käytetty jo vuonna 1966 (Preston 1989: 2; Niedzielski–Preston 2000: 2). Suomessakin on ilmestynyt varhaisia kansandialektologisia julkaisuja (ks. murrematkimuksista Ojansuu 1908; Pirkko Leino 1968). Kaikkiaan murrehavaintojen tutkimus on kuitenkin ollut meillä ja maailmalla vähäistä ennen 1900-luvun loppuvuosikymmeniä.

Kansandialektologian vakiinnuttajaksi mainitaan usein yhdysvaltalainen Dennis R. Preston, joka alkoi tutkia maallikoiden käsityksiä 1980-luvun alussa (ks. Preston 1989: xi). Hänen voi sanoa luoneen sen pohjan, jonka varassa kansandialektologian oli mahdollista ponnistautua aiempaa mittavampaan suosioon. Preston on etsinyt käsiinsä maailmalla tehtyjä varhaisia tutkimuksia maallikoiden murrehavainnoista ja esitellyt niitä kootusti nostaen samalla ensi kertaa esiin termin *perceptual dialectology*. Hän on myös vienyt alaa itse eteenpäin monipuolistamalla tutkimusmenetelmiä. Tutkimussuuntauksen tunnettuutta hän on vankistanut toimittamalla laajoja artikkelikokoelmia, joihin on kerätty tuloksia eri puolilta maailmaa. Preston on muun muassa merkittänyt maallikoilla murrealueita karttapoljalle, pyytänyt järjestämään eri alueiden puhetapoja yleiskielisyys- ja miellyttävyysjärjestykseen ja kuunteluttanut maallikoilla murrenäytteitä, joista on pitänyt arvioida puhujan kotiseutu. (Ks. esim. Preston 1989; 1999a; Long–Preston 2002.) Nykyisin kansandialektologinen tutkimus on levinnyt verrattain laajalle: Hollannissa ja Japanissa tutkimustraditio jatkuu tänäkin päivänä (ks. esim. Van Bezooijen 2002; Yonezawa 2002). Yhdysvalloissa tutkimusta on ilmestynyt jo paljon, ja aineistoa on kertynyt myös muun muassa Brasiliasta, Turkista, Norjasta, Venäjältä ja Koreasta (ks. Preston 1989; 1999a; Long–Preston 2002; Krause ym. 2006).

Suomessa varhaista kansandialektologista tutkimusta on ollut sellaisten murrematkimusten analysointi, jotka ovat vakiintuneet kansan murrekuvailuina (esimerkiksi *laakaalaan laalaa saanan laateella*). Heikki Ojansuu kuvailee 1900-luvun alussa *Virittäjä*-lehdessä, kuinka hänen aikakautensa suomalaiset tietävät »hämmästyttävän tarkasti», kuinka naapuripitäjän murre eroaa heidän omasta kielestään äänneasun, sanaston ja puheenparsienkin osalta. Ojansuu ei jää Prestonia huonommaksi lausueksaan ikään kuin perustussanat kansandialektologiselle tutkimustyölle: »Valitettavasti on tältä alalta koottu vähänlaisesti aineksia, mutta niistäkin vähistä voi helposti huomata, että kansan tekemät havainnot yleensä ovat tarkkoja ja että niistä on tieteellisellekin tutkimukselle hyötyä.» (Ojansuu 1908: 9). *Virittäjässä* julkaistiin vuosina 1908–1910 lyhyitä katsauksia kansan murrehavaintoihin lähinnä matkimusten luetteloina. Päähuomio oli selvästi länsimurteissa. (Ks. Erkkilä–Paulaharju 1908; Godenhjelm ym. 1908; Ojansuu ym. 1908; Ojansuu 1909; Saarimaa 1909; Paulaharju 1910; Saarimaa 1910; matkimusten tunnettuuteen viittaa myös J. K. Mäntylä 1909: 32.)

1900-luvun alun jälkeen maallikoiden murrehavainnot nousivat tieteellisissä julkaisuissa esiin vain harvakseltaan seuraavan noin puolen vuosisadan aikana. Lauri Kettunen (esim. 1930a: 144, 191; 1930b: 166 > Mielikäinen–Palander 2002: 96) kertoo teoksissaan

lyhyesti kansan viehätyksestä jäljitellä murretta, ja eräät tutkijat ovat huomauttaneet pilkkallisen matkimisen yhdeksi syyksi siihen, että murrepiirre voi alkaa harvinaistua (esim. Virtaranta 1946: 107–109; Rapola 1966: 94–95, 197–198). Eräänlaiset kansan tokaisut saivat julkisuutta Iris Järviö-Niemisen väitöskirjassa *Suomalaiset sanomukset* (1959), jossa aiheena ovat wellerismit. Murteen näkökulmasta niitä tarkastellaan kuitenkin vain lyhyesti paikkakuntiin liittyvien sanomusten yhteydessä.

Ensimmäinen laaja kansan murrehavaintoihin keskittyvä tutkielma Suomessa on Pirkko Leinon pro gradu -työ suomalaisista vakiintuneista murrematkimuksista vuodelta 1968. Työssä on runsaasti esimerkkitapauksia, ja siinä on pohdittu myös jäljittelyilmiön syntyä. Leinon työn jälkeen Suomessa ei ole valmistunut tutkimusta, jossa samassa mittakaavassa käsiteltäisiin vakiintuneita matkimuksia koko maasta. Sen sijaan suurelle yleisölle suunnattuja viihteellisiä kokoelmia matkimuksista ja muista kielikaskuista on julkaistu (ks. Punttila 1998; 2001; 2004).

Ennen 1900-luvun jälkivuosisikymmeniä kansan murrehavaintojen analysointi oli harvinaista, kuten edeltä käy ilmi. Sen sijaan ei-kielitieteilijöiden havaintoja hyödynnettiin muulla tavoin: murretta haluttiin tallentaa jälkipolville, ja maallikoita pyydettiin avuksi. Syntyneet aineistot kertovat pääasiassa siitä, millaista kansan käyttämä kieli on, mutta epäsuorasti myös siitä, millainen kansa on ollut murrehavaintojen tekijänä. On toki huomattava, että havaintoja on julkaistu sellaisilta maallikoilta, jotka ovat olleet taitavia taltioimaan murretta (ks. esim. Rapola–Hakulinen–Ruoppila 1940: 1). Murteen virheellistä jäljittelyä ei ole tietenkään pyritty julkaisemaan – aineistot eivät näin ollen tarjoa esimerkkejä jäljittelyn vaikeudesta. Sen sijaan niistä on mielenkiintoisesti nähtävissä se, millä tavoin tieteen tekijät ovat eri aikoina suhtautuneet maallikoihin murteen havaitsoina.

Yksi laaja kokoelma maallikoiden tallentamasta murteesta on *Suomen kansan murrekirja*. Teoksen juuret ulottuvat vuoteen 1939, jolloin Kotikielen Seura ja Suomalaisen Tiedeakatemian Keräilytoimisto järjestivät kilpailun, jossa haettiin yhtenäisiä tekstikatkelmia suomen murteista. Kilpailu tuotti runsaan määrän hyviä tekstejä, joista osa päätettiin julkaista murrekirjoina. (Rapola–Hakulinen–Ruoppila 1940: 1.) Murteentallentajien joukossa oli esimerkiksi opettajia (ks. esim. SKMK I s. 14), joilla on voinut siis olla jonkinlaista koulutusta kielestä, mutta mukana oli runsaasti myös muun muassa maanviljelijöitä, suutareita ja kirvesmiehiä (ks. esim. SKMK II s. 5, 31, 54). Palander (1987b: 215) on selvittänyt erikoisgemaation osalta, kuinka toimittajat ovat työstäneet maallikoiden tekstejä edelleen: kun hän vertaili julkaistuja otteita murteesta ja alkuperäisiä tekstejä, hän havaitsi, että erikoisgemaatiota oli lisätty painoon meneviin versioihin. Kansan tallentamiin murrekatkelmiin ei näin ollen ole täysin luotettu, vaan tieteen tekijät ovat katsoneet tietävänsä todellisen murteenkäytön paremmin. Mielikäinen (2004: 513–514) on kiinnittänyt huomiota samankaltaiseen menettelyyn vertailtuaan liudennusmerkintöjä alkuperäisiin käsikirjoitteisiin.

Suomen murteiden sanakirjaa koskevan hankkeen juuret yltävät 1800-luvulle (Vilppula 1976: 67 ja mainitut lähteet; ks. sanaston keruusta myös esim. Länsimäki 1976). Sanakirjan aineisto on muodostunut kahta tietä: kielitieteellisen koulutuksen saaneet kerääjät ovat toisaalta koonneet aineistoa kenttätöinä, toisaalta niin sanotut tavalliset »murrenpuhujat» ja »murteentuntijat» ovat kyselyjen kautta lähettäneet sanatietojaan (Tuomi 1985: VI).

Tuomi (1989a: 76–77) painottaa, että toimittajat eivät *Suomen murteiden sanakirjaa* varten »parantele» tai »korjaa» maallikoiden kirjoittamaa tekstiä. Asenne kansaan murteen tallentajana on tämän suhteen muuttunut verrattuna *Suomen kansan murrekirjan* aikaan. Murteen korjailun sijaan sanakirjankin kohdalla toimittajat ovat kuitenkin valikoineet julkaistavaa ainesta. SMS:n toimitusohjeissa muistutetaan, kuinka »aineisia seuloittaessa» on pantava »erityinen paino tietojen luotettavuuteen». Murre-esimerkkien aitoutta ja »provosoinnin makua» neuvotaan tarkkailemaan. (Suomen murteiden sanakirjan toimitusohjeet s. 9, ks. myös 93–95.)

1970-luvun lopulta lähtien Suomessa alkoi vähitellen ilmestyä lisää kansandialektologisia tavoitteita sisältäviä tutkimuksia. Samalla yhä selvempänä pidettiin sitä, että maallikoiden näkemykset ovat arvokkaita. 1970-luvun jälkipuoliskolla käynnistyneen nyky-suomalaisen puhekielen murrosta käsittelevän hankkeen yhtenä tavoitteena oli tarkastella kansan asenteita eri kielimuotoja ja niiden käyttäjiä kohtaan (ks. esim. Jonninen-Niilekselä 1982a: 3–4; ks. myös Mielikäinen 1980; Salomaa 1981; Paavola 1987). Tällaisiin murreasenteisiin ja -käsitteisiin syventyvien artikkeleiden sekä niitä sivuavien monografioiden ilmestyminen jatkui varsinaisen hankkeen jälkeenkin (ks. esim. Palander 1982; Nuolijärvi 1986a; Nahkola–Saanihahti 1990; Saanihahti 1990). Kansandialektologisen tutkimuksen aihepiirit alkoivat vähitellen monipuolistua.

Erityisesti Prestonin ideoista kumpuava tutkimus yleistyi Suomessa vähitellen 1990-luvun lopussa ja 2000-luvun alussa. Kansandialektologista tutkimusta on tehty useissa yliopistoissamme. Vuosina 1998 ja 2000 Joensuussa toteutettiin opiskelijavoimin laaja murrekysely, jossa Prestonin kehittelemät menetelmät olivat käytössä – kyseistä alueellisen variaation tutkimusmenetelmien kurssilla kerättyä aineistoa on käsitelty eräissä artikkeleissa (ks. Mielikäinen–Palander 2002; Palander 2005; Palander–Nupponen 2005). Sittenkin murrekyselyjä on Joensuussa tehty lisää muun muassa harjoitustöinä sekä pro gradu -töiden aineistoiksi. Lisäksi tutkimusta on laajennettu uudelleenlaisin aineistonkeruumenetelmin. (Palander–Nupponen 2005: 16; pro gradu -töistä ks. esim. Alpia 2003.) Vuonna 2003 Joensuussa perustettiin hanke *Suomen pohjois- ja eteläkarjalaisten kielellinen identiteetti*, jossa tarkasteltiin karjalaisina itseään pitävien itäsuomalaisten kielikäsitteitä (Palander 2005a: 10). Hankkeesta julkaistiin artikkelikokoelma *Monenlaiset karjalaiset*, jonka lisäksi useita pro gradu -töitä on valmistunut (esim. Riitta Makkonen 2003; Rutanen 2007).

Joensuussa kiinnostuksen kohteena on ollut etenkin se, millaisiksi maallikot hahmottavat murrealueet sekä mitkä piirteet he mieltävät oman kotiseutunsa murteen tai jonkin vieraan murteen tyypillisiksi piirteiksi. Jyväskylän yliopistossa on tutkittu muun muassa sitä, kuinka maallikot kirjoittavat murteella ja kuinka kansa puhuu murteista (ks. esim. Mielikäinen 2001; 2005a; 2005b; pro gradu -töistä ks. esim. Suvisto 2004; Anna-Leena Korhonen 2007; aineistonkeruusta ks. esim. Mielikäinen–Palander 2002: 87). Ensimmäinen suomalainen kansanlingvistinen väitöskirja on valmistunut Helsingin yliopistossa: Johanna Vaattovaara (2009) on tutkinut Tornionlaaksoa pellolaisnuorten subjektiivisena paikkana ja murrealueena. Kansandialektologisia pro gradu -töitä on tehty useissa yliopistoissamme, ja niissä kiinnostuksen kohteena on ollut muun muassa maallikoiden kyky havaita murteellisuuksia (ks. esim. Wisur-Heikkilä 2000; Vähälä 2005; Kokko 2010).

1.2. TUTKIMUKSEN TAVOITTEET JA TYÖN RAKENNE

Tarkastelen työssäni pohjoissavolaisten käsityksiä savolaismurteista. Samalla työni paljastaa, kuinka maallikot havainnoivat murretta ja mikä heille on merkittävää murteiden määrittelyssä. Tietoa karttuu yhtäältä maallikoiden tavasta ajatella kieltä ja toisaalta tavoista, joilla kielentutkijat voivat päästä käsiksi maallikoiden havaintoihin.

Informantteinani on sekä syntyperäisiä että muita kuin syntyperäisiä pohjoissavolaisia – viimeksi mainitut ovat muuttaneet Pohjois-Savoon pääasiassa Länsi- ja Etelä-Suomesta. Kerään maallikoiden havaintoja ja käsityksiä savolaismurteista sekä erityisesti maallikoiden itse määrittelemästä *Savon murteesta*. Tavoitteenani on vastata ensinnäkin seuraaviin kolmeen tutkimuskysymykseen:

- Millaisista aineksista tyypillinen *Savon murre* koostuu syntyperäisten pohjoissavolaisten mukaan?
- Millä tavoin syntyperäiset pohjoissavolaiset tunnistavat ja havainnoivat pohjoissavolaisia murteita ja niiden naapurimurteita sekä miksi murteiksi kyseiset puhuvat tunnistetaan?
- Millaisista aineksista tyypillinen *Savon murre* koostuu ei-syntyperäisten pohjoissavolaisten mukaan?

Lisäksi selvitän seuraavia kysymyksiä, joissa tarkastelu laajenee pohjoissavolaisten havainnoista yleisemmälle tasolle kansandialektologisiin ilmiöihin:

- Kuinka maallikot tunnistavat oman kotiseutunsa murteen ja sen naapurimurteet sekä mitä he niistä havainnoivat?
- Millaisiin seikkoihin muuttajat kiinnittävät huomiota uuden kotiseutunsa murteessa?
- Millaisia ovat erilaisten metodien edut ja puutteet kansan murrehavaintojen ja -käsitysten kartoituksessa? (Etenkin murteiden tunnistaminen sekä murteellisten kielenainesten havainnointi ovat mielenkiinnon kohteena.)

Aineistoni koostuu kolmesta eri osasta. Syntyperäisillä pohjoissavolaisilla olen teettänyt murteentunnistustestin, jonka tarkoituksena on selvittää, kuinka oman kotiseudun murre ja sen naapurimurteet tunnistetaan ja mitä niistä havaitaan. Ei-syntyperäisten pohjoissavolaisten käsityksiä ja havaintoja *Savon murteesta* olen kerännyt haastattelemalla. Esittämiäni kysymysten tarkoituksena on ollut saada mahdollisimman runsaasti esimerkkejä *Savon murteen* erityispiirteistä. Haastatteluissa keskityttiin erityisesti siihen, millainen tapa savolaisilla on *ilmaista itseään* (termi ymmärrettiin väljästi). Lisäksi olen teettänyt luokanopettajaopiskelijoilla pilottitutkimuksena lomakemuotoisen murteentunnistustestin. Informantteina oli tällöin muitakin kuin savolaisia.

Aineistoni paljastaa, miten syntyperäiset ja ei-syntyperäiset pohjoissavolaiset määrittelevät tyypillisen *Savon murteen*. Tarkoitukseni ei ole varsinaisesti vertailla informantiryhmien havaintoja keskenään, ja osin sen vuoksi niitä on ollut luonteva kerätä erilaisin, kummallekin ryhmälle hedelmällisin menetelmin. Syntyperäisten savolaisten tunnistustestissä on kiinnostavaa se, mitä maallikot kykenevät havaitsemaan murrenäytteistä.

Kaikkia kielen eri tasoja sekä kielen käyttöä koskevat havainnot ovat tutkimuksessani yhtä tärkeitä: analysoin havaintoja ja käsityksiä äänne- ja muoto-opillisista, prosodisista, leksikaalisista, syntaktisista ja pragmaattisista piirteistä. Tarkastelen, millainen rooli erilaisilla piirteillä on murteen tunnistamisessa. Edelleen kiinnostavaa on selvittää, millä tavoin oman kotiseudun murre tunnustetaan ja millä perusteilla se erotetaan pohjoissavolaisten murteiden naapurimurteista. Mitkä ovat ne piirteet, joiden avulla rajausta tehdään? Entä millaisiksi pohjoissavolaiset kuvittelevat kotiseudullaan tuttujen murrepiirteiden levikin? Millaiseksi oma murrealue hahmottuu?

Ei-syntyperäisten pohjoissavolaisten haastattelut tarjoavat uudenlaisen näkökulman maallikoiden murrehavaintoihin: niistä selviää, millaista ainesta muuttaja kykenee havainnoimaan uuden kotiseutunsa kielestä. Esiin nousevia havaintoja on mielenkiintoista verrata sekä aiempiin kansandialektologisiin tutkimustuloksiin että siihen, mitkä piirteet ovat lingvistien mukaan keskeisimpiä savolaisuuksia. Myös muuttaja-aineistosta tarkastelen kaikkia kielen eri tasoja sekä kielen käyttöä koskevia havaintoja.

Työni yhtenä tavoitteena on avata uusia näkymiä kansandialektologisiin ilmiöihin. Koska aineistoni poikkeaa aiempien tutkimusten aineistoista, esimerkiksi sellaisista keskeisistä ilmiöistä kuin murrepiirteiden havaitsemisesta ja murteen tunnistamisesta voidaan saada uutta tietoa. Yhtenä tavoitteenani on vertailla erilaisia metodeja: kuinka ne toimivat kansan murrehavaintojen ja käsitysten kartoituksessa? Tarkastelen paitsi omia aineistonkeruutapojani (tunnistustesti haastatteluna ja lomakemuodossa, vapaamuotoinen haastattelu) myös aiempien tutkimusten tapoja. Lisäksi havainnoin, millaisia tuloksia erilaisilta informanttiryhmiltä saadaan.

Työni rakenne on seuraavanlainen: Luvussa 2 esittelen murteen tunnistamiseen ja kuvailuun liittyviä keskeisiä ilmiöitä. Selvitän, mitä aiemmin on todettu maallikoiden kyvystä havainnoida murteita ja tavasta puhua murteista. Luvussa 3 luon katsauksen savolaismurteisiin. Esittelen niiden alueellista taustaa ja tyypillisiä piirteitä sekä tarkastelen, kuinka savolaismurteisiin on suhtauduttu. Luvussa 4 käsittelen syntyperäisille pohjoissavolaisille teettämäni murteentunnistustestiä. Selvitän, kuinka näytteet tunnistettiin ja mitä tyypillinen *savo* on haastateltavilleni. Luvussa 5 tarkastelen, kuinka muuttajat kuvailivat *Savon murretta*. Luvussa 6 on vuorossa pohdintaa tuloksistani sekä aineistonkeruumenetelmien vertailua. Tällöin nostan esiin huomioita myös pilottitutkimuksestani.

1.3. TUTKIMUSAINEISTO JA -MENETELMÄT

Aineistoni jakautuu kolmiksi. Pilottitutkimuksessa joukko luokanopettajaopiskelijoita osallistui lomakemuotoiseen murteentunnistustestiin. Toiseksi järjestin murteentunnistustestin henkilökohtaisena haastatteluna syntyperäisille pohjoissavolaisille. Kolmanneksi haastattelin ei-syntyperäisiä pohjoissavolaisia; aiheena olivat *Savon murteen* tyypilliset piirteet. Seuraavissa alaluvuissa esittelen aineistoni osia.

Kun lähdin etsimään sopivia informantteja, asetin heille kaksi kriteeriä. Kenelläkään vastaajista ei ensinnäkään saanut olla kielitieteellistä koulutusta suomen kielestä. Aineistossani ei vastata opeteltuun kielitieteelliseen tietoon nojautuen, vaan tarkasteltavana

ovat maallikkokäsitykset ja -havainnot.¹ Kahta poikkeusta lukuun ottamatta vastaajilla ei ole kielitieteellistä koulutusta vieraista kielistäkään tai yleisestä kielitieteestä.² Kukaan osallistujista ei ole suorittanut esimerkiksi yliopistotasoisista suomen murteiden kurssia.

Toinen kriteeri koskee osallistujien ikää. Informantit ovat aineistoa kerätessäni olleet 20–35-vuotiaita (tai täyttäneet myöhemmin samana vuonna vähintään 20 vuotta). Poikkeuksena on yksi muuttaja, jolla oli haastatteluajankohtana ikää 19 vuotta. Lisäksi pilot-titutkimuksessa noin 8 % vastaajista oli alle 20- tai yli 35-vuotiaita. Pääperiaatteena oli, ettei selvästi nuorempia kuin 20-vuotiaita ole mukana. Suomalaisille maallikoille opiskelujen aloittamisen, asevelvollisuusajan ja työelämään siirtymisen on todettu olevan aikaa, jolloin murre tietoisuus on erityisen altis heräämään (Palander–Nupponen 2005: 15). Alle 15-vuotiailla informanteilla murretietoisuus voi olla hyvinkin vähäistä (ks. esim. Williams ym. 1999: 349–351). Voidaan myös pohtia murrekäsitysten vakiintuneisuutta eri-ikäisillä maallikoilla: se käsitys, mikä 12-vuotiaalla on murteista, voi helposti olla erilainen kuin samalla henkilöllä 22-vuotiaana, mutta toisaalta 22-vuotiaan käsitys voi hyvinkin olla jo verrattain pysyvä. Juuri pitkäaikaiset, vakiintuneet maallikkokäsitykset ovat työni kannalta mielenkiintoisimpia. Kansandialektologista aineistoa on Suomessa tähän mennessä kerätty pääasiassa 20–30-vuotiailta sekä lukioikäisiltä (esim. Arve 2002: 5; Alpia 2005: 91; Palander 2007: 25; Isomöttönen 2008: 3): ikäjakauman puolesta aineistoni on vertailukelpoinen aiempien tutkimusten kanssa. Niin ikään ulkomaisessa tutkimuksessa trendinä on ollut haastatella keskimäärin 20–30-vuotiaita (esim. Preston 1989: 25; Clopper–Pisoni 2006: 198).³

¹ Peruskoulun opetussuunnitelmaan kuitenkin sisältyy tavoite tutustua murteisiin (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004; lukion suunnitelmassa murteet eivät ole aiheena, kun vastaajan äidinkieli on suomi, ks. Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003). Vaikka tavoitteena on kerätä maallikkokäsityksiä ja -havainnoja, on mahdotonta olla täysin varma, ettei mikään yksittäinen havainto sittenkin kumpua kouluopetuksen muistoista tai vaikkapa omaehtoisesta murreoppaiden luvusta. – Isomöttösen (2008: 52) lukiolaisinformantit kuvailevat, kuinka koulussa esimerkiksi murre-esitelmien tekeminen on tutustuttanut eri alueiden puhetapoihin.

² Tarkoituksena oli alun perin, että kukaan haastateltavista ei olisi opiskellut edes vieraita kieliä yliopistossa. Haastateltavia kerätessä kuitenkin yksi filosofian maisteri ruotsin kielestä ja yksi saksaa opiskeleva tuleva maisteri pääsivät sattumalta mukaan. Opiskelutausta tuli yllätyksenä, koska informanttien työpaikkojen perusteella yhteyttä kieltenopiskeluun ei voinut etukäteen epäillä. Opiskelutausta paljastui haastattelun alussa, ja pelkästään sen vuoksi en halunnut perua jo sovittua haastattelua. Kun lopulta vertasin kahden kieltenopiskelijan vastauksia muiden informanttien vastauksiin, ne eivät keskimääräisesti eronneet muiden vastauksista siten, että kieltenopiskelutausta olisi näkynyt radikaalisti. Tämän vuoksi päätin jättää nämä kaksi haastattelua muun aineistoni joukkoon. Jotkut niistä informanteista, jotka eivät olleet opiskelleet kieliä, tekivät lisäksi yksityiskohtaisempia havainnoja murrepiirteistä kuin kieltenopiskelijat. – Todettakoon vielä, että jopa suomen kieltä yliopistossa noin vuoden opiskelleillekin murteiden tunnistus voi olla yhtä haastava tehtävä kuin kelle tahansa maallikolle (ks. Palander–Nupponen 2005: 42–45).

³ Mikäli olisin haastatellut esimerkiksi 50–70-vuotiaita henkilöitä, tulokset olisivat todennäköisesti silloinkin hyvin erilaiset. Pitäisin mahdollisena, että 50–70-vuotiaat olisivat voineet osata arvioida 20–30-vuotiaita tarkemmin näytteiden alkuperää murteentunnistustestissä. Mielenkiintoista olisikin vertailla eri ikäpolvien kykyä tunnistaa ja havainnoida murteita, mutta tämänkaltaisen kysymys ei kuulu työni tutkimustavoitteisiin. – Nuorten ja aikuisten käsityksiä on Suomessa vertaillut Kokko 2010. Mielikäinen ja Palander (2002: 105) huomauttavat, että »sosiaalinen todellisuus, jossa käsitykset murteista ja niiden käyttäjistä ovat muovautuneet», on eri-ikäisillä erilainen; nykynuorille on esimerkiksi vieras se aikakausi, jolloin kaupunkiin muuttaneet pyrkivät voimakkaasti eroon maalai-

Aineistossani on enemmän nais- kuin miesinformantteja. Pilottitutkimuksen keräsin opiskelijaryhmältä, joka edustaa naisvaltaista alaa. Aineistoni muihin osiin etsin haastateltavat yksitellen, jolloin periaatteessa olisi ollut mahdollista hankkia yhtä paljon naisia ja miehiä informanteiksi. Haastateltavien etsiminen osoittautui kuitenkin hitaaksi ja koska lopulta naispuolisia vastaajia oli selvästi helpompi löytää, tämä näkyy aineistoni sukupuolijakaumassa (naiset olivat miehiä innokkaampia osallistumaan ja kun haastateltavat antoivat uusien informanttien yhteystietoja, naisia ehdotettiin useammin kuin miehiä). Tutkimuskysymyksiini ei kuulu vertailla naisten ja miesten vastausten eroja. Länsimaissa sukupuolella ei ole todettu olevan merkittävää roolia murrekäsitysten muotoutumiselle (ks. esim. Kuiper 1999: 244; Preston 1999c: 368; myös Vaattovaara 2009).¹ Eräissä suomalaisissa aineistoissa naiset kuitenkin näyttäisivät tiedostavan murteellisuuksia miehiä paremmin (esim. Nahkola–Saaniolahti 1990: 156; Pajarinen 1995: 141; Alpia 2005: 100; Marita Nieminen 2005: 63, 67).

Informanttini edustavat heterogeenisesti eri koulutusaloja ja ammatteja (poikkeuksena pilottitutkimus ainoastaan luokanopettajaopiskelijoille). Tavoitteenani ei ole vertailla eri aloilta tulevien maallikoiden murrekäsityksiä, mikä sallii taustojen monipuolisuuden.

Toisinaan on pohdittu jatkokoulutussuunnitelmien yhteyttä murrekäsityksiin. Esimerkiksi Seija Makkonen (1997a: 82) toteaa aineistostaan, että lukioon suuntautuneet nuoret tiedostavat murretta parhaiten. Marita Niemisen (2005: 69) aineistossa koulutussuunnitelmat näkyivät siten, että lukioon suuntautuneet olivat ammattikouluun hakeutuvia taitavampia merkitsemään kartalle murrealueita, kun tarkastellaan merkintöjä muista murteista kuin oman kotiseudun puhetavasta. Myös esimerkiksi Bolfek Radovani (2000: 62) esittelee koulutuksen mahdollista kytkeytymistä kykyyn luetella murteellisuuksia. – Kun verrataan sukupuolen ja koulutuksen yhteyttä tiedostamiskykyyn, on aiheutta pohtia, kumpi tekijä lopulta on vahvempi: Toisaalta voi näyttää siltä, että tiedostaminen olisi työille helpompaa kuin pojille (ks. edeltä huomiot sukupuolen vaikutuksesta murteellisuuksien tiedostamiseen). Toisaalta tyttöjä ja poikia voivat samalla olla erottamassa koulutustausta ja tulevaisuuden koulutussuunnitelmat, jotka voivatkin olla tosiasiallinen syy tiedostamiskyvyn eroihin. (Ks. aiheesta Vaattovaara 2009.)

Kun esittelen informanttejani, kerron heidän iästään, koulutuksestaan, ammateistaan ja asuinhistoriastaan kootusti. Taustatietojen kertominen informanteittain voisi tehdä vastaajien henkilöllisyyden liian arvattavaksi. (Anonymiteetistä ja tutkimusetiikasta ks. esim. Tiittula–Ruusuvoori 2005: 17.)

sesta puhetavastaan. Ks. myös Diercks (2002: 58), jonka saksalaisaineistossa 30–64-vuotiaat tunnistivat murrenäytteitä huomattavasti paremmin kuin 15–29-vuotiaat.

¹ Sen sijaan esimerkiksi Demircin ja Kleinerin (1999: 274–275) Turkissa tekemässä tutkimuksessa naisten ja miesten vastauksista löytyi huomionarvoisia eroja. Preston (1989: 109–110) puolestaan kuvailee brasialaisten naisten ja miesten vastausten poikkeamista toisistaan. Ks. myös Niedzielski (1999: 79), joka raportoi yhdysvaltalaisen miespuolisten informanttien olleen naisia haluttomampia kertomaan naispuoliselle ja mahdollisesti ulkopuolisestikin koetulle haastattelijalle tietämiään stereotyyppioita. Omassa aineistossani tällaista eroa ei ilmennyt.

1.3.1. Lomakemuotoinen pilottitutkimus

Pilottitutkimuksenani on murteentunnistustesti, johon osallistui 108 Joensuun yliopiston luokanopettajaopiskelijaa 2000-luvun alkupuolella. Informanteista noin 92 % oli haastateltujajankohdana 20–35-vuotiaita tai täytti myöhemmin samana vuonna vähintään 20 tai enintään 35 vuotta. Naisia vastaajista oli noin 76 % ja miehiä 24 %. Informantit olivat kotoisin useilta eri murrealueilta. Enemmistöinä edustuivat itäiset savolaismurteet (noin 30 % vastaajista), pohjoissavolaiset murteet (noin 20 %), hämäläismurteet (noin 18 %) sekä kaakkoismurteet (noin 10 %). Yksittäisiä vastaajia oli esimerkiksi lounais- ja pohjoismurteiden alueelta.

Tunnistustestissä kuunneltiin neljä murrenäytettä. Edustettuina olivat itäiset savolaismurteet (näytteen alkuperä Tohmajärvi), Keski-Suomen murteet (Kinnula), pohjoissavolaiset murteet (Kuopio) ja Kainuun murteet (Sotkamo) edellä mainitussa järjestyksessä (Tohmajärven, Kinnulan ja Kuopion näytteet olen litteroinut liitteeseen 1, jossa esitellään syntyperäisten savolaisten tunnistustestiä). 57 informanttia sai kuuntelun tueksi nähtäväksi karkeat litteroinnit näytteistä ja 51 tunnisti näytteitä ilman aputekstiä. Pilottitutkimuksen yhtenä alkuperäisenä tarkoituksena oli selvittää, onko tunnistustestiin hyvä ottaa litteroidut tekstit vastaajille avuksi. Murrenäytteiden puhujat olivat syntyneet aikaisintaan 1940-luvulla, ja katkelmat oli tallennettu aikaisintaan 1990-luvulla. Näytteet kestivät noin 1,5–2,5 minuuttia.

Informantit vastasivat testiin lomakkeella, jossa tulevaan kuuntelutehtävään ohjeistettiin kirjallisesti seuraavalla tavalla:

Kuulet näytteitä murteista. Jokaisen näytteen kohdalla on kaksi samanlaista tehtävää:

- a) Arvioi, mistä päin puhuja on kotoisin (kirjoita kaupungin tai kylän nimi). Voit käyttää apunasi jaettua Suomen karttaa. Älä tee karttaan merkintöjä!
- b) Kerro, mistä päättelit, että puhuja on juuri mainitsemaasi seudulta kotoisin. Kirjoita mahdollisimman paljon perusteluja.

Kunkin näytteen kohdalla on ensin kerrottu lyhyesti, mistä henkilö puhuu. Tätä seuraa teksti, johon on karkeasti merkitty, mitä henkilö sanatarkasti sanoo nauhalla [huomaa: tämä virke oli vain niiden 57 vastaajan lomakkeessa, jotka saivat näytteiden karkeat litteroinnit nähtäväkseen].

Kuten edeltä käy ilmi, informanteilla oli apunaan Suomen kartta paikkakuntien nimien ja sijainnin muistamisen tueksi. Kartan puutteena oli, että siinä ei näkynyt pohjoisimpia pitäjiämme (raja Sodankylän korkeudella), lounaista Suomea, pääkaupunkiseutua eikä osaa länsirannikon pitäjistä. Lisäksi Etelä-Suomen ja länsirannikon pitäjien nimet eivät olleet selvästi näkyvillä sillä seudulla, jolla kunnat ovat pieniä ja niitä on tiheässä. Jo kartasta saattoi siten arvella, etteivät näytteet todennäköisesti ole esimerkiksi Helsingistä tai Utsjoelta. Testin lopuksi informanttien tuli arvioida, »minkä nimistä murretta» kunkin näytteen henkilö puhui. Tilaa oli myös kommenteille testistä ja ajatuksille »murteista ylipäänsä».

Vastaajat eivät osallistuneet testiin yhtä aikaa, vaan he jakautuivat kuudeksi eri ryhmäksi. Näin äänentoisto kävi ongelmitta ja ohjeiden kertaaminen suullisesti sujui luontevasti.

Pilottitutkimukselle 108 informanttia on verrattain suuri määrä. Kun vastaajiksi lupautui tietyn kurssin suorittavia opiskelijoita, oli kuitenkin luontevaa tarjota testiin osallistuminen kurssin kaikille opiskelijoille (kaikille rinnakkaisille harjoitusryhmille). Kursstin lopuksi opiskelijat kokoontuivat vielä yhteisille luennoille, ja niistä yhdellä kävin esittelemässä testiäni ja sen tuloksia sekä murteita, joita testissä kuunneltiin.

Tässä työssä en raportoi yksityiskohtaisesti pilottitutkimuksen tuloksia. Hyödynnän aineistoa luvussa 6 vertaamalla murteentunnistustestin teettämistä lomakemuodossa ja henkilökohtaisena haastatteluna.

1.3.2. Murteentunnistustesti syntyperäisille pohjoissavolaisille

Aineistoni toisena osana on murteentunnistustesti, johon osallistui 40 syntyperäistä pohjoissavolaista maallikkoa. Informantit kuuntelivat yhden näytteen pohjoissavolaisista murteista (puhujan kotipaikkakuntana Kuopio) ja neljä näytettä pohjoissavolaisten murteiden naapurimurteista (Tohmajärvi, Kinnula, Ristijärvi, Haapavesi). Esittelen aluksi haastateltavieni taustan ja testini näytteet. Lopuksi kerron testin toteuttamisesta.

1.3.2.1. Haastateltavien taustatiedot

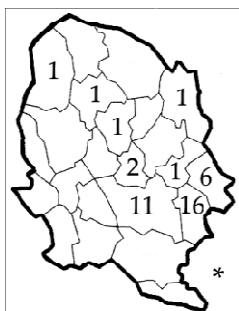
Haastattelin informantteja keväällä ja kesällä 2006. Tuolloin osallistujat olivat 22–35-vuotiaita, ja heidän keskimääräinen ikänsä oli noin 28 vuotta. Haastateltavista 26 on naisia ja 14 miehiä. Viittaan haastateltaviini koodilla, joka voi olla esimerkiksi muotoa SN5 tai SM17. *S* on lyhenne syntyperäisten savolaisten tunnistustestistä, *N* ja *M* viittaavat sukupuoleen ja numero (1–40) yksilöi vastaajat.

Kaikki vastaajat ovat opiskelleet peruskoulun jälkeen. Ammattikorkeakoulutusta on 17:llä ja yliopistotausta 14:llä informantilla. Osa oli haastatteluajankohtana jo valmistunut ja osalla opinnot olivat kesken tai keskeytyneet. Ammattikoulussa tai -opistossa tai jossakin muussa opistossa koulutusta on hankkinut 10 haastateltavaa. Yhdellä osallistujista on kaksoistutkinto. Koulutustaustaltaan informanttijoukko on hyvin heterogeenista: mukana on esimerkiksi fysioterapeutti, hammashoitaja, tekniikkainsinööri, matematiikan opiskelija, kulttuurintutkimuksen opiskelija, kondiittori ja puutarhuri. Kaikki informantit eivät olleet haastatteluajankohtana koulutustaan vastaavassa työssä. Haastateltavien joukko on myös ammateiltaan hyvin heterogeeninen: mukana on muun muassa opettajia, projektikoordinaattoreita ja kirkon nuorisotyön ohjaajia.

Kaikki haastateltavat ovat syntyperäisiä pohjoissavolaisia (tai muuttaneet alle 2-vuotiaana alueelle). Informanteista 34 on kotoisin Kuopiosta tai sen lähiseudulta Koillis-Savosta (Kuopio 11 vastaajaa, Tuusniemi 16, Kaavi 6, Juankoski 1) (ks. kartta¹ 1.1). Loput haastateltavat ovat Siilinjärveltä (kaksi vastaajaa) sekä Lapinlahdelta, Iisalmesta, Kiuru-

¹ Kartta on muokattu Maanmittauslaitoksen Internet-sivujen tarjoamasta pdf-tiedostosta (http://www.maanmittauslaitos.fi/Tuotteet_ja_palvelut/Kartat/Tilaston_pohjakartta/; luettu 4.6.2010). Alkuperäisestä pohjakartasta on erotettu Pohjois-Savon maakunta ja muokattu sitä muun muassa poistamalla kuntien nimet. Kartassa 1.1 näkyvät pitäjät, jotka olivat olemassa vuonna 2006 eli sinä vuonna, jolloin haastattelut on tehty.

vedeltä ja Rautavaaralta (kustakin yksi vastaaja).¹ Työni tavoitteena ei ole pyrkiä löytämään syntyperäisten pohjoissavolaisten keskimääräistä käsitystä *Savon murteesta*, jolloin aineistoksi olisi ollut järkevää poimia vastaajia tasaisesti jokaisesta pohjoissavolaisesta kunnasta. Keskimääräisen käsityksen perustelluksi selvittämiseksi olisi myös tarvittu massiivinen määrä osallistujia. Työni on tapaustutkimus yhden rajatun informanttiryhmän käsityksistä.

Kartta 1.1. Pohjois-Savon maakunta ja pitäjät, joista kuuntelutestin informantit (N = 40) ovat kotoisin. (Pitäjiin sijoitetut numerot viittaavat siihen, kuinka monta informanttia on kotoisin niiden alueelta. *Maanmittauslaitoksen lupa 51/MML/10.)

Vastaajat jakautuvat asuinpaikkataustoiltaan kolmeen ryhmään:

- 1) Informanteista 18 oli haastatteluajankohtana asunut koko ikänsä Pohjois-Savon maakunnassa tai ainakin pohjoissavolaisten murteiden alueella (kolme oli opiskellut Pieksämäellä).
- 2) Vastaajista 10 oli asunut valtaosan elämästään Pohjois-Savossa ja asui kotimaakunnassaan haastatteluajankohtanakin, mutta oli aiemmin asunut jonkin aikaa (6 kk–7 v) muualla päin Suomea.
- 3) Informanteista 12 oli asunut valtaosan elämästään Pohjois-Savossa mutta asui haastatteluajankohtana muualla Suomessa. Muualla kuin Pohjois-Savossa oli vietetty 2,5–12 vuotta ja muille murrealueille oli muutettu aikaisintaan 18-vuotiaana.

Kaikilla haastateltavilla oli uudesta kotipaikastaan ja mahdollisista useista väliaikaisista asuinpaikoistaan huolimatta kiinteät yhteydet kotimaakuntaansa. Mikäli haastateltavan

¹ Kettunen (1940a), Rapola (1969: 103) ja Wiik (2004: 223) sisällyttävät Rautavaaran pitäjän pohjoissavolaisten murteiden alueeseen. Sen sijaan Itkonen (1989: 343) ja Mielikäinen (1994: liite IV) ovat merkinneet Rautavaaran itäisten savolaismurteiden alueelle. Rautavaaralainen haastateltavani itse koki olevansa pohjoissavolainen *Savon murteen* puhuja ja ihmetteli haastattelun lopuksi murrekartan nähtyään, miksi hänen kotipaikkansa on Pohjois-Karjalan murteiden alueella. – Soilimaria Korhosen (2006) aineiston rautavaaralishaastatelluista kaikki mielsivät puhuvansa *savoa*. Siitä saatettiin kuitenkin erottaa »sekoitusta» esimerkiksi *Karjalan murteeseen*.

huomiot testin näytteistä poikkeavat selvästi muiden vastauksista ja mikäli asuinhistorialla näyttää olevan tähän vaikutusta, huomautan asiasta aineiston analysoinnin yhteydessä. (Ks. henkilökohtaisten kontaktien merkityksestä esim. Palander 2005c: 63, 87.)

Kaikilla haastateltavilla vähintään toinen vanhemmista on kotoisin Pohjois-Savon maakunnasta tai ainakin pohjoissavolaisten murteiden alueelta. Neljällä vastaajalla toinen vanhemmista on pohjoiskarjalainen, kahdella hämäläinen, yhdellä keskipohjalainen, yhdellä peräpohjalainen ja yhdellä savonlinalainen. Haastateltavien puoliset ovat kolmea poikkeusta (Juuka, Tampere, Helsinki) lukuun ottamatta pohjoissavolaisia. Kaikilla vastaajilla on vahvat siteet Pohjois-Savoon sukulaisten ja perheen kautta.

1.3.2.2. Tunnistustestin näytteiden esittely

Olen litteroinut tunnistustestin näytteet liitteeseen 1. Ne ovat peräisin entisen Joensuun yliopiston suomen kielen nauhoitekokoelmasta, eräältä murteita esittelevältä Internet-sivulta ja *Murrekuvat*-nimisestä TV-ohjelmasta (ks. taustoista tarkemmin liitettä 1). Näytteistä neljä on taltioitu 1990-luvulla (1991–1997), yksi on 2000-luvun alkupuolelta. Nauhoitekokoelmasta poimittujen haastattelujen puhujat ovat syntyneet vuosina 1945, 1946 ja 1954. TV-ohjelmaan taltioitujen puhujien voi arvioida syntyneen 1940- tai 1950-luvulla, ja Internet-sivun henkilö on syntynyt todennäköisesti 1970-luvulla esillä olevan valokuvan perusteella. Puhujien iän ja tallennusajankohdan perusteella katkelmat edustaisivat nykyaikaista murretta. Näytteisiin sisältyy kuitenkin myös piirteitä, joiden on todettu harvinaistuneen viime aikoina. Muun muassa *piättäjistä* ja *vuatteista* puhutaan. (Aineistonkeruussa osoittautui, että eräillä haastateltavilla esiintyi itselläänkin harvinaistuneita piirteitä kuten *aa:n* ja *ää:n* diftongiuutumista ensi tavussa.) Sellaisia hyvin radikaalisti harvinaistuneita muotoja kuin vaikkapa *antooten*-tyyppistä imperatiivia tai *loi*-monikkaa näytteet eivät sisällä. Ne eivät myöskään ole poikkeuksellisen yleiskielisiä. Kuhunkin katkelmaan sisältyy piirteitä, joiden perusteella ne voisi haarukoida juuri tiettyyn savolaismurteiden alaryhmään (tai keskipohjalaismurteiden alueelle). Iältään näytteiden puhujat ovat noin 30–60-vuotiaita – samanikäisten puhetta haastateltavat todennäköisimmin kuulevat arjessaankin usein. Esimerkiksi eräät Päivärinnan (2004: 57) informantit huomauttavat, kuinka itselle jo vieraan, muun kuin nykymurteen arviointi on hankalaa. Kuopion, Tohmajärven ja Ristijärven näytteissä ovat äänessä miehet, Kinnulasta ja Haapavedeltä on tallennettu naisten puhetta.

Näytteet ovat lyhyehköjä (1 min 37 s – 2 min 34 s), mikä mahdollistaa keskittymisen niihin alusta loppuun asti. Katkelmien aiheet ovat arkisia: näytteissä palataan armeijamuistoon, kuvataan työtä kirjastossa, muistellaan teatterikäyntiä, kerrotaan kotikylän urheilutoiminnasta ja huonosta työllisyystilanteesta sekä keskustellaan erään henkilön Venäjän-matkasta ja neuvotaan maatilan emännälle maitonäytteiden ottamista. Kaksi näytettä on yhtenäisiä kertomuksia ilman taukoja, ja muut näytteet puolestaan koostuvat kahdesta erillisestä otteesta. Tämän vuoksi alun ja lopun puheenaiheet voivat poiketa toisistaan; lyhyt tauko osoittaa katkelmissa aiheen vaihtumista.

Nauhoitearkiston murrealtioinnit ovat usein sellaista haastatteludialogia, jossa toinen esittää kysymyksiä (ja antaa satunnaista palautetta) ja toinen vastaa. Arjen puhe etenee harvoin tällä tavoin, minkä vuoksi olen etsinyt testiini katkelmat, jotka eivät edusta mainitunlaista haastatteludialogia. Esimerkiksi muiston hauska sattumuksesta tai yhteis-

kunnallisia asioita koskevan mielipiteen (ks. näytteet 1–4) voisi luontevasti kuulla joka-päiväisessä elämässä tuttavien juttellessa keskenään (ks. myös Anna Karhu [1995: 104 ja mainitut lähteet], joka toteaa murrehaastatteluihinkin sisältyvää narratiivisuutta esiintyvän paljon vapaassa keskustelussa). Kahdessa näytteessä haastatteliija on äänessä antaessaan palautetta (esimerkiksi *justii*). Neljä näytettä on yhden murteenpuhujan kerrontaa (jonka joukossa haastatteliija mahdollisesti antaa palautetta), viides näyte sisältää keskusteluita.

Kuopion näyte ei ole välttämättä yhtä spontaania puhetta kuin muut katkelmat: henkilölle on annettu valmiiksi aihe, joka hänen on täytynyt kertoa omalla murteellaan omin sanoin (saapuminen teatteriesitykseen myöhässä). On mahdollista, että Kuopion näytteen puhuja on katkelmassaan murteellisempi, kuin hän olisi todellisessa arkitilanteessa. Toisaalta myös keskipohjalaisnäytteessä puhujat ovat periaatteessa saattaneet korostaa murrettaan, koska he ovat tienneet tulewansa tallennetuksi murteita esittelevään opetusohjelmaan; tietoa murteen tarkkailusta on voinut toki olla niilläkin puhujilla, joita on taltioitu nauhoitearkistoon (Tohmajärven, Kinnulan ja Ristijärven näytteet). Kuopiolaismiehen puheessa mahdollisesti korostuva murteellisuus voi periaatteessa helpottaa katkelman tunnistamista pohjoissavolaisiksi murteeksi. Toisaalta ei olisi yllättävää, mikäli oman kotiseudun puhetapa tunnistettaisiin vähemmistökin piirteistä – onhan kyseessä murre, joka on kaikille informanteille todennäköisesti tuttu. Sen sijaan Kuopion näyte voi tuoda aineistoon omaa vertailtavuuttaan: kuinka paljon savolaisuuksia puheessa on oltava, että maallikko hahmottaa sen *savoksi*? – Muun muassa Labov (1978 [1972]: 79–80) on pohtinut haastattelupuheen luonnetta ja todennut sen eroavan jokapäiväisestä, epävirallisten tilanteiden kielenkäytöstä (kuvailuna *careful speech*). (Suomalaisten murrehaastattelujen kielen ominaispiirteistä ks. tarkemmin esimerkiksi Anna Karhu 1995).

Näytteiden lyhyttä puoltaa kuuntelijan mahdollisuus tasaiseen keskittymiseen. Lisäksi arvio murretaustasta syntynee arkitilanteissakin yleensä nopeasti: emme tarvitse pitkää arviointiaikaa, kun mielikuva henkilön kotiseudusta muodostuu murteen perusteella, jos sellainen on muodostuakseen. Näytteiden lyhyden käänköpuolena on se, että niistä ymmärrettävästi puuttuu murteiden harvafrekvenssisiä äänne- ja muoto-opillisia piirteitä, jotka kuitenkin esiintyessään voisivat olla oivia johtolankoja puhujan kotiseudusta. Lyhyihin ja lukumäärältään rajoitettuihin näytteisiin ei muutenkaan voi sisällyttää kaikkea mielenkiintoista arvioitavaa. Näytteitteni perusteella ei voi tehdä päätelmiä esimerkiksi savolaisesta kysymisen ja vastaamisen tavasta tai keinoista pyytää.

Kuuntelujärjestyksessä ensimmäinen näyte edustaa itäisiä savolaismurteita (Tohmajärvi), toinen Keski-Suomen murteita (Kinnula), kolmas pohjoissavolaisia murteita (Kuopio) ja neljäs Kainuun murteita (Ristijärvi). Viimeisessä näytteessä haapaveteläiset naiset keskustelevat keskipohjalaisella murteella. Käytän työssäni tästä eteenpäin sellaisia lyhyitä viittauksia kuin *Kuopio-näyte* tai *Kinnula-katkelma*. Kuunneltavana on näyte haastattavieni oman kotiseudun murteesta sekä otteita sen naapurimurteista. Koska tunnistustestiin on kohtuutonta sisällyttää liialti näytteitä – viisikin näytettä vei keskimäärin tunnin haastatteluaikaa –, olen jättänyt kaksi naapurimurteista testin ulkopuolelle. *Savonlinnan seudun välimurteet* on osoittautunut murrenimitykseksi, johon maallikot eivät selvästikään viittaa millään omalla termillään, ja murrealueeksi, jota maallikot eivät karttatehtävissä hahmota erilliseksi seuduksi (ks. esim. Palander 2005c: 64–71; 2007: 27).

Tunnistustestiin valitsemani murteet on aiemmissa tutkimuksissa mielletty erillisiksi murteiksi ainakin osassa informanttien vastauksia. Toiseksi testistä puuttuu näyte Etelä-Savon murteista. On havaittu, ettei maallikoilla ole yleensä tapana puhua erikseen *Etelä-Savon murteista* vaan kokonaisuutena vain *Savon murteesta*, johon Etelä-Savon murteiden alue ei edes välttämättä sisälly (esim. Palander 2005c: 62, 64–67; 2007: 27, 30–33). Mahdollisessa jatkotutkimuksessa olisi mielenkiintoista selvittää, kuulostavatko Savonlinnan seudun välimurteet maallikoista enemmän kenties *savolta* vai *karjalalta* ja mieltävätkö maallikot eteläsavolaismurteet *savoksi* vai joksikin muuksi murteeksi.¹

Näytteiden kuuntelujärjestys ei antanut vihjettä niiden sijoittumisesta. Näytteet eivät esimerkiksi edenneet siten, että ne olisivat muuttuneet katkelma kerrallaan niin sanotusti täydellisemmäksi ja täydellisemmäksi *savoksi*. Puhujien kotipaikkakunnat eivät myöskään järjestyneet kartalle miksiäkään loogiseksi kuvioksi (vaikkapa siten, että ensimmäinen näyte olisi pohjoisimmasta pitäjästä ja viimeinen eteläisimmästä pitäjästä). Kuuntelujärjestys on tästä huolimatta tarpeen ottaa huomioon tuloksia analysoitaessa – sen vaikutusta on nyt mahdotonta täysin eliminoida. Mikäli järjestäisin testin uudelleen, arpoisin näytteille satunnaisen kuuntelujärjestyksen jokaiselle haastateltavalle erikseen. Näin kuuntelujärjestyksen vaikutus tuloksiin olisi varmasti vähäinen.

1.3.2.3. Haastateltavien hankkiminen ja testin toteuttaminen

Informantteja löysin aluksi omista ystäväistäni ja sukulaisistani sekä kuntien, seurakuntien ja oppilaitosten työntekijöistä. Tavoitetut henkilöt puolestaan ohjasivat uusien haastateltavien luo. Parikymmentä ensimmäistä haastateltavaa löytyi helposti oman tuttavaverkostoni kautta, mutta sen jälkeen tahti hidastui huomattavasti. Keruu eteni niin, että tiedossani oli vain muutama uusi vastaajaehdokas kerrallaan ja että tavoittamani haastateltavat neuvoivat uudet informanttiehdokkaat. Aineiston koonti kesti neljä kuukautta.

Kuten luvun 1.3 alusta käy ilmi, informanttien tuli täyttää kaksi kriteeriä: heillä ei saanut olla kielitieteellistä koulutusta suomen kielestä ja heidän täytyi olla 20–35-vuotiaita. Lisäksi tunnistustestiin osallistuneiden piti olla syntyperäisiä pohjoissavolaisia. Osa informanteista yhdistää se, että olen saanut heihin verrattain vaivattomasti yhteyden. Kuusi haastateltavista on ystäviäni tai sukulaisiani, joiden kanssa olen tai olen joskus ollut tekemisissä usein. Osa informanteista tuli valituksi osin sen vuoksi, että heihin sai luontevasti yhteyden esimerkiksi oppilaitosten tai kuntien henkilökuntatietojen kautta. Lisäksi kaikki osallistujat olivat kohtuullisen ajomatkan päässä tavoitettavissa (pisimmillään haastattelumatkat olivat yhteen suuntaan noin 150 kilometriä). Muunlaista kuin edellä kuvatun kaltaista vastaajien valikointia ei ole tehty. Esimerkiksi kaikkia haastateltavieni vihjaamia uusia informantteja on pyydetty mukaan, jos he ovat täyttä-

¹ Viittaamissani aiemmissa tutkimuksissa (Palander 2005c; 2007) informantteina on ollut pohjois- ja eteläkarjalaisia sekä pääkaupunkiseudun nuoria. Jos haastateltavana olisikin ollut esimerkiksi mikkeliäisiä ja savonlinalaisia, tulokset eteläsavolaismurteiden ja Savonlinnan seudun välimurteiden tunnettavuudesta voisivat olla toki hyvin erilaiset. – *Etelä-Savon murteen* vähäisestä tuntemisesta kertoo osaltaan myös Mielikäisen (2005a: 109) tutkimus: kun tehtävänä oli kuvailla *Mikkelin seudun savolaismurretta*, noin 40 % informanteista jätti vastaamatta. Etelä-Savon maakuntaan kuuluvana alueena Mikkelin seutu olisi tarjonnut tilaisuuden *Etelä-Savon murteen* luonnehdintoihin.

neet kriteerit asuintaustasta, iästä ja koulutuksesta (ei suomen kielen opiskelijoita) ja jos haastattelupaikka on voitu sopia kohtuullisen matkan päähän.

Haastateltaviin otin yhteyden soittamalla tai lähettämällä sähköpostia. Kerroin tarvitsevani pohjoissavolaisia haastateltavia jatko-opintojeni opinnäytetyötä varten. Mikäli haastattelun tarkasta aiheesta tuli puhetta, totesin, etten voi paljastaa sitä etukäteen. Totesin yksityiskohtiin menemättä, että aihe liittyy kuitenkin suomen kielen jatko-opintoihini. Kerran paljastin, että tutkimus koskee murteita, koska henkilö ei olisi muuten suostunut haastatteluun. On myös mahdollista, että informantit ovat kertoneet haastatteluun lupautuneille ystävilleen, mistä aiheesta on kyse; yleensä esitin kuitenkin toiveen, ettei siitä puhuttaisi. Testiin osallistuneet omat ystäväni ja sukulaiseni eivät ole tienneet tarkkaa tutkimusaiheittani.¹ Haastattelun testirakenteen ja tarkan aiheen salassapidolla pyrin siihen, että vastaukset olisivat mahdollisimman spontaaneja. Oppikirjoja murteista tuskin olisi esiin kaivettukaan, mutta moni olisi saattanut tahattomasti pohtia aihetta etukäteen. Tiedotusvälineistä ja ystävien puheesta olisi saatettu ryhtyä tarkkailemaan murre-eroja, mikä muuten ei olisi ollut informanteille tyypillistä.

Haastatteluja tein informanttieni kotona ja työpaikoilla sekä vanhempieni kotona. Osallistujilla oli kiitettävästi yhteistyöhalukkuutta hyvien haastatteluolojen järjestämisessä: osa informanteista oli esimerkiksi kotonaan erikseen järjestänyt lastenhoidon niin, että haastattelu voitiin tehdä keskeytyksittä.

Haastattelutallenteet kestävät keskimäärin 61 minuuttia. Yhteensä ääniraitaa kertyi 39 t 53 min (yksi tallenne epäonnistui teknisen vian vuoksi). Todellisuudessa haastattelutallenteet olivat tallenteita pidempiä: aluksi keräsin taustatiedot sekä annoin vastausohjeet ja tallennuksen jälkeen yleensä keskustelimme testistä. Tallensin haastattelut Audacity-ohjelmalla ja välineinäni oli kannettava tietokone ja web-kameran mikrofoni. Teknisten vikojen varalta kirjoitin haastatteluista mahdollisimman tarkat muistiinpanot. Aineiston koottuani litteroin haastattelut ensin karkeasti. Työssäni siteerattavat osuudet litteroin myöhemmin puolikarkeasti.

Pohjustin testiäni seuraavanlaisin ohjein (käyttämäni lopullinen sanamuoto saattoi hieman vaihdella tilanteittain):

Kuulet viisi näytettä murteista. Pääkysymyksiä on kaksi: tehtävänä on arvioida kuullun perusteella, mistä puhuja on kotoisin ja millä perusteella. Näytteet kestävät keskimäärin kaksi minuuttia ja ne kuunnellaan aina yksi kerrallaan, minkä jälkeen pyydän arvioimaan puhujan kotiseudun. Jos haluat, voit kuunnella kunkin näytteen kaksi kertaa, mutta se ei ole pakollista, jos käsitys syntyy jo ensimmäisen kuuntelukerran aikana. Kun kysyn, mistä henkilö on kotoisin, sinun pitäisi vastata jokin paikkakunta. Apuna voit käyttää [mukanani tuomaani] Suomen karttaa. Voit käyttää sitä, jos et muista jonkin kunnan nimeä tai jos et muista, minkä nimisiä kuntia jossakin päin Suomea on. Kysyn paikkakuntaa siksi, että esimerkiksi vastaus »Etelä-Suomi» jäisi liian yleiseksi: on eri asia tarkoittaa tuolloin esimerkiksi Turun seutua kuin Lappeenrannan seutua. En oleta, että kukaan pystyy

¹ En ole haastatellut lähipiiristäni henkilöitä, joiden kanssa olisin keskustellut tutkimukseni sisällöstä (ennen haastattelua). Informanttien tieto työstäni on rajoittunut siihen, että olen suomen kielen jatko-opiskelija ja tutkin *Savon murretta*.

vastaamaan viisi oikeaa kuntaa, vaan paikkakunta-arviot ovat suuntaa-antavia. Kysyn siis, minkä paikkakunnan suunnalta henkilö voisi olla kotoisin. Vierekkäisten kuntien murteet ovat myös usein niin lähellä toisiaan, että sekin tekee viiden oikean arvauksen antamisesta lähes mahdotonta. Voit tehdä kuuntelun aikana muistiinpanoja, jos haluat. Ennen jokaista näytettä kerron, mistä aiheesta niissä puhutaan. Näin sinun on helpompi keskittyä kuuntelemaan sitä, mistä henkilö on kotoisin. Eli tehtävänäsi on nyt arvioida, minkä paikkakunnan suunnalta puhuja on kotoisin, ja kertoa, millä perusteella voit päätellä hänen olevan tietyltä seudulta kotoisin.

Painotin paikkakunta-arvion summittaisuutta. Ilman tätä täsmennystä paikkakunnan arvioiminen olisi voinut tuntua kohtuuttomalta vaatimukselta. Päädyin pyytämään vastaukseksi paikkakuntia, koska tällöin ei jäänyt epäselväksi, mille seudulle haastateltava halusi sijoittaa puhujat. Senkaltaiset arviot kuin vaikkapa *Etelä-Suomi* ovat hyvin epämääräisiä. Jopa pienemmällekkin alueelle viittaavat nimitykset kuten *Kainuu* tai *Pohjanmaa* voivat tarkoittaa maallikoille hyvin erilaisia alueita. Yksi vaihtoehto olisi ollut pyytää vain arvioimaan, mitä murretta näytteessä puhutaan. Siihenkin sisältyisi ongelmansa. Esimerkiksi *Savon murre* voi osalle maallikoita tarkoittaa Kiteellä asti kuuluttavaa puheta-
paa ja joillekin toisille *savo* voi olla vain ja ainoastaan Pohjois-Savossa käytetty murre (ks. esim. Palander 2007). Pelkästä murteennimityksestä ei voi päästä selville, mistä ja millaisesta murteesta maallikko lopulta haluaa puhua. – Jakamassani kartassa näkyivät pitäjien rajat ja nimet muuten valkealla pohjalla.

En ohjaillut haastateltaviani esimerkiksi poimimaan näytteistä *yksittäisiä sanoja* vaan jätin heille vapaat kädet perustella paikkakuntavalintojaan millaisilla aineksilla tahansa. Useimmiten aluksi luettiin yksittäisiä kielenainesesimerkkejä, joista huomattavalla osalla viitattiin äänne- ja muoto-opillisiin murteellisuuksiin. Ensimmäiset perustelut saatuani esitin lisäkysymyksen: »Oliko henkilön tavassa kertoa kuultu tarina tai tavassa ilmaista asioita jotain sellaista, millä vastausta voi perustella yksittäisten sanojen lisäksi?» Haastateltaville *yksittäiset sanat* kattavat kielitieteellisesti määriteltynä kaikki sanaesimerkit riippumatta siitä, minkä tason piirre niihin sisältyy (vaikkapa *uamu*, *liekkö*-muoto). Toisinaan lisäsin, oliko henkilön *puhetavassa* jotain paikkakunnan paljastavaa. Lisäkysymys oli melko epämääräinen, mutta sillä tavoin se ei liikaa johdatellut pohtimaan mitään yksittäistä ilmiötä. Lisäkysymys oli tarpeen, koska aluksi haastateltavat kertoivat perusteluita melko koulukirjamaisesti – oppikirjoissahan on tapana lähestyä murteita yksittäisten sanaesimerkkien avulla, joissa toteutuu äänne- tai muoto-opillinen tai sanastollinen piirre (ks. esim. Hyvä suomi 9 s. 96–102).¹ Lisäkysymys rohkaisi kertomaan muitakin havaintoja. Vaikka se vihjasi, että muistakin kuin *yksittäisistä sanoista* voisi löytyä ainesta perusteluihin, se ei silti tuntunut ohjaavan haastateltavia keksimään vastauksia väkinäisesti. Jos jonkun mielestä muilla kuin *yksittäisillä sanoilla* ei voinut perustella vastausta, se myönnettiin suoraan.

Näytteet sai kuunnella kaksi kertaa, mutta monille riitti yksikin kerta tai korkeintaan näytteen alun kuuntelu uudelleen. Osa kirjoitti havaintonsa muistiin ja luetteli ne kerralla

¹ *Hyvä suomi* on ollut peruskoulun äidinkielen oppikirjana ainakin osalla haastateltavistani.

kuuntelun päätyttyä, osan kanssa tauotin nauhaa niin, että haastateltavat kertoivat esimerkkejään kuuntelun lomassa sitä mukaa kuin niitä tuli mieleen. Perustelujen jälkeen kysyin vielä kunkin murteen nimeä. Jotkut epäröivät vastaustaan ja totesivat, etteivät he tiedä murteiden nimiä. Tällöin selvensin haluavani kuulla, mitä nimeä informantti itse käyttäisi murteesta. Tämän jälkeen haastateltavat yleensä antoivat vastauksen.

Kahden haastattelukysymykseni vastauksia en käsittele lainkaan tässä työssä: miltä murre ja puhetapa kuulostavat (esimerkiksi *miellyttävältä, ärsyttävältä*) sekä millainen mielikuva näytteen puhujasta syntyy käytetyn murteen ja puhettavan perusteella. Aineistoani voisi tältä osin verrata sekä kansandialektologiseen tutkimukseen, jossa on selvitetty informanttien affektiivista asennetta murteisiin (ks. esim. Palander 2005c), että sellaiseen sociolinguvistiseen asennetutkimukseen, jossa maallikot ovat murteen perusteella arvioineet puhujan sosiaalista taustaa (ks. esim. Salomaa 1981). – Haastattelun lopuksi oli mahdollista kommentoida testiä tai murteita ylipäänsä. Lisäksi kerroin näytteiden alkuperän ja selvitin, mistä piirteistä puhujan kotiseudun olisi voinut päätellä.

Puhun itse pohjoissavolaista murretta, joka on saanut väriä Pohjois-Karjalan murteesta opiskeluvuosieni aikana. Persoonapronominit *mie* ja *sie* ovat puolestaan kuuluneet puheeseeni jo ennen Pohjois-Karjalaan muuttoa sukuni siirtokarjalaistaustan vuoksi. Kun haastattelin omia ystäviäni ja sukulaisiani, puhuin sitä murretta, jota he ovat tottuneet minulta kuulemaan. Muita haastatellessani pyrin puhumaan yleispuhekielisesti. Kuitenkin käytännössä ainakin yleisgemmaatio säilyi puheessani koko ajan – se tosin oli luonteenomainen piirre myös kaikille haastateltavilleni. Persoonapronominien muotoja *mie*, *sie*, *siun* ja *siusta* tuntui aluksi hankalalta välttää. Ongelman ratkaisuna oli kysymysten ja kommenttien esittäminen välillä ilman persoonapronominia (»ootko huomannu» pro »oot sie huomannu», »tulleeko tästä muuta mieleen» pro »tulleeko siullet tästä muuta mieleen»). Yleiskieliset muodot varsinkin yksikön 1. persoonan pronomineista tuntuivat epäluontevilta. Koska yksikön 2. persoonan pronomineja oli lopulta hankala välttää kokonaan, päädyin käyttämään muotoja *sinä*, *sinun*, *sulle* ja *susta*. Nämä muodot olivat käytössä siihen mennessä, kun haastattelin ensimmäistä minulle entuudestaan tuntematonta henkilöä.

Antamalla palautteella pyrin luomaan mielikuvan, että kaikkia vastauksia pidettiin oikeina ja mielenkiintoisina. Esimerkiksi murrehavaintoja koskeviin retorisiin tarkistuskysymyksiin (kuten »sanoko se *väkheä*») vastasin jollain tapaa myöntävästi (»yym», »joo», »tais se jottain semmosta sanna»), vaikka havainto ei olisi vastannut omaa litterointiani.¹ Kysyin muun muassa, mikä »paljasti» puhujan olevan haastattelijan arvelemasta pitäjämästä tai mistä puhujan kotiseudun »huomasi» (vertaa kysymykseen »mikä sai *luulemaan*, että henkilö on kunnasta X»). Pyrin mielikuvaan, että olen paikalla vain kirjaamassa haastateltavieni havaintoja muistiin. On epätodennäköistä, että myötäilevä palautteeni olisi saanut informantit tekemään näytteistä päätelmiä, jotka eivät todellisuudessa vastaisi heidän henkilökohtaisia mietteitään. Sen sijaan myötäily on voinut rohkaista heitä kertomaan havaintoja enemmän, kuin jos näytteistä olisi pitänyt kirjata huomioita vain lomakkeelle. Ruusuvuoren ja Tiittulan (2005: 30) mukaan erityisesti silloin, kun haasta-

¹ Myös Nuolijärvi (2005: 258–259) havainnollistaa eräissä esimerkissään, kuinka haastattelijat ei erityisesti tuo omaa tietämystään esille, vaikka haastateltava sitä tiedustelee.

teltava epäröi sanottavansa kanssa, haastattelija voi kannustavin kommentein vaikuttaa haastateltavan valintoihin esille otettavista ja kertomatta jätettävistä asioista.

Koko haastattelun ajan ideana oli, että tarkasteltavana ovat vastaajan omat havainnot ja mielipiteet. Tähän pyrittiin kysymyksenasettelulla: »mistä huomasit, että puhuja on kunnasta X», »millaisen mielikuvan sait puhujasta» ja niin edelleen. Vain kysymyksessä »mitä murrettä näyte on» jotkut haastateltavat hämääntyivät arvelemaan, etteivät he voi »tietää» vastausta. Muut kysymykset käsitettiin heti sellaisiksi, joihin etsitään haastateltavan omaa näkemystä sen sijaan, että testattaisiin esimerkiksi koulusta opittuja asioita. Myös muissa tutkimuksissa maallikot ovat toisinaan olettaneet tutkijoiden kontrolloivan koulussa opittua tietoa (ks. esim. Mielikäinen–Palander 2002: 92).

1.3.3. Ei-syntyperäisten pohjoissavolaisten haastattelut

Aineistoni kolmas osa koostuu 18 ei-syntyperäisen pohjoissavolaisten haastatteluista. Aiemmissä tutkimuksissa informantit ovat usein asuneet vain yhdellä murrealueella, eikä varsinaisia muuttajia ole ainakaan suomalaisissa aineistoissa vastaavalla tavalla haastateltu.¹ Ulkomaisessa tutkimuksessa esimerkiksi Clopper ja Pisoni (2006) ovat haastatelleet henkilöitä, joilla on muuttajataustaa. Aineistoni kolmannessa osuudessa olen kiinnostunut selvittämään, millaista tyyppinen *Savon murre* on muiden kuin syntyperäisten savolaisten mielestä. Seuraavassa esittelen aluksi haastateltavien taustan. Tämän jälkeen kuvailen, kuinka haastattelut on toteutettu.

1.3.3.1. Haastateltavien taustatiedot

Kaksi haastattelua on keväältä 2006 ja kuusitoista tallennetta syksyltä 2007. Informantit olivat haastatteluajankohtana 19–33-vuotiaita tai täyttivät myöhemmin samana vuonna vähintään 19 tai enintään 33 vuotta. Heidän keskimääräinen ikänsä oli 26 vuotta. Kahdeksastoista haastateltavasta neljätoista on naisia. Viittaan haastateltaviini senkaltaisilla koodeilla kuin esimerkiksi MN4 tai MM11. Koodin alussa oleva *M* kertoo ei-syntyperäisten pohjoissavolaisten eli muuttajien haastatteluaineistosta. Toisena tulevat *N* ja *M* paljastavat sukupuolen, ja numerot (1–18) yksilöivät haastateltavat.

Kaikki informantit ovat hankkineet koulutusta peruskoulun jälkeen. Neljälätoista haastateltavalla on yliopistotausta. Väkeä on seuraavilta aloilta: farmasia, fysiikka, hallintotieteet, kasvatustieteet, kauppatieteet, kemia, lääketieteet, sosiaalipsykologia, sosiaalityö, sosiologia ja tietojenkäsittelytieteet. Osa oli haastatteluajankohtana jo valmistunut, osa vielä opiskeli ja osa oli jättänyt opintonsa kesken. Neljä haastateltavaa on valmistunut ammattikorkeakoulusta. Mukana on tietojenkäsittelyn tradenomi, yhteisöpedagogi, sairaanhoitaja ja kulttuurituottaja. Ammattiopistotausta on yhdellä haastateltavalla (agronologi). Yksi informanteista on opiskellut sekä yliopistossa että ammattikorkeakoulussa.

Koulutustaustan lisäksi haastateltavien joukko on ammateiltaan heterogeenistä. Kahdeksalla vastaajalla oli haastatteluajankohtana ammatti, jossa he parhaillaan työskentelivät. Mukana oli kaupallisen yrityksen työntekijöitä ja peruskoulun opettajia sekä muita kuntatason työntekijöitä – osa viimeksi mainituista hoiti harvinaisia tehtäviä, joten en

¹ Kun sen sijaan siirrytään lingvistiikan alalta tarkastelemaan perinteentutkimusta, ainakin Mietsellä (1997) on savolaisuutta käsittelevässä pro gradu -tutkielmassaan informanttien yhtenä joukkoa muualta Savoan muuttaneita henkilöitä.

erittele ammatteja tarkemmin. Lisäksi yksi henkilö oli aiemmin työskennellyt proviisorina ja toinen sairaanhoitajana. Tilapäistä työkokemusta eräät haastateltavat olivat kartuttaneet opettajan sijaisena, hotellissa, kaupan varastossa tai numeropalvelussa.

Kaikissa ammateissa haastateltavat olivat päässeet tekemisiin syntyperäisten pohjois-savolaisten kanssa, jollaisia ainakin osa asiakkaista tai työtovereista oli. Osa informanteista oli hankkinut koulutusta Savossa – tällöinkin oli päästy tutustumaan paikallisiin asukkaisiin. Viidellä haastateltavalla oli savolainen puoliso. Savolaisten kanssa oli myös muuten ystäväystytty. Kontakteissaan informantit olivat päässeet tutustumaan *Savon murteeseen* mutta kenenkään heistä ei voi sanoa omaksuneen uuden kotiseutunsa kieltä.¹

Informantit ovat kotoisin alla mainituilta murrealueilta sekä pääkaupunkiseudulta²:

- hämäläismurteet 5 vastaajaa
- keski- ja pohjoispohjalaiset murteet 5 vastaajaa
- Päijät-Hämeen murteet 2 vastaajaa
- eteläpohjalaiset murteet 1 vastaaja
- pohjoissavolaiset murteet (Pyhäjärvi) 1 vastaaja
- pääkaupunkiseutu 4 vastaajaa.

Yksi informanteista on kotoisin Pyhäjärveltä, joka kuuluu pohjoissavolaisten murteiden alueelle. Pitäjä lukeutuu Pohjois-Pohjanmaan maakuntaan, ja haastateltava itse mielsi olevansa pohjalainen. Hänen havaintonsa *Savon murteesta* rinnastuivat selvästi niiden informanttien vastauksiin, jotka olivat kotoisin keski- ja pohjoispohjalaisten murteiden alueelta. Näin ollen en pitänyt hänen taustaansa ongelmana – kuitenkin Pohjois-Savon maakunnasta kotoisin olevia, itsensä savolaisiksi mieltäviä vastaajia ei joukossa ole lainkaan. Aivan ensimmäisten haastateltavieni joukossa oli kaksi henkilöä Päijät-Hämeen murteiden alueelta. Vaikka Päijänteen seudun savolaismurre eroaa selvästi Kuopion seudun *Savon murteesta*, näiden haastateltavien oli silti yllättävän vaikea eritellä, millaista *savo* on ja miten se eroaa heidän oman kotikuntansa kielestä. Seuraavat informantit rajasin muiden kuin savolaismurteiden alueelta tuleviin muuttajiin (poikkeuksena haastateltava Pyhäjärveltä); tuolloin vastaukset olivat selvästi monipuolisempia. Kaikki informantit olivat haastatteluajankohtana asuneet Pohjois-Savossa vähintään puolitoista kuukautta ja kaikilla oli yhteyksiä *Savon murretta* puhuviin ihmisiin työn, opiskeluiden tai vapaa-ajan vieton kautta.

¹ Suomalaisessa tutkimuksessa ei tietävästi ole tarkasteltu, kuinka eri murrealueilta kotoisin olevat aviopuolisot mahdollisesti omaksuvat toistensa puhetavasta itselleen alkuaan vieraita piirteitä. Stanford (2010) on tarkastellut erään kaakkoisaasialaisen kielen puhujia. Heidän perinteiseen kulttuuriinsa kuuluu, että vaimo ryhtyy puhumaan aviomiehensä murretta. Stanford havaitsi murteen omaksumista kuitenkin myös aineistossa, jossa informantit olivat muuttaneet Yhdysvaltoihin – tällöin vanha traditio ei sitonut haastateltavia enää tiukasti, mutta vieraan murteen omaksumista oli osalla vaimoista yhä havaittavissa.

² Merkityt kotiseudut perustuvat informanttien omaan mielipiteeseen. Useimmilla haastateltavilla kotiseutu oli sikäli selvä tapaus, että siellä oli asuttu suurin osa elämästä. Yksi informantti oli kotoisin Ranualta, joka kuuluu puolittain savolaismurteiden alueelle (ks. jaottelusta esim. Räisänen 1972: 13). Aineistossani olen merkinnyt hänet keski- ja pohjoispohjalaisten murteiden alueelta tuleviin haastateltaviin.

Kun informanttien taustaa tarkastellaan kaupungin ja maaseudun näkökulmasta, aineistosta erottuu kolme ryhmää. 1) Kaksitoista haastateltua on asunut Savossa ainoastaan kaupungissa (Kuopiossa): heistä yhdeksän on asunut ennen Savoon muuttoaan vain kaupungeissa,¹ kahdella informantilla on länsisuomalaista taustaa sekä maaseudulta että kaupungista ja yksi vastaajista on asunut Länsi-Suomessa ainoastaan maaseudulla. 2) Informanteista kaksi on tutustunut savolaiseen elämänmenoon ainoastaan maaseudulla ja on itsekin kotoisin maaseudulta. Lisäksi nämä kaksi haastateltua ovat asuneet Itä-Suomen ulkopuolella myös kaupungeissa. 3) Lopuille neljälle informantille savolaisuus on tullut tutuksi sekä kaupunki- että maaseutumiljöössä. Ennen muuttoaan he ovat asuneet kaupungeissa (osa kaupungeista on pieniä). Yhdellä näistä informanteista kokemukset savolaisesta kaupunkielämästä sijoittuvat poikkeuksellisesti Etelä-Savon puolelle. Pohjois-Savossa haastateltu on asunut maalla. – Varsinkin jos muutto ulottuu maaseudulta kaupunkiin tai päinvastoin, havainnoissa voi korostua maaseudun ja kaupungin puhekielen vertailu eikä varsinaisen savolaisuuden havainnointi. Otan tämän huomioon aineistoni analysoinnissa.

1.3.3.2. Haastattelujen toteuttaminen

Kaksi haastattelua on tallennettu keväällä 2006, ja ne ovat samaa muotoa kuin syntyperäisille pohjoissavolaisille teettämäni tunnistustesti. Informantit on evästetty näihin haastatteluihin samalla tavoin kuin syntyperäisten savolaisten testiin (ks. toteutuksesta tarkemmin lukua 1.3.2). Pian osoittautui, että muuttajien havaintojen ja käsitysten kartoitukseen sopisi paremmin pelkkä haastattelu ilman testiosuutta: haastattelussa havaintoja ja käsityksiä *Savon murteesta* tuli huomattavasti runsaammin esiin kuin testissä. Haastattelun ja testin yhdistäminen ei käynyt päinsä, koska se olisi vienyt liialti informantin aikaa (vähintään kaksi tuntia). Lisäksi syntyperäisten savolaisten ja muuttajien testivastaukset eivät muutenkaan olisi verrannollisia, koska informanttiryhmien lähtökohta valitsemieni näytteiden tunnistamiseen on erilainen (oman kotiseudun ja sen lähi-seutujen versus alkuaan kaukaisten ja vieraiden murteiden tunnistaminen). Muuttajilla mielenkiintoisia havaintoja on juuri kotiseudun puhettavan ja *Savon murteen* eroista, ja havainnoista riitti ainesta helposti tunnin mittaiseksi haastatteluksi. Hyödynnän työssäni soveltuvien osien vuoden 2006 muuttajahaastatteluja, jotka sisältävät testiosuuden. Tunnistustehtävän ohessa esiin tuli jonkin verran havaintoja *Savon murteen* eroista aiemman kotiseudun puhetapaan verrattuna. Tallenteiden yhteiskesto on noin 1 t 45 min.

Syksyllä 2007 haastattelin kuuttatoista muuttajaa. Tällöin tunnistustestiosuutta ei ollut mukana, ja aiheena olivat informanttien käsitykset tyypillisestä *Savon murteesta*. Yhdeksän informanttia löytyi Kuopion yliopiston Intranetin kautta, jonne jätettyyn ilmoitukseen opiskelijat vastasivat oma-aloitteisesti. Lisäksi sain haastateltavia ystäväni kautta, erään kunnanviraston avustuksella sekä Joensuun yliopiston kirjaston ilmoitustaululle jättämäni ilmoituksen välityksellä.

¹ Viittaan tässä *kaupungilla* paikkakuntiin, joissa väestötiheys todella on kaupunkimainen ja jotka eivät vain hallinnollisesti ole kaupunkeja. Mainituista yhdeksästä informantista kahdeksan on kotoisin suurista asutuskeskuksista kuten esimerkiksi Espoosta. Yksi informantti on kotoisin niin sanotusta pikkukaupungista (väestötiheys noin 20/km²).

Kuopion yliopiston Intranetiä varten lähetin seuraavanlaisen ilmoituksen, jonka sisällön kävimme läpi myös muiden haastateltavien kanssa puhelimitse tai sähköpostitse:

Etsitään haastateltavia *Savon murretta* käsittelevää tutkimusta varten.

Olet sopiva henkilö haastatteluun, jos

- olet kotoisin muualta kuin Pohjois-Savon, Etelä-Savon, Pohjois-Karjalan, Kainuun tai Keski-Suomen maakunnasta,
- olet aikuisiälläsi muuttanut Pohjois-Savoon ja asunut siellä vähintään kuukauden,
- olet Pohjois-Savossa asuessasi päässyt kuulemaan paikallisten puhumaa Savon murretta,
- et ole opiskellut yliopistossa kieliä pääaineenasi ja
- olet 20–40-vuotias.

Haastattelu kestää noin tunnin. Kysymykset keskittyvät siihen, millaista tyyppillinen Savon murre on haastateltavien mielestä. Muuttajilla on oma aitiopaikkansa murteen tarkkailuun, ja siksi onkin mielenkiintoista kuulla kaikenlaisista havainnoistanne!

Ota sähköpostitse (anuppone@cc.joensuu.fi) yhteyttä, mikäli sinulla on kiinnostusta osallistua tutkimukseen!

Edellä olevasta ilmoitustekstistä tulevat esiin kriteerit, jotka haastateltavien tuli täyttää. Osin aineistonkeruutapa on vaikuttanut siihen, että monilla informanteista on yliopistotausta. Aluksi haastateltavia oli hankala löytää, mutta lopulta yliopiston Intranetiin jätetty ilmoitus alkoi kerryttää yhteydenottoja. Muutoin informantteja ei ole valikoitu, vaan kaikki halukkaat osallistujat on otettu mukaan, jos he ovat täyttäneet ikä-, asuinpaikka- ja koulutus kriteerit (ei suomen kielen opiskelijoita).

Tarkensin muuttajille erikseen ennen haastattelua kysymysteni koskevan *Savon murretta* (ks. myös edellä oleva ilmoitusteksti). Näin informantit saattoivat etukäteen muistella, millaisia piirteitä he olivat havainneet uuden kotiseutunsa puhettavassa. Aiheen etukäteen miettimisestä ei tällä kertaa ollut haittaa vaan päinvastoin hyötyä. Muuttajien haastattelussa ei ollut tarkoituksena testata tunnistuskykyä toisin kuin syntyperäisiltä pohjoissavolaisilta kerätyssä aineistossa.

Haastattelutallenteiden keskimääräinen kesto on 63 minuuttia. Yhteensä materiaalia on noin 16 t 45 min. Käytännössä haastatteluihin meni enemmän aikaa: aloimme keskustella aiheesta jo ennen tallennuksen aloittamista ja haastattelukysymysten jälkeen vaihdoimme vielä ajatuksia. Tallensin haastattelut kannettavalle tietokoneelle Audacity-ohjelmalla ja kirjoitin lisäksi käsin muistiinpanot. Olen litteroinut kaikki haastattelut ensin hyvin karkeasti (ideana saada paperiversioksi niiden asiasisältö) ja litteroinut sen jälkeen tarkemmin työssäni hyödynnettävät osuudet.

Haastattelun tukena käytin kysymysrunkoa. Kävin lähes kaikkien informanttien kanssa tietyt aihealueet läpi, vaikka haastattelut muuten etenivätkin persoonallisesti

vastajittain vaihdellen. Seuraavassa on eräitä peruskysymyksiä, joista keskustelimme useimpien informanttien kanssa:

Miten *Savon murre* eroaa yleiskielestä? [Kysymyksen painopiste ajautui äänne- ja muoto-opillisiin piirteisiin.] Miten tyypillinen savolainen ylipäänsä puhuu ja ilmaisee itseään? Mitä ennakkokäsityksiä haastateltavalla oli *Savon murteesta* ennen Pohjois-Savoon muuttoaan? Onko haastateltava joutunut esimerkiksi noloon tai epämukavaan tilanteeseen murteen vuoksi? Onko murre tuottanut väärinkäsityksiä? Miltä *Savon murre* kuulostaa? Kuinka savolaisilla on tapana jutella? Millä tavoin savolaiset ilmaisevat olevansa samaa tai eri mieltä? Savolaisten väitetään usein sanovan *suattaa ollat tai olla 'olematta* – onko väitteellä todellisuuspää? Miten savolaisilla on tapana kysellä ja vastata? Miten savolaisilla on tapana antaa myöntävä tai kieltävä vastaus? Toisinaan väitetään, ettei savolaiselta saa koskaan *suoraa* vastausta – onko väitteellä todellisuuspää? Toisinaan väitetään, että savolaiset ovat *kieroja* – onko väitteellä todellisuuspää? Miten puheeseen saadaan *kiertelyn* maku? Toisinaan väitetään, että savolaisen puhuessa *vastuu siirtyy kuulijalle* – onko väitteellä todellisuuspää? Mitä erityispiirteitä on savolaisten huumorissa?

Aivan ensimmäisissä haastatteluisissa noudatin ennalta laatimaani kysymysrunkoa melko tarkasti, mutta haastattelukokemuksen karttuessa pyrin sen tarkasta noudattamisesta eroon ja pyrin etenemään enemmän informanttini ehdoilla. Tavoitteekseni tuli edetä keskusteluissamme entistä spontaanimmmin ja kerätä talteen kaikenlaisia havaintoja, joita informanteilleni johtui keskustelun kuluessa mieleen. Lopulta haastattelusta muotoutui sellainen, että huomattava osa ajasta meni edellisessä luettelossa olevien viiden ensimmäisen kysymyksen käsittelyyn. Niihin haastateltavilla oli pisimmät vastaukset ja niiden kautta virisi keskustelu, jonka aikana jo tulivatkin ilmi haastateltavan päänäkemykset *savon* erityispiirteistä. Loput kysymykset olivat sen jälkeen täydentäviä: esimerkiksi tulisiko haastateltavalle vielä mieleen jotain erityistä savolaisten tavasta ilmaista samanmielisyyttä, mikäli aiheesta ei jo edellä ollut juteltu spontaanisti. Toiseksi halusin kysyä tunnettujen savolaisväitteiden paikkansapitävyyttä erikseen mahdollisimman monelta (*suoran vastauksen puuttuminen, kierous, vastuun siirtyminen kuulijalle*). Niistäkin tosin jo alun ylimalkaiset kysymykset (kuten »miten savolainen ilmaisee itseään») olivat saattaneet virittää spontaanisti keskustelua. Pidin tavoitteenani, että haastattelu kestää enintään tunnin, ja mikäli haastateltavalla oli mielenkiintoista kerrottavaa jostain erityisestä aiheesta, käytin sen käsittelyyn keskimääräistä pidemmän ajan.¹ – Haastattelun lajeina aineistoni on *teemahaastattelua* ja *kerronnallista haastattelua* (termien määritelmistä ks. Tiittula–Ruusuvuori 2005: 11–12).

Haastatellessani pyrin välttämään vahvaa alueellista murretta ja esimerkiksi yksikön 2. persoonan pronomineista käytin muotoja *sinä, sinun, sulle* ja *susta*. Kysymyksissäni

¹ Olin etukäteen luvannut informanteilleni, että vien heidän aikaansa noin tunnin verran. Useita haastatteluja tehtyäni olen havainnut, että tunnin mittainen haastattelu on informantille kohtuullinen. Sen aikana mielenkiinto kysymyksiin pysyy vielä hyvin yllä. Toiseksi haastateltavat haluavat tietää käytettävän ajan yleensä etukäteen, ja tuolloinkin tunti tuntuu kohtuulliselta pyynnöltä.

pyrin olemaan johdattelematta haastateltavaa liikaa. Jo sellaiseen yleiseen kysymykseen kuin »miten tyypillinen savolainen ilmaisee itseään» sisältyy toki lähtöoletus, jonka mukaan savolaisten tavat eroaisivat jotenkin muiden tavoista; tällöin ei kuitenkaan rajata aluetta, jolta eroa voisi löytyä. Tarkempiin kysymyksiin voi sisältyä jo vihje aihealueesta: muun muassa kysymys »miten savolaisilla on tapana vastata» voi saada luulemaan, että juuri vastaamisessa on oltava jokin erityispiirre. Haastateltavat eivät kuitenkaan ryhtyneet keksimään esimerkkejä väkinäisesti, jolleivät he aidosti muistaneet tilanteita, joissa olisi huomattu oman kotiseudun murteesta poikkeava ilmaisutapa. Toisaalta on mahdollista, että täsmälliset kysymykseni ovat voineet provosoida tulkitsemaan muistikuvat joistain kielenkäytön tilanteista siten, että niissä näkyy murteiden välinen ero. Joskus haastateltava ei osannut kertoa pyytämästäni aiheesta yhtään omaa esimerkkiä, vaan hän saattoi vain myötäillä, kuten että savolaisten tapa vastata on kyllä erilaista kuin muilla suomalaisilla. Olen jättänyt käsittelyn ulkopuolelle tapaukset, joissa haastateltavalla ei näytä todellisuudessa olevan omaa havaintoa aiheesta. Keskityn esittelemään informanttien omia, henkilökohtaisia, arjessa kohdattuja kokemuksia ja havaintoja *savosta*.

Aineistossani ei käynyt niin, että haastateltavat olisivat vain luetelleet tunnettuja stereotyyppioita esimerkiksi savolaisten *kieroudesta* tai *vastuun siirtymisestä kuulijalle* ja jättäneet pohjustamatta ne omilla havainnoillaan.¹ Toisin sanoen aineisto ei näytä koostuvan pelkästä ulkoa opittujen stereotyyppioiden luettelemisesta – sellaisten, joista tiedetään, että ne pitää aina savolaisuuden yhteydessä mainita. On kuitenkin huomattava, ettei vallitsevien stereotyyppioiden vaikutusta vastauksiin voi täysin eliminoida (ilmiöstä muistuttaa myös Niedzielski 1999: 62 mainittuine lähteineen) ja etten tutkijana voi itse arvioida, kuinka paljon vaikutusta lopulta on ollut. On mahdollista, että kun muuttaja vaikkapa tietää väitteen savolaisten *kieroudesta*, hän uudella asuinseudullaan tulkitsee joistakin tilanteista, että niissä toteutuu oletettu *kierous*. Näitä kokemuksia hän voi kertoa omina, autenttisina havaintoinaan. Tämä seikka on otettava aineistonkäsittelyssä huomioon. Tärkeää on aina pohtia, missä määrin vastaukset ovat totuudenmukaisia.

Esimerkiksi Raninen-Siiskonen (1999: 152) on havainnut, että maallikot toisinaan olettavat ihmisten käyttäytyvän stereotyyppioiden mukaan (myös esim. Pietilä 1997: 89; Nupponen 2005: 197). Toisen käytöksestä voidaan etsiä stereotyyppioiden esittelemiä ominaisuuksia, ja käytöstä voidaan selittää stereotyyppioiden mukaan.

Variaationtutkimuksessa on pidetty merkittävänä havainnoijan paradoksia (*observer's paradox*; esim. Labov 1977 [1972]: 256; 1978 [1972]: 61–62, 209). Toisaalta pitäisi saada tarkkailtua, kuinka ihmiset puhuvat, kun heitä ei tarkkailla; toisaalta aineistoa ei voi saada ilman tarkkailua. Kielenoppaat voivat muun muassa yleiskielistä puhettaan, kun tietävät tulevansa lingvistin haastateltaviksi. Paitsi kielellistä variaatiota tarkasteltaessa myös esimerkiksi kielellisiä asenteita koskevissa haastattelututkimuksissa voidaan koh-

¹ Tarkoitan *stereotyyppiolla* työssäni sellaisia yleisiä käsityksiä, jotka ovat yhteisön aikuisväestön hyvässä tiedossa ja joihin kansalla on myös tapana viitata puheessaan (esimerkiksi savolainen *kierous*). Stereotyyppiat eivät välttämättä vastaa todellisuutta. Toisinaan stereotyyppiat voivat olla vahvasti stigmutuneita. Joihinkin stereotyyppioihin suhtautuminen vaihtelee: toisten mielestä kyse voi olla positiivisesta, toisten mielestä negatiivisesta ominaisuudesta. (Stereotyyppian määritelmästä Labov 1978 [1972]: 314–315; 1979 [1972]: 195–196, 200.)

data »haastattelijan paradoksi»: vastaukset eivät välttämättä olekaan totuudenmukaisia, kun yhteisön ulkopuolinen henkilö tulee kyselemään mielipiteitä vaikkapa haastateltaville perinteisen kielen tulevaisuudesta (tällaista tutkimuksen ongelmaa havainnollistavat Laakso ja Sarhimaa [1997: 109, 111] eräissä väitöskirja-arvioissaan).

1.3.4. Litteroinnista

Tuon lukijan nähtäväksi haastatteluaineistoani lainauksina informanttien puheesta. Kun siteeraan informanttejäni tarkasti, olen käyttänyt pitkissä lainauksissa sisennystä ja muulloin lainausmerkkejä (esimerkki: » – sitten se välillä viänti savvoo pikkusen että oota ja aat, pitkiä niitä on»). Usein haastattelija on sellaisine palautteineen kuin »yym» ja »joo» yhtä aikaa äänessä informantin kanssa; tällaisia tapauksia en tuo tekstissä ilmi. Kun viittaa haastateltavien käyttämiin maallikkomaisiin termeihin ja kuvailuihin mutta en siteeraa kenenkään informantin puhetta tarkasti, käytän kursivointia (esimerkkejä: aineistossa puhuttiin *kaksoiskonsonanteista* ja *tuplakonsonanteista*; informantin SM10 mukaan *savolaismurrenuotti* koostuu *hidasrytmisyydestä* ja *intonaatiosta*). Haastateltavien jäljittelemät kielenainesesimerkit olen merkinnyt kursiivilla.

Litteeseen 1 olen litteroinut testini näytteet kokonaisuudessaan. Muualla tekstissä lainaan otteita näytteistä ja ne olen merkinnyt kursiivilla.

Käytän työssäni pääosin puolikarkeaa transkriptiota (ks. ohjeista esim. Yli-Paavola 1970: 75–78). Konsonantit olen luokitellut neljään pituusasteeseen (*saunaan*, *saunnaan*, *saunnaan*, *saunnaan*). Redusoituneita diftongeja merkitsen haastateltavien puheesta *e*-loppuisina (*päevä*), *o* ja *ö*-loppuisina (*kaoppa*, *kää*) ja pitkävokaalisina variantteina (*kaappa*, *täännä*). Redusoituminen on tuotu ilmi, vaikka se tarkemmin litteroituna olisi lievempää kuin *e*, *o* tai *ö*-loppuista (*päivä*, *käy*; litteroiduissa näytteissä käytän tätä tarkempaa merkitsemistapaa). Sekä laryngaaliklusiilin että kurkunpään puristussupistuman osoitan rivinyllisellä pilkulla niitä erottelematta (‘; tästä eteenpäin puhun työssäni yksinkertaisesti vain laryngaaliklusiilista). Mikäli aineistoani ja näytteitäni merkitsisi nykyistä tarkemmin, eräissä tapauksissa laryngaaliklusiilia voisi kirjata geminaatiksikin. Tavunrajat tuon ilmi, mikäli haastateltava haluaa kielenainesesimerkissään painottaa tavunrajan olemassa oloa kahden vokaalin välissä. Litteroiduissa näytteissä olen osoittanut tavunrajat säännöllisesti mainitussa asemassa. Palataalinasaalin olen merkinnyt litteroitujen näytteiden lisäksi informanttien jäljittelemiin kielenainesesimerkkeihin. Rivinalinen kaari viittaa legatoääntämykseen (*täst_~ei*). Kapiteelein osoitan äänen voimistamista ja isolla *D*-kirjaimella *t*-äänteen alveolaarisuutta. Kolme peräkkäistä samaa vokaalia merkitsee, että informantti on tarkoituksellisesti pidentänyt kahden peräkkäisen vokaalin ääntämystä (esimerkiksi *alakaana*); tällöin on päädytty muotoihin, jotka eivät kuulu mihinkään murteeseen tai yleiskieleen. Erisnimet kirjoitan isoin alkukirjaimin. Toisinaan lainauksista on poistettu osia – nämä kohdat tulevat ilmi kahdesta ajatusviivasta. Odotuksenvastaisia muotoja painotan hakasulkeissa olevalla *sic*-merkinnällä. Hakasulkeissa esitän myös selvennyksiä tekstiin sekä haastattelijan puheen (lyhenne *H* viittaa haastattelijaan; kysymyksiksi tulkitut lausumat osoitan kysymysmerkein). Lisäksi olen täsmentänyt, milloin haastateltava nauraa. Epävarmana kuullut jaksot ovat kaarisulkeissa.

2. *Kansan näkökulma murteisiin*

Luvussa 1.1 olen selvittänyt kansandialektologisen tutkimuksen historiaa. Seuraavassa esittelen tutkimuskysymysteni ja aineistoni (ks. luvut 1.2 ja 1.3) kannalta keskeisiä ilmiöitä sekä tutkimuskohteita. Osa näistä liittyy maallikoiden kykyyn havainnoida murteita ja murteellisuuksia, osa maallikoiden tapaan puhua murteista. Tarkastelen myös tutkimusmenetelmiä työni taustaksi. Esittelyn yhteydessä selvitän, millaista tutkimustraditiota oma työni jatkaa.

Kuten aiemmin (ks. lukua 1.1) on jo mainittu, kielelliset asenteet ovat kansanlingvistiikassa yhtenä keskeisenä aiheena. Asenne voidaan käyttäytymistieteissä määritellä usealla tavalla. Se voidaan nähdä esimerkiksi alttiutena tai taipumuksena suhtautua tietyllä tapaa (useimmiten positiivisesti tai negatiivisesti) johonkin asiaan; tällöin näkemys on mentalistinen. Toisaalta asenteen voidaan korostaa tulevan ilmi myös käyttäytymisessä, jolloin näkemys on behavioristinen. Konstruktivistista näkemystä kannattavat diskurssintutkijat. Tarkasteltavana on, kuinka asenteita tuotetaan kieltä käyttämällä. (Mielikäinen–Palander 2002: 87 ja mainitut lähteet.) Kielentutkijat eivät ole määritelleet asenteen käsitettä tiukasti, vaan tutkimuskohteet ovat olleet moninaisia (Mielikäinen–Palander mts. 88.)

Asenteiden on esitetty koostuvan kolmesta komponentista. Ensinnäkin ihmisillä on erilaista tietoa kielestä, esimerkiksi mitä murteita suomessa on ja mitkä piirteet ovat kyseisten murteiden tyypillisyyksiä. Tieto koskee asenteen kognitiivista komponenttia. Toiseksi ihmisillä voi olla käsityksiä esimerkiksi kielenpiirteiden esteettisyydestä tai mieluisuudesta. Tällaiset arviot liittyvät asenteen evaluoivaan komponenttiin. Kolmanneksi asenteet voivat vaikuttaa ihmisten kielenkäyttöön – vaikkapa siihen, että tiettyjä piirteitä halutaan karttaa. Tällöin puhutaan asenteen konatiivisesta eli toiminnallisesta komponentista. (Mielikäinen–Palander 2002: 88 ja mainittu lähde; komponenttijaosta myös esim. Pälli 1999: 125–126 ja mainitut lähteet.)

Tässä työssä – ja niin ikään seuraavassa keskeisten ilmiöiden ja tutkimuskohteiden esittelyssä – nousee esiin erityisesti asenteen kognitiivinen komponentti (ks. myös tutkimuskysymyksiä luvusta 1.2). Aineistosta käy ilmi, millaista tietoa murteista ja niiden piirteistä maallikoilla on. Toiseksi esillä on asenteen evaluoiva komponentti. Sanallisessa murteen kuvailussa tulee esille, miltä *Savon murre* kuulostaa informanttien mielestä. Kuvailut koskevat esimerkiksi mielikuvia *vääntämisestä* tai *leveydestä*. Muuttajat esittelevät myös muun muassa sitä, millainen kielenkäyttö voi ärsyttää tai tuntua hämmäntävältä.

2.1. TUTKIMUSKOHTENA KÄSITYKSET MURTEISTA JA NIIDEN PUHUMA-ALUEISTA

Esittelen seuraavassa, kuinka kansandialektologit ovat lähestyneet maallikoiden käsityksiä murteista (niiden olemassa olost) ja alueista, joilla kyseisiä murteita puhutaan. Selvitän aiheeseen liittyvää termistöä sekä tutkimusmenetelmiä.

Yleinen maallikoiden käsitys on, että suomea voi puhua eri murtein; vaihtelua on siinä, minkä nimisiä murteita maallikot hahmottavat olevan olemassa ja missä he mieltävät niitä puhuttavan. Ei-kielitieteilijä voi esimerkiksi ajatella, että Suomessa puhutaan ainakin *savoa*, *Pohjanmaan murretta* ja *karjalaa*. Tällöin on kuvailtu, että mainitut murteet ovat maallikon *tietoisuudessa* (ks. termin käytöstä Mielikäinen–Palander 2002: 94) tai että maallikot ovat *tietoisia* tai että heillä on *käsitys* kyseisistä murteista (ks. esim. Palander 2007: 26, 38). Toisin sanoen maallikolla on oikeaksi uskomansa tieto jonkin murteen olemassa olost, koska hän puhuu siitä tietyllä nimellä. Kun maallikon sanotaan olevan tietoinen jostakin murteesta, tällöin ei ole otettu kantaa siihen, vastaako tietoisuus (kielitieteilijöiden tai keskivertomaallikon määrittelemää) todellisuutta. Jonkun mielestä esimerkiksi *Karjalan murretta* voidaan puhua sekä Pohjois-Karjalan että Etelä-Karjalan maakunnissa, toiselle Pohjois-Karjala onkin *savon* aluetta ja vain eteläinen maakunta *karjalan* seutua.

Maallikoiden tapa määritellä murrealueiden rajoja on ollut eräs varhaisimpia kansandialektologien tutkimusaiheita. Weijnenin 1940-luvulla kehrittelemää metodia on pidetty ensimmäisenä yrityksenä analysoida maallikoiden havaintoja murteiden alueellisesta jakautumisesta (Preston 1989: 4). Prestonin kehrittelemässä menetelmässä informantit merkitsevät karttaan niiden murrealueiden rajat, jotka heidän mielestään ovat olemassa, ja nimeävät alueet. Piirroksia yhdistelemällä on mahdollista havainnollistaa yhdellä kartalla, mille seudulle maallikot hahmottavat yleisimmin tietyn murrealueen tai millaisista eri raja-alueista on eniten käsityksiä. (Ks. Preston 1989: 25–36; yhteiskartan muodostamisesta ks. Niedzielski–Preston 2000: 49–55.) Sittemmin useat muut tutkijat ovat teettäneet maallikoilla mentaalikarttoja (*mental maps*; ks. esim. artikkeleita teoksesta Preston 1999a; Bolfek Radovani 2000; Montgomery 2006). Murteita on yleensä pyydetty merkitsemään kokonaisen valtion alueelle; harvinaisempaa on käyttää pienempää mitta-kaavaa (ks. Benson [2003: 312, 322–323], jonka kartta käsitti seitsemän Yhdysvaltojen osavaltiota). Nykyisin käsityksiä murrerajoista ja murteiden nimistä on kerätty Suomessa ja muuallakin maailmassa usein mentaalikartoin. Muista tavoista mainittakoon esimerkiksi Törnqvistin (2004: 25) pro gradu -työ, jossa informantit kuvailivat *savon* alueen rajoja sanallisesti nimeten kaupunkeja ja kuntia »rajapyykeiksi». Benson (2003: 312; ks. myös esim. Pearce 2009) puolestaan on hiljattain hyödyntänyt jo aiemmissa tutkimuksissa esiteltyä menetelmää, jossa maallikot arvioivat eri seutujen murteen eroavuutta oman kotiseutunsa murteesta (missä puhutaan samalla tavalla ja missä eri tavalla) – samalla tutkija voi havainnoida käsityksiä raja-alueista.

Inoue (1999b: 174) jakaa tekijät, joiden pohjalta käsitykset murrealueista syntyvät, kahteen osa-alueeseen: Toisaalta käsityksiin vaikuttavat henkilökohtaiset kokemukset (*individual source*), jotka ovat maallikon omaa, ensikäden tietoa jostakin murteesta. Toiseksi käsityksiin voivat vaikuttaa kollektiiviset lähteet (*collective experiences*) eli esimer-

kiksi median ruokkimat stereotypiat, joiden varmentamiseksi maallikolla ei ole henkilökohtaista kokemusta.

Kiinnostavaa on ollut myös maallikoiden kyky tunnistaa murteita. Jo Prestonin (1989: 128–130) varhaisiin metodisiin kokeiluihin kuuluu murteentunnistustesti: siinä maallikoilla kuuntelutetaan murrenäytteitä valituilta seuduilta ja tarkoituksena on päätellä, mistä päin näytteet voisivat olla (varhemmasta tutkimuksesta ks. esim. Erik Thomasin [2002: 117] viittausta lähteeseen 1960-luvulta). Murteiden tunnistamista on kontrolloitu muun muassa siten, että informanteille on annettu valmiit paikkavaihtoehdot, mistä näytteet voisivat olla peräisin (ks. esim. Williams ym. 1999: 350; Niedzielski–Preston 2000: 82–83; Clopper–Pisoni 2006: 203; Krause ym. 2006: 34). Tällöin murre on tunnistettu, mikäli se osataan yhdistää oikeaan paikkaan. Suomalaisissa tutkimuksissa maallikot ovat esimerkiksi merkinneet näytteet suoraan kartalle ilman etukäteen saatuja vastausvaihtoehtoja – oikeiksi on tulkittu vastaukset, joissa informantti on valinnut pitäjän samalta kielitieteelliseltä murrealueelta, jolta näyte on todellisuudessa tallennettu (Palander–Nupponen 2005: 42). Toisaalta informanttien on voitu antaa arvioida näytteen alkuperä summittaisemmin niin, että kartalta on voinut erottaa viivalla alueen, jolta arvelee puhujan olevan kotoisin (Vaattovaara 2009: 140). (Ks. lisäksi esimerkiksi Gooskens 2005, jossa näytteet tuli sijoittaa maakuntiin, ja Yonezawa 2002, jossa puhujan mahdollinen tokiolaisuus piti päätellä yksittäisistä sanoista.)

Yleensä murteiden tunnistamista on tarkasteltu kuunneltavista näytteistä. Harvinaisempaa on antaa murrenäyte ainoastaan luettavaksi (ks. Päivärinta 2004: 47; sosiaalisista murteista ks. esim. Salomaa 1981: 53).

Murteiden tunnistamista ja maallikoiden tietoisuutta murteista on käsitelty yleensä toisistaan erillisinä ilmiöinä. Kuuntelutesteissä ei ole yleensä arvioitu tunnistamista siten, että tarkasteltaisiin sitä, minkä nimistä murretta näytteissä puhutaan informanttien mielestä (poikkeuksen tekee Stephan 1997). – Ellen toisin mainitse, viittaan tässä työssä murteen tunnistamisella siihen, että kuultu puhetapa osataan sijoittaa samalle kielitieteelliselle murrealueelle, jolta se todellisuudessa on peräisin.

Aiemmissä tutkimuksissa ei ole tarkasteltu pohjoissavolaisten kykyä tunnistaa savolaismurteita tai muitakaan murteita kuuntelutesteissä (poikkeuksena pieni määrä savolaisinformantteja Palanderin ja Nupposen [2005] testissä). Sen sijaan muut kuin pohjoissavolaiset ovat kyllä osallistuneet kuuntelutesteihin, ja eräissä niissä on kuunneltu myös savolaismurteita ja arvioitu niiden maantieteellistä taustaa. Esimerkiksi Kokon (2010) aineistoon sisältyivät näytteet Sotkamosta ja Enonkoskelta.

Aineistossani on kiinnostavaa, miksi murteeksi informantit nimeävät kuulemansa näytteet ja missä he ajattelevat noita murteita puhuttavan. Tällöin tuloksia voidaan vertailla tutkimuksiin, joissa maallikot ovat merkinneet kartalle suomen murrealueet ja nimenneet ne. On mahdollista tarkastella, onko muilla maallikoilla ollut samanlainen käsitys savolaismurteiden alueelle sijoittuvista puhetavoista. Käsityksiä on kerätty esimerkiksi pohjois- ja eteläkarjalaisilta sekä pääkaupunkiseudun nuorilta (ks. Palander 2005c; 2007). Myös eräissä pro gradu -tutkielmissa informanttien on täytynyt nimetä (tai piirtää ja nimetä) suomen murteita, jolloin on voitu tarkastella muun muassa *Savon murteen* tunnettuutta maallikoiden keskuudessa. Näkemyksiä on kertynyt esimerkiksi jyväs-

kyläläisiltä yliopisto-opiskelijoilta (ks. Arve 2002), Vetelin lukiolaisnuorilta (ks. Isomöttönen 2008) sekä raahelaisilta nuorilta ja aikuisilta (ks. Kokko 2010).

2.2. MAALLIKOIDEN KYKY HAVAINNOIDA MURTEELLISUUKSIA

Yksi keskeinen kansandialektologian tutkimuskohde on maallikoiden kyky havainnoida murteellisia kielenaineiksia. Selvitän aluksi, millaista termistöä on käytetty havainnointikykyä kuvaillaessa. Toiseksi esittelen tutkimusmenetelmiä, ja lopuksi tarkastelen aiempien tutkimusten huomioita murteellisuuksien havaitsemisesta.

2.2.1. Katsaus havainnointikykyä kuvailevaan termistöön

Kun maallikko tekee huomioita oman kotiseutunsa puhetavasta tai itse käyttämästään murteesta, hänen sanotaan olevan *tietoinen* piirteistä tai hänen todetaan *tiedostavan* jonkin piirteen (ks. esim. Palander 2007: 34, 35). Kun maallikot ylipäänsä havainnoivat murteellisuuksia, on kuvailtu, kuinka he *huomaavat*, *erottavat*, *havaitsevat* ja *tunnistavat* murrevariantteja (ks. esim. Mielikäinen–Palander 2002: 98). Toisinaan on esitelty murteellisuuksien *tietämistä* (ks. esim. Palander 2005c: 86–87).

Ulkomaisissa tutkimuksissa on puhuttu esimerkiksi ei-kielitieteilijöiden *havainnoista* (*perceptions*) ja *käsityksistä* (*views*) (esim. Preston 1989). *Havainnot* ja *käsitykset* ovat suomalaisenkin tutkimuksen suosimia termejä (ks. esim. Palander 2001). Edelleen on käytetty muun muassa sellaisia termejä kuin (*non-linguists'*) *awareness (of language)* tai *consciousness* tai *overt knowledge* (ks. esim. Preston 1996: 40). Näistä varsinkin kaksi ensimmäistä kääntyvät luontevasti *tiedostamiseksi*. Sen sijaan *tunnistamisen* vastineita – kuten verbiä *to identify* – englanninkielisissä tutkimuksissa ei yleisesti käytetä, kun puhutaan maallikoiden kyvystä havaita yksittäisiä murrepiirteitä. Tunnistamisesta puhutaan varsinaisten tunnistustestien (*identification tasks*) yhteydessä (ks. esim. Preston 1989: 128), jolloin tarkastellaan siis sitä, kuinka maallikot tunnistavat murrenäytteitä.

Tässä työssä kuvailen ennen kaikkea, mitä maallikot *havaitsevat* murteellisesta puheesta. Esittelen tällöin, millaisia kielellisiä aineksia informantit kykenevät erottamaan, kun he vertaavat murteellista puhetta yleiskieliseen puhetapaan (tai itse käyttämäänsä, erilaiseen murteeseen). Kuvailen myös, millaisia *käsityksiä* maallikoilla on murteellisuuksista; esittelen, mitkä piirteet miellyvät ominaisiksi tietyille murteelle. Kun esittelen syn-typeräisten savolaisten havaintoja kotiseutunsa puhetavasta, myös termin *tiedostaa* käyttö kävisi paikoin päinsä. Keskityn kuitenkin *havaintoihin* ja *käsityksiin* läpi työn. Termiä *tunnistaa* käytän esitellessäni käsityksiä murteista ja niiden puhuma-alueista (ks. lukua 2.1).

2.2.2. Tutkimusmenetelmien esittelyä

Käyn seuraavaksi läpi menetelmiä, joilla on selvitetty maallikoiden havaintoja murteellisista kielenaineiksista. Varhaisissa, noin 1900-luvun puoliväliin ajoittuvissa tutkimuksissa kyseltiin, missä oli havaittu puhuttavan samanlaista ja missä erilaista murretta kuin informantit itse puhuvat; samalla tiedusteltiin, millaisia eroja oli havaittu (Preston 1989: 49). 1980-luvulla Preston (mts. 4, 13, 86) yhdisti tyypillisyyksien keräämisen mentaali-

karttojen piirittämiseen. Sittemmin useissa muissa tutkimuksissa on hyödynnetty Prestonin menetelmää, jossa murrealueiden lisäksi kysytään niille luonteenomaisia piirteitä (ks. esim. artikkeleita teoksesta Preston 1999a). Kun maallikot muistelevat murteellisuuksia ilman tukimateriaalia (kuten kuunneltavaa murrenäytettä), kyse on eräänlaisesta spontaanista tyyppillisyyksien luettelemisesta. Annetut esimerkit ovat maallikon mielestä mitä todennäköisimmin murteen tyyppillisimpiä piirteitä: kun tehtävänä on kuvailla murretta spontaanisti, odotuksenmukaista on, että ensimmäisenä mieleen tulevat piirteet luonnehtivat maallikon käsityksen mukaan murretta parhaiten. Maallikot ovat esitelleet spontaaneja havaintojaan myös muuten kuin karttatehtävän yhteydessä esimerkiksi osallistumalla haastatteluun, jossa oma murre tai muut murteet ovat olleet vapaasti luonnehdittavana (ks. esim. Nupponen 2005).

Omassa aineistossani ei-syntyperäiset pohjoissavolaiset kuvailevat spontaanisti yhtä puhetapaa eli *Savon murretta*, joka eroaa selvästi heidän oman kotiseutunsa kielestä. Myös aiemmissa tutkimuksissa on kerätty muiden kuin pohjoissavolaisten käsityksiä *Savon murteesta*, mutta informantit eivät ole itse asuneet Pohjois-Savossa. Esimerkiksi Palanderin (2005c; 2007) tutkimuksista selviää, mitä piirteitä pohjois- ja eteläkarjalaiset sekä pääkaupunkiseudun nuoret pitävät *savon* tyyppillisyyksinä, kun murretta on kuvailtava spontaanisti. Myös eräissä pro gradu -tutkielmissa informantit ovat kuvailleet spontaanisti savolaisuuksia (ks. esim. Isomöttönen 2008: 54–55; Kokko 2010: 72).

Spontaanin piirteiden luettelemisen vastakohtana ovat tapaukset, joissa kyselyn tukena on johdattelevaa materiaalia. Informantit ovat muun muassa kääntäneet yleiskieltä murteelle yksittäisten sanojen ja sananmuotojen luettelona (esim. Alpia 2005), yksittäisinä toisiinsa liittymättöminä virkkeinä (esim. Pajarinen 1995: 141–142) ja juonellisena tekstinä (sarjakuvakäännöskilpailut; esim. Rutanen 2007). Näissä aineistoissa tutkija on etukäteen itse päättänyt, mistä piirteistä hän haluaa tarkastella maallikoiden havaintoja (sarjakuvakäännöksissä kuitenkin alkuperäisteksti rajoittaa tutkittavia ilmiöitä). Murrekäännöstehtävien etu on, että niiden avulla voidaan tarkastella maallikoiden havaintoja muistakin piirteistä kuin niistä, joita pidetään tyyppillisimpinä murteellisuuksina. Maallikko saattaa tietää jossakin murteessa sanottavan esimerkiksi *maitoo* 'maitoa', mutta piirteitä spontaanisti luetellessaan hän ei ehkä kiinnitä siihen huomiota. Toisaalta käännöstehtävät eivät paljasta sitä, kuinka keskeisinä murteellisuuksina piirteitä pidetään. Alussa kuvatuunlaisia aineistoja, kuten yksittäisten sanojen ja sananmuotojen murrekäännöksiä, ei ole kerätty pohjoissavolaisilta informanteilta.

Murteeseen johdattelevaa materiaalia käytetään silloinkin, kun informanttien tulee etsiä valmiista murrenäytteistä tyyppillisyyksiä. Näytteitä on sekä kuuntelutettu että annettu luettavaksi. (Ks. esim. Päivärinta 2004; Nupponen 2005; Peltola 2007; Kokko 2010.) Eräissä testeissä näyteenä on ollut lista sanoja, jotka on valittu ennalta siten, että on voitu tarkastella maallikoiden havaintoja juuri tietystä piirteestä (ks. esim. Wolfram ym. 1999: 129–130; Yonezawa 2002). Toisinaan on käytetty pitempiä näytteitä kuin yksittäisiä sanoja keskittyttäessä yhteen piirteeseen (ks. esim. Niedzielski 1999: 64; Vaattovaara 2009: 138; ks. myös Campbell-Kibler 2009, jossa havainnoitavana on ollut puhujan sosiaalinen tausta). Tässä työssä tarkastellaan, kuinka syntyperäiset pohjoissavolaiset poimivat murteellisuuksia kuulemistaan murrenäytteistä ja kuinka he päättävät puhujan koti-

seudun kuulemansa perusteella. Myös lomakemuotoisessa pilottitutkimuksessa näytteitä on kuunneltu ja perusteltu päätelmiä puhujan kotiseudusta.

Käännöstehtävien ja spontaanin kuvailun eräänlaiseen välimaastoon jäivät kouluai-
neen tapaiset kirjoitelmat: niissäkään tutkija ei ole voinut etukäteen määritellä, minkä
piirteiden havaitsemisesta saadaan näyttöä, mutta toisaalta informantin voi olettaa sisäl-
lyttävän aineeseensa muitakin murteellisuuksia kuin kaikkein tyypillisimpiä piirteitä.
Ainekirjoituksista on muistettava, että maallikoiden voi olla hankala kirjoittaa murretta.
Jos jokin piirre jää niihin merkitsemättä, tulokseen piirteen heikosta tiedostamisesta on
suhtauduttava vielä varauksella. Esimerkiksi Seija Makkosen (1997a) pro gradu -työssä
tarkastellaan vieremäläisten nuorten kirjoitelmia. Tehtävänantona on ollut kirjoittaa
Savon murretta. Tällaisestakin aineistosta on nähtävissä, mitä pidetään tyypillisenä *savona*.

Eräissä tutkimuksissa on selvitetty maallikoiden murteenkäyttöä julkaistussa kirjalli-
suudessa. On tutkittu muun muassa kaunokirjailijoiden murrereplikkejä (esim. Palander
1987b: 216–220; Mantila 1993; Kauppinen 1998) sekä murresanakirjojen ja -käännösten
kieltä (esim. Timonen 2003; Naskali 2004). Tällöin on esitelty *Savon murteen* käyttöäkin.
Huomattavaa on, että esimerkiksi murresanakirjaa tarkasteltaessa ei voida yleistää, että
niin sanottu suuri yleisö havainnoisi piirteitä samalla tavoin kuin yksittäinen julkaisu-
kynnyksen ylittänyt maallikko.

Muuttajien kieltä koskevat tutkimukset voivat kertoa kyvystä tiedostaa murteelli-
suuksia (ks. aiheesta tarkemmin esim. Nuolijärvi 1986b: 43, 61). Kun on verrattu infor-
mantin alkuperäisen kotiseudun murretta hänen uudella kotipaikkakunnalla käyttä-
mänsä kieleen, on voitu tarkastella murteen muuttumista.¹ Samalla on saatu näyttöä
siitä, mitä piirteitä maallikko kykenee kontrolloimaan puheestaan. Jos ei-kielitieteilijä
kykenee uudella paikkakunnalla karsimaan puheestaan kokonaan tai lähes kokonaan
jonkin yksittäisen piirteen, tuolloin hän jollain tavalla kykenee yleensä tiedostamaan sen.²
Erityinen väline piirteen tiedostamiseen on niin sanotun »lomasuomen» tarkkailu: tällöin
selvitetään, kuinka uudelle kotiseudulle muuttanut ja sinne jo asettunut henkilö puhuu
käydessään lomalla entisellä kotipaikkakunnallaan (ks. Nuolijärvi mts. 239–306). Esimer-
kiksi Nuolijärvellä (mainittu teos) on ollut pohjoissavolaisia informantteinaan.

Myös nykymurteesta – sellaisten henkilöiden puhumana, jotka ovat aina asuneet sa-
malla paikkakunnalla – voidaan tehdä päätelmiä, mitä piirteitä maallikot kykenevät
kontrolloimaan puheestaan ja mitä piirteitä he samalla jollain tavoin tiedostavatkin. Jos

¹ Huomattava on, että vertailtavana oleva alkuperäinen murre on (yleensä) hypoteettinen. Siitä on
luotava kuva lähtöalueen äännehistorioihin ja muihin murretutkimuksiin nojautuen. Näin koottu
vertailtava murre ei todellisuudessa välttämättä vastaa täysin informanttien puhetapaa ennen
muuttoa. (Nuolijärvi 1986b: 39–40.)

² Nahkola (1987: 165–166) on esittänyt yleisgemmaatiosta, että sen välttäminen ei aina olisi varma
merkki itse piirteen hyvästä tiedostamisesta kokonaisena kielenilmiönä. Kun puhuja siirtyy yleis-
kielen käyttöön, kyse voi hänen mukaansa olla vain murteellisten sananmuotojen korvaamisesta
yleiskiellisillä muodoilla. Puhuja ei itse välttämättä tällöin tiedosta, minkä piirteen hän on tullut
kiertäneeksi. – Nykytutkimuksen perusteella voidaan väittää, että maallikot pystyvät tiedostamaan
ainakin tiettyjä piirteitä kokonaisina ilmiöinäkin (versus murteellisina yksittäisinä sanoina ja niiden
yleiskiellisinä variantteina). Esimerkiksi pohjoiskarjalaismaallikot kuvailevat yleisgemmaatiota sekä
sanallisesti »konsonanttien» määrän lisääntymisenä että havainnollistavin kielenainesesimerkein
(Palander–Nupponen 2005: 27).

jokin piirre on vielä muutama vuosikymmen sitten ollut yleinen mutta jos se nykyisin on harvinaistunut, ainakin tietynikäiset maallikot ovat saattaneet tietoisesti ruveta välttelemään piirrettä puheessaan.

Murteellisuuksien spontaanissa kuvailussa sekä murrekäännös- ja kirjoitustehtävissä tulee esiin sellaisia piirteitä, jotka hahmotetaan juuri tietyn murteen murteeksi. Jos jokin piirre havaitaan mutta sitä ei osata yhdistää mihinkään murteeseen, sitä ei edellä kuvatun kaltaisissa aineistoissa tuoda ilmi. Kun tarkkaillaan muuttajien kieltä ja nykymurretta, voidaan puolestaan tarkastella vain niiden piirteiden tiedostamista, jotka koetaan jollain tavoin välteltäviksi (ja jotka kuuluvat informantin oman kotiseudun puhetapaan). Sel-laista tutkimusta ei ole toistaiseksi tehty, jossa esimerkiksi kuunneltaisiin murrenäytteitä ja pyydetäisiin informanttia luettelemaan kaikki yleiskielestä poikkeavat piirteet, jotka hän erottaa – riippumatta siitä, osaako hän määritellä ne tietyn murteen murteeksi vai ei. Mainitunlainen aineisto toisi uudenlaista tietoa siitä, mitä murteellisuuksia maallikko kykenee toisaalta vain havaitsemaan ja toisaalta mitkä piirteet hän lisäksi hahmottaa juuri tietyn murteen murteeksi.

Kykyä havainnoida murteellisuuksia on tarkasteltu myös siten, että kohteena on tietynlaisen ihmisen puhetapa tai tietyn tilanteessa kuultava kielenkäyttö kokonaisuudessaan (vertaa huomioit yksittäisistä piirteistä). On esimerkiksi kysely, huomaavatko maallikot, että murre vaihtelisi iän, sukupuolen, ammatin tai tilanteen mukaan. On tarkasteltu myös käsityksiä maaseudun ja kaupungin kielen eroista. Kun informantit ovat kertoneet huomioitaan, on tullut esiin, että tietyn puhetavassa on voitu havaita olevan enemmän tai erilaisia murteellisia kielenaineita kuin jossain toisessa puhetavassa. Esimerkiksi nuorten kielen on kuvailtu poikkeavan keski-ikäisten kielestä. Eräissä tutkimuksissa on raportoitu, tiedostavatko maallikot oman puheensa murteellisuuden asteen. Kokonais-kuvaa varten on voitu selvittää havaintoja yksittäisistä piirteistä. Informanttien on pitänyt arvioida, mitä piirteitä he itse käyttävät. Heidän puhettaan on taltioitu ja sen jälkeen vertailtu, kuinka arvio murteellisuudesta toteutuu käytännössä. (Ks. esim. Nahkola-Saana 1990; Leipälä 2000; Arve 2002; Björkbacka 2002; Alpia 2005; Honkimäki 2007; Könönen 2007; Lignell 2007; Hietava 2008; Törmänen 2009.)

2.2.3. Tähänastisia huomioita murteellisuuksien havaitsemisesta

Maallikoiden kyky havaita murteellisuuksia on ollut useiden tutkimusten mielenkiinnon kohteena. Esittelen seuraavaksi, millaisia yleisiä ilmiöitä aiheeseen on tähänastisissa tutkimuksissa todettu liittyvän.

Prestonin mukaan murrepiirteiden tiedostamista (*awareness, consciousness*) voidaan kuvailla eräänlaisen nelijaon avulla. Voidaan ensinnäkin tarkastella, 1) ovatko piirteet maallikoiden ulottuvilla (*availability*). Tällöin ääripäinä ovat piirteet, joita ei osata lainkaan kuvailla, ja piirteet, joista puhuminen on yleistä kansan keskuudessa (ilman erillistä haastattelutilannetta). Lisäksi on sellaisia piirteitä, joista maallikot eivät keskustele spontaanisti arjessaan mutta joita he pystyvät kommentoimaan haastattelutilanteessa, jos heille mainitaan niiden olemassa olosta (osa piirteistä haastattelija voi kuitenkin joutua ensin kuvailemaan tarkasti informantilleen). 2) Toiseksi Prestonin nelijaon mukaan voidaan tarkastella havaintojen tarkkuutta (*accuracy*): osa havainnoista on tarkkoja, osa epätarkkoja. 3) Kolmanneksi tiedostettujen ilmiöiden yksityiskohtaisuudessa on eroa

(*detail*): maallikko voi kuvailla havaintoaan ylimalkaisesti tai hyvin pikkutarkasti. 4) Neljänneksi voidaan tutkia, ovatko piirteet kontrolloitavissa (*control*): jotain piirrettä esimerkiksi saatetaan osata imitoida, kun puolestaan jotain toista piirrettä ei osata matkia. (Preston 1996: 40–41.) Mielenkiintoista on, että informantti saattaa kuvailla jotain piirrettä ylimalkaisesti mutta kuitenkin kyetä imitoimaan sitä tarkasti (Niedzielski–Preston 2000: 23). Prestonin esittelemät ilmiöt nousevat esiin etenkin aineistossa, jossa murteellisuuksia luetaan ja kuvaillaan spontaanisti. (Prestonin nelijakoa ovat esitelleet myös Mielikäinen 2005a: 98; Vaattovaara 2009: 31–32.)

Mielikäinen tarkastelee artikkelissaan *Matkimuksista määritelmiin*, kuinka suomalaiset maallikot puhuvat murteista, kun tehtävänä on kuvailla murteita spontaanisti; samalla tulee esiin, millaisia havaintoja murteista kyetään tekemään. Informanttien antamat konkreettiset esimerkit murteista, imitoinnit, ovat Mielikäisen mukaan jaettavissa neljään osa-alueeseen: repliikkeihin ja sanaluetteloihin (esimerkiksi *hyvvee pävevee*), murre-sanoihin (*spora* 'raitiovaunu'), irrallisiin äänne- ja muotovariantteihin (*haaska* 'hauska') sekä sanoja pienempiin kielenaineksiin (*loi* itämurteiden monikkomuodossa). Konkreettisten esimerkkien luettelemisen lisäksi informantit kuvailevat murretta sanallisesti. Maallikot voivat toisinaan yhdistää kielenainesesimerkit ja sanallisen kuvailun vaikkapa siten, että tamperelaisen *r:n* kuvaillaan olevan »päpähtävä». (Mielikäinen 2005a.)

Kun murretta kuvaillaan spontaanisti, konkreettisten esimerkkien antamisesta erotuu kaksi tapaa. Ensinnäkin murteesta voidaan ruveta keksimään satunnaisia, ainutkertaisia esimerkkejä (savolaiset sanovat *uamu*, pohjalaiset sanovat *lehemä* ja niin edelleen). Toiseksi murretta voidaan kuvailla vakiintunein murrematkimuksin (ks. tutkimuksesta esim. Pirkko Leino 1968). Vakiintuneita ovat muun muassa sellaiset hokemat kuin *laakaalaan laalaa saanan laateella ja ookkonää Oulusta*.

Mielikäinen (2005a: 102) huomauttaa, että uutta matkimusperinnettä syntyy koko ajan lisää. Nykyaikana matkimukset voivat myös levitä varsin tehokkaasti verrattuna vanhan agraariyhteisön oloihin. Aina ei ole tarkasti määriteltävissä, milloin murteen jäljitelmästä voidaan puhua jo vakiintuneena murrematkimuksena. Mielikäisen aineistossa tuli esiin, kuinka esimerkiksi kirjallisuudesta ja mainoksista on jäänyt elämään sananparsia, sanontatapoja ja lentäviä lauseita, jotka rinnastuvat vakiintuneisiin matkimuksiin (*onko Mikkeliim mänijöitä* ja niin edelleen). Myös esimerkiksi vieraan murteen tervehdykset, huudahdukset tai muut kiteymät voivat olla helposti jäljiteltävissä (*hyvvee pävevee, vee hyvänen aeka*). Matkimuksista on nähtävissä hyvin, kuinka suomalaisten maallikoiden keinot päästä havainnoimaan vieraita murteita ovat muuttuneet viimeisen sadan vuoden aikana huomattavasti. 1900-luvun alkupuolella matkittiin yleensä naapurialueiden murteita, koska niistä ihmisillä oli henkilökohtaista kokemusta. Nykyisin tiedotusvälineet ja kirjallisuus tutustuttavat suomalaiset kaukaistenkin seutujen puhetapaan, ja maallikoilla on näin ollen käsityksiä sellaisistakin murteista, joita ei ole koskaan oma-kohtaisesti kuultu. Huomiota saa suurten keskusten tai alueiden asukkaiden puhetapa. Nykyään on myös yleistä, etteivät pitemmät matkimukset enää kiteydy tiettyyn asuun, vaan niistä voi olla useita toisintoja. (Mielikäinen 2005a: 102–103, 115.) – Puhun työssäni (*murre*)*matkimuksista*, kun viittaan vakiintuneisiin hokemiin. Satunnaisista, ainutkertaisista esimerkeistä käytän termiä *jäljitelmä*.

Murrematkimuksia luonnehtii eräs erityispiirre. Tietty hokema voi olla selvästikin yleisessä tiedossa, mutta siitä ei voida vielä päätellä, osaavatko maallikot kuitenkin todella soveltaa tietoaan. Toisin sanoen he saattavat tietää yksittäisen hokeman hyvin mutta esimerkiksi murrekäännöstehtävässä he eivät saata osata yhdistää sen sisältämää piirrettä mihinkään muuhun kuin itse matkimuksessa kuultavaan sanaan. Myös tehtävässä, jossa täytyy luetella spontaanisti jonkin murteen tyypillisyyksiä, matkimus voi tulla mieleen, mutta mitään muita kielenainesesimerkkejä, joissa siihen sisältyvä piirre toteutuisi, ei osatakaan välttämättä tuottaa. Tällöin ainoastaan tiedetään yksi piirteen sisältämä esimerkki.

Suomen murteista on helppo havaita äännevaihtelut. Esimerkiksi englannin vokaalilistossa ääntämyserot ovat liukuvia, mutta meillä äänteelliset erot ovat usein selvästi erilaisia (*mehtä*, *mettä* ja niin edelleen). (Esim. Mielikäinen 2005a: 104.) Kun suomalaiset maallikot ovat kuvailleet murteita, eniten huomiota ovat kiinnittäneet fonologiset piirteet. Kun jokin ilmaus on erilainen yhden äänteen osalta, se on erityisen helppo havaita (*tahron* 'tahdon'). Muun muassa morfologiset ja syntaktiset piirteet nousevat aineistoissa fonologisia piirteitä harvemmin esiin.¹ (Mielikäinen–Palander 2002: 98; Mielikäinen 2005a: 106–107; Palander 2007: 34.) Vaikka suomen murteiden äänteelliset erot ovatkin usein toisistaan selvästi poikkeavia, eivät tietyt liukuvat foneettiset erot ole helppoja havaita edes omasta murteesta. Esimerkiksi itämurteiden erikoisgemaation on (1980-luvulla) todettu olevan tällainen piirre. Pirkko Leino painottaa matkimuksista, että jäljiteltävän piirteen on erotuttava selvästi: muun muassa sellaista diftongien redusoitumista kuin *kaora* ja *laolu* ei ole jäljitelty, koska ero yleiskieleen ei ole kyllin suuri, mutta pitkävokaalisia variantteja *kaara* ja *laalu* on matkittu, koska ne erottuvat selvästi. (Pirkko Leino 1968: 202; Palander 1987b: 210; Mielikäinen–Palander 2002: 99; myös Nuolijärvi 1986b: 43.)

Vaikka maallikoilla on eri murteiden fonologisista piirteistä runsaasti tietämystä, piirteen kuuluminen juuri kielen fonologiselle tasolle ei ole yksinään ratkaiseva tekijä siinä, että se olisi helppo havaita (Mielikäinen–Palander 2002: 98). Kaikkein matkituimpia äänneopillisia piirteitä ovat persoonapronominien variantit: ne havaitaan herkästi, koska niiden frekvenssi on suuri ja koska niitä käytetään paljon henkilökohtaisessa vuorovai-
kutuksessa (Mielikäinen 2005a: 104; persoonapronominien havaitsemisesta ks. myös esim. Niedzielski–Preston 2000: 11; Nupponen 2005: 163, 184; Kantoluoto 2007: 50–51). Piirteen esiintymistiheydellä ja käyttöyhteydelläkin on siis merkitystä. Mielikäisen ja Palanderin (2002: 98) mukaan paitsi murteelliset persoonapronomininit myös muun muassa interjektioiden ja konjunktioiden variantit kiinnittävät huomiota, koska ne ovat kielen pragmaattista ja diskursiivista ainesta. Lisäksi Mielikäinen (2005a: 104) toteaa, että eräät suurtaajuiset kielenainekset kuten vaikkapa konjunktiot toistuvat murteissa usein samanasuisina, ja yleisestä linjasta poikkeavat variantit huomataan herkästi suuren kontrastin vuoksi (esimerkiksi *notta* 'että').

Jossain kieliyhteisössä leimautuneet ja selvästi prestiisivarianteista eroavat murteellisuudet tiedostetaan helposti (Mielikäinen–Palander 2002: 98; ks. lisäksi stereotyyppisten

¹ Toisinaan morfologisiin ja syntaktisiin piirteisiin voi sisältyä jokin huomiota herättävä äänteellinen ero (esimerkiksi yksinäis-s inessiivin päätteessä). Tällaisista tapauksista on murrematkimuksia. (Mielikäinen 2003: 262.)

piirteiden helposta havaittavuudesta esim. Clopper–Pisoni 2004b: 136). Muun muassa pitkän *a:n* *ua*-vastine ensi tavussa on tällainen piirre.¹ Vaikka piirteen leimautuneisuus onkin yksi merkittävä tekijä havaitsemisessa, myös leimautumattomia piirteitä kyetään tiedostamaan. Esimerkiksi tietyt nykypuhetielelle tyypilliset, laajalevikkiset piirteet ovat maallikoiden selvästi tiedostamia (Mielikäinen–Palander 2002: 99 ja mainitut lähteet). (Itse leimautumisen syistä ks. tarkemmin esim. Paunonen 1982b: 47, 51.)

Kun siirtoväen kieltä on matkittu, kaskuja on syntynyt erityisesti sanojen (lekseemien) merkityseroista (Pirkko Leino 1968: 21). Fonologistenkin piirteiden saama erityishuomio voi olla seurausta merkitykseltään yhteen lankeavista ilmauksista – hauska sanaleikki on valmis, kun toisen kerrotaan syövän *varista* 'vadista' ja toisen *parasta* 'padaista' (Ojansuu 1908: 10). Merkityseron sisältävät kielenainesimerkit ovat herkästi tiedostettuja murteellisuuksia (tämän toteavat myös Mielikäinen ja Palander 2002: 98 mainittuine lähteineen).

Pirkko Leino painottaa 1960-luvulla tekemässään pro gradu -työssä matkimuksista, ettei niitä synny, mikäli jäljittelijän ja jäljiteltävän murteet ovat liian erilaisia. Esimerkiksi siirtokarjalaisten puhetavasta ei hänen aineistossaan ole paljon matkimuksia, koska äännteellisiä eroja on ollut niin runsaasti. Leino kirjoittaa: »Vaikka murrepiirteiden esiintymisfrekvenssi ja selvyys ovatkin tärkeitä tekijöitä matkinnan synnyssä, olennaisinta on siis kuitenkin tämä: mitä vähäisemmät ovat kahden murteen väliset erot, sitä helpommin ne huomataan ja sitä hanakammin niitä matkitaan.» (Pirkko Leino 1968: 21, 203–204.) Leinon tutkielman jälkeen yhteiskunnassamme on tapahtunut suuria muutoksia, esimerkiksi kaupungistumista. Ennen tarkkailtiin erityisesti rajanaapureiden kieltä toisin kuin nykyään, ja lisäksi murrevarianttien levikkirajoilla oli aiemmin iso merkitys, kun murteet eivät olleet vielä samalla tavoin tasoittuneet ja sekoittuneet kuin nykypäivänä (Mielikäinen 2006: 212). Uuden vuosituhannen tutkimuksissa on muun muassa todettu, että karjalaisnuoret tietävät oman murteensa jälkeen toiseksi eniten lounais- ja pohjoissavolaisten murteiden piirteitä. Palander (2005c: 86–87) pitää syynä sitä, että kyseiset murteet poikkeavat eniten yleiskielestä (vertaa Leinon tutkielmaan). Varsinkin lounaismurteet eroavat karjalaisnuorten omasta murteesta huomattavasti.

Kuten edeltä jo huomataan, suomalaisten maallikoiden havaitsemia murrepiirteitä ei voi nykyään selittää (pelkästään) maantieteellisillä etäisyyksillä (Palander 2005c: 87). Toisaalta maantieteellinen läheisyys voi joskus kytkeytyä siihen, että sen vuoksi tiettyjen alueiden ihmiset ovat paljon tekemisissä keskenään. Tällöin tiiviit kontaktit, joiden taustalla yhtenä syynä on maantieteellinen läheisyys, voivat vaikuttaa maallikoiden käsityksiin läheisen alueen murteellisuudesta (ks. ilmiöstä esim. Bolfek Radovani 2000: 69). – Edellä on viitattu itselle vieraan (eli muun kuin oman kotiseudun) murteen havainnointiin. Melko ennalta arvattava tulos puolestaan on, että oman kotiseudun murretta osataan yleensä havainnoida hyvin; tutusta murteesta on verrattain helppo esitellä yleiskielestä poikkeavia kielenaineksia (esim. Palander 2005c: 86–87).

Piirteisiin yhdistyvä »tunnelataus» voi vaikuttaa murteellisuuksien havainnointiin. Esimerkiksi karjalaisnuoret pitävät *Turun murretta* rumana ja osin sen vuoksi osaavat

¹ Ruotsalaistutkija Bolfek Radovani (2000: 66–67) arvelee, että tietyillä foneettisilla piirteillä voi olla sosiosemanttista merkitystä (*sociosemantisk betydelse*) informanteille ja että tämän vuoksi juuri niistä saatetaan olla helposti tietoja.

luonnehtia sitä murteellisin kielenaineiksi. Niin ikään omat kokemukset vaikuttavat tietämykseen piirteistä. Karjalaisnuoret eivät eräässä tutkimuksessa osanneet nimetä Kaakkois-Suomen ja Kainuun alueiden murteita, koska he eivät olleet vierailleet kyseisillä seuduilla eikä heillä asunut sukulaisia tai tuttavuuksia kummallakaan seudulla. Näiltä alueilta ei osattu luetella piirteitäkään. Myös mediassa on vaikutuksensa. Muun muassa Väinö Linnan *Tuntematon sotilas* on lisännyt murretietämystä. Televisiomainokset ja esimerkiksi laulut saattavat nekin tarjota mallin, mitä piirteitä tiettyyn murteeseen voi yhdistää. Aina ei siis tarvita omaa kokemusta murteesta, vaan mieleen voidaan painaa muiden esittelemiä käsityksiä. Tiedot julkisuudenhenkilöistäkin, kuten Juha Mieto ja Antti Tuisku, voivat olla murteen malleina maallikoille. (Palander 2005c: 86–88.)

Murteellisuuksien konkreettiseen havainnointiin on osoitettu olevan vaikutusta selaisillakin seikoilla kuin esimerkiksi puhujan huulten liikkeiden näkemisellä, havainnolla puhujan sukupuolesta ja tiedolla puhujan murretaustasta (Niedzielski 1999: 62 ja mainittu lähde). Niedzielskin (mt.) tutkimuksessa kaksi informanttijoukkoa kuunteli saman murrenäytteen. Toisille puhujan kerrottiin olevan Detroitista ja toisille Kanadasta. Ryhmien havainnot erosivat selvästi toisistaan.

Tietynlaisia käsityksiä voi olla huomattavalla osalla kansaa, jotkin käsitykset ja havainnot voivat puolestaan selittyä pitkälti informantin alueellisella taustalla. Maallikon oma kotiseutu voi vaikuttaa paitsi havaintoihin murteiden tyypillisyyksistä myös edellisessä alaluvussa puheena olleisiin käsityksiin murrealueista sekä kykyyn tunnistaa murteita. (Ks. esim. Preston 1986; Dailey-O’Cain 1999: 229; Inoue 1999a: 155; Benson 2003: 323; Clopper–Pisoni 2006; Palander 2007.) Aineiston esittelyn yhteydessä tuli jo puheeksi, kuinka sukupuoli ja nuorten jatkokoulutus suunnitelmatkin voivat olla yhteydessä murteen havainnointiin.

Kun tarkastellaan maallikoiden esittelemiä konkreettisia kielenainesesimerkkejä murteista, huomataan hyvin, mitä piirteitä informantit kykenevät havaitsemaan. Myös sanallisesta kuvailusta voi selvittää, mikä piirre on kiinnittänyt maallikon huomion. Esimerkiksi puhe *kaksoiskonsonanteista* viittaa mitä todennäköisimmin geminaatioon. Sanallista kuvailua voidaan myös selittää jäljittelemällä samalla kielenainesesimerkkejä. Aina sanallista kuvailua ei kuitenkaan täsmennetä siten, että voitaisiin osoittaa, mitkä piirteet maallikot ovat havainneet. Eräissä tutkimuksissa on kuvailtu, kuinka murteen äännerakenne tai esimerkiksi pragmaattiset piirteet voivat vaikuttaa joihinkin mielikuviin, joita maallikoilla(kin) on eri puhetaivoista. Esimerkiksi jo Topelius (1981 [1899]: 130) on todennut, että »Itä-Suomen murre» on »pehmeää». Kaarlo Nieminen (1939) esittelee Kirjallisuudentutkijain seuran vuosikirjan artikkelissaan suomalaisesta kirjallisuudesta »länttä ja itää» sekä tarkastelee »äänteellisiä seikkoja» ja »psykyllisiä ominaisuuksia». Nieminen huomauttaa, että murteiden äännerakenteilla on yhteyttä esimerkiksi länsisuomalaiseen »järeyteen» ja itäsuomalaiseen »pehmeeseen». Kirjallisuuden teksteissä havainnollistuu niin ikään esimerkiksi itäsuomalainen jyrkän sanonnan kaihtaminen. Savolaisiin yhdistettyjä mielikuvia sekä niiden taustalla olevaa kielenkäyttöä on viime aikoina esitelty Mielikäinen (2008). Savolaisiin liitetään muun muassa sellaisia ominaisuuksia kuin »jakkailu», »venkoilu» ja »lupsakkuus». Mielikäinen tarkastelee, millaisista todellisista kielenkäyttötavoista mielikuvat voivat syntyä. Yllä mainitun kaltaiset tutkimukset esittelevät mielenkiintoisesti, millainen kielenkäyttö on voinut synnyttää eräitä tunnettuja

maallikoiden mielikuvia murteista. Sellaista aineistoa ei kuitenkaan ole kerätty, jossa maallikot itse yrittäisivät eksplikoida, millaista kielenkäyttöä esimerkiksi *venkoilu* heidän mielestään eksaktisti tarkoittaa (ja mitä piirteitä he ovat itse tuolloin murteesta havainneet) – toisaalta kuvatulnainen tehtävä olisi toki myös maallikoille haastava.¹

Kun kansandialektologiassa on tarkasteltu maallikoiden kykyä havainnoida murteellisuuksia, varsinaista havaitsemisprosessia ei ole kuvailtu tai tutkittu. Sen sijaan esimerkiksi fonetiikan alalla on tarkasteltu puheen havaitsemista (*perception*). Karkeasti kuvailen siinä on kyse ajassa etenevästä tapahtumasarjasta, joka lähtee liikkeelle aistieliemme reseptorien reagoinnista fyysikaaliseen ärsyккеeseen ja jonka lopussa aivoissamme syntyy tietoinen havainto (Aaltonen 1992: 125). Puhe sisältää akustisfoneettista informaatiota (*acoustic-phonetic information*), jonka kuulija erottaa ja jonka hän yhdistää hallitsemaansa tietoon (McQueen–Cutler 1999: 566; ks. myös auditiivisesta havaitsemista Moore 1999). On tutkittu muun muassa sitä, kuinka tietoisuuden taso saavutetaan – esimerkiksi havainnoidaanko puhetta foneemien kautta (ks. esim. Aaltonen 1992: 126–131; McQueen–Cutler 1999). (Ks. myös puheen tuottamisesta Löfqvist 1999.) Kansandialektologian kannalta mielenkiintoisia ovat esimerkiksi vieraan kielen oppimiseen liittyvät fonetiikan tutkimukset. Puheen havaitsemista on selitetty muun muassa foneemimallien kautta: ääni jää tunnistamatta, mikäli se ei sovi yhteen niiden kanssa (Hatch 1983: 14–15, huomaa teorian kritisointikin). Aivan kuten vieraista kielistä voi oman äidinkielen murteistakin löytyä itselle vieras äännejärjestelmä.

2.3. MAALLIKOIDEN TAPA PUHUA MURTEISTA

Kun olen edellä tarkastellut aiempien tutkimusten huomioita maallikoiden kyvystä havaita murteellisuuksia, olen sivunnut samalla maallikoiden tapaa puhua murteista. Seuraavassa luon vielä työni taustaksi erillisen katsauksen aiheeseen.

Tapa, jolla kielitieteilijät keskustelevat murteista, on maallikoille vieras. Joissain yhteyksissä on jopa väitetty, ettei maallikoilla ole kieltä, jolla puhua murteista (ks. aiheesta esim. Mielikäinen–Palander 2002: 91). Tätä näkemystä on kuitenkin pidetty vääränä ja huomautettu, että maallikoilla kyllä on tapansa puhua murteista mutta että se vain on hyvin erilainen kuin kielitieteilijöiden tapa (ks. esim. Niedzielski–Preston 2000: 302). Ilmiö havainnollistuu esimerkiksi jo Prestonin (ks. 1989: 40) varhaisissa mentaalikarttatutkimuksissa, kun informantit käyttivät murrealueista muun muassa sellaisia nimityksiä kuin *Texas drawl* ja *Cat's meow*.

Niedzielskin ja Prestonin mukaan maallikoiden tapa puhua murteista on jaettavissa kahteen osa-alueeseen. Kun ei-kielitieteilijät puhuvat itse kielestä, liikutaan metakielen 1

¹ Ks. myös Mantila (2004), joka esittelee artikkelissaan, kuinka tiettyihin murrepiirteisiin yhdistyy tiettyjä mielikuvia. Esimerkiksi svaavokaali kytkeytyy Mantilan (mas. 329) mukaan »maalaisuuteen», »reippauteen» ja »maskuliinisuuteen». Artikkelissa esitettyä näkemystä piirteistä ja niiden yhteydestä mielikuviin on kuitenkin kritisoitu, koska se pohjautuu variaationtutkimuksen tuottamaan (ja lingvistien hallitsemaan) tietoon. Lappalainen ja Vaattovaara (2005) huomauttavat, että maallikot eivät välttämättä hahmota piirteiden sosiaalisia merkityksiä samalla tavalla, kuin variaationtutkimuksen tulosten kannalta saattaisi olettaa.

tasolla. Kun puheena sen sijaan ovat kielenkäyttäjät, kyseessä on metakieli 2. Vaikka metakielen 2 alueella ei puhutakaan suoranaisesti kielestä, senkin piiriin kuuluvat havainnot liittyvät silti kielenkäyttöön: metakieli 2 voi paljastaa, millaisia oletuksia maallikoilla on siitä, mitä varsinaisen kielenkäytön takana on (»the presuppositions which lie behind much *Metallanguage 1* use»). (Niedzielski–Preston 2000: 302, 308.) Havainnot koskevat selvästi kieltä, kun esimerkiksi *Savon murteessa* todetaan sanottavan *uamu* ja *ussein* tai kun savolaisten huomautetaan *vääntävään vokaaleja*. Kielenkäyttäjii sen sijaan kuvaillaan, kun savolaisten sanotaan olevan *leppoisia* ja *ystävällisiä*. Mielikäinen ja Palander huomauttavat, kuinka suomalaismaallikoiden arvioinnit kielimuodoista ja kielenpiirteistä »kohdistuvat usein perimmältään kielenkäyttäjii» (metakieltä 2). Osa luonnehdinnoista kytkeytyy puhtaasti kielenkäyttäjii (vaikkapa »leppoisuus»), osa niistä yhdistyy jollain tavoin itse kieleenkin (»pälätys» kielenkäyttäjien puheliasuuden kuvailuna). Tietämys erilaisista stereotypioista peilautuu selvästi suomalaisessa kielenkäyttäjien kuvailussa. Osa vallitsevista stereotypioista juontuu jo *Maamme kirjan* heimokuvausten ajoilta. Toisinaan kielen kuvailussa on otettu lähtökohdaksi »jokin leimallinen ihmisyyppi tai ihmisryhmä». Tällöin esimerkiksi savolaisia voidaan luonnehtia »maalaistolloiksi». (Mielikäinen–Palander 2002: 103–104.)¹

Koska maallikoiden tapa puhua murteista on hyvin erilainen kuin kielitieteilijöillä, se asettaa omat haasteensa kansandialektologiselle tutkimukselle. Itse aineistonkeruuvaiheessa tutkijan olisi kyettävä puhumaan murteista informanttinsa tavoin: Jos esimerkiksi kysymykset on aseteltu puhtaasti kielitieteilijän metakieltä noudattaen, maallikolla on todennäköisesti vaikeuksia vastata niihin. Puhtaasti kielitieteen termejä käyttämällä keskustelua on myös todennäköisesti vaikeaa ohjata sille osa-alueelle, mistä tutkija haluaisi informanttinsa kanssa puhua. Toisaalta tutkijan haasteena on ymmärtää, mistä maallikko puhuu. Esimerkiksi puhe *kaksoiskonsonanteista* viittaa vielä melko selvästi geminointi-ilmioon, mutta jo kommentti *vääntämisestä* tai vaikkapa *ylimääräisistä ä-kirjaimista* ei enää olekaan kovin yksiselitteinen. Tutkijan tehtävänä on lisäkysymyksiin varmistaa, että hän ymmärtää, mistä ilmiöstä informantti puhuu. (Esim. Vaattovaara 2005: 470–471; myös esim. Bolfek Radovani 2000: 17; Mielikäinen–Palander 2002: 91.)

Kun maallikot puhuvat murteista, kielitieteilijän näkökulmasta katsottuna havainnot saattavat lomittua usealle kielen eri osa-alueelle – ja jopa varsinaisen kielen ulkopuolelle (ks. kuvailuista esim. Mielikäinen–Palander 2002: 103). Tutkija voi käsitellä tuloksia havainnoista ja käsityksistä jaottelemalla ne esimerkiksi fonologisiin, morfologisiin, syntaktisiin, leksikaalisiin ja pragmaattisiin aineksiin (ks. esim. Niedzielski–Preston 2000: 261–301), mutta maallikolle kieli voi olla yhtä suurta kokonaisuutta. Vaikka maallikoilla on oma tapansa puhua murteista, jota tutkijan on kunnioitettava ja jonka ehdoilla aineistonkeruu on tehtävä, tieteelliset tulokset informanttien havainnoista ja käsityksistä toki ovat kirjoitettavissa kielentutkijoiden oman metakielen mukaisesti. Haasteena on, että tutkijan metakielestä huolimatta teksti pysyy uskollisena nimenomaan maallikoiden havainnoille ja käsityksille.

¹ Ks. lisäksi Kuiri (2006: 642–643, myös mainitut lähteet), joka esittelee huomioita termin *metakieli* kirjavuudesta ja joka toteaa kansanlingvistien määrittelevän *metakielen* hieman muista tutkijoista poikkeavalla tavalla.

Luvussa 2.2.3 olen jo esitellyt, kuinka maallikot luettelevat murteesta konkreettisia kielenainesesimerkkejä (kuten erilaisia repliikkejä ja irrallisia äänne- ja muotovariantteja) ja luonnehtivat puhetapoja sanallisesti, kun tehtävänä on kuvailla murretta spontaanisti. Tarkastelen seuraavassa vielä erikseen eräitä sanallisen kuvailun ominaispiirteitä, joita Mielikäinen esittelee artikkelissaan *Matkimuksista määritelmiin*; samalla maallikoiden metakielen ominaisuuksia nousee esiin. Yksi tapa on vertailla puhetapoja toisiinsa – esimerkiksi siten, että Mikkelissä puhe on »vähemmän savolaista» kuin Kuopiossa. Osa sanallisista kuvailuista paljastaa arvioijan affektiivisen asenteen, kun puhetapaa luonnehditaan vaikkapa »hauskaksi» tai »ärsyttäväksi». Toisinaan maallikot ryhtyvät kuvailemaan yksittäisiä kielenpiirteitä sanallisesti, jolloin erityisesti paljastuu heidän metakielensä erilaisuus verrattuna tutkijoiden käyttämään kieleen. Esimerkiksi svaavokaaliin voidaan viitata sellaisella maallikkomääritelmällä kuin »ylimääräisten vokaalien lisäys». Eräät yksittäiset ilmaukset voitaisiin Mielikäisen mukaan luokitella jo kansanlingvistiksi termeiksi. Tällainen on muun muassa ilmaus »väntää». Yleensä nämä kansanlingvistiset termit viittaavat juuri tiettyyn murreilmiöön, mutta niitä tulee kuitenkin aina luonnehtimaan monimerkityksisyys. Esimerkiksi »väöntämisellä» viitataan yleensä diftongiutumiseen, mutta sitä käytetään muissakin yhteyksissä. (Mielikäinen 2005a. Käsitteiden ja termien monimerkityksisyydestä ks. myös esim. Arve 2002: 8; Mielikäinen–Palander 2002: 92 ja siinä mainitut lähteet.)

Myös maallikoiden tapaa kirjoittaa murteella on tarkasteltu. Teksteistä voidaan selvittää, mitä piirteitä maallikot kykenevät ylipäänsä havaitsemaan ja mitä piirteitä pidetään juuri tietyn murteen tyypillisyyksinä; mielenkiintoista on sekin, miten murteella pyritään luomaan mielikuvaa puhujasta (esimerkiksi millaisen hahmon suuhun elokuvien savolaismurteiset repliikit on sijoitettu). Toisaalta murreteksteistä käy ilmi, miten maallikoiden mielestä eräät piirteet (kuten liudennus) pitäisi kirjoittaa – samalla niiden kautta heijastuu se, kuinka maallikot puhuvat murteista. (Ks. esim. Palander 1987b: 214–220; Mielikäinen 2001; 2004; Naskali 2004; elokuvien savolaishahmoista ks. Hietala 1991; myös Honka-Hallila 1993: 31–32.)

3. Savolaismurteiden historiaa ja nykypäivää

3.1. SAVOLAISMURTEIDEN ALUEELLISTA TAUSTAA

Suomen murrekartassa savolaismurteet yltyvät maantieteellisesti huomattavan laajalle alueelle. Savolaisasutuksen varhaisella liikehännällä (noin 1000-luvulta 1500-luvulle) on ollut huomattava vaikutus siihen, millaisella alueella savolaismurteita kuulee tänä päivänä. Esittelen seuraavissa alaluvuissa tiivistetysti savolaismurteiden alueellista taustaa: kuinka savolaisasutus on syntynyt ja levinnyt sekä millainen savolaismurteiden alue on nykyään.

3.1.1. Savolaisasutuksen synnystä ja savolaisekspansiosta

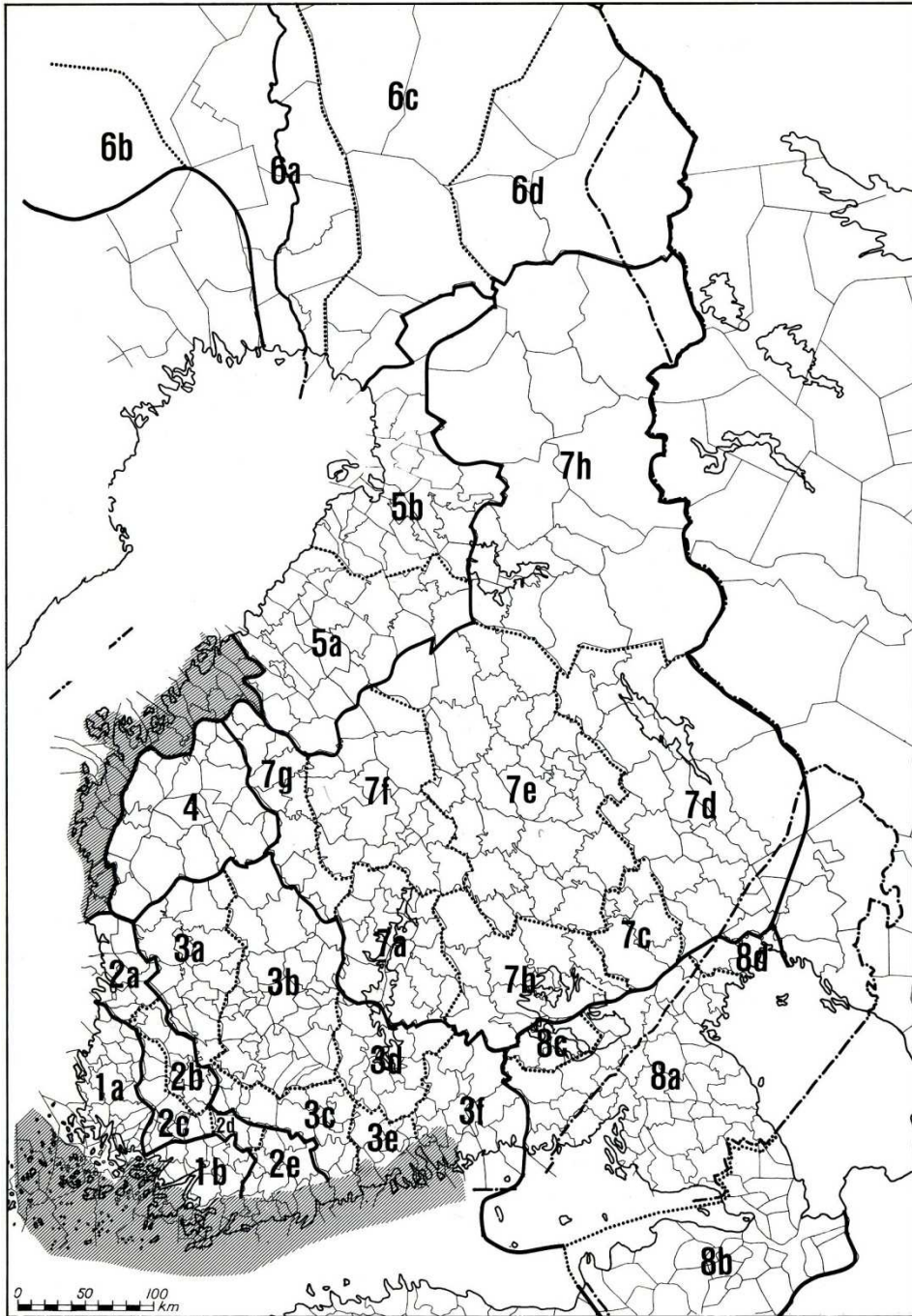
Nykyisen Mikkelin seudulle sijoittuu entinen Suur-Savon alue, jolla tavattiin Karjalan rautakautista tytärasetusta jo 1000-luvulta alkaen. Savolaismurteet juontuvat tämän alueen kielestä, ja niiden juurten onkin todettu ulottuvan muinaiskarjalaan. Kuitenkaan kantasavo ei ole vain karjalaista lähtöä, vaan länsimurteet ovat vaikuttaneet savolaismurteisiin alusta alkaen. (Heikki Leskinen 1964: 109; Itkonen 1983: 197, 199.) »Savosta» puhutaan historiallisissa lähteissä ensimmäisen kerran Pähkinäsaaren rauhan rajakirjassa vuodelta 1323. »Savon rahvaasta», »savolaisista» ja »Savon maakunnasta» on mainintoja 1400-luvulta alkaen, vaikka esimerkiksi hallinnollista Savon maakuntaa ei tuolloin vielä ollutkaan. (Pirinen 1988: 269, 289, 322.)

1500-luvulla savolaisia muutti laajalti vieraisiin maakuntiin. Asutusta levisi esimerkiksi länteen Hämeen erämaihin ja Pohjanmaallekin asti. Nykyisen Keski-Suomen tietämillä savolaisasutuksen sai Rautalammin suurpitäjä, jota on luonnehdittu eräänlaiseksi »ponnahduslaudaksi» kauemmas länteen ulottuvalle muutolle (Pohjois-Satakunnan, Etelä-Pohjanmaan ja Vermlannin asutukset). 1500-luvulla savolaisten tiet kuljivat niin ikään luoteeseen Pohjois-Pohjanmaalle sekä pohjoiseen Kainuuseen, jota voidaan pitää jopa savolaisten siirtokuntana – Kainuuseen ulottuvaa asutusta ja sen yhteiskunnallista järjestäytymistä pyrittiin nimittäin erikseen ohjailemaan Savon laajennus tähtäimessä. Savolaisia muutti jonkin verran myös itään valtakunnanrajan yli Venäjän puolelle. (Pirinen 1982: 265–304.)

3.1.2. Savolaismurteiden nykyinen alue

Savolaisekspansiolla oli merkityksensä savolaismurteiden leviämiseen, ja savolaismurteiden alue onkin nykyisistä murrealueistamme laajin. Se ulottuu pohjoisesta Posiolta etelään Mäntyharjulle ja idästä Ilomantsista länteen aina Korttesjärvelle asti. Savolaismurteiden ryhmä voidaan jakaa kahdeksaan alaryhmään: Päijät-Hämeen murteisiin,

Etelä-Savon murteisiin, Savonlinnan seudun välimurteisiin, Pohjois-Karjalan murteisiin (eli itäisiin savolaismurteisiin), pohjoissavolaisiin murteisiin, Keski-Suomen murteisiin, Keuruun–Evijärven välimurteisiin sekä Kainuun murteisiin. Kartassa 3.1 (Itkonen 1989:

342–343) havainnollistuu näkemys, joka viime vuosikymmeninä on usein esitetty savolaismurteiden ja niiden alamurteiden rajoista (ks. kartan yleisestä hyväksymisestä Wiik 2004: 36). Viitatessani murrealueisiin käytän sitä tässäkin työssä lähtökohtana.

Tunnistustestiaineistossani savolaismurteiden alueen määrittely korostuu kolmessa kohtaa. Testiin on valittu henkilöitä, jotka ovat selvästi kotoisin pohjoissavolaisten murteiden alueelta. Poikkeuksena on jo aineiston esittelyn yhteydessä puheeksi tullut rauta-vaaralaisinformantti: Kettunen (1940a) ja Rapola (1969: 103) sisällyttävät Rautavaaran pohjoissavolaisiin murteisiin mutta nykyisin se luetaan itäisiin savolaismurteisiin (esim. Itkonen 1989: 343; Mielikäinen 1994: liite IV).¹ Rautavaara kuuluu Pohjois-Savon maakuntaan, ja haastateltavani itse koki olevansa pohjoissavolainen *Savon murteen* puhuja. Toiseksi testin näytteet on valittu siten, että ne edustavat selvästi tiettyjä alamurteita. Kolmanneksi murrealueen määrittely korostuu, kun tarkastelen haastateltavien arvioita näytteiden puhujien kotipaikkakunnista ja raportoin, minkä alamurteen alueelle ne sijoittuvat (mikäli ne sijoitetaan savolaismurteiden alueelle).²

Kartta 3.1. Suomen murrealueet Itkosen (1989: 342–343) mukaan.

»Suomen murteiden jaotus:

1. *Lounaismurteet*: a) pohjoisryhmä, b) itäryhmä.
2. *Lounaiset välimurteet*: a) Porin seudun, b) Ala-Satakunnan, c) Turun ylämaan, d) Someron, e) Länsi-Uudenmaan murteet.
3. *Hämäläismurteet*: a) Ylä-Satakunnan murteet, b) perihämäläiset murteet, c) etelähämäläiset murteet, d–f) kaakkoishämäläiset murteet (d = Hollolan ryhmä, e = Porvoo-ryhmä, f = Kymenlaakson eli Iitin ryhmä).
4. *Etelä-Pohjanmaan murteet*.
5. *Keski- ja Pohjois-Pohjanmaan murteet*: a) Keski-Pohjanmaan, b) Pohjois-Pohjanmaan murteet.
6. *Peräpohjan murteet*: a) Tornion, b) Jällivaaran, c) Kemin, d) Kemijärven murteet.
7. *Savolaismurteet*: a) Päijät-Hämeen murteet, b) Etelä-Savon murteet, c) Savonlinnan seudun välimurteet, d) Pohjois-Karjalan murteet (itäiset savolaismurteet), e) Pohjois-Savon murteet, f) Keski-Suomen murteet, g) Keuruun–Evijärven seudun välimurteet, h) Kainuun murteet.
8. *Kaakkoismurteet*: a) varsinaiset kaakkoismurteet, b) Inkerin suomalaismurteet, c) Lappeenrannan seudun välimurteet, d) Sortavalan seudun välimurteet.
Rannikon ruotsalaismurteiden alue on varjostettu.» (Itkonen 1989: 342–343.)

¹ Ks. lisäksi Laine (1999), jonka mukaan Rautavaaran murteessa näkyy sekä Pohjois-Karjalan murteen että pohjoissavolaisten murteiden vaikutus, ja Antti Leino ym. (2006: 36–37), jotka ryhmittävät Rautavaaran sanastonsa perusteella sydänsavolaisiin murteisiin.

² Joidenkin savolaismurteisten pitäjien murteesta on syntynyt keskustelua. Esimerkiksi Pudasjärvi on luokiteltu 1960-luvulla ja sitä aiemmin pohjoispohjalaisten murteiden alueelle (ks. esim. Kettunen 1940a; Lauri Hakulinen 1950: 426; Itkonen 1964: 30–31; Rapola 1969: 103). 1970-luvulta sitä on pidetty Kainuun murteiden puolelle kuuluvana alueena (ks. Räisänen 1972: 13; myös esim. Palander 1987b; Itkonen 1989: 342–343; Mielikäinen 1994: liite IV).

3.2. SAVOLAISMURTEIDEN TYYPILLISET PIIRTEET

Seuraavissa alaluvuissa esittelen savolaismurteiden äänne- ja muoto-opillisia, prosodisia, leksikaalisia, syntaktisia sekä pragmaattisia tyypillisyyksiä. Tarkastelen piirteitä kaikilta kielen eri tasoilta sekä kielen käytöstä, koska tavoitteenani on ollut kerätä maallikoiden murrehavaintoja ja -käsityksiä mahdollisimman monipuolisesti. Lisäksi kun käsittelen aineistoani, pidän kaikkia informanttien havaintoja samanarvoisina keskittymättä tietylle osa-alueelle. Taustaluvuista äänne- ja muoto-opillisia piirteitä käsittelevä alaluku on laajin; yksittäisistä foneettisista, fonologisista ja morfologisista piirteistä sekä niiden mahdollisesta harvinaistumisesta (tai säilymisestä tai yleistymisestä) on olemassa myös eniten tutkimuksia, ja tunnistustestissäni juuri yksittäiset äänne- ja muoto-opilliset piirteet tarjoutuvat verrattain monipuolisesti havainnoitaviksi.

3.2.1. Äänne- ja muoto-opilliset piirteet

Murretutkimuksen ja murteiden jaottelun keskiössä ovat usein olleet äänne- ja muoto-opilliset piirteet, ja niistä on runsaasti tarjolla tietoa. On myös tunnettua, kuinka osa piirteistä on viime vuosikymmeninä alkanut harvinaistua niin savolaismurteista kuin muistakin murteista. 1970-luvun lopulta lähtien alettiin erillisellä hankkeella tutkia nyky-suomalaisen puhekielen murrosta, jollaisen oli havaittu olevan verrattain voimakasta yhteiskuntamme taloudellis-sosiaalisten muutosten vuoksi (ks. esim. Mielikäinen 1980; Jonninen-Niilekselä 1982a; 1982b; Suojanen 1985; myös esim. Paavola 1987). Tieto piirteiden harvinaistumisesta (tai säilymisestä tai yleistymisestä) on yksi tärkeä osa työni taustaa: tarkastelen, onko piirteiden mahdollisella harvinaistumisella tai elinvoimaisuudella vaikutusta siihen, millaisia käsityksiä ja havaintoja haastateltavillani on kyseisestä piirteestä. Huomattavaa on sekin, että muuttajainformanttieni havainnot pohjautuvat (osin) siihen kieleen, jota he ovat kuulleet etenkin nuorten ja työikäisten ihmisten puhuvan Savossa 2000-luvulla. Lisäksi muuttajat ovat toki voineet tutustua *savoon* esimerkiksi murteella julkaistun kirjallisuuden kautta, jossa esillä voi olla vanhakantainen puhetapa.

Seuraavaksi esiteltävät piirteet jakautuvat karkeasti kolmeen ryhmään: **a)** osa kuuluu vain (tai lähes ainoastaan) itämurteisiin, **b)** osaa esiintyy itämurteiden lisäksi länsimurteissa huomattavan laajalla alueella ja **c)** osa piirteistä on savolaismurteiden alamurteiden (verrattain suppea-alaisia) tyypillisyyksiä. Kaikkia mahdollisia tapauksia – etenkin alamurteiden tyypillisyyksiä – en käy läpi, vaan keskityn tunnistustestin näytteiden sisältöön. Tyypillisimmät savolaisuudet, jotka eivät ole täysin kadonneet nykymurteesta, tulevat testissä varsin kattavasti esiin. Varsinkin spontaanissa murteen kuvailussa (kuten muuttaja-aineistossani) lähes mikä tahansa piirre voisi nousta esiin. Tässä yhteydessä ei ole mahdollista esitellä työn taustaksi kaikkia mahdollisia murteellisuuksia, minkä vuoksi olen rajannut tyypillisyyksien esittelyn mainitulla tavalla. Luvussa 5.1 käsittelen muuttajien havaintoja *savon* äänne- ja muoto-opillisista piirteistä. Mikäli kommentit koskevat tuolloin sellaista piirrettä, joka ei ole tullut esiin tässä luvussa, esittelen sen luvun 5 yhteydessä.

Tarkastelen aluksi, kuinka piirteet ovat edustuneet perinteisesti savolaismurteissa, ja sen jälkeen esittelen niiden nykytilanteen. Lisäksi selvitän, kuinka piirteet tulevat näytteissä esiin. Perinteisestä murteesta olen käyttänyt lähteenä murteita kokoavasti esittele-

viä teoksia ja artikkeleita (Kettunen 1930b; 1940a; Rapola 1966; 1969; myös Heikki Leskinen 1975; 1977; Mielikäinen 2008), äännehistorioita (Turunen 1959; Räisänen 1972; 1998; Mielikäinen 1981; 1994; Palander 1996) sekä yksittäistä ilmiötä tarkastelevia monografioita, artikkeleita ja pro gradu -töitä (Itkonen 1964; Mielikäinen 1978; Nahkola 1987; Palander 1987b; Heliö 1989; Mäkelä 1993; Nikkilä 1994; myös Itkonen 1972 [huomiot sandhiseikoista]; Palander 1988; 1993: 232–233 [huomiot alveolaarisesta *t*:stä]). Lisäksi olen tarkistanut piirteiden esiintymistä teoksista, joihin on painettu tietyn alueen murretekstejä ja koottu yleisiä huomioita tekstien kielestä (Forsberg 1988; Savijärvi–Yli-Luukko 1994; myös Räisänen 1982), sekä Digitaalisesta muoto-opin arkistosta (DMA) ja *Suomen murteiden sanakirjasta*. Nykymurteen¹ tilanteen olen selvittänyt teoksista ja artikkeleista, joissa piirteiden edustusta on esitelty kootusti aiempien tutkimusten tulosten pohjalta (Laakko 1997; Seija Makkonen 1997b; Pinola 1997; Tuikkala 1997; Vikberg 1997; Nuolijärvi–Sorjonen 2005; lisäksi Nahkola 1987: 89–90, myös mainitut lähteet; Heikkinen 1997). Olen niin ikään käynyt itse läpi nykymurretta esitteleviä monografioita, artikkeleita ja pro gradu -töitä, joista osa voi esiintyä kokoomateosten ja -artikkeleiden lähteinä.² Eräistä piirteistä (esimerkiksi *kansa* 'kanssa') puuttuu katsaus nykymurteeseen, koska lähteissä ei ole käsitelty niitä.

Tunnistustestini näytteisiin sisältyy muitakin yleiskielestä poikkeavia muotoja kuin piirteet, joita tarkastelen tässä luvussa. Katkelmissa kuullaan esimerkiksi verbien pikapuhemuotoja, loppu-*ä*:n heittymistä (*et*), diftongin *i*:n katoa *inen*-nomineissa ja aktiivin toisen partisiipin asua *ollu*, *antanu*. (Piirteiden yleisyydestä ks. Kettunen 1940a: 125, 129; Mielikäinen 1991.) Tällaiset muodot ovat etenkin nykyaikana yleisiä puhekielen piirteitä, jotka eivät leimaa puhujaa savolaismurteiseksi tai minkään muunkaan alueellisen murteen puhujaksi.

a) Vain (tai lähes ainoastaan) itämurteisiin kuuluvia piirteitä

Pitkä *a* ja *ä* ovat diftongiutuneet ensi tavuissa koko savolaismurteiden alueella Keuruun–Evijärven välimurteita lukuun ottamatta. Jälkitavujen *aa*:sta ja *ää*:stä esiintyy samalla alueella yleiskielisestä variantista poikkeavaa asua. Länsimurteisiin piirre ei kuulu (eräitä suppealevikkisiä poikkeuksia lukuun ottamatta), kaakkoismurteissa se puolestaan tunnetaan. Diftongiutumiskehityksessä on vaihtelua siten, että (karkeasti luonnehtien) alueen keskiosissa on käytössä eri variantti kuin alueen laidoilla. *Moa*, *peä* -diftongiutumista kuulee itäisten savolaismurteiden pohjoisosissa, Kainuun murteissa, Keski-Suomen murteissa ja Päijät-Hämeen murteiden länsiosissa. Muualla savolaismurteissa diftongiutumisen on edennyt asuun *mua*, *piä*. Kainuun murteissa, Keski-Suomen murteissa ja Päijät-Hämeen murteissa kuullaan *suoloa*, *leipeä* -edustusta, muualla variantit ovat *suoloo* ja *leipee*. Nykymurteessa piirre on harvinaistunut.

¹ Viittaan termillä *nykymurre* murteeseen, jota nuoret ja keski-ikäiset yleisimmin puhuvat 2000-luvun taitteessa.

² Lähteet ovat seuraavat: Vepsä 1978; Rautkorpi 1980; Silvennoinen 1980; 1981; Palander 1982; 1987a; Mielikäinen 1991; Riionheimo 1993; Pajarinen 1995; Seija Makkonen 1997a; Möttönen 1997; Pohjolainen 1998; Hyvärinen 1999; Kukkonen 2002; Holopainen 2003; Jantunen 2004; Alpia 2005; Hylkilä 2005; Riitta Makkonen 2005; Palander 2005b; Tanskanen 2005; Väänänen 2006.

Testissäni esiintyy ensi tavun *ua* ja *iä* -variantteja sekä jälkitavun *oo* ja *ee* -variantteja Tohmajärvi-, Kinnula- ja Kuopio-näytteissä, viimeksi mainitussa säännöllisesti. Tapaukset ovat seuraavanlaiset: *uamu, vuatteissa, markkoo*¹ (Tohmajärvi); *sua* (Kinnula); *hiljoo, hättee, iänellä, karismoo, näytelmee, ottoo, palakkooki, piäsen, piässy, piästä, piättänä, ruaputtelemaan, suavat, takkoo, tiältä* (Kuopio). Pitkän *a:n* ja *ä:n* *oa* ja *eä* -variantteja on runsaasti Kinnula-näytteessä, Ristijärvi-katkelmassa esiintyy yksi tapaus (*enneä, henkilökuntoa, hyödyn-teä, ottoa, peäsöö, peästä, peättäjiltä, pitteä, rahhoa, soanu, sua, voa, ylläpitteä* [Kinnula]; *teällä* [Ristijärvi]).²

i, u ja *y* -loppuiset diftongit ovat redusoituneet savolaismurteissa Keuruun–Evijärven välimurteita lukuun ottamatta (*laeva, laolu*; poikkeuksena redusoitumattomat *ui, yi, iu* ja *iy* -diftongit). Pohjoissavolaisten murteiden keskiosissa ja itäisten savolaismurteiden keski- ja pohjoisosissa *u* ja *y* -loppuiset diftongit voivat redusoida pitkävokaaliseen asuun (*laalu*). Savolaismurteiden lisäksi redusoitumista esiintyy lounaismurteissa tietyin määrähdoin. Vaikka ilmiöt näillä eri murrealueilla muistuttavat monin tavoin toisiaan, ne kuitenkin eroavat olennaisesti toisistaan toteutumisedellytysten ja komponenttien painoituksen puolesta. (Savolaismurteiden mukaista heikkoa redusoitumista tavataan lisäksi osassa keski- ja pohjoispohjalaisia murteita.) Nykymurteen puhujien *i, u* ja *y* -loppuisten diftongien redusoitumisesta on havaintoja sekä harvinaistumisesta että säilymisestä. On huomattava, että reduktion kuuleminen on subjektiivista, vaikka käytetyt aineistot ovatkin kielitieteilijöiden litteroimia. Tämä seikka voi vaikuttaa tulosten ja päätelmien eroihin. Testissäni esiintyy redusoitumista keskipohjalaiskatkelmaa lukuun ottamatta (*käyttiin, oekkeen, tae* [Tohmajärvi]; *aena, käy* [Kinnula]; *kaekki, lipputoemiston, näyttämöltähän* [Kuopio]; *aena, aennae, kaoheesti, kaoñheesti, perjanñtae,iltana, sunnuntae,iltapäevällä, tiisttaena, toesekseen, toesesa, vae* [Ristijärvi]). Muista näytteistä poiketen Kuopio-katkelmassa puhutaan *kaapunnin* teatterista ja *näättelijästä*.

ee on savolaismurteissa labiaalistunut aktiivin indikaatiivin preesensin yksikön 3. persoonassa (poikkeuksena Päijät-Hämeen murteet). Piirrettä kuullaan länsimurteidenkin puolella: *ee* labiaalistuu eteläpohjalaismurteissa, mutta yleisgeminatiion puuttumisen vuoksi muodot eivät aina lankea yksin savolaismurteisten varianttien kanssa (vertaa *tulloo* ja *tuloo*). Kaakkoismurteisiin labiaalistuminen kuuluu, mutta suurella osalla aluetta se edustuu eriasuisena kuin savolaismurteissa (*tu[l]luo*). Nykymurteessa piirre on harvinaistunut. Labiaalistumista esiintyy Kinnula-, Kuopio- ja Ristijärvi-näytteissä (*aat-teloo, kuuloo, peäsöö; männöö, näyttellöövät, tulloo, vetäsöö; tunttoo*).

Jälkitavujen *eA*-yhtymän *ee*-variantti on vanhastaan ollut savolaispiirre, jota länsimurteissa on tavattu vain hämäläismurteiden alueella. *ee*-edustus on esiintynyt pohjoissavolaisissa murteissa, eteläsavolaismurteiden pohjois- ja itäosissa, itäisten savolaismurteiden keski- ja pohjoisosissa sekä Savonlinnan seudun välimurteissa. Nykymurteessa

¹ Toisinaan tietty muoto toistuu näytteissä kaksi kertaa. Tohmajärveläismies esimerkiksi sanoo kahdesti *markkoo*. Kun selvitan, kuinka piirteet tulevat näytteissä esiin, en huomauta tästä eteenpäin erikseen, mitkä muodot toistuvat näytteissä useammin kuin kerran. Toistuvia tapauksia on kaikkiaan vähän.

² Lisäksi Haapavesi-näytteessä esiintyy keskipohjalaismurteille vieras ilmaus *suat*. Diftongiutumisen kuuluu vaimeasti ja se sisältyy kohtaan, jossa päällekkäispuhunta hankaloittaa näytteen seuraamista. Ilmauksen *suat* diftongiutumaisuus lienee näytteessäni seurausta puheen luonnollisesta variaatiosta.

piirre on yleistynyt. Kuopio-katkelmassa puhutaan *julukeesta*, Ristijärvi-näytteeseen sisältyvät ilmaukset *kaohheesti* ja *kaohheesti*.

Mennä-verbin *männä*-variantti esiintyy savolaismurteissa kauttaaltaan Kainuun murteiden pohjois- ja länsiosia lukuun ottamatta. Länsimurteisiin se ei kuulu, kaakkoismurteissa se esiintyy. Nykyisin piirrettä kuullaan harvoin. *Männä*-variantti sisältyy ainoastaan Kuopio-katkelmaan (*mänen, mäni, mänin, männöö*).

Liudennus eli konsonanttien *s, n, l, r* ja *t* palataalistuminen on tyypillinen savolaismurteisuus, joka puuttuu Kainuun murteista, itäisten savolaismurteiden pohjoisosista ja Keuruun–Evijärven välimurteista. Länsimurteisiin liudennus ei kuulu lukuun ottamatta kaakkoishämäläisten murteiden Hollolan ryhmää; kaakkoismurteissa sitä puolestaan esiintyy. Piirre on nykymurteessa harvinaistunut. Tohmajärvi- ja Kuopio-näytteissä kuullaan liudennusta (*ol', semmohe, silimäh, tul'i; amatöör*).

Itämurteille ominaista on johdonmukainen sananloppuisen *i:n* kato yksinäiskonsonanttien ja konsonanttityhtymien jäljessä. *i* katoaa savolaismurteissa Kainuun murteita ja itäisten savolaismurteiden pohjoisosia lukuun ottamatta. Piirre esiintyy lisäksi kaakkoismurteissa ja kaakkoishämäläisissä murteissa. Huomattakoon, että länsimurteissakin esiintyy laajalti sananloppuisen *i:n* katoa, mutta sen esiintymisehdot ovat huomattavasti rajatummalla kuin itämurteille ominaisella sananloppuisen *i:n* kadolla: *i* katoaa *s:n* jäljessä tietyissä muotoryhmissä kuten supistumaverbien imperfektin yksikön kolmannessa persoonassa (*makas*) ja yksikön toisen persoonan omistusliitemuodoissa (*talos*). Tästä eteenpäin puhun työssäni itämurteille ominaisesta sananloppuisen *i:n* kadosta. Viittaa tällöin sellaisiin muotoihin kuin esimerkiksi *karkur* ja *ol*. Tarkalleen ottaen *i:n* kadossa on kuitenkin vaihtelua itämurteiden sisällä. Kato on laajinta eteläsavolaisissa ja kaakkoismurteissa (jopa sellaisia muotoja kuin *kup* 'kuppi' tai *hävit* 'hävitti' esiintyy). Sananloppuisen *i:n* kato, jonka yhteydessä ei esiinny liudennusta, on säilynyt palatalisaatiota selvästi paremmin. Kuopio-katkelmassa esiintyvät muodot *karkur, ol, puol* ja *te,atterkii* sekä edellä jo mainittu liudennuksen sisältävä *amatöör*. Kinnula-näytteen katotapaus on *puol*, ja Tohmajärvi-katkelmassa kuullaan muoto *ol* edellä jo mainittujen liudennustapausten lisäksi (*ol', semmohe, silimäh, tul'i*). Lisäksi Tohmajärvi-, Kinnula-, Kuopio- ja Ristijärvi-näytteisiin sisältyy laajalevikkistä, *s:n* jälkeistä *i:n* katoa (esimerkiksi *viistoista; pitäs; yks; kuuskymmentä*).

Laaja-alainen savolaispiirre on *ts*-yhtymän vahva-asteinen *ht*-variantti ensi ja toisen tavun rajalla sekä *itse*-vartaloisissa verbeissä. Vain eteläsavolaisissa murteissa on päädytty *ss*-asuun. *ht*-varianttia esiintyy lisäksi keskipohjalaisissa murteissa ja kaakkoismurteiden koilliskulmassa. Valtaedustus länsimurteissa on perinteisesti ollut *tt*. Nykymurteessa *ht*-edustus on vielä elävä murrepiirre, mutta sen käytön vähentymisestäkin on viime vuosikymmeniltä viitteitä. Vahva-asteinen *tt* on kuitenkin prestiisiasemassa, ja sen on jopa arveltu kilpailevan *ht*-variantin kanssa. Erityisesti *tt:n* suosiminen näkyy lukusanaissa *seitsemän*. Tohmajärvi-näytteeseen sisältyy ilmaus *kuhtu*, ja Kuopio-katkelmassa kuullaan tapaukset *hävrihtemmään* ja *kahtommaa*. Ristijärveläismies puhuu *seittemestä* ja *seittemänkymmentäluvusta*.

Essiivimuotoista aktiivin 2. partisiippia (*tiennynnä, tiennä*) on perinteisesti esiintynyt laajalla alueella savolaismurteita lukuun ottamatta Päijät-Hämeen murteita. Nykyisin

piirre on harvinaistunut. Testini näytteistä essiivipartisiippi löytyy tohmajärveläis-, kuopiolais- ja ristijärveläismiesten puheesta (*pistänä; kertynä, olluna, piättänä, tiennä; tullunna*).

Itämurteiden erikoisgemaation vahvinta aluetta on itäisten savolaismurteiden pohjoisosa. Vahvana ilmiö esiintyy myös Pohjois-Karjalan murteiden keskiosissa, Kainuun murteiden etelä- ja keskiosissa sekä Keski-Pohjanmaan itäosissa länsimurteiden puolella. Erikoisgemaatiota esiintyy lisäksi pohjoissavolaisissa murteissa, Keski-Suomen murteiden länsi- ja pohjoispitäjissä sekä osassa pohjoispohjalaisia murteita. Niin ikään Savonlinnan seudun välimurteissa, Etelä-Savon murteissa, Keuruun–Evijärven välimurteissa sekä kaakkoismurteissa piirrettä voi satunnaisesti kuulla, ja peräpohjalaisissakin murteissa siitä on havaintoja. Pohjoissavolaisissa murteissa erikoisgemaatio ei toteudu kaikissa samoissa asemissa kuin se toteutuu esimerkiksi itäisissä savolaismurteissa (muun muassa *antammaan* ja *antokki* mutta *valamiina* ja *kahtoo*). Esimerkiksi Pohjois-Karjalan alueella piirteen on todettu selvästi säilyneen ja nuorella polvella jopa vahvistuneen. Erikoisgemaatiota esiintyy runsaasti erityisesti Tohmajärvi-, Ristijärvi- ja Haapavesi-katkelmissa. Kuopiolaismiehen puheessa on seitsemän erikoisgemaatiotapausta, kinnulalaisnaisella yksi.¹

Savolaismurteissa yksi *-kin*-liitteen murteellisista varianteista on asu *-Cii*. Tunnistustestini näytteissä esiintyvät muodot *johonnii*, *oonnii* ja *tajusinnii* (Tohmajärvi, Kuopio). Tällaisia variantteja voi tavata etenkin Pohjois-Savossa, Etelä-Savossa, Savonlinnan seudulla ja Pohjois-Karjalassa. Esimerkiksi kiihtelysvaaralais- ja savonlinnalaisnuorten puheesta on havaittu, että nuorilla *kii*(^o)-variantista on tullut vallitseva; *johonnii*-tyyppiset muodot osoittavat näin ollen harvinaistumista.

Sananloppuinen *n* edustuu vokaalin edellä laryngaaliklusiilina (tai puristussupistumana; *kirjasto* 'eessä' 'kirjaston edessä') erityisesti pohjoissavolaisissa murteissa, itäisissä savolaismurteissa, Kainuun murteissa, Keski-Suomen murteissa ja Keuruun–Evijärven välimurteissa. Lisäksi sitä voi kuulla eteläpohjalaismurteiden itäisimmissä pitäjissä ja Kettusen kartaston mukaan esimerkiksi Perhossa ja Sievissä. Piirre esiintyy vielä nykymurteessa. Testissäni se sisältyy useammin kuin viidesti Kinnula-, Kuopio- ja Ristijärvi-näytteisiin. Tohmajärvi- ja Haapavesi-katkelmissa tapauksia on vähemmän. Piirteen voimakkuudessa on eroa näytteittäin siten, että se on keskipohjalaiskatkelmassa vaimin. Tapaukset ovat muun muassa seuraavanlaisia: *varmmaa* 'olin' (Tohmajärvi); *ensimmäine* 'asia, kunno' 'aineistoa, paljo' 'auki' (Kinnula); *ota* 'yhteyttä, semmone' 'että, sovi' 'että' (Kuopio); *nuri* 'ollu, o' 'yksi, tähä' 'on' (Ristijärvi); *juhannukse* 'aikkaan' (Haapavesi).

Tohmajärveläismiehen *t:ssä* on paikoin alveolaarisuutta (selvimpänä piirre kuuluu muodossa *aamuDakissa*). Piirrettä tavataan ainakin Savonlinnan seudun välimurteissa sekä pohjoissavolaisissa murteissa. Alveolaarisen *t:n* käyttöä on kuultu nykymurteessakin.

¹ Tapaukset ovat seuraavanlaiset: *huonneeseen, joutuu, kahvii, koettelemuksii, käyttiin, käyttiin, maalaispoika, maallaispoika, mielleen, oekkeen, sotilaskotityöntekijii, tuollasse, varmmaa* (Tohmajärvi-näyte); *meitäkkään* (Kinnula); *hiljakseltaan, kahtommaa, mistään, näyttelöövät, tekemää, tyylliin, vahtimestariin* (Kuopio); *aennae, henkkeä, hirvöä, kaikkijaan, kaohheesti, perjantäeiltana, rupejja, sunnintäe,iltapäevällä, tiistäena, tunitoo, yhteentoista* (Ristijärvi); *aikkaan, hajeitaan, halttuun, kestää, käytetään, laitetaan, meijeriin, nopijjaan, olleñkaan, ostaa, otetaan, restarointiin, resttaurointi, taïaa, tarttemmaan, tarvittaan, täytetään, täytyy, varmmaan, voijjaan, yhtää* (Haapavesi).

Kuopiolaisnäytteessä käytetään ilmausta *poikkeen* merkityksessä 'pois'. Varianttia on merkitty myös kaakkoismurteista (DMA).

b) Itämurteisuuksia, joita esiintyy huomattavan laajalla alueella länsimurteita

Edellä luetelluista piirteistä osaa kuulee länsimurteidenkin puolella. Niiden esiintymisalue ei ole länsimurteissa huomattavan laaja tai niiden esiintyminen on heikkoa tai ne edustuvat hieman eri tavalla kuin savolaismurteissa. Seuraavia piirteitä puolestaan esiintyy huomattavan laajalla alueella länsimurteissa, ja ne ovat vahvoja murteellisuuksia.

Savolaismurteissa svaavokaalia kuulee seuraavissa konsonanttiyhtymissä: *lh, lk, lkk, lm, lp, lpp, lv* ja *nh* (*nh*-yhtymässä piirrettä esiintyy pienemmällä alueella kuin muissa yhtymissä). Puhun tästä eteenpäin työssäni savolaismurteiden mukaisesta svaavokaalista erotuksena pohjalaismurteiden tapauksiin, joissa svaavokaalia esiintyy alussa mainittua useammassa konsonanttiyhtymässä (esimerkiksi *ls-* ja *rj*-yhtymissä). Savolaismurteiden mukainen svaavokaali on laajalle levinnyt: savolaismurteista se puuttuu vain Päijänteen seudulta ja Keuruun–Evijärven välimurteista. Siitä tunnetaan kahta varianttia: suurimassa osassa aluetta esiintyy *kylymä, silimä* -edustus, mutta eteläsavolaisissa murteissa ja Savonlinnan seudun välimurteissa tavataan *kylömä, silemä* -tyyppejä. Svaavokaalia kuulee myös keski- ja pohjoispohjalaisissa murteissa, eteläpohjalaisissa murteissa, osassa peräpohjalaisia murteita sekä osin hämäläismurteidenkin alueella.

1900-luvun jälkivuosisikymmeniltä lähtien erityisesti naisten on todettu välttelevän svaavokaalia. Miehilläkään piirre ei ole enää säännöllinen varsinkaan kaupungeissa ja esiintymisseudun reuna-alueella, mutta maaseudun väellä svaavokaalin voi yleensä todeta olevan vielä voimissaan.¹ On myös havaittu, että svaavokaali voi säilyä tietyissä konsonanttiyhtymissä tai tietyissä sanoissa keskimääräistä paremmin. Savolaismurteiden mukaista svaavokaalia esiintyy testini kaikissa näytteissä. Kuopio-katkelmassa tapauksia on kuusi (*alakaa, alako, helevetti, julukee, melekosen, palakkooki*), muissa selvästi vähemmän (*silimään* [Tohmajärvi]; *palakinnu, palavelemmaa* [Kinnula]; *kol^omesattaa, kolomekkymmentä, talakoilla* [Ristijärvi]; *ilima* [Haapavesi]).

Yleisgemmaatio on yleinen savolaispiirre; se puuttuu vain Päijänteen seudulta ja Keuruun–Evijärven välimurteista. Länsimurteissa yleisgemmaatiota esiintyy keski- ja pohjoispohjalaisissa murteissa, peräpohjalaisissa murteissa, osassa hämäläismurteita sekä osassa lounaisia välimurteita. Piirre kuuluu myös kaakkoismurteisiin. Murteittain ja samankin murteen sisällä konsonantin pidennyksen aste ei välttämättä ole stabiili, vaan se voi vaihdella huomattavastikin. Yleisgemmaation esiintymisehdoissa on hienoista vaihtelua eri murteiden välillä. Nykymurteessa yleisgemmaationkaan asema ei ole enää täysin vakaa. Piirre on todettu väistyväksi etenkin kaupunkilaisnuorten ja esiintymisalueen reunalla asuvien kielessä. Vaihtelua on havaittu olevan sosiaalisen taustan ja sukupuolenkin mukaan. Yleinen linjaus kuitenkin on, että yleisgemmaatio on yhä elävä murrepiirre etenkin ydinalueellaan ja maaseudulla. Yleisgemmaatiota kuullaan kaikissa

¹ Ks. naisten svaavokaalin välttelystä Silvennoinen 1980: 119; Nuolijärvi 1986b: 63–64; Saanilahti 1990: 26–27; Mielikäinen 1994: 225; myös Mielikäinen 1974: 10; Saarinen 1985: 143; piirteen miehisyydestä ks. Mielikäinen 1988: 100.

näytteissä. Tohmajärveläismiehen puheessa se esiintyy kerran, Ristijärvi-katkelmassa tapauksia on kuusi ja muissa vähintään kymmenen.¹

Itämurteille ominaista on kato *t:n* heikon asteen vastineena. Siirtymä-äänteet (*j* ja *v*) tai *h* ovat mahdollisia, ja ne määräytyvät äänneympäristön mukaan. Savolaismurteissa siirtymä-äänteiden edustus ei ole yhtenäistä, ei edes alamurteittain: esimerkiksi Kainuun murteissa tavataan muodosta 'vuoden' sekä asua *vuon* että *vuojen*. Länsimurteissa yleis-kielen *d:n* vastineena on ollut perinteisesti *r* tai *l*. Kuitenkin maantieteellisesti laajalla alueella länsimurteita – peräpohjalaisissa sekä keski- ja pohjoispohjalaisissa murteissa – esiintyy itämurteiden tapaista edustusta. Kato *t:n* heikon asteen vastineena ei ole ainoastaan säilynyt, vaan sen on todettu yleistyneen länsimurteissakin. Erityisen elinvoimainen se on numeraaleissa (muun muassa *kaheksan* 'kahdeksan') ja *ht*-yhtymän heikon asteen edustajana (*lehti, lehen*). Katoa *t:n* heikon asteen vastineena kuullaan kaikissa näytteissä. Seuraavissa tapauksissa kato esiintyy *h:n* jälkeisessä asemassa: *kaheksantoista, kahessa* (Tohmajärvi); *kahen, tehään, tehä, yhet* (Kinnula); *mahun, yhen* (Kuopio); *tehä* (Haapavesi). Pitkän vokaaliaineksen jälkeisiä katotapauksia on Tohmajärvi-, Ristijärvi- ja Haapavesinäytteissä, ja tällöin kuullaan myös siirtymä-äänteitä ja *h:ta*: *tiiä* (Tohmajärvi); *kuu,en, tiijä, vuojen* (Ristijärvi); *käyvää, juustomaijjon, maijot, meijän, saahaan, tiijäkkö, voijjaan* (Haapavesi). Lyhyen vokaalin jälkeen *d* on kadonnut kerran tohmajärveläismiehen puheessa (*sotilaskoille*) ja kerran Haapavesinäytteessä (*syvän*).

Etenkin pohjoissavolaisissa murteissa, itäisissä savolaismurteissa, Keski-Suomen murteissa ja Keuruun–Evijärven välimurteissa kuullaan loppu-*n:n* assimiloitumista *h:ksi h:n* edellä. Piirre esiintyy myös laajalti hämäläismurteissa. *h:n* assimiloitumista sisältävy Kuopio-katkelmaan (*mittääh hättee, semmoneh homma, silleeh hiljakseltaan, sitteh hirmu, tämäh homman, virallisuuskah homma, älyttömäh hiljoo*).

Lähes kaikista murteista jo hävinnyt loppu-*k* on jättänyt jälkiä eräisiin vokaaliloppuihin sananmuotoihin. Konsonantin edellä tavataan konsonantin kahdentumaa (*annat tuo*) ja vokaalin edellä laryngaaliklusiilia (tai puristussupistumaa; *anna 'olla*). Piirteiden esiintyminen vaihtelee murteittain: Etenkin savolais- ja pohjoispohjalaismurteille sekä valtaosalle keskipohjalaismurteita on tyypillistä niin konsonantin kahdentuma kuin laryngaaliklusiilikin. Kaakkoismurteissa ja valtaosassa länsimurteita laryngaaliklusiilia ei äänny vokaalin edellä, ja eteläsavolaismurteistakin se pääosin puuttuu. Tietyillä alueilla länsimurteita kuulee myös täydellistä katoa (*anna tuo*). Nykymurteessa esiintyy loppukahdennusta ja vokaalinetistä laryngaaliklusiilia. Tohmajärvi-katkelmassani sanotaan *sinnej johonniih huonnesseen*, muissa näytteissä on puolestaan runsaasti esimerkkejä (muun muassa *ei jaksa 'enneä, kato 'ihan, maitonäyteputki,a, palakkookis suavat, sanu,a 'että, sinne 'ovelle, sulles Sirkka, varmastij joku*).

¹ Tapaukset ovat seuraavanlaiset: *parrailaan* (Tohmajärvi); *enneä, hyödyntämää, ikkään, kiristettään, mittään, nime,ommaan, palavelemmaa, pitteä, pittää, rahhoa, rakennetaan, tehään, ylläpitteä* (Kinnula); *huutelemmaa, häirihtemmään, hättee, kätteen, mittää, mittään, männöö, ommaan, taju,ammaa, takkoo, te,aterrin, tulee, tulloo* (Kuopio); *kadehtimaan, kokkoontuvat, kolmesattaa, masenmettaan, teollisuustyöpaikkoja, väkkeä* (Ristijärvi); *hakkeen 'hakemaan, iijäisytee, jokkaisella, jottai, kerräys, menneekö, ossaa, pittää, pyssyy, rahhaa, tillaan 'tilaamaan'*, lisäksi muodot *ennää* ja *tullee* kuuluvat näytteessä epäselvästi (Haapavesi).

Kuopio-näytteen varianttia *kansa* ('kanssa') voi kuulla laajalla alueella savolaismurteita (poikkeuksena Päijät-Hämeen murteet ja Keuruun–Evijärven välimurteet). Savolaismurteiden lisäksi *kansa* on käytössä keski- ja peräpohjalaisissa murteissa, suurimassa osassa pohjoispohjalaisia murteita, osassa kaakkoismurteita sekä osassa lounaismurteita. Kuopio-näytteen varianttia *justiisa* kuullaan eniten eräillä itämurteiden alueilla sekä Pohjois-Pohjanmaalla ja Länsipohjassa (SMS s.v. *justiin*). Kuopiolaiskatkelmassa sanotaan *siinnä*. Tämänkaltaista epäsäännöllistä (ja lekseemisidonnaista) yksinäisnasaalin geminoitumista esiintyy ainakin hämäläis- ja eteläpohjalaismurteissa, Päijät-Hämeen ja Keski-Suomen murteissa, Pohjois-Savon länsiosissa, itäisissä savolaismurteissa sekä kaakkoismurteissa. Muoto *siinnä* ei ole erityisesti savolaismurteinen vaan hämäläinen (käyttöä esittelevät esim. Virtaranta 1987: 156; Saanilahti–Nahkola 1988: 109; DMA).

Kolmannen persoonan possessiivisuffiksista *-nsA* kuullaan savolaismurteissa varianttia *-sA* lukuun ottamatta valtaosaa eteläsavolaismurteita ja itäisten savolaismurteiden eteläisintä osaa (Ristijärvi-näytteessä *toesesa*). Länsimurteissa variantti on tuttu pohjoispohjalaisissa murteissa ja osassa keskipohjalaisia murteita. Nykymurteessa on merkkejä *-sA*-variantin elinvoimaisuudesta.

Tohmajärvi-, Kuopio- ja Haapavesi-katkelmiin sisältyy sellaisia muotoja kuin *sielä* ja *sisäle*. Niitä tavataan lounais-, peräpohjalais- ja kaakkoismurteissa savolaismurteiden lisäksi. Savolaismurteissa niitä esiintyy Pohjois-Savon ja Pohjois-Karjalan murteiden eteläosissa, eteläsavolaismurteissa, Savonlinnan seudun välimurteissa sekä Päijät-Hämeen murteissakin. *ll:n* lyhentymien säilyneisyydestä on näyttöä nykymurteissa.

Keskipohjalaiskatkelmassa kuullaan varianttia *nuita* 'noita', jollaista käytetään pohjalaismurteiden lisäksi pohjoissavolaisissa, Pohjois-Karjalan ja peräpohjalaisissa murteissa sekä satunnaisesti eteläsavolaismurteiden pohjoislaidalla. Kinnula-katkelmaan sisältyy ilmaus *niinjo* ja Haapavesi-näytteeseen variantti *ko* ('kuin' ja 'kun'). Asua *ko* tavataan erityisesti länsimurteissa ja kaakkoismurteissa. Savolaismurteissa sitä esiintyy pohjoissavolaismurteiden länsi- ja eteläpuolella. Kuopiolaiskatkelmassa käytetään muotoa *sillee(n; 'sillä tavalla')* kuudesti. DMA tuntee siitä esiintymiä myös hämäläis- ja kaakkoismurteista. Lukusanaa *seittemen* (pro *seittemän*) on DMA:han tallennettu savolaismurteiden lisäksi Perä-Pohjolan murteista.

Mainittakoon vielä Kinnula-katkelman muoto *aatteloo* ja Tohmajärvi-näytteen *parrailaan*. Niissä esiintyvät *j:n* ja *h:n* katotapaukset ovat murrealueillamme huomattavan laajalaisia.

c) Savolaismurteiden alamurteiden (verrattain suppea-alaisia) tyypillisyyksiä

Esittelen lopuksi alamurteiden tyypillisyyksiä aloittaen ainoastaan Tohmajärvi-näytteesen sisältyvistä piirteistä. Itäisiin savolaismurteisiin kuuluvat yksikön 1. ja 2. persoonan pronomien variantit *mie* ja *sie*, joita esiintyy alueen etelä- ja keskiosissa. Savolaismurteista myös Savonlinnan seudun välimurteet ovat *mie* ja *sie* -varianttien levikkialuetta. Länsimurteista variantit ovat käytössä peräpohjalaisissa murteissa sekä osassa hämäläismurteita; lisäksi ne ovat kaakkoismurteiden tyypillisyyttä. Nykymurteessa *mie* ja *sie* ovat elinvoimaisia variantteja – jopa niin, että ne ovat Pohjois-Karjalassa nuorilla yleisempiä kuin vanhoilla tai keski-ikäisillä puhujilla. Tohmajärvi-näytteesen sisältyvät muodot *mie*, *miulla*, *miusta* ja *miut*.

Toinen tyypillinen itäisten savolaismurteiden erityispiirre on jälkitavujen *iA*-yhtymien *ii*-variantti (näytteessä *kahvövi, munkkii, sotilaskotityöntekijii*). *Pappii*-tyyppisiä partitiiveja esiintyy Pohjois-Karjalan murteiden lisäksi Savonlinnan seudun välimurteissa sekä osassa kaakkoismurteita ja hämäläismurteita. *ii*-varianttia kuulee yhä Pohjois-Karjalassa.

Suoraavat piirteet sisältyvät Ristijärvi-näytteeseen. Kainuulaispiirteistä kuullaan esimerkiksi *-kin*-liitteen varianttia *-hi(n)* (*jotahin, sehi, urheilukenttähi*). Sitä tavataan Kainuun murteiden lisäksi etenkin itäisten savolaismurteiden keski- ja pohjoisosissa ja Kestilän seudulla. Supistumaverbien indikatiivin preesensin yksikön kolmannen persoonan myönteiset muodot ovat Kainuun murteissa tyyppiä *rupejaa, kokovaa* (näytteessä *rupejää*). Lisäksi kyseisenlaisia supistumaverbien variantteja esiintyy itäisissä savolaismurteissa ja kaakkoismurteissa sekä Savonlinnan seudun välimurteissa. Jälkitavujen *eA*-yhtymiä vastaa *e*-vartaloisten nominien yksikön partitiivissa *eA*-diftongi etenkin Kainuun murteiden keskiosissa, mikä puolestaan luo edellytykset geminaation toteutumiseksi (*hejkkeä, hirvöeä* ja *väkkeä*). Valtaosassa Kainuuta jälkitavujen *OA*-yhtymät ääntyvät diftongina (*lentopalloa, pesäpalloa*). Niin ikään yleiskielen *iA*-yhtymää voi vastata diftongi (*korttia, metriä*). Kainuun murteisiin kuuluu myös eräitä erityispiirteitä, joissa murteet eroavat muiden alueiden tyypillisestä puhekielestä siten, että käytössä ovat yleiskielen mukaiset variantit. Tyypillistä on esimerkiksi loppu-*i:n* säilyminen (*pelasi, yrittäsi*). Etenkin Kainuun murrealueen lounaisosassa monikon kolmannen persoonan päätte on yleensä samanlainen kuin yleiskielessä (*joutivatpahan ne*). Riionheimon ristijärveläisaineistossa jälkitavujen *eA*, *OA* ja *iA* -diftongit olivat nykymurteessa harvinaistuneet. Sananloppuisen *i:n* kato oli yleistynyt *s:n* jälkeisessä asemassa ja yleistymisen merkkejä näytti *-ki^(s)*-liitepartikkelikin. (Riionheimo 1993: 155, 156, 165, 169.) *rupejaa*-tyyppisiä supistumaverbien muotoja eivät miellä omaan puheeseensa kuuluviksi ainakaan 2000-luvun savonlinnalais- eivätkä punkaharjulaisnuoret (Holopainen 2003: 42–43, ks. myös 71; Jantunen 2004: 18).

3.2.2. Prosodiset piirteet

Suomen murteiden prosodisia tyypillisyyksiä ei ole vertailtu yhtä yksityiskohtaisesti kuin äänne- ja muoto-opillisia piirteitä. Nykytutkimukseen viitaten ei voida esimerkiksi osoittaa, miten kuopiolaisen ja lappeenrantalaisen voi erottaa toisistaan ainoastaan prosodisten piirteiden perusteella (tästä huomauttaa myös Hurta 2001: 107).¹ Puhetavan prosodisina ominaisuuksina voidaan tarkastella muun muassa tempoa, intonaatiota, rytmiä, sanapainoa ja aksenttia (ks. ilmiöiden määritelmistä esim. Suomi ym. 2006).

Varhaisimpia prosodisten murteellisuuksien tarkasteluja on V. Tarkiaisen teoksessa *Äänneopillinen tutkimus Juwan murteesta* vuodelta 1904 (alkuperäisteos 1903). Tarkiainen (1904: 27–28) esittelee esimerkiksi »korollisia tavuja», »murteen musikaalista korkoa» ja »puhetahteja». Kaikkiaan murteiden prosodian tutkimus on ollut melko satunnaista ennen 2000-luvun taitetta, ja etenkin itämurteiden prosodiasta ei ole ilmestynyt laajaa tutkimusta. Vuosituhannen vaihteessa prosodian tutkimuksen voi sanoa vilkastuneen. Eeva Yli-Luukko on selvittänyt artikkeleissaan muun muassa intonaatiojaksojen kulkua. Häneltä tutkimusta on ilmestynyt etenkin länsimurteista. (Ks. esim. Pallonen–Yli-Luukko

¹ Niin ikään kansanomaisissa murreoppaissa prosodia on jätetty huomiotta (tarkasteltavina *Savon murteen* oppaita; ks. esim. Eskelinen 1997; Esko Nieminen 2004).

1995; Yli-Luukko 1996; 2001; Aho–Yli-Luukko 2005; ks. uusimmasta tutkimuksesta myös esim. Ylitalo 2009.)

Itämurteet ovat viimeaikaisissakin tutkimuksissa olleet verrattain vähäisessä roolissa. Yli-Luukko (1999: 253–254) on kuitenkin vertaillut itä- ja länsimurteita saneiden tavulukujakauman perusteella: systemaattisia eroja löytyy, mutta ne eivät jaa murteita itäiseen ja läntiseen vaan ennemmin pohjoiseen ja eteläiseen ryhmään (eteläisen rannikon lähi-alueiden murteet versus muut murteet). Kirjoittaja toteaaakin, että rytmensä perusteella murteet näyttävät jakautuvan eri tavoin kuin ne jakautuvat äänne- ja muoto-opillisten piirteiden mukaan. Yli-Luukko (mas. 251) myös huomauttaa eräästä erosta aineistonsa savolaisessa ja eteläpohjalaisessa rytmissä: ensin mainittu on »venyttelevän legatomaista», jälkimmäinen »pontevan painokasta».

Savolaismurteita Yli-Luukko on lähestynyt tarkasteltuaan Rautalammin murteen sävelkulkua kertomuksessa (aineistona *Suomen kielen näytteitä* -sarjan vihko 18). Hän havaitsi melodian pysyttelevän kielenoppaalla »hämmästyttävän tasaisena» – sävelkorkeudessa ei juuri lainkaan esiintynyt vaihtelua. Tästä huolimatta puhe ei ollut yksitoikkoista: tasainen sävel »ikään kuin virittää odottamaan jotakin». Yli-Luukolla on käsitys, ettei sävelkulku ole erityisen ratkaiseva savolaismurteisessa puheen jaksottelussa. Esimerkiksi tyypillisestä savolaisesta intonaatiosta hän ei ole saanut tutkimuksissaan merkkejä. (Yli-Luukko, sähköpostiviesti 29.5.2009.) Havaintoa savolaismurteen monotonisuudesta korostaa muun muassa vertailu läntisiin hämäläismurteisiin: niissä sävelkorkeus saattaa liikkua yli kahden oktaavin, kun savolaismurteissa puolestaan on tavallista pysyä alle oktaavin liikkumarajoissa (Yli-Luukko, sähköpostiviesti 11.5.2010; ks. myös Yli-Luukko [2010a: 399], jossa havainnollistetaan murteiden stereotyyppisiä sävelkäyriä).

Leena Sarvas (1980: V) on kuvannut »savolaisvaihdetta», josta aidon savolaisen tunnistaa – havainnolla ei ole takanaan tieteellistä näyttöä, mutta sen on sittemmin todettu kuvaavan savolaisprosodiaa osuvasti. Sarvaksen savolaisvaihteessa »suu asetetaan kokonaan toiseen asentoon» ja sen avulla kirjoitettu murteellinen teksti saa ääneen luettuna »aidon sävyn»: »Leukaa pidetään alempana, artikulaatiobaasis on taempaa, huulien pyöritystä väljennetään ja yleensäkin äännetään veltommin kuin yleiskieltä.» Esimerkiksi Palander (2005b: 32) toteaa kuvauksen savolaisesta yleissävystä istuvan hyvin aineistonsa. »Ääntämyksen lievä takaisuus» sekä »labiaaliäänteiden väljentyminen» luonnehtivat enonkoskelaisen Pasin murretta lapsuudesta keski-ikään saakka. Myös Yli-Luukko (sähköpostiviesti 29.5.2009) pohtii, että savolaisuus puheessa voi esimerkiksi erityisen intonaation sijaan toteutua »pikemmin artikulaatiobaasiksen kautta». Mielikäinen (2008: 98) puolestaan huomauttaa, että savolaismurteiden ääntämyksen kansanomaiset kuvaukset vastaavat sisällöltään Sarvaksen luonnehdintaa, vaikkakaan yhtä tarkkoja ne eivät toki ole.

Sanaprosodiikkaan liittyy havainto toisen tavun vokaalin pidentymisestä CVCV-tyyppisissä sanoissa. Ilmiötä ei (pieniä poikkeuksia lukuun ottamatta) tavata hämäläis- ja eteläpohjalaismurteiden alueella. Lounaismurteissa sekä Tornionjokilaaksossa toisen tavun vokaalin kesto on pitempi kuin savolaismurteissa. (Wiik 1975.) – Yleisesti ottaen suomen murteiden prosodiset piirteet ovat sillä tavoin tutkimatta, ettei systemaattista vertailua voida tehdä. Wiik kuitenkin huomauttaa, että »suomea puhutaan kolmea erilaista intonaatiota ja rytmiä käyttäen» ja että usein »asiantuntija pystyy jo» parista sanasta

»paikantamaan hänet [puhujan] ainakin suurin piirtein oikein Suomen murrekartalle». Wiik esittelee, kuinka kolme erilaista intonaatio- ja rytmityyppiä tulevat esiin CVCV-tyyppisten sanojen ääntämisessä, jolloin merkitystä on sävelkululla ja toisen tavun vokaalin pituudella. Eroa on lounaissuomalaisten murteiden, savolaismurteiden ja hämäläispohjaisten murteiden välillä. Pidentyneen vokaalin lisäksi lounaissuomalaisille murteille on ominaista vielä toisen tavun aikainen sävelkulun nousu, joka maallikon korvaan käy »kiekaisuna». Wiikin mukaan lounaissuomalaiset mieltävät savolaisten puheen »veltoksi» ja »rennoksi» siitä syystä, että pidentäessään toisen tavun vokaalia CVCV-tyyppisissä sanoissa savolaisilta puuttuu lounaissuomalaisille ominainen sävelkulun nousu (»kiekaisu»). (Wiik 2006: 142–143.)

Äänne- ja muoto-opilliset piirteet voivat kytkeytyä murteiden prosodisiin ominaisuuksiin. Ne voivat muun muassa vaikuttaa mielikuvaan murteen *nuotista*, kun äänneet paitsi pitenevät tai lyhenevät myös esimerkiksi heittyvät sanan lopusta (Vaattovaara–Soininen–Stojanov 2006: 240). Nupposen (2005: 170) siirtokarjalaisinformantti kuvailee kielenaineksen kautta, mitä svaavokaali (ja pitkän *ä:n* vastine *ee* jälkitavussa) voi tuoda mieleen: muodoissa *elekee* ja *kulukee* on »tietynlainen oma rytmi». Senkaltaisia ilmiöitä kuin svaavokaali ja loppuheitto on tutkittu tarkasti äänne- ja muoto-opillisina ilmiöinä. Sen sijaan niiden yhteyttä murteen *nuottiin* tai *rytmiin* tai niistä syntyviin mielikuviin ei ole yksityiskohtaisesti selvitetty. (Ks. kuitenkin esimerkiksi Rapolan [1966: 423–424; 1969: 142] huomioita painon vaihteluun kytkeytyvästä äännekehityksen jakautumisesta lounais- ja kaakkoismurteissa.)

Murteiden prosodiset ominaisuudet voivat säilyä puheessa vahvasti. Mikäli henkilöllä on selvä murretausta ja hän karsii puheestaan tarkasti äänne- ja muoto-opilliset murteellisuudet, hänen kotiseutunsa saatetaan silti pystyä päättämään murteellisen prosodian perusteella (esim. Mielikäinen 2005a: 111; 2008: 98–99; ks. myös Rapola 1969: 19–20; Mielikäinen 1997: 89). Henkilö voi olla hyvinkin tottunut yleiskielen käyttäjä – kyseessä ei tarvitse olla siis vain satunnainen tilanne, jossa yleiskieltä on käytettävä – mutta silti murteen prosodiset piirteet saattavat kulkea vielä puheessa mukana.

3.2.3. Leksikaaliset piirteet

Suomen murteiden leksikaaliset piirteet tulevat erityisesti esiin teoksissa, joissa on ollut tarkoituksena tallentaa murteellista sanastoa. Kattavimmin sanastoa kuvaa *Suomen murteiden sanakirja*, johon sisältyy suuri joukko savolaismurteidenkin piirteitä sanakirjan tapaan tallennettuna. Esimerkiksi Heikki Leskinen (1992) on puolestaan koonnut idän ja lännen sanastoeroista kartaston, josta selviävät muun muassa *kintaan* ja *rukkasen* ('nahkakäsine') levikit ja *kehtaamisen* merkityserot eri puolilla Suomea. Myös maallikot ovat keränneet murretta sanakirjoiksi (esim. Oekeihen immeisten sanakirja; Eskelinen 1985; Hyttinen 1995; Kerttu Karhu 1998; Jukka Lappalainen 2001; 2005; Vepsäläinen 2003). Murteellista sanastoa on tallennettu runsaasti; leksikaalisten piirteiden erityistä analysointia ja vertailua ei puolestaan ole tehty yhtä laajalti.

Antti Leino ym. ovat tutkineet, voiko sanaston säännönmukaisuuksien pohjalta löytää murrerajoja. Kun tuloksia vertaa lähinnä äänne- ja muoto-opillisten piirteiden eroihin pohjaavan murrejaon kanssa, merkittävin ero on, että sanastollisten seikkojen perusteella murteet tulisi jakaa perinteisen itä–länsi-jaottelun sijaan kolmia itä-, länsi- ja pohjois-

murteisiin. (Ks. Leino ym. 2006: 36–37; murteiden tällaista kolmijakoa on aiemmin esittänyt jo Paunonen 1991.)

Eräissä tutkimuksissa on analysoitu murteiden sanaston luonnetta. Toisinaan niissä on käsitelty murteita kokonaisuutena. Tuomi toteaa, kuinka suomen murteiden sanasto on noin kaksi kertaa niin suuri kuin yleiskielen sanavarat ovat. Eroa löytyy muun muassa siitäkin, että murteissa on yhdistämättömiä sanoja vähemmän kuin yhdyssanoja – toisin päin tilanne on yleiskielessä – ja että murteissa jollakin sanalla voi olla huomattavasti enemmän merkityksiä kuin yleiskielessä. (Tuomi 1989b: 28–29.)

Myös murteiden välisiä eroja on jonkin verran esitelty. Latvala (1899: 69–70) huomautti jo runsas vuosisata sitten, kuinka deskriptiiviverbien runsaus on ominaista pohjoissavolaisille murteille. 1900-luvunkin tutkimuksissa on havaittu, kuinka deskriptiivisiä sanoja, ei siis vain deskriptiiviverbejä, esiintyy etenkin savolaismurteissa (Sivula 1989: 180–181; ks. myös Heikki Leskinen 1993: 97–98; Häkkinen 1994: 446; Kiina [1992] esittelee eräiden savolaiskirjailijoiden tapaa käyttää deskriptiiviverbejä).¹ Kuopio-näytteessä puhutaan oven *ruaputtelemisesta* 'hiljaisen koputtamisen' merkityksessä.

Mielikäisen mukaan sanaston tärkeästä asemasta savolaismurteissa kertoo se, kuinka murteella on tapana kirjoittaa: »puhetta värittävä ekspressiivisanasto» on paljon käytetty tyylikeino, jolla varsinkin viime aikoina on pyritty vangitsemaan tekstiin »savolaisväriä». Mielikäinen on myös tarkastellut, millaisia savolaiset ekspressiivi-ilmaukset ovat murresanakirjojen (Eskelinen 1997; Jukka Lappalainen 2001) perusteella. Usein kuvailemaan ryhdytään tekemisen tapaa, mutta *Savon murteessa* ekspressiivi-ilmauksia on runsaasti myös muun muassa ihmisten ulkonäöstä, luonteenpiirteistä ja henkisistä ominaisuuksista (*köllykkä* 'isokokoinen', *jurokki* 'vähäpuheinen', *jämpyrä* 'itsepäinen'). Voipa yksi sana kertoa iästä ja sukupuolestakin (*kölkäre* 'pikkupoika'). Savolainen ekspressiivisanasto ulottuu vielä muillekin alueille – kuvaillaan esimerkiksi kiirettä (*höhkä*), suurta urakkaa (*hinakka*) tai annetaan ruokalajeille omat nimitykset (*luiretti* 'liemiruoka'). Mielikäinen toteaa, että ekspressiivisanaston lisäksi savolaiselle sanankäytölle on ominaista kuvallisten vastineiden kehittyminen tavanomaisille sanoille (*näköreiät* 'silmät'). (Mielikäinen 2008: 102–105.)

Ekspressiivisanaston yhteydessä mainittakoon vielä *mennä jolkutti* -tyyppisestä koloratiivirakenteesta. Sitä on todettu esiintyvän itämurteissa sekä pohjalaismurteissa useammin kuin muissa murteissamme – tosin kaiken kaikkiaan koloratiivirakenteen käyttö ei murteissa ole järin yleistä (Ikola ym. 1989: 304; Hamunen 2007: 50). Koloratiivirakennetta voidaan tarkastella myös syntaktisena piirteenä.

Savon murteesta elää käsitys, että sen puhujat loisivat itse uusia sanoja. Esimerkiksi Tervonen ja Virtanen (2009: 190) huomauttavat *Suomi-murre-suomi-sanakirjassaan*, kuinka *savoksi* puhuvia »pidetään kekseliäinä ja tilannetajuisina» ja kuinka ilmiöille luodaan uusia nimiä »spontaanisti puheessa» (ks. samantapaisista havainnoista myös esim. Malmberg–Vanhatalo 1985: 104 ja mainittu lähde; Miettinen 1997: 59). Lingvistisissä tutkimuksissa ilmiötä ei kuitenkaan ole todennettu. Esimerkiksi Rytkönen (1940: 40–41) on 1900-luvun alkupuoliskolla ilmaissut olevansa tietoinen väitetystä savolaisominaisuudesta; samalla hän kuitenkin toteaa, ettei ole koskaan päässyt todistamaan tilannetta,

¹ Termin *deskriptiivinen sana* määritelmiä ja historiaa esittelee Mikone 2002. Ekspressiivisten sanojen (eli onomatopoeettisten ja deskriptiivisten sanojen; ks. Mikone mts. 34) rajaamisen ongelmista syntyneestä keskustelusta ks. Larjavaara 2002; Forgó 2009.

jossa savolainen puhuja olisi keksinyt uuden sanan. Murteen parissa Rytkönen oli tällöin työskennellyt pari vuosikymmentä. Toisaalta sanojen luomiselle on annettu kiistaton merkitys koululaislangin sanastolähteenä (ks. Nahkola 1999). Tällöin on esitelty muun muassa sellaisia tapauksia kuin *putkikameli* 'polkupyörä' ja *näkimet* 'silmälasit'. Nämä puolestaan ovat lähellä sellaisia edellä esiteltyjä savolaisuuksia kuin *näköreivät* 'silmät' tai *luiretti* 'liemiruoka'. Koululaislangissa uuden sanaston luomisena esitellään siis yhdys-sanojen muodostamista ja sanojen johtamista. Näin määriteltynä uusien sanojen luominen olisi ominaista myös *savolle* (vertaa siihen, että uudeksi sanaksi luokiteltava ilmaus ei saisi lainkaan pohjautua olemassa olevaan sanastoomme).

Savolaismurteita luonnehtii sanaston runsaus. Tuomi (1989b: 31) huomauttaa, kuinka »itämurteet ovat sanastoltaan – – omaleimaisempia, murteellisempia kuin lounais- ja hämäläismurteet.« Eräässä laskelmassaan hän vertasi suuresta joukosta murre sanoja, kuinka monet niistä tunnetaan lounais- ja hämäläismurteiden ja kuinka monet kaakkois- ja savolaismurteiden alueella. Ero oli kaksinkertainen itämurteisten seutujen hyväksi. Sivula (1989: 181) puolestaan toteaa R. E. Nirvin Kiihtelysvaaran murretta esittelevästä sanakirjasta, kuinka siinä on runsaasti kuvailevia sanoja mutta kuinka yksittäisten deskriptiivisanojen frekvenssit eivät kuitenkaan kohoa murteessa suuriksi. Jopa tuhansia tunteja kiihtelysvaaralaisia kuunnellut Nirvi on Sivulan mukaan »tavoittanut myös harvinaisia, yksilöllisiäkin ilmauksia, joita paikkakuntalainenkaan ei ehkä ole sattunut kuulemaan.»

Suihkonen (1994: 89) on tarkastellut frekventatiividerivaatiota suomen murteissa. Hänen laskelmissaan frekventatiiviverbejä esiintyi itämurteissa runsaimmin ja monipuolisimmin. Kuopio-näytteen mies kertoo menevänsä *oveller ruaputtelemaan* eli 'koputtamaan hiljaa'.

Nesessiiviverbeillä *pitää* ja *täytyy* on osoittautunut olevan alueellista eriytymistä siten, että *täytyy*-verbiä voi hyvin luonnehtia länsisuomalaiseksi verbiksi – itämurteissa puolestaan *pitää* on hyvin yleinen (Lea Laitinen 1992: 38–41). Kinnulalaiskatkelmassani *pitää*-verbi toistuu neljästi ja kuopiolaiskatkelmassa kahdesti. Haapavesi-näytteestä löytyvät sekä *pitää*- että *täytyä*-verbit. Nesessiiviverbit voisi käsitellä myös syntaktisten piirteiden yhteydessä.

3.2.4. Syntaktiset piirteet

Ensimmäiset murteiden syntaksia tarkastelevat tutkimukset ovat ilmestyneet jo 1800-luvulla (esim. pohjoissavolaisista murteista Latvala 1899), mutta varsinkin 1900-luvun alkupuolella tutkimus on ollut verrattain vähäistä. 2000-luvun vaihdetta kohti kiinnostus murre syntaksiin on selvästi kasvanut, ja savolaismurteidenkin piirteistä on karttunut tietoa. Esittelen seuraavassa eräitä yksittäisiä ilmiöitä; laajaa murteiden syntaksia vertailevaa tutkimusta ei ole toistaiseksi ilmestynyt. Käsittelen piirteitä, joita sisältyy tunnistustestini näytteisiin tai jotka muuten lukeutuvat tuoreimpiin havaintoihin tyyppillisistä savolaisuuksista.

Savolaismurteinen potentiaali (Kuopio-näytteessä *eikö liekki pomo olluna*¹) eroaa yleiskielestä paitsi taajuudeltaan myös käyttötavoiltaan. Jo Latvala (1899: 54–55) kiinnitti

¹ Juuri tällaisenaan lausuma ei ole tyyppinen murteissa – kielenopas tuottaa sen tapailen (vertaa *eikö lie* tai *liekkö pomo olluna*).

huomiota potentiaaliin merkitessään muistiin lauseopillisia havaintoja pohjoissavolaisista murteista runsas vuosisata sitten (muista tutkimuksista ks. Paasonen 1889: 12–13; Yli-Vakkuri 1986: 211; ks. havainto itäsuomalaisen kirjailijoiden kielestä Penttilä 2002 [1957]: 476). Forsberg on tutkinut moduksen käyttöä suomen murteissa väitöskirjassaan. Hänen mukaansa potentiaalia esiintyy eniten savolaismurteissa ja niistä erityisesti Kainuun ja Pohjois-Karjalan murteissa sekä Savonlinnan seudun välimurteissa. Verrattain yleinen se on pohjois- ja eteläsavolaisissakin murteissa. Eniten potentiaalia kuulee kysymyslauseissa, jotka ovat merkitykseltään episteemisiä. (Forsberg 1998: 117–119, 214, 243.) Kun tarkastellaan potentiaalilauseiden tehtäviä, esimerkiksi pohdiskelun ja spekuloinnin ilmaisemista (Forsberg mts. 257–258), huomataan potentiaalikäytön liittyvän puheen pragmaattisiin ominaisuuksiin.

Liitepartikkeleiden käytössä on havaittu eroa murteittain. Esimerkiksi Laiho (1984: 48–49, 54) on todennut liitepartikkelien *-hAn* ja *-pA* olevan yleisiä erityisesti pohjalais- ja savolaismurteissa (ks. myös Pajunen–Palomäki 1984: 57; Mäkelä 1993: 2–3; käytöstä Raamatun tekstien savolaisissa murreversioissa ks. Anna-Leena Korhonen 2007: 40). Savijärven (1988: 47) mukaan kieltoverbin yhteydessä *-hAn*-liitepartikkeliä käytetään hyvin runsaasti itämurteissa verrattuna lounais- ja hämäläismurteisiin (ks. myös Forsberg [2006a: 87], joka arvelee *-hAn*-liitteeseen kytkeytyvän murrekohtaisia erityispiirteitä). Tunnistustestin kaikissa näytteissä esiintyy *-hAn*-liitettä, *-pA*-liitettä kuullaan Ristijärvi- ja Haapavesi-katkelmissa. Kaarlo Niemisen (1939: 257) mukaan liitepartikkelien *-pa* ja *-han* yhdistyminen (*-pahan*) olisi itämurteissa tyypillistä; kainuulaisnäytteessäni sanotaan *joutivatpahan*.

Alueellisia eroja löytyy myös *-kO*-kysymyslauseista. Lausekekysymyksiä (versus verbikysymyksiä) esiintyy erityisesti savolais- ja pohjalaismurteissa. *Montako*-kysymystyyppiä on useimmin tavattu savolaismurteista. (Forsberg 2006b.) Keskipohjalaisnäytteeseen sisältyy kysymys *jaa muu, altako minum pittää lähti, äh hakkeej juustomaitu, a*.

Monikon 3. persoonan inkongruenssi on tunnettu perinteisesti savolaismurteissa (sekä hämäläis- ja pohjalaismurteissa). Nykyisin se on yleinen puhekielen piirre. (Mieli-käinen 1984: 162 ja mainitut lähteet.) Inkongruenssia kuullaan kaikissa testini näytteissä (muun muassa *ne on kyllä koettelemuksii; kaikki peäsöö; ne rupes kahtommaa; ne rupejja kadehtimmaan; ottaako ne suomalaiset ossaa*).

Esittelen seuraavaksi piirteitä, joita ei esiinny tunnistustestini näytteissä. Forsberg (2006a) esimerkiksi on tarkastellut eräissä modaalisisissa lausekonstruktioissa esiintyvää *tuo*-pronominia ja siitä kehittynyttä *tuota*-partikkeliä. Niitä käytetään etenkin pohjoissavolaisissa murteissa, Pohjois-Karjalan murteissa ja Kainuun murteissa sekä keski- ja pohjoispohjalaisissa murteissa. Modaalinen *tuo(ta)* voi muun muassa viestittää kuulijalle, että sanottu asia perustuu puhujan omakohtaiseen kokemukseen tai havaintoon (*niillähän nuo parani*). Forsberg (mas. 84) myös toteaa, että indikatiivisissa väitelauseissa *tuo:n* rinnalla esiintyy usein *-hAn*-liitepartikkeli (ks. edeltä huomiot liitepartikkelien yleisyydestä savolaismurteissa). Modaalinen *tuo(ta)* voitaisiin esitellä myös pragmaattisten piirteiden yhteydessä.

mi-, *ku-*, *ko-* ja *ke-*vartaloon perustuvia pronomineja, adverbeja ja adjektiiveja esiintyy indefiniittisesti ei-kysyvästi itämurteissa selvästi laaja-alaisemmin kuin länsimurteissa. Niitä tavataan esimerkiksi kieltolauseissa (*no eihää myö penskat mitä älytty huutoo*) ja kon-

ditionaalisissa *jos*-konjunktion sisältävissä sivulauseissa (*se sauna heti lämmitettiin jos, tauti kehen tul*). (Forsberg 1995.) Forsbergin (1992) mukaan erityisesti itämurteissa käytetään kysymyslauseita, joihin sisältyy sekä *kO*-kysymyspartikkeli että kysymyssana (*onko se minkälaista*). Ikolan ja kumppaneiden (1989: 436–438) mukaan nesessiivistä *on tehtävää* -tyyppiä kuulee erityisesti savolaismurteissa (sittemmin rakenteen itäisyyttä on käsitellyt esimerkiksi Pekkarinen 2002).

Mainittakoon vielä savolaismurteille ominaisesta passiivin käytöstä monikon 1. persoonassa (*myö tullaan*); se ei edusta tuoreimpia havaintoja savolaispiirteistä mutta on muuten sangen keskeinen ilmiö. Alkuaan piirre on kuulunut itämurteisiin (poikkeuksena Kainuun murteet ja suurin osa Pohjois-Karjalan murteista) sekä kaakkoishämäläisiin murteisiin (Kettunen 1940a: 164), mutta niistä se on sittemmin levinnyt vahvasti muihinkin murteisiin (Mielikäinen 1991: 50–51).

Kaikkia murteita vertaillen syntaktisia eroja on tarkasteltu muun muassa selvittämällä *virkkeiksi* nimitettyjen puhejaksojen pituuksia. Ikola ym. ovat laskeneet Lauseopin arkistosta kokoamastaan aineistosta, että itämurteissa keskivertovirke on lyhyempi kuin länsimurteissa ja savolaismurteissa puolestaan kaikkein lyhyin. Tutkijat kuitenkin huomauttavat, että virkkeiden pituuden määrittely murrepuheesta on tulkinnanvaraista ja että absoluuttisia lukuja ei voi antaa. (Ikola ym. 1989: 4–5.) Esimerkiksi tapa, jolla virkkeet on merkitty aineistoon – siis milloin niiden muun muassa katsotaan loppuvan –, voi kirjoitettuna olevassa aineistossa vaihdella jo litteroijankin mukaan. (Ks. myös Ikolan ja kumppaneiden teoksen saamasta kritiikistä Helasvuo ym. 1991.)

3.2.5. Pragmaattiset piirteet ja kieltä koskevat heimostereotypiat

Esittelen seuraavassa pragmaattisia piirteitä aluksi lingvistien näkökulmasta. Lopuksi sivuan perinteen- ja kulttuurintutkijoiden tapaa käsitellä murteiden pragmaattisia tyyppillisyyksiä. Tällöin aiheeksi tulevat myös heimostereotypiat.

Pragmaattisten piirteiden määrittely ei ole aivan yhtä yksiselitteistä kuin esimerkiksi äänneopillisten ominaisuuksien rajaaminen on. Tarkastelen työssäni pragmaattisina piirteinä lausumien muotoilutapoja ja tulkintaa sekä lisäksi puheen määrää ja sisältöä. Kielenkäyttäjillä on puheessaan tiettyjä päämääriä (kuten ystävällisyys), ja niihin pyrkiessään he muotoilevat lausumansa tietyllä tavalla. Vaikkapa pyrkimys olla kohtelias voi näkyä siten, että lausuma aloitetaan tietyllä fraasilla. Myös vuorovaikutustilanteet ovat olennainen osa pragmatiikkaa (ei ainoastaan se, miten yksittäinen puhuja muotoilee yksittäisen lausumansa). Aineiston analyysin yhteydessä käsitelen havaintoja muun muassa kysymys–vastaus-vierusparien rakentamisesta. Näin pragmaattiset piirteet tulevat tarkasteltaviksi keskustelun näkökulmastakin. Puheen määrästä ja sisällöstä mielenkiintoisia ovat murteentutkimuksen kannalta käsitykset siitä, kuinka paljon, kenen kanssa ja mistä aiheesta on soveliaista puhua.

Tarkastelen seuraavaksi, mitä savolaismurteiden pragmaattisista piirteistä on selvitetty. Yksi tunnettu savolaisuuden luonnehdinta koskee epäsuoruutta; dialektologit ovat osoittaneet mielikuvan syntyyn lingvistisiäkin perusteita. Epäsuoruus ilmenee ensinnäkin jyrkän sanonnan kaihtamisena, josta on löydetty merkkejä myös itäsuomalaisten kirjailijoiden kielestä (Kaarlo Nieminen 1939). Esimerkiksi potentiaali voi luoda puheeseen spekuloiavaa otetta ja pohdiskelua, tai se voi lieventää sanottua tai implikoida puhu-

jan epävarmuutta (esim. Yli-Vakkuri 1986: 211; Forsberg 1998: 257–258, 262–263; potentiaalista »pehmentämässä» kysymyksiä ja vastauksia ks. Forsberg 1993: 306–321).¹ Anna-Leena Korhosen (2007: 41) mukaan Raamatun tekstien savolaisissa murreversioissa potentiaalimuodoilla tehdään puheesta muun muassa »savolaisen kiertelevää tai leppoisaa». Konditionaalinkin suosimisesta on saatu viitteitä (esim. Kaarlo Nieminen 1939: 244) – esimerkiksi kieltomuotoisella konditionaalilla voidaan luoda epäsuoruutta käskyihin (Anna-Leena Korhonen 2007: 47–48) ja myöntömuotoisella konditionaalilla pehmentää mielipidettä (huomio *Savolaesten katkismuksesta*; Ahoinpelto 2002: 55). Raamatun tekstien savolaisista murreversioista on havaittu muun muassa sellaista modaalipartikkelien käyttöä, jolla vältetään sanomasta mitään sataprosenttisen varmaksi (Anna-Leena Korhonen 2007: 61–62). Savolaiselle puhetavalle on myös huomautettu olevan ylipäänsä tyypillistä »vaihtoehtoisten mahdollisuuksien tarkastelu» (Forsberg 1998: 405). Yhteisesti voidaan todeta, että savolaispuheessa suositetaan *episteemisen modaalisuuden* keinoja (termistä tarkemmin esim. ISK § 1556).

Raamatun tekstien murreversioihin on luotu savolaisuuden tuntua esimerkiksi muuttamalla väitelauseita (retoristen) kysymyslauseiden muotoon. Näin kysymys ei ole enää varsinainen kysymys, ja kun retoriset kieltomuotoiset kysymykset on tulkittava myönteisiksi lauseiksi, kieltokin on todellisuudessa myöntö (esimerkiksi *eikö tuo lie ihan okeeen*). (Anna-Leena Korhonen 2007: 42, myös mainittu lähde; ks. lisäksi arvelevien ja retoristen kysymysten itäisyydestä Pyyhtiä 2000.) Ilmiö liittyy yhä tietynlaiseen epäsuoruuteen. Eräät tutkijat ovat kiinnittäneet huomiota savolaiseen tapaan muodostaa kysymys–vastaus–vieruspareja: kysymykseen saatetaan (aluksi) vastata kysymyksellä, johon ei odoteta vastausta (ks. Latvala 1899: 54; Forsberg 1998: 262).

Eräänlaista jyrkän sanonnan välttämistä puheeseen saadaan, kun vältetään niin sanotun varsinaisen asian sijoittumista lausuman alkuun. Viipyilyä synnyttää muun muassa tietynlainen pronomien käyttö. Edellä oli jo puhe modaalisesta *tuo*-pronomista (ks. Forsberg 2006a), jonka lisäksi pronomilla *se* (*sitä* ja *ne*) voidaan tavallaan lykätä varsinaista asiaa (esimerkiksi *missä se on Anna-Mar*; esiintymisestä savolaismurteissa esim. Latvala 1899: 42–45). Suomen itämurteiden oikealle lohkeavia rakenteita ja niiden lähirakenteita tutkinut Anna Karhu (1994: 475) huomauttaa *se*-pronomista, että topiikin paikalla käytettynä se »sallii epämääräisyyden esimerkiksi lausetta tai repliikkiä aloitettaessa». Anna-Leena Korhonen (2007: 49) on huomannut Raamatun tekstien savolaisista murreversioista, kuinka pyyntöjen tai käskyjen eteen on voitu sijoittaa »erilaisia johdattelevia lauseita» (esimerkiksi *Oeskoon tuo mitä, jos sinä vähän kahtosit tämän vaevasen perään!*). Myös deklaratiivilauseista voi löytää virkkeiden alkuun lisättyjä lyhyehköjä lauseita (*Oes kaet se mukava, jos veet vilistäs eläviä elukoeta ja linnut lennellä liehkasis taevaankannen alla*; Korhonen mts. 52).

Tunkelolta löytyy viitteitä eräänlaisista itäsuomalaisista vastaustavoista (tarkkoja laskelmia piirteistä ei ole tehty). Hänen mukaansa etenkin itämurteissa on tapana antaa »myöntävä vastaus, johon sisältyy kysymyksen psykologisen predikaatin toisto» (Tunkelo 1948: 94). Tunkelon kirjoituksissa kiinnittävät huomiota muutenkin itämurteiset esimerkit. Hän esittelee muun muassa myöntäviä vastauksia, jotka »annetaan kiertotietä,

¹ Dialektologioiden huomiot alueellisten murteiden pragmaattisista tyypillisyyksistä kytkeytyvät osin havaintoihin syntaktisista piirteistä.

ei toistamalla kysyjän sanaa (tai sanoja), vaan vielä taidokkaammin, ikään kuin ker-
tosäettä käyttäen». Tunkelo siteeraa Juhani Ahon tekstiä: »*Jalanko* sitä on kulettu? – Eipä-
hän sitä köyhällä hevostakaan lie... eikäpähän nuo rikkaat kyytiinsä ottane.» (Tunkelo
1945: 619.) Tunkelon kuvailuissa havainnollistuu, kuinka vastaukset voivat olla pitkiä ja
tietyllä tapaa epäsuoria.

Savolaisten kielenkäytössä on keinoja, joilla voidaan tuoda hienojakoisesti esiin se,
mistä puhujan tieto on peräisin (ks. *evidentiaalisuuden* määritelmästä esim. ISK § 1557).
Esimerkiksi modaalisella *tuo*-pronomiinilla voidaan viestiä, että tieto perustuu puhujan
omakohtaiseen kokemukseen tai havaintoon eli suoraan evidenssiin (Forsberg 2006a).
Liitepartikkelilla *-hAn* voidaan puolestaan viestiä, että kerrottava asia on puhujalle itses-
tään selvä (Forsberg mts. 86–87 ja mainitut lähteet). Huomiota voidaan kiinnittää myös
proadjektiivin *semmonen* käyttöön pohjoissavolaismurteissa: mainittu ilmaus osoittaa,
että siihen kytkeytyvä käsite on »tunnettua – lajia» (Latvala 1899: 43). Tietynlaisen oma-
kohtaisuuden lisäksi myös vähättelystä ja tärkeilemättömyydestä on saatu viitteitä itä-
murteisena piirteenä (ks. Yli-Vakkuri 1986: 209–210; Forsberg 1998: 267; Pyyhtiä 2000;
Raamatun tekstien savolaisista murreversioista Anna-Leena Korhonen 2007: 42).

Forsberg (1993: 322–323) on vielä lisensiaatintyössään todennut, etteivät lingvistit
juuri ole »ottaneet kantaa itä- ja länsisuomalaisten kielenkäytön (tai yleensäkin eri
murteiden) sosiopragmaattisiin eroihin.» Esimerkiksi sitä, mistä stereotypiat savolaisten
lupsakkuudesta ja kieroudesta tai karjalaisten puheliaisuudesta juontavat juurensa, oli
tuolloin eli 1990-luvun alkuun mennessä pohdittu vähän. Forsberg arvelee seuraavasti:
»Ilmeisesti eroja ei myönnetä olevankaan: koska yleistyksen tiedetään epätieteelliseksi
kansanlingvistiksi stereotypioiksi, niiden virheellisyyden todistamistakin pidetään
tarpeettomana.» Forsberg (mts. 323 ja mainittu lähde) toteaa löytäneensä oikaisuhaluja
ainoastaan puheliaisuudesta, jonka toteutumista on tarkasteltu murrenauhoituksista. –
Sittemmin sosiopragmaattisia(kin) eroja on sivuttu aiempaa enemmän, mikä jo osin ha-
vainnollistuu edellä kuvaamissani, savolaismurteiden pragmaattisia piirteitä koskevissa
tuloksissa. Savolaistypoiden taustalta löytyviä kielellisiä vaikuttimia tarkastelee
kootusti Mielikäinen (2008; lähteistö on osin samaa kuin tässä luvussa viitatu teokset ja
artikkelit).

Pragmaattisten piirteiden vertailu murteittain on verrattain harvinaista, mutta yli-
päänsä (yleis)kielen käytöstä piirteitä on sen sijaan tutkittu runsaasti. Nostan seuraavassa
esiin eräitä paljon huomiota saaneita tutkimuksia. Esimerkiksi puheaktiteoriaan (ks.
esim. Searle 1975) nojautuen on selvitetty, millaisiksi lausumiksi pyynnöt voidaan pukea
(epäsuorana puheaktina vaikkapa *can you reach the salt*). Alueellisia murteellisuusiakin
tarkasteltaessa voidaan etsiä eroja yksittäisistä puheteoista kuten esimerkiksi savolaisten
ja pohjalaisten tavoista pyytää. Pelkkien puheteokojen lisäksi mielenkiintoista on kuulijan
näkökulma: miten vierasmurteinen tulkitsee savolaisen pyynnön (ks. esim. kohteliaisuu-
den syntymisestä vuorovaikutuksessa Watts 2003)?

Tunnettu on myös H. P. Gricen (ks. 1975) yhteistyön periaate: Grice esittelee maksii-
meja, joita yhteistyöhön pyrkivät kielenkäyttäjät (usein) noudattavat. Esimerkiksi määrän
maksiiimin mukaan olemme niin informatiivisia kuin pystymme kertomatta kuitenkaan
mitään liikaa. Laadun maksiiimi liittyy siihen, että pyrimme olemaan totuudenmukaisia,
ja niin edelleen. Grice (mts. 47) toteaa tarkastelevansa puhumista rationaalisena, päämää-

rän sisältävänä toimintana (*purposive, – – rational behavior*). Sekä puhuja että kuuliija pyrkivät mahdollisimman hyvään ymmärrykseen puolin ja toisin; viestintätilanne on tässä mielessä ideaalinen. Gricen maksiimeihin voidaan peilata maallikoiden odotuksia sujuvasta kommunikoinnista ja havaintoja sen eroista eri puolilla maatamme.

Leechin (1983) kohteliaisuusperiaate havainnollistaa, kuinka Gricen maksiimeista poiketaan kohteliaisuuden nimissä. Usein lausumista löytyy esimerkiksi muutakin, kuin asian ymmärtämisen kannalta kaikkein välttämättömintä ainesta. Lausumien kohteliaista muotoilua voidaan edelleen tarkastella esimerkiksi Brownin ja Levinsonin (1987 [1978]) kasvojen suojeluteorian kautta. – Muun muassa edellä mainitut pragmaatiikan teoriat voivat olla kiinnostavia kansandialektologisen aineiston analysoinnissa.

Kulttuurienvälisenä viestintänä tarkastellaan usein eri äidinkieltä puhuvien ja eri maista kotoisin olevien henkilöiden välistä kommunikointia (ks. esim. Muikku-Werner 1993b: 98; Salo-Lee 1996: 13). Jenny Thomas (1983: 91) kuitenkin muistuttaa, että pragmaattiset normit (*pragmatic norms*) voivat vaihdella alueittain (lisäksi esimerkiksi yhteiskuntaluokittain) yhden maan rajojen sisälläkin. Vaikkapa savolaisten ja pohjalaisten kanssakäymistäkin voitaisiin tarkastella kulttuurienvälisen viestinnän näkökulmasta. Myös muut (puhe)viestintätieteen teoriat voivat tuoda uutta näkökulmaa alueellisten murteiden pragmaattisten piirteiden tarkasteluun. Esimerkiksi teoria epävarmuuden vähentämisestä (*uncertainty reduction theory*) käsittelee tilanteita, joissa tuntemattomat kohtaavat: tällöin tavoitteena on vähentää epävarmuutta ja muun muassa kyetä ennustamaan toisen käytöstä (teoriasta tarkemmin esim. Infante ym. 1990: 272–280). Eri puolilta Suomea kotoisin olevat saattaisivat suhtautua tuntemattomien kohtaamiseen eri tavoin ja kielenkäyttötavoista voisi erottua erityispiirteitä.

Perinteen- ja kulttuurintutkijat ovat käsitelleet verrattain runsaasti aihealuetta, joka kielitieteen näkökulmasta katsottuna kytkeytyy murteiden pragmaattisiin tyypillisyyksiin: niin sanotuista heimostereotyyppioista useat liittyvät siihen, miten ihmiset ilmaisevat itseään kielellisesti eri tavalla eri puolilla maatamme.¹ Perinteentutkijoilla on ollut ainakin kolmenlaista tapaa lähestyä eri heimojen tyypillisiä, kieleen(kin) liittyviä ominaisuuksia. Ensinnäkin on tarkasteltu, millaisia yhteisiä käsityksiä koko kansalle on tarjottu muun muassa elokuvien kautta (ks. esim. Hietala 1991). Toiseksi tutkijat ovat esittäneet itse omia arvioitaan heimopiirteistä tarkastelemalla esimerkiksi kaskukulttuuria eri puolilta Suomea (ks. esim. Knuutila 1994). Kolmanneksi tutkijat ovat keränneet maallikoiden havaintoja siitä, kuinka heimot eroavat toisistaan (ks. esim. Pietilä 1997). Savolaisuuteen ovat yhdistyneet usein etenkin seuraavat kolme ominaisuutta: puheliaisuus, kiertely ja tietynlainen huumori.

¹ Kansandialektologiassa ja perinteentutkimuksessa *heimoilla* on tapana viitata sellaisiin kansanryhmiin kuin esimerkiksi savolaisiin, hämäläisiin ja pohjalaisiin. Kuten huomataan, kuuluminen tiettyyn heimoon voi samalla kytkeä henkilön johonkin (historialliseen) maakuntaan. Paasi (1984: 47, 49) huomauttaa, että *Maamme kirjalla* on ollut aikoinaan suuri merkitys siinä, että totuttiin ajatukseen suomalaisten jakautumisesta eri heimoihin ja että eräistä heimostereotyyppioista tuli hyvin tunnettuja.

3.3. SAVOLAISMURTEISIIN SUHTAUTUMINEN

Tässä luvussa selvitän, millaista suhtautuminen savolaismurteita kohtaan on ollut 1800-luvun murteiden taistelusta tähän päivään. Esittelen aluksi lyhyesti, kuinka savolaismurteisuuksia otettiin 1800-luvulla osaksi kirjakieltä ja miten savolaismurteisiin on suhtauduttu murretutkimuksen kohteena. Toiseksi tarkastelen, kuinka murteisiin (muihin kuin savolaismurteisiin) suhtautuminen on ajan kuluessa vaihdellut hyljeksinnästä ja välttelystä hyväksymiseen ja murrebuumiin. Kolmanneksi selvitän, millaisia huomioita kansan viimeaikaisista asenteista savolaismurteita kohtaan on tehty. Keskityn tällöin asenteen arvioivaan ja konatiiviseen komponenttiin. Lopuksi tarkastelen vielä erikseen median välittämää kuvaa savolaismurteista ja niiden puhujista.

3.3.1. Savolaismurteisuudet kirjakielen osana ja murretutkimuksen kohteena

Siitä, miten savolaismurteiden piirteitä on päätyttyä osaksi kirjakieltä, tulee osin esiin suhtautuminen kyseisiin murteisiin. Ennen 1800-lukua savolais- ja kaakkoismurteilla oli kirjakielessä kaikkein vähäisin rooli (Häkkinen 1994: 446). Eräänlainen käännekohta on 1800-luvun alkuun ajoittuva murteiden taistelu (ks. termin *murteiden taistelu* historiasta Rapola 1956). Erityisesti sen vaikutuksesta itämurteisuuksia alettiin hyväksyä kirjakielen ainekseksi (esim. Lauerma 2004). Se, että itämurteisuuksien hyväksymiseksi tarvittiin erityinen »taistelu», kielii savolaismurteiden tuonaikaisesta asemasta. Lauerma (mts. 147) huomauttaa, että vasta kun itämurteisuuksia alettiin tarjota kirjakielen ainekseksi, alettiin puhua juuri »taistelusta» – esimerkiksi aiempaa lounais- ja hämäläismurteiden kilpailua ei hahmotettu samalla tavoin.

Itämurteiden tietä tiiviimmäksi osaksi kirjakieltä auttoi kansanrunouden saama arvoisuus 1800-luvulla – länsimurteilla ei juuri ollut runouden perinnettä. 1800-luvun lopulla vielä eräänlaisen sinetin itämurteisen aineksen hyväksymiselle kirjakieleen antoivat suositut itäsuomalaiset kaunokirjailijat (muun muassa Juhani Aho). Heidän teksteillään oli vaikutusta siihen, mitä totuttiin pitämään »hyvänä kielenä». (Häkkinen 1994: 447–450.)

Kun suomi kehittyi sivistyskieleksi, alkoi ilmestyä sitä koskevaa kielitieteellistä tutkimusta. Laajoja äännehistorioita julkaistiin savolaismurteista huomattavasti myöhemmin kuin muista murteista (muusta tutkimuksesta huomaa kuitenkin esimerkiksi Latvala 1899). Osin tähän vaikuttaa tosin sattuma: kielentutkimuksesta kiinnostuneet, ensimmäisiä äännehistorioita kirjoittaneet henkilöt olivat itse kotoisin muilta kuin savolaismurteiden alueilta.

Eräs mielenkiintoinen, savolaismurteisiin suhtautumisesta kielivä keskustelu kehittyi deskriptiivisanaston tutkimisen ympärille. Marjo Savolainen (1999: 58 ja mainitut lähteet) raportoi kielimiesten kärkevistäkin sananvaihdosta 1930- ja 1940-luvuilta: »Savolaisten hyvä kielitaju oli – – tunnustettu, mutta sen ei katsottu soveltuvan tieteellisen tutkimuksen kohteeksi.» Deskriptiivisanastoa tutkinut Ahti Rytönen ei tuolloin saanut yksinomaan kiitosta työlleen, minkä osasyiksi Savolainen arvelee hänen aineistoakaan – se oli suurimmaksi osaksi savolaismurteista ja osin epätieteelliseksi epäilty. Rytönen kertoo saamastaan kritiikistä itse seuraavaa: »Prof. Y. H. Toivosen suullisten väitteiden mukaan savolaiset ovat suorastaan pettäneet minua ja tehneet minua varten sanoja, joita todelli-

suudessa ei ole.» Hänen mukaansa kielentutkijoita jopa suoraan kiellettiin keräämästä deskriptiivisiä sanoja. Käsityksenä oli, että »deskriptiivis-onomatopoeettisia sanoja on helppo kenen hyvänsä luoda mielin määrin.» Rytkönen kuvaa aikaistensa näkemystä: »Varsinkin savolaisten henkinen rakenne on sen laatuinen, että he – niin ovat kielimiehemme selittäneet – tilanteen turvin kykenevät tekaisemaan uuden sanan joka elää vain sen tuokionsa.» (Rytkönen 1940: 40–41.) Aikalaisilla oli yleinen asenne, että deskriptiivisanasto, jota varsinkin savolaisilta tavattiin, ei ollut arvokasta kielenainesta.

Savolaismurteen väheksyntä tieteellisenä aineksena ei, edellä olevasta kuvailusta huolimatta, ollut kuitenkaan yleinen lähtökohta 1900-luvun alkupuolella. Esimerkiksi murteiden äänne- ja muoto-opillisia piirteitä tutkinut Kettunen (esim. 1930b; 1940a) käsittelee rinta rinnan kaikkia murteitamme, ja tiiviinä osana savolaismurteet olivat murteiden sanastonkin keruussa (ks. SMS). Viimeistään 1900-luvun jälkipuolella on pidetty itsestään selvänä, että kaikki murteet ovat tutkimisen arvoisia juuri sellaisina, millaisia ne todellisuudessa ovatkin.

3.3.2. Murteiden vähättelystä ja välttelystä murrebuumiin

Kirjakielistä puhetapaa pidettiin 1800-luvun jälkipuoliskolla tavoiteltavana, ja murteet ajateltiin vain »kirjakielen turmeltuneiksi muodoiksi». Esimerkiksi savolaisylioppilaiden *mua, piä* -diftongiutumista ei sulatettu pääkaupungissamme. Kirjakieliseen puhetapaan ei pyritty lopulta vain yliopistossa, vaan murteita väheksyvä asenne levisi yleisesti koulu maailmaan. Eritoten kansakoulunopettajat näyttivät kunnostautuvan »kirjakielisen puhetavan ankarimpina esitaistelijoina», ja koululaisten kielestä haluttiin kitkeä kaikki murteellisuudet. (Paunonen 1982a: 131–133; myös 1976: 336–337; havaintoja 1950- ja 1960-luvun koulumaailmasta esittelevät Nuolijärvi 1986a: 112–115; Miettinen 1997: 56; Törnqvist 2004: 37.) Omaksuttu asenne kesti pitkään, sillä vielä 1960- ja 1970-luvuilla oli tyypillistä, että murteita ei arvostettu maallikoiden keskuudessa – murteen käyttöä jopa vältettiin, ettei oma kotiseutu tai maalaisuus olisi paljastunut (Mielikäinen 2001: 5).

1980-luvulta lähtien suhtautuminen murteisiin alkoi muuttua, ja 1990-luvulla voitiin puhua jo murrebuumista (ks. esim. Mielikäinen 2001; Mantila 2004: 336–339; myös Koski 2002; Kuiri 2004; murteiden arvostuksen kasvusta 1980-luvulla kansainvälisenä ilmiönä ks. Bolfek Radovani 2000: 38). Murteiden muuttunut arvostus näkyi erityisellä tavalla niiden uudenaikaisessa kirjallisessa käytössä, joka sai huomattavan paljon suosiota suurelta yleisöltä.¹ Murteita alettiin käyttää monenlaisten tekstien kielenä. 1980-luvulla alettiin julkaista kansanomaisia murre-sanakirjoja: 1982 ilmestyi *Okeihen immeisten sanakirja* pohjoissavolaisten tuusniemeläisten kielestä, ja sen viitoittama tie on saanut jatkoa useista vastaavantapaisista julkaisuista (ks. esim. Eskelinen 1985; Hyttinen 1995; Kerttu Karhu 1998; Jukka Lappalainen 2001; Vepsäläinen 2003; varhemmista murre-sanakirjoista ks.

¹ Murteiden kirjallisesta käytöstä erottuu myös muunlaisia vaiheita. Mielikäinen nostaa esiin muun muassa 1800-luvun lopun realismin kauden kaunokirjailijat kuten Juhani Ahon, jotka käyttivät murretta kansanelämäkuvauksissa. Esimerkiksi 1960-luvulla Väinö Linna oli eräänlainen uuden suunnan näyttöjä senhetkessä kaunokirjallisuudessa. Hänen teoksissaan murretta ja puhekieltä käytettiin ilmentämään etenkin luokkavastakohtia. Murteella kirjoittamisen historiasta löytyy myös varhainen kausi, jolloin kirjailijat muotoilivat kokonaisia tekstejä murteella: 1900-luvun alussa saatiin lukea muun muassa Hjalmar Nortamon »raumalaisia jaarituksia» ja Kalle Väänänen savolaisrunoja. (Mielikäinen 2001: 4–5.)

Koski 2002: 69). Myös murteen kielioppia on esitelty kansanomaisessa asussa (ks. esim. Wiik 1998). Murrebuumin myötä kansan suussa käyvälle kielelle on käännetty muun muassa sarjakuvia, uskonnollisia tekstejä sekä *Kalevala* (ks. esim. Isoon taloon ankkä; Luaksolaesten lempi; Savolaesten katkismus; Kalevala savon kielellä). Murteella on kirjoitettu runoja (ks. esim. Laaksonen 2000) ja kokonaisia aikakauslehtiäkin (ks. Aakusti). Onpa olemassa »Savometallia» eli *Savon murteella* metallimusiikkia laulava yhtyeikin (ks. <http://www.verjnuarmu.net>). Ajan henkeen kuuluu myös murteiden nostaminen kielen asemaan (ks. Mielikäinen–Palander 2002: 93 ja siinä mainitut lähteet), kuten huomataan esimerkiksi *savon kielellä* kirjoitetusta *Kalevalasta* tai *Savon kielen seurasta*. Murrebuumin aikana juuri *Savon murre* on ollut vahvasti esillä, ja savolaiset ovat olleet aktiivisia jo ennen varsinaista buumia (ks. esim. Oekeihin immeisten sanakirja). *Savoksi* on julkaistu paljon, joskin myös itse murteen alue on suuri ja potentiaalisia kirjoittajia on paljon.

3.3.3. Kansan käsityksiä savolaismurteista – tarkasteltavina asenteen evaluoiva ja konatiivinen komponentti

Esittelen seuraavassa aluksi maallikoiden arvioita savolaispiirteiden esteettisyydestä ja mieluisuudesta. Toiseksi tarkastelen, kuinka asenteet ovat vaikuttaneet savolaisten kielenkäyttöön. Lähteinä ovat pääosin 1980–2000-luvun tutkimukset, eli tarkasteltavana ovat viimeaikaiset huomiot maallikoiden asenteista savolaismurteita kohtaan; murrematkimusten kohdalla viittaa tätä vanhempiin lähteisiin. Käsitykset murteellisuuksien esteettisyydestä ja mieluisuudesta liittyvät asenteen evaluoivaan komponenttiin, ja asenteiden vaikutus kielenkäyttöön koskee asenteen konatiivista komponenttia (jaottelusta komponentteihin ks. esim. Mielikäinen–Palander 2002: 88 ja mainittu lähde).

Eräissä aineistoissa maallikot ovat arvioineet, mitkä murteet ovat kauneimpia ja mitkä rumimpia. Palanderin tutkimuksessa pohjoiskarjalaisnuorten mielestä *savo* oli kolmanneksi ja eteläkarjalaisnuorten mielestä neljänneksi rumin murre. Toisaalta kauneinta murretta arvioitaessa *savo* kipusi eteläkarjalaisten listassa toiseksi. (Palander 2005c: 85.) Kun arvioitavana on murteen kauneus tai miellyttävyys ylipäänsä, vastausten on tapana selvästi vaihdella informantin alueellisen taustan mukaan (ks. esim. Preston 1989: 71; Demirci–Kleiner 1999: 267–268; ks. myös Andersson 2004: 140, 142–143). Koko Suomesta ei ole tehty tilastoa, kuinka *Savon murteen* miellyttävyyteen suhtaudutaan. Eräissä aineistoissa maallikot ovat nimenneet murteita, jotka heitä ärsyttävät. Itäsuomalaisilla saattaa helposti olla käsitys, että heidän puhetapaansa ei pääkaupunkiseudulla arvostettaisi (ks. esim. Palander–Nupponen 2005: 39, 46–47, 51; tämänsuuntaisia käsityksiä esittelevät myös esim. Nuolijärvi 1986a: 86–87; Pietilä 1997: 67; Törnqvist 2004: 43, 68; Soimaria Korhonen 2006: 13). Esimerkiksi Palanderin (2007: 40) aineistossa pääkaupunkiseudun nuoret kuvailivatkin *savon* kuulostavan muun muassa »vähän tyhmältä», »turhamaiselta venyttelyltä» ja »kumisaappaiden läiskeeltä vesilammikossa» (vertaa maalaisuus).¹ Niin ikään »ärsyttävyys» tuli esiin *savon* yhteydessä. Toisaalta Vaattovaaran ja Soininen–Stojanovin (2006: 241) tutkimuksessa vain noin 10 % pääkaupunkiseudun nuorista arvioi *Savon murteen* »ärsyttäväksi» – yhtenä syynä luvun pienuuteen voi kirjoitta-

¹ Ks. maalaisuudesta myös Virtanen (1994: 115), joka esittelee suomalaisia arjen uskomuksia. Savolaisista mainitaan seuraavaa: »Savolaista hävettää olla savolainen Helsingissä. Usein muitakin syöttömiä maalaisia haukutaan savolaisiksi ('saatanan savolaiset').»

jien mielestä tosin olla se, että informantit ovat tunteneet huonosti pääkaupunkiseudun ulkopuolisia puhetapoja, jolloin niitä ei ole osattu luonnehtiakaan. (Maallikoita ärsyttävästä *savosta* mainitsee myös esim. Sivula 1986: 257.)

Toisinaan maallikot ovat huomauttaneet *Savon murteen* kuulostavan »hauskalta» (esim. Leipälä 2000: 57, 84). Asian kääntöpuolena on, että *savo* ei tunnu sopivan vaikkapa uutisten tai muun vakavahenkisen esityksen kieleksi (ks. esim. Miettinen 1997: 56).¹ Eräät maallikot ovat jopa eritelleet, että nimenomaan svaavokaali kuulostaa »hauskalta» (Mielikäinen–Palander 2002: 100). Muihinkin yksittäisiin piirteisiin on yhdistetty tiettyjä ominaisuuksia: esimerkiksi »viäntämisestä» – jolla yleensä viitataan pitkän *a:n* ja *ä:n* diftongiutumiseen² – on huomautettu, ettei se kuulosta »viehättävältä» (esim. Palander–Nupponen 2005: 41).

Stereotypiat itse savolaisia kohtaan voivat osittain kertoa siitä, miten heidän käyttämänsä kieleen suhtaudutaan. Muun muassa väitteet savolaisten vaikeaselkoisuudesta tai epäluotettavuuteen rinnastuvasta kieroudesta (ks. esim. Pietilä 1997: 68) eivät mairitele. Esimerkiksi tunnettu väite siitä, kuinka ei ole synty vaan häpeä syntyä savolaiseksi, asettaa savolaisuuden jo aivan kokonaisvaltaisesti negatiiviseen valoon.

Tutkimukset murrematkimuksista kertovat, mitkä piirteet eivät nauti arvostusta ja mitkä piirteet ajautuvat jopa pilkan kohteeksi. Useille savolaisuuksille on matkimuksissa naureskeltu, mutta toisaalta monien muidenkin murteiden piirteet ovat yhtä lailla herättäneet hilpeyttä (ks. esim. Pirkko Leino 1968). Todettua on, että pilkalliset murrematkimukset voivat aiheuttaa jopa jonkin piirteen harvinaistumisen. Tällainen vaikutus pilkalla on ollut *t:n* heikon asteen *l*-varianttiin. (Virtaranta 1946: 107; pilkan vaikutuksesta ks. myös Pirkko Leino 1968: 201–202.) Savolaismurteistakin löytyy ainakin yksi esimerkki: *kl-* ja *kr-*yhitymät sellaisissa tapauksissa kuin *kakla* ja *nakis* ovat joutuneet ivailun kohteiksi (Rapola 1966: 197–198). Murrematkimukset ovat eräänlaisia todisteita siitä, mitkä piirteet ainakin jossain vaiheessa ovat käyneet maallikoiden korvaan – jopa häiritsevässä määrin.

Piirteiden mahdollisesta harvinaistumisesta (tai säilymisestä tai yleistymisestä) voi tarkkailla suhtautumista savolaismurteisiin; tällöin liikutaan asenteen konatiivisen komponentin alueella (huomaa myös edeltä pilkan vaikutus piirteiden harvinaistumiseen). Monet, etenkin vain itämurteissa esiintyvät savolaismurteisuudet ovat nykyisin harvinaistuneet. Eräät aluemurteisuudet ovat kuitenkin paitsi säilyneet myös vahvistaneet asemiaan. Näin on käynyt muun muassa itäisten savolaismurteiden alueella *minä*-pronominin *mie*-variantille (ks. esim. Pajarinen 1995: 40–42). Pohjoissavolaisista murteista

¹ Huomaa, että lukijan oma murretausta vaikuttaa esimerkiksi murrekäännöksistä syntyvään mielikuvaan. Savolaiselle itselleen oma murre on (yleensä) tuttua ja mukavaa ja tuskin samalla tavoin huvittavaa kuin muiden murteiden puhujille. Esimerkiksi Mielikäisen (2005b: 3–4) siteeraamissa murrehaastattelussa havainnollistuu, kuinka omalla murteella kerrotaan vakavahenkisistäkin asioista ilman humoristista sävyä. – Maallikon havaintona *savon* hauskuudesta ulkopuolisille versus savolaisille itselleen ks. Törnqvist 2004: 44. Ks. pohdintaa vakavahenkisen tekstin kirjoittamisesta murteella, Ahoipelto 2002: 5–7 ja mainitut lähteet. Kerrottavan asian ja valitun kielimuodon välisestä ristiriidasta sekä humoristisuudesta ks. Kuiri 2004: 9–10. Heimo- ja heimokielistereotyyppien alueellisesta vaihtelusta ks. Lappalainen–Vaattovaara 2005: 103.

² Ks. esim. Nuolijärvi 1986a: 80; Mielikäinen 2005a: 111–112; Nupponen 2005: 189; Palander–Nupponen 2005: 27; Palander 2007: 37.

(vertaa maallikoiden *Savon murre*) sen sijaan ei löydy erityispiirrettä, joka olisi nuorilla peräti yleisempi kuin vanhoilla tai keski-ikäisillä kielenkäyttäjillä ja josta olisi tullut erällä tavoin muotia.

Eräissä kansandialektologisissa aineistoissa informantit ovat kääntäneet yleiskielisiä ilmauksia murteelle, jota heidän kotiseudullaan kuulee, sekä sen jälkeen arvioineet, käyttävätkö he itse murteellista varianttia vai yleiskielistä muotoa. Esimerkiksi Alpien (2003) ja Holopaisen (2003) tutkimuksissa selvisi, kuinka savolaismurteisilla nuorilla vielä on tietoa useista kotimurteensa tyypillisyyksistä mutta kuinka he samalla itse haluavat välttää niiden käyttöä. Tutkimukset murteiden murroksesta eivät ole ristiriidassa tulosten kanssa: tietyt savolaisuudet ovat harvinaistuneet nykymurteen puhujilla. Kansandialektologisista tutkimuksista voi selvittää, kuinka välttely voi olla tietoista.

Suhtautumista murteisiin voidaan selvittää niin ikään muuttajien kielestä. 1980-luvulla Nuolijärvi tarkasteli, kuinka Pohjois-Savosta ja Etelä-Pohjanmaalta Helsinkiin siirtyneet suuriin ikäluokkiin kuuluvat henkilöt sopeutuivat kielellisesti uudelle paikkakunnalle. Savolaiset olivat luopuneet kotiseutunsa murteesta huomattavasti selvemmin kuin pohjalaiset. Yhtenä syynä Nuolijärvi näkee esimerkiksi informanttiansa erilaisen ryhmästatuksen: pohjalaiset ovat kotimurrettaan kohtaan savolaisia solidaarisempia. Vaikutuksensa on tutkimusajankohdan murreasenteillakin. Eteläpohjalaismurre nautti prestiisiasemaa, savolaismurretta ja savolaisuutta puolestaan vähäteltiin. Pohjalaisuutta ei tarvinnut häpeillä, mutta savolaisuus ei välttämättä ollutkaan ansioksi. Nuolijärvi huomauttaa, että myös informanttien iällä muuttoajankohtana ja esimerkiksi lähtömurteiden erolla verrattuna uuden kotiseudun kieleen voi olla vaikutusta ryhmien välisiin eroihin. (Nuolijärvi 1986a: 86–91; 1986b: 213–216; ks. muuttoajan vaikutuksesta lisäksi Saarinen 1985: 100–101.) Myös myöhemmässä Rouhikosken (2009) tutkimuksessa Pohjois-Savosta pääkaupunkiseudulle muuttanut henkilö oli pitkälti luopunut muun muassa yleisgemiinaatiosta ja svaavokaalista. Maallikotkin ovat kiinnittäneet huomiota *Savon murteen* peittelyyn. Miettisen (1997: 54–55) aineistossa useat savolaisinformantit kertoivat huomanneensa, että kotimaakunnan ulkopuolelle lähdetessä »murretta pyritään herkästi piilottelemaan».

1900-luvun jälkipuoliskolla käynnistyi tavallaan toinen »savolaisekspansio» (vertaa 1500-luku), kun itäsuomalaiset siirtyivät sankoin joukoin Etelä- ja Lounais-Suomeen. Maaltamuutto oli suosittua ja maamme alkoi kaupungistua. Timo Aron mukaan väestö on keskittynyt rannikko-Suomeen yhtäjaksoisesti aina 1880-luvulta lähtien, ja erityisesti 1970-luvun vaihteeseen ajoittuvassa »suuressa muutossa» tuo keskittyminen kiihtyi. 1960- ja 1970-lukujen aikana Itä- ja Pohjois-Suomen jätti taakseen noin 200 000 muuttajaa. (Aro 2007: 10.) Laaja siirtyminen *Savon murteen* alueelta muualle Suomeen ei ole täysin voinut olla vaikuttamatta alueeseen kytkeytyviin mielikuviinkaan: muuttotappiokuntiin yhdistyy sellaisia negatiivisia asioita kuin työttömyys ja palveluiden puute. Sen sijaan suurten kaupunkikeskusten kieltä on usein arvostettu – samalla nuo keskuksat arvioidaan alueiksi, joilla esimerkiksi nautitaan korkeasta elintasosta ja joihin keskittyy poliittinen valta (Palander–Nupponen 2005: 48 ja mainitut lähteet). 1900-luvun uudessa »savolaisekspansiossa» on huomattavaa, että sen aikana savolaiset eivät enää levittäneet murrettaan vaan päinvastoin luopuivat siitä uusilla asuinseuduilla (kuten esimerkiksi Nuolijärven [1986b] tutkimuksesta on edellä tullut ilmi). Lähtijöillä ei tämän perusteella ollut

voimakas positiivinen asenne kotiseutunsa kieltä kohtaan. Vielä nykypäivänäkään maa-seutu- ja haja-asutusalueiden houkuttelemattomuudesta ei ole päästy eroon huolimatta esimerkiksi etätyömahdollisuuksien kehittymisestä (ks. muuttoliikkeen tilasta ja muun muassa »etäteknologian» olemattomasta vaikutuksesta siihen Aro 2006).

3.3.4. Median välittämä kuva savolaismurteista ja niiden puhujista

Mielenkiintoisia ovat elokuvien, TV-sarjojen ja kaunokirjallisten teosten henkilöahmot, joiden murteeksi on valittu *savo*. Veijo Hietala on tarkastellut savolaisuudesta esitettyä kuvaa suomalaisissa elokuvissa. Esimerkiksi vuoden 1942 elokuvassa *Niin se on, poijjaat* savolaishahmo pääsee esittelemään verbaalisia kykyjään: »sanallinen sukkeluus» tuo iloa marssien ja korsuelämän ankeuteen. Sen sijaan *Tuntemattomassa sotilaassa* (1955, kirja ilmestynyt vuonna 1954) »sujuva ja käytännöllinen supliikki» ei kuulu savolaishahmon suuhun – sitä kuullaan, ehkä hieman yllättäen, elokuvan (ja kirjan) turkulaismieheltä. Hietalan mukaan 1950-luvulla Esa Pakarisen roolihahmot nousivat »savolaisuuden kiistämättömäksi ikoniksi». Hän huomauttaa, että Pekka Puupäää käy osin kiittäminen yhdistelmän »savolainen–maalainen–tyhmä» synnystä. Aina savolaisia ei kuitenkaan vihjata tyhmiksi, vaan myös muun muassa aktiivisiksi ja energisiksi toimijoiksi, joita etikettisäännöt eivät kahlehti. »Kieroiksi» savolaisia ei Hietalan mukaan elokuvissa esitetä (huomaa kuitenkin kirjoittajan tapa määritellä »kierous»). (Hietala 1991: 16–19; ks. myös Miettinen [1997: 88], jonka savolaisinformantit huomauttivat elokuvien vääristävän kuvaa savolaisista.)

Esimerkiksi Pekka Puupää ei liene nykynuorille järin keskeinen hahmo. Sen sijaan ainakin *Tuntematon sotilas* (ks. esim. Palander 2005c: 87) vaikuttaa käsityksiin vielä nykyajanakin. Savolaisuutta esitellään nykyisin myös muun muassa mainoksissa: moni televisionkatselija muistanee vaikkapa huivipäämummon hokeman *jahvat tulloo*, jota seuraa karvalakkipäisen miehen kommentti *ja helemat paukkuu*. Erityistä selvitystä ei ole tehty siitä, mitkä ominaisuudet yhdistetään savolaisiin useimmin tämän päivän nuorille ja nuorille aikuisille mediassa tarjoilluissa savolaismalleissa. Toisaalta nykyisin ei ole olemassa myöskään sellaisia yksittäisiä, pitkään julkisuudessa olleita savolaisuuden äänenkannattajia kuten vaikkapa Pekka Puupää oli aiemmin. Esimerkiksi mainoksien savolais-hahmot ovat verrattain lyhytikäisiä – tai ainakin vaatimattomia – saamassaan julkisuudessa. Tällöin esitellyt ominaispiirteet eivät välttämättä pääse juurtumaan ihmisten mieliin. (Murteellisten mainosten mieleen jäämisestä ks. esim. Wisur-Heikkilä 2000: 69; Palander 2005c: 83; Mira Kokkonen 2010: 59; elokuvista murteen mallina ks. esim. Palander 2005c: 80; ks. lisäksi Isomöttönen [2008: 50], jonka aineistossa noin neljännes lukiolaisvastaajista totesi tutustuneensa murteisiin television kautta.)

Eräänlaisia murrekuvan lähettiläitä ovat oikeat julkisuuden henkilöt (ks. esim. Palander–Nupponen 2005: 49–50). Se, mitä murretta tunnetut ja suositut julkisuuden henkilöt rohkenevat tiedotusvälineissä puhua, ei voi täysin olla vaikuttamatta murteista syntyvään mielikuvaankaan. Julkisuudessa on kuultu muun muassa kaakkoismurteita Idols-voittaja Hanna Pakarisen ja muusikko Jouni Hynysen suusta. Sen sijaan pohjoissavolaisten murteiden alueelta ei toistaiseksi ole erityisen kuuluisaa nuorison ja nuoren aikuisväestön suosikkia, joka puhuisi kotiseutunsa murretta – tämäkin kertonee jotain savolaisidentiteetistä. Mediasta löytyy kuitenkin yksittäisiä tapauksia, joissa savolaisuutta on

tuotu esiin: esimerkiksi vuoden 2009 yleisurheilun maailmanmestaruuskilpailuissa keihäänheittäjä Antti Ruuskanen puhui pohjoissavolaista murretta asuintaustansa peittelemättä. (Ks. vielä fiktiivisistä hahmoista »savolaenen jäniksenpoeka», sarjakuvasankari Malinen, <http://www.malinen.info/>.)

4. Syntyperäiset pohjois-savolaiset savon jäljillä

4.1. MURRENÄYTTEIDEN SIOJITTAMINEN JA NIMEÄMINEN

Työni yhtenä pääkysymyksenä on, kuinka syntyperäiset pohjoissavolaiset tunnistavat oman kotiseutunsa puhettavan eli pohjoissavolaiset murteet sekä niiden naapurimurteet. Seuraavissa alaluvuissa tarkastelen, mihin pitäjiin informanttini sijoittivat tunnistustestin näytteet ja miksi murteiksi he nimesivät kuulemansa puhettavat. Kolmanneksi esittelen, millaiseksi *Savon murteen* alue hahmottuu testiaineiston perusteella. Sitä, kuinka näytteiden sijoittumista ja nimityksiä perusteltiin, tarkastelen myöhemmin luvuissa 4.2 ja 4.3.

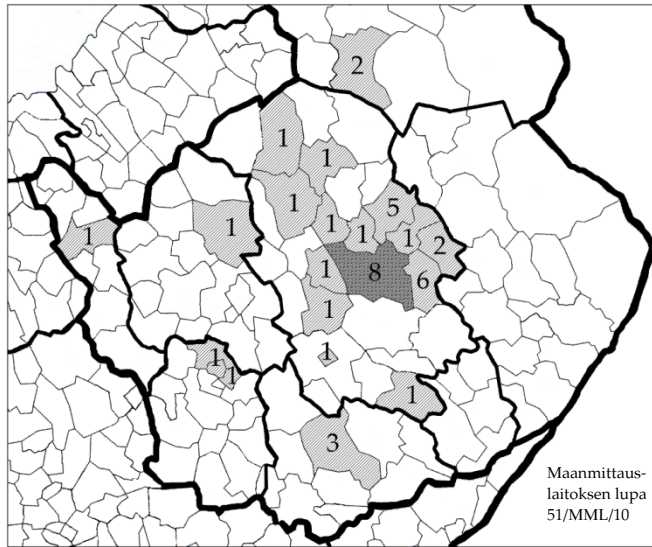
4.1.1. Käsitukset murrenäytteiden puhujien kotiseudusta

Selvitän seuraavassa murrenäytteiden tunnistamista sen kautta, mille murrealueille haastateltavat sijoittivat testini näytteet. Informanttieni pitäjävalinnat ovat yksiselitteisiä: haastateltavat vastasivat aina yhden pitäjän, josta he arvelivat puhujan olevan kotoisin, tai toisaalta he saivat halutessaan jättää pitäjän kokonaan mainitsematta.

Aineistoni perusteella syntyperäiset pohjoissavolaiset maallikot tunnistavat oman kotiseutunsa murteen hyvin, kun tarkastellaan pelkkiä arvioita puhujan kotipaikkakunnasta (ks. kartta¹ 4.1). 31 vastaajaa 40:stä arvioi puhujan asuvan pohjoissavolaisten murteiden alueella, ja erityisesti Kuopiota ja sen lähikuntia pidettiin puhujan todennäköisenä asuinalueena.²

¹ Pohjakarttana on käytetty Maanmittauslaitoksen Internet-sivujen tarjoamaa pdf-tiedostoa (http://www.maanmittauslaitos.fi/Tuotteet_ja_palvelut/Kartat/Tilaston_pohjakartta/; luettu 4.6.2010). Olen poistanut työni kartoista alkuperäiseen pohjakarttaan merkityt kuntien nimet, kaupunkien keskustoja osoittavat pallokuviot sekä läänien väriytykset, rajamerkinnot ja numeroinnit. Olen lisännyt karttoihin sellaisten kuntien rajoja, jotka eivät olleet liittyneet muihin kuntiin vielä vuonna 2006 (eli jotka olivat näkyvillä haastateltavieni käyttämässä kartassa murteentunnistustestin aikaan). Olen erottanut levennetyin viivoin päämurre- sekä alamurrealueiden rajat (hämäläismurteiden alamurteita ei ole kuitenkaan eroteltu). Rajamerkinnot pohjaavat Itkosen (1989: 342–343) murrejaotteluun (Vaala on poikkeuksellisesti merkitty Räisäsen [1998: 12] tapaan kokonaisuudessaan Kainuun murteisiin lukeutuvaksi). Näin muodostettuun omaan pohjakarttaani olen lopulta merkinnyt haastateltavieni testissä valitsema pitäjää rasteroinnein ja numero- sekä kirjainviitein.

² Muistettakoon, että pohjoissavolaisnäyte ei edustanut täysin spontaania puhetta – kuopiolaismiehelle oli annettu tehtäväksi puhua kotiseutunsa murteella ja tästä syystä hän saattoi tarkoituksella olla tavallista murteellisempi. Tämä puolestaan voi tehdä murteesta keskimääräistä helpomman tunnistaa. Katkelma on kuitenkin mielenkiintoinen, kun luvussa 4.2 tarkastellaan arvioita sen ja muiden näytteiden savolaisuudesta.

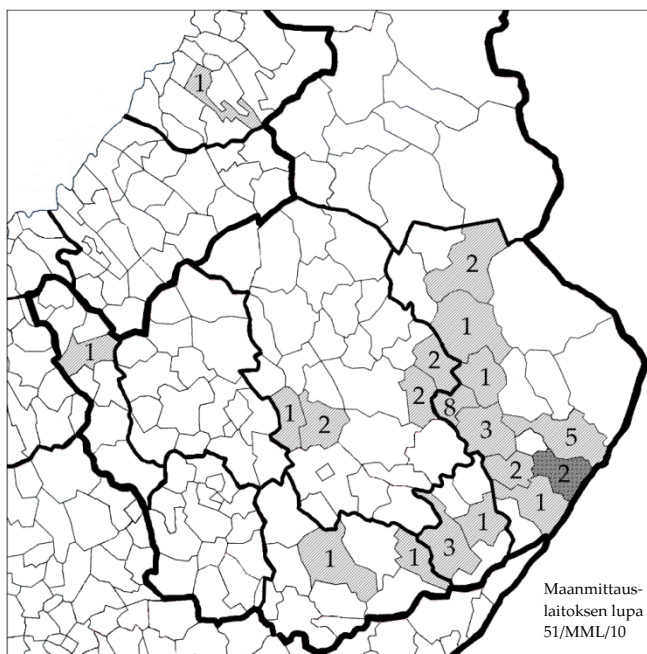

Kartta 4.1. Syntyperäisten savolaisten (N = 40) käsitykset siitä, mistä pitäjästä kuuntelutestin Kuopio-näyte on peräisin. (Pitäjiin sijoitetut numerot viittaavat siihen, kuinka monesti niiden osoittama paikkakunta mainittiin. Kukin informantti mainitsi yhden pitäjän. Kuopio erottuu muita pitäjiä tummempana.)

Toiseksi yleisimmin tunnistettiin Pohjois-Karjalan murre. Tohmajärvi-näytteen sijoitti itäisten savolaismurteiden alueelle kuuluvaan pitäjään 25 vastaajaa 40:stä (ks. kartta 4.2). Toinen, tosin huomattavasti pienempi, arvioiden keskittymä sijoittui pohjoissavolaisten murteiden alueelle, johon päätyi seitsemän haastateltavaa. Kartasta 4.2 käy myös ilmi, että lähes puolet vastaajista sijoitti näytteen Pohjois-Karjalan murteiden läntisiin pitäjiin tai pohjoissavolaisten murteiden itäisiin pitäjiin mainittujen kahden murrealueen raja-seudulle.

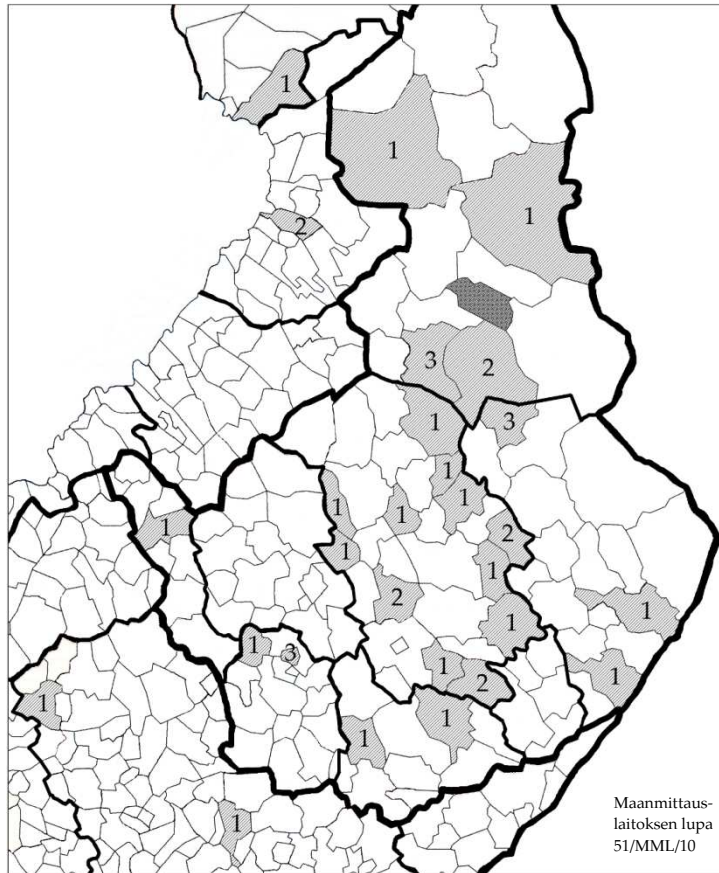
Kainuun murteiden tunnistaminen oli jo verrattain hankalaa. Pohjoissavolaisten murteiden alueen kuntia pidettiin useimmin todennäköisenä puhujan kotiseutuna – niihin näytteen sijoitti 15 haastateltavaa (ks. kartta 4.3 sivulta 72). Kainuun murteiden kuntiin osui seitsemän arviota, ja muille murrealueille päädyttiin alle kuudessa vastauksessa. Myös Keski-Suomen murteet sekaantuivat helposti muihin murteisiin. 21 vastaajaa 40:stä sijoitti kinnulalaisnäytteen pohjoissavolaisten murteiden alueelle (ks. kartta 4.4 sivulta 73). Kainuun murteiden alueelle päädyttiin viidessä haastattelussa, ja muilta alueilta pitäjiä valittiin harvemmin.

Arviot keskipohjalaisnäytteen sijoittumisesta hajosivat muihin näytteisiin verrattuna eniten ympäri Suomea. Näytteen sijoittumisesta Länsi-Suomeen oli vaikea hahmottaa: 31 informanttia 40:stä valitsi puhujan kotipaikkakunnaksi pitäjän itämurteiden alueelta. Kartasta 4.5 (sivulla 74) erottuu kaksi keskittymää: pohjoiskarjalaisen pitäjän valitsi 13 haastateltavaa ja pohjoissavolaisten murteiden alueelle päädyttiin kahdeksassa vastauksessa.

Kartta 4.2. Syntyperäisten savolaisten (N = 40) käsitykset siitä, mistä pitäjästä kuuntelutestin Tohmajärvi-näyte on peräisin. (Pitäjiin sijoitetut numerot viittaavat siihen, kuinka monesti niiden osoittama paikkakunta mainittiin. Kukin informantti mainitsi yhden pitäjän. Tohmajärvi erottuu muita pitäjiä tummempana.)

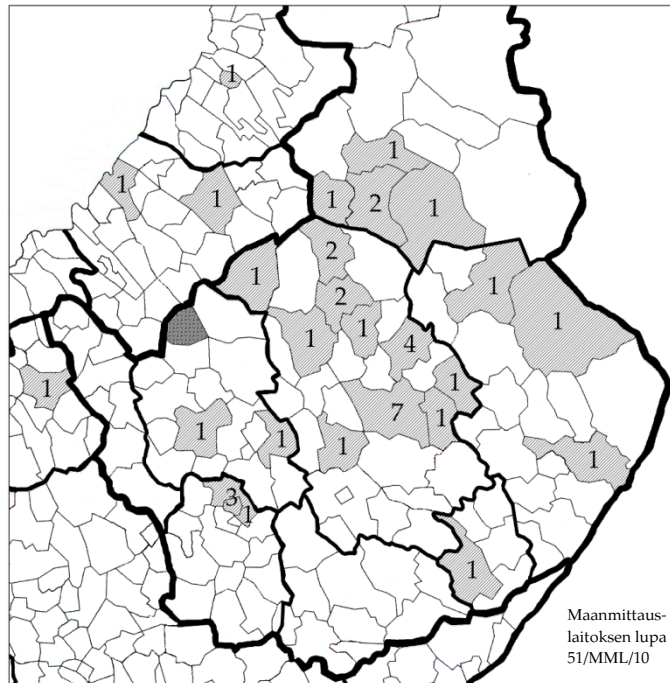
Taulukossa 4.1 (sivulla 72) havainnollistuu, minkä murteiden näytteet syntyperäiset pohjoissavolaiset maallikot osaavat sijoittaa oikealle murrealueelle ja minkä näytteiden sijoittamisessa heillä on vaikeuksia. Pohjoissavolaiset murteet ovat listan kärjessä. Niin ikään Joensuussa toteutetussa murteentunnistustestissä informantit tunnistivat yleensä parhaiten näytteet omasta murreryhmästään (Palander–Nupponen 2005: 43–44; myös esimerkiksi Gooskensin [2005] kuuntelutestissä oman kotiseudun murre tunnistettiin hyvin). Mikään universaali piirre oman murteen tunnistamisen helppous ei testeissä kuitenkaan ole (ks. esim. Williams ym. 1999: 351–352; Clopper–Pisoni 2006: 205–206). Kun maallikoiden murrekäsityksiä on aiemmissa tutkimuksissa kerätty mentaalikarttatehtävin, kansan on myös silloin todettu olevan hyvin tietoinen omasta kotimurteestaan (esim. Inoue 1999b: 164; Long 1999a: 181). Tietoisuus omasta murteesta ja sen ominaisuuksista on lisäksi ollut vahvaa aineistoissa, joissa murteita on täytynyt kuvailla spontaanisti: omasta murteesta osataan helposti kertoa kielenainesimerkkejä (esim. Palander 2005c: 86).

Kartta 4.3. Syntyperäisten savolaisten (N = 40) käsitykset siitä, mistä pitäjistä kuuntelutestin Ristijärvi-näyte on peräisin. (Pitäjiin sijoitetut numerot viittaavat siihen, kuinka monesti niiden osoittama paikkakunta mainittiin. Yksi informantti ei maininnut pitäjää lainkaan, joten vastausten yhteismäärä on 39. Ristijärvi erottuu muista pitäjistä tummempana; kukaan informanteista ei arvioinut puhujan olevan Ristijärveltä.)

Taulukko 4.1. Syntyperäisten pohjoissavolaisten (N = 40) kyky sijoittaa kuuntelutestin murrenäyte oikealle murrealueelle.

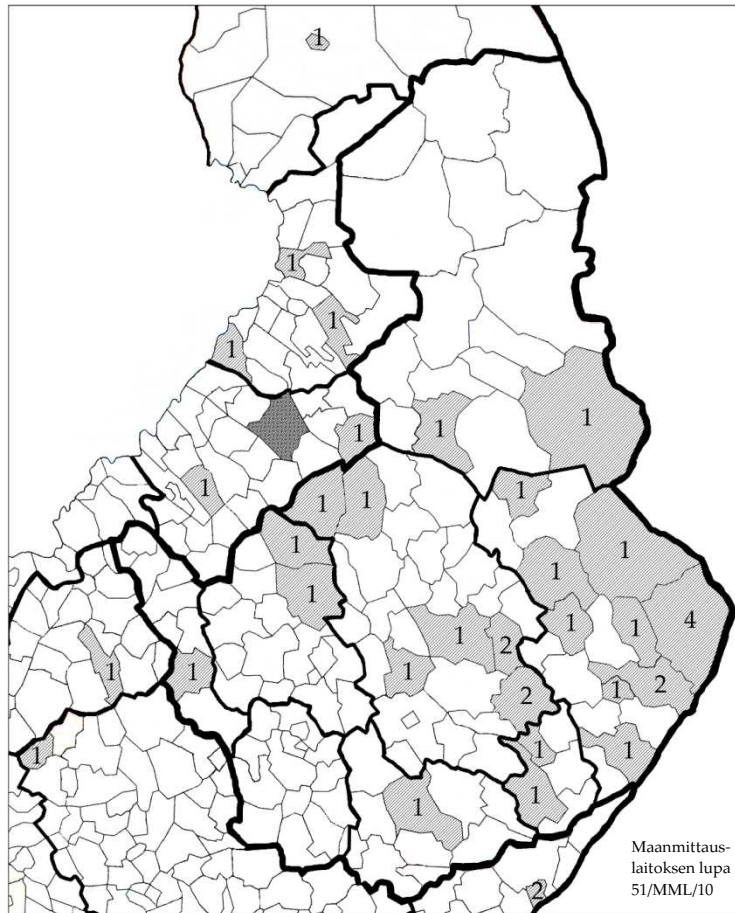
näyte	oikealle murrealueelle osuneiden vastausten määrä
pohjoissavolaiset murteet	31
Pohjois-Karjalan murteet	25
Kainuun murteet	7
Keski-Suomen murteet	2
keskipohjalaiset murteet	2

Kartta 4.4. Syntyperäisten savolaisten (N = 40) käsitykset siitä, mistä pitäjästä kuuntelutestin Kinnula-näyte on peräisin. (Pitäjiin sijoitetut numerot viittaavat siihen, kuinka monesti niiden osoittama paikkakunta mainittiin. Kukin informantti mainitsi yhden pitäjän. Kinnula erottuu muista pitäjiä tummempana; kukaan informanteista ei arvioinut puhujan olevan Kinnulasta.)

Syntyperäisille pohjoissavolaismaallikoille yksi naapurimurteista oli selvästi helpoin tunnistaa: itäiset savolaismurteet. Tähän on todennäköisesti vaikuttanut esimerkiksi se, että 13 haastateltavaa 40:stä on itse asunut Pohjois-Karjalassa. Varsinkin koillissavolaisilla haastateltavilla oli myös muita kontakteja Pohjois-Karjalaan: naapurimaakunnassa saattoi asua sukulaisia tai siellä saatettiin käydä töissä. Sen sijaan Keski-Suomen, Kainuun tai keskipohjalaisten murteiden alueella vain harvat vastaajat olivat asuneet itse ja vain harvoilla näytti olevan niihin kontaktia esimerkiksi sukulaisten tai tuttavien kautta. Kyseiset seudut eivät ole perinteisiä kotimaan matkailun kohteitakaan pohjoissavolaisille. Omat kokemukset vaikuttavat tunnetusti tietämykseen murteista (esim. Palander 2005c: 87; myös esim. Nuolijärvi 1986a: 132; Inoue 1999b: 174; Leipälä 2000: 19; Clopper–Pisoni 2004a: 40, 45; Nurmesniemi 2004: 83; Clopper–Pisoni 2006: 210; Isomöttönen 2008: 50–52).¹

¹ Yksi vastaaja oli asunut Haapavedellä ja toinen Kajaanissa, erään informantin äiti puolestaan oli kotoisin keskipohjalaismurteiden alueelta; kaikki nämä haastateltavat kuitenkin sijoittivat Ristijärvi- tai Haapavesi-näytteet kauas todelliselta murrealueeltaan. Ainakin neljä informanttia oli kuullut keski- tai pohjoispohjalaista murretta sukulaistensa (muiden kuin vanhempien tai puolison) tai ystäviensä kautta. Heistä kolme nimitti Haapavesi-katkelman puhettavan (*Pohjois-*)*Pohjanmaan murteeksi*, ja neljäs oli vokaalihavainnoissaan osin pohjalaisuuden jäljillä. Kuten huomataan, omilla

Kartta 4.5. Syntyperäisten savolaisten (N = 40) käsitykset siitä, mistä pitäjästä kuuntelutestin Haapavesi-näyte on peräisin. (Pitäjiin sijoitetut numerot viittaavat siihen, kuinka monesti niiden osoittama paikkakunta mainittiin. Yksi informantti ei maininnut pitäjää lainkaan, joten vastausten yhteismäärä on 39. Haapavesi erottuu muita pitäjiä tummempana; kukaan informanteista ei arvioinut puhujien olevan Haapavedeltä.)

kokemuksilla voi olla vaikutusta murteiden tunnistamiseen, mutta aina niistäkään ei voi päätellä henkilön kykyä tunnistaa murteita. (Useammillakin kuin mainituilla neljällä informantilla on saattanut olla kaukaisempien sukulaisten kuin vanhempien tai ystävien kautta yhteyksiä esimerkiksi keski- ja pohjoispohjalaisten murteen alueelle; yhteydet tulivat satunnaisesti esiin, mikäli haastateltava halusi kertoa niistä itse. Henkilökohtaisten kokemusten vaikutuksesta ei voi tehdä tarkkoja laskelmia aineistostani. Tunnistustestin taustatiedoiksi olisi hyödyllistä ulottaa vastaajan lähipiirin kartoitus vanhempia ja puolisoa kauemmaksikin.)

Maakuntien on todettu vaikuttavan voimakkaasti suomalaisten maallikoiden tapaan hahmottaa suomen murrealueet (Mielikäinen–Palander 2002: 93, 95). Tietämys maakunnista näyttäisi osin selittävän tämänkin kuuntelutestin tuloksia: Oman maakunnan lisäksi haastattelemani pohjoissavolaisilla maallikoilla voi olettaa yleensä olevan käsitys Pohjois-Karjalan maakunnasta, jonne näytteitä sijoitettiin usein (ks. myös edeltä huomiot haastateltavien henkilökohtaisista kontakteista). Sen sijaan esimerkiksi maakunta, jonka alueelle Keski-Suomen murteet sijoittuvat, näyttäisi olevan jo verrattain tuntematon informanteilleni.

Yhtenä selityksenä murteiden tuttuudelle on pidetty mediaa, jossa toiset murteista saavat enemmän julkisuutta kuin toiset (esim. Inoue 1999b: 174; Palander 2005c: 87). Keski-Suomen, Kainuun ja keskipohjalaiset murteet eivät ole tulleet valtakunnallisen median kautta suurelle yleisölle tutuiksi, joten sitäköän tietä tietoisuus kyseisistä puheta-voista ei ole voinut karttua informanteillani. Muun muassa tyypillisestä *Kainuun murteesta* ei elä kansan suussa myöskään tunnettuja stereotyyppioita – sellaisia, jotka tekevät esimerkiksi *Lapin murteen h:n* tunnetuksi. Edelleen on todettu, että mitä enemmän yleiskielestä poikkeavaksi murre koetaan, sitä varmemmin maallikoilla voi olla siitä käsitys (esim. Preston 2003: 242). Aineistossani Kainuun murteiden huomautettiin toisinaan kuulostavan *kirjakielisiltä* (ks. myös Palander [2005c: 67], jonka informantit ovat luonnehtineet *Kainuun murretta* »melko kirjakieliseksi»). Palanderilla (2007: 28) on sama havainto aineistossani esiin tulevasta ilmiöstä: kun murteellisuuksia ei eroteta paljoa, voi puheta- van tunnistaminen olla vaikeaa.

Eräissä ulkomaisissa tutkimuksissa on todettu, että naapurimurteet olisivat maallikoille tuttuja (esim. Preston 1989: 35–39; Inoue 1999b: 164; Long 1999a: 181; Preston 1999b: xxxiv). Suomessa maantieteellinen etäisyys ei välttämättä muodostu selittäväksi tekijäksi, kun tarkastellaan eri alueilta tiedettyjen kielellisten tuntomerkkien määrää. Myös kun murteita ruvetaan nimeämään, voivat lähiseudutkin jäädä nimeämättä. (Ks. Palander 2005c: 87; 2007: 28; myös esim. Bolfek Radovani 2000: 31.) Oman aineistoni tuloksiakaan ei ole syytä selittää erityisesti maantieteellisen etäisyyden perusteella, vaikka jonkinlaista vastaavuutta ensisilmäyksellä on nähtävissä. Esimerkiksi haastateltavien henkilökohtaiset kokemukset alueista ovat keskeisemmällä sijalla. Huomattavaa toki on, että maantieteellinen etäisyys ja jo pelkkä maantiede sinänsä vaikuttavat siihen, millaisiksi muun muassa henkilökohtaiset kokemukset alueista muodostuvat. Esimerkiksi informanttejani lähellä oleva, houkutteleva yliopistokaupunki Joensuu sattuu olemaan juuri Pohjois-Karjalassa suhteellisen lyhyen matkan päässä.¹ (Ks. myös maantieteellisestä läheisyydestä ja kontaktien runsaudesta Bolfek Radovani 2000: 69.)

Kun katsotaan taulukkoa 4.1, aineistoni näyttäisi vahvistavan tulosta maallikoiden kyvystä tunnistaa oman kotiseutunsa murre hyvin. Tunnistustestissä aihetta voidaan kuitenkin tarkastella myös toisenlaisesta näkökulmasta: mitkä murrenäytteet tunnistetaan virheellisesti oman kotiseudun kieleksi? Taulukossa 4.2 olen luetellut, kuinka usein näytteet naapurimurteista sijoitettiin pohjoissavolaisten murteiden alueelle. Näiden tulosten perusteella oman kotiseudun murteen tunnistaminen ei olekaan niin helppoa.

¹ Korostettakoon vielä, että Joensuu on houkutteleva kaupunki useiden juuri tähän haastatteluun osallistuneiden henkilöiden näkökulmasta. Taustoiltaan erilaiselle informanttijoukolla Joensuu olisi voinut jäädä vieraaksi paikaksikin.

Muu kuin oma murre – jopa näyte toisesta päämurteesta – voi sekoittua oman kotiseudun puhetavaksi huomattavankin usein.

Taulukko 4.2. Pohjoissavolaisten murteiden alueelle sijoitetut naapurimurteiden näytteet, kuuntelutestin informantteina syntyneet pohjoissavolaiset (N = 40).

näyte	näytteen pohjoissavolaisten murteiden alueelle sijoittaneiden informanttien määrä
Keski-Suomen murteet	21
Kainuun murteet	15
keskipohjalaiset murteet	8
Pohjois-Karjalan murteet	7

Taulukko 4.2 havainnollistaa, kuinka pohjoissavolaisten murteiden alueelle sijoitettiin huomattavassa määrin näytteitä muistakin kuin pohjoissavolaisista murteista. Aineistostani käy ilmi, että maallikoiden kyky tunnistaa murteita on tietyllä tapaa passiivinen. Oman kotiseudun puhetapa kyllä tunnistetaan hyvin, mutta tietoa siitä ei osata aktiivisesti hyödyntää: vaikka maallikko toisaalta näyttää tietävän, miltä oman kotiseudun murteen täytyy kuulostaa, hän saattaa väittää toisenlaisenkin murrenäytteen olevan oman kotiseudun kieltä. Vaikka samankaltaisia piirteitä ei ole yhtä paljon, kuin niitä voisi olla, murre tulkitaan silti *savoksi* – mikäli murre kuulostaa maallikosta riittävän samanlaiselta, se mieltyy oman seudun puhetavaksi. Aineistosta käy myös ilmi, että maallikoiden mielestä murre voi vaihdella paljonkin pienen maantieteellisen alueen sisällä. Vaikka jossain näytteessä kuullaan selviä poikkeamia omasta murteesta, katkelman voidaan silti arvioida olevan aivan oman kotipitäjän lähiseudulta.

Esimerkiksi Kainuu ja Keski-Suomi jäivät murrenäytteiden alkuperää arvioitaessa verrattain harvoin valituiksi seuduiksi, vaikka testi sisälsi näytteet niistäkin. Kainuun ja Keski-Suomen vähäisiin pitäjävälintoihin voi arvioida yhdeksi syyksi sen, että näytteitä ei lähdetä sijoittamaan alueille, joiden kielestä ei ole kokemuksia. Myöskään Clopperin ja Pisonin (2006: 216–217) yhdysvaltalaisutkimuksessa informantit eivät mielellään sijoittaneet murrenäytteitä sellaiselle alueelle, jonka puhetavasta heillä ei ollut kokemusta. Pohjois-Savo on testini vastauksia vetävä alue: tyypillistä on, että etenkin Keski-Suomen mutta myös Kainuun murteet sekoittuvat sieltä tallennetuiksi. Clopperin ja Pisonin aineistossa informanttien alueellisella taustalla oli vaikutusta siihen, minkä alueiden kielet kuulostivat heistä eniten samankaltaisilta. Toinen ilmiö oli, että murre X saatettiin sekoittaa verrattain usein murteeksi Y, kun murre Y kuulosti puolestaan selvästi harvemmin murteelta X. Osin murteiden tuttuus vaikuttaa tuloksiin: kuuntelutesteissä murteita sijoitetaan herkemmin tutuille alueille. (Clopper–Pisoni mas. 209, 211–212.) Pohjoissavolaismaallikoille on tyypillistä, että yhtäläisyyttä oman kotiseudun puhetapaan löydetään etenkin Keski-Suomen ja Kainuun murteista mutta ei niinkään Pohjois-Karjalan murteista. Edelleen esimerkiksi keskipohjalaismurre kuulostaa verrattain usein pohjoiskarjalaiselta, mutta pohjoiskarjalaisnäyte sijoittui vain kerran pohjalaisalueelle.

Itse testiasetelma saattaa vaikuttaa heikkoon tunnistamiseen, jos tunnistustestissä kuuntelutetaan vain kaksi näytettä ja jos molemmat näytteet ovat selvästi samaa murretta

(ks. Williamsin ja kumppaneiden [1999: 349] testiasetelma; vertaa Vaattovaaran [2009: 138, 140] testiin, jossa näytteet eroavat toisistaan). Vastaajilla voi olla vahva oletus, että testissä ei ole järkevää olla kahta näytettä samasta murteesta, jolloin ennako-oletus voi ohjata arvioita puhujien kotiseudusta. Toinen näyte saatetaan tunnistaa tarkemmin kuin toinen näyte, joka järkeillään muualta päin Suomea olevaksi. Pilottitutkimusta tehdessäni kohtasin juuri tämänsuuntaista ajattelumallia: informantit antoivat minulle suullista palautetta, että testissä olisi heidän mielestään pitänyt olla näytteitä selvästi eri puolilta Suomea. – Syntyperäisille savolaisille teettämässäni tunnistustestissä haastateltavilla olisi ollut hyvä tilaisuus sijoittaa näytteet eri puolille Suomea, koska ne myös olivat maantieteellisesti katsoen peräisin verrattain kaukaa toisistaan ja koska niissä kaikissa esiintyi piirteitä, jotka puuttuivat muista katkelmista. Tästä huolimatta Pohjois-Savoon sijoitettiin useita näytteitä. Näin ajatellen testiasetelma ei ole ainakaan merkittävässä määrin vaikuttanut tuloksiin, vaan itse näytteistä kuultu murteellisuus on ohjannut paikkakuntavaihtoja.¹ Eri kysymys onkin, mikä näytteet sitten saa kuulostamaan pohjoissavolaisen puhumilta – tähän syvennyn luvussa 4.2.

Murrenäytteitteni puheenaiheista on huomattava, että osa niistä ohjasi haastateltaviani valitsemaan pienen paikkakunnan. Kinnulalaisnainen toteaa, että hänen työpaikallaan kirjastossa on henkilökuntaa vain *kaks ja puol*. Kuopiolaismies korostaa, kuinka hän on menossa *ihan kaupunjin teatteriin*. Ristijärvi-katkelmassa todetaan suoraan, että on kyse pienestä pitäjästä, ja Haapavesi-näytteen keskustelu maitotilallisen kanssa voi sekini ohjata valitsemaan muun kuin kaupunkimiljöön.

4.1.2. Näytemurteiden nimeäminen

Informanttieni tuli nimetä kuulemansa puhetaivat. Erityisesti olen kiinnostunut siitä, millaiset puhetaivat määritellään *Savon murteeksi*. Murteentunnistustesteissä puhetapoja ei aiemmin ole yleensä pyydetty nimeämään niiden maantieteellisen sijoittamisen lisäksi (ks. esim. Clopper–Pisoni 2006; Krause ym. 2006; Vaattovaara 2009).

Vastausten jako murrenimitysten perusteella on valtaosin yksiselitteistä – puhetapaa on nimitetty selvästi esimerkiksi *Savon murteeksi* tai *Kainuun murteeksi*. Kaikissa tapauksissa raja ei kuitenkaan ole täysin selvä. Joskus informantti on saattanut olla epävarma ja kuvailla näytteen vaikkapa olevan »lähimpänä savvoo». Tutkijan valinta on, mihin ryhmään eräät, kuitenkin harvoiksi jääneet, epävarmuutta sisältäneet tapaukset lopulta sijoitetaan.²

¹ Myös omassa testissäni eräs ennako-oletus on periaatteessa voinut vaikuttaa tuloksiin: jos näytteet kuulostivat maallikosta melko samanlaisilta – mutta kuitenkin jossain määrin erilaisiltakin –, informantti on voinut olettaa, että testissä yritetään harhauttaa ja kuunteluttaa näytteitä vain yhdestä ja samasta murteesta. Yksi haastateltavista pohdiskeli ääneen tällaista mahdollisuutta. Itse hän ei kuitenkaan sijoittanut näytteitä maantieteellisesti pienelle alueelle.

² Maallikoita haastateltaessa kohtaa vaihtelevia vastauksia. Toiset ovat hyvin varmapuheisia ja luettelevat muun muassa murteiden nimitykset ilman epärointiä. Toiset puolestaan epäroivät kaikkien vastausten kanssa: murre on esimerkiksi »eteläsavvo melekein» tai »eteläsavon tapasta». Murrejaottelua esitellessäni en ole tehnyt jakoa erilaisten vastauksien välille: vastaukset on kerätty saman murrekategorian alle, olipa nimitys annettu epäroimättä tai lieventävien ilmausten saattelemana.

Seuraavassa tarkastelen, miksi murteiksi haastateltavat nimittivät kuulemiaan puhe-
tapoja. Kuopio-näytteen savolaisuudesta vakuuttui yhteensä 34 haastateltavaa 40:stä.
Informanteista 29 nimitti katkelmaa tällöin *savoksi* ilman lisämääritelmää.¹ Viisi haas-
tateltavaa puolestaan antoi *savolle* jonkinlaisen tarkennuksen: näytettä kuvailtiin *ete-
läsavoksi* tai *Ylä-Savossa* puhutuksi *savoksi*. Jäljelle jäävät kuusi informanttia määrittävät
näytteen muuksi murteeksi tai eivät nimenneet sitä lainkaan.

Kun informantit ovat aiemmissa tutkimuksissa luetelleet murrealueita ja merkinneet
niitä kartalle, *Savon murre* on yleensä ollut yksi tunnetuimpia murteita. Ainakin karjalais-
ja pääkaupunkiseudun nuorten mukaan *savo* hahmottuu suurin piirtein kielitieteellisten
pohjoissavolaisten murteiden alueelle, ja niin ikään pohjoispohjalaisten informanttien
mielissä *savo* haarukoituu juuri Kuopion suunnalle. (Marita Nieminen 2005: 58; Palander
2007: 30–33; ks. myös esim. Nuolijärvi 1986a: 131; Leipälä 2000: 18; Arve 2002: 41; Väänä-
nen 2006: 59; Isomöttönen 2008: 44–45; Kokko 2010: 70.) Omassa aineistossanikin *savo* on
yleinen käsite. – Tunnistustestiaineistosta on mahdollista tarkastella, nimetäänkö tietyltä
alueelta tallennettu näyte samaksi murteeksi, mikä alueelle hahmotetaan maantieteelli-
sesti. Aineistoni osoittaa, että informanttini sijoittavat pohjoissavolaisten murteiden
alueelle *savo*-nimisen murteen ja että he lisäksi nimeävät näytteen pohjoissavolaisista
murteista yleisimmin *savoksi*.

Näyte itäisistä savolaismurteista oli puhdasta² (*Pohjois-*)*Karjalan murretta* ainoastaan
kolmen vastaajan mielestä. Sen sijaan yleisimmän näkemyksen mukaan näytteessä oli
sekä *karjalaa* että *savoa* – näin kuulemaansa tulkitse 28 informanttia 40:stä.³ Puhetapa
määriteltiin tällöin seuraavanlaisesti: (*Pohjois-*)*Karjalan murretta* tai *Itä-Karjalan murretta*,
jonka joukossa kuuluu savolaista ainesta (8 vastausta); *Savon murretta*, jonka joukossa
kuuluu karjalaista ainesta (4); (*Pohjois-*)*Karjalan murteen* (tai vain ilmauksen *mie*) ja *Savon
murteen* nimeämätöntä sekoitusta (8); *savokarjalaa* (6); *savon* ja (*Pohjois-*)*Karjalan murteen*
sekoitetta, jonka voi nimetä *Etelä-Savon murteeksi* tai *Etelä-Savossa* puhutuksi *Savon mur-
teeksi* (2). Loput 12 informanttia eivät määrittelleet Tohmajärvi-katkelmaa minkäänlaiseksi
savon ja *karjalan* yhdistelmäksi. Tällöin jonkinlaista *savoa* – vailla karjalaista ainesta –
katkelmassa puhuttiin neljän vastaajan mielestä.

Pohjois- ja eteläkarjalaisnuorten mielestä *Pohjois-Karjalan murretta* puhutaan suurin
piirtein Pohjois-Karjalan maakunnan alueella (Palander–Nupponen 2005: 23). Kyseinen
maakunta ja *Karjalan murre* ovat toisinaan yhdistyneet pääkaupunkiseudun nuortenkin
arvioissa (Palander 2007: 29–30). Pelkällä *karjalan murteella* voidaan viitata kaakkoismur-
teisiin (esim. Rapola 1947: 101; Leipälä 2000: 18; *karjalan* moniselitteisyydestä ks. Palan-
der–Nupponen 2005: 20–21). Haastattelujeni perusteella myös syntyperäiset pohjoissa-
volaiset puhuvat *Pohjois-Karjalan murteesta*. Tunnistustestini kuitenkin osoittaa, että he
nimeävät kuulemansa näytteen itäisistä savolaismurteista vain harvoin (*Pohjois-*)*Karjalan*

¹ En ole laskenut lisämääritelmäksi huomautuksia puhettavan *nykyaikaisuudesta*, *kaupunkilaisuudesta*,
karjalaisesta vivahteesta tai *slanginomaisuudesta*, joissa kaupunkilaisuutta lukuun ottamatta ei tehdä
savolle alueellista lisämääritystä.

² *Puhtaalla* murteella viitataan vastauksiin, joissa murteesta ei eritelty mitään vieraita aineksia.

³ Myös karjalaisnuorten murrekäsityksiä koskevassa tutkimuksessa (Palander–Nupponen 2005: 47)
eräät informantit luonnehtivat pohjoiskarjalaista puhetapaa »sekamurteeksi», joka ei ole »kunnan
savoa mutta ei puhdasta 'karjalaakaan'».

murteeksi – näin ollen (*Pohjois-*)*Karjalan murre*, josta informanteillani on käsitys yhtenä osana suomen murteita, mieltyy heille toisenlaiseksi puhetavaksi. Aineistoni perusteella (*Pohjois-*)*Karjalan murteen* ainakin odotetaan poikkeavan todellista jyrkemmin haastattelutavien oman kotiseudun puhetavasta, koska monet informantit karsastivat Tohmajärvi-näytteessä *Savon murteen* osuutta.

Nostan vielä erikseen esiin tapaukset, joissa Tohmajärvi-näyte nimettiin *Etelä-Savon murteeksi* tai *Etelä-Savossa* puhutuksi *Savon murteeksi* ja joissa kyseinen murre määriteltiin samalla *savon* ja (*Pohjois-*)*Karjalan murteen* sekoitukseksi. Aineistossani oli harvinaista, että murteelle annettiin erillinen nimitys, jos se samalla kuvailtiin murteiden sekoitteeksi. Edellä mainittujen tapausten lisäksi *Keski-Suomen murre* kuvailtiin kerran sekoitteeksi *savoa* ja *Pohjanmaan murretta*. Lisäksi *savokarjalalla* voitiin viitata *savon* ja *karjalan* sekoitukseen. Muissa tapauksissa sekoitteet jäivät nimeämättä – puhetapa ainoastaan kuvailtiin sanallisesti sellaiseksi. Aiemmin karjalaisnuorten on havaittu käyttävän nimitystä *Kainuun murre* puhetavasta, jonka he hahmottavat esimerkiksi *savosta* ja *karjalasta* koostuvaksi sekoitukseksi (Palander 2005c: 67). Ulkomaisessa tutkimuksessa murteiden sekoitumista kuvailevat esimerkiksi Pearcen (2009: 186) informantit. Yhtenä tapana on kuvailla tietty aksentti kahden muun nimetyksen aksenttien sekoitteeksi.

22 haastateltavaa 40:stä määritteli keskisuomalaiskatkelman jonkinlaiseksi *Savon murteeksi*. Osa heistä (viisi vastaajaa) viittasi *yläsavolaisuuteen* tai *eteläsavolaisuuteen*. 10 informanttia kuuli näytteestä savolaista ainesta, mutta heidän mielestään katkelmaa ei kokonaisuutena voinut nimetä *savoksi* – tällöin näyte määriteltiin esimerkiksi *Kainuun murteeksi*, jonka joukossa on *savoa*. Loput kahdeksan vastaajaa eivät löytäneet näytteestä savolaisuutta lainkaan. Muut nimitykset kuin *savo* toistuivat alle neljässä haastattelussa. Keskisuomalaisuuteen viitattiin kolmesti: puhetapa oli *Keski-Suomen murretta*, *Keski-Suomeen verrattavaa murretta* tai *Väli-Suomen puhetyyliä*.

Palanderin (2005c: 62) tutkimuksessa pohjois- ja eteläkarjalaisnuorista keskimäärin 40 % puhui *Keski-Suomen murteesta*. Pääkaupunkiseutulaisista puolestaan noin 30 % paljasti nimityksen kuuluvan sanavarastoonsa (Palander 2007: 27). Termi *Keski-Suomen murre* ei yleensä ole suomalaismaallikoilla marginaalinen (ks. vähäisistä maininnoista esim. Arve 2002: 41), mutta niin suosituksi käsitteeksi kuin esimerkiksi *Savon* tai *Lapin murre* se ei yllä. Syntyperäisten pohjoissavolaisten haastatteluissa *Keski-Suomen murre* tuli puheeksi vain harvoin. Tästä ei voida vielä suoraan päätellä, että kyseinen nimitys puuttuisi informanttien sanavarastosta; testiin valitut toisenlaiset murrenäytteet olisivat voineet viedä keskustelua toisenlaiselle polulle. Kuitenkin testini osoittaa, että ainakaan Kinnulakatelma ei vastaa haastateltavieni mielikuvaa *Keski-Suomen murteesta*.¹

Kuten todettua, näyte Keski-Suomen murteiden maaseutupitäjästä kuulostaa useimpien informanttien mielestä *savolta*. Murrekarttatehtävissä *savon* aluetta ei kuitenkaan ole yleensä ulotettu Keski-Suomen murteisiin saakka (esim. Palander 2007: 31–33), ja keskisuomalaismurteiden alueelle *savoa* ei sijoitettu maantieteellisesti omassa aineistossani

¹ Mikäli tekisin testin uudestaan, pyytäisin informantteja aluksi piirtämään ja nimeämään suomen murteet kartalle. Näin voisin varmistaa, kuinka monella haastateltavalla on käsitys tiettyjen murteiden olemassa olost. Voisin esimerkiksi varmistua, että valtaosa vastaajista hahmottaa *Keski-Suomen murteen* yhdeksi suomen murteista. Sen jälkeen voisin laskea, kuinka moni ei kuitenkaan pidä kyseisenä murteena Kinnula-näytettäni.

kaan (ks. myös kartta 4.6 sivulta 84). Tunnistustestini kuitenkin osoittaa, että muukin kuin pohjoissavolainen murre voi kuulostaa puhtaalta *Savon murteelta*; maantieteellisesti *savon* alue hahmotetaan suppeammaksi kuin sen variointi hahmotetaan kuultuna.

Eräs tunnettu stereotypia on voinut vaikeuttaa Kinnula-näytteen hahmottamista Keski-Suomen murteeksi. Usein Keski-Suomessa ajatellaan puhuttavan »puhdasta suomea» (Mielikäinen 1997: 86; myös esim. Palander 2005c: 70, 84; Kokko 2010: 82). Haasteltavieni mielestä kinnulalaiskatkelma puolestaan oli selvästi pikemmin murteellinen kuin yleiskielen mukainen. Tämä on voinut ohjata murteen sijoittamista muualle kuin yleiskieliseksi hahmottuvalle Keski-Suomen alueelle. Voidaan pohtia sitäkin, viitataan maallikoiden *Keski-Suomen murteella* edes todelliseen Keski-Suomen murteeseen, vai yhdistyykö termi pikemmin Päijät-Hämeen murteisiin – toisin sanoen alueeseen, jolla perinteiseksi Keski-Suomen kaupungiksi hahmottuva Jyväskylä sijaitsee (*Keski-Suomen murteen* ja Jyväskylän seudun kytkevät toisiinsa esimerkiksi Palanderin [2005c: 70] informantit). Näin ollen ei olisi yllättävää, että varsinainen Keski-Suomen murre kuulostaakin pikemmin *savolta* kuin oletetulta *keskisuomalaiselta* puhetavalta.

Kainuulaisnäytteestä ei muodostunut selvää enemmistön mielipidettä. Eniten yksimielisyyttä oli näytteen savolaisuudesta: 11 informanttia 40:stä käytti kuulemastaan puhetavasta nimitystä *Savon murre*, *savo*, *pohjoissavolainen murre* tai *Etelä-Savon murre* (kaksi tapausta). 10 vastaajaa puolestaan kuuli näytteestä kyllä savolaisuuttakin, mutta heidän mielestään katkelmaa ei voinut kokonaisuutena nimetä *savoksi* – sen sijaan näyte määriteltiin esimerkiksi murteitten sekoitteeksi tai *Karjalan murteeksi*, jonka joukossa on savolaista ainesta. 19 informanttia ei havainnut näytteestä *savoa* lainkaan. Kun tarkastellaan Kainuu-katkelmalle annettuja nimityksiä, jokin muu murre kuin *savo* mainittiin korkeintaan kolmessa vastauksessa. Yksi tällainen harvalukuisesti jäänyt määritelmä oli *Kainuun murre* tai *eteläkainuulainen murre*.

Ristijärvi-näytteen kommentteista nostan esiin erään yksityiskohdan. Aineistosta ilmeni nimittäin, että Pohjois-Savon alueella ei aina välttämättä ajatella puhuttavan *savoa*. Maaninkaan ja Vesantoon sijoitetun näytteen katsottiin olevan jotain murretta mutta ei *savoa* ja suonenjokelaiseksi tulkitun näytteen huomautettiin olevan »melekeen kirjakieltä».¹ Joroinen kuuluu pohjoissavolaisten murteiden alueelle mutta se on Etelä-Savon maakunnan pitäjä; myös sinne sijoitettiin murre, jota ei erikseen nimetty mutta jonka ajateltiin olevan jotain muuta murretta kuin *savoa*. Muiden näytteiden kohdalla Pohjois-Savon maakuntaan ei sijoitettu sellaista puhujaa, jonka ei katsottu ilmaisevan itseään *savoksi*.

Palanderin (2005c: 62; 2007: 27) aineistossa noin joka kolmannen pohjoiskarjalaisinformantin kanssa tuli *Kainuun murre* puheeksi, ja eteläkarjalaisilla ja pääkaupunkiseudun nuorilla nimitys oli jo selvästi harvinaisempi (huomaa vähäiset maininnat myös vaikkapa Kokon [2010: 67] aineiston nuorten vastauksissa). Erityisen yleisestä termistä ei ole kyse esimerkiksi verrattuna eräänlaiseksi suosikiksi kohoavaan *savoon*. Syntyperäisten pohjoissavolaisten haastatteluissa *Kainuun murteen* mainitseminen oli harvinaista. Aineiston

¹ Lignellin (2007: 72) aineistossa havainnollistuu, kuinka savolaiselta yleensä odotetaan muunlaista kuin murteetonta puhetajaa: eräs savolaisinformantti kertoo, kuinka hänen käyttämänsä »yleiskieltä» on ihmetelty. – Omassa aineistossani vain yksi informantti totesi pohjoissavolaiseksi arvioitun henkilön puhuvan lähes yleiskielisesti (»melekeen kirjakieltä»).

perusteella ei voi kuitenkaan tulkita, etteivät informantit käyttäisi lainkaan termiä *Kainuun murre*, koska toisenlaiset murrenäytteet olisivat saattaneet ohjata keskustelua Pohjois-Suomen kielimuotojen pariin. Joka tapauksessa tunnistustestini osoittaa, että näyte Kainuun murteista ei ole sitä, miltä pohjoissavolaiset informantit odottavat *Kainuun murteen* kuulostavan. Lisäksi aineisto toistaa jo keskisuomalaiskatkelman kohdalla esiin nousseen ilmiön: muukin kuin pohjoissavolainen murre voi kuulostaa *savolta*, vaikka maantieteellisesti maallikot hahmottavat *savon* lähinnä pohjoissavolaisten murteiden alueelle.

Keskipojalaisnäyte tulkittiin usein *karjalaiseksi* – varsinkin verrattuna Tohmajärvinäytteeseen, jota vain pieni osa haastateltavista (kolme informanttia) piti täysin muihin murteisiin sekoittumattomana (*Pohjois-Karjalan murteena*. 40:stä vastaajasta 16:n mielestä Haapavesi-näyte oli kokonaan *karjalaista* murretta tai siinä oli huomattava osuus *karjalaa*. Tällöin 12 haastateltavaa viittasi lähinnä pohjoiskarjalaiseen karjalaisuuteen ja neljä informanttia kielitieteellisesti määriteltynä kaakkoismurteeseen karjalaisuuteen. (*Pohjois-Karjalan murre* oli yleisin yksittäinen nimitys (kahdeksan vastausta). Muita, harvakuiksi jääneitä määritelmiä olivat *savokarjalainen murre*, *karjalan* ja *savon* sekoitus, *Kainuun* ja *Karjalan murteen* sekoitus, *karjalaispainotteinen* puhetapa, *Etelä-Karjalan murre*, siirtokarjalaisten puhuma *Karjalan murre* sekä *Karjalan puoleen* Imatralle sijoittuva murre (ilman tarkkaa nimitystä).

Karjalaisuuden lisäksi keskipojalaiskatkelmasta löydettiin savolaisuutta. Seitsemän vastaajaa nimesi näytteen kokonaisuudessaan *savoksi* tai *eteläsavoksi* (yksi tapaus). Lisäksi viiden haastateltavan mielestä puhutavassa oli yhtenä osana savolaisuus, vaikkei sitä kokonaisuutena voinut *savoksi* nimittääkään (esimerkiksi edellä jo mainituksi tullut *karjalan* ja *savon* sekoitus). Kolmas vastausten keskittymä koskee pohjalaisuutta. Kuusi haastateltavaa määritteli näytteen *Pohjanmaan*, *Pohjois-Pohjanmaan* tai *Etelä-Pohjanmaan murteeksi*. Lisäksi seitsemän informantin mielestä näytteessä kuului pohjalaisuutta, josta ei kuitenkaan haluttu juontaa koko puhutavan nimitystä (yksi haastateltava puhui vain *Seinäjoesta* mainitsematta *Pohjanmaata*). Yksi tapa tulkita katkelma oli kuulla siitä nimenomaan pohjalaisuuden ja savolaisuuden sekoitetta. – Kuusi vastausta ei lukeutunut mihinkään edellä mainituista ryhmistä.

Pohjanmaan murre ei ole maallikoilla marginaalinen murrenimitys. Palanderin (2005c: 62; 2007: 27) aineistossa yli puolet sekä karjalaisvastaajista että pääkaupunkiseutulaisista mainitsi kyseisen puhutavan. Palander (2005c: 80) kuitenkin toteaa, että ainakin karjalaisnuoret viittaavat *Pohjanmaan murteella* lähinnä Etelä-Pohjanmaalle (myös esimerkiksi Björkbackan [2002: 58] veteliläisinformantit hahmottivat *pohjalaisuuden* eteläpohjalaisuudeksi). Tunnistustestissäkin termi *Pohjanmaan murre* nousi esille. Se mainittiin kuitenkin niin harvoin, ettei ole luontevaa lähteä väittämään, minkä alueen kielimuotoa pohjoissavolaiset sillä yleensä tarkoittavat. Sen sijaan termit *Pohjois-Pohjanmaan murre* ja *Etelä-Pohjanmaan murre* antavat hieman tarkemmin olettaa, minkä alueen kielestä informantti haluaa puhua. Voitanee arvioida, ettei *pohjalaisuus* ole haastateltavilleni yleisesti ottaen vieras käsite. Testini osoittaa, että näyte keskipojalaismurteista ei yleensä täytä odotuksia puhtaasta pohjalaisuudesta. Sen sijaan näyte Länsi-Suomesta mieltyy usein *karjalaksi*; testi paljastaa, että maantieteellisesti lähinnä *savon* itäiseen naapurisiin hahmottuvan *karja-*

laisen murteen oletetaan poikkeavan huomattavan paljon oman kotiseudun puhetavasta (huomaa toisaalta, että myös *savo*-vastauksia oli seitsemän).

Pohjalaisnäytteen puheenaihe on saattanut jossain määrin vaikuttaa murrearvioihin: Sortavalan-matkan muistelu on voinut ohjata informanttejani mieltämään murteen *karjalaiseksi*.¹ Puheenaiheella ei voi kuitenkaan kokonaan selittää vastauksia. Lisäksi karjalaisen naapurimurteen arvioidaan joka tapauksessa poikkeavan oman asuinseudun *Savon murteesta* todellisuutta paljon enemmän.

Jos maallikoiden ja kielentutkijoiden murrenimityksistä halutaan etsiä vastaavuuksia murrekarttatehtävien perusteella, niin pohjoissavolaisia murteita vastaa kutakuinkin maallikoiden termi *Savon murre* ja itäisiä savolaismurteita (*Pohjois-*)*Karjalan murre* – *Karjalan murre* kuitenkin yhdistetään huomattavan usein Etelä-Karjalaankin. Keski-Suomen ja Kainuun murteista puhutaan yhtälailla fennistien kuin maallikoidenkin keskuudessa, mutta viimeksi mainituilla termit ovat verrattain harvalukuisia ja ainakin *Keski-Suomen murretta* saatetaan maallikoiden mielestä puhua todellista etelämpänä. Jos keskipohjalaisille murteille halutaan etsiä vastine, siihen sopinee parhaiten termi *Pohjanmaan murre*. Kuitenkin sillä saatetaan yleensä tarkoittaa vain eteläpohjalaista puhetapaa. (Ks. esim. Arve 2002: 41–46; Mielikäinen–Palander 2002: 93–94; Palander 2005c: 67–80; 2007: 27–33.)

Mikäli pidetään mielessä nämä kielitieteilijöiden ja maallikoiden termit toistensa summittaisina vastaavuuksina, testini näytteet tunnistettiin taulukon 4.3 osoittamalla tavalla.² Niin murrenimitysten kuin pitäjävälintojenkin (ks. taulukko 4.1) perusteella pohjoissavolaiset maallikot tunnistavat parhaiten oman kotiseutunsa puhetavan. Sen sijaan katsaus murrenimityksiin osoittaa, ettei (*Pohjois-*)*Karjalan murre* ole niin helppo tunnistaa, kuin pelkkien pitäjävälintojen tarkastelu antaa olettaa: vaikka 25 haastateltavaa 40:stä sijoitti Tohmajärvi-näytteen itäisten savolaismurteiden alueelle, vain 11 vastaajaa nimitti sitä (*Pohjois-*)*Karjalan* tai *Itä-Karjalan murteeksi*, ja silloinkin kahdeksan informanttia löysi *karjalan* seasta myös *savoa*.

Pelkkien pitäjävälintojen perusteella kaksi vastaajaa tunnistaa keskipohjalaiset murteet. Murrenimitysten tarkastelu osoittaa, että (pohjois)pohjalaisuuden jäljillä oli itse asiassa viisi informanttia (arviot eteläpohjalaisuudesta eivät ole luvussa mukana). Risti-järvi-näytteen puolestaan sijoittaa maantieteellisesti oikealle alueelle useampi haastateltava kuin näytteen nimeää jonkinlaiseksi *Kainuun murteeksi*, mutta kummallakaan tavalla tarkasteltuna Kainuun murteen tunnistaminen ei yllä edes viidesosaan haastatteluja. Keski-Suomen murre osoittautui kokonaisuutena hankalaksi tunnistaa – niin pitäjävälintojen kuin murrenimitystenkin perusteella.

¹ Tässä tapauksessa saatettaisiin esimerkiksi ajatella, että itäsuomalaiset tekevät muita useammin retkiä lähellä sijaitsevaan rajantakaiseen Karjalaan. – Ks. myös kuuntelutestiä, jossa saksalaisopiskelijat arvioivat englannin varieteetteja ympäri maailmaa. Eteläafrikkalaismiehen katkelma, jossa puheenaiheena ovat krokotiilit, arvioitiin huomattavan usein tallennetuksi Australiasta. Krokotiilit assosioituvat voimakkaasti Australiaan. (Stephan 1997: 103–104.)

² Tässä tarkoitan *tunnistamisella* näytteen nimeämistä sellaiseksi murteeksi, joka vastaa suurin piirtein nimitystä, jota maallikoiden on todettu käyttävän tietyn alueen kielestä.

Taulukko 4.3. Kuuntelutestissä tunnistetut näytteet, kun kriteerinä on näytteen puhetapaa lähinnä vastaava maallikoiden murrenimitys (informantteina syntyperäiset pohjoissavolaiset, N = 40).

näyte ja informanttien käyttämä nimitys	näytteen tunnistaneiden informanttien määrä
Kuopio-näyte: <i>savo</i> (myös esim. <i>eteläsavo</i>)	34
Tohmajärvi-näyte: (<i>Pohjois-</i>) <i>Karjalan murre</i> (tai <i>Itä-Karjalan murre</i>)	11*
Haapavesi-näyte: (<i>Pohjois-</i>) <i>Pohjanmaan murre</i>	5
Ristijärvi-näyte: <i>Kainuun murre</i> tai <i>eteläkainuulainen murre</i>	3
Kinnula-näyte: <i>Keski-Suomen murre</i> , <i>Keski-Suomeen verrattava murre</i> tai <i>Väli-Suomen puhetyyli</i>	3

* Mukana ovat arviot, joissa murre nimettiin (*Pohjois-* tai *Itä-*)*Karjalan murteeksi*, jonka seassa kuuluu savolaista ainesta.

Kuten on tullut jo esille, *savolta* voi kuulostaa muukin kuin pohjoissavolainen murre. Olen koonnut taulukkoon 4.4, kuinka monesti eri näytteet nimettiin *savoksi*. Oman koti-seudun puhetavan lisäksi Keski-Suomen murteet kuulostivat huomattavan usein *savolta*. Sen sijaan varsinkin pohjoiskarjalais- ja keskipohjalaiskatkelmat määriteltiin verrattain harvoin *savoksi*. Etenkin Kainuu- ja keskipohjalaisnäytteille oli ominaista, ettei niihin sopivasta murrenimityksestä syntynyt selvää enemmistön näkemystä. Pohjoiskarjalaisnäytteestä puolestaan muodostui valtaosan mielipide, mutta puhetapa määriteltiin useimmiten murteitten sekoitteeksi eikä yhdeksi tietyksi murteeksi. Siitä, millä nimityksellä osaa naapurimurteista tulisi kutsua, ei syntyperäisillä pohjoissavolaisilla maallikoilla näin ollen ole selvää enemmistön näkemystä, kun murteet ovat arvioitavina aitojen näytteiden perusteella. Edes sillä, että naapurimurre kuuluu jo kielitieteellisesti määriteltynä toiseen päämurteeseen, ei ole merkitystä – lähes yhtä kirjavasti voidaan määritellä niin Kainuun murre kuin keskipohjalaismurrekin.

Taulukko 4.4. Kuuntelutestin murrenäytteiden nimeäminen savoksi, informantteina syntyperäiset pohjoissavolaiset (N = 40).

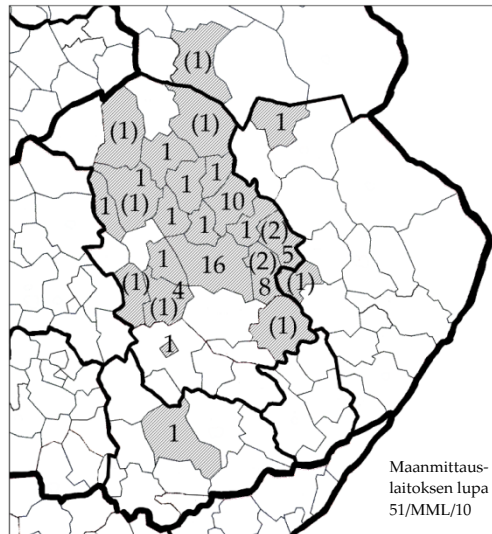
näyte	näytteen savoksi nimenneiden informanttien määrä
pohjoissavolaiset murteet	34
Keski-Suomen murteet	22
Kainuun murteet	11
Pohjois-Karjalan murteet	8*
keskipohjalaiset murteet	7

* Luvusta puuttuvat ne informantit, joiden mielestä näyte oli sellaista *Etelä-Savon murretta* tai *Etelä-Savossa puhuttua Savon murretta*, jossa *savon* ja (*Pohjois-*)*Karjalan murteen* kuuluu olla sekoittuneina.

4.1.3. Savon murteen alue tunnistustestin mukaan

Tunnistustestini tarjoaa menetelmän tarkastella maallikoiden käsityksiä murrealueiden sijoittumisesta. Koska informantit nimesivät näytteissä puhuttavat murteet ja sijoittivat ne valitsemiinsa pitäjiin, voidaan esittää yhteiset kartat siitä, millä seuduilla tiettyjä murteita ajatellaan puhuttavan. Tässä alaluvussa tarkastelen erityisesti käsityksiä *savon* alueesta. Olen koonnut kartat koko aineistosta. Kun esimerkiksi esittelen, minne *eteläsavo* on sijoitettu, mukana ovat kaikki aineistossa esiin tulleet *eteläsavon* alueeksi nimetyt paikkakunnat. Koska jokainen informantti ($N = 40$) arvioi viittä murrenäytettä, vastausten kokonaismäärä on 200. Tämän luvun kartoissa pitäjiin merkityt numerot viittaavat siihen, kuinka monessa näytekohteisessa vastauksessa niiden osoittamat paikkakunnat valittiin.

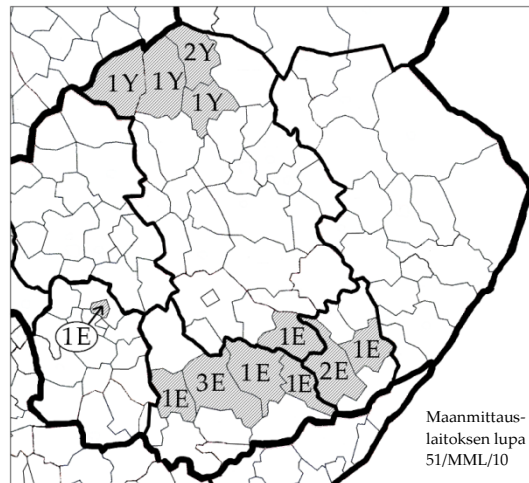
Karttaan 4.6 olen koonnut pitäjät, joihin informanttini sijoittivat *Savon murteen*. Pelkät numerot viittaavat tapauksiin, joissa (*Pohjois-*)*Savon murre* mainittiin ilman lisämääritelmää. Sulkeissa olevin numeroin olen merkinnyt tapaukset, joissa *savoksi* nimetyn murteen seassa on sanottu olevan jotain vierasta ainesta tai joissa *savo* on määritelty *slanginomaiseksi*. Pohjois-Savon maakunta hahmottuu selvästi *savon* ydinalueeksi – poikkeamia sen ulkopuolelle on vain kuusi, ja niistäkin kaksi on vielä kielitieteellisellä pohjoissavolaisten murteiden alueella (Pieksämäki ja Heinävesi).

Kartta 4.6. Pitäjät, joissa syntyperäisten savolaisten ($N = 40$) mukaan puhutaan Savon murretta. (Pitäjiin merkityt numerot viittaavat siihen, kuinka monesti niiden osoittama paikkakunta mainittiin. Koska jokainen informantti arvioi yhteensä viittä murrenäytettä, suurin mahdollinen arviointtien lukumäärä on 200. Sulkeissa olevat numerot viittaavat tapauksiin, joissa *savoksi* nimetyn murteen seassa on sanottu olevan jotain vierasta ainesta tai joissa *savo* on määritelty slanginomaiseksi.)

Tyypillistä on, että tietyn murrealueen hahmottavat tarkimmin ne, joiden oman koti-seudun puhetapa kuuluu kyseiselle alueelle (ks. esim. Preston 1989: 37, 39; ks. myös esim. Arve 2002: 45; Vaattovaara–Soininen–Stojanov 2006: 243; Mielikäinen 2008: 69). Toisin kuin eräissä muissa aineistoissa, muun muassa Etelä-Savo jää tässä *savon* ulkopuolelle (ks. esim. eteläkarjalaisnuorten sekä pääkaupunkiseudun nuorten arvioita, Palander 2005c: 66; 2007: 33; ks. myös Törnqvist [2004: 30], jonka savolaisinformantit sijoittivat *savon* etelärajan yleensä Mikkelin tienoille). – Haastateltavieni käsitys *savon* maantieteellisestä alueesta vastaa hyvin yleisessä kielenkäytössä olevaa termiä *Savon murre*: kun esimerkiksi murteellisessa kirjallisuudessa jonkin sanotaan olevan *savoa*, kieli myötäilee nimenomaan pohjoissavolaisia murteita eikä esimerkiksi eteläsavolaisia murteita (Palander 2005c: 64).

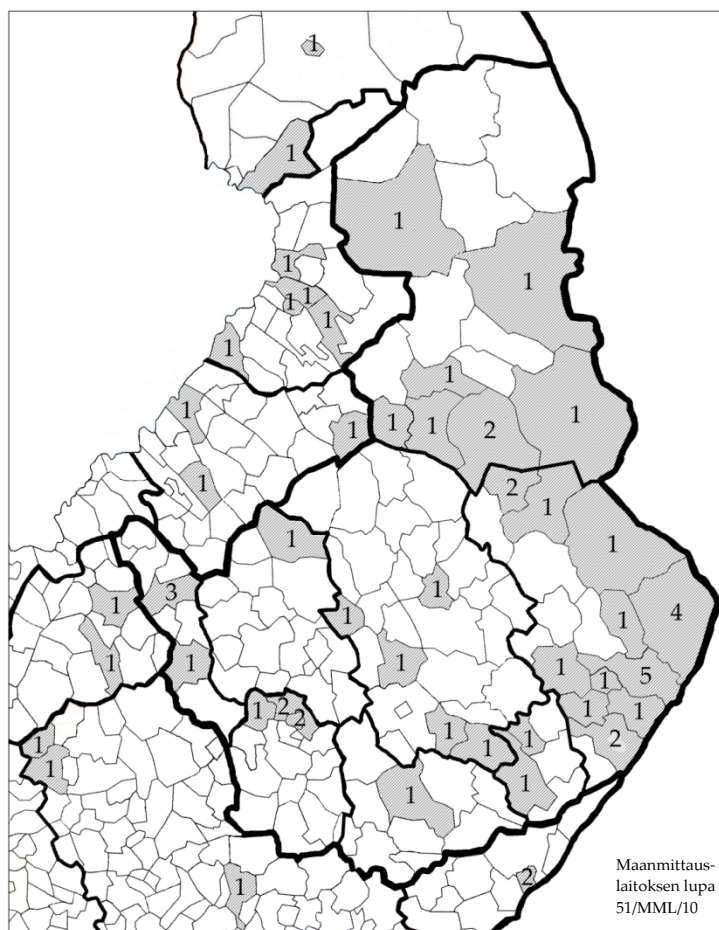
Etelä-Savon murre (tai *Etelä-Savossa* puhuttu *savo*) sijoitettiin Etelä-Savon maakunnan alueelle – poikkeuksena on kerran valittu Jyväskylä (ks. kartta 4.7, lyhenne E). *Ylä-Savon murre* (tai *Ylä-Savossa* puhuttu *savo*) puolestaan hahmotettiin pohjoissavolaisten murteiden alueen pohjoispitäjiin (lyhenne Y).¹ Aiemmin etenkin *yläsavo* on tullut harvoin esille muualta kuin Savosta kotoisin olevien informanttien aineistoissa. – Koska sekä *Etelä-Savon murteeseen* että varsinkin *Ylä-Savon murteeseen* on verrattain vähän viittauksia, tarkastelen aineistoa tässä vielä informanttien lukumäärän näkökulmasta: Kaikki *eteläsavo*-vastaukset ovat peräisin eri haastateltavilta. Sen sijaan karttaan merkityt viisi *yläsavo*-vastausta ovat peräisin neljältä eri informantilta.

Kartta 4.7. Pitäjät, joissa syntyperäisten savolaisten (N = 40) mukaan puhutaan Etelä-Savon murretta (lyhenne E) tai Ylä-Savon murretta (lyhenne Y). (Pitäjiin merkityt numerot viittaavat siihen, kuinka monesti niiden osoittama paikkakunta mainittiin. Koska jokainen informantti arvioi yhteensä viittä murrenäytettä, suurin mahdollinen arviointien lukumäärä on 200.)

¹ Karttaan voisi merkitä vielä yhden Iisalmi-vastauksen: näytteen *savon* painotettiin sijoittuvan »pohjosempaan päin» verrattuna Kuopion alueeseen. Varsinaisesta *yläsavolaaisuudesta* ei tällöin kuitenkaan mainittu.

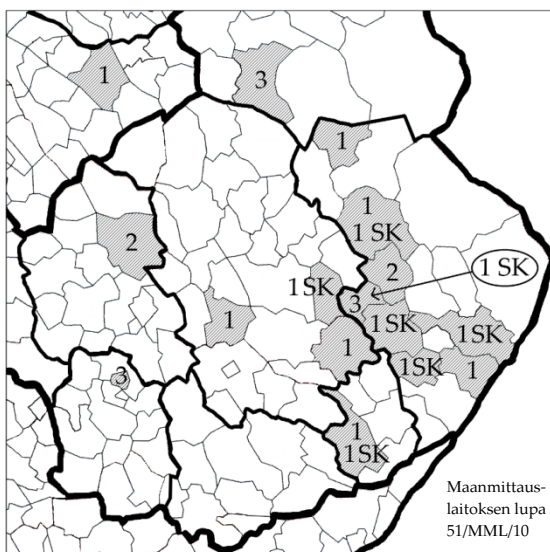
Savon murteen aluetta voidaan lähestyä myös siitä näkökulmasta, missä *savoa* ei ajatella puhuttavan. Karttaan 4.8 merkittyihin pitäjiin hahmottuivat murteet, jotka eivät ole *savoa* ja joissa ei edes ole kuultavissa *savoa*. Viisi pitäjistä sijoittuu kielitieteelliselle pohjoissavolaisten murteiden alueelle. Muuta kuin *savoa* ajatellaan puhuttavan etenkin Pohjois-Karjalan, Kainuun ja Pohjois-Pohjanmaan maakunnissa. – Muistettakoon, että pitäjääarviot pohjautuvat savolais- ja keskipohjalaismurteiden näytteisiin. Mikäli mukana olisivat olleet esimerkiksi näytteet Helsingistä ja Enontekiöltä, kartta muun kuin *Savon murteen* alueesta käsittäisi todennäköisesti alueita myös Etelä-Suomesta ja Lapista, jotka

Kartta 4.8. Pitäjät, joissa syntyperäisten savolaisten (N = 40) mukaan puhutaan murretta, joka ei ole *savoa* ja jossa ei ole myöskään osittain kuultavissa *savoa*. (Pitäjiin merkityt numerot viittaavat siihen, kuinka monesti niiden osoittama paikkakunta mainittiin. Koska jokainen informantti arvioi yhteensä viittä murrenäytettä, suurin mahdollinen arviointien lukumäärä on 200.)

tunnetusti ovatkin muuta kuin *savon* aluetta. Kartta muusta kuin *savon* alueesta ei siis tämänkaltaisessa tunnistustestissä kerro laaja-alaisesti totuutta siitä, missä pohjoissaavolaisten maallikoiden mielestä puhutaan muuta murretta kuin *savoa*.

Edellä mainituissa tapauksissa murteille on annettu nimi tai nimeämättä jääneestä puhetavasta on täsmennetty, ettei siinä ole lainkaan *savoa*. Toisinaan puhettavan ajateltiin sisältävän *savoa*, mutta sitä ei voinut haastateltavien mielestä nimetä miksiäkään erilliseksi murteeksi vaan se kuulosti jonkinlaiselta nimeämättömältä murteiden sekoitukselta – esimerkiksi *savon* ja *karjalan* sekoitukselta. Tapaukset olen merkinnyt (pelkin) numeroin karttaan 4.9. – Myös Arven aineistossa kieltä kuvailtiin toisinaan usean murteen sekoitukseksi. Tämän lisäksi murteiden »sekoittumisella» viitattiin murteen tasoittumiseen alueellisesti erottumattomaksi kielimuodoksi. (Arve 2002: 14, 61.)

Kartta 4.9. Pitäjät, joissa syntyperäisten savolaisten ($N = 40$) mukaan puhutaan sellaista nimeämättömää murteiden sekoitusta, jonka yhtenä osana on savo, sekä pitäjät, joissa puhutaan savokarjalaa (lyhenne SK). (Pitäjiin merkityt numerot viittaavat siihen, kuinka monesti niiden osoittama paikkakunta mainittiin. Koska jokainen informantti arvioi yhteensä viittä murrenäytettä, suurin mahdollinen arviointien lukumäärä on 200.)

Aineistossani ei käytetä murteiden sekoitusten niminä sellaisia termejä kuin *sekoitemurre* saati *välimurre* tai *siirtymämurre* (vertaa kielitieteilijöiden termeihin); puhetapa kuvaillaan sanallisesti murteiden sekoitukseksi. Maantieteellinen sijainti sekoitteille kuitenkin annetaan. Aineistossani poikkeuksellinen on termi *savokarjala* (kartassa 4.9

lyhenne SK).¹ Siitä puhui seitsemän informanttia, ja ainakin kuusi heistä viittasi termillä murteiden sekoitteeseen. *Savokarjalaa* ei siis pidetty yhtenä omana murteenaan samalla tavoin kuin esimerkiksi puhdasta *savoa* pidettiin (vertaa Palanderiin [2005c: 58], jonka informantti on eri kannalla; ks. myös sulkavalaisten kuvauksia kotiseutunsa *savokarjalaisesta* murteesta, Lignell 2007: 70–71). – Kun nimeämättömän murteen yhdeksi osaksi määriteltiin *savo* tai kun puhetapa nimettiin *savokarjalaksi*, kaksi kolmasosaa valituista pitäjistä kerääntyivät pohjoissavolaisten murteiden alueen reunoille (sisä- tai ulkopuolelle).

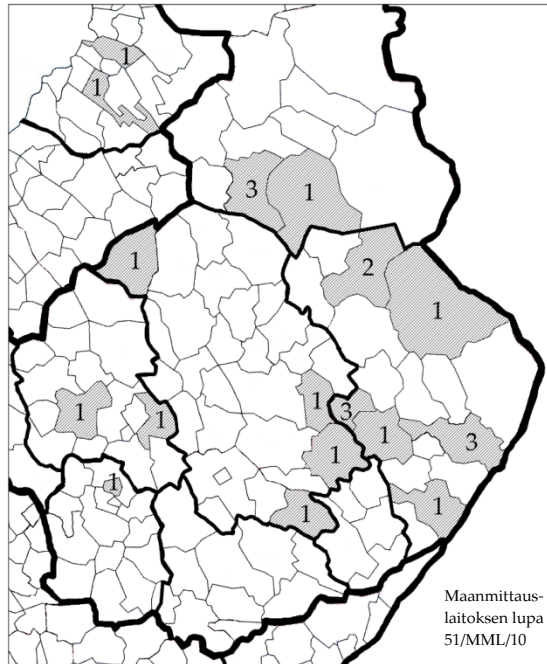
Toisinaan puhetapa nimettiin tietyksi murteeksi mutta sen seasta kuultiin jotain muutakin murretta; nämä tapaukset muodostavat toisen ryhmän murteiden sekoitteita. Näyte voitiin nimetä esimerkiksi *Etelä-Karjalan murteeksi*, jonka joukossa on savolaista ainesta. Olen merkinnyt karttaan 4.10 tapaukset, joissa puhetavasta löydettiin savolaista ainesta mutta joissa murre nimettiin muuksi kuin *Savon murteeksi*. Yli puolet valituista pitäjistä sijoittuu pohjoissavolaisten murteiden alueen laiduille – alue on siis samantapainen kuin edellä *savoa* sisältävien *sekoitemurteiden* tapauksessa (ks. kartta 4.9). Noin viidesosassa vastauksia valittiin pitäjä valtakunnan itärajalta. Kartasta voi havaita vielä sen, että suosituin yksittäinen seutu on kielitieteellinen itäisten savolaismurteiden alue ja laajemmin tarkasteltuna koko kielitieteellinen savolaismurteiden alue.²

Kun tunnustustestin perusteella kootaan jonkin murteen alue, kyse on ydinalueesta: on oletettavaa, että haastateltava sijoittaa tietyn murteelta kuulostavan näytteen pitäjään, jolla hän ajattelee murretta puhuttavan kaikkein todennäköisimmin. Toisin kuin murrekarttatehtävissä ei tunnustustestin perusteella välttämättä ilmene, minne asti tietyn murteen alueen kuvitellaan ydinalueeltaan ulottuvan. Kuitenkin kun tarkastellaan, millä alueella tiettyä murretta ei enää ajatella puhuttavan, voidaan saada tietoa oletetuista murteiden raja-alueista. Kartan 4.8 perusteella ainakin yksi *Savon murteen* raja sijoittuu aineistossani Pohjois-Savon ja Pohjois-Karjalan maakuntien rajalle ja toinen Pohjois-Savon ja Kainuun maakuntien rajalle (ks. myös kartta 4.6).

Murrekarttatehtävissä ei juuri ole yleistä piirtää *väli-* tai *siirtymämurteita* eli kansanomaisemmin *sekoitemurteita*, vaikka toisinaan alueitten välille saattaa kyllä jäädä millekään murteelle määrittelemättömiä, pieniä tai suuriakin alueita (ks. esim. Niedzielski–Preston 2000: 58; Palander 2005c: 58–59). Kun murrealueita esitellään sanallisesti, ei kuitenkaan ole tavatonta tuoda esiin havaintoja murteiden sekoittumisesta. Esimerkiksi Pohjois-Karjalan länsilaidalla maallikot ovat havainneet puheeseen sisältyvän jo savolaista ainesta (Palander–Nupponen 2005: 38–39) ja *Kainuun murretta* on puolestaan kuvailtu *savon* ja *karjalan* »sekoitukseksi» (Palander 2005c: 67). Kartta 4.9 havainnollistaa, kuinka tunnustustestin avulla on mahdollista haarukoida nimeämättömien *sekoitemurtei-*

¹ Ks. lisäksi aiemmin mainitut *Etelä-Savon murre* ja *Etelä-Savossa* puhuttu *Savon murre*, jotka määriteltiin *savon* ja (*Pohjois-*)*Karjalan murteen* sekoitukseksi, sekä *Keski-Suomen murre*, joka tarkennettiin kerran sekoitukseksi *savoa* ja *Pohjanmaan murretta*.

² Kun murteiden sekoitteista puhuttiin, puhujan arveltiin hyvin harvoin olevan taustaltaan muuttaja. Jos näytteessä arveltiin kuultavan esimerkiksi *Pohjois-Karjalan murretta*, jonka seassa on *savoa*, puhujaa ei yleensä sijoitettu Pohjois-Savoon ja sanottu hänen muuttaneen sinne Pohjois-Karjalasta. Aineistosta siis todella erottui alueita, joilla haastateltavien mielestä murteet sekoittuivat luontaisesti. – Toisaalta tehtävänanto on voinut saada haastateltavat olettamaan, että näytteitä ei ole tallennettu muuttajilta. Informanteilta on kysytty, mistä päin puhuja voisi olla kotoisin.

Kartta 4.10. Pitäjät, joihin syntyperäiset savolaiset ($N = 40$) sijoittivat sellaisen muuksi kuin savoksi nimetyn murteen, jonka joukosta he kuuluivat Savon murreta. (Pitäjiin merkityt numerot viittaavat siihen, kuinka monesti niiden osoittama paikkakunta mainittiin. Koska jokainen informantti arvioi yhteensä viittä murrenäytettä, suurin mahdollinen arviointien lukumäärä on 200.)

den maantieteellinen sijoittuminen. Tunnistustestissä murteiden sekoittumisesta myös puhuttiin huomattavan usein, mihin tehtävänanto osaltaan antaa edellytykset. Toinen usein esiin tuleva ilmiö ovat nimetyt murteet, joiden seassa ajatellaan olevan ainesta toisesta murteesta (ks. kartta 4.10). Testini havainnollistaa, kuinka maallikoilla voi olla käsitys tietyn murteen – esimerkiksi *savon* – ydinalueesta sekä seuduista, joissa vielä kuuluu saman murteen aineksia. Informanttieni mielestä Pohjois- ja Etelä-Savon maakunnat ovat *savon* ja *eteläsavon* ydinaluetta ja muut murteet, joiden joukossa *savoa* voi kuulla, keskittyvät lähes poikkeuksetta kielitieteelliselle savolaismurteiden alueelle. *Savon* alueen lisäksi maallikoilla on siis käsitys *savoa* osittain sisältävästä murrealueesta – ikään kuin kielitieteilijöiden savolaismurteista. Huomattakoon myös se, että kaksi kertaa nimetty, *savoa* sisältävä murre on merkitty pohjoispohjalaisten murteiden seudulle. Maallikoilla voi olla huomioita siitäkin, että Oulun tietämällä puhe kuulostaa hieman savolaiselta. Karjalaisnuoret ovat Palanderin (mas. 82) aineistossa luonnehtineet alueen puhutavan olevan »lappalaisten *savoa*».

Aineistossani oltiin useimmiten sitä mieltä, että Pohjois-Savossa puhutaan *savoa*. Huomiota herättävää sen sijaan on, kuinka Pohjois-Karjalassa puhuttavasta murteesta ei muodostu enemmistön yhteistä käsitystä. Välillä naapurimaakunnassa ajatellaan (näiden

näytteiden valossa) puhuttavan muuta murretta kuin *savoa*, välillä savolaisuuden puolestaan ajatellaan olevan osa pohjoiskarjalaista puhetapaa. Näkemykset vaihtelivat myös Kainuun murteiden alueen puhetavasta – tosin pienemmässä mittakaavassa, koska näytteet sijoitettiin alueelle harvemmin kuin itäiseen naapurimaakuntaan. Pohjoiskarjalaisesta puhetavasta monet informantit olivat muodostaneet käsityksen, mutta näkemykset olivat kovin moninaisia tarkasteltaessa koko ryhmän vastauksia.

4.2. SAVON KRITTEERIT

Esittelen luvussa 4.2, millä perusteella syntyperäiset savolaisinformantit tunnistivat kuuntelutestin näytteistä *Savon murteen*. Tarkastelen erillisissä alaluvuissa (4.2.1–4.2.5) huomioita äänne- ja muoto-opillisista, prosodisista, leksikaalisista, syntaktisista ja pragmaattisista piirteistä. Lopuksi selvitän luvussa 4.2.6, millaisia *savon* alamurteita haasteltavat kuvailivat.

Kun informantit perustelivat, mistä päin näytteiden puhujat ovat kotoisin, he luettelivat lähes aina kielenaineesimerkkejä. Mielikäinen (2005a: 99) määrittelee *kielenaineesimerkeiksi* »kaikki murteesta esitetyt jäljitelmät, kuten lauseet, lauseketjut, fraasit, muut kiteymät, sanat ja sananmuodot, sekä näitä pienemmät äänneainekset». Tunnistustestissä esiin tulleet kielenaineesimerkit ovat voittopuolisesti yksittäisiä sanoja ja sananmuotoja – sellaisia kuin vaikkapa *uamu* ja *livaska*. Lauseiden tai lauseketjujen jäljittely oli niitä selvästi harvinaisempaa, ja niin ikään sanoja ja sananmuotoja »pienempiä» äänneaineesimerkkeiksi luettiin verrattain vähän. Kielenaineesimerkkien lisäksi maallikoilla on tapana lähestyä murteita sanallisen kuvailun kautta. Mielikäinen (mp.) lukee sellaiseksi »erilaiset selitykset ja kuvailut, joissa ei esiinny kielenaineesimerkkejä». Omassa aineistossanikin tällaista sanallista kuvailua esiintyy. Osa siitä kytkeytyy välittömästi kielenaineesimerkkeihin (kuten myös Mielikäisen [mts. 100] aineistossa on käynyt): savolaisten muun muassa todettiin keksivän *omia sanoja*, ja samassa yhteydessä niistä annettiin esimerkkejä.

Lueteltuihin kielenaineesimerkkeihin sisältyi etenkin äänne- ja muoto-opillisia sekä leksikaalisia piirteitä. Syntaktisista, pragmaattisista ja varsinkin prosodisista piirteistä esimerkkejä annettiin verrattain vähän. Sanallista kuvailua kertyi melko tasaisesti muista paitsi syntaktisista piirteistä. Analysoin työssäni kaikkia informanttien havaintoja; maallikot tarkastelevat kieltä kokonaisvaltaisesti eivätkä erota kielestä tai sen käytöstä eri tasoja tutkijoiden tapaan, joten keskittyminen vain tietylle alueelle ei toisi oikeutta aineistolleni. Samalla työssäni tulee (aineistonkeruutavan suomissa puitteissa) esille se, millainen merkitys kielen eri tasoilla on maallikoille murteen tunnistamisessa. Tarkastelen työssäni vain alueellista murretta koskevia kommentteja.

4.2.1. Äänne- ja muoto-opillisten piirteiden arviointi

Esittelen seuraavassa, minkä äänne- ja muoto-opillisten piirteiden perusteella murrenäytteet luokiteltiin *savoksi*. Olen jakanut havainnot kahteen osa-alueeseen: Luvussa 4.2.1.1 tarkastelen kielenaineesimerkkejä, jotka ovat sanoja tai sananmuotoja (lyhyemmin *sanaesimerkkejä*). Niiden perusteella esitän, mitä piirteitä pidetään tyyppillisimpänä

savona.¹ Luvussa 4.2.1.2 tarkastelen piirteiden sanallista kuvailua sekä kielenaines-esimerkkejä, jotka ovat (sanaa »pienempiä») irrallisia äänteitä tai äännesekvenssejä (lyhyemmin *äänne-esimerkkejä*; äännesekvensseistä osa on sidonnaisia morfeemeja). Haastateltavien käsitys tyypillisistä savolaisuuksista tulee jo lähes kokonaan ilmi sanaesimerkeistä. Piirteiden sanallinen kuvailu puolestaan on pääosin sanaesimerkkien kommentointia (muun muassa muodosta *ennää* voidaan erottaa *kaksoiskonsonantti*). Samoin äänne-esimerkit on lähes poikkeuksetta yhdistetty sanaesimerkkeihin (muodossa *uamu* on »*uu aa* -juttu» ja niin edelleen). Laskelmat siitä, mitä piirteitä pidetään useimmin tyypillisenä *savona*, esitän sanaesimerkkien yhteydessä.

4.2.1.1. *Savon murteen rajaaminen sanaesimerkein*

Kun informantini perustelivat tunnistustestin näytteiden murretaustaa, sanaesimerkkejä lueltiin paljon. Tämä käy ilmi muun muassa seuraavasta haastateltavan SN15 perustelusta, jossa pohditaan Kuopio-katkelman kieltä:

Tuo vois ollav vaikka – – mejän nuapurista [naurua]. – – *Piättäny*. Minä jäin (siihen) kuuntelemaan (ku) oli niih haoskankuulosta. Niin niinnii sittem mutta kyllä minä näitä sanoja sain tähän. *Männä* – –. *Takkoo*. *Tekemmään* kahella ämmällä. *Alakaa*. *Iha*. *Hiljakseltaan*. *Piäsen*. *Karkurj*². – – *Mänin* no se oli tuo *männäk* kansa, *tulloo* – –. *Kaekki*. (Mitähä) *melekose*. *Julukee*. *Palakkoo*. *Mittää*. *Näättämö*, ja *näättelijä*. Sen nimi on Antti ja se o sillä om mehtäkoneffirma ja se oli joutuna tekemmään mehtäkonneella vielä töitä jä, tai sitte se oli muatalo ’isäntä ja oli pitänä, tuli äkillineh homma ja lähtees sinne. Ei, siis tuo oli, tuo oli niin tuttua ku voipi olla.

Olen poiminut haastatteluista kaikki sanaesimerkit sekä kirjannut, minä murteena niitä pidettiin. Tämän jälkeen olen laskenut, miksi murteeksi eri äänne- ja muoto-opilliset piirteet mieltyivät sanaesimerkkien perusteella. Tarkastelen aineistoani enemmistön mielipiteen kautta – yleensä aina löytyi joku, jonka näkemys poikkesi valtaosasta vastauksia. Esittelen tyypilliset savolaisuudet aluksi koko aineiston perusteella ja luon sen jälkeen piirteisiin näytekohտaisen katsauksen.

Taulukosta 4.5 näkyy, kuinka moni informantti (N = 40) määritteli jonkin piirteen *savoksi* vähintään kerran haastattelun kuluessa. Toiseksi taulukosta 4.5 käy ilmi, kuinka moni vastaaja luokitteli piirteen koko haastattelun aikana aina joksikin muuksi murteeksi kuin *savoksi* tai kuinka moni jäljitteli piirrettä, mutta ei kertaakaan määritellyt sen murretaustaa (taulukossa »piirre on muuta murretta»). Kolmanneksi on esillä niiden haastateltavien määrä, jotka eivät jäljitelleet piirrettä lainkaan. Selvästi yli puolet informanteista piti *savona* yleisgemiinaatiota, pitkän *a:n* ja *ä:n* pohjoissavolaisten murteiden mukaisia variantteja ensi ja jälkitavuissa (taulukoissa *mua*, *piä*; *suoloo*, *leipee*), *ee:n* labiaaliumista *e*-vartaloisten verbien aktiivin indikaatiivin preesensin 3. persoonassa (*tu[l]loo*) ja pohjoissa-

¹ Käytän työssäni termiä *tyypillinen* savolaisuuksia esitellessäni. Tyypillisiksi murteellisuuksiksi määrittelen piirteet, joita huomattavan useat informantit pitivät *savona*. En ota tässä tyypillisyydellä kantaa siihen, kuinka tärkeitä piirteet ovat yksittäisille informanteille. Esittelen piirteet aina sitä tyypillisemmiksi, mitä useammassa haastattelussa ne tulivat mainituiksi savolaisuuksina.

² Maallikot jäljittelivät liudennusta toisinaan liioitellen siten, että he äänsivät todellakin *j:n*.

volaisten murteiden mukaista svaavokaalia. Selvästi yli kolmasosa informanteista arvioi *mennä*-verbin *männä*-variantin, *u* ja *y* -loppuisten diftongien redusoituneet pitkävokaaliset variantit (*au*, *äy* > *aa*, *ää*) sekä aktiivin 2. partisiipin essiivimuotoisen variantin *savoksi*. Noin kolmasosa vastaajista määritteli *savoksi* itämurteille ominaisen sananloppuisen *i:n* kadon (*-i* > \emptyset), *t:n* heikon asteen katoedustuksen *h:n* jälkeisessä asemassa ([*ht* :] *h* \emptyset) sekä diftongien *ai*, *äi* ja *oi* redusoitumisen. Haastateltavien kuulema, geminaatta-*n:n* sisältävä variantti *kaapunnin* tai *kaupunnin* (näytteessä sanotaan *kaapunhjin*) ja liudennus olivat vastaajista runsaan viidesosan mielestä *savoa*.¹

Taulukko 4.5. Kuuntelutestin äänne- ja muoto-opillisia piirteitä sekä syntyperäisten pohjoissavolaisten arviot niiden murretaustasta. (Taulukon numerot viittaavat arvioijien [N = 40] lukumäärään.)

	piirre on <i>savoa</i>	piirre on muuta murretta	piirrettä ei jäljitely
yleisgeminaatio	33	3	4
<i>mua</i> , <i>piä</i>	32	4	4
<i>suoloo</i> , <i>leippee</i>	32	4	4
<i>ee:n</i> labiaalistuminen (<i>tu</i> [<i>l</i>] <i>loo</i>)	28	4	8
svaavokaali (savolaismurteet)	28	6	6
<i>männä</i>	17	3	20
<i>au</i> , <i>äy</i> > <i>aa</i> , <i>ää</i>	15	2	23
essiivipartisiippi	15	4	21
<i>-i</i> > \emptyset (itämurteet)	14	2	24
(<i>ht</i> :) <i>h</i> \emptyset	13	4	23
<i>ai</i> , <i>äi</i> ja <i>oi</i> -diftongien redusoituminen	13	4	23
<i>kaapunnin/kaupunnin</i>	9	1	30
liudennus	9	2	29

Taulukko 4.5 ei kerro vielä koko totuutta informanteilleni merkittävistä savolaisuuksista, vaan sen voi jopa sanoa johtavan harhaan eräiden piirteiden kannalta. Tämän vuoksi esittelen piirteitä vielä yksitellen syventymällä niiden määrittelyyn näytteittäin. Samalla mainitsen eräitä tarkennuksia taulukon 4.5 kokoamisperiaatteista. Aloitan tarkastelun piirteistä, joiden savolaisuus oli yksiselitteisintä.

Taulukon 4.5 perusteella **pitkän *a:n* ja *ä:n* diftongiutuminen ensi tavussa** pohjoissavolaisten murteiden mukaisesti *ua* ja *iä* -varianteiksi osoittautui yhdeksi merkittäväksi

¹ Käsittelen työssäni erikseen *ai*, *äi* ja *oi* -diftongien redusoitumista sekä *au* ja *äy* -diftongien redusoituneita *aa* ja *ää* -variantteja. On mahdollista, että sellaiset muodot kuin *vae* (tai *väi*) ja *kaappa* kuulostavat maallikoista erillisiltä ilmiöiltä; niiden arviointia on mielenkiintoista tarkastella erikseen. Lisäksi *i*-loppuisten diftongien redusoitumista sisältyy useisiin näytteisiini, *aa* ja *ää* -variantteja vain Kuopio-katkelmaan. Esittelen erikseen myös liudennusta sekä sellaista itämurteille ominaista sananloppuisen *i:n* katoa, jonka yhteydessä ei esiinny liudennusta näytteeni kielenainesesimerkeissä (*-i* > \emptyset). Liudennuksen ja pelkän sananloppuisen *i:n* kadon levikit poikkeavat toisistaan. Lisäksi sellaiset muodot kuin *tul* ja *tul'* ovat oletettavasti maallikon korvaan joka tapauksessa olennaisesti erilaiset.

savolaisuuden paljastavaksi piirteeksi. Taulukkoon 4.6 olen koonnut näytteittäin tiedot siitä, kuinka usein *ua* ja *iä* -variantteja pidettiin *savona*, kuinka monesti ne tulkittiin ai-noastaan joksikin muuksi murteeksi kuin *savoksi* ja kuinka moni ei jäljitellyt niitä lainkaan. *Savon murre* -vastaukset olen lisäksi jakanut kahteen ryhmään: osa *ua* ja *iä* -diftongeihin huomiota kiinnittäneistä informanteista määritteli myös koko näytteen *savoksi*, osan mielestä puolestaan näytettä ei kokonaisuutena voinut luokitella *Savon murteeksi*. Toisinaan informantit eivät kertaakaan määritelleet, mitä murretta heidän jäljittelemänsä piirre on. Kyseiset tapaukset olen merkinnyt kohtaan »piirre on muuta murretta». Pitäjien nimet viittaavat näytteiden alkuperään.¹

Taulukko 4.6. *mua, piä* -diftongiutumisen Savon murteen piirteenä näytteittäin tarkasteltuna, informantteina syntyneet pohjoissavolaiset. (Taulukon numerot viittaavat arvoijien [N = 40] lukumäärään.)

	Kuopio	Kinnula	Tohmajärvi
piirre ja koko näyte ovat <i>savoa</i>	25	16	6
piirre on <i>savoa</i>	1	4	16
piirre on muuta murretta	1	5	6
piirrettä ei jäljitely	13	15	12

Kuopio-näytteessä *mua, piä* -diftongiutumiseen kiinnitettiin usein huomiota ja sitä pidettiin selvästi tyypillisenä savolaisuutena. Myös Kinnula-näytteen perusteella piirteen savolaisuus on haastateltavilleni selvää. Keskisuomalaiskatkelmasta on kuitenkin tehtävä yksi huomautus: Näytteeseen sisältyy nimittäin vain yksi kielenainesesimerkki, jossa ensitavun *aa* edustuu *ua*-diftongina (*sua*). Muuten *aa:n* ja *ää:n* variantit ovat Keski-Suomen murteiden mukaisia *oa* ja *eä* -asuja (ks. litteroitu teksti liitteestä 1). Huomattavan moni haastateltavista kuitenkin kuuli *oa* ja *eä* -muodot pohjoissavolaisten murteiden mukaisesti *ua* ja *iä* -diftongeina (esimerkiksi *peättäjiltä* > *piättäjiltä*). Taulukoihin 4.5 ja 4.6 olen koonnut ne tapaukset, joissa näytteeseen sisältyvää *sua*-esimerkkiä on kommentoitu tai joissa keskisuomalaisvariantit on jäljitely pohjoissavolaisten murteiden mukaisessa asussa.

Tohmajärvi-näytteestäkin *mua, piä* -diftongiutuminen poimittiin usein tyypilliseksi savolaisuudeksi. Eroa Kuopio- ja Kinnula-katkelmien kommentointiin on kuitenkin siinä, että nyt valtaosa niistä, jotka määrittelivät diftongiutumisen *savoksi*, ei luokitellut näytettä kokonaisuutena *savoksi*.

Näytteiden välillä on eroa diftongiutumistapausten määrissä. Tohmajärvi-katkelmaan sisältyy vain kaksi tapausta, kun Kuopio-katkelmassa *ua* ja *iä* -variantteja tavataan yhdeksän kertaa. Poimittavana olevien sanaesimerkkien määrällä ei näyttänyt olevan huomattavaa vaikutusta siihen, kuinka usein ne esitettiin savolaisuuksiksi.

¹ Olen jättänyt taulukosta 4.6 pois Haapavesi-näytteen, jossa esiintyy keskipohjalaismurteille vieras ilmaus *suat*. Kuten olen jo todennut luvussa 3.2.1, diftongiutuminen kuuluu näytteessä vaimeasti ja lisäksi se sijoittuu kohtaan, jossa päällekkäispuhunta hankaloittaa kuulemistä. Variantti *suat* jäi täysin kommentoimatta, mikä ei ole yllättävää edellä mainituista syistä. Haapavesi-näytteen perusteella ei ole luontevaa tehdä päätelmiä piirteen merkittävydestä.

Tunnistustestissä diftongiutumisen merkittävyyttä on mahdollista verrata muiden piirteiden vahvuuteen: Kun 16 vastaajaa 40:stä ei pitänyt savolaiseksi tulkitsemastaan *mua*-diftongiutumisesta huolimatta Tohmajärvi-näytettä kokonaisuutena *savona*, lukuihin vaikutti pitkälti ensi tavun *ua*-diftongin ja *minä*-pronominin *mie*-variantin valtataistelu (näytteessä oli ainoastaan tapauksia, joissa ensi tavun pitkä *a* diftongiutui). Tuolloin valtaosa informanteista nimittäin huomautti, että *mie* on *karjalaa*, ja osin sen vuoksi koko näyte jäi heillä nimeämättä *savoksi*. Vaikka pitkän *a:n* ja *ä:n* pohjoissavolaiset ensi tavujen variantit ovat aiempien tutkimusten ja tämänkin työn Kuopio- ja Kinnula-näytteiden perusteella vahvasti savolaisuudeksi mieltäviä piirteitä, ne eivät välttämättä voita toista vahvaa murrepiirrettä eli usein *karjalaksi* tulkittua *mie*-varianttia. Toisaalta *mie*-edustuskaan ei ole niin vahva näyte karjalaisuudesta, että katkelman voisi kokonaisuutena määrittellä *Karjalan murteeksi*, kun *mie*-variantin rinnalla kuuluu savolaiseksi tulkittua *mua*-diftongiutumista. Monet syntyperäiset pohjoissavolaishaastattelvani mieltävät ensi tavun *aa:n ua*-variantin kuuluvan vain ja ainoastaan *Savon murteeseen*. Esimerkiksi sellaiseen läheiseen naapurimurteeseen kuin maantieteellisesti Pohjois-Karjalaan sijoitettuun *karjalaan* sen ei yleensä katsota kuuluvan. – Mira Kokkosen (2010: 30) pohjoissavolaisinformantit eivät jäljittele lainkaan diftongiutumista, kun tehtävänä on imitoida *Pohjois-Karjalan murretta*.

Myös **pitkän *a:n* ja *ä:n* *oo* ja *ee* -edustus jälkitävöissa** (lyhyemmin *suoloo, leipee* -monoftongiutuminen) on selvästi savolaisuudeksi tulkittu piirre. Näytteittäin tarkasteltuna *suoloo, leipee* -variantit ovat merkittäviä savolaisuuksia etenkin Kuopio- ja Tohmajärvi-katkelmien perusteella (ks. taulukko 4.7). Pohjoiskarjalaisnäytteessä toistuu sama ilmiö kuin ensi tavujen tapauksessa: *oo* ja *ee* -edustus kuulostaa huomattavan usein *savolta* mutta näytettä ei kokonaisuutena määrittellä sen perusteella *savoksi* niin usein kuin Kuopio-katkelmaa. Kinnula-näytteestä *oo* ja *ee* -edustusta ei yleensä koettu tyypilliseksi savolaisuudeksi. Taustalla on kuitenkin se, että jälkitävöjen *aa* ja *ää* edustuvat katkelmassa keskisuomalaisvariantteina (*enneä, henkilökuntoa, hyödyntä, ottoa, pitteä, rahhoa, ylläpitteä*). Toisin kuin ensi tavujen tapauksia niitä kuultiin tällä kertaa harvoin pohjoissavolaisten murteiden mukaisissa asuissa (jäljitelminä *ottoo* ja *rahho*). Monoftongiutumistapausten määrissä on eroa näytteittäin (Kuopio 7, Tohmajärvi 2), mutta sillä ei näyttänyt olevan vaikutusta tuloksiin.

Taulukko 4.7. *suoloo, leipee* -monoftongiutuminen Savon murteen piirteinä näytteittäin tarkasteltuna, informantteina syntyperäiset pohjoissavolaiset. (Taulukon numerot viittaavat arvioiden [N = 40] lukumäärään.)

	Kuopio	Kinnula	Tohmajärvi
piirre ja koko näyte ovat <i>savoa</i>	21	6	5
piirre on <i>savoa</i>	1	–	17
piirre on muuta murretta	3	1	5
piirrettä ei jäljitely	15	33	13

Niin ikään *oo* ja *ee* -edustuksen merkittävyyttä savolaisuutena voidaan tarkastella siitä näkökulmasta, mitä muita piirteitä vahvempi se on. Aivan kuten *uamu* häiritsee pohjois-

karjalaisnäytteen tulkitsemista puhtaaksi *Karjalan murteeksi* toistuvasta ja tunnetusta karjalaisuuden tunnuspiirteestä *mie* huolimatta, myös *markkoo*-variantti on vahva tunnuspiirre *minä*-pronominin *mie*-variantin rinnalla. 17 informanttia 40:stä määritteli *savoksi* muodon *markkoo* mutta ei arvioinut näytteen olevan kokonaisuutena *Savon murrettä*. Kaikki heistä pitivät *mie*-varianttia (yhtenä) syynä, miksi näyte ei kuulostanut kokonaisuutena *savolta*. Aivan kuten *uamu* ja *mie* -varianttien ei ajatella voivan kuulua sekoittumattomaan murteeseen, ei myöskään *markkoo* ja *mie* -asujen odoteta esiintyvän puhtaassa murteessa. *Markkoo* on vahvasti savolaiseksi hahmottuva ilmaus ja ensi tavujen diftongiutumisen tavoin pitkän *a:n* edustus jälkitavussa tavallaan omitaan oman kotiseudun eli *Savon murteen* piirteeksi, joka ei voi esiintyä toisessa murteessa. – Huomattavaa on jälleen, ettei *oo*-edustuksen vahvuus kuitenkaan riitä päihittämään (yleensä) karjalaiseksi mieltynyttä *mie*-varianttia: *oo*-edustuksesta huolimatta koko näyte ei mielly *savoksi* huomattavan usein.

Eräissä vastauksissa jälkitavujen *oo* ja *ee* -edustus koettiin myös yleisgemmaatiota vahvemmasi murrepiirteeksi – tai tarkemmin ilmaistuna jälkitavujen *oo* ja *ee* -edustuksen puuttuminen. Esimerkiksi Kinnula-näytteestä kuultu muoto *rahhaa* ei joidenkuiden mielestä kuulostanut *savolta*, koska savolaiset sanoisivat *rahho* (todellisuudessa Kinnula-näytteeseen sisältyy variantti *rahhoa*). Sama ilmiö toistui Ristijärvi- ja Haapavesi-katkelmien kommentoinneissa. Palander (2008: 336; myös 1987a: 42) on havainnut, kuinka maallikot saattavat yleiskielistäessään puhettaan karsia pitkän *a:n* ja *ä:n* vastineet jälkitavuihin mutta silti ääntää vielä yleisgemmaation. Tällainenkin ilmiö kuvastaa sitä, kuinka jälkitavujen *oo* ja *ee* -variantit koetaan (tiedostetusti tai tiedostamatta) merkityksellisemmiksi murteellisuuksiksi kuin yleisgemmaatio.

28 informanttia 40:stä piti *savona ee:n labiaalistumista aktiivin indikatiivin preesensin yksikön 3. persoonassa* (*tu[l]loo*) vähintään kerran haastattelun kuluessa. *Savoksi* piirre luokiteltiin etenkin Kinnula-näytteestä, kuten taulukosta 4.8 voi nähdä. Myös Kuopio-katkelmassa selvä enemmistö labiaalistumiseen viitanneista informanteista piti ilmiötä *savona* (molemmissa näytteissä ilmiö esiintyi neljästi). Pohjoissavolaiskatkelman labiaalistuneissa tapauksissa on huomattavaa, että eniten huomiota herättänyt kielinainesimerkki *männöö* sisältää *öö*-variantin ohella kaksi muutakin murteellisuutta. Ristijärveläismiehen puheesta labiaalistumista kommentoitiin puolestaan jo selvästi vähemmän kuin Kinnula-katkelmasta. Periaatteessa labiaalistuminen ei ole rinnastuskelpoinen pitkän *a:n* ja *ä:n* varianttien kanssa, koska piirrettä ei luokitella *savoksi* tasaisesti kaikista mahdollisista näytteistä. Toisaalta kainuulaiskatkelman luvut eivät ole täysin vertailukelpoisia muiden näytteiden lukujen kanssa: Näytteen ainoa labiaalistunut kielinainesimerkki on variantti *tunttoo*, jossa esiintyvä erikoisgemmaatio on voinut hämätä kuulijoita. Asu *tunttoo* on harvinainen sillä alueella, josta pääosa informantejani on kotoisin. Näin ollen ei liene yllättävää, että se mielly harvoin *savoksi*.

Eräät tyypilliset savolaisuudet esiintyvät ainoastaan Kuopio-katkelmassa, joten niiden kommentointia ei voi vertailla näytekohtaisesti. Testistäni ei selviä, pidettäisiinkö kyseisiä piirteitä jossain toisenlaisessa yhteydessä *savona*. 17 informanttia 40:stä määritteli *mennä-verbin männü-variantin* sekä koko Kuopio-näytteen *savoksi*. **Diftongien *au* ja *äy* redusoitumisen pitkiksi vokaaleiksi** hahmotti *savoksi* 15 vastaajaa, ja 14 haastateltavaa määritteli tällöin myös näytteen kokonaisuutena *savoksi*.

Taulukko 4.8. ee:n labiaalistuminen (tu[l]loo) Savon murteen piirteenä näytteittäin tarkasteltuna, informantteina syntyperäiset pohjoissavolaiset. (Taulukon numerot viittaavat arvioijien [N = 40] lukumäärään. Ristijärvi-näytteen labiaalistunut muoto on tunttoo, johon sisältyy myös erikoisgeminaatio.)

	Kinnula	Kuopio	Ristijärvi (tunttoo)
piirre ja koko näyte ovat savoa	17	12	3
piirre on savoa	4	–	4
piirre on muuta murretta	5	1	2
piirrettä ei jäljitely	14	27	31

Kuopiolaisnäytteessä esiintyvä muoto *kaapunnin* kääntyi kymmenessä haastattelussa asuun *kaapunnin tai kaupunnin*. Toisinaan haastateltavat äänsivät myös lievän liudenuksen. Yhdeksän vastaajaa piti geminaatta-*n*:llistä muotoa *savona*, ja kahdeksan haastateltavaa määritteli tällöin koko näytteenkin *savoksi*. Huomattavaa on, että jos kuopiolaismies olisi todella käyttänyt geminaatta-*n*:llistä asua, sitä olisi saatettu kommentoida nykyistä useammassakin vastauksissa.

Savoksi määritellyistä piirteistä voidaan nostaa esiin vielä yksi esimerkki, joka puuttuu yhteistaulukosta 4.5. Ristijärvi-katkelman muodossa *toesesa* on paitsi redusoitunut *i*-loppuinen diftongi myös savolaismurteille tuttu *-nsa-liitteen -sa-variantti*. Esimerkkiin *toesesa* viittasi seitsemän haastateltavaa 40:stä, mutta neljällä vastaajalla oli mukana jäljitelmässä *oi*-diftongin redusointia – varmaa ei ole, ovatko haastateltavat halunneet painottaa *oe*-diftongia *-nsa-liitteen -sa-variantin* kustannuksella. Viisi informanttia luokitteli *Savon murteeksi* jäljitelmän *toesesa* tai *toisesa*.

Edellä olen esitellyt piirteitä, jotka hahmotettiin aineistossani huomattavan usein *savoksi* – niin vastauksia kokonaisuutena kuin tarvittaessa näytteittäinkin tarkasteltuna. Haastateltavien poimimista sanaesimerkeistä erottui myös toisenlainen ryhmä piirteitä: huomattava määrä informantteja määritteli eräät ilmiöt *savoksi* vähintään kerran haastattelun kuluessa, mutta näytteittäin tarkasteltuna *Savon murre* -tulkintojen määrät vaihtelivatkin selvästi. Kun piirre yhden näytteen perusteella oli merkittävä savolaisuus, jonkin toisen näytteen kohdalla *savo*-tulkintoja oli huomattavasti vähemmän. Lisäksi jonkin näytteen kohdalla »muuta murretta» -arvioita saattoi olla yhtä paljon tai lähes saman verran kuin arvioita savolaisuudesta.

33 informanttia 40:stä piti **yleisgeminaation** sisältävää sanaesimerkkiä *savona* vähintään kerran haastattelun kuluessa. Näytteittäin tarkasteltuna piirre vaikuttaisi myös Kuopio- ja Kinnula-näytteiden kommentointien perusteella olevan yksi merkittävimmistä savolaisuuksista: selvästi valtaosa ilmiöön viitanneista vastaajista määritteli sen ainakin kerran *savoksi* (ks. taulukko 4.9). Kun piirrettä kuitenkin tarkastellaan muista näytteistä, havaitaan, ettei sen esiintyminen välttämättä riitäkään *Savon murre* -tulkintaan.

Taulukko 4.9. Yleisgminaatio Savon murteen piirteenä näytteittäin tarkasteltuna, informantteina syntyperäiset pohjoissavolaiset. (Taulukon numerot viittaavat arvioijien [N = 40] lukumäärään.)

	Kuopio	Kinnula	Risti-järvi	Haapavesi	Tohmajärvi
piirre ja koko näyte ovat <i>savoa</i>	28	18	6	5	1
piirre on <i>savoa</i>	1	6	5	5	–
piirre on muuta murrettä	3	7	9	10	–
piirrettä ei jäljitely	8	9	20	20	39

Ristijärvi-katkelmasta yleisgminaation sisältävä esimerkki määriteltiin lähes yhtä usein *savoksi* kuin ainoastaan muuksi murteeksi kuin *savoksi*.¹ Haapavesi-näytteessä käsityksiä yleisgminaation savolaisuudesta ja muusta kuin savolaisuudesta oli puolestaan yhtä paljon. Sellaiset keskipohjalaiskatkelman tapaukset kuin *hakkeen* 'hakemaan' ja *tillaan* 'tilaamaan' eivät ole pohjoissavolaisten murteiden mukaisia. Muotoa *ijjääsyytee* maallikko voi kummastella, koska sen edellä on näytteessä ilmeisesti puhelipsahdus – ilmaus *ijä* '*ijjääsyytee* on periaatteessa tulkittavissa erilliseksi sanonnaksi ja siksi se voi hämätä. Muotoa *pittääkö* jäljiteltiin aina verbin *lähtiä* yhteydessä, ja se mieltäytyi muuksi murteeksi kuin *savoksi*. Kun edellä mainittuja tapauksia ei oteta huomioon, kahdeksan vastaajaa määritteli sellaisia pohjoissavolaisissa murteissa mahdollisia variantteja kuin *kerräys*, *pyssyy* ja *rahhaa* muuksi murteeksi kuin *savoksi*. Kuitenkin neljä informanttia huomautti, ettei *rahhaa* ole *savoa* siksi, että odotuksenmukainen muoto olisi *rahho*. Kun tämäkin esimerkki jätetään huomiotta, vielä kolme haastateltavaa piti sellaisia täysin pohjoissavolaisten murteiden mukaisia muotoja kuin *kerräys* ja *pyssyy* muuna murteena kuin *savona*. Kaiken kaikkiaan *kahdentuovat konsonantit* eivät keskipohjalaisnäytteessä riittäneet vakuuttamaan valtaosaa kuulijoista näytteen savolaisuudesta. Huomattavaa on sekin, että puolet haastateltavista ei edes kommentoinut yleisgminaation sisältäviä variantteja.

Tohmajärvi-näytteessä on vain yksi yleisgminaatiotapaus, *parrailaan*. On mahdollista, että siinä esiintyvä *h:n* kato on vieroksuttanut haastateltavia ja vaikuttanut esimerkiksi vähäiseen jäljitelyyn. Kuopio-, Kinnula-, Ristijärvi- ja Haapavesi-näytteissä yleisgminaatiotapauksia oli useita: ristijärveläismiehen puheessa kuusi, muissa katkelmissa yli kymmenen.

Useat piirteet koettiin yleisgminaatiota vahvemmiksi. Käsitykset paljastuivat esimerkiksi siten, että sama informantti määritteli (vähintään) yhden yleisgminaation sisältävän ilmauksen *savoksi* ja jonkin toisen geminoituneen ilmauksen muuksi murteeksi

¹ Ristijärvi-näytteen variantista *vääkkeä* tehtyjä havaintoja en tässä yhteydessä käsittele muiden yleisgminaatiotapauksien kanssa. Kyseessä on pohjoissavolaisiin murteisiin kuulumaton ilmaus jälkitaavassa diftongina ääntyvän *ee*-yhtymän vuoksi, ja on epätodennäköistä, että muotoa jäljitelleillä haastateltavilla päähuomio olisi ollut vain konsonantin geminoitumisessa. *Vääkkeä*-ilmauksen kommentoinnit siis vääristäisivät helposti kuvaa, joka maallikoilla on Kainuu-näytteen pohjoissavolaisten murteiden mukaisista yleisgminaatiotapauksista.

kuin *savoksi* – tällöin jälkimmäisessä tapauksessa yleisgeminointin rinnalla saattoi esiintyä toinen murrepiirre, joka näytti osoittautuvan geminointia merkittävämmäksi murteentunnistuksessa. Lisäksi esimerkkien sanalliset täsmennykset saattoivat paljastaa näkemyksen piirteiden hierarkkisuudesta. Aiemmin olen jo maininnut, että *suoloo, leipee* -monoftongiutumisen puuttuminen koettiin yleisgeminointia merkittävämmäksi ominaisuudeksi. Toisaalta myös pitkän *a:n* ja *ä:n* keskisuomalaisvariantit jälkitaivissa voittivat yleisgeminointin. Vahvemiksi piirteiksi koettiin edelleen *eä*-yhtymän *iä*-variantti ja jälkitaivussa säilynyt *eä*: esimerkit *pittääkö lähtiä* ja *mittääj järkeä* eivät kuulosta- neet *savolta* (vertaa *lähtee* ja *järkee*). Niin ikään supistumaverbien indikaatiivin preesensin yksikön kolmannen persoonan myönteinen muoto ylsi yleisgeminointia vahvemiksi piirteiksi: Ristijärvi-katkelman ilmaus *rupejää kadehtimmaan* ei informantistani ollut *savoa*, vaikka toisaalta sama haastateltava määritteli Kinnula-näytteestä *savoksi* muodon *hyödyn- tämään*. Ilmausta *ikkään* ei pidetty *savona* mahdollisesti siksi, että se saattoi haastatelta- vistani kuulostaa leksikaalisella tasolla vieraalta (ks. myös SMS s.v. *ikkään*). Yllättävää ei tosin olisikaan, mikäli vieraat leksikaaliset piirteet voittaisivat yleisgeminointin. – Mur- repiirteiden muodonsisäistä väistymishierarkiaa tutkinut Palander (2008: 336) toteaa leimallisten itäisten vokaalipiirteiden yleensä katoavan ja geminointin säilyvän, kun itäsuomalainen pyrkii yleiskielistämään puhettaan.

Pohjoissavolaisten murteiden mukaisen svaavokaalin määritteli *Savon murteeksi* vä- hintään kerran haastattelun kuluessa 28 informanttia 40:stä. Useimmin piirteeseen tartut- tiin Kinnula-näytteessä, ja Kuopio-katkelmastakin yli kolmasosa poimi piirteen savolai- suuksien joukkoon (ks. taulukko 4.10). Muiden näytteiden perusteella svaavokaalin savolaisuus ei kuitenkaan näyttäydä yhtä selväksi: Ristijärvi-näytteestä kymmenen in- formanttia määritteli piirteen *savoksi*, mutta toisaalta seitsemän vastaajaa piti svaavokaal- in sisältävää ilmausta kuitenkin jo ainoastaan muuna murteena kuin *savona*. Pohjoiskar- jalaismiehen arnejamuistoon sisältyvää ilmausta *silimään* ei koettu juuri lainkaan mer- kittäväksi murretaustan määrittelyssä. Keskipohjalaisissa murteissa svaavokaali on mah- dollinen useammanlaisissa yhtymissä kuin pohjoissavolaisissa murteissa. Tunnistustes- tiin osallistujille kotimurteen mukainen variantti oli näytteen ilmaus *ilima*. Sitä pidettiin kuitenkin vain harvoin tyypillisenä savolaisuutena. – Koska Tohmajärvi- ja Haapavesi- näytteissä pohjoissavolaisten murteiden mukaista svaavokaalia esiintyi vain kerran, tällä voisi periaatteessa olla vaikutusta tuloksiin. Toisaalta Kinnula-katkelmaankaan tapauksia ei sisälly kuin kaksi, mistä huolimatta lähes puolet informanteista poimi piirteen savolai- suudeksi.

Svaavokaalikin joutui yleisgeminointin tavoin häviölle piirteiden valtataistelussa – tapauksia tosin on vain kaksi. Informantin SN19 mielestä *talakoilla* on *savoa* mutta *kolo- mesattaa* ei toisaalta kuulu *Savon murteeseen*, koska odotuksenmukainen muoto olisi *kolo- mesattoo* (esimerkit Ristijärvi-näytteessä): jälkitaivun pitkän *a:n* murteellisen variantin puuttuminen on hänelle svaavokaalia merkittävämpi piirre. Myös informantin SN33 mielestä *talakoilla* oli *savoa*. Sen sijaan ilmaus *kolomekkymmentä viiskymmentä henkkeä* ei hänestä ollut enää tuttua murretta, koska svaavokaalia olennaisemmaksi hahmottui muoto *henkkeä* (informantin oman kotiseudun puhetavasta poikkeaa lisäksi loppukah-

Taulukko 4.10. Pohjoissavolaisten murteiden mukainen svaavokaali Savon murteen piirteenä näytteittäin tarkasteltuna, informantteina syntyperäiset pohjoissavolaiset. (Taulukon numerot viittaavat arvioijien [N = 40] lukumäärään.)

	Kinnula	Kuopio	Risti-järvi	Tohma-järvi	Haapa- vesi
piirre ja koko näyte ovat <i>savoa</i>	16	14	7	2	2
piirre on <i>savoa</i>	3	–	3	1	1
piirre on muuta murretta	4	2	7	1	4
piirrettä ei jäljitelty	17	24	23	36	33

denteisuus ilmauksessa *kolomekkymmentä*; jäljitelmänsä jälkeen SN33 painotti muodon *henkkeä* olevan vieras).

15 haastateltavaa 40:stä arvioi **aktiivin toisen partisiipin essiivimuotoisen variantin savoksi** vähintään kerran haastattelun kuluessa. Näytteittäin tarkasteltuna piirteen merkittävydestä löytyy jälleen eroja: Pohjoissavolaisella murteella kerrotussa teatterikäynnissä essiivimuotoinen variantti mieltyi selvälle enemmistölle kommentoijia *savoksi*, mutta kainuulaiskatkelmasta muoto *tullunna* määriteltiin yhtä usein *savoksi* kuin joksikin muuksikin murteeksi (ks. taulukko 4.11). Tohmajärvi-näytteen *pistänä*-tapausta ei puolestaan ryhdytty jäljittelemään kertaakaan. Kaiken kaikkiaan essiivimuotoista aktiivin 2. partisiippia ei jäljitelty niin paljon kuin esimerkiksi yleisgeminatiota – korkeimmillaan savolaisuustulkintoja oli näytteittäin tarkasteltuna kahdellatoista haastateltavalla. Kuitenkin ero etenkin pohjoiskarjalais- ja pohjoissavolaiskatkelmien välillä on selvä. Tapausten lukumäärillä voisi olla jonkinlaista vaikutusta tuloksiin: kuopiolaismiehen puheesta löytyy neljä essiivipartisiippia ja tohmajärveläismieheltä vain yksi. Toisaalta Risti-järvi-katkelmassakin on vain yksi tapaus, ja silti kymmenen informanttia jäljitteli ilmiötä.

Taulukko 4.11. Essiivimuotoinen aktiivin 2. partisiippi Savon murteen piirteenä näytteittäin tarkasteltuna, informantteina syntyperäiset pohjoissavolaiset. (Taulukon numerot viittaavat arvioijien [N = 40] lukumäärään.)

	Kuopio	Ristijärvi	Tohmajärvi
piirre ja koko näyte ovat <i>savoa</i>	12	4	–
piirre on <i>savoa</i>	–	1	–
piirre on muuta murretta	1	5	–
piirrettä ei jäljitelty	27	30	40

Sananloppuinen *i* on kadonnut itämurteille ominaisesti Kuopio-näytteessä useita kertoja (*amatöör*, *karkur*, *ol*, *puol*, *teatterkii*). 16 informanttia 40:stä viittasi ilmiöön, ja 14 vastaajaa piti kuulemaansa sekä koko näytettä *savona*. Liudennus liitettiin esimerkkeihin kahdesti – ei tosin muotoon *amatöör*, jossa liudennusta ainakin esiintyy. Loppu-*i* on ka-

donnut myös Tohmajärvi-katkelmassa ilmauksessa *ol* (ja *ol'*), mutta sitä jäljiteltiin vain kerran. Kinnula-näytteen tapausta *puol* ei kommentoitu kertaakaan.¹ Periaatteessa ilmiön näytekohtaisilla esiintymistapausten määrillä voisi olla vaikutusta tuloksiin. Silmiinpistävää kuitenkin on, että ilmauksia *ol* ja *puol* jäljitteli Kuopio-katkelmasta viidestä kuuteen informanttia, kun ne muissa näytteissä jäivät täysin tai lähes täysin huomiotta.

Kato t:n heikon asteen vastineena h:n jälkeisessä asemassa keräsi sekin savolaisuudessaan huomiota: 13 vastaajaa 40:stä arvioi sen vähintään kerran *savoksi* näytteitä kuunnellussaan. Kinnula-näytteestä esimerkit määriteltiin *savoksi* neljäsosassa vastauksia, ja ero etenkin Tohmajärvi- ja Haapavesi-katkelmiin on selvä (ks. taulukko 4.12). Pohjoiskarjalaiskatkelmaan sisältyy vain lukusanatapauksia (*kaheksantoista*, *kahessa*), mikä voinee selittää harvalukuista jäljittelyä (ks. piirteen yleisyydestä Mielikäinen 1991: 8–9). Kinnula-katkelmassa piirre on yleisin (viisi tapausta), millä voisi olla vaikutusta kommenttien määrään. Erityistä on, että Haapavesi-näytteen tapausta *tehä* ei kuitenkaan nostettu esiin kertaakaan, vaikka keskisuomalaiskatkelmasta sitä eritteli seitsemän vastaajaa.

Taulukko 4.12. (ht :) hØ Savon murteen piirteenä näytteittäin tarkasteltuna, informantteina syntyperäiset pohjoissavolaiset. (Taulukon numerot viittaavat arvioijien [N = 40] lukumäärään.)

	Kinnula	Kuopio	Tohmajärvi	Haapavesi
piirre ja koko näyte ovat <i>savoa</i>	8	4	–	–
piirre on <i>savoa</i>	2	–	1	–
piirre on muuta murretta	4	–	1	–
piirrettä ei jäljitelty	26	36	38	40

Näytteissäni esiintyy **diftongien ai, äi ja oi redusoituneita** *e*-loppuisia variatteja (esimerkiksi *aena*, *toesekseen*). Niiden lisäksi voi kuulla heikompaa redusoitumista, jolloin jälkiosa ei selvästikään ole väljentynyt *e*:ksi asti mutta jolloin alkuosassa voi havaita vähäistä pitenemistä. Informanttieni jäljitelmissäkin redusoitumisen aste vaihtelee. Tarkastelen seuraavassa kaikkia sanaesimerkkejä, joita haastateltavani tuottivat redusoinnista – huolimatta siitä, olenko itse litteroinut redusoitumisen näytteistäni samanasteisesti.² Näin tarkasteltuna redusoitumisen tulkitisi *savoksi* vähintään kerran haastattelun kuluessa 13 informanttia 40:stä.

Seitsemän haastateltavaa piti redusoitumista tyyppillisenä savolaisuutena Kinnula-näytteessä, ja Tohmajärvi- ja Ristijärvi-näytteissä (esimerkit *aena* ja *toesesa*) redusoituminen kuulosti *savolta* neljän haastateltavan korvaan (ks. taulukko 4.13). Ristijärvi-näytteestä olen erotellut muotojen *aena* ja *toesesa* sekä asun *aenae* kommentoinnit (muuta tapauksia ei jäljitelty), koska muodossa *aenae* on todennäköisesti kiinnittänyt huomiota muukin kuin redusoituminen. Kuopio-katkelmassa redusointi jäi selvään sivuosaan.

¹ Tohmajärvi-, Kinnula-, Kuopio- ja Ristijärvi-näytteisiin sisältyy myös tapauksia, joissa sananloppuinen *i* on kadonnut *s:n* jäljestä ja jotka olisivat mahdollisia myös laajalti länsimurteissa. En ole ottanut näitä tapauksia huomioon tarkastellessani viittauksia sananloppuisen *i:n* katoon (tällä periaatteella maallikoiden havainnot on laskettu myös yhteistaulukkoon 4.5).

² Myös esimerkiksi yleisgeminäation subjektiivisesta kuulemisesta ks. Saanilahti 1988: 83–84.

Keskipojalaisnaisten puheessa *i*-loppuiset diftongit eivät redusoidu, mistä huolimatta viisi informanttia oli kuulevinaan redusoitumista siitakin. – Kaikkiaan voidaan todeta, että *i*-loppuisen diftongien kommentointi vaihtelee näytteittäin ja että sen perusteella piirre ei ole niin merkittävä savolaisuus, kuin aineistoa kokonaisuutena tarkasteltuna saattaisi olettaa. Huomattavaa kuitenkin on, että vaihtelu ei muodostunut kovin suureksi (arvioita savolaisuudesta on yhdestä seitsemään), koska piirrettä ei mistään yksittäisestä näytteestä lopulta kommentoitu järin usein. Redusointitapausten lukumäärillä ei näytä olevan vaikutusta tuloksiin: selvää *e*-loppuista redusointia esiintyy Kinnula-katkelmassa kerran ja Kuopio-näytteessä kahdesti, mutta kommenttien määrässä on selvä ero (Kinnula-näytteen hyväksi).

Taulukko 4.13. Diftongien ai, äi ja oi redusoituminen Savon murteen piirteenä näytteittäin tarkasteltuna, informantteina syntyperäiset pohjoissavolaiset. (Taulukon numerot viittaavat arvioijien [N = 40] lukumäärään. Ristijärvi-näytteestä tarkastellaan erikseen muotojen aena ja toesesa sekä muodon aennae jäljitelmiä.)

	Kinnula	Tohma- järvi	Ristijärvi: aena ja toesesa	Ristijärvi: aennae*	Kuopio
piirre ja koko näyte ovat <i>savoa</i>	6	3	1	2	1
piirre on <i>savoa</i>	1	1	3	3	–
piirre on muuta murretta	1	1	2	5	–
piirrettä ei jäljitely	32	35	34	30	39

* Tarkasteltavana ovat vain sellaiset muodon *aennae* jäljitelmät, joihin sisältyi redusointia.

Myös **liudennus** määriteltiin haastattelun kuluessa toisaalta *savoksi* ja toisaalta se si-
vuutettiin lähes täysin. Liudennusta sisältyy Tohmajärvi- ja Kuopio-näytteisiin; Haapa-
vesi-näytteeseenkin ilmiö yhdistettiin kerran, vaikka keskipojalaiskatkelmassa piirrettä
ei kuulu litteroijan korvaan. Ainakin 11 informanttia 40:stä matki liudennusta siten, että
ilmiö oli selvästi kuultavissa. Lisäksi oli tapauksia, joissa liudennus oli hyvin heikkoa
sikäli kuin sitä lainkaan esiintyi – kyseisiä jäljitelmiä en ole ottanut laskelmiini mukaan.
Kun näytteistä nousseita sanaesimerkkejä tarkastellaan kokonaisuutena, liudennus oli
savoa (ainakin) yhdeksän haastateltavan mielestä (mukana luvussa on informantti, joka
yhdisti piirteen keskipojalaiskatkelmaan). Selvästi yleisintä liudennuksen kommentointi
oli Kuopio-katkelmasta, josta kahdeksan informanttia pöimi ilmiön savolaisuudeksi. Sen
sijaan Tohmajärvi-näytteestä piirrettä tapaili vain yksi informantti – ja hänenkin mieles-
tään se oli muuta murretta kuin *savoa*. Liudennustapausten lukumäärä ei näyttänyt vai-
kuttavan arviointeihin. Pohjoiskarjalaisnäytteessä ilmiö on selvästi yleisempi kuin kuo-
piolaiskatkelmassa, mistä huolimatta juuri tohmajärveläismiehen puheen liudennus jäi
vähälle huomiolle.

Esiin voidaan nostaa vielä yksi esimerkki, joka verrattain vähäisten mainintojen
vuoksi puuttuu kokoavasta taulukosta 4.5. Kuopio-katkelmaan sisältyy **-kin-liitteen -Cii-**

asua. Muotoja *oonnii* ja *tajusinnii* jäljitteli seitsemän haastateltavaa 40:stä ja viisi informanttia tarkensi ne jonkinlaiseksi *savoksi*. Sen sijaan Tohmajärvi-näytteen ilmausta *johonnii* ei jäljitelty lainkaan.

Aineistossani on erityistä, että haastateltavat saattoivat määritellä tietyn piirteen sisältäviä ilmauksia sekä *savoksi* että muuksi murteeksi kuin *savoksi*. Olen edellä raportoinut, kuinka moni piti jotakin piirrettä (eli sen sisältämää esimerkkiä) vähintään kerran *savona* ja kuinka moni ei jäljitellyt sitä kertaakaan *savoksi*. Niitä, jotka arvioivat saman piirteen sekä *savoksi* että muuksi murteeksi kuin *savoksi*, oli yleensä vähän (mainintoja alle kuudessa haastattelussa). Huomattavia tapauksia on kolme: 20 informanttia 40:stä arvioi vähintään yhden yleisgeminaation sisältävän esimerkin *savoksi* ja vähintään yhden esimerkin muuksi murteeksi kuin *savoksi*. Kun esimerkki arvioitiin muuksi murteeksi kuin *savoksi*, siinä saattoi painottua jokin muu ilmiö kuin yleisgeminaatio. Mikäli tällaiset tapaukset suljetaan laskelmien ulkopuolelle, 14 haastateltavaa määritteli yleisgeminaation *savon* lisäksi muuksi murteeksi tai jätti antamansa esimerkin murretaustan arvioimatta vähintään kerran haastattelun kuluessa. Yleisintä oli luokitella piirre *savon* ohella karjalaiseksi (arvioita seitsemässä haastattelussa), minkä lisäksi piirre kuulosti muun muassa *Pohjanmaan murteelta* ja *Kainuun murteelta*. Kahdeksan haastateltavaa, jotka vähintään kerran arvioivat pohjoissavolaisten murteiden mukaisen svaavokaalin *savoksi*, luokittelivat sen jossain toisessa yhteydessä muuksi murteeksi tai jättivät murretaustan arvioimatta. Piirteen katsottiin voivan *savon* ohella kuulua esimerkiksi *Karjalan* tai *Kainuun murteeseen*. Kuuden informantin mielestä ensi tavujen pitkän *a:n* ja *ä:n* *ua* ja *ää* -variantit voivat olla paitsi *savoa* myös jotain muuta murretta: piirre arvioitiin *savon* lisäksi esimerkiksi *Pohjois-Karjalan murteeksi* ja *savokarjalaksi*.

4.2.1.2. Sanallinen kuvailu sekä irralliset äänneet ja äännesekvenssit

Tarkastelen seuraavassa, millä tavoin informanttini viittaavat sanallisesti äänne- ja muoto-opillisiin murteellisuuksiin ja mitä termejä he käyttävät. Kaikilla esittelemilläni sanallisilla kuvailuilla ei välttämättä viitata aina vain äänne- ja muoto-opillisiin piirteisiin (kuten *leveydellä*, josta ei ole annettu esimerkkejä). Kuitenkin vähintään osa informanteista on varmuudella kytkenyt ne foneettisiin, fonologisiin tai morfologisiin ilmiöihin. Irralliset äänneet ja äännesekvenssit puolestaan paljastavat, kuinka maallikot poimivat puheesta sellaisia kielenaineksia, jotka eivät yksinään muodosta sanaa. Koska irrallisten äänneiden ja äännesekvenssien luettelu yhdistyy välillä olennaisesti sanalliseen kuvailuun, käsittelen molempia aiheita samassa alaluvussa. Päähuomio on *Savon murteen* tarkastelussa – haastatteluissa nimittäin oli yleistä, että juuri *savon* ominaisuuksia pohdittiin sanallisin selityksin sekä äänne-esimerkein. Kuitenkin myös muun murteen kuvailu on jossain määrin esillä, koska samalla maallikoiden tavasta kuvata äänne- ja muoto-opillisiä piirteitä ja jäljitellä irrallisia äänneitä ja äännesekvenssejä saa tarkemman käsityksen.

Jos maallikko puhuu vaikkapa *vääntämisestä*, ilman konkreettista esimerkkiä ei voi olla varma, mihin ilmiöön tai ilmiöihin hän lopulta haluaa viitata. Henkilökohtaisena haastatteluna järjestetyssä tunnustustestissä on mahdollista tarkistaa, mitä ei-kielitieteilijät tarkoittavat termeillään. (Ks. myös Vaattovaara ja Soininen-Stojanov [2006: 248–249], jotka pohtivat maallikoiden metakieltä ja tutkimuksen haasteita.) Välillä informanttini

tarkensivat sanallista kuvailuaan kielenainesesimerkeillä spontaanisti, välillä pyysin heitä erikseen antamaan esimerkkejä, jotta termien merkitys avautuisi. On kuitenkin huomattavaa, että annetuista sanaesimerkeistä huolimatta ei voi väittää, että jokin termi tarkoittaisi haastateltavalle vain tiettyä asiaa. Ei voida olettaa, että maallikot kykenisivät pitämään kielen ilmiöitä erillään ja nimittämään niitä erillisin termein samaan tapaan, kuin murteentutkijat käsittelevät ilmiöitä erillisinä.

En vertaile, kumpi informanteilleni on kuuntelutestissä luontevampaa: äänne- ja muoto-opillisten piirteiden sanallinen kuvailu vai niihin viittaaminen kielenainesesimerkeillä. Testini ja siihen nivoutuva haastatteluni ovat itsessään aiheuttaneet sen, että esimerkkien luetteleminen on noussut keskeiselle sijalle. Näytteistähän on ilmeisen yksinkertaista poimia konkreettisia sanoja ja luetella niitä haastattelijalle. Samalla informantti voi varmistua siitäkin, että haastattelija tietää, mistä ilmiöstä hän haluaa puhua. Toiseksi olen itse pyytänyt tarkentamaan sanallista kuvailua kielenainesesimerkeillä, mikä on entisestään lisännyt esimerkkien määrää.

Vääntäminen, venyttäminen ja leveys ovat aineistoni kolme termiä, jotka toistuivat verrattain usein ja joilla haluttiin kuvailla paitsi murteen puhumista yleisesti myös viitata yksittäisiin äänne- ja muoto-opillisiin piirteisiin. Aloitan aineiston esittelyn *vääntämisestä ja viäntämisestä*. 17 informanttia 40:stä liitti piirteen *Savon murteeseen* vähintään kerran haastattelun kuluessa, joko kielenainesesimerkin kanssa tai ilman sellaista. Lisäksi kun jokin näyte perusteltiin muuksi murteeksi kuin *savoksi*, kymmenen vastaajaa huomautti, että puhutavassa ei ollut (riittävästi) vääntämistä, että kyseessä voisi olla *Savon murre*. Aiemmissakin tutkimuksissa *vääntäminen* ja *viäntäminen* on usein yhdistetty *savoon*.¹ *Vääntämistä* ei liitetty aineistossani pelkästään *savon* ominaisuudeksi: myös *karjalan*, *Kainuun murteen*, *Lapin murteen* ja *slangin vääntämisestä* puhuttiin yksittäisesti (esimerkiksi porilaisesta »vääntämisestä» ks. Mielikäinen–Palander 2002: 96; Pohjois-Karjalan murteen »viäntämisestä» ks. Palander–Nupponen 2005: 36; *Tampereen murteen* »vääntämisestä» ks. Kantoluoto 2007: 48). Niin ikään *pohjoisesta* tulleet ainekset *savon* seassa voivat olla erään informantin mielestä *vääntöä*. Mielikäinen (2005a: 112) on todennut, että verbi *vääntää* näyttääkin nykyisin viittaavan yleisesti *murtamiseen* eli murteen puhumiseen.

Kuvailuilla *vääntäminen* ja *viäntäminen* ei näyttänyt olevan haastateltavilleni eroa siten, että ne olisi varattu eri ilmiöiden luonnehdintaan. Aineistossani puhuttiin esimerkiksi niin *savon* kuin (yksittäisesti) *slanginkin viäntämisestä* (*slangilla* viitattiin helsinkiläiseen puhetapaan). Toisaalta erilaisia näytteitä kuunnellen kuvailut olisivat voineet eriytyä nykyistä selvemmin.

Informantit luettelivat kielenainesesimerkkejä *vääntämisestä*. Katsaus niihin osoittaa, että savolaisena *vääntämisenä* oli yleisintä pitää yleisgeminaatiota ja *mua, piä* -diftongiutumista (kummastakin ilmiöstä huomioita oli kuudessa haastattelussa). Lisäksi *vääntämisellä* viitattiin *u-* ja *y-*loppuisten diftongien redusoitumiseen, *suoloo*-monoftongiutumiseen, labiaalustumiseen (*tu[l]loo*), svaavokaaliin, *i-*loppuisten diftongien redusoitumiseen, itämurteille ominaiseen sananloppuisen *i:n* katoon (*karkur*), erikoisgeminaatioon, essiivi-

¹ Esim. Nuolijärvi 1986a: 80–81; Nahkola–Saaniolahti 1990: 140; Miettinen 1997: 53; Pohjolainen 1998: 90, 92, 93; Leipälä 2000: 57; Wisur-Heikkilä 2000: 32–33; Arve 2002: 50, 54–55; Törnqvist 2004: 44; Alpia 2005: 103; Kohonen 2005: 32; Nupponen 2005: 167; Palander–Nupponen 2005: 40; Palander 2007: 37; Mira Kokkonen 2010: 35–36.

partisiippiin, *-nsa*-liitteen *-sa*-varianttiin sekä alveolaariseen *t*:hen. Yksittäisinä esimerkeinä annettiin vielä jäljitelmät *ainai*, *joutivatpahan*, *nurin*, *raottaa* ja *väkeä oli*. Yksi informantti kuvaili *viäntämistä* äänne-esimerkein: »– – sitten se välillä viänti savvoo pikkusen että *oota* ja *aat*, pitkiä niitä on.»

Aiemmissä tutkimuksissa on todettu, että *vääntämisellä* ja *viäntämisellä* viitataan yksittäisistä piirteistä erityisesti diftongiutumiseen (esim. Mielikäinen 2005a: 111–112; myös Vaattovaara–Soininen–Stojanov 2006: 248). Kuten edeltä käy ilmi, pohjoissavolaisille maallikoille yleisgminaatio nousee diftongiutumisen rinnalle yhtä merkittävänä ilmiönä. Se, että lukuisiin muihinkin piirteisiin kuin diftongiutumiseen ja geminoitumiseen viitattiin, kuvastaa puolestaan hyvin sitä, kuinka *vääntämisellä* todella voidaan viitata murteen puhumiseen ylipäänsä: melkeinpä mikä vain murteellinen ilmaus saatetaan määritellä *vääntämiseksi*, kun termiä selvennetään kielenainesesimerkeillä (esim. redusoitumisesta »vääntämisenä» ks. Päivärinta 2004: 60). Huomionarvoista kuitenkin on, että annetuissa kielenainesesimerkeissä ilmenee lähes poikkeuksetta äänne- tai muoto-opillinen piirre. *Vääntämisellä* ei yleensä näytetä viitattavan vaikkapa syntaktisiin lausekuvioihin tai prosodisiin ilmiöihin. Karkeasti voi sanoa, että *vääntäminen* on paitsi jonkinlainen yleistermi ylipäänsä murteen puhumiselle myös eräänlainen yleistermi erilaisille äänne- ja muoto-opillisille murteellisuuksille. (Vertaa »viäntämiseen», jonka on sanottu näkyvän »savolaisen venkoilevassa luonteenlaadussa» [Miettinen 1997: 53] tai tavassa esittää asiat »kiertelevästi» [Kokko 2010: 72–73].)

Kolmesti *viäntämisen* yhteydessä puhuttiin *Savon murteelle* tyypillisestä *kiäntelystä* tai *kiäntämisestä*. Kerran aineistossani mainittiin myös *veäntäminen*, jolla viitattiin keskisuomalaiskatkelmaan.

Venyttämisen kautta *savoa* kuvaili 10 informanttia 40:stä. Yhdeksän vastaajaa antoi *venyttämisestä* esimerkkejä. *Suoloo*-monoftongiutuminen ja yleisgminaatio saivat kolme huomiota ja labiaalistumiseen (*tu[l]loo*), *mua*, *piä* -diftongiutumiseen ja *i*-loppuisten diftongien redusoitumiseen viitattiin kuhunkin kahdesti. Yksittäisiä mainintoja tuli svaavokaalista, *-kin*-liitteen *-nii*-asuisesta muodosta, kadosta ja siirtymä-äänteestä *v t:n* heikon asteen vastineena (*syvään*) sekä kielenainesesimerkeistä *mutta tuota* ja *kerta kaikkijaan*. Yksi informantti huomautti, kuinka näytteessä kuului *alakaaa* ja *teattertiin*. Neljä informanttia päätteli, ettei jokin näyte ole *savoa*, koska siinä ei ole (tarpeeksi) *venytystä*. Kun *venytys* määriteltiin muuksi murteeksi kuin *savoksi* kolmessa haastattelussa, esimerkeissä viitattiin jälkitavun *ia*-yhtymän *ii*-varianttiin kaksi kertaa. Myös jäljitelmät *hajetaan* ja *minut niijku* sekä *rupijaa* kuulostivat *venytetyiltä*. Kuten huomataan, selvä painopiste on äänne- ja muoto-opillisissa piirteissä, mutta leksikaalisetkin ilmiöt (esimerkiksi *mutta tuota*) saattavat vaikuttaa mielikuvaan *venyttämisestä*. Äänne- ja muoto-opillisista piirteistä useat ilmiöt voivat kuulostaa *venyttämiseltä* eikä termillä voida yleistää viitattavan juuri tiettyyn ilmiöön. (*Savon murteeseen* yhdistetystä »venyttämisestä» tai »venyttelystä» ks. myös esim. Wisur-Heikkilä 2000: 34; Vaattovaara–Soininen–Stojanov 2006: 241.) *Venyttämisellä* voidaan viitata myös yleisesti murteen puhumiseen. – Yli-Luukon (1999: 251) mukaan savolainen rytmi on »venyttelevän legatomaista».

Aiemmin maallikoiden on havaittu puhuvan esimerkiksi gminaatiosta, svaavokaalista, diftongien reduktiosta, alkuperäisen *i*-loppuisen diftongin monoftongiutumuksesta ja lyhyen ensi tavun jälkeisen lyhyen vokaalin puolipituudesta *venyttämisenä* (Saanilahti

1988: 75; Mielikäinen 2005a: 110; Marita Nieminen 2005: 51; Palander 2005c: 81; Palander–Nupponen 2005: 33, 38). Palanderin (2007: 40) aineistossa »venyttely» on yhdistetty pragmaattisiin piirteisiin. *Venyttämisellä* ei viitata ainoastaan *Savon murteeseen*, vaan esimerkiksi Pohjois-Karjalan murre tai pohjalainen murrekin voi hahmottaa *venyttämiseksi* (ks. Saanilahti 1990: 11; Palander–Nupponen 2005: 36). Kun *venyttämisellä* kuvaillaan lyhyen ensi tavun jälkeisen lyhyen vokaalin puolipituutta, piirre on yhdistetty paitsi savolaisten myös lounaissuomalaisten puheeseen (Wiik 2006: 142–143).

Houkuttelevaa olisi päätellä, että *venytetyn* murteellisen ilmauksen tulisi olla kesto-
taan pitempi kuin vastaavan yleiskielisen ilmauksen. Sellaisilla jäljitelmillä kuin *alakaava* ja *teattertiin* halutaan painottaa aivan selvästi murteellisen variantin kestoa. Läheskään kaikki informanttieni antamat esimerkit eivät kuitenkaan viitanneet samalla tavoin keston pitenemiseen, eikä *venyttämisen* merkityksestä maallikoille voi tehdä yleistyksiä.

Kolmas murretta kuvaileva yleinen termi oli *leveys*. Seitsemän informanttia 40:stä yhdisti sen *Savon murteeseen*. Kuudessa haastattelussa jostakin näytteestä todettiin, ettei se ole *savoa*, koska puhe ei ole (tarpeeksi) *leveää*. Konkreettisia kielenainesesimerkkejä luutteli vain kaksi vastaajaa, ja tällöin *leveyttä* löydettiin pitkän *a:n* ja *ä:n* vastineista ensi ja jälkitavussa, jälkitavujen *ia*-yhtymän *ii*-vastineesta ja *sanonnaksi* kuvaillusta lausumasta *ilima ol' kun*. *Leveys* osoittautui vaikeammaksi määriteltäväksi kielenainesesimerkein verrattuna *vääntämiseen* ja *venyttämiseen*. On mahdollista, että informantit halusivat viitata *leveydellä* enemmänkin prosodisiin ominaisuuksiin kuin äänne- ja muoto-opillisiin piirteisiin. Prosodisista piirteistä maallikoiden puolestaan voi olla hankala antaa konkreettisia kielenainesesimerkkejä, minkä vuoksi esimerkit *leveydestä* ovat voineet jäädä vähäisiksi.

Myös aiemmissa tutkimuksissa on havaittu *leveyden* yhdistyvän *savoon*. Lisäksi sillä viitataan usein eteläpohjalaismurteisiin. *Leveäksi* murteita on kuvattu muunmaalaisissakin kuin suomalaisissa maallikkoaineistoissa. (Esim. Bolfek Radovani 2000: 64; Mielikäinen–Palander 2002: 96; ks. myös esim. Nuolijärvi 1986a: 132–133; Leipälä 2000: 22 ja siinä mainitut lähteet, 57–58; Björkbacka 2002: 38; Törnqvist 2004: 44; Palander–Nupponen 2005: 37, 40; Honkimäki 2007: 9). *Leveäksi* jäljitelyjä kielenpiirteitä ovat muun muassa yleisgeminatio, *aa:n* ja *ää:n* diftongiutumisen ensi tavussa ja monoftongiutumisen jälkitavussa sekä diftongin reduktio (Saanilahti 1988: 74–75; Palander–Nupponen 2005: 37; Lignell 2007: 51; Mielikäinen 2008: 98; Mira Kokkonen 2010: 37).

Vääntämisellä, *venyttämisellä* ja *leveydellä* maallikot voivat kuvailla paitsi yksittäisiä piirteitä myös murteen puhumista ylipäänsä.¹ Seuraavaksi esiteltävillä kuvailuilla sen sijaan ei viitata yleisesti murteen puhumiseen.

Yleisgeminatiosta käytettyjä termejä olivat *kaksoiskonsonantit*, *tuplakonsonantit* ja *konsonanttikahdennukset*. Lisäksi kuvailtiin, kuinka jossakin ilmauksessa on tiettyjä konsonantteja *tuplana*, *kaksi*, *monta* tai *puolitoista*. Erikoisgeminatiota puolestaan kuvailtiin yleisimmin toteamalla, että jossakin ilmauksessa on *kaksi* tiettyä konsonanttia tai että konsonantti esiintyy esimerkissä *tuplana*. Lisäksi puhuttiin *konsonanttikahdennuksesta*,

¹ *Vääntämisen*, *venyttämisen* ja *leveyden* lisäksi aineistosta nousi esiin harvinaisempia termejä, jotka nekin voivat viitata paitsi murteen puhumiseen ylipäänsä myös äänne- ja muoto-opillisiin piirteisiin. Kerran puhuttiin *savokarjalan* yhteydessä *murtamisesta*. Kahden informantin mielestä savolaisen paljastaa *sanojen taipuminen* tietyllä tavalla. Kielenainesesimerkkejä *murtamisesta* ja *sanojen taipumisesta* ei annettu.

konsonantin kahdennuksesta tai *puolestatoista* konsonantista tai huomautettiin, että tiettyä konsonanttia esiintyy ilmauksessa paljon. *Kaksoiskonsonantteja* tai *tuplakonsonantteja* ei erikoisgeminaation kohdalla mainittu kertaakaan.

Kun informanttini kuvailivat *kahdentuvia konsonantteja* tavalla tai toisella, lähes aina annetuissa esimerkeissä todella oli kyse geminointi-ilmioistä. Kerran kaksi *jiitä* yhdistettiin ilmaukseen *armeijja* ja kerran *tuplakonsonantti* liitettiin esimerkkiin *aatteloo* (ks. myös muodosta *männään* yleisgeminaatioesimerkkinä Palander–Nupponen 2005: 27). Geminointi-ilmioon viittaaminen *kaksoiskonsonanteilla* tai muulla vastaavalla termillä oli aineistoni yleisin tapaus, jossa tietyistä yksittäisestä äänne- tai muoto-opillisesta piirteestä käytettiin omaa nimitystä (mainintoja 15:ssä haastattelussa). Myös aiemmissa tutkimuksissa maallikoiden on todettu hahmottavan geminaation juuri *konsonanttien* määrän kasvuna (ks. esim. Mielikäinen 2005a: 110; Palander–Nupponen 2005: 27; Lignell 2007: 57; ks. kuitenkin *ts*-yhtymän vahva-asteisesta *ss*-variantista »konsonanttien kahdentumisena», Isomöttönen 2008: 30).

Loput esiteltävät *savon* sanalliset kuvailut jäivät aineistossani harvalukuisiksi. Niiden ohessa tarkastelen seuraavaksi sitä, kuinka maallikot ajattelevat murteen muodostuvan. Esittelen samassa yhteydessä muitakin kuin vain *savoon* liitettyjä kielenainesesimerkkejä, koska ne auttavat hahmottamaan maallikoiden tapaa purkaa kieltä ilmiöiksi.

Jo *kaksoiskonsonantteja* käsiteltäessä tuli ilmi yksi maallikoiden tapa kuvailla murretta: ajatellaan, että yleiskieliseen ilmaukseen verrattuna **murteelliseen asuun lisätään jotain** (tavan tuovat esiin myös esim. Saanilahti 1988: 75; Marita Nieminen 2005: 51; Pigg 2006: 76; Väänänen 2006: 52; Isomöttönen 2008: 39, 42). Murre voi olla maallikoille *ylimääräisten vokaalien ja konsonanttien* (tai siis äänneiden) lisäämistä. Esimerkiksi svaavokaalin sisältävään ilmaukseen huomautettiin lisätyn *vokaaleja* tai *kirjaimia* ja ilmauksessa *hajetaan* oli havaittu tulevan »*jiitäkis* sinnev välliin» (SN27).¹ Yksi informantti halusi vertailla itäisten savolaismurteiden eri alueita: hänen mukaansa ilmauksessa *miulle* on »ällä – – tuplana», minkä vuoksi henkilön oli oltava pohjoisempaa kuin Keski-Karjalasta. Aina murteellisista ilmauksista ei annettu konkreettisia esimerkkejä. SN1 oli *Pohjois-Karjalan murteesta* havainnut »vokaalin kahennusta», ja informantin SN15 mukaan savolaiset »pannoo sinne ’aina niitä, vokaaleja ja konsonantteja välliin». Välistä maallikolle saattoi olla hankalaa hahmottaa, mikä lopulta on *uusi* äänne. SN27 huomautti, kuinka muotoon *ohojeet* on lisätty *jii*, ja toisessa yhteydessä hän kuuli *vokaalien tuplautumista* paitsi esimerkissä *ohojeet* myös muun muassa muodossa *hajetaan*.

Usein esimerkiksi *tuplaaminen* tai äänneen *ylimääräisyys* viittasi tapaukseen, jossa murteellisessa muodossa oli enemmän äänneitä kuin yleiskielen mukaisessa muodossa. Aina näitä termejä ei kuitenkaan käytetty samanlaisella logiikalla. Esimerkiksi ilmauksessa *sua* kuului yhden vastaajan mielestä »tuplavokaali» ja erään haasteltavan mielestä

¹ Kerran svaavokaaliin viitattiin *vokaalien* lisäämisen lisäksi *vokaalien muuttamisena*. *Kirjaimien muuttuminen* tai *vaihtuminen* puolestaan yhdistettiin *t:n* heikon asteen varianttiin: *suaha*-muodossa erään informantin mukaan *d* »muuttuu» *h*:ksi (SN27). – Lignellin (2007: 78) informantti puhuu *e:n* »muuttumisesta» *o*:ksi tai *ö*:ksi viitattaessaan labiaalistumistapauksiin (esimerkiksi *lähtöö*). Hietavan (2008: 24) aineistossa esitellään, kuinka diftongien avartuessa (*pyjäräillää*) »kirjaimet muuttui». Isomöttösen (2008: 40) vastaaja puolestaan kuvailee, kuinka *s* »muuttuu» *h*:ksi, kun *metsän* sijaan sanotaan *mehtä*.

puolestaan pitkän *ä*:n keski-suomalaisvarianteissa *ee* oli »ylimiäränen kirjain». Näin ollen *tuplaaminen* ja *ylimääräisyys* yhdistyivät yleiskielestä poikkeaviin diftongeihinkin.

Maallikoiden kielessä murteessa voidaan myös *pidentää* ilmauksia. Jälkitavun pitkän *a*:n *oo*-variantin ja jälkitavun *ia*-yhtymän *ii*-variantin sekä labiaalistuneen pitkän *e*:n sisältävistä ilmauksista löytyi kahden informantin mielestä *pitkä* tai *pidentynyt* vokaali. Yksi haastateltava tyytyi yleisesti toteamaan, kuinka murteessa *oot* ja *aat* voivat olla »pitkiä».

Toisinaan **murteellinen ilmaus** nähtiin **yleiskielistä varianttia vajaanpana**: haastateltavien mukaan tietyistä ilmauksista oli poistettu jotakin (ks. myös esim. Marita Nieminen 2005: 52; Lignell 2007: 50; Hietava 2008: 53). *Hävitetyksi* tai esimerkiksi *pois jätetyksi* oli havaittu yleiskielen *d* (*koille, tehä*), loppu-*i* (*amatöör, het*), painottoman tavun alkuperäisen *i*-loppuisen diftongin jälkikomponentti (*veromarkolla^b*) ja loppu-*n* (*hyödyntämmää*). *Pois jättämistä* oli erään informantin mielestä niin ikään ilmauksissa *munkkii* ja *kahvii*: »– – jätetään ne viimiset vokaalit sieltä pois ja pistetään se toisiks viiminem pitkäks.»

Äänteiden *pois jättämiselle* läheinen ilmiö on *lyhentäminen*. Sellaiseksi kuvailtiin esimerkiksi itämurteille ominainen sananloppuisen *i*:n kato, josta puhuttiin myös *nielaisemisenä*. Niin ikään loppu-*n*:n kato hahmotettiin *nielaisemiseksi*. Kerran sanojen *lyhentäminen* yhdistettiin katoon yleiskielen *d*:n vastineena. Kuten huomataan, maallikoiden havainnot *lyhentämisestä* näyttäivät viittaavan tapauksiin, joissa murteellisessa kielenaineksessa on vähemmän äänteitä kuin yleiskielisessä variantissa. *Savon murteelle* ominaisesta »lyhentämisestä» puhuu esimerkiksi Wisur-Heikkilänkin (2000: 34) informantti.

Yksi tapa kuvailla murretta sanallisesti oli **poimia kielenaineesimerkistä aines, joka murteessa poikkeaa yleiskielestä**, ja huomauttaa juuri sen olevan tiettyä murretta. Esimerkkejä on tullut osin jo edellä esiin sanallisen kuvailun yhteydessä (»sitten se välillä viänti savvoo pikkusen että *oota* ja *aat*, pitkiä niitä on» ja niin edelleen). Esittelen seuraavassa vielä eräitä tapauksia; samalla havainnollistuu, millaista irrallisten kielenainesten poimiminen oli. Aina esimerkeillä ei viitattu *Savon murteeseen*. Maallikoiden havainnot ja kuvailut olivat muun muassa seuraavanlaisia (sulkeissa ovat haastateltavien antamat täsmentävät esimerkit sekä informanttien koodit):

- *uu aa* -juttu (*mualaispoika*; SN30)
- *uu aa* -yhistelmiä (*suap*; SN30)
- *ee ää* -yhistelmä (*peättäjiltä, hyödynteä*; SM10)
- *ää ee* -äänteitä (ei esimerkkiä; SN28)
- *mai*jon *jiillä* (SM9)
- *ii ää* -juttua (*hirviän*; SN2)
- *hoota* jota, joka oli – – vierasta (*ohojeet*; SN25)
- se *uu*-kirjain tulee sitte (*maitua*; SN30)
- tulloo se kaks *oota* perrään (*markkoo*; SM31)
- *ii*:tä – – päätteissä (*kahvii, munkkii*; SN13)
- *nii*j ja, semmosia loppusia sanoja oli siellä paljo (*työntekijii*; SM6)
- se sano tuon *een* siihem perrään (informantti kuvasi sanallisesti muotoa *väkkeä*, jota hän ei jäljitellyt sellaisenaan; SM40)
- loppu *eehen* (*aenae*; SM32)

- *han*-päätteitä (*kerkiimähän*, informantti keksi esimerkin näytteiden ulkopuolelta; SN2).

Informantit ryhtyivät kuvailemaan useita erilaisia äänne- ja muoto-opillisia piirteitä painottamalla, mikä osuus esimerkistä on murteellista. Selvää vakiintunutta ilmiöiden kuvaustapaa ei edellisistä esimerkeistä erotu. Aina ilmiöiden kuvailu ei aivan vastaa sitä, mitä näytteissä on sanottu todellisuudessa (vaikkapa *nii*-aines ilmauksessa *työntekijii*), tai varsinaista murteellista ainesta voi olla vaikea toisinaan erottaa (*ohojeet*-muodon *h*, joka on »vierasta»). Kuitenkin kaikkiaan pohjoissavolaisten maallikoiden voi sanoa melko taitavasti poimivan murteellisen tekstin poikkeamia yleiskielestä.

Mielikäinen (2005a: 110) huomauttaa koulutuksen vaikuttavan maallikoiden tapaan havainnoida ja kuvata kieltä: murrekäsityksiä ja -havainnoja saatetaan tuoda esiin kouluopetuksesta tuttujen kielioppitermien avulla. Kielitieteen termeistä *konsonantti* ja *vokaali* ovat informanteilleni tuttuja käsitteitä siten, että tiedetään, mitkä kirjaimet luetaan konsonanteiksi ja mitkä vokaaleiksi. Tähän tietoon nojautuen kielenainesesimerkeistä puolestaan poimitaan murteellisia konsonantteja ja vokaaleja; samalla käy ilmi, kuinka murteen (oletettu) kirjoitusasu vaikuttaa havainnointiin. Muuten aineistossani käytettiin harvoin täysin samalta kuulostavia termejä, joita kielitieteilijät käyttävät.¹ Esimerkki kielitieteelliseltä kuulostavasta termistä on informantilta SN25: hänen mukaansa *Savon murteessa* on *astevaihtelua*. Haastateltava kuitenkin jatkaa, kuinka hän on huomannut murretta puhuttavan *eri vahvuuksilla* siten, että vanhat, ikänsä Savossa asuneet ihmiset saattavat puhua murteellisemmin kuin nuoret. Astevaihtelua ilmenee hänen mukaansa »ihmisittäin ja ikäluokittainkii». Tapaus kuvaa hyvin sitä, kuinka hämäävästikin tieteellisiltä kuulostavat maallikoiden termit saattavat tarkoittaa hyvin eri asiaa kuin kielitieteilijöille.

Sanallinen kuvailu voi paljastaa, millaisia (lähinnä) **affektiivisiä asenteita** maallikoilla on murteita kohtaan. Esimerkiksi haastateltavan SN13 mielestä *viäntämisen* ansiosta puhe kuulostaa *hauskalta*. Positiiviset sanalliset kuvailut jäivät selvästi harvalukuisemmiksi kuin murteen epämiellyttävään valoon asettavat luonnehdinnat. Informanttini antoivat seuraavanlaisia kuvauksia: Savolaisiin *kaksoiskonsonantteihin* päädytään, kun »lisätään sitten tuhottomastik konsonantteja väliin», kaupunkilaiset eivät *väännä* niin *pahasti* kuin maalaiset, *leveys* voi *hävettää*, *leveän vääntämisen* puuttuminen tekee puheta- vasta »än äs nätimmän», *venyttämisen* puuttuminen saa puheen kuulostamaan *hienommalta*, *lottuuttaessa* sanat äännetään »oikein karkeesti», ylimääräiseltä kuulostava *h* on *työnnetty* tai *tungettu* mukaan, muotoon *henkk^heeä* tulee »outo pyörähys siihen, loppusointiin» ja Pohjanmaalle yhdistyvissä *han*-päätteissä »sanaa vielä jatketaaj jollai 'ihme-, lisällä». Kun informantin SM35 korvaan kävivät kuopiolaiskatkelman *ämmät* (esimerkkinä *semmoneh homma*), hän ajautui miettimään koko näytteestä huokuvaa tunnelmaa: »– jotenkit tulee heti mieleen semmosella vanhalla Tojotalla ajava [naurua], vähä semmone

¹ Lingvististä kuvailua lähestyi SN19, joka on opiskellut vieraita kieliä yliopistossa. Hänen mukaansa *yläsavolaisessa* murteessa käytetään sellaisia »tyypillisiä verbimuotoja» kuin *kertynä*, *olluna* ja *oomiin*.

'aikamiespoika.»¹ Murretta ei aina arvostella suoraan, mutta esimerkit antavat kuitenkin vihiä jossain määrin negatiivisesta asenteesta. – *Tunkea*-verbillä murretta on kuvailtu myös Isomöttösen (2008: 38–39) aineistossa (»*h*-kirjaimen tunkeminen joka paikkaan» havainnollistuu esimerkiksi muodossa *mehtä*). »Lottuuttamiseksi» *savoa* kuvaa Soilimaria Korhosenkin (2006: 21) informantti.

Kaikkiaan piirteiden sanallisen kuvailun yhteydessä tuli harvoin ilmi affektiivisia asenteita murretta tai yksittäisiä piirteitä kohtaan – haastattelukysymyksillänikään en pyrkinyt saamaan asenteita esiin. Edeltä voidaan kuitenkin havaita se, että myös oman kotiseudun kieltä kuvaillaan negatiivisesti (ks. samasta ilmiöstä esim. Long 1999b: 218; Törnqvist 2004: 44; Marita Nieminen 2005: 50; Pigg 2006: 79–80; Palander 2007: 46). Sellaista tapaa ei ole, että omasta murteesta puhuttaisiin ainoastaan neutraalisti tai että sitä keuhuttaisiin (vertaa esim. Preston 1989: 82; Demirci–Kleiner 1999: 267–268). Huomattakoon niin ikään, että aineistossani oman kotiseudun kieltä ryhdyttiin jopa erikseen pyytämättä arvostelemaan.

4.2.1.3. Havaintoja tuloksista ja vertailua aiempaan tutkimukseen

Luvussa 4.2.1.1 olen esitellyt, mitkä äänne- ja muoto-opilliset piirteet hahmottuvat sanaesimerkkien kautta useimmin *savoksi* tunnistustestiaineistossani. Luvussa 4.2.1.2 olen tarkastellut äänne- ja muoto-opillisten piirteiden sekä murteen puhumisen sanallista kuvailua sekä jäljitelyjä irrallisia äänneitä ja äännesekvenssejä. Seuraavaksi esittelen kokoavia havaintoja äänne- ja muoto-opillisista savolaisuuksista sekä vertailen tuloksia aiempaan tutkimukseen.

Olen koonnut taulukkoon 4.14 haastateltavien hahmottamat tyypilliset savolaisuudet luvun 4.2.1.1 sanaesimerkkien pohjalta. Olen merkinnyt, pidettiinkö niitä huomattavan usein *savona* kaikissa mahdollisissa näytteissä vai ainoastaan osassa näytteitä.² Jos piirre (tai siis sen sisältämät esimerkit) on huomioitu savolaisuutena kaikissa mahdollisissa näytteissä, se on informanteilleni erityisen merkittävä piirre *Savon murteen* tunnistamisessa. Mikäli piirre on määritelty usein *savoksi* vain osasta näytteitä, se ei ole informanteilleni yhtä merkittävä murteellisuus *savon* tunnistamisen kannalta. *Mennä*-verbin *männä*-varianttia, *u* ja *y* -loppuisten diftongien redusoituneita pitkävokaalisia variantteja

¹ Mira Kokkosella (2010: 66) on samantapainen esimerkki, jossa kuvaillaan tyypillistä pohjoiskarjalaista automerkin kautta: »– just vähän tämmönen just karvalakki päässä ajjaa semmosella vanahalla Ladalla täällä ja.»

² Labiaalustumisen sijoittaminen taulukkoon on tulkinnanvaraisin tapaus. Kuopio-katkelmassa sitä piti *savona* 12 ja Kinnula-näytteessä 21 haastateltavaa 40:stä. Ristijärvi-katkelmassa savolaisuusarviot jäivät seitsemään, mutta tuolloin labiaalustumisen ei välttämättä ole ollut yksin huomion kohteena, koska jäljitellyssä kielenaineksessa on alun perin esiintynyt myös erikoisgemiaatio. Tätä näytettä en ole ottanut vertailuun mukaan. Silti muidenkin katkelmien labiaalustumistapausten jäljittelyssä on vielä eroa: enimmillään piirre hahmottui *savoksi* 21 haastateltavalle, vähimmillään 12:lle vastaajista. Eroa on näin ollen yhdeksän informantin verran. Merkille pantavaa kuitenkin on, että labiaalustumista ei kertaakaan pidetty huomattavassa määrin muuna murteena kuin *savona* – toisin kuin esimerkiksi yleisgemiaatiota. Lisäksi *savo*-tulkintoja oli joka tapauksessa vähintään 12:lla haastateltavista, kun tarkastellaan Kuopio- ja Kinnula-näytteitä (vertaa esimerkiksi essiivipartisiippiin, jota piti *savona* enimmillään 12 informanttia mutta jota vähimmillään ei hahmottanut *savoksi* kukaan). Näillä perusteilla labiaalustumisen on sijoitettu kohtaan »piirre on *savoa* kaikissa mahdollisissa näytteissä».

sekä muotoa *kaapunġin* esiintyi vain Kuopio-katkelmassa, joten niiden kohdalla näytekohtaista vertailua ei voi tehdä.

Taulukko 4.14. Eräiden kuuntelutestin näytteisiin sisältyneiden äänne- ja muoto-opillisten piirteiden saamat arviot savolaisuudesta, informantteina syntyperäiset pohjoissavolaiset.

	piirre on savoa kaikissa mahdollisissa näytteissä	piirre on savoa vain osassa mahdollisia näytteitä
<i>mua, piä</i>	X	
<i>suoloo, leippee</i>	X	
labiaalistuminen (<i>tu[l̥]loo</i>)	X	
<i>männä*</i>	X	
<i>au, äy > aa, ää*</i>	X	
<i>kaapunnin/kaupunnin*</i>	X	
yleisgemaatio		X
svaavokaali (savolaismurteet)		X
essiivipartisiippi		X
<i>-i > Ø</i> (itämurteet)		X
(<i>ht :</i>) <i>hØ</i>		X
<i>ai, äi</i> ja <i>oi</i> -diftongien redusoituminen		X
liudennus		X

* Huomaa, että piirre esiintyy ainoastaan Kuopio-katkelmassa. Jäljitelmät *kaapunnin* ja *kaupunnin* on saatu alkuperäisestä variantista *kaapunġin*.

Kaikkia taulukon 4.14 piirteitä tavataan savolaismurteissa (osaa nykyisin harvinaistuneena). Informanttini eivät sekoita savolaisuuksiksi sellaisia piirteitä, jotka puuttuvat heidän kotiseutunsa puhetavasta.

Taulukossa 4.14 näkyviä kahta ryhmää voidaan verrata piirteiden todelliseen esiintymiseen murteissa. Useimmiten niitä piirteitä, joita pidettiin *Savon murteena* kaikissa mahdollisissa näytteissä, ei esiinny huomattavan laajalla alueella savolaismurteiden ulkopuolella. Poikkeus on labiaalistuminen (*tu[l̥]loo*), joka on eteläpohjalaismurteidenkin tyypillisuus. Kuitenkin labiaalistuneet muodot ovat lännessä usein eriasuisia yleisgemaation puuttumisen vuoksi (vertaa *tulloo* ja *tuloo*).

Niihin piirteisiin, joita pidettiin *savona* vain osassa mahdollisia näytteitä, sisältyy sellaisia murteellisuuksia, joita esiintyy huomattavan laajalla alueella savolaismurteiden ulkopuolella. Näitä ovat yleisgemaatio, savolaismurteiden mukainen svaavokaali ja kato *t:n* heikon asteen vastineena *h:n* jälkeisessä asemassa. Haastateltavieni käsitys myötäilee murteiden todellista tilaa: piirteiden tiedetään kuuluvan *Savon murteeseen*, mutta toisaalta ne eivät nouse murteentunnistuksessa merkittävien savolaisuuksien joukkoon; myös todellisuudessa piirteet kuuluvat savolaismurteisiin mutta ne eivät ole ainoastaan niiden tyypillisyyksiä. Näytteillä kokonaisuutena on merkitystä, eli kun näytteen eräät

muut piirteet sotivat tarpeeksi savolaisuutta vastaan, esimerkiksi yleisgminaatio ei riitä *savoksi* määrittelemiseen.

Niiden piirteiden ryhmään, joita pidettiin *savona* vain osassa mahdollisia näytteitä, sisältyy myös sellaisia murteellisuuksia, jotka ovat erityisesti savolaismurteiden tyypillisyyksiä (esimerkiksi essiivipartisiippi). Tästä huolimatta näytekohtaista vaihtelua *savotulkinnoissa* esiintyi. Ryhmien piirteet eivät siis täysin ole peilattavissa piirteiden todelliseen tilanteeseen murteissa, vaikka jonkinlaista yhtenevyyttä kuitenkin esiintyy.

Kuten on todettu, informanttini ovat löytäneet murrenäytteistä tarkasti juuri savolaismurteille ominaisia piirteitä. Heidän näkemyksensä *savon* äänne- ja muoto-opillisista piirteistä vastaa myös kuvaa, joka murteesta annetaan maallikoiden kirjoittamassa murrekirjallisuudessa (ks. kirjallisuudesta esim. Eskelinen 1997; Savolaesten katkismus; edellä mainittujen teosten eräitä äänne- ja muoto-opillisia piirteitä ovat esitelleet Ahoinpelto [2002], Timonen [2003] ja Naskali [2004]). Vastaavuutta löytyy myös kaunokirjallisuuden kielen kanssa. Esimerkiksi Aarno Kellbergin kirjoissa esiintyy pitkän *a:n* ja *ä:n* pohjoissavolaisia variantteja, diftongien redusoitumista (*au* ja *äy* -diftongeista *aa* ja *ää* -variantteja), yleisgminaatiota ja liudennusta (Kauppinen 1998: 42–48, 79). Informanttieni *savo*-havaintojen ja edellä mainitunlaisen kirjallisuuden kielen vastaavuus ei ole erityisen yllättävää. Huomattakoon kuitenkin, kuinka sekä haastateltavani että murretta kirjoittavat maallikot mieltävät vahvasti *savoksi* sellaisiakin piirteitä, jotka ovat harvinaistuneet nykymurteessa. Lisäksi voidaan panna merkille, kuinka *savoksi* mieltyvät nimenomaan pohjoissavolaisten murteiden piirteet (sekä testissäni että edellä viitatussa kirjallisuudessa). Esimerkiksi pitkän *a:n* ja *ä:n* varianteista *savoksi* hahmotetaan *ua* ja *iä* -variantit *oa* ja *eä* -varianttien sijaan.¹

Vertailen seuraavaksi, onko pohjoissavolaisten haastateltavieni hahmottamia piirteitä pidetty aiemmin tyypillisinä savolaisuuksina, kun informantteina on ollut muita kuin pohjoissavolaisia ja kun menetelmät ovat olleet toisenlaisia kuin tässä työssä. Taulukossa 4.14 ovat tulleet esiin piirteet, jotka informanttini mieltävät *savoksi*. Niistä kaksi on pääsyyt aiempien tutkimusten spontaaneissa kuvailuissa huomattavassa määrin esiin, kun on kuvailtu *Savon murretta* (taulukossa 4.14 lueteltujen piirteiden ulkopuolelta huomiota ovat kiinnittäneet erityisesti persoonapronominien variantit; ks. esim. Palander 2007: 37). *Savon murteeseen* on yhdistetty usein ensinnäkin *mua*, *piä* -diftongiutumisen.² Toinen piirre, joka on noussut mainitumpien piirteiden joukkoon *savon* spontaaneissa kuvai-

¹ Kun sen sijaan Jukka Lappalainen (2001) esittelee *Ylä-Savon murretta*, hänen sanakirjastaan löytyykin ensi tavun *aa*:sta ja *ää*:stä sekä *ua* ja *iä* että *oa* ja *eä* -variantteja (esim. *vuahhti* 'vaahto', *moakymnessä* 'maalla', *viäritellä* 'väärillä', *peäsoatikka* samassa merkityksessä kuin *piäluatikka*).

² Muiden kuin savolaismurteiden puhujien havainnoista esim. Kohonen 2005: 32; Palander 2007: 37–39; myös Päivärinta 2004: 60, huomaa kuitenkin murteellisuuksien etsintä valmiista tekstistä. Savolaismurteiden alueella asuvat pohjoiskarjalaisnuoret ovat painottaneet, kuinka *Savon murteessa* kuuluu *ua* ja *iä* -variantteja enemmän kuin heidän kotiseutunsa kielessä (Palander–Nupponen 2005: 37–38; Palander 2007: 37). Kun *savoa* on kuvailtu sanallisesti, *viäntäminen* on nostettu usein esiin (esim. Nahkola–Saanihahti 1990: 140; Palander 2007: 37) – *viäntäminen* on maallikoille ainakin osittain juuri ensi tavun *aa:n* ja *ää:n* *ua* ja *iä* -variantteja (ks. esim. Mielikäinen 2005a: 111–112). Eteläkarjalaisnuoret ovat yhdistäneet pääpainollisen *aa:n* ja *ää:n* diftongiutumisen myös Pohjois-Karjalan alueella kuultavaan kieleen (Palander–Nupponen 2005: 30). Osasyynä lienee se, että joidenkin eteläkarjalaisen mielestä Pohjois-Karjalassa puhutaan *savoa* (ks. myös Palander 2007: 37).

luissa, on yleisgminaatio (Arve 2002: 55; Palander 2007: 37; ks. myös Nahkola 1987: 167). Informanttini hahmottavat kaikkein tyypillisimmäksi *savoksi* useampia piirteitä, kuin esimerkiksi karjalaisten ja pääkaupunkiseudun nuorten spontaaneissa kuvailuissa nousee esiin merkittävinä savolaisuuksina. Tietyn murteen alueella asuvat maallikot osaavat kuvailla kyseistä puhetapaa tarkemmin kuin muut suomalaiset, mikä on odotuksenmukaista. Niin ikään aineistonkeruutavalla on merkitystä: voi olettaa, että merkittäviä piirteitä tulee enemmän esiin kuuntelutestissä kuin spontaanissa kuvailussa.¹

Ei ole yllättävää, että vain harvat piirteet toistuvat huomattavan usein spontaaneissa kuvailuissa. Kun maallikot esimerkiksi arvioivat murrealueita, tietty alue saatetaan erottaa omaksi seudukseksi tukeutuen vain pieneen määrään piirteitä: oletettuja tyypillisyyksiä ei tarvitse olla paljon, että maallikko jo niiden perusteella erottaa murrealueita (Preston 1989: 36). Huomattavaa on, että *savoon* yhdistyvistä kahdesta merkittävimmästä piirteestä toinen eli yleisgminaatio ei syntyperäisten savolaisten aineistossa ole keskeisimpien tyypillisyyksien joukossa (arviot sen savolaisuudesta vaihtelivat näytteittäin). Todennäköisesti kuitenkin myös pohjoissavolaiset maallikot antaisivat esimerkkejä yleisgminaatiosta, jos heidän täytyisi ainoastaan spontaanisti luetella *savon* tyypillisyyksiä (kuten Törnqvistinkin [2004: 49] aineistossa on käynyt). Tässä tulee hyvin esiin spontaanin kuvailun ja tunnistustestin ero: spontaani kuvailu kertoo ensimmäisenä mieleen tulevista ja tyypillisyyksinä pidetyistä piirteistä, minkä lisäksi tunnistustesti paljastaa, kuinka merkittäviä tyypillisyyksiä nuo piirteet lopulta ovat, kun murteita ryhdytään tunnistamaan. Kuuntelutesti voi paljastaa murteellisuuksista sellaisia käsityksiä, joista maallikot eivät välttämättä ole itse niin tietoisia, että kykenisivät kielentämään ne murteita kuvaillessaan (esimerkiksi, että yleisgminaatio on merkittävä savolaisuus vain, mikäli sen rinnalla esiintyy eräitä muitakin savolaisuuksia).²

Yleisgminaation erityisestä savolaisleimasta on syytä mainita vielä eräs havainto: on nimittäin huomattavaa, että kun esimerkiksi karjalaisnuoret kuvailevat *Oulun murretta* tai *Lapin murretta*, yleisgminaatio jää täysin sivuosaan (Palander 2005c: 81–83). Piirre kuuluu pohjois- ja peräpohjalaisiin murteisiin, mutta itäsuomalaismaallikoille yleisgminaatio ei hahmotu niiden tunnusmerkiksi.

Toiseksi mainittakoon svaavokaaliin liittyvistä käsityksistä. Spontaaneissa kuvailuissa kyseinen piirre yhdistyy *savon* sijaan länsimurteisiin – maallikot puhuvat *Pohjanmaasta* ja (*etelä*)*pohjojalaasista* korostaen lisättyä vokaalia (esim. Mielikäinen 2005a: 105–106). Palanderin (2005c: 80–81) tutkimuksessa karjalaisnuoret mielsivät esimerkeissään svaavokaalin *Pohjanmaan murteen* tyypillisimmäksi piirteeksi ja Arvenkin (2002: 55) aineistossa svaavokaali yhdistettiin useammin pohjalaismurteisiin kuin savolaismurteisiin. Tässä kohtaa tunnistustestini toistaa spontaanin murteen kuvailun tuloksia: svaavokaali ei ole merkittävä savolaisuus pohjoissavolaistenkaan maallikoiden mielestä.

¹ Muiden piirteiden kuin *mua*, *piä* -diftongiutumisen ja yleisgminaation vähäisistä maininnoista ks. Palander 2007: 37; svaavokaaleista ks. myös Arve 2002: 55.

² Ks. myös Niedzielskin (1999: 79–80) tutkimusta, jossa miespuoliset informantit erottivat Michiganista ja Kanadasta kotoisin olevat (englantia puhuvat) kielenoppaat eräiden vokaalipiirteiden avulla kuuntelutestissä, vaikka murreasennetutkimuksessa he eivät olleet tuoneet esiin tätä eroa. Niedzielski epäilee vahvasti, että testiasetelma (haastattelijana nainen ja ulkopuolinen henkilö) on vaikuttanut murreasennetutkimuksen tuloksiin.

Aineistoni tuloksia on mahdollista verrata myös piirteiden esiintymiseen nykymurteessa. Harvinaistuneista murteellisuuksista voidaan todeta, että savolaiset ovat kokeneet ne välteltäviksi. Nykymurteen ja informanttien käsitysten väliltä löytyy yhteys. Ne piirteet, jotka informanttini arvioivat kaikista mahdollisista näytteistä useimmin *Savon murteeksi* (ks. taulukko 4.14), ovat yleensä harvinaistuneet nykymurteessa – eli arvioijien oman kotiseudunkin kielessä.¹ Toisin sanoen pohjoissavolaiset itsekin välttivät niitä piirteitä, jotka heidän mukaansa leimaavat puhujan savolaiseksi kaikkein yksiselitteisimmin.

Enemmistö niistä piirteistä, jotka määriteltiin *savoksi* vain osasta näytteitä, on puolestaan säilynyt nykymurteessa. Toisin sanoen pohjoissavolaiset ovat säilyttäneet murteesaan ainakin osan sellaisista piirteistä, jotka heidän mukaansa eivät lopulta leimaa puhujaa savolaiseksi. (Viimeksi mainittu käsitys tosin ei näytä olevan maallikoilla itsellään tietoinen, kuten olen aiemmin jo esittänyt.)

Eräät sellaisistakin piirteistä, jotka määriteltiin *savoksi* vain osasta näytteitä, ovat harvinaistuneet. Essiivipartisiippia ja liudennusta ei nykymurteessa juuri kuule. Ne eivät kuitenkaan mielly informanteilleni leimaaviksi savolaisuusiksi, kuten eräät muut harvinaistuneet piirteet miellyvät.

Jos luodaan katsaus vakiintuneisiin, *savoa* jopa pilkkaaviin murrematkimuksiin ja -vitseihin, matkittujen piirteiden joukossa on sekä niitä piirteitä, jotka informanttini mielsivät testissä järjestelmällisesti *savoksi*, että niitä piirteitä, joiden savolaisuustulkinnat vaihtelivat näytteittäin.² Matkimuksilla ei ole selvää yhteyttä nykymurteeseen siten, että kaikki silmiinpistävimmin matkitut piirteet olisivat harvinaistuneet (vertaa ilmiöön pilkattujen piirteiden väistymisestä agraariyhteiskunnan aikaan, Rapola 1966: 197–198). Vahvempi yhteys harvinaistumiseen näyttäisi olevan sillä, mieltävätkö pohjoissavolaiset piirteiden keskeiseksi savolaisuudeksi itse (tiedostetusti tai tiedostamatta).

Savolaisten mielikuvaa piirteiden välteltävyydestä voidaan tarkastella myös muuttajutkimuksista: ovatko savolaiset siis vältäneet piirteitä uudella asuinseudullaan Savon ulkopuolella? Nuolijärvi (1986b: 50, 56, 63, 96) on tarkastellut Helsinkiin muuttaneiden savolaisten kielestä labiaaliumista, geminaatiota, svaavokaalia ja diftongien reduktiota. Hän havaitsi informanttiansa karttaneen kaikkia näitä piirteitä, erityisesti labiaaliumista ja yleisgeminaatiota. Rouhikosken (2009: 61, 103, 129, 134) savolaishaastateltava vältteli Helsingissä esimerkiksi yleisgeminaatiota ja svaavokaalia; sen sijaan muun muassa *h:n* jälkeinen *d:n* kato ja *s:n* jälkeinen *i:n* loppuheitto olivat hänellä yleisiä piirteitä. Uusilla asuinseuduillaan savolaiset välttivät niitäkin piirteitä, jotka tässä aineistossa eivät hahmottuneet keskeisimmiksi savolaisuusiksi ja joita esimerkiksi nykymurteessaakaan ei yksiselitteisesti vältteli.

Aineistostani selviää, mitkä piirteet informanttini kykenevät erottamaan murteellisuuksiksi: vähintään yhdeksän haastateltavaa havaitsee ne piirteet, jotka tulevat ilmi

¹ *Kaapunnin* tai *kaupunnin* -variantin tilanteesta nykymurteessa ei ole tarkkaa tietoa. Diftongien redusoinnista on puolestaan raportoitu sekä säilymisen että harvinaistumisen merkkejä. (Ks. lähteitä nykymurteesta luvusta 3.2.1.)

² Ks. vaikkapa *maa, piä* -diftongiutumisen jäljittelystä Ojansuu 1908: 10–11; Pirkko Leino 1968: 103; Punttila 1998: 45, 49; 2001: 30–31; 2004: 24, 26. Yleisgeminaatiosta ks. esim. Pirkko Leino 1968: 152–153; Punttila 1998: 47, 52; 2001: 30.

taulukosta 4.5 luvun 4.2.1.1 alussa, ja määrittelee piirteet kielenainesesimerkin kautta joksikin murteeksi.¹ Aineistoni myötäilee pitkälti aiempia tuloksia siitä, kuinka murteellisuudet ovat maallikoiden ulottuvilla. Voidaan tarkastella esimerkiksi murrekäännöstehtäviä², murteiden suullista kuvailua, murteellisia ainekirjoituksia ja muuttajien kieltä. Pohjoissavolaismaallikoiden *savo*-kuvailuihin ei sisälly sellaista piirrettä, joka testissäni olisi havaittu huomattavan usein mutta joka aiemmissa tutkimuksissa olisi todettu vaikeasti havaittavaksi piirteeksi. Esimerkiksi *mua, piä* -diftongiutumisen, labiaalustumisen (*tu[l]loo*), *mennä*-verbin *männä*-variantin, yleisgemaation, svaavokaalin ja essiivipartisii-pin maallikot ovat havainneet aiemmissakin tutkimuksissa.³

Kaksi piirrettä herättää hieman huomiota. 1) Kun maallikot ovat kääntäneet yleiskielisiä ilmauksia oman kotiseutunsa murteelle tai ovat kertoneet suullisesti kotiseutunsa puhettavan tyypillisyyksistä, pohjoiskarjalaisnuorten on havaittu jäljittelevän *suoloo, leipee* -monoftongiutumista selvästi vähemmän kuin *mua, piä* -diftongiutumista (Alpia 2005: 94, 97; Palander–Nupponen 2005: 27). Tulokseen voi vaikuttaa se, että spontaanissa murteen kuvailussa sanan alussa olevat murteellisuudet voivat kiinnittää enemmän huomiota kuin jälkitavujen piirteet (Palander–Nupponen mp.). Tässä aineistossa *mua, piä* -diftongiutumiseen ja *suoloo, leipee* -monoftongiutumiseen viitattiin sen sijaan yhtä usein. 2) Diftongien redusoituminen on usein mainittu hankalasti havaittavaksi piirteeksi (esim. Mielikäinen–Palander 2002: 98). Tunnistustestiaineistossani redusoituneisiin variantteihin viittasi kuitenkin noin kolmasosa informantteja. Luku on suurempi kuin esimerkiksi Alpien (2005: 94, 98) pohjoiskarjalaisaineistossa. Toisaalta *savossa* redusoituminen on muutenkin vahvempaa kuin Joensuun seudulla, jonka kieli oli arvioitavana Alpien työssä. Myös erilainen aineistonkeruu (tunnistustesti/murrekäännöstehtävä) voi vaikuttaa tuloksiin.

Aineistostani käy ilmi, että syntyperäisille pohjoissavolaisille on luontevaa lähteä esittelemään savolaisuutta yksittäisten sanaesimerkkien kautta, kun kuunneltavana on murrenäytteitä. Tällöin äänne- ja muoto-opillisia piirteitä tulee runsaasti esiin. Kyseisiä piirteitä osataan toisaalta myös kuvailla sanallisesti. Tosin käytetyt termit ovat kirjavia, eikä vakiintunutta ole oikeastaan kuin yleisgemaation kuvailu konsonanttien määrän kasvuna. Informanttini luonnehtivat sanallisesti *savon* puhumista pitkälti samaan tapaan, kuin maallikoiden on havaittu kuvailevan *savoa* aiemmissa tutkimuksissa: erityisesti *vääntäminen, venytys* ja *leveys* nousivat esiin. Yksittäisistä piirteistä yleisintä oli kuvata

¹ Vähiten viittauksia on muotoon *kaapunnin/kaupunnin*. Sitä jäljitteli kymmenen informanttia, mutta yksi haastateltava ei eritellyt sitä *savoksi* tai muuksikaan murteeksi. Todellisuudessa kuuntelutestin näytteessä sanotaan *kaapunnin*, mikä tietenkin vaikuttaa jäljitelmien *kaapunnin* ja *kaupunnin* määrään.

² En viittaa tässä murrekäännöskirjallisuuteen. Yksittäisten, murretta taitavasti kääntävien maallikoiden teksteistä ei ole syytä tehdä päätelmiä, kuinka kansa keskimäärin havaitsee piirteitä.

³ Ks. tuloksia esim. seuraavista lähteistä (tarkastelukohteena ovat muutkin kuin savolaismurteet ja informantteina on muitakin kuin savolaismurteiden puhujia): Kääriäinen 1988: 150–151; Saanilahti 1988: 73–79; Pajarinen 1995: 27; Seija Makkonen 1997a: 27–28, 59–62, 74–75, 78; Wisur-Heikkilä 2000: 32–33, 35; Holopainen 2003: 14, 26, 31, 40–41; Kuisti 2003: 41–46; Alpia 2005: 94–97; Kohonen 2005: 33; Marita Nieminen 2005: 17, 23–25; Palander 2005b: 294–301; Palander–Nupponen 2005: 27, 31–32, 35; Vähälä 2005: 41–42, 66–67; Väänänen 2006: 16–17, 38–39; Lignell 2007: 43, 49, 53, 56, 62; Rutanen 2007: 24–25; Isomöttönen 2008: 35; muuttajien kielestä ks. Heikki Leskinen 1974: 370–371; Saarinen 1985: 88; Nuolijärvi 1986a: 80–81; 1986b: 56, 63, 96, 247–249, 251; Riitta Makkonen 2005: 132.

yleisgemaatiota *kaksoiskonsonanttien* kautta. Aiemmissä tutkimuksissakin erityisesti yleisgemaatio on ollut maallikoiden sanallisen kuvailun ulottuvilla. Näytteistäni poimittiin niin ikään äänne-esimerkkejä, mutta huomiot niistä jäivät yksittäisiksi. Aiemmissakaan tutkimuksissa äänne-esimerkit eivät ole olleet maallikoilla yleinen tapa viitata murteeseen (huomaa myös aineistonkeruutapojen mahdollinen vaikutus tuloksiin). Henkilökohtaisena haastatteluna järjestetyssä tunnistustestissä on mielenkiintoista, kuinka maallikot kuvailevat sanallisesti juuri kuulemaansa murretta, kuinka he poimivat sanallisia ja äänteellisiä esimerkkejä siitä ja kuinka he selvittävät käyttämiään termejä.

4.2.2. Prosodiset savolaisuudet

Maallikot kiinnittävät usein huomiota puheen prosodiaan (ks. kuvailusta esim. Preston 1989: 91; Hartley 1999: 327; Bolfek Radovani 2000: 64; Arve 2002: 49; Pigg 2006: 78; Lignell 2007: 102; huomaa myös jo Ojansuu 1908: 13). Kuuntelutesteissäkin sillä voi olla suuri merkitys murteen tunnistamisessa (Gooskens 2005; toisaalta Van Bezooijenin ja Gooskensin [1999] aineistossa prosodially oli vähäinen merkitys). Kun tietylle murteelle on tyypillistä esimerkiksi tietynlainen sävelkulku tai puherytmi, usein vieraspaikkakuntalaiset erottavat nuo piirteet itse puhujia paremmin (esim. Mielikäinen 1997: 89). Prosodisia piirteitä kuvaillaan usein sanallisesti konkreettisten kielenainesesimerkkien jäädessä sivuosaan; sama ilmiö toistui pohjoissavolaisaineistossani. Sanallisessa kuvailussa korostuu maallikotermistön kirjavuus: puhutaan esimerkiksi *äänensävyistä*, *nuotista*, *sointuvasta puhetavasta*, *sanapainosta* ja *äänenpainotuksesta* (ks. esim. Mielikäinen–Palander 2002: 97; Mielikäinen 2005a: 111). Maallikoiden prosodisia piirteitä koskevien havaintojen tutkiminen on haastavaa pitkälti jo metakielen erilaisuuden vuoksi. Esimerkiksi haastateluun tai lomakekyselyillä voi saada runsaasti havaintoja *nuotista*, *painotuksesta* ja niin edelleen, mutta silti tutkijalle voi jäädä avoimeksi, mihin ilmiöihin maallikko lopulta haluaa viitata kuvailuillaan. (Esim. Vaattovaara–Soininen–Stojanov 2006: 240.)

Toisinaan prosodiset piirteet limittyvät muiden murteellisuuksien kanssa: esimerkiksi kun puheen *tempoa* kuvaillaan, voidaan viitata puheen hitauteen ja toisaalta samassa yhteydessä todeta, että tarina muutenkin kerrotaan *rauhallisesti*. Tällöin otetaan jo askel kohti pragmaattisia piirteitä.

Esittelen seuraavaksi informanttieni tapaa kuvata prosodisia savolaisuuksia. Maallikot ovat kommentoineet usein puheen *tempoa*: puhe kuulostaa joko *nopealta* tai *hitaalta* (ks. esim. Lance 1999: 288; Benson 2003: 321; Pigg 2006: 78; Vaattovaara–Soininen–Stojanov 2006: 239). Samaan tapaan *tempoa* kuvailtiin tunnistustestiaineistossani. Seuraavassa olen koonnut yhteen kaikki sanalliset kuvailut, joissa *puheen* tai *rytmin* huomautettiin olevan *hidas* tai *nopea* tai joissa puhuttiin *temposta* (esimerkiksi karjalaisnuoretkin ovat puhuneet rinnan »puherytmistä» ja »hitaudesta» [Palander–Nupponen 2005: 37]). Kerran myös *tahdista* kuvailtiin, kuinka se voi olla *hidas* tai *nopea* (SN15). Eräs informantti yhdisti *nopeuteen* ja *rytmiin aksentinkin* (SM21). Tällöin kuvailtavana oli tosin *eteläsuomalainen* puhe.

Tavallisinta oli kommentoida puheen *tempoa* yleisellä tasolla menemättä yksityiskohdaiseen kuvailuun. Kahdeksan vastaajaa 40:stä huomautti, että *savon* voi tunnistaa puheen *hitaudesta* (tai käänteisesti siitä, ettei puhe ole *nopeaa*). Toisaalta viiden haastateltavan mielestä *savo* on *nopeaa* – tällöin kuitenkin kaksi informanttia huomautti, että *nopeus*

liittyy *eteläsavoon* tai Kuopion aluetta pohjoisemman seudun kieleen. Selvää johtavaa näkemystä ei täten muodostunut. – Vertailun vuoksi todettakoon, että *Karjalan murteen nopeudesta* oltiin lähes täysin yksimielisiä. Kommentteja ei tosin kokonaisuudessaan ollut runsaasti (havaintoja kuudessa haastattelussa).¹

Savolaisen *tempon* kuvailu toisilleen täysin päinvastaisilla kommentteilla on tuttua myös muista aineistoista. Esimerkiksi pääkaupunkiseudun nuoret ovat luonnehtineet *savoa* »nopeaksi» (Palander 2007: 39), ja toisaalta eräät pohjoiskarjalaisnuoret ovat kommentoineet *savon* olevan »hitaampaa, rauhallisempaa tai 'aikailevampaa'» kuin heidän oman kotiseutunsa murre (Palander–Nupponen 2005: 37; »hitaaksi» *savoa* luonnehdittiin Törnqvistinkin [2004: 44] aineistossa). Se, että tietyn murteen prosodisista piirteistä annetaan täysin päinvastaisia luonnehdintoja, ei ole kansandialektologisissa tutkimuksissa poikkeuksellista (ks. esim. Mielikäinen 2005a: 111; Palander 2005c: 77). Yhtenä syynä vaihteleviin kommentteihin on ainakin se, että prosodiset piirteet eivät meillä ole sellaisia ulkoa opittuja luonnehdintoja kuten vaikkapa *Savon murteeseen* yhdistyvä *vääntäminen* voi olla; sen sijaan esimerkiksi murteen intonaatio ja rytmi huomataan oman kiinnostuksen ja tarkkaavaisuuden ansiosta (Arve 2002: 52–53). Toiseksi luonnehdinnat muotoutuvat sen mukaan, mihin piirteitä verrataan. Esimerkiksi kun Piggin Ouluun muuttaneet kymenlaaksoalaisinformantit kuvailivat uuden kotiseutunsa kieltä, se kuulosti heistä »hitaalta» (vertaa »nopeaksi» mieltävään kaakkoishämäläiseen murteeseen). Sen sijaan tutkimuksessa, jossa oululaiset kuvasivat oman alueensa kieltä, »hitaus» ei noussut esiin. (Pigg 2006: 81 ja siinä mainittu lähde.)

Kun puheen kuvaillaan vain yleisesti olevan *hidasta* tai *nopeaa*, ei vielä voida olla varmoja, mistä ilmiöstä maallikot lopulta haluavat puhua. On mahdollista, että tällöin yksinkertaisesti kuvaillaan tempoa siten, että hitaasti puhuvalla sanojen ja sen osien mitattavissa olevat kestot ovat pidempiä kuin nopeasti puhuvalla – tämä vastaisi kielitieteellistä *tempon* määrittelyä (ks. Suomi ym. 2006: 118). Toisaalta tiettyjä äänne- ja muoto-opillisia piirteitä voidaan kuvailla tempon kautta. Esimerkiksi loppuheitto voi hahmottaa maallikolle murteen »lyhytenä» ja »lyhyys» puolestaan »nopeana» puheena; samaan tapaan yleisgemmaatio voi olla »venyttämistä» ja »venyttäminen» puolestaan »hidasta» puhetta (Mielikäinen 2005a: 110–111).² Tällöin *tempo* yhdistyisikin siihen, onko murteellisessa puheessa enemmän vai vähemmän äänneitä verrattuna yleiskieliseen puheeseen. Myös kolmessa oman aineistoni haastattelussa informantit liittivät puheen *hitauden* ilmeisesti äänne- ja muoto-opillisiin piirteisiin: puheeseen huomautettiin tulevan *hitautta*, kun *sanoja venytetään*, tai toisaalta puhe saattoi kuulostaa *nopealta*, jos siitä puuttui *venytys*. Kaksi informanttia pyrki konkreettisen kielenainesimerkin kautta jäljittelemään, missä puheen *nopeus* kiinnitti huomiota; Ristijärvi-näytteestä poimittu ilmaus *toisekseen* ja Haapavesi-katkelman tapaus *sielä Valamossa* kuulostivat *nopeilta*. Koska esimerkeissä ei ollut

¹ Kaarlo Niemisen (1939: 256–258) mukaan itäsuomalaisen tempon hitaus ja rauhallisuus olisivat nähtävissä itäsuomalaisten kirjailijoidenkin teksteissä, muun muassa taivutusmuotojen valinnoissa ja liitepartikkelien käytössä.

² Hieman samantapaisesti kieltä on ryhtynyt kuvailemaan Branch (2005: 12, ks. myös 22), jonka mukaan »nopeassa» kaakkoismurteisessa puheessa suositetaan kysymysliitteettömiä muotoja *monta* ja *paljo(n)*. Forsberg (2006b: 373) on eri kannalla: hän katsoo puherytmin vaikuttavan kyseisten muotojen suosimiseen.

äänne- tai muoto-opillista murteellisuutta (lukuun ottamatta lievää lyhenemistä ilmauksessa *sielä*), informanttini ovat mahdollisesti kiinnittäneet niissä huomiota sanojen keston lyhyyteen (vertaa *tempo* viralliseen määritelmään).

SN28 kuvaili savolaista *hitautta* useilla selventävillä termeillä. *Kertomatyyli* on *leppoisa* ja *rauhallinen*. Ilmiöön liittyy *harvasanaisuus* ja se, ettei puhujalla ole *kiirettä*. Samalla puhujaa voidaan luonnehtia *lupsakaksi*. Lisäksi sanasto ja äänteet vaikuttavat mielikuvaan:

– – niitä, semmosia, täytessanoja on mut että kuitenkin et se ei niinkus se puhe 'ei tuluvi 'eikä vyöry, hirmu vauhilla vaan, – – venytetään niitä sanoja että, ajatus pyssyy siinä puhheen mukana.

Informantin SM34 vastauksesta havainnollistuu, kuinka *hitaus* voi kytkeytyä puheen miettimiseen:

No sillee ee hirmu noppeestip puhuj ja sitte 'aika paljo silleen, miettii aina tuota sanomistaaj ja sillee sitä, että minkälaisella sanalla jatkas, että sitte vähä, vähä toisti aika paljo (sit) loppujel lopuk(ski) ihteessä tuossa tarinassa, monta kertoo samoja asioita kerto, (tässä). Muisti ainakkii 'että om muallais-, talom poika.

Maallikoiden kuvailuissa *hitaus* voi yhdistyä useille kielen tasoille sekä kielen käyttöön: paitsi puheen prosodiaan myös pragmaattisiin, leksikaalisiin ja äänne- ja muoto-opillisiin piirteisiin (ks. edeltä vaikkapa kommentteja puheen kiireettömyydestä, *täytesanoista* ja *venyttämisestä*). Aineistooni sisältyy lisäksi sellaisia kuvailuja, joissa esimerkiksi *puhetyyliä* tai *rytmiiä* luonnehditaan *rauhalliseksi* tai *verkkaiseksi* ilman, että *hitautta* mainitaan niiden yhteydessä erikseen. Varsinkin tällöin jää avoimeksi, onko puheen varsinaiseen tempoan haluttu viitata enää lainkaan. Aina esimerkiksi *kiireettömyyttä* ja *rauhallisuutta* ei yhdistetä *hitaaseen* puheeseen: kahdesti huomautettiin, että vaikka puhuisi *nopeasti*, voi silti olla *kiireetön* tai *rauhallinen*. Tällaiset luonnehdinnat kuvaavat hyvin maallikoiden termien kirjavia merkityksiä – vakiintunutta käyttötapaa ei ole.

Puheen *nopeutta* koskevien havaintojen yhteyteen liittyy vielä informantin SM10 pohdinta *savolaismurrenuotista*, joka osoittautui monipuoliseksi termiksi. Se koostuu esimerkiksi *hidasrytmisyydestä*, tietynlaisesta *intonaatiosta* tai *lausunnasta* sekä sanojen *lausuntata-vasta*. *Nuotti* on kokonaisvaltainen ilmiö: »yksittäistä sanna» siitä on vaikea antaa havainnollistukseksi, mutta näytteestä savolaisuuden vain erotti »heti kun se [näyte] lähti, kuulumaan». Muut haastateltavani eivät puhuneet *nuotista* lainkaan. Myös karjalaisnuoret ovat liittäneet »nuotin» esimerkiksi »intonaatioon» (kuvailtavana tamperelainen puheta, Palander 2005c: 73; ks. lisäksi Mielikäinen [2008: 98–99], jonka mukaan kansanomaisen termi *nuotti* viittaa intonaatioon). Tieteellisen määritelmän mukaan intonaatio on sävelkorkeuden vaihtelua (Suomi ym. 2006: 137). Kun maallikot puhuvat *nuotista* ja *intonaatiosta* rinnan, osittain huomio kiinnittyy juuri sävelkorkeuden vaihteluihin. Kuten huomataan, maallikolle *intonaatio* voinee kytkeytyä kuitenkin myös puhenopeuteen (edellä *hidasrytmisyys*).¹

¹ *Pohjois-Karjalan murteen* »intonaatiota» luonnehtii eräs sanomalehti *Karjalaisen Suora linja* -palstan kirjoittaja seuraavasti: »Kun etelän, Hämeen ja Keski-Suomen intonaatio on jokseenkin yksitotinen ja

Viidesosa informanteista viittasi puheen *rytmiin* muuten kuin toteamalla sen olevan *nopea* tai *hidas*. Alueellisen taustan lisäksi kerran *rytmistä* huomautettiin selviävän puhujan maalaisuus ja matala koulutuksen taso. *Rytmi* ei ole maallikolle yksinkertainen kuvattava piirre, mutta tästä huolimatta neljä informanttia koetti selvittää, mikä siinä on merkittävää (muu kuin *hitaus* tai *nopeus*). SN30 kuvaili Kuopio-näytteen *rytmiä* seuraavanlaisesti:

No mitä mulla tuossa tuli niin tuo puhheer ryytmi [sic] oli, vähä 'erillaista. Joten niiv vähän niinkus semmosta pohojallaisvo- vaikutteista että sill_on [aiempiin näytteisiin verrattuna] selkeempi ryytmi [sic]. – – Savolaisem puhe 'ov vähän niinku, kiemurraa viivoo tekis niinkul lainneita mutta tämä oli niinkut tattadatattattatt näi, eri, eri rytmistä.

Myös Soilimaria Korhosen (2006: 22) aineistossa puhetta on kuvattu »laineen» ja »aallon» avulla. Informantti SN19 totesi *rytmistä*, että *yläsavolaisessa murteessa* se on »hittaampi» ja »painokkaampi» ja sen vuoksi »puherrytmi» on »levveetä» (kuvailtavana Kuopio-näyte). SN16:n mielestä Kinnula-näytteen *rytmissä* kuuluu karjalaisuus, koska karjalaiset ovat savolaisia *räväkämpjiä*. Puheesta erottuu *innostus*. *Rytmin* kuvailtiin syntyvän äänne- ja muoto-opillistenkin piirteiden kautta (SN15):

Savolaiset tavallaan a- niinkup pidentää sanoja kum panno sinne 'aina niitä, vo- kaaleja ja konsonantteja välisiin ni, sen niinkut tuopi siihen se 'oman, oma 'uuen, rytmin silles sanallem mutta.

Myös Nupposen (2005: 170) informantti yhdistää *rytmiin* ainakin svaavokaalin käytön. Kaarlo Niemisen (1939: 256) mukaan itäsuomalaiskirjailijoiden teksteille on ominaista tietynlaisen »rytmin» suosiminen, joka näkyy esimerkiksi monikon partitiivin päätteiden valinnassa.

Aivan kuten puheen *tempo* (*nopeus* tai *hitaus*) myös puheen *rytmi* on maallikoille käsite, joka ei ole vakiintunut tarkoittamaan yhtä ilmiötä. *Rytmi* voidaan esimerkiksi rinnastaa *tempoon*, mutta toisaalta se voidaan liittää yksityiskohtaisesti äänne- ja muoto-opillisiin piirteisiin. Kun *rytmistä* ei anneta mitään luonnehdintoja, sillä saatetaan vain yleisesti viitata prosodiseen kokonaisvaikutelmaan. Tieteellisen määritelmän mukaan suomen kielen rytmisissä painollinen tavu ja mahdolliset sitä seuraavat painottomat tavut muodostavat tahdin (Suomi ym. 2006: 131).

Viittaukset muihin prosodisiin ilmiöihin kuin puheen *tempoon* ja *rytmiin* jäivät harvalukuisiksi. Termi *painotus* tuli esiin kolmessa haastattelussa, ja sen määrittely oli hajanaista. Jälleen kyse oli myös ilmiöstä, jonka selittäminen ei ollut maallikoille helppoa. SN15 toteaaakin seuraavaa: »– – ne painotukset, niitä en pystys sanomaan missä ne oli

väritön, niin Pohjois-Karjalan kielessä on erinomainen rytmikkyys. Se erottuu positiivisesti ja selvästi Savonkin murteista.» Kirjoittaja myös huomauttaa, että murteen »oma rytmi» on mahdollista säilyttää, vaikka »Pohjois-Karjalan kieltä» puhuisikin »kirjakielen sanoin». (Reijonen 2010.) Maallikoiden käsitteen *intonaatio* monipolvisuus tulee jälleen edellä esiin. Esimerkki kuvaa sitäkin, kuinka prosodia voi olla hyvin tärkeä murteen osatekijä maallikolle.

mutta ne on, niinkut tulee essiin, tietyllä tavalla.» Toisessa yhteydessä SN15 näyttäisi viittaavan *painotuksella* erikoisgemaatioon:

– – tietyt painotukset on niinku 'että joita jäin kuuntelemaan mutta sittep piti mieltii 'että nehän on ihan oikeita, kirjakieltä kyllä. – – [Pyydetty esimerkkejä.] No *joutua*, (tai) no *joutuu*, – –. Niinkuk *kahvi*, ja sitte 'että kuh-, kuhtu sinnek kahville niin sehän nyt oli ihan silleem mutta sittes se jotenkin niinku se vaan sano ne, minun korvaan kuulosti, en tiäk kuulenko minä omiani sitte.

Näytteessä esiintyvät muodot *joutuu* ja *kahv^övii*, joiden sisältämä erikoisgemaatio lienee kiinnittänyt haastateltavan huomion. Maallikon korvaan erikoisgemaatio voi kuulostaa puheen erityiseltä *painotukselta* – se voi maallikolle olla pikemmin prosodinen ilmiö kuin äänneopillinen, tietyn äänteen pitempänä kestonä ilmenevä murteellisuus. Palander (1987b: 182–183) on osoittanut erikoisgemaatiolla olevan yhteyttä puheen prosodiaan (ks. tarkemmin esimerkiksi havaintoja lausepainon vaikutuksesta geminoitumiseen).

Maallikolle *painotus* voi kytkeytyä myös *tavuihin*. Informantin SN27 mukaan *savon* alueen rajaseudulla jotkin *tavut* painotetaan »hiljemmin tavallaan» kuin toiset (havainto voisi mahdollisesti kytkeytyä lausepainoon; termistä tarkemmin esim. Suomi ym. 2006: 124). Karjalaisnuoretkin ovat puhuneet »painotuksesta» rinnan »tavujen» kanssa. *Turun murteesta* mainittiin, kuinka siinä »painotetaan takatavuja». Lisäksi »painotuksen» kuvailltiin vaikuttavan »nuottiin». (Palander 2005c: 77.)

SN30 kuvaili, kuinka Haapavesi-näytteessä »äänempainotuksetkii» tai »äänempainotkii nousi ja laskee», minkä vuoksi kuunneltava näyte ei ollut »tasapaksu juttu». Puhetavan SN30 nimesi *Pohjois-Karjalan murteeksi*. Haastateltava SM4 totesi kuopiolaismiehen *äänempainosta*, että se oli samanlainen kuin jyvaskyläläisellä Matti Nykäsellä. Tästä saattoi päätellä puhujan kotiseudun. – Savolaisesta »äänempainosta» kirjoittaa myös Miittisen (1997: 53) informantti, joka ilman tarkempaa erittelyä toteaa sen olevan »erilaista». Honkimäen (2007: 42) aineistossa Etelä-Pohjanmaan murretta kuvaillaan »äänempainojen» avulla. Tarkka kuvailu niiden ilmenemisestä jää tällöinkin antamatta. Hietavan (2008: 43) informantti hahmottaa Porin seudun murteesta samantapaisen ilmiön kuin SN30 Haapavesi-näytteestä: »Puhe 'nousee ja laskee' jatkuvasti, se ei ole tasaista.»

SM10 pohti savolaista »**äänempainokorkeuden vaihtelua**» ja kuvasi ilmiötä konkreettisella kielenainesimerkilläkin: »No se liittyy tuohon ku se kertoo (et)tä vei niinku, *sotilaskoille*, *munkkija* se oikeen niinkun vähän silleen kiekasemalla tulee sieltä se.» Jäljitelmissä ilmauksen *munkkija* ensimmäisessä tavussa äänempainokorkeus on noussut. Lisäksi sen edellä on selvästi erottuva – vaikkakin hyvin lyhyt – tauko. Jäljitelmä todella kuulostaa hieman »kiekaisulta». ¹ Toisessa yhteydessä SM10 yhdistää myös *nuotin* mitä ilmeisimmin äänempainokorkeuden vaihteluun. *Nuotti* on hänestä merkittävä tekijä, kun vertaillaan Kuopion ja Iisalmen seutujen murretta: *Normaalisavolla* sanotaan *puol* ('puoli'), sen sijaan Iisalmen, Varpaisjärven ja Lapinlahden suunnalla ilmaus on *puel*. Tällöin »sanon loppuun se, nuotti

¹ Alkuperäinen lausuma on kokonaisuudessaan seuraavanlainen: *S(it)tem mie vein joku, uamu ni, sotilaskoille, munkkija*. Lausepaino toteutuu siten, että viimeinen sana saa remaattisen aksentin (termistä tarkemmin Suomi ym. 2006: 225). Tämä on ilmeisesti käynyt informantin korvaan.

niinku noussoo ylöspäin tuolla Iisalamen suunnalla».¹ Aiemminkin on havaittu, että »nuotti» voi tarkoittaa maallikoille äänen »kohoamista» (kuvailtavana tamperelainen puhetapa; Palander 2005c: 73). Äänenkorkeudesta (*pitch*) on todettu, että se voi yhdistyä mielikuviin puhujan persoonallisuudesta (Van Bezooijen 1995; ks. myös yleensä prosodian tärkeästä merkityksestä puhujan persoonallisuudesta syntyviin mielikuviin, Van Bezooijen–Gooskens 1999: 31–32 ja mainittu lähde).

Haastateltavalla SM26 oli erityinen huomio savolaisten tavasta ryydittää kertomusta äänenkorkeutta vaihtelemalla – prosodiset ilmiöt voivat liittyä savolaiseen huumoriinkin:

Et ollaan, perusrauhallisia mutta tuota, hyvin nopeestiv voijaav vaihtaat toislaiseen, tunnesskaalaaj ja, – – rauhotutaan kuitenkin saman tie ’että, vähän niinku, vaikka esimerki’omasesti, voijaah hermostua. Ja, ehkä se, täällä Pohjos-Savon, tai meillä päin niin vähän tämmönen hermostuminen kuuluu jotenki, ossaan, – – tämmöstä, huumoria että, tavallaan niinku, hermostumalla korostettaaj jotakii ’asiaa tai näennäisestih hermostumalla korostettaaj jotakii ’asiaa. – – Et jos muuten puhe ’on semmosta hyvin rauhallista ni, sitte jotakit tärkeätä asiaa saatetaan vähän kirittäään ni, korottamalla ääntä ja...

Ilmeisesti äänenkorkeuden vaihteluun viitattiin kerran myös termillä *äänensävy*. SN24 kuvaili, kuinka *äänensävy* ei *noussut* eräässä näytteessä ja kuinka *kerronta* pysyi tällöin koko ajan *tasaisena* eikä siinä ollut *vaihtelua*. Haastateltavan SN27 mielestä *äänensävy* puolestaan voi synnyttää kuvan *hyväntuulisuudesta* ja *leppoisuudesta*, mikä paljastaa *Savon murteen*. Tällöin *äänensävy* luonnehtii pikemmin jo prosodista kokonaisvaikutelmaa kuin jotain yksittäistä piirrettä (vertaa viittaukseen äänenkorkeuden vaihtelusta). »Hyväntuuliselta» *savo* kuulostaa Palanderinkin (2007: 39) informanteista ja »leppoisalta» esimerkiksi Lignellin (2007: 103) vastaajista.

Eräät kommentit koskivat lähinnä **äänenlaatua**. Puhetta luonnehdittiin esimerkiksi *teräväksi*, ja sen avulla pääteltiin, ettei näyte ole *savoa* tai maaseudun kieltä. Toisaalta puhetta saatettiin kuvailla *pehmeäksi*: *savoksi* puhutaan »lupsakkaalla iänellä» ja tällöin käytetään »pehmosta jutusteluiäntä» (SM31). SN7 löysi *pehmeyttä* kainuulaisnäytteestä, jossa tulivat »ne *hoot* siihev vähä siihe, vielä pehmentämmään sitä hommelia».² Näyte oli »huokaspuhetta» ja ei kuulostanut *savolta*. Maallikolle äänenlaatu voi rinnastua äänneopillisiin piirteisiin: kun murteesta kuullaan paljon *h*:ta, se kuulostaa tavallista *pehmeämmältä*. *Savon murretta* on luonnehdittu »pehmeäksi» tai muunlaiseksi kuin »teräväksi» myös Miettisen (1997: 53), Törnqvistin (2004: 44) ja Palanderin (2007: 39) aineistoissa. Kaarlo Nieminen (1939) esittelee kaunokirjallisuusaineistosta havaintoja itäsuomalaisen puheen pehmeiden yhteydestä murteen äännerakenteeseen. »Itä-Suomen murteen» pehmeestä on jo varhain maininnut Topelius (1981 [1899]: 130).

¹ Ei ole varmaa, halusiko informantti viitata jäljitelmällä *puel* myös liudennukseen. Koska SM10 oli taitava erittelemään kielenilmiöitä, voidaan epäillä, että hän olisi kyennyt *puel*-imitointia tarkempankin liudennusjäljitelmään, jos hän olisi halunnut tähdätä sellaiseen.

² Erällä Törmäsen (2009: 57) informanteilla on samantapainen huomio peräpohjalaisesta murteesta: *h*:n runsas käyttö saa sen kuulostamaan *pehmeältä*.

Aksenttia maallikot – nekin harvat, jotka siitä mainitsivat¹ – eivät pitäneet yksinkertaisena kuvailla. SN25 huomautti, että ainoastaan entuudestaan tutun murteen voi tunnistaa *aksentista*. SN14 puolestaan totesi pohjoissavolaisnäytteen *kuopiolaisesta aksentista* seuraavaa: »Ei sitä osaa selittää se vain tietää.» Toisessa yhteydessä hän kuitenkin kuvaili esimerkin avulla, kuinka savolaisen *aksentin* voi kuulla: savolaiset sanovat *palaakinnu* (kuten Kinnula-katkelmassa) ja pohjalaiset puolestaan *palaakinnu*. Savolaisella puhujalla *paino* on »ensimmäisellä tavulla – – voimakkaasti» toisin kuin pohjalaisella puhujalla (huomaa yhteys äänneiden pituuden vaihteluun). Toisena kielenainesimerkinä tietynlaisesta *aksentista* SN14 nosti Haapavesi-katkelman ilmauksen *ohojeet*: »– – just tuossa sanassa *ohojeet* nii, siinä se ehkä se pohjalaisaksentti, kuuluu enempi mut se, se tullee ki 'ehkä siellä se sanakiis sitte, tai se sana-, sanomistapa ni». SN25 yhdisti *aksentin* siihen, että puhutaan »jännäl leveesti» – kyseisenlaisesta *aksentista* paljastuu *savokarjala*. Informantin SM21 mielestä puheen *rytmi* tuo esiin *aksentin*, joka puolestaan tulee esiin ainakin *nopeana* puheena. Tällöin näytteestä paljastuu *eteläsuomalaisuus*.

SM31 puhui *laulavasta äänestä*, *puheesta* ja *puhetyylistä* sekä äänen *laulavasta soinnusta* useaan otteeseen haastattelun aikana. Sen hän ei katsonut olevan *Savon murteen* ominaisuus vaan karjalainen piirre. Puheen *laulavuus* on yksi stereotypia *Karjalan murteesta* (»laulavaa – – karjalaisuutta» esittelee esim. Kilpi 1917: 36; karjalaisesta laulavuudesta mainitsevat eräät Soilimaria Korhosen [2006: 27] informantit). Tässä aineistossa *laulavuus* nousi kuitenkin vain kerran esiin, vaikka näytteitä määriteltiin usein karjalaisiksi.

Maallikoiden kuvailemista prosodisista ilmiöistä nostan vielä yhden esimerkin, joka liitettiin nimenomaan *Savon murteeseen* ja josta mainitsi kaksi informanttia. SN25 ja SN28 kuvailivat, kuinka *savoa* puhutaan tietynlaisella *leveällä suulla*:

– – Kuopiossa ku oikeev väännetään ni p- ihan kum puhuttas sillee et suupielet on tosi leveellä täällä niinku et se on semmosta, jännäm maiskuttelevaa tai semmosta se puhuminen – –. [SN25]

– – tuli semmone, – – mielikuva tuosta puhheesta että hyvin silleen niinku, leveellä, ei, ei leveellä savvoo vääntänyv vaan niinkul leveellä suulla puhu. [SN28]

Edellä olevat maallikkokuvailut tulevat lähelle Sarvaksen (1980: V) luonnehdintaa savolaismurteiden ääntämisestä: »suo asetetaan kokonaan toiseen asentoon» siten, että esimerkiksi »leukaa pidetään alempana» ja »yleensäkin äännetään veltommin kuin yleis-kieltä».

Edellä olen esitellyt luonnehdintoja tyypillisistä *savon* prosodisista piirteistä. Yhteisesti voidaan todeta, että aineistosta ei ensinnäkään nouse mitään yhtä selvää tyypillisyyttä, joka yhdistettäisiin huomattavan usein *Savon murteeseen*. *Hitaudesta* mainitsemisen on yleisintä, mutta senkin valta-asemaa ovat horjuttamassa kommentit *savosta*, jota

¹ Vertaa toisaalta siihen, kuinka termi *aksentti* on ollut yleinen Prestonin (1993: 371) haastateltavien yhdysvaltalaismaallikoiden kuvailuissa. – Suomen kielen aksenttia lingvistisenä käsitteenä esittelevät Suomi ym. 2006: 225–232.

puhutaan *nopeasti*. Toinen keskeinen huomio on, että informanteilla ei juuri ole vakiintunutta termistöä prosodisia ilmiöitä kuvaamaan. *Hिताudesta* ja *nopeudesta* on yleisintä puhua, mutta toisaalta niistäkään ei voida sanoa, että niillä aina tarkoitettaisiin samaa prosodista ilmiötä. *Hिताus* on ehkä monille haastateltaville osin sitä, että ilmausten (konkreettinen) kesto on pidempi kuin nopeasti puhuvilla, mutta toisaalta *hitaus* voi maallikolle tarkoittaa myös vaikkapa monisanaisuuden vastakohtaa. Kun siirrytään sellaisiin termeihin kuin esimerkiksi *rytmi*, *painotus* tai *aksentti*, käsitteiden moniselitteisyys rönsyää jo kirjavaksi. *Savon murteesta* ei puheen *tempoon* ja *rytmiin* liittyneiden kommenttien lisäksi kohoa mitään muuta aihetta, josta huomattavan useat informantit mainitsisivat. Vähäisetkin viittaukset prosodisiin ilmiöihin antavat kuitenkin vihjettä siitä, minkälaisissa piirteissä maallikoiden mielestä piilee keskeisiä murteiden eroja.

4.2.3. Leksikaaliset piirteet *savona*

Murteiden leksikaalisten piirteiden on todettu olevan helposti maallikoiden ulottuvilla (esim. Mielikäinen 2005a: 103). Jos itse on tottunut puhumaan *illasta*, voi kiinnittää verrattain helposti huomiota vieraspaikkakuntalaisen *ehtooseen*. Maallikot ovatkin usein luetelleet leksikaalisia tyypillisyyksiä, kun heidän on täytynyt kuvailla murteita (ks. esim. Nupponen 2005: 163–164; Isomöttönen 2008: 33, 35; Törmänen 2009: 31).¹ Osin sanaston merkitys voi vaihdella sen mukaan, mikä murre on kuvailtavana. Erityisesti Helsingin slangin kuvailussa sanastolla on merkittävä rooli (ks. esim. Palander 2005c: 87; Vaatto-vaara–Soininen–Stojanov 2006: 236; Palander 2007: 44). Myös siirtokarjalaisten murteen kuvailussa leksikaalisia piirteitä saatetaan luetella usein (ks. esim. Nupponen 2005: 163–164; ks. lisäksi karjalaisen siirtoväen sanaston matkimisesta Pirkko Leino 1968: 21).

Leksikaalisia piirteitä lähestyttiin aineistossani sekä kielenainesesimerkkien että sanallisen kuvailun kautta. Kumpiakaan näistä ei haastattelun aikana tullut lukumäärällisesti esiin läheskään niin paljon kuin äänne- ja muoto-opillisia piirteitä koskevia huomioita. Toisaalta leksikaaliset murteellisuudet ovat näytteissä verrattain harvinaisia. Esimerkit ja sanalliset kuvailut saattoivat limittyä siten, että vasta sanallinen kuvailu paljasti, onko kielenainesesimerkissä kiinnitetty huomiota leksikaaliseenkin murteellisuuteen. Muun muassa sanontaan *puun takkoo* ('yllättäen') saatettiin viitata siten, että huomiota kiinnitti todennäköisesti pääasiassa yleisgemmaatio ja pitkän *a:n* jälkitavun variantti, tai siten, että äänneopillisten piirteiden lisäksi savolaisena pidettiin *vertauskuva*. Edelleen esimerkiksi Kinnula-näytteen *pittää*-verbiä jäljiteltiin usein, mutta ilman sanallisia täsmennyksiä jää täysin arvailtavaksi, onko yleisgemmaation ohella kiinnitetty huomiota lekseemin valintaan (vertaa *täytyä*).

Kuten maallikoiden kommentteissa helposti käy, tässäkin aineistossa termi *sana* ei automaattisesti vihjannut leksikaalisten piirteiden havainnointiin. Esimerkiksi SN28 totesi Haapavesi-katkelmasta, että siinä on *erilaisia sanoja* kuin *savossa* – muun muassa

¹ Sanastollisia piirteitä on usein lueteltu spontaanisti. Käännöstehtävissä, joissa suuri määrä maallikoita kääntää yleiskieltä sana tai sananmuoto kerrallaan murteelle, ei leksikaalisia eroja ole ollut tapana käsitellä. Sen sijaan kun on tarkasteltu maallikoiden ehdotuksia sarjakuvatekstien käännöksiä, havaintoja on kertynyt kiitettävästi (ks. esim. Rutanen 2007: 44–61); nämä havainnot eivät kuitenkaan anna välttämättä kuvaa keskivertoaallikon murretajusta (ks. kääntämisen haastavuudesta esim. Sarvas 1998).

sellaisia kuin *ohojet* ja *nopijjaan*. Maallikolle *erilaisia sanoja* ovat äänne- ja muoto-opillisten omasta kotiseudun kielestä poikkeavat ilmaukset, vaikka termi *erilaiset sanat* tunnaisikin ensi alkuun viittaavan havaintoihin murreosanaston erilaisuudesta. (Ks. maallikoiden »murre sanoista» myös Mielikäinen–Palander 2002: 97.)

Esittelen aineistostani aluksi viittauksia varsinaiseen murreosanastoon sekä leksikaalisten piirteiden sanallista kuvailua. Toiseksi esittelen käsityksiä lausumapartikkelien, suunnitteluilmausten ja intensiteettipartikkelien murteellisuudesta. Keskityn siihen, mitä pidettiin *savona*.

Erällä kielenainesesimerkeillään informantit näyttivät tarkoittavan, että ne ovat **leksemeinä** nimenomaan *Savon murteelle tyypillisiä*. Kun kielenainesesimerkkiin ei sisälly äänne- tai muoto-opillisiä murteellisuuksia, ilman sanallista kuvailuakin on melko varmaa, että leksikaalinen piirre on kiinnittänyt haastateltavan huomion. Eniten jäljiteltiin *hommaa*, joka esiintyy Kuopio-katkelmassa useissa yhteyksissä (esimerkiksi *mulla oli semmoneh homma tässä*). Eräs vastaaja kuvasikin ilmauksen toistumista seuraavasti: » – tätä korosti tämä ainakit tämä *hom- homma, homma homma, virallisuukah homma* ja, – – *hommissa* ja, sillähän tul pitkin, tarinaa sitä sa- *homma-sannaa*.» Yhdeksän informanttia 40:stä perusteli pitäjävälintaansa *homma*-ilmauksen avulla, ja heistä viisi antoi esimerkkinä lausekkeen *semmoneh homma*.¹ Jäljitelmä määriteltiin aina jonkinlaiseksi *savoksi*. Kahdessa haastattelussa toistettiin vain ilmaus *semmonen*, joka määriteltiin kerran *savoksi*. *Hommaan* viittaaminen oli kirjavaa, kuten jo edellä olevasta lainauksesta voi huomata (esimerkiksi *virallisuukan homma*). – *Suomen murteiden sanakirjan* mukaan ilmausta *homma* on tavattu merkityksessä 'työ, toimi, puuha' eri puolilta Suomea, ei siis erityisesti Savosta tai Itä-Suomesta. Sen sijaan merkityksessä 'aie, aikomus, meininki' merkinnät ovat itämurteista. Kuopio-katkelmassa *hommaa* esiintyy eri merkityksissä. 'Aikomukseksi' *homma* voitaisiin tulkita lausumassa *mulla oli semmoneh homma tässä, tässä vähä aika sitte 'että, yhen kaverin kanssa 'olim piättänän mennät te,atteriin*. Tällöin puhuja muuttaisi strategiaansa kesken lausuman: ensin ryhdytään selittämään aietta mutta vaihdetaankin kesken kaiken päätöksen muisteluun.

Kuopio-näytteessä kerrotaan, kuinka teatteriliput ovat *livaskana* lompakossa. Viisi informanttia 40:stä määritteli *livaskan savoksi* ja yhden vastaajan mielestä se oli jotain muuta murretta. Muut esimerkit, joissa informanttien huomio ei ollut äänne- tai muoto-opillisessa piirteessä, mainittiin aina alle viidessä haastattelussa. Ne ovat kaikki Kuopio-näytteestä. Kolmesti jäljitely *lanjkaversio* 'lankapuhelin' (kaksi mainintaa *savosta*, kerran muu kuin alueellinen murteellisuus) ei ole laaja-alainen ilmaus – mahdollisesti se on puhujan

¹ Ilmauksessa *semmonen* on *i* kadonnut painottoman tavun *i*-loppuisesta diftongista, joten siihen sisältyy äänneopillinenkin poikkeama yleiskielestä toisin kuin muihin tässä käsittelemiini esimerkeihin. Todennäköistä kuitenkin on, että *i:n* kato ei ole ollut huomion keskipisteenä, koska kyseessä on yleinen puhekielen piirre. – Ilmaus *semmonen* on saattanut kiinnittää huomiota myös ilmauksen *sellanen* vaihtoehdona. Demonstratiivilähtöisiä pronominaaleja *semmoinen* ja *sellainen* esiintyy murteissamme siten, että *sellainen* on valtavarianttina vain Etelä-Pohjanmaalla ja että molemmat pronominaalit vaihtelevat keskenään laajalla alueella Kaakkois-Suomea; muutoin *semmoinen* on vallitseva variantti (Palander 1996: 225 ja mainittu lähde, myös 226–229). *Semmonen*-demonstratiivipronominaalin mainitsee pohjoissavolaisissa murteissa yleiseksi jo Latvala (1899: 43), joka toteaa sen osoittavan »artikkelintapaisena määräyksenä – – määräämänsä käsitteen olevan jotain tunnettua, omituista lajia».

itse luoma. Kaikkia muita esimerkkejä sen sijaan voi kuulla muuallakin kuin savolaismurteiden alueella: *lompakossa* (*savoa*, kolme mainintaa), *urakalla* (*savoa*, kolme mainintaa), *kaveri* (*savoa*, kaksi mainintaa), *rehevä* (*savoa*, *savokarjalaa*), *harvemmin* (*yläsavoa*), *hipsin* (*savoa*), *kypsä* (*Etelä-Savon murre*, joka koostuu *savosta* ja *karjalasta*), *luulivat* (*savoa*), *nurin* (*savoa*), *pitäjä* (*savoa*), *raottaa* (*eteläsavoa*), *satsataan* (ei puhtaasti *savoa*) ja *älyttömän* (*savoa*). Esimerkiksi SMS ja DMA tarjoavat ilmausten esiintymisestä havaintoja muuallakin kuin savolaismurteista (poikkeuksena ilmaukset *satsataan* ja *älyttömän*). Maallikoista myös yleiskieliset tai yleispuhekieliset ilmaukset voivat kuulostaa murteen tyypillisyyksiltä. Tässä kohdin maallikoiden käsitys *murteesta* ei vastaa kielitieteellistä (alueellisen) murteen käsitettä.

Mikäli kielenainesesimerkissä on jokin tyypillisenä savolaisuutena pidetty äänne- tai muoto-opillinen piirre, ei sanallisten kuvailujen puuttuessa ole varmaa, onko esimerkissä kiinnittänyt huomiota leksikaalinenkin piirre. Usein sanallista täsmennystä ei annettu. Yksi poikkeus oli kuitenkin muoto *ruaputtelemaan*, jonka kuusi haastateltavaa 40:stä määritteli *savoksi*. Verbiä *ruaputella* on käytetty Kuopio-näytteessä ovelle 'koputtamisen' vastineena – kyseessä on selvästi yleiskielestä poikkeava, murteellinen käyttö. Kahden informantin sanallisesta kuvailusta kävi ilmi, että *ruaputtelussa* kiinnitti huomiota leksikaalinen(kin) murteellisuus.¹ Muut poikkeukset olivat muodot *hiljakseltaan* ja *julukee*, joiden sanastollista murteellisuutta pohdittiin kummastakin kerran (muotoa *hiljakseltaan* on SMS:ssa merkitty Lempäälästä ja Kirvusta; *julkea* merkityksessä 'röyhkeä, häpeämätön' on tallennettu sekä itä- että länsimurteista). – SN8 kuvaili seuraavasti, kuinka murteellinen sanasto voi vaihdella maantieteellisesti:

– – jos tämä henkilö olis ja sitten, – – ois savolaisia samassa seurueessa nii – – eihän siihen sillä tavalla, – – näihin sanoihin kiinnittäis mittää 'että jokkainen yymmärtää minkälainen on *julukee kaveri*, savolaisista. Mutta sitte jos siellä ois jotaki, vaikka Helsingin serkkuja jotka joilla menis vähä 'ohi tämä juttu [naurua].

Erikseen mainittakoon vielä yhdestä esimerkistä, jota ei näytteisiin sisällynyt mutta joka muuten tuli puheeksi haastatteluissa. Näytteissäni puhutaan *ihmisestä*, mikä kävi kahden informantin korvaan: heille odotuksenmukainen savolainen muoto olisi ollut *immeinen*. Kuten SN30 peräänkuulutti, »aitosavvoo» olevassa näytteessä puhuttaisiin *immeisistä* eikä *ihmisistä*. *Immeinen* (ks. SMS) onkin tyypillinen itämurteinen muoto.²

Seuraavaksi tarkastelen, kuinka **murteiden sanastoa kuvailtiin sanallisesti** (usein rinnalla oli kielenainesesimerkki). Yksittäisistä ilmiöistä kertyi vain vähän huomioita.

¹ *Ruaputteleminen* on esimerkki myös frekventatiiviverbin käytöstä. Suihkosen (1994: 89) mukaan frekventatiiviverbit ovat yleisiä itämurteissa. Anna-Leena Korhonen (2007: 1, 33) toteaa Raamatun tekstien murreversioista löytyvän runsaasti frekventatiiviverbejä, »joilla luodaan osin kuvaa savolaisesta leppoisuudesta». Sanallisen kuvailun perusteella haastateltavien huomio ei kuitenkaan kiinnittänyt frekventatiivisuuteen.

² Toinen muotoon *immeinen* viitannesta informanteista on kotoisin Tuusniemeltä. Kyseisen paikkakunnan ihmisistä on sanonta, että he ovat *oikeita immeisiä* (esim. Kuusi 1993b [1981]: 319) – onpa pitäjän murretta esittelevä teoskin nimetty *Oikeihen immeisten sanakirjaksi*. Sanonta *oikeista immeisistä* on todennäköisesti tuttu nykypäivänkin paikkakuntalaisille, ja se on voinut vaikuttaa informantin odotuksiin aidosta *Savon murteesta*.

SM31 oli kiinnittänyt huomiota *sanojen keksimiseen* (ks. kielitieteilijöiden havainnoista lukua 3.2.3):

– oli, sinnek keksittykii ’omia sanoja jota niinku, savolaiset tekkee hyvin paljo ja. [Haastateltava luettelee esimerkit *ruaputtelemaan, lanjkaversion ja livaskana.*] – Semmosia ku ei muisteta ’että mitenkä sanotaaj joku sana ni, keksittää noppes-tiv vaa ’oma sana siihen. Semmonen joka kuv-, kuvvaa niinkuh hyvin, tilannetta.

Omien sanojen kehittäminen on nostettu esiin suurelle yleisölle suunnatuissa murreoppaissa-kin (esim. Eskelinen 1985: 7; Tervonen–Virtanen 2009: 190; ks. myös maallikoiden ha-vainnoista esim. Miettinen 1997: 59). Tunnistustestissäni ainakin Kuopio-katkelmassa olisi ollut tilaisuus kiinnittää ilmiöön huomiota, mutta se ei osoittautunut merkittäväksi johtolangaksi *Savon murteen* tunnistamisessa – SM31 oli ainoa, joka puhui aiheesta suo-raan.

Kun SM31 mainitsee omien sanojen keksimisestä, voidaan olla melko varmoja, mihin ilmiöön hän ainakin osittain viittaa. Muuten aineistostani käy hyvin ilmi se, ettei maalli-koilla ole vakiintunutta (tai harvoin esiintyvää mutta yksiselitteistä) termistöä viittaa-maan sanastollisiin ilmiöihin. Sanojen keksimisen ohella SM31 puhuu edellä olevassa lainauksessa tilannetta hyvin kuvaavista sanoista. Yksi savolaismurteille todettu tyypilli-syys onkin deskriptiivisanojen runsaus (esim. Latvala 1899: 69–70; Sivula 1989: 180–181), mihin SM31 osittain sitoo *kuvaavat* sanat *ruaputtelu*-esimerkkinsä kautta. Kuitenkin myös sellainen *keksitty* sana kuin *livaska* on hänen korvaansa kuvaava ilmaus, eikä kuvaavilla sanoilla siis maallikon kielessä viitata mihinkään rajattuun ilmiöön kuten esimerkiksi deskriptiivisanoihin. – Eräs haastateltava havainnollisesti kuvaavia sanoja kohdalla, jossa kuopiolaismies vertaa hiljaista askeltamista vankilasta pakenevan rosvoon liikkeisiin. Myös Palanderin (2007: 39) aineistossa savolaiseen »kuvakielisyyteen» on kiinnitetty huomiota.

Niin ikään SM10 viittasi deskriptiivisanaston käyttöön, kun hän jäljitteli *oven ruaput-telua* seuraavaan tapaan: *männöö sitter ruaputtelemaah hiljakseltaan sitä ovvee sinne*. Sanal-lisesti hän kuvailee, kuinka *savolle* on tyypillistä kertoa asia tavallista *laveammin sanan-kääntein ja kieli poskessa*, ja viittaa selvästi yksittäisen ilmauksen sijaan jo koko lausumaan. Maallikolle muun muassa deskriptiivisanasto näyttäisi voivan kytkeytyä monisanaiseen kerrontaan ja puheen humoristisuuteen. Mielenkiintoista olisikin tutkia, lisääkö murteel-linen deskriptiivisanaston käyttö todella sanojen kokonaismäärää puheenvuoroissa tai lisääntykö se erityisesti silloin, kun halutaan hauskuttaa kuulijoita. – SM29 yhdistää *kuvailevan* kielen ja sanojen runsauden: »tarinan kertomiseen käytetään aika paljo sanoja» ja puhuja »ei vaan suoraan sanos sitä että mitä». Esimerkkinä ilmiöstä hän nostaa koh-dan, jossa teatteriin menijä kuvailee, »että mitenkä ne on ne liput siellä, lompakossa». Monisanaisuutta koskevat huomiot eivät koske vain havaintoja sanastosta vaan ne yh-distyvät myös havaintoihin *Savon murteen* tyypillisistä pragmaattisista piirteistä. Eräs Wisur-Heikkilän (2000: 34) informantti arvelee »savonkielen» suomen »sanarikkaim-maksi» murteeksi.¹

¹ Monisanaisuuskommenttien yhteydessä on syytä muistaa myös Kuopio-näytteen alkuperä. Kuo-piolaismiehen puhe on tallennettu Internet-sivulta, joka sisältää suomen kielen itseopiskelumate-

SM10 pohti savolaisen puheen humoristisuutta, monisanaisuutta ja *värikkyyttä* laajemminkin kuin vain *ruaputtelu*-esimerkin kautta. Samalla hänen vastauksessaan tulee hyvin esille se, kuinka maallikolla huomio ei kohdistu yksittäisiin piirteisiin vaan kuinka kielen ilmiöitä lähestytään laaja-alaisesti ja havainnosta toiseen polveillen. Seuraavassa aiheena on aluksi lipunoston kuvailu:

-- edelleen tuommosta monisanasta että, jokuh, muu, toisheimone 'ois sanonu 'että hän tilas ne liput, niin tämä kertoo että *oikkeel lipputoimiston tytöltä tilas liput* ja -- mitenkä se sano että oliko ne *tiivinä* vai *siistinä livaskana* [*livaskana* painotettu] *lompakossa oiikkein* että ei riitäs se että se kertoo että on liput hankittuv vaam pittää vielä kertoo 'että millä tavalla ja keneltä jä mitenkä ne vielä on ne liput lompsassa. -- hyvin tavalline 'asia jos se kerrottaan tuommosin niinkuv värikkäin sanankääntein niin siinähän se tulloo se, huumorin sävväyskip pelekästään siitä, kerontatyyllillä --. -- [Keskustelu siirtyy savolaisen ja pohjoisen Suomen *naljailun* eroihin.] Se ov varmaa se, sanojer runsaus että, savolainen -- välttää tämmösiä yksselitteisiä sanoja käyttämästä jä lateloo sanoja niim paljo peräkkäi että -- siinä jiiäpi sitä tulukinnavvarrookii, kun tuas pohjossuomalaine, ei sillä tavalla jätäs sitä tulukinnavvarroo niitten sanojem merkityksissä --.

Ilman kielenainesesimerkkiä lopun kommentti yksiselitteisten sanojen välttämisestä jää valitettavasti avoimeksi -- kenties siksi, ettei haastateltava ole halunnut olla yksiselitteinen. Joka tapauksessa monitulkintaisuuteen pyrkimällä saadaan informantin mukaan puhujalle pelivaraa, koska hänen ei voi esimerkiksi naljailutilanteessa väittää tarkoittaneen tiettyä asiaa (savolaista puheen tulkinnanvaraisuutta kuvaillaan myös Miettisen [1997: 61–62] aineistossa). Erityinen on haastateltavani huomio, että monitulkintaisuuteen voi pyrkiä jo pelkästään yksittäisten sanojen tasolla välttämällä »yksselitteisiä sanoja» eikä siis vain siten, että koko puheenvuoro kokonaisuutena olisi monitulkintainen tai ristiriitainen. Huomionarvoista informantin kuvailussa on, kuinka leksikaaliset ja pragmaattiset piirteet silti nivELYVÄT maallikon mielessä: se, millaista sanastoa käytetään, kytkeytyy voimakkaasti siihen, millainen vaikutelma puheella luodaan tai mihin pyritään (esimerkiksi humoristisuuteen).

Yksi *savoon* yhdistetty termi on *värikkyyys*, joka nousi jo edellä esiin. *Värikkäät sanankäänteet* voivat olla ainakin monisanaista kerrontaa, joka voi jäljitelmien perusteella muodostua muun muassa viestin keskeisen sisällön välittymisen kannalta merkityksettömistä adjektiivimääritteistä (*siistinä livaskana*) ja intensiteettimääritteistä (*oiikkein*). *Värikkyyteen* yhdistettiin myös kiroilu, ja *värikkään, elävön* ja *kuvaannollisen* kielen ajateltiin toteutuvan esimerkiksi sanonnassa *puun takkoo* (SM26). *Värikkään* kielen tunteudessa liikuttiin silloinkin, kun savolaiseksi tavaksi mainittiin »lentävin -- lausein» puhuminen (SN20). Todenäköistä on, että *värikästä* kieltä luonnehtivat informantit ovat välillä kiinnittäneet huo-

riaalia murteista ja jolla kahdeksan eri murrealueilta tulevaa kielenopasta kertoo saman tarinan, jonka aihe heille on annettu valmiiksi. Sanamäärältään kuopiolaismiehen puhenäyte on selvästi sivuston pisin. Kielenoppaita on pyydetty kertomaan tarina omalla murteellaan, ja ilmeisesti kuopiolaismies on pitänyt monisanaisuutta yhtenä hyvänä savolaispiirteenä (tai se on tullut häneltä luonnostaan ilman sen kummempaa suunnittelua).

miota leksikaalisten piirteiden lisäksi murteen pragmaattisiin tyypillisyyksiin. – Myös Wisur-Heikkilän (2000: 43) aineistossa kielen »värittäminen» on yhdistetty *savoon*. Iso-möttösen (2008: 36) pohjalaisinformantti puolestaan pohtii, kuinka »värikä» kieli tulee esiin inessiivin päätteissä (vertaa lähinnä leksikaalisia ja pragmaattisia piirteitä koskevaan luonnehdintaan). Toisinaan tieteellisessäkin kielen kuvailussa on puhuttu »ilmausten värittyneisyydestä» (Mäntynen 2003: 163 ja mainitut lähteet).

Kun esimerkiksi deskriptiivisanaston runsauden on todettu olevan yleistä savolaismurteissa, syitä ilmiöön ei ole esitetty. Pohjoissavolaisten maallikoiden haastatteluisissa syiden jäljille on kuitenkin mahdollista päästä, vaikka kommentit eivät lukumääräisesti olleetkaan yleisiä. Informantin SM31 mukaan savolaiset keksivät omia sanoja ja käyttävät *kuvaavia sanoja*, koska he haluavat edetä puheessaan nopeasti ja koska heillä ei ole aikaa jäädä muistelemaan, mikä on tavallisesti käytetty sana.¹ Haastateltavan SM10 vastauksessa puolestaan painottuu se, että esimerkiksi deskriptiivisanojen avulla puheeseen saadaan huumoria (SM29 painotti huumoria samaan tapaan kielikuvien käytössä). Toinen tärkeä tyypillisuus vastaajan SM10 mielestä on, että erityistä sanastoaan käyttämällä savolainen saa jätetyksi puheeseensa *tulkinnanvara*. Tuleepa sanaston kautta ilmi eräs savolaisten luonteenlaatukin: *eloisuus*. – Syntyperäisten pohjoissavolaisten haastattelu havainnollistaa, kuinka informantit eivät ainoastaan luettele piirteitä vaan he pystyvät myös kertomaan, miksi heidän murteessaan sanastoa käytetään tietyllä tavalla.² Kommentit voivat niin ikään kertoa, mitä piirteitä puheyhteisössä arvostetaan (esimerkiksi kielellistä luovuutta ja huumoria).

Murrenäytteisiin sisältyy **kuvakielisiä ilmauksia**, jotka ovat sanontoina vakiintuneet. Kun tarkastellaan vain kielenainesesimerkkejä, selvästi eniten *savoksi* luokiteltiin tapaus *puun takkoo*. Ilman sanallista täsmennystä ei kuitenkaan ole varmaa, ovatko informantit halunneet painottaa kuvakielisyydenkin olevan *savoa* äänne- ja muoto-opillisten piirteiden rinnalla.³ Viisi vastaajaa 40:stä mainitsi sanallisesti, että kuvakielisten ilmausten käyttö on tyypillistä *savolle*. Informantit puhuivat tällöin *vertauskuvista*, *vertauksista*, *kuvaannollisista termeistä* ja *kuvaavista sanoista*, jotka esimerkin kautta solmittiin johonkin näytteiden kuvakielisistä ilmauksista. SN8 pohti kyseisenlaisten ilmausten merkitystä *Savon murteen* puhujalle (tarkasteltavana Kinnula-näyte):

Tavallaan niinkun, se niinkup painottaa sitä, sanomaa – – korostaa sitä että miten, miten nyt on huonosti, niinku. – – Just tämmöstä savolaista, puheem painotusta. [Kuunneltu näytettä uudestaan.] *Kahen tulev välissä*, just tä- tämmösiä sanontoja

¹ Myös Törnqvistin (2004: 57) informantin mukaan Savossa voidaan keksiä omia sanoja, kun ei muisteta oikeaa ilmaisu. Tervonen ja Virtanen (2009: 190) puolestaan esittävät savolaisten keksivän uusia »nimiä» silloin, kun joltakin ilmiöltä vielä puuttuu nimi.

² Ks. myös Taru Kokkosen (2009) kyselytutkimusta nauramista kuvaavien verbien merkityseroista. Artikkelin havainnollistaa, kuinka kansalla on paljon tarkkaa tietoa sanojen merkityksistä (omassa aineistossani tiettyjen ilmausten käytön syistä) ja kuinka kansan havaintojen pohjalta esimerkiksi ilmausten sanakirjamerkityksiä voitaisiin täsmentää.

³ Siitä, että haastateltavat ovat jäljitelleet kokonaisuudessaan ilmauksen *puun takkoo*, ei voida vielä päätellä, että he olisivat halunneet painottaa kuvakielisyyden olevan jotain murretta. Ilmaus *puun takkoo* muodostaa tiiviin kokonaisuuden, joten siksi ei liene yllätys, että monet informantit jäljittelevät myös yleiskielisen muodon *puun* eivätkä vain muotoa *takkoo*.

tarkotan. – – Et se niinkun, kuvaa sitä, hänen tilannettaan – – et se on niin, voimakas että ku ois kahen tulev välissä – –.

Oman kotiseudun puhetavasta kyetään selventämään, kuinka puheessa halutaan korostaa tiettyjä asioita ja kuinka se onnistuu esimerkiksi kuvakielisten ilmausten avulla.

Aineistossani kommentoitiin myös **kiroilua**. Sitä sisältyi Kuopio-katkelmaan, josta kommentoitiin ilmauksia *helevetti* ja *perkale*. Kun niitä jäljiteltiin konkreettisella kielainesimerkillä, seitsemän haastateltavaa 40:stä piti kuulemaansa *savona*. On huomattavaa, että pelkän *helevetin* jäljittelyllä on saatettu haluta painottaa savolaiseksi ai-noastaan svaavokaalia ja että muodon *perkale* jäljittelyllä on voitu tähdentää ilmauksen eroa yleiskieliseen varianttiin *perkele*. Kun kiroilua kuvailtiin vain sanallisesti, kolme vastaajaa arvioi tavan savolaiseksi. Muiden murteiden ominaisuutena kiroilua ei pidetty yhtä usein (huomaa kuitenkin näytteiden sisältö). Informantin SN5 sanoin »aika tyyppilistä on että sitä ehkä tärräyttää sannoos sinne, jonku semmosen voimasanankii».

Kirosanojen käytöllä on arveltu olevan yhteys sosiaalisiin taustatekijöihin (esim. Hanna Lappalainen 2001: 78; maallikoiden samansuuntaisia havaintoja esittelevät esim. Vaattovaara–Soininen–Stojanov 2006: 243; Kantoluoto 2007: 30) – sen alueellisesta vaihtelusta ei ole tarkkaa tietoa.¹ Informanttieni sanallisesta kuvailusta nousee esiin havainto, että *Savon murteelle* olisi ominaista tietynlainen erityinen kirosanojen käyttö: sellainen, jolla juttua *väritetään*. Jos ajatellaan kerrontaa *värittävä* kiroilua ja esimerkiksi nuorisokielelle tyyppillistä *v*-alkuisten sanojen vuolasta viljelyä, voitaneen jo suoraan ilman konkreettista tutkimusmateriaalia arvioida, että kirosanoja kuljetetaan tietynlaisessa nuorison kielessä eri tavoin kuin tyyppillisessä savolaisessa kerronnassa (tai toisaalta muissakaan alueellisissa murteissa). Tarkat ilmenemistavat ovat toistaiseksi selvittämättä. On mahdollista, että alueellisten murteiden väliltäkin löytyisi eroja. – Kantoluodon (2007: 31) nuori lahtelaisinformantti pohtii seuraavanlaisesti: »Radikaaleissa murteissa kiroilulla on selvä tarkoitus mut lahtelaiset käyttää niitä vaan puheen täyteenä.» Mainitunlaisilla murteilla informantti viittaa esimerkiksi pohjoiskarjalaiseen puhetapaan.

Esittelen seuraavaksi käsityksiä **lausumapartikkelien, suunniteluilmausten ja intensiteettipartikkelien** murteellisuudesta. Kuopio-katkelmassa kuullaan lausumapartikkelia *kato* peräti 26 kertaa (ks. termistä *lausumapartikkeli* ISK § 793, 801, 807). 25 informanttia 40:stä jäljitteli *kato*-partikkelia: 18 vastaajaa piti sitä merkinä alueellisesta murteesta ja loput informantit hahmottivat sen kuvailujensa perusteella ainoastaan sosiaalisesti murteeksi tai he eivät osanneet sanoa, mitä *kato*-muodon perusteella voisi päätellä puhujan taustasta. Jonkinlaiseksi *savoksi kato* määriteltiin 14 haastattelussa. Myös suun-

¹ Sivula huomauttaa, että kirosanojen alueellista vaihtelua on hankala tarkastella esimerkiksi *Suomen kielen näytteitä* -sarjan perusteella. Haastattelutilanteet ovat usein sellaisia, ettei niissä voi olettaakaan käytettävän kirosanoja. Esimerkiksi haastattelija harvoin provosoi kielenopastaan voimasanojen viljelyyn. Kiroilun tutkimuksessa materiaalinkeruun järjestämisessä on haasteensa: on vahvasti kiinni tilanteesta, millaisen kuvan voimasanojen käytöstä saa. (Sivula 1995: 241, 246; ks. kirosanojen käytöstä sekä niiden vähäisestä määrästä haastattelupuheessa myös Olli 1986: 22–23.) Lahtelaisnuorten havaintoja lomakkein ja henkilökohtaisin haastatteluin kerännyt Kantoluoto (2007: 32–33) puolestaan huomauttaa, että kirosanaesimerkistöä kertyi ensin mainitulla tavalla enemmän. Syyksi kirjoittaja arvelee haastateltavien tarpeen siistiä kieltään vieraan aikuisen seurassa.

nitteluilmauksia kommentoitiin (ks. termistä ISK § 861). Partikkelin *tuota* (tai *tota*) arvioi *savoksi* yhdeksän vastaajaa.¹ Välillä siihen yhdistettiin jokin toinen aines. Jäljitelmät olivat seuraavanlaisia: *katot tuota, mutta tuota, niin tota, tota, tuota, tuota niinniin, tuota noin ja tuota tuota niinju*. Lisäksi neljä informanttia luokitteli *savoksi* ilmauksen *niinju*. Muuna murteena ilmauksia *niinju ja tuota* (tai *tota*) piti 1–2 vastaajaa.²

Lausumapartikkelit ja suunnitteluilmaukset tulivat puheeksi myös sanallisessa kuvailussa. 12 informanttia 40:stä huomautti *täytesanojen, välisanojen* tai *lisäsanojen* olevan *savoa*, ja vain kerran *lyhyet sanat* (esimerkkeinä *kato* ja *tota*) määriteltiin muuksi murteeksi. Esimerkkeinä savolaisista *täytesanoista* annettiin sanallisen kuvailun yhteydessä muun muassa *kato, katot tuota, niinju, tuota noin ja tuota tuota niinju*.

Tarkkoja laskelmia siitä, missä murteissa partikkeleita *kato, niinju* ja *tuota* esiintyisi eniten, ei ole tehty. Painettuja murreaineistoja vertaillut Forsberg (2001: 159) kuitenkin arvelee, että *tuota* saattaisi olla erityisesti savolaisten suosima. Sen sijaan *niinju* ei ollut yhtä usein käytössä kuin *tuota* ainakaan Forsbergin arvioimassa Mikkelin seudun murrekirjassa (huomiosta ks. Mielikäinen 1999: 23; ks. muodon *niinju* suosiosta pääkaupunkiseudulla Hanna Lappalainen 2004: 117, 176, 247). Myös omassa aineistossani ilmausta *tuota* pidettiin selvästi useammin merkinä savolaisuudesta kuin *niinju*-partikkeliä. Esimerkiksi Huttunen (1986: 93) on puolestaan todennut nuorten ja keski-ikäisten jyväs-kyläläisten käyttävän useammin ilmausta *niinju* kuin muotoa *tuota*. On hyvin mahdollista, että lausumapartikkelien ja suunnitteluilmausten käytössä löytyisi alueellista vaihtelua. (Suunnitteluilmausten vaihtelusta iän mukaan ks. Hanna Lappalainen 2001: 79–80 ja mainitut lähteet.)

Tiettyjen suunnitteluilmausten liittyminen maallikoiden mielessä tietyn alueen kieleen on tuttua aiemmistakin tutkimuksista: esimerkiksi pohjois- ja eteläkarjalaiset sekä pääkaupunkiseudun nuoret yhdistävät muodon *niinju* eteläsuomalaiseen puhekieleen (Vaattovaara–Soininen–Stojanov 2006: 237; Palander 2007: 44). Ilmaus *tuota* puolestaan on päässyt osaksi Savonlinnan seudun välimurteiden matkimuksia (ks. Palander 1999: 294).

Informantit esittivät myös syitä savolaiselle *täytesanojen* käytölle. Yhtenä tehtävänä nähtiin pyrkimys puheen taukoamattomuuteen. Puheessa ei *täytesanojen* vuoksi ole selvästi *pistettä* vaan puhe jatkuu koko ajan ilman *taukoja* (SN36). SN30 kuvaili, kuinka *kiireellinen* puhuja voi savolaiseen tapaan tilkitä puhettaan *täytesanojin*. Hän vertaa tapaa karjalaiseen tyyliin, jossa puolestaan »ei hötkyillä puhummaan» ja jossa »suap jätteev vaikka raonniij jotenki, sanojev vällii», koska hiljaisuutta ei koeta ongelmaksi. Sen sijaan savolaiset peittävät hiljaisuuden *täytesanoilla*. Hanna Lappalainen (2004: 132) on todennut omasta pääkaupunkiseudun aineistostaan, että suunnitteluilmausten runsas käyttö voi kytkeytyä nopeaan puhetempoon (vertaa *kiireellisyys*).

Osin *täytesanojen* ansiosta savolainen voi saada puheestaan kestoiltaan pitkää. SN12:n mukaan »asioita huastetaan niinkun niim pitkän kaavam mukkaan» muun muassa *täyte-*

¹ Muodossa *kato* on murteellista myös *ts*-yhtymän variantti, mutta se on todennäköisesti ollut haastateltavilleni toissijainen ilmiö. Muoto *tota* on länsimurteinen, mutta ainakaan sanallisten kuvailujen perusteella *tota*-jäljitelmässä ei kiinnittänyt huomiota juuri *u:n* puuttuminen.

² Lausumapartikkelit ja suunnitteluilmaukset voisi vaihtoehtoisesti käsitellä pragmaattisten piirteiden yhteydessä – varsinkin, kun informanttini pohtivat myös syitä niiden käytölle.

sanojen turvin. Myös SM35 kuvaili, kuinka savolaiset pystyvät olemaan pitkään äänessä käyttäessään *täytesanoja*:

Ja tommonem pisti korvaan – – tuo *katok katot tota tota*, niinku. Tämmöset joilla ehkä niinku, otetaan siihen tarinan kerrontaan aikaa. – – Et mietitääm päässä et miten se jatkuu ja sittev voi käyttää (tää) *katok katot tota tota*.

Edellä olevan kommentin lopusta käy ilmi, että SM35 on havainnut *täytesanoilla* olevan merkitystä puheen suunnittelussakin. Näin haastateltava on suunnitteluilmausten kielitieteellisen määritelmän ytimessä: esimerkiksi ilmausta *tota tota* käytetään tyypillisesti puheen »editoimiseen» (ISK § 861). Niin ikään SN12 huomautti *täytesanoja* käytettävän, kun puhuja »ehti jotain sanaa». SN5 kuvaili, kuinka *välisanat* tuovat puheeseen *miettimistaukoja*. *Tavvoo savvoo* -sanakirjassa *tuta tuta* määritellään »välisanaksi», jonka aikana esimerkiksi »juohutellaan mieleen jotakin asiaa» (Eskelinen 1997 s.v. *tuta tuta*). SN30 puolestaan huomautti käänteisesti, että *täytesanoja* ei *Pohjois-Karjalan murteessa* tarvita, koska keskustelu syntyy eri tavalla kuin savolaisilla:

Jotenniit tästä välitty semmonen, kansav vähän semmonen karjalaine, vapautuneisuus reheviä naisia keskustelemassa [naurua]. [H: Mistä semmonev vapautuneisuus, syntyy sinne?] Puheliaita, ei ollut taukoja. Mut sit toisaalta niinku 'ei tarvinnut täytesanojakkaa 'että niillen niinkut tuli sisäsyntysestis se keskustelu ihan niikö.

SN30 tarkoitti mahdollisesti, ettei karjalaisten tarvitse pysähtyä miettimään taukojen tai *täytesanojen* turvin, mitä he seuraavaksi sanoisivat.¹ – Partikkelista *kato* haastateltavalla SN2 oli vielä erityinen näkemys. Hänen mielestään se toi puheeseen »selittelym makua»: »– – se nyt tuolla *katos*-sanalla yrittää niinku – – vakkuutella 'ihan kun sitä puhettasa. Että muute 'ei uskoj jos ei sanos sitä *kato* – –». (Ks. myös Hakulinen ja Seppänen [1992], jotka esittelevät, kuinka *kato* voi yhdistää väitteen ja sen jälkeisen selityksen.)

Kun maallikot vain jäljittelevät esimerkiksi partikkelia *kato* eivätkä täsmennä havaintoan sanallisesti, osan mielestä kyseistä lausumapartikkelia saatetaan käyttää juuri *savossa* eikä muissa murteissa. Tällöin ilmaus voidaan ajatella yksittäiseksi sanaesimerkiksi, joka esiintyy tietyssä murteessa ja puuttuu muista murteista (vertaa vaikkapa *uamu*). Sanalliset kuvailut kuitenkin paljastavat, että haastateltavista ainakin osan mielestä partikkeleita käytetään *savossa* juuri tietyllä tavalla – tällöin ei välttämättä painoteta, että esimerkiksi *kato* puuttuisi muista murteista jo sananakin.

Kaksi haastateltua puhui *savolle* ominaisista *korostesanoista* tai *korostussanoista*, jotka näyttävät maallikoille tarkoittavan eri asiaa kuin *täytesanat*. Esimerkkeinä annettiin jäljittelmät *kerta kaikkijiaan* ja *ihan muualltako* sekä kiro sanat. Maallikoiden *korostesanoilla* tai *korostussanoilla* voidaan viitata monenlaisiin kielenilmiöihin.

¹ Vertaa kuitenkin aiemmin mainittuun SN30:n kommenttiin, jonka mukaan karjalaiset nimenomaan voivat jättää taukoja puheeseen (muun muassa »ei hötkyillä puhummaan»). Kommentti koski tuolloin Kinnula-näytettä. Mainituksa arvioissa karjalaisesta vapautuneisuudesta kuvailtiin Haapavesi-katkelmaa.

Muoto *ihan* ansaitsee tulla vielä erikseen käsiteltäväksi. Kahdeksan informanttia 40:stä jäljitteli Kuopio-näytteen ilmausta *iha* tai *ihan*, joita katkelmassa esiintyy 12 kertaa. Äänneopillisesti näistä jälkimmäisessä ei ole mitään yleiskielestä poikkeavaa, ensin mainitusta puuttuu loppu-*n*. Todennäköistä on, että ilmauksessa *iha(n)* ainakin joidenkuiden informanttien huomiota on kiinnittänyt leksikaalinenkin murteellisuus, vaikka lopulta vain SM9 puhui erikseen *korostussanoista* sen yhteydessä – ainoastaan SM40 selvitti, että hänen mielestään murteellista on loppu-*n:n* puuttuminen. Kun haastateltavat jäljittelivät ilmausta *iha(n)*, se sidottiin yhtä poikkeusta lukuun ottamatta osaksi jotain kokonaisuutta. Jäljitelmät olivat seuraavanlaisia, ja niitä pidettiin aina *savona*:

töitä tuli, tul' ihan – – puun takkoo [SN12]; *šouvo vetäsöö ihav vahinnyossa; iha kaupunnin teatterrii; eikö tuo lie 'iham pomo ollunna* [SM26]; *iha 'urakalla tehäh hommia* [SN27]; *kato 'ihan kaupunynin teatterriin* [SM29]; *ihan kauBuunynin teatterriim mänöö* [SM35]; *piättänym mennäk kato 'ihan kaupunynin teatterriin* [SN36]; *iham puun takkoo* [SM40].

Nykysuomen sanakirjan mukaan partikkelia *ihan* käytetään muun muassa merkityksessä 'suorastaan, kerrassaan' (*ihan vedet tuli silmiin*). Edellä olevissa jäljitelmissä osa esimerkeistä vastaa tätä merkitystä (*iham puun takkoo*). SMS:n mukaan partikkelin *ihan* murteellista käyttöä on sen esiintyminen merkityksessä 'peräti, jopa' (*Ihlankos siä lählet Amerikkah?*; toisaalta NS:n mukaan muodon *peräti* merkitys on 'kerrassaan', joka on siis mainittu myös partikkelin *ihan* yhdeksi merkitykseksi). Osassa informanttien jäljitelmiä muoto *iha(n)* vastaa merkitystä 'peräti' (esimerkiksi *eikö tuo lie 'iham pomo ollunna*). SMS:n mukaan 'peräti, jopa' -merkitystä esiintyy niin itä- kuin länsimurteissakin.¹

Mainittakoon myös muodosta *oikein*, jota ei todellisuudessa esiinny kuopiolaiskatkelmassa mutta joka siitä huolimatta yhdistettiin siihen kaksi kertaa. Ilmaus määriteltiin *savoksi*. SM35 mainitsi sekä muodon *ihan* että *oikein* perustelujensa aikana: *ihan kauBuunynin teatterriin* ja *oikein kaupunnin teatterriin*. SM10 kytki muodon *oikein* käyttämisen monisanaisten ilmaisun tavoitteluun. Muun muassa hankituista teatterilipuista täytyy kertoa, miten ja keneltä ne on ostettu ja kuinka ne on aseteltu lompakkoon (*oikkeel lipputoimiston tytöltä tilas; siistinä livaskana lompakossa oiķkein*). Jäljitelmissä *oikein* vastaa lähinnä merkitystä 'kerrassaan', joka on *Nykysuomen sanakirjankin* mukaan painottomana esiintyvän *oikein*-partikkelin yksi merkitys.

Aineistostani on vielä syytä huomata, että osaan tuloksia voi vaikuttaa näytteiden sisältö. Jos mukana olisi ollut vaikkapa runsaasti kiroilua sisältävä eteläpohjalaisnäyte, tuloksena olisi saattanut olla kiroilun yhdistäminen *Pohjanmaan murteeseen*. Toisaalta jos mukana olisi ollut runsaasti *kato*-partikkelia sisältävä katkelma Helsingistä, *kato* olisi saattanut mieltä eteläsuomalaiseksi piirteeksi. Arvelut vaatisivat tuekseen kuitenkin uuden testin, jossa näytteet olisi varta vasten suunniteltu esimerkiksi kiroiluhavaintojen tarkkailuun.

¹ Erialaisten vahvistussanojen käyttö asioiden tehostamisessa on todettu yleisestikin puhekielen piirteeksi (esim. Saukkonen 1970: 8). Intensiiteettiadvverbien määrässä sekä lekseemien valinnoissa on havaittu eroja eri-ikäisten välillä (Hanna Lappalainen 2001: 80 ja mainittu lähde). Palander (2005b: 214) on tarkastellut intensiiteettisanoja erään enonkoskelaisinformantin puheesta. Partikkeli *ihan* on aineistossa selvästi yleisin.

4.2.4. Savon murteen syntaktiset tyypillisyydet

Syntaktisista piirteistä annettiin kielenainesesimerkkejä niukalti – aiemmissakin kansandialektologisissa aineistoissa lauseopilliset ilmiöt ovat jääneet esimerkiksi fonologisia piirteitä selvästi vähemmälle huomiolle (esim. Mielikäinen–Palander 2002: 98; ks. myös Forsberg ja Vilkuna [2008], jotka toteavat lauserakenteen murre-erojen olevan maallikolle vieraampia kuin vaikkapa »ääntämisen erot»¹).¹ Sanallinen kuvailu oli kielenainesten jäljittelyäkin harvinaisempaa. Esittelen seuraavassa, mihin yksittäisiin ilmiöihin haastateltavani kiinnittivät huomiota. Tarkastelen lisäksi tapauksia, joissa informantit jäljittelivät kuulemaansa puhetapaa pitempinä kuin yhden sanan tai sananmuodon kokonaisuksina. Selvitän, korostettiin ko tuolloin jotain syntaktista ilmiötä.

Olla-verbin potentiaalimuodon sisältävää kysymyskonstruktiota jäljiteltiin selvästi eniten erillisenä esimerkkinä. Kuopio-näytteessä kulttuuririentoihin suuntaava mies arvelee, että hänen puhelinsoittoonsa on vastaamassa itse teatterin johtaja: *soitiŋ katos sinnet te,atteri 'iha 'eikö liekkö pomo olluna*. Osa haastatelluista kommentoi ainoastaan essivipartisiippia, mutta yhdeksän informanttia 40:stä havaitsi myös potentiaalimuotoisen kysymysrakenteen käytön. Ilmaukseen viitattiin kirjavalla tavalla, ja aina kuultua pidettiin jonkinlaisena *Savon murteena*: *eikö liekkö* (kaksi havaintoa), *liekkö ollun(n)a* (kaksi havaintoa), *liekkö, liekkö pomo ollu, liekköp [sic] pomo ollunna, pomo liekkö ollunna pomo ja eikö tuo lie 'iham pomo ollunna*. Koko ilmauksen tarkkaa muotoa on voinut olla vaikea muistaa, koska se on näytteessä lausuttu tapaillen (vertaa *eikö lie* tai *liekkö pomo olluna*).

Potentiaali on todellisuudessaakin yleinen savolaismurteissa. Sanallisesti sitä ei kuvailtu lainkaan – esimerkiksi, että jäljitellystä ilmauksesta tekisi murteellisen vaikkapa tyyli jättää toteamatta asia varmaksi (potentiaalinen tehtävistä ks. lukua 3.2.4). Aineistostani ei käy täysin varmasti ilmi, millä tasolla haastateltavat ovat havainneet potentiaalinen merkittäväksi savolaisuudeksi. Toisaalta vaikutti siltä, että potentiaali (tässä *liekkö*-konstruktiio) on haastateltavilleni samanlainen sanaesimerkki kuin ovat sellaiset jäljitelmät, joissa korostuu ainoastaan äänne- tai muoto-opillinen aines: ilmiöön viitattiin jäljittelemällä kielenainesesimerkkiä, jota ei tarkennettu sanallisesti. SN28 huomautti jopa erikseen, kuinka *liekkö* on *tyypillinen Savon murteen sana* (SN28 oli ainoa, jolla jäljitelmä jäi asuun *liekkö*). Toisaalta potentiaalia ei kuitenkaan yleensä matkittu aivan kuten äänne- ja muoto-opillisiä piirteitä tyypillisimmillään jäljiteltiin eli vain yksittäisenä sanaesimerkkinä *liekkö*. Kun jäljitelmä jää vielä muotoon *eikö liekkö* tai *liekkö ollunna*, se kyllä rinnastuu yksittäisen sanan matkimiseen, koska *eikö liekkö* ja *liekkö ollunna* voivat maallikon korvissa hahmottua prosodisiksi sanoiksi (ks. termistä Aho–Toivola 2008). Niiden jäljitteleminen kokonaisuksina ei välttämättä vihjaa mistään erityisestä, syntaksia koskevasta huomiosta. Sen sijaan kun *liekkö*-konstruktion ympäriltä jäljitellään kysymystä niin, että mukaan otetaan jo maininta *pomostakin*, informantit kiinnittänevät lausumaan huomiota syntaktisenakin ilmiönä (versus vain *lie*-muotoon oletetusti murteellisena lekseeminä).

¹ Vähän huomioita on kertynyt etenkin spontaaneissa kuvailuissa. Melko hyvin syntaktisiin havaintoihin sen sijaan voi houkutella sarjakuvien puhekuilien kääntäminen murteelle (ks. esim. Rutanen 2007: 62–73; huomaa, ettei käännöskilpailuaineisto välttämättä vastaa keskivertomaallikon tapaa hahmottaa murteellisuksia). Tosin kun tarkastellaan julkaisuiksi asti päätyneitä murrekäänöksiä, on uusimmissa murrejulkaisuissa usein harrastettu pelkkää yleiskielisten äänneasujen ja muotojen korvaamista murteellisilla (Mielikäinen 2001: 5).

On huomionarvoista, että potentiaalia jäljiteltiin aina kysymyksen muodossa – Forsbergin (1998: 242, 404) mukaan modus esiintyy murteissamme erityisesti kysymyslause(rakente)issa. Vertailun vuoksi voidaan tarkastella vaikkapa Kuopio-katkelman ilmausta *palakkooki*: kun sitä tapailtiin, variantti päätyi aina asuun *palakkoo*. Voidaan arvella, että *-kin*-liitteen varianttia ei tuolloin pidetty merkityksellisenä ja että se sen vuoksi jätettiin jäljitelmän ulkopuolelle. Sen sijaan potentiaaliin yhdistettiin aina kysymysliite *-kö* (*liekkö* tai kerran *eikö lie*).

Potentiaalihuomioita lukuun ottamatta havainnot syntaktisista ilmiöistä jäivät hyvin harvalukuisiksi. SN28 esimerkiksi oli kiinnittänyt sanallisen kuvailunsa perusteella huomiota siihen, kuinka yksikön ensimmäisen persoonan varianteilla *minä ja mie ja niiden kytkeytymisellä tietynlaiseen lauserakenteeseen* voidaan saada vaikutelma joko rehvastelusta tai vähättelystä. Haastateltava pohtii:

[H: Mikä siitä (Kuopio-näytteestä) tekkee semmosen rehvakkaam muuten?] – se *katok kum minä*, ku oikeen korosti sitä *kum minä kut tulij ja, minä kuv vetäsin tässä tämmösen, jutuj* ja jotenkiis se et se korosti hyvim paljo aina siinä lauseessa sitä *minä*-sanna, niin se minum mielestä teki. Et se oli iha 'erilainen kus siinä ekassa [Tohmajärvi-näytteessä] se *mie*. Se oli vähä semmomen niinku että *no minä ku mie ku oon nyt tämmönen nii*. Kun tässä [Kuopio-näytteessä] oli iha 'erilainek *kum minä kut tulij ja, tein tämmösen šoun tässä, lopuks*.

Pääkaupunkiseudun nuorten on todettu yhdistävän »rehvakkaan soinnin» savolaisuuteen (Palander 2007: 39). Informantin SN28 esimerkit tuovat hyvin esiin sen, kuinka syntaktiset (ja leksikaalisetkin) piirteet voivat korostaa rehvastelun tai toisaalta vähättelyn vaikutelmaa.¹ Yksinään *mie*-variantin käyttö ei luo tietynlaista tunnelmaa, mutta kun siihen yhdistetäänkin aloitus *no*-partikkelilla ja höyستetään lausumaa vielä ilmauksella *nyt* (lähinnä merkityksessä 'vain'), otetaan jo askeleita kohti vähättelyä. Samoin *minä*-variantti on yksin neutraali, mutta kun se nostetaan eräänlaiseksi korostetuksi topiikiksi puheessa (*katok kum minä; minä kuv vetäsin*), puheesta heijastunee rehvastelun maku. Merkille voidaan panna myös se, että SN28:n esimerkissä *minä* toistuu (ks. ihanteesta välttää persoonapronominien »liikakäyttöä», Paunonen 2001 ja mainitut lähteet). Mantila (2004: 329, 332–333) on esittänyt, että *mie*-varianttiin kytkeytyisi sellaisia mielikuvia kuin esimerkiksi »reippaus» ja »mutkattomuus». SN28:n kuvailussa tällaiset ominaisuudet eivät välity.

SM26 oli tehnyt havainnon tavasta, jolla lausuma päätetään: hänen mukaansa **savolaiset »lopettaavat lauseen» hyvin usein »että-sanalla»**. *Että* tai *että* on savolaiselle »piste», josta kuitenkin »joku suattaa jähä 'oottamaan että mitä sieltä sitted tulee». Kuitenkin sen jälkeen alkaa »uus, ihan tavallaa 'eri asia – – saman tien.» Koivisto (2006: 95–119) esittelee, kuinka *että*-loppuisten vuorojen yksi tehtävä on tähdätä topiikin

¹ Haastateltavan esimerkeissä korostuu myös *kun*-konjunktion esiintyminen muualla kuin lauseen alussa – eräissä tutkimuksissa on saatu merkkejä piirteen itäisyydestä (Ryynänen 1961: 67; Ikola ym. 1989: 76; myös Forsberg 1998: 303). SN28 yhdistääkin esimerkkinsä itäsuomalaiseen puhetapaan. Murteita erottelevaksi piirteeksi hän ei kuitenkaan näytä tässä ilmiötä mieltävän (ainakaan tietoisesti). Huomio tulee muun eron (eli pronominin käytön) kuvailun rinnalla esiin.

päättämiseen. Lähinnä tämä funktio vastaa SM26:n kuvailua siitä, kuinka savolaiset lopettavat tietyistä asiasta puhumisen *että*-loppuisella vuorolla. Ikola ym. (1989: 87) toteavat, että vuoron loppuun sijoittuva *että* voi olla merkki puheen jatkumisesta. Edellä SM26 kuvailee, kuinka kuulija voi jäädä odottamaan asian jatkumista *että*-sananjälkeen.

Kuten luvussa 3.2.4 tuli jo esiin, **liitepartikkelit -hAn ja -pA** ovat savolaismurteissa yleisiä (esim. Laiho 1984: 48–49, 54). *-pa*-liite sisältyy (esimerkiksi) Haapavesi-katkelman ilmaukseen *katoppa*. Sitä kommentoi neljä informanttia 40:stä ja heidän mielestään jäljitelmä oli *savoa*, *eteläsavoa* tai *savokarjalaista* ainesta. Toisaalta ilmaus *katoppa* on voinut saada huomiota pelkästään lausumapartikkelina, ei siis välttämättä vain *-pa*-liitteensä ansiosta. *-hAn*-liitteen yleisyyteen kotiseutunsa kielessä informantit eivät ole näyttäneet kiinnittäneen huomiota: Kuopio-katkelmassa liite esiintyy kolmesti, mutta sitä jäljiteltiin vain kerran (*onhan tuota karismoo kertynä* [SM26]; muista näytteistä piirrettä ei jäljitely). Hasala (2004: 57–58) on havainnut, että *Savolaesten katkismuksessa -hAn*-liite on harvinainen, ja selvästi useammin sitä käytetään esimerkiksi *Karjalaisii katkismuksessa -pA*-liitettä savonnoksessa sen sijaan esiintyy enemmän kuin muun muassa katekismusten karjalais-, tamperelais- tai eteläpohjalaisvastineissa. Erään vitsin mukaan puolestaan savolainen talitinttikin laulaa *titipä hyvinnii tyy* (esim. Pulli 2004: 70). Näissäkin huomioissa havainnollistuu liitepartikkeleihin kytkeytyviä maallikoiden käsityksiä.¹

Syntaktisten piirteiden sanallinen kuvailu oli harvinaista, eivätkä huomiot koskeneet aina suoraan *savoa*. SN36 huomautti, kuinka *sanajärjestys* esimerkissä *liekkö pomo ollu paljastaa Savon murteen*. Informantin SN28 mielestä tietynlainen *sanajärjestys* ohjaa valitsemaan puhujan pohjoisemmasta kuin Kuopion alueen Savosta, ja haastateltava SN30 pohti *sanajärjestyksestä* kuultavaa karjalaisuutta. SN28:n esimerkistä havainnollistuu myös, kuinka sitä, mikä *sanajärjestyksessä* kuulostaa murteelliselta, voi olla hankala eksplikoida:

Ja niij ja sittes sanajärjestys om minusta... *suanu* ' on. Se oj jotenkkiim mikä, jotenki, korvvaan karahti et. [H: Onks se täällä (henkilön kotipaikkakunnalla) sitte 'erilainen?'] Minusta on. [H: Joo.] No eikun nyt sanoin taas [naurua; haastateltava huomaa, että hänen lausumassaan *minusta on* on samanlainen sanajärjestys kuin esimerkissä *suanu* ' on]. En tiä kur ruppee miettimään nii iha sekasin. [SN28]

Ehkä joku oli [*karjalaa*] sanajärjestyksessäkkiis sillä tavalla että mitem myö ei, Savos sanota 'että, vähän niinku käänteises sanajärjestykses. [Haastattelija pyytää esimerkkiä.] Jotakiis siinä lopussa että kuh hän hän, siitä rehevästä naisesta puhu

¹ Lisäksi Ristijärvi-katkelmani ilmaukseen *joutivatpahan* sisältyy sekä liite *-pa* että *-han*. Ilman sanalista täsmennystä ei ole kuitenkaan varmaa, onko juuri niitä (erikseen tai yhdistelmänä) pidetty murteellisina (ilmaukseen viittasi seitsemän haastateltavaa siten, että liitepartikkeleita jäljiteltiin). Vain yksi informantti painotti, että juuri *viimeiset tavut* paljastavat murteen (joka ei ole *savoa*). Ilmauksessa *joutivatpahan* huomiota on voinut kiinnittää myös monikon kolmannen persoonan *-vat*-päätte. Se esiintyy kainuulaisnäytteessäni persoonapronominin yhteydessä (*joutivatpahan ne*). Pohjoissavolaisissa murteissa *-vat*-päätettä ei yleensä käytetä persoonapronominin rinnalla.

että tuota, sanoko hän, ensin niim päi 'että se- että *mualaispoika mie* että ei niim päi 'että *mie, ujo maalaispoika*. Jotakiis sen, suuntasta. [SN30]

Syntaktisiin piirteisiin viittaamiseksi voi laskea vielä vastaajan SN8 kommentin Tohmajärvi-näytteestä: »lauseer rakentee» olivat sellaisia, että katkelmassa oli aika paljon »kirjakieltäkii et tai semmost selkeetä». Muita sanallisia, selvästi vain syntaktisten piirteiden kuvailuja ei haastatteluihin sisältynyt.¹

Osa vastaajista jäljitteli näytteitä **yhtä sanaa tai sananmuotoa pitempinä kokonaisuuksina**. Tällöin haastateltava on periaatteessa saattanut viitata johonkin syntaktiseen piirteeseen. Esimerkkien tarkempi silmäily kuitenkin osoittaa, että suuressa osassa tapauksia onkin kyse siitä, että jäljiteltäväksi on päässyt sellainen kiinteä kokonaisuus (vaikkapa substantiivilauseke), jonka täydellisestä jäljittelystä ei voine päätellä mitään erityistä. Informantit luettelivat muun muassa sellaisia tapauksia kuin *kaupunjijn teatteriin, mittääh hättee, puol tuntia, pyssyy tallessa ja tuntoo tosesa*. Tämänkaltaisilla jäljitelmillä ei todennäköisesti ole haluttu viitata esimerkiksi erityiseen sanajärjestykseen (vertaa *mualaispoika mie*) tai muuhun syntaktiseen ilmiöön.

Näytteistä oli yleisintä poimia yksittäisiä sanoja tai muun muassa substantiivilausekeiden kaltaisia kiinteitä kokonaisuuksia; esimerkiksi myös koulukirjoissa murteita esitellään kertomalla yleensä yksittäisiä, puhetapoja erottavia sanoja ja sananmuotoja (ks. esim. Hyvä suomi 9 s. 96–102). Selvästi harvinaisempaa oli jäljitellä näytteitä sellaisilla kahta sanaa pitemmillä kokonaisuuksilla, jotka eivät muodostaneet mitään kiinteää lauseketta. Jos jäljitelmistä haluaa etsiä yhteneväisyyksiä, yksi toistuva elementti ovat intensiteettimääritteet. Luvussa 4.2.3 kyseiset ainekset tulivat jo kertaalleen puheeksi, ja yksittäistä sanaa pitemmissä jäljitelmissä korostuu, kuinka niiden ympäriltä haluttiin yleensä jäljitellä useamman kuin kahden sanan pituista lausumaa. Muun muassa seuraavanlaisia esimerkkejä lueteltiin:

iha 'urakalla tehäh hommia [SN27]; *šouv vetäsöö ihav vahinjossa* [SM26]; *piättänym mennäk kato 'ihan kaupunjijn teatteriin* [SN36]; *oikkeel lipputoimiston tytöltä tilas lipput* [SM10].

Muutamissa esimerkeissä toistuivat *se* ja *tuo* seuraavaan tapaan:

männöö sitter ruaputtemmaah hiljakseltaan sitä ovvee sinne [SM10]; *on sitä karismoo mullekkiik kertyny* [SM10]; *on DuoDa karismoo kerDynä* [SM26].

Kolmanneksi esimerkeillä on mahdollisesti haluttu viitata tapaan kertoa tarinaa:

¹ Joissain esimerkeissä, joissa haastateltava viittaa sanallisen täsmennyksensä perusteella ennen kaikkea pragmaattisiin piirteisiin (ks. luku 4.2.5), voi taustalla olla havaintoja syntaktisistakin piirteistä. Muun muassa lausumasta *iham muuالتako minum pittää nyt hakea* löydettiin yritystä vaikuttaa toisen ajatuksiin (huomaa lausekekysymys). Syvennyn tällaisiin esimerkkeihin tarkemmin pragmaattisten piirteiden yhteydessä.

vähissä vuaDDeissa kuD Dämmöneḡ kypsä immeinen Dul' vasDaan [SM26]; mihinḡkä ois silimäsäp pistänḡyk kur rehevä, nainem parraassa iässään [SN27]; syväḡ jäi, varmaan sinneḡ ja [SN33].

Edellä olevat esimerkit ovat vain samankaltaisten jäljitelmien poimintoja – sanallinen kuvailu ei yleensä varmentanut, että juuri tapa käyttää sellaisia ilmauksia kuin *ihan, oikein, se* tai *tuo* tai ylipäänsä kertomisen muotoilu olisi ollut huomion kohteena (poikkeuksena luvussa 4.2.3 mainittu SM9:n kommentti *korostussanoista* partikkelin *ihan* yhteydessä ja SM10:n viittaus monisanaiseen ilmaisuun *oikein*-partikkelin yhteydessä). Yksittäistä sanaa pitemmät jäljitelmät voisivat kuitenkin olla tutkijalle mielenkiintoisia. Uudessa aineistonkeruussa olisikin hyvä selvittää niistä erikseen, mihin seikkoihin maallikon huomio lopulta on kiinnittynyt.

Koska murteiden syntaktisista piirteistä ei ole tehty yhtä kattavaa tutkimusta kuin esimerkiksi äänneopillisista murteellisuuksista, jätän erittelemättä, mihin näytteiden syntaktisiin piirteisiin ei kiinnitetty huomiota. Tohmajärvi-katkelmasta voi kuitenkin nostaa esiin erään huomattavan usein toistuneen ilmiön: pronomini *se* ja partikkeli *sitä* toistuvat katkelmassa useita kertoja (muun muassa *s[it]tes siitä armeijajaajasta; sitä oli semmoine kaheksantoista vanha; se munḡkkiha se oli semmoine; sitäḡhä sitä käyttiḡ juomassa sielä; ja s[i]tä joka päiväḡ käytiin; kum mie vein ne munḡkit sinne*). Nämä tapaukset jäivät kuitenkin testissäni kommentteita.

4.2.5. Huomioita savolaisesta *puhetavasta*

Osa tunnustustestin sanallisista kuvailuista koski savolaista *puhetapaa*, ja silloin liikuttiin lähinnä pragmaattisten piirteiden alueella. Kuvailujen tukeminen kielenainesesimerkeillä oli harvinaista. Keskityn seuraavassa savolaisuuksien luonnehdintaan. Muihin murteisiin liitetyjä tyypillisyyksiä esittelen, mikäli niiden on painotettu puuttuvan *savosta*. Koska mitään yksittäistä piirrettä ei kommentoitu huomattavan usein, en esittele viittausten tarkkoja lukumääriä. Kaikki luonnehdinnat eivät pohjaa suoraan näytteisiin: toisinaan haastateltaville on tullut näytteistä mieleen jokin niihin sisältymätön *Savon murteen* ilmiö ja he ovat havainnollistaneet huomiotaan ylimääräisellä esimerkillä. Osin tämänkään vuoksi samat esimerkit eivät toistu usein.

Aineistossani kommentoitiin erityisesti kolmea piirrettä. *Savolle* ominaiseksi mainittiin tietynlainen puheen kesto, jonka ajateltiin olevan erinäisten pragmaattisten tekijöiden seurausta. Toiseksi kuvailtiin *kiertoilmaisuja* ja kolmanneksi huumoria. Kaikista näistä ominaisuuksista haastateltavat ryhtyivät itse spontaanisti puhumaan. En siis kysynyt, oliko esimerkiksi huumorissa jotain murteellista. Ainoa johdatteleva kysymys kuului, oliko »puhetavan» tai »kertomistyylin» perusteella näytteestä pääteltävissä jotain. Mainitunlainen kysymys vihjasi, että muunlaisiakin kielen ilmiöitä voi pohtia kuin vain yksittäisiä sanaesimerkkejä. Informantit pystyivät yleensä perustelevaan havaintojaan; vastaukset eivät olleet esimerkiksi pelkkää ulkoa opeteltujen stereotyyppien luettelemista ilman kytköstä näytteistä tehtyihin havaintoihin.

Yksi kommenttien kasauma koski siis **puheen kestoa** (täsmällisemmin aikaa, jonka yksittäinen henkilö käyttää jonkin asian kertomiseen). Tiivistetysti *Savon murteelle* ominaiseksi ajateltiin se, että asioita ei todeta lyhyesti vaan että kertomiseen käytetään aikaa

– samaan ilmiöön on kiinnitetty huomiota pääkaupunkiseudullakin (Palander 2007: 40). Puheen kestoa saadaan pidennettyä, kun asioista kerrotaan *tarkasti*. Tapana on jäädä »pikkuasioihinkiv vähä kiinni», mikä puolestaan voi viedä kertomisesta jouhevuuutta (SN5). Puheen pituuteen voidaan panostaa tilanteessa kuin tilanteessa: »yksinkertanenkä ’asia pitää kertook kauheem pitkästi» (SN25). Informanttia SN12 ärsytti tapa puhua pitkästi:

Mut aika hölömäkem muuten tämä mies tuntu olevan niim pitkän kaavam mukkaan huasto, lyhye ’asia ’et(tä). – – Mutta tämän kertojan tyyli tosissaam pitkitteet tätä, yksinkertasta asijoo ni, jotenkii, ä- ärsyttää. Joillaki ’ov vuan semmonen tapa että siis, jä- tartutaan iham pikkuseikkaaj jolla ei oos sen kertomuksen kanssan niinkut tavallaam mittääm merkitystä – –. Onko sillä nyt väliä kuka sillep puhe- limmeev vastoo olko se nyt teatterij johtaja vai mikä se oli niinkut tämmösiä asi- oita tarkotin että, ihan tyhjämpäiväsiä.

Aina pitkän kaavan mukaan kertominen ei häirinnyt, vaan sen ansiosta puhe saattoi kuulostaa *rauhalliselta, rennolta, leppoisaalta ja kiireettömältä*. Savolainen »tarkka – – kerto- mistyyli» sai SN5:n tuntemaan olonsa »kotoseks ja vappautunneeks», koska ei ole »pa- niikkia minnekkää, eikä kiirettä». Kiireettömyyteen hän yhdisti myös savolaisten kes- kustelutavan, joka on *tuumailevaa*:

Yks sanoo ja toiset sitten myöntyy siihe ’että »no niinkös se ol’ii että no niin teh- häänniis sitten», että, hyvin sittes sovussa ehkä kuitenkin pyssyyvät kun, yks sanoo ja toiset myöntäilöö että tehhäv vuan nii [naurua].

SM10 kuvaili, kuinka tapa kertoa asiat pitkästi voi olla itse puhujallekin nautinto:

Olihan se vähän semmonen niinkun, viipyilevästik kerrottut tuo itet tapahtuma että – – joku muu toisheimonen ois sen ehkä – – suanu, suuremmin sanankääntein kerrottua ja siinähäp pikkusem maalailtiin sitä tilannetta, niinkun täällä päin [Pohjois-Karjalassa] on tapana tehäj jä tietystis Savom puolella kahta kaoheemmin. Jäähään niinkun tavallaam maistelemaan sitä tilannetta ja se vähän niinkus sem- mosta, sanallista naatiskelua tai herkuttelua.

Niin ikään *miettimistauot, monisanaisuus* sekä *laveat sanankäänteet* ovat keinoja, joilla puheeseen saadaan pituutta. Lisäksi *välisanat* ovat yksi tie säännellä puheen pituutta (ks. myös lukua 4.2.3).

Jotkut pohtivat syitä pitkälle kertomistavalle. Informantin SM35 mukaan *jaarittelu* on osa tarinan etenemistä kohti huippukohtaansa:

– – oishan tuo ’asiav varmaan sanonun niinkup puoleem minuuttiin jos sen ois niinku, muuten normaalistik kertonom mut että. – – Et se taas viittaa mum mie- lestä – – oikeen semmoseen, viimiseem päälles savolaisuuteen sellaseen, tarinan

kerrontaaj ja just semmoseen että, jaaritellaan. – – Tässäki ’ihan selvästik kerto että, nyt oh hyvä juttu tulossa et – –. Et ehkä se senkit takia jaarittelee.

SM10 kuvaili, kuinka monisanaisuus yhdistyy savolaiseen huumoriin. Esimerkiksi pelkän oven koputtelun sijaan kerrotaan, kuinka henkilö *männöö sitter ruaputtellemmaah hiljakseltaan sitä oovee sinne*.

Toiseksi savolaisuuteen liitettiin *kiertoilmaisut, kiertelevyys ja kiertäminen* – näistä ominaisuuksista ovat maininneet muidenkin murteiden puhujat (ks. esim. Pietilä 1997: 68; Nupponen 2005: 200–201; Palander 2007: 39–40). Savolaisuus saatettiin myös päätellä siitä, että *kiertely* puuttui näytteestä. *Suora puhetyyli* yhdistettiin *Karjalan murteeseen*, mutta toisaalta kerran *kiertäminenkin* määriteltiin *Pohjois-Karjalan murteen* ominaisuudeksi.

SM31 pohti *kiertelevää* ilmaisua poikkeuksellisen vivahteikkaasti. Hänen mukaansa savolaiset käyttävät paljon »kiertoilmasuja», mistä johtuu stereotypia *vastuun siirtymisestä kuulijallekin*. SM31 halusi painottaa, että savolaispuhujia on rehellinen, vaikka onkin »hyvivi vaikeeselon» – ja »kuka ei tunne – – tämän murteen edustajia ni eivät ossaa niinkun, tulkitav välttämättä oikeim puhetta». Haastateltavan mielestä savolainen ei kykene itselleen luonnollista puhetapaa edes välttämään:

Ei niinkup pysty, välttämättä ihan selkeesti, sanomaav vaikka niinku, sanotaankir rehellisesti ’että sitä ei niinku ’yritetä – – suoraam peittääni niinku, vastausta mutta, se niinku ’automaattisesti tu-, tulee peiteltyä. [Haastattelija pyytää esimerkkiä.] – – kus sano [Tohmajärvi-näytteessä] että ei tiä ’että mihinkä ois nuor poika silimäsäp pistänyn nii, – – ei oikeen tullus selvää että oisko se halunnuk kahtoov vai, vai eikö ois halunnuk kahtoo, että, – – et jäikö tuijottamaav vai, – – halusko niinku, häpeissäni niinkuv vähä, poiskit tilanteesta vai, hal- halusko jäähäk kahtommaan sitte.

Tilanteita, joissa savolaiset puhuvat eri tavalla kuin muut suomalaiset, SM31 oli havainnut puhelinkeskusteluista. Kun savolaiselta kysyy puhelimesta, missä hän on, vastaukseksi tuleekin, minne hän on menossa tai mistä hän on tulossa – »harvoin tulee se että, oon tässä keittiöm pöydä ’ääressä kotona». *Kiertoilmaisut* saatetaan ottaa käyttöön, jos joku kysyy esimerkiksi, onko hän kaunis: vastaus on harvoin myöntö tai kielto, vaan »siihev vastataan *no et sinä nyt hyvir rumakaa ’oo*». Toista ei »täysih halutan niinku, loukatam mutta, kuitenkin, että, silleev vähän kierrellen, kierrellen sanotaan se asia.» Savolaisesta ilmaisutavastaan SM31 on joutunut osittain opettelemaan eroon:

On tullus semmosiakit tilanteita [että toisen murteen puhujia loukkaantuu tai menee hämilleen], – –. Siellä [haastateltavan koulussa] oli hyvim mone, murteen edustajia ni, siellä siellä kyllä piti niinku, yh- yrittää ’opi-, opetellas sanomaan suoraan, joku asia että, siellä ne, hyvin niinku(t), lähinnä tuskastu(v) siihen että ne ei saanus suoraa vastausta. Et siellä oli niinku, paljo parempi vaikka niinkus suoraan päin naamaa valehdellas sitte ja sannoo ’että, oot sinä kaunis, tai muuten, – – että siellä ei niinku (oo) oikein ymmärrettyt tuota, kiertoilmaisua.

SM9:n mukaan Savossa kysymyksiin vastataan *juu ei* – tällöin »periaattees vastataam myöntävästi, mut se korostaakiv vaan sitä, itse ’asias sitä kieltäytymistä». Yhdistelmästä *kyllä ei* on mainittu myös Miettisen (1997: 60) aineistossa sekä Kellbergin (1998: 82) savolaiskuvailuissa. Muusta kuin suoraviivaisesta kysymisestä haastateltavani korvaan puolestaan kävi Haapavesi-katkelman kohta, jossa henkilölle on juuri sanottu, ettei hänen tarvitsemaansa juustomaitoa ole saatavana, ja jossa henkilö vastaa seuraavasti: *Jaa muu,altako minum pittää lähti,äh hakkeej juustomaitu,a*. Savolaiseen ilmaisutapaan kuuluu informantin SM9 mielestä eräänlainen *pehmeys* ja mahdollisesti yritys vaikuttaa toisen ajatuksiin (huomaa lisäksi syntaktisena piirteenä lausekekysymyksen esiintyminen):

– – kysytään, suoraam mut se kysymis- niinku ’asettelus on semmonen niinku se on, onko se nyt pehmeämpi sitte, tai semmonev vähän niinku, *iham muuultako nyt et se korostaa sitä että, ei kysy ’et hajejko minä nyt muualta* – – ehkä myös sillä yritetäänkö sillä sittem myötävaikuttaam myös toiseeh henkilöö et *iham muuultako minum pittää nyt* että, se ois hirmu isompi homma, et se ei vaa että *hajejko minä muualta*, vaa ’*iham muuultako minum pittää nyt hakea*. – – se kommuniko(inti) ite ’on tottunup paljo suoraviivasempaa – –.

SM9 myös arvioi, että tietty suoraviivaisuuden puute liittyy siihen, että savolaisilla ja varsinkin maaseudun väellä käsitys ajasta on erilainen kuin muilla. asiat hoidetaan mutta niitä ei yritetä tiivistää tietyn aikataulun mukaan kahdeksaan työpäivätuntiin.

Informantille SM17 savolainen *kierous* oli ennen kaikkea tietynlainen tapa, millä henkilö »kuljetti sitä tarinaa». Kuopio-katkelman kertomus teatterikäynnistä oli hänen mielestään esimerkki veijaritarinasta. Näyte toi mieleen pohjoissavolaisen huoltoaseman kahvilan, jossa miehet *jutustelevat* ja *vedättäoät* eli ’huijaavat’ toisiaan tarinoillaan. Tähän tapaan liittyy informantin mielestä myös väite, että »savolaisia ei välttämättä kannatak kuunnella».

Osa pragmaattisia piirteitä koskevista sanallisista kuvailuista keskittyi **huumoriin**. Savolaiseksi ajateltiin nimenomaan se, että puheeseen sisältyy jonkinlaista huumoria – tämäkin on ominaisuus, jonka myös muiden murteiden puhujat ovat yhdistäneet savolaisuuteen (ks. esim. Palander 2007: 39). *Kertomistapa* voi olla *lupsakka*, puhujalla on *pilke silmäkulmassa*, asia kerrotaan *kieli poskessa* ja puhuja on *viäräleuka*. Savolaiseksi arvioitua puhujaa kuvailtiin myös *supliikkimieheksi*, joka »haluuvaa niinkuh hauskastik kertoos sen, jutun» ja haluaa naurattaa muita (SN33). Savolainen kertoja on »komiikaj ja huumori ’ystävä», joka »löytää asiasta ku ’asiasta jonkuv vitsim poikasen» (SM10). Jo pelkkä tapa puhua voi saada huumoria aikaan, eli erillisiä vitsejä ei tarvita (SM10): »– – tavalline ’asia jos se kerrottaan tuommosin niinkuv värikkäin sanankäntein niin siinähan se tulloo se, huumorin sävväyskip pelekästään siitä, kerrontatyylillä – –.» Ilmaisu on *rehevää* ja *humoriskia*.¹

¹ Havaintoja savolaisesta huumorista on voinut lisätä se, että kuopiolainnäytteessä haastateltavaa on pyydetty puhumaan murretta: puhujaa on voinut ohjata stereotyyppinen käsitys savolaisesta humoristisuudesta. Lisäksi ennalta annettuun aiheeseen sisältyy väkisinkin humoristinen ulottuvuus (välikohtaus teatterikäynnissä), vaikka sen kertoisi mahdollisimman niukasti yleiskielelläkin. Huomattakoon vielä, ettei puhujaa ilmeisesti ole kuitenkaan pyydetty kertomaan aiheesta tarkoitukselli-

Haastateltavan SM10 mukaan savolaiseen huumoriin kuuluu *naljailu*, jolle on ominaista »sanojer runsaus» ja tapa välttää »yksselitteisiä sanoja», jolloin puheeseen jää tulkinnanvaraa: savolainen »lateloo sanoja niim paljo peräkkäi 'että – – siinä jäipi sitä tulu-kinnavvarrookii». Puhuja jättää mielellään *takaportin* auki eikä sano asioita liian jyrkästi (»takaportteja» suosivasta puheesta mainitaan Miettisenkin [1997: 61] aineistossa). Huumori kytkeytyy täten myös epäsuoraan ilmaisutapaan. *Kiertelyn* yhteydessä oli jo puhetta, kuinka pohjoissavolaisella huoltoasemalla voi kuulla kerrottavan *veijaritarinaa* – oletettavasti sekin liitetään savolaiseen huumoriin, vaikkei informantti sitä suoraan totea. Myös haastateltavalle SM35 assosioitui *savoksi* tulkitusta näytteestä tilanne, jossa juttu olisi voitu kertoa: »Et semmone 'oikeiv varmmaan niinku, ä- tyyppinä semmonev vitsinker-toja muutenkii että. En tiää 'onko naistennaurattaja mutta miestennaurattaja (semmonen et), nojataan siihen Tojotan koneppeltiij ja kerrottaav vähä juttuja ni.» Kertomistapaan hän liitti jo mainitun *jaarittelun*.

SM26 oli huomannut savolaisten huumorissa erään erityisen tavan:

Et ollaan, perusrauhallisia mutta tuota, hyvin nopeestiv voijaav vaihtaat toisel-laiseen, tunnesskaalaaj ja, – – rauhotutaan kuitenkin saman tie 'että, vähän niinku, vaikka esimerki''omasesti, voijaah hermostua.

Informantin mukaan pohjoissavolaisten huumoriin kuuluu tapa korostaa jotakin asiaa »näennäisestäih hermostumalla». Puhe on tyypillisesti *rauhallista*, mutta »jotakit tärkeätä asiaa saatetaan vähän kirittäään ni, korottamalla ääntä».

Kuopio-näytteestä kommentoitiin erästä yksityiskohtaa savolaisesta huumorista. Kun teatteriin myöhässä mennyt mies vetää muun yleisön huomion puoleensa, hän toteaa, kuinka hänelle on kertynyt karismaa, koska hän pystyy ihan vahingossa »vetäsemään šoun». Informantin SM10 mukaan kyseinen »loppu-, viännös», jossa puhuja »kiänsi edukseen» asian, on tyypillistä Savossa: »hyvin savolainen tapa sitte, piätteej joku tuom-monen kerrottut tarina että, pannaan vielä siihen t- vielä tuommone, loppuisku». Virta-sen (1996: 78–79) mukaan savolaisille on ominaista »viimeisen sanan» ja »odottamatto-man loppurepliikin» tavoittelu.

Kommenttia karismasta ei pohdittu ainoastaan huumorin kautta, vaan siitä löydettiin muutakin savolaista. Viidessä haastattelussa huomautettiin, että siitä paistaa *omahyväi-syyys, itsekehu, ylimielisyys* tai *liiallinen itsevarmuus*. SN37 kuitenkin arveli, että omahyväi-syydellä on mahdollisesti tähdätty humoristisuuteen. SN12 huomautti, että itsekehu paistoi myös siinä, kun kertoja erikseen mainitsi puhuneensa puhelimesta teatterin joh-tajan kanssa. Haastateltavan SN14 havaintojen mukaan ylimielisyys voi olla keino tie-tynlaiseen oman arvon säilyttämiseen:

Että ehkä se [karismakommentti] oli nolostusta, peiteltnä semmosee 'ylimieli-syytee. – – hämmennys, peitetään sitted tommosee, šou-meininkii ja s- joka sitter

sen hauskaasti. Internet-sivustolla, josta näyte on peräisin, sama aihe kerrotaan useilla murteilla. Esimerkiksi tamperelaispuhujasta kertoo vain ennalta määrätty, tarinan kannalta olennaiset tosiasiat. Hän ei ole lisännyt kertomukseensa mitään ylimääräisiä elementtejä (vertaa vaikkapa kuopiolais-miehen kuvaukseen vankikarkurin hipsimisestä).

ruppee kuulostamaan (jo) semmoselta, melkei 'ylimielisyysveltä. Että rehvastelaan tuommosella nololla tilanteella. – – semmosta epävarmuutta, tuota, peittelee ja sitten siihen semmosee, ylempalittiseen rehvakkuuteen.

Pitkään puhumisen, kiertelemisen ja humoristisen puheen lisäksi savolaisuuteen yhdistettiin esimerkiksi *rauhallisuus*, *verkkaisuus* ja *hitaanlaisuus* (jotka eivät siis välttämättä tarkoita samaa asiaa kuin pitkään puhuminen). Myös *leppoisuudella* viitattiin (ainakin) rauhallisuuteen ja kiireettömyyteen. *Lupsakkuus* oli yksi toistuva luonnehdinta, mutta aina ei tullut määritellyksi, mitä sillä tarkoitetaan: yksi tulkintavaihtoehto näytti olevan kiireettömyys tai hidas puhuminen konkreettisemminkin, toinen puolestaan kytki lupsakkuuden pikemmin savolaiseen huumoriin. Edellisten ominaisuuksien lisäksi mainittiin muun muassa savolainen *letkeys*, *rentous*, *rempseys*, *velmuilu* ja *rehvakuus*. Aina luonnehdinnat eivät olleet positiivisia: esimerkiksi SN12 oli havainnut, kuinka Savossa valitetaan ja etsitään asioista huonoja puolia. *Velmuilu* puolestaan voi olla sitä, että keksitään »keinot kiertää, yhteisestis sovitut pelisäännöt» (SM26). SM31 vertasi savolaisia ja karjalaisia, ja totesi ensin mainittujen olevan *sulkeutuneita*.

Kahdessa haastattelussa kuvailtiin savolaista tapaa *värittää* tarinankerrontaa, jolloin kyse ei kuitenkaan suoraan ollut jo puheena olleesta huumorista (ks. *värikkyydestä* leksikaalisena piirteenä lukua 4.2.3). SM34 pohti omia kommunikointistrategioitaan:

Tuolleen, hirmu lupsakastik kertoo tuota juttuvvaan, värittää aina. – – Niinku lisseeseen siihen tarinaan, – – mielessääm mieltii ni sittev vielä jottain sanoja et se värityy lisse se, (se tulloo) niinku, mielenkiintosempi kuunnella. [H: Nii just. Ootko huomannu 'et se ois täällä päin – – tyypillistä?] No kyllä ainakkii mitä, ite 'oon aina joskus, tai sittek kavereitten kanssa juttuja, jutellaan ni – – aina jottaim pittää väritteev vähä että, tulloo (mie-) mielenkiintosemmaks juttu. – – piittää ne kuuntelijat, semmosessa mielenkiinnossa loppuu 'asti, että tuota eivät lähek keskej jutum poikkee.

Informantin SM26 mielestä jutun *värittäminen* liittyi puheen sujuvuuteen:

Kyllähän se oli, varsin, valmis tarina että siinä ei (nii), kaveri mietiskelly 'että mitähän seuraavaks sanos et se tuli ihan niinku 'automaattisesti, luonnostaan (et)tä, hyvin sujuva. [H: Et se on kanssa yleistä, enemmänki?] No... No kyllä se oikeestaan on että kuj joku alkaa, puhumaan tarinaansak kertomaan, tai niitä päivän tapahtumia värittämmään niin kyllä se on aika sujuvaa.

Esimerkiksi työpaikkansa kahvipöytäkeskusteluista SM26 oli havainnut, että *sattumuksesta* on tapana kertoa *tarinanomaisesti*: »– – vaikka että, kaikkiihan alko siitä kul laitoiv villapaida 'aamulla päälle ja, ja se johti siihej ja tähäj jä loppujel lopuks olin Kyssin [Kuopion yliopistollisen sairaalan] *ensivussa sitten nenä poskella ja*».

Aineistoni perusteella pohjoissavolaiset maallikot kykenevät erittelemään kuulemistaan murrenäytteistä pragmaattisia piirteitä. Murteen tunnistaminen niiden avulla ei ole kuitenkaan kovin yleistä (samat havainnot eivät myöskään toistu huomattavan useilla

informanteilla) eivätkä ne muutenkaan ole keskeisellä sijalla perusteluissa – osin syynä voi tosin olla se, että näytteissä riitti kyllin muitakin piirteitä perusteluiksi. Huomattavaa on, että selvä enemmistö havainnoista käsitteli haastateltavien oman kotiseudun kieltä. Aiemmin on jo todettu, että maallikot osaavat eritellä oman kotiseutunsa murretta tarkimmin; tämä näkyy esimerkiksi alueellisen hienojaon hahmottumisessa (ks. esim. Preston 1989: 37). Aineistoni perusteella murteen tuttuus näyttää olevan keskeisellä sijalla silloinkin, kun murteesta eritellään pragmaattisia piirteitä. Ero esimerkiksi kykyyn poimia äänne- ja muoto-opillisia piirteitä muusta kuin oman kotiseudun murteesta on erityisen selvä. – Myös aineistonkeruutapani (ja näytteiden sisältö) voi kuitenkin vaikuttaa siihen, että juuri *savosta* luettiin eniten pragmaattisia piirteitä.

4.2.6. *Savon* alamurteista

Toisinaan *savoa* jaoteltiin alamurteiksi. Erityisesti *eteläsavo* nousi esiin, ja sen lisäksi kuvailtiin *yläsavaa* ja *kaupunkilaissavaa*. Edellä olen käsitellyt alamurteista tehtyjä havaintoja yhdessä muiden *savo*-vastausten kanssa, nyt luon niihin erillisen katsauksen. Pääkysymyksenä on, kuinka *eteläsavo*, *yläsavo* ja *kaupunkilaissavo* mahdollisesti eroavat pelkästä *Savon* murteesta.

11 informanttia 40:stä puhui haastattelun aikana vähintään kerran jonkinlaisesta *eteläsavosta*, neljä vastaajaa luonnehti *yläsavaa*, ja seitsemän haastateltavaa määritteli kuulemansa jonkinlaiseksi *kaupunkilaissavoksi*. Käytän termejä *eteläsavo*, *yläsavo* ja *kaupunkilaissavo* yleisesti viittaamaan kaikkiin maallikoiden termeihin, joissa *savo* sijoitettiin *Etelä-Savoon*, *Ylä-Savoon* tai kaupunkiin. Mainitut alamurteet (sekä toisinaan esiin tullut *pohjoissavo*) olivat aineistossani *Savon* murteen ainoa hienojako.¹ Esimerkiksi minkäänlaisesta *itäsavosta* tai *länsisavosta* ei keskusteltu. Huomattakoon, että testiin valitut näytteet vaikuttavat osaltaan siihen, kuinka yleistä eri alamurteista puhuminen on. Toisenlaisista näytteistä vaikkapa *yläsavosta* olisi voinut tulla nykyistä enemmän mainintoja. Voidaan kuitenkin todeta, että tämän testin puhetavat eivät valtaosalla haastateltaviani herätä mielikuvia mahdollisista *savon* alamurteista.

Aineistossani puhuttiin *eteläsavosta*, *Etelä-Savon* murteesta sekä *Etelä-Savossa* kuultavasta *Savon* murteesta. Kahdessa vastauksessa tulkittiin, että *eteläsavo* muodostuu *Savon* murteen ja (*Pohjois-*)*Karjalan* murteen sekoituksesta. Sen sijaan yhdeksän informanttia puhui *eteläsavosta* omana murteenaan, joka ei ole eri ainesten sekoite. Kun tarkastellaan vain vastauksia, joissa *eteläsavo* on haastateltavalle niin sanotusti puhdas murre eikä murteiden sekoituksen erillinen nimitys, yli puolet edellä mainituista yhdeksästä informantista määritteli yleisgeminatian sekä pitkän *a:n* ja *ä:n* pohjoissavolaisten murteiden mukaiset variantit ensi ja jälkitavuuissa *eteläsavoksi*. Lisäksi noin kolmasosa heistä piti svaavokaalia ja itämurteille ominaista sananloppuisen *i:n* katoa kyseisen puhetavan tyypillisyyksinä. Muista piirteistä mainitsi korkeintaan yksi haastateltu. Esimerkiksi sellaisia piirteitä kuin *ee:n* labiaalistumista tai *mennä*-verbin *männä*-varianttia ei siis painotettu *eteläsavon* tyypillisyyksiksi.

¹ Eräänlaista hienojakoa on sekin, kun puhetapa luonnehditaan *savon* sekoitteeksi mutta ei nimetä sitä miksikään erilliseksi murteeksi. Tapaukset eivät rinnastu niihin *savon* alamurteiden kuvailuihin, jolloin puhetapa nimetään erikseen ja sille hahmotetaan oma maantieteellinen alueensa.

Kielenainesesimerkkien perusteella äänne- ja muoto-opilliset piirteet eivät juuri erota *savoa* ja *eteläsavoa*, mutta sanallisen kuvailun perusteella niistä löydetään jotain keskeistä eroa. Kolmesti huomautettiin, että *eteläsavoa* puhutaan yleiskielisemmin kuin muuta *savoa*. Näytteessä esimerkiksi oli *enemmän kirjakieltä* verrattuna muuhun *savoon* ja murre ei ollut niin *voimakasta* kuin Pohjois-Savossa. *Aksenttikin* oli »enempi yleiskielen, mallista», jolloin kuvailu kääntyy jo äänne- ja muoto-opillisista piirteistä prosodisten ominaisuuksien puolelle. – Leksikaalisista, syntaktisista ja pragmaattisista piirteistä ei haettu tekijöitä, jotka erottaisivat *eteläsavon* muusta *savosta*.

Maallikot eivät erota *eteläsavoa Savon murteesta* juuri lainkaan samalla tavalla, kuin kielitieteessä on tapana nähdä pohjoissavolaisten ja eteläsavolaisten murteiden erot. Toisaalta näytteisiin ei sisältynyt tyypillistä eteläsavolaista puhetapaa, josta ehkä olisikin tullut poimituksi toisenlaisia esimerkkejä. *Eteläsavo* elää kyllä käsitteenä, mutta sen kytkös juuri tietynlaiseen puhetapaan jää testissäni vielä hämäräksi. Häilyvyydestä kertoo sekin, että jokainen testini näytteistä määriteltiin vähintään kerran *eteläsavoksi*.

Neljä haastateltavaa 40:stä määritteli vähintään yhden kuulemansa näytteen *yläsavoksi*, *Ylä-Savon murteeksi*, *yläsavolaiseksi murteeksi* tai *Ylä-Savossa* puhuttavaksi *Savon murteeksi*. Heistä yksi informantti kuvaili myös, kuinka *Ylä-Savossa* puhutaan »ja-lostunutta Savom murretta». Edellisten tapausten lisäksi yksi vastaaja määritteli näytteen *savoksi*, jonka seutu sijoittuu »pohjosempaan päin» verrattuna Kuopion alueeseen – toisin sanoen hän ei mainitse varsinaisesta *yläsavolaisuudesta* muiden informanttien tavoin. Arven (2002: 41–42) aineistossa on käytetty nimitystä *ylä- eli rämesavo*.

Tarkastelen, mihin äänne- ja muoto-opillisiin piirteisiin kaikki edellä mainitut viisi vastaajaa viittasivat. Jo kertaalleen muunkin *savon* tyypillisyyksiksi nostetut piirteet olivat suosittuja: yleisgemiaatio, svaavokaali, labiaalustuminen (*tu[l]loo*), pitkän *a:n* ja *ä:n* ensi tavujen *ua* ja *iä* -variantit, itämurteille ominainen sananloppuisen *i:n* kato sekä kato *t:n* heikon asteen vastineena. Kuitenkaan *yläsavon* äänne- ja muoto-opillisiä piirteitä ei ajateltu täysin samoiksi kuin *savon* tyypillisyyksiä ylipäänsä – tämän paljasti murteellisuuksien sanallinen kuvailu. Esimerkiksi *sanojen lopuista* katsottiin pystyttävän päättelemään, että puhuja on *yläsavolainen*. SN28 oli havainnut nimenomaan *venytyksessä* eroa: puhuja »aika noppeestip päätti – – sanat» eikä jäänyt »hirveestiv venyttämään nuita sanojel loppuja». Haastateltavan SM26 mielestä juuri *loppusoinnut* olivat *yläsavolaisuuden* keskeinen tunnusmerkki, josta murteen erottaa »Kuopion kuppeesta» kotoisin olevan savolaisen puhetavasta. Informantti arvioi, että kun Kuopion suunnalla sanotaan esimerkiksi *pittää tietee*, niin pohjoisemmassa vastaava ilmaus saattaisi olla *pittee tietee* (sic).

SN28 oli tehnyt havaintoja Savon *pohjoisemman* osan ja *Keski-Savon* kielen eroista laajemmaltikin kuin vain sanojen *lopuista*. Hän näyttää huomanneen pitkän *a:n* ja *ä:n* varianteissa jotain erityistä, koska hän erottaa murteesta »ää ee -äänteitä». Niitä on hänen mukaansa paitsi sanojen lopussa myös muodoissa *aekana*, *peättäjiltä* ja *suanu* (näytteessä *soanu*); tosin haastateltava siirtyy jäljitelmissään puhumaan pelkästä vieraasta *ee*:stä. Tarkassa vastauksessaan SN28 vielä huomauttaa, kuinka kuitenkin esimerkiksi näytteen *kaksoiskonsonantti* on tyypillinen *Savon murteelle* mutta että juuri edellä mainitut sanat erottavat näytteen muusta *savosta*. Leksikaalisiin piirteisiin SN28 siirtyi lisätessään, että *keskemällä Savoa* käytetään hänen havaintojensa mukaan »*tuota noin, tuota niin* -sanoja» enemmän kuin *pohjoisemmassa* osassa aluetta.

Yksi tapa määritellä *yläsavo* oli kuvailla se *savoksi*, jonka joukossa on pohjalaista ainesta. Informantin SN19 mielestä pitkän *ä:n* keskisuomalaisvariantit sekä hänelle tutusta *järkee*-variantista eroava muoto *järkeä* liittyivät »pohjammaalaiseen». SN30 löysi pohjalaisuuden muusta kuin äänne- ja muoto-opillisista piirteistä. »Puhheer ryytmi [sic]» oli hänen mukaansa pohjalaisvaikutteista, koska se oli »selkeempi»: »Savolaisem puhe 'ov vähän niinku, kiemurraa viivoo tekis niinkul lainneita mutta tämä oli niinkut tattadatat-tattattattä näi, eri, eri rytmistä.» Myös kiroilu kuulosti haastateltavasta SN30 pohjalaiselta, samoin *mietintätaukojen* puuttuminen: »Voip olla 'että ensiv vähäh harkittaam mittee sanotaam mut sittek kus sanotaan niin se kyllä kutisap pittääpi että.»

Haastateltavieni mukaan *yläsavon* aluetta ovat pohjoissavolaisten murteiden pohjois-pitäjät (ks. kartta 4.7 sivulta 85). Edellä esiteltyjen sanallisten kuvailujen perusteella *yläsavon* tyypillisyyksiä ovat haastateltavieni mielestä ainakin pitkän *a:n* ja *ä:n* *oa* ja *ää*-variantit ensi tavuissa mutta myös jälkitavuuissa (vertaa *ää ee sanan lopussa* ja *venytyksen* eli mahdollisesti pitkän vokaalin puuttuminen *sanan lopusta*). Kettusen (1940a: 154) mukaan pohjoissavolaisten murteiden pohjoispitäjistä ainakin Kiuruvedellä ja Pyhäjärvellä tavataan pitkän *a:n* ja *ä:n* *oa* ja *ää* -edustusta. Sen sijaan jälkitavujen edustukseksi hän on merkinnyt pitkävokaaliset variantit (Kettunen mts. 179). Keskeiset äänne- ja muoto-opilliset pohjalaispiirteet eivät yllä pohjoissavolaisten murteiden pohjoisosiin (ks. esim. Kettunen mts. 191, 194).

Seitsemän informanttia 40:stä määritteli jonkin näytteistä *savoksi*, jota puhutaan kaupungissa. Kerran puhuttiin *kaupunkilaissavosta*, jonka olen lainannut työhöni yläkäsitteeksi ilmiölle, ja kerran *savon kaupunkilaissavosiosta*. Yleisintä oli vain sanallisesti kuvailla ilman erillistä nimitystä, että kuultava *Savon murre* on tallenne nimenomaan kaupunkilaisen suusta. Minkään muun murteen kuin *savon* yhteydessä ei määritelty puhetapaa kaupunkilaissavoksi. Tämäkin havainnollistaa, kuinka omasta murteesta hahmotetaan enemmän hienojakoa kuin vieraista murteista (tutun alueen murteesta ja karttapiirroksista ks. esim. Preston 1989: 37; sanallisista kuvailuista ks. esim. Vaattovaara–Soininen–Stojanov 2006: 243).¹

Informanttieni mielestä kaupunkilaisen *savo* ei poikkea äänne- ja muoto-opillisten piirteiden puolesta ratkaisevasti keskimääräisestä *Savon murteesta*, kun tarkastellaan lueteltuja kielenainesesimerkkejä. Yli puolella informanteista niihin sisältyi yleisgemi-naatiota, svaavokaalia ja labiaaliumista (*tu[l]loo*). Lisäksi viitattiin pitkän *a:n* ja *ä:n* variantteihin ensi ja jälkitavuuissa. Näillä samoilla piirteillä näytteitä luokiteltiin muuksikin *savoksi*. Yksittäisissä haastatteluuissa myös muun muassa essiivipartisiippia ja *i*-loppuisten diftongien redusoitumista pidettiin *kaupunkilaissavona*. Välillä murteen sanallinen kuvailu antoi kuitenkin vihiä, mikä äänne- ja muoto-opillisissa piirteissä saattoi paljastaa puhettavan kaupunkilaisuuden. Huomiota kiinnitti yleiskielen mukaisten varianttien esiintyminen: yksittäinen muoto *rahhaa* oli *kaupunkilaissavaa* verrattuna asuun *rahho* ja muuten *vääntämisen* puuttuminen ja *kirjakielisyy*s ylipäänsä saattoivat käydä arvioijan korvaan. SM40 kuvaili, kuinka kaupunkilaisten kieli ei ollut »nii 'älyttömän kovvoo viäntämistä

¹ Periaatteessa testiasetelmanikin on voinut vaikuttaa esiintyvään hienojakoon: mikäli useat näytteet mieltäytyivät *savoksi*, eräät informantit kenties halusivat ryhtyä tekemään tarkempaa eroa katkelmien välille (maalaisuus/kaupunkilaisuus), kuin vain yhdestä savolaiseksi hahmottuvasta näytteestä olisi tehty.

ennee» ja kuinka kaupungissakin ihmiset »viäntää sitä savvoo mutta ei – – niim pahasti 'ennää». Ihmiset puhuivat hyvin usein *sekaisin* murretta ja *kirjakieltä*.

Informantin SN5 mielestä kaupunkilaisen *savo* voi olla tietynlaisia puheen miellyttävyyteen pyrkimistä: puhujalla on tällöin »hienempi tapa – – olevinnaan» kertoa asioita, jolloin puheesta puuttuu *venyttämistä* ja mukana on *kirjakieltä*. Haastateltavan havaintojen mukaan Kuopiossa »yritetään, ehkä vähä peitellä» murretta ja pyrkiä mielikuvaan kaupunkilaisuudesta siten, että puhetapa ei kuulostaisi muista »ihan niin hassulta». Myös SN27 arveli kaupunkilaisten peittelevän murrettaan, minkä lisäksi hän kertoi lukuisia huomioita *kaupunkilaissavon* prosodiasta ja leksikaalisistakin piirteistä. Paljastavaa voi olla esimerkiksi *äänensävy*, puheen *nopeus* ja puheen kuulostaminen *terävämmältä*. Kaupunkilaiselta voi kuulla seuraavanlaisetkin kieltä:

No sitä mietin et tu- kuulostaaks nää, kouluul lähteneet nuoret tämmöseltä kun ne tulee maallej jostaik kaupungista *katoh hei kum me tehtiin näin ja katok kum me oltiin tolleej ja*, tuliks se siitä sitted se kaupunkilainen jote-. [H: Nii ai siitä *katos*-sanasta?] Nii.

Kaupunkilaisen *puherytmi* on informantin SN27 mukaan erilainen kuin maalaisilla, ja eroa löytyy myös *painotuksessa*. Lisäksi SN27 huomautti näytteestä puuttuvan »maalaisen semmosta, lupsakkuutta». Nähtävästi prosodisiin ilmiöihin kiinnitti huomiota niin ikään SN14: »No en tiiät tuntus jotta jos joku, maalainen selittäis niin se vois olla, verkkasempaa tai jotaki et siinä oli joku vähän semmonen kiireen, tuntu. Urbaani hektisyys.»

Myös aiemmissa tutkimuksissa maallikoiden on todettu havainneen, että maaseudun ja kaupungin asukkaiden kielenkäyttö voi poiketa toisistaan. Esimerkiksi Alpien (2003: 98) ja Könösen (2007: 73–73) aineistoissa kaupunkilaisten todettiin käyttävän maalaisia vähemmän murretta. Omassa aineistossanikin puheen pyrkimys yleiskielisyyteen oli yksi tyypillisyyksiä, joka yhdistettiin kaupunkilaisten kieleen. Kaupungeissa alueellisia murteellisuuksia esiintyy myös todellisuudessa vähemmän kuin maaseudulla (ks. esim. yleisgeminatiosta Silvennoinen 1980: 89–92; Laakko 1997 ja mainitut lähteet; Pohjolainen 1998: 17). Haastateltavieni näkemyksistä, jotka koskevat kaupunkilaisten yleiskielistä puhetta, erottuu kolme linjaa: yhden tulkinnan mukaan kaupunkilaiset puhuvat lähtökohtaisesti yleiskielisemmin kuin maalaiset, toisen kuvailun mukaan ainakin kaupunkiin muuttanut maalainen pyrkii eroon murteestaan (huomaa myös Helsinkiin muuttaneiden savolaisten kielestä esim. Nuolijärvi 1986b), ja kolmannen ajatuksen mukaan kaupunkilaisen kieli on alun perin murteellista mutta murteesta pyritään tietoisesti eroon, että puhe kuulostaisi *hienommalta*. Arven (2002: 30) aineistossa Jyväskylään muuttaneet informantit olivat havainneet, että he puhuivat kaupungissa yleiskielisemmin kuin kotiseudullaan.

Edellä kuvatuista *eteläsavon*, *yläsavon* ja *kaupunkilaissavon* piirteistä voidaan yhteisesti todeta, että *savon* tietynlaisella »ydinalueella» ajatellaan puhuttavan murteellisemmin kuin alueen eteläosissa ja että oletetun Savon pohjoisosissa murteen ajatellaan muuttuvan äänne- ja muoto-opillisilta piirteiltään hiukan erilaiseksi. Lisäksi kaupunkilaisten odotetaan puhuvan murteettomammin kuin maalaisten.

4.3. SAVOKSI HAHMOTTUMATTOMAT PIIRTEET

4.3.1. Murrenäytteet muuna kuin Savon murteena

Toisinaan kuuntelutestin näytteitä tai joitain niiden sisältämiä kielenaineiksia pidettiin muuna kuin Savon murteena. Kun tarkastellaan informanttien tapaa nimetä kuulemansa murteet, katkelma keskipohjalaisista murteista kuulosti vähiten savolaiselta (ks. taulukko 4.15). Myös Tohmajärvi- ja Ristijärvi-näytteet luokiteltiin selvästi useimmin muuksi murteeksi kuin savoksi. Sen sijaan Kinnula-katkelman arvioi muuksi murteeksi enää alle puolet informanteista, ja selvin yksimielisyys oli Kuopio-näytteen savolaisuudesta.

Taulukko 4.15. Kuuntelutestin näytteiden arviointi muuksi kuin Savon murteeksi, informantteina syntyperäiset pohjoissavolaiset (N = 40).

näyte	näytteen muuksi kuin Savon murteeksi arvioineiden vastaajien määrä
Haapavesi (keskipohjalaiset murteet)	33
Tohmajärvi (Pohjois-Karjalan murteet)	32*
Ristijärvi (Kainuun murteet)	29
Kinnula (keskisuomalaiset murteet)	18
Kuopio (pohjoissavolaiset murteet)	6

* Lukuun sisältyvät ne informantit, joiden mielestä näyte oli sellaista Etelä-Savon murretta tai Etelä-Savossa puhuttua Savon murretta, jossa savon ja (Pohjois-)Karjalan murteen kuuluu olla sekoittuneina.

Aineistossani tuli esiin piirteitä, jotka määriteltiin selvästi useimmin muuksi kuin Savon murteeksi. Keskityn seuraavassa esittelyssä äänne- ja muoto-opillisiin piirteisiin, joita huomattava enemmistö kommentoista koski. Eräistä muista ei-savolaisuuksista olen maininnut jo edellisissä luvuissa: *karjalaisuuteen* esimerkiksi yhdistyy *nopea* puhe.

Keskipohjalaismurteissa esiintyy eräitä samoja äänneopillisia piirteitä kuin savolaismurteissa, ja sen vuoksi Haapavesi-näyte voisi periaatteessa sekoittua savoksi. Tunnistustestissäni pohjoissavolaiset maallikot kykenivät kuitenkin havaitsemaan hyvin eräistä pohjalaispiirteistä, etteivät ne ole savolaisuuksia (ks. taulukko 4.16). Kyseiset piirteet myös olivat sen verran merkittäviä, että ne ohjasivat haastateltavat usein määrittelemään kuulemansa näytteen kokonaisuutenakin muuksi kuin Savon murteeksi. Seuraavat piirteet kuulostivat informanteistani useimmin muulta murteelta kuin savolta: jälkitavujen *eA*-yhtymän *iA*-variantti (näytteessä *hirviän, lähtiä, nopijjaan, rupi,aa, surki,assa*), svaavokaali *h*-alkuisessa konsonanttiyhtymässä (*ohojeet*), jälkitavujen *oa*-yhtymän *ua*-variantti (*juustokeittomaitu,a, juustomaitu,a, maitu,a, sanu,a*) ja muodossa *hajettaan* *k:n* astevaihteluparina heikossa asteessa esiintyvä *j* (taulukossa 4.16 lyhyesti *k : j*).¹ Lisäksi neljä haastateltavaa

¹ Lyhyen vokaalin jälkeisen *k:n* heikkoasteista *j*-edustusta esiintyy erityisesti pohjalais- ja hämäläis- murteissa (Rapola 1966: 59). Kuuntelutestin muotoon *hajettaan* sisältyy myös erikoisgminaatio. Vain kolme haastateltua jäljitteli siirtymä-äänteen lisäksi erikoisgminaatiota, joten todennäköisesti valtaosalla haastateltavia päähuomio oli *ylimääräisessä j*-äänteessä. Jälkitavujen *eA*-yhtymän *iA*-variantti ei

jäljitteli *savosta* poikkeavaksi muodon *tiijäkkö* assimiloitunutta *tk*-yhtymää – tapaus puuttuu taulukosta vähäisten mainintojen vuoksi.

Taulukko 4.16. Pohjalaispiirteitä, jotka syntyperäiset pohjoissavolaiset hahmottivat kuuntelutestissä useimmin muuksi kuin Savon murteeksi. (Taulukon numerot viittaavat arvioijien [N = 40] lukumäärään.)

	piirre on muuta kuin <i>savoa</i>	piirre sekä koko näyte ovat muuta kuin <i>savoa</i> *	piirre on <i>savoa</i>	piirrettä ei jäljitely
eA-yhtymän iA-edustus	30	27	1**	9
svaavokaali h-alkuisessa yhtymässä	26	22	3	11
oa-yhtymän ua-edustus	20	18	–	20
k : j (hajetaan)	14	13	–	26

* Sarakkeen informantit ovat mukana myös taulukon edellisessä sarakkeessa (»piirre on muuta kuin *savoa*») mainituissa lukumäärissä.

** Lisäksi yksi informantti määritteli kaksi esimerkkiään *pohjanmaalaiseksi* ja yhden esimerkkinsä *eteläsavoksi*. Tilanteesta välittyi mielikuva, että savolaisarvio olisi ollut lipsahdus. Toisaalta haastateltavalla voi olla tietoa eteläsavolaisesta iA-edustuksesta (ks. levikistä Mielikäinen 1994: 112–122). Informantti ei ole mukana sarakkeeseen merkityssä lukumäärässä.

Taulukossa 4.16 esitellyt pohjalaispiirteet ovat merkittäviä murteellisuuksia pohjoissavolaisille, jotka niiden perusteella kykenevät määrittelemään kuulemansa puhettavan muuksi murteeksi kuin *savoksi*. Merkittäviä ne ovat siitäkin näkökulmasta, että informanttini kokevat ne pohjoissavolaisten murteiden mukaista yleisgminaatiota ja svaavokaalia vahvemmiksi piirteiksi, kun tehtävänä on määritellä puhujan käyttämä murre. Esimerkiksi Kinnula-katkelmasta yleisgminaatio ja svaavokaali poimitaan usein tyyppilisten savolaisuusien joukkoon ja koko näyte määritellään osin niihin tukeutuen *savoksi*, mutta Haapavesi-katkelmassa yleisgminaatio ja svaavokaali eivät saakaan informanttiani päättämään, että murrenäyte voisi olla kokonaisuutena *Savon murrettä*. Aiemmin Tohmajärvi-näytteessä havainnollistui, kuinka puhetapa saatettiin kokonaisuutena määritellä muuksi murteeksi kuin *savoksi* mutta silti huomauttaa, että *uamu* ja *markkoo* ovat

ole tarkalleen ottaen vain pohjalaispiirre, vaan sitä esiintyy myös eteläsavolais- ja kaakkoismurteissa sekä osassa lounaisia välimurteita ja hämäläismurteita (Kettunen 1940a: 191–193; Mielikäinen 1994: 112–122). oa-yhtymän ua-edustuksesta (myös *-uva*) on havaintoja Savonlinnan seudun välimurteista sekä eteläsavolaismurteiden etelä- ja itälaidalta; päävariantista ei kuitenkaan ole kyse (Mielikäinen mts. 123; Palander 1996: 47–49). – Kerran *ohojeet* jäljiteltiin asussa *ohejeet* ja *maitua* asussa *maituva*. Muoto *hajetaan* jäljiteltiin kerran asussa *hojetaan*, mihin haastateltava saattoi päätyä kirjoitettuaan esimerkin epäselvästi muistiinpanoihinsa.

kuitenkin *savoa*. Sen sijaan Haapavesi-katkelmaa ei kommentoida niin, että vaikkapa *ilima* ja *kerräys* olisivat ehdottomasti *Savon murretta*, vaikka näyte kokonaisuutena ei *savoa* olekaan. Yleisgeminaatiota ja svaavokaalia ei pidetä niin vahvoina savolaisuuksina kuin esimerkiksi pitkän *a:n* ja *ä:n* vastineita ensi ja jälkitavuuissa. Niiden rinnalla on esiinnyttävä muita savolaisuuksia, että nekin kuulostavat *savolta*.

Aineistostani käy ilmi, että vieras murre osataan erottaa oman kotiseudun puheta- vasta, vaikka siitä ei olisi henkilökohtaisia kokemuksia – vain harvoilla informanteilla oli yhteyksiä keskipohjalaisten tai muidenkaan pohjalaismurteiden alueelle. Maallikolla on selvä kyky erottaa oman kotiseudun puhetapa vieraasta aineksesta, vaikka hän ei olisi vierasta puhetapaa juuri ennen kuullut ja vaikka se sisältäisi yhtäläisiäkin aineksia oman kotiseudun murteen kanssa. (Saman on todennut aiemmin esimerkiksi Palander 1987b: 239.)

Vieraat murteellisuudet osataan erottaa, vaikka niitä ei olisi tapana esitellä mediassa- kaan tai vaikka niistä ei olisi olemassa sellaisia kansan puheeseen vakiintuneita jäljitel- miä, jotka nykyajan maallikoidenkin voi odottaa tietävän. Taulukon 4.16 piirteistä *h-* alkuisen konsonanttityhtymän svaavokaali voi olla informanteilleni tuttu, kun puhutaan *Pohojanmaata* ja *pohojalaisista* (jäljitelmien yleisyydestä ks. esim. Mielikäinen 2005a: 105– 106). Sen sijaan muista taulukon piirteistä ei ole samanlaisia tunnettuja jäljitelmiä eivätkä ne ole merkittävässä määrin esillä mediassa. Taulukko 4.17 havainnollistaa, minä mur- teena informanttini pitävät *eA*-yhtymän *iA*-varianttia, svaavokaalia *h*-alkuisessa yhty- mässä ja *oa*-yhtymän *ua*-edustusta. Useilla haastateltavilla ei ole tietämystä, että sellaiset muodot kuin *hirviän*, *ohjeet* tai *maitua* voivat olla nimenomaan pohjalaisuuksia (tai *iA*- edustus esimerkiksi kaakkoismurteisuus tai *ua*-variantti vaikkapa eteläsavolaisuus). Maallikot osaavat poimia itselle vieraasta murteesta ne piirteet, joiden perusteella puhe- tapa on luontevaa perustella muuksi murteeksi kuin *savoksi*, mutta kyseisistä piirteistä ei välttämättä ole todellisuutta vastaavaa tietoa, mitä murretta ne voisivat olla.

Taulukko 4.17. Eräiden pohjalaispiirteiden murretaustan määrittelyä, informantteina syntyperäi- set pohjoissavolaiset. (Taulukon numerot viittaavat arvioijien [N = 40] lukumäärään.)

	piirre on poh- jalaisuus	piirre on kar- jalaisuus	piirre on <i>savoa</i>	piirre on jo- tain muuta murretta	piirrettä ei jäljitely
<i>eA</i> -yhtymän <i>iA</i> -edustus	12	11	1	7	9
svaavokaali <i>h</i> -alkuisessa yhtymässä	13	9	3	4	11
<i>oa</i> -yhtymän <i>ua</i> -edustus	7	7	–	6	20

Loput piirteet, joita pidettiin useimmin muuna murteena kuin *savona*, esiintyvät Kin- nula-, Tohmajärvi- ja Ristijärvi-näytteissä. Kinnula-katkelmaan sisältyy ilmaus *jokahine*, jonka 11 informanttia 40:stä luokitteli muuksi murteeksi kuin *savoksi*. Ilmausta *jokahine*

kuulee eri puolilla maatamme: eteläpohjalais-, keskipohjalais- ja hämäläismurteissa, lounaisissa välimurteissa sekä kaakkoismurteissa. Savolaismurteista sitä on merkitty ainakin Pohjois-Karjalan, Etelä-Savon ja Päijät-Hämeen murteista sekä Keuruun–Evijärven välimurteista. (Piiirteen levikistä ks. Turunen 1959: 143; Rapola 1966: 261–262; DMA.) Kuitenkin variantti *jokkainen* on savolaismurteissa huomattavasti yleisempi kuin muoto *jokahine*.

Tohmajärvi- ja Ristijärvi-näytteiden piirteet, jotka määriteltiin useimmin muuksi murteeksi kuin *savoksi*, ovat tyypillisiä savolaismurteiden piirteitä (osaa niistä esiintyy muissakin kuin savolaismurteissa). Ne ovat aina jonkin muun alamurteen kuin pohjois-savolaisten murteiden erityispiirteitä. Tohmajärvi-näytteessä eniten muuna kuin savolaisena aineksena huomiota kiinnitti *minä*-pronominin *mie*-variantti ja sen taivutusmuodot (*miulla*, *miusta* ja *miut*). Osa informanteista sisällytti perusteluihinsa myös muodon *sie* sekä joitain sellaisia taivutusvariantteja, joita ei todellisuudessa esiintynyt näytteessä (muun muassa *miun* ja *siut*). Haastateltavat eivät välttämättä painottaneet, että he juuri tässä näytteessä olisivat kuulleet esimerkiksi variantin *sie* vaan että muodon *mie* rinnalla murteessa voitaisiin käyttää *sie*-asuakin. 36 haastateltavaa 40:stä huomautti, ettei *mie* ole *savoa*, ja 30 informanttia päätteli (osin) sen avulla, ettei näyte kokonaisuutena voi olla *Savon murretta*. Kerran *mie* määriteltiin *savoksi*.

Persoonapronominien on todettu olevan merkittävimpiä maallikoiden havaitsemia piirteitä (esim. Mielikäinen 2005a: 104). On myös tutkittu, että erityisesti *mie*-varianttia pidetään *Karjalan murteen* piirteenä (esim. Palander–Nupponen 2005: 34–35; Palander 2007: 34–35; ks. myös esim. Arve 2002: 50; Mira Kokkonen 2010: 27; Punntilan [1998: 54–57; 2004: 32] aineistoissa *mie*-varianttia jäljitellään kaakkoismurteisuuksena). 24 pohjoissavolaisinformanttianikin huomautti *mie*-asun olevan *karjalaa*. Aineistossani *mie*-pronominin merkitys ei kuitenkaan ollut vahva siinä mielessä, että *mua*-diftongiutumisen ja *suo-loo*-monoftongiutumisen usein estivät Tohmajärvi-näytteen määrittelemisen *Karjalan murteeksi mie*-variantista huolimatta – tämän olen todennut jo luvussa 4.2.1.1. Huomio kiinnittyy myös *karjalaiseksi* usein tulkittuun keskipohjalaisnäytteeseen. Osin *karjala*-tulkintojen määrää on voinut nostaa puheenaiheena oleva matka Karjalaan. Erityistä kuitenkin on, ettei näytteessä esiinny lainkaan *mie* tai *sie* -variantteja – tästä huolimatta 16 haastateltavaa luokitteli sen kokonaan tai osittain *karjalaiseksi* puhettavaksi. Lisäksi keskipohjalaisnäytteessä esiintyy 19 yleiskielistä tai pikapuhekielistä persoonapronominia, joten tilaisuuksia huomata perinteisten karjalaisvarianttien puuttuminen olisi ollut. *Mie*-pronominia ei ole murteellisuus, jota täytyisi ehdottomasti käyttää, että puhuja kuulostaisi tunnustustestissä *karjalaiselta*.

Jälkitavun *iA*-yhtymän *ii*-edustus oli toinen Pohjois-Karjalan murteen erityispiirre, jota Tohmajärvi-näytteestä ei luettu *Savon murteeksi*. Sitä jäljitteli 11 vastaajaa 40:stä, ja kenenkään mielestä *ii*-variantin sisältävä esimerkki (tai näyte kokonaisuutenakaan) ei ollut *Savon murretta*. – Niin ikään Mira Kokkosen (2010: 29) pohjoissavolaisinformantit ovat imitoineet *ii*-edustusta jäljitellessään pohjoiskarjalaisten puhettapaa.

Kainuulaismiehen puheessa jälkitavun *eä*-yhtymä ääntyy diftongina ilmauksissa *henkkeä*, *hirvöeä* ja *väkkeä*, joihin diftongin ansiosta sisältyy myös geminaatio. 18 informanttia 40:stä tuotti sellaisia jäljitelmiä kuin *henkkeä*, *henkheä*, *henkk^heä*, *väkkeä*, *väkkeä* tai *väkke* (lisäksi yksi informantti kuvaili ainoastaan sanallisesti, kuinka *väkkeä*-asu tulisi

ääntää).¹ 15 haastateltavaa määritteli esimerkkinsä muuksi murteeksi kuin *savoksi*, ja 13 vastaajaa luokitteli koko näytteenkin muuksi murteeksi. Ainakin jäljitelmistä *henkkeä* ja *väkkeä* voi arvioida, että jälkitavussa on havaittu ääntyvän diftongin. Jäljitelmiin *henkkeä*, *henkk^hä* ja *väkkeä* voinee suhtautua varauksellisesti. Tapauksissa *henkkeä*, *henkkeä*, *henkk^hä*, *väkkeä*, *väkkeä* ja *väkke* on kaikissa havaittu jotain yksinäiskonsonantista poikkeavaa.

Ristijärvi-näyte on ainoa, jossa esiintyy *-kin*-liitteen variantti *-hi(n)*. 15 vastaajaa 40:stä piti varianttia muuna murteena kuin *savona* ja yhtä lukuun ottamatta he kaikki nimesivät puhutavan kokonaisuudessaankin muuksi murteeksi kuin *savoksi*. Kolmesta informanttista ilmaus *jotahin* voisi kuulua *Savon murteeseen*. Todellisuudessa *hin*-asua esiintyy myös pohjoissavolaisissa murteissa, mutta seudulla, josta valtaosa informanteistani on kotoisin, se on kuitenkin harvinainen (Mäkelä 1993: 125, 254).

Yhteisesti voidaan todeta, että muuksi kuin *savoksi* hahmottuvat piirteet puuttuvat savolaismurteista pääosin kokonaan tai ovat ainakin informanttien kotiseudulla harvinaisia. Haastateltavat ovat taitavia poimimaan näytteistä muiden murteiden piirteitä; siitä, miltä alueelta piirteet todellisuudessa ovat, ei kuitenkaan ole aina tietoa. Erityistä muuksi kuin *savoksi* hahmottuvissa piirteissä on, että niiden avulla voi selvittää piirteiden valtataistelua murteentunnistuksessa.

4.3.2. Harvoin jäljitellyt piirteet

Eräisiin kuuntelutestin näytteiden kielenaineesimerkkeihin ja niiden kautta tiettyihin murteellisuuksiin ei kiinnitetty lainkaan huomiota, tai enimmillään vain kuusi haastateltua kommentoi niitä – silloin vastaajilla ei kuitenkaan ollut yksimielisyyttä esimerkkien murretaustasta. Piirteet eivät yltäneet tunnistustestissäni huomattaviksi *savon* (tai muidenkaan murteiden) kriteereiksi, kun aineistoa tarkastellaan kokonaisuutena. Informantit eivät mahdollisesti ole lainkaan tiedostaneet niiden murteellisuuksien esiintymistä, joita jäljiteltiin harvoin. Toisaalta he ovat voineet havaita yleiskielestä poikkeavat esimerkit mutta he eivät ole mahdollisesti osanneet yhdistää niitä mihinkään murteeseen – tällöin ei ole ollut tarvetta sanoa niitä ääneen haastattelijalle.²

Yleiset nykypuhekielen piirteet koettiin järjestelmällisesti aineksiksi, joiden perusteella puhujan murretaustaa ei voinut päätellä. Seuraavanlaisia piirteitä jäljiteltiin harvoin (sulkeissa ei ole lueteltu kaikkia esimerkkejä; nykypuhekielisyksistä ks. esim. Mielikäinen 1982; 1991; 2003):

¹ Lisäksi *väkkeä*-varianttia jäljiteltiin kolmesti asussa *väkke* ja kerran asussa *väkeä* (osana lausumaa *väkeä oli*). Tällöin haastateltavat eivät nähtävästi ole havainneet mitään pohjoissavolaisvariantista tai yleiskielisestä asusta poikkeavaa.

² Olen rajannut harvoin kommentoitujen murteellisuuksien tarkastelun tässä äänne- ja muoto-opillisiin piirteisiin. Koska jäljiteltäisiin kielenaineisiin ja sanalliseen kuvailuun sisältyi erityisesti äänne- ja muoto-opillisia piirteitä, eräiden murteellisuuksien rajautuminen jäljitelmien ulkopuolelle on silmiinpistävä. Muilta kielen osa-alueilta yksittäisiä piirteitä jäljiteltiin tai kuvailtiin verrattain harvalukuisesti (poikkeuksena *liekkö*-jäljitelmät ja viittaukset ilmaukseen *homma*) tai usein mainituista piirteistä ei muodostunut johtavaa yhteistä linjaa (eräät prosodiset piirteet). Toisaalta olisi myös hankala määritellä, mikä olisi esimerkiksi tyypillinen prosodinen ominaisuus, jonka vaikkapa Kuopio-katkelmasta olisi voinut nostaa esiin, koska dialektologienkaan määritelmiä tyypillisyyksistä ei juuri ole.

- loppu-*n:n* kato (*sitte, hyvännäköne*)¹
- *että*-sanana loppuheitto (*et*)
- lausefoneettinen loppuheitto (*tuoss on*)
- *niin*-partikkelin lyhentyminen (*ni*)
- *olla*-verbin lyhyet muodot, indikatiivi ja konditionaali (*oo 'ole', oisin*)
- *nämä*-pronominin lyhyet muodot (*nää*)
- *minä* ja *sinä* -pronominien lyhyet muodot (*mulla, sulta*)
- *nU^x*-tunnusmerkin NUT-partisiippi (*voimui*)
- *i:n* kato *i*-loppuisissa diftongeissa painottomassa asemassa (*pikkusen*)
- *s:n* jälkeinen sananloppuisen *i:n* kato (*esimerkiks*)
- *-kin*-liitteen variantit *-kii* ja *-ki* (*te, atterkii, täälläki*)
- *ts*-yhtymän *tt*-variantti lukusanassa *seitsemän* (*seittemen; seittemänkymmentäluvuilla*)
- *-tten*-päätteinen monikon genetiivi (*näitten*).

Yleisiä nykypuhekielen piirteitä jäljiteltiin usein ainoastaan sellaisissa tapauksissa, joissa niiden rinnalla esiintyi jokin alueellinen murteellisuus (muun muassa *suanu*). Eräissä harvoissa vastauksissa huomio kohdistui yleisiin nykypuhekielen piirteisiin. Esimerkiksi informantin SM40 mielestä puhujan murretaustan saattoi osittain päätellä siitä, että muodosta *iha* jäi loppu-*n* ääntämättä, ja SM26 huomautti muodosta *tehhää*, että siinä *n* on *nielaistu*. – Edelliseen luetteloon voi lisätä vielä yhden piirteen: puhujan tapaa pidentää toisen tavun vokaalia vuoroa varatakseen sellaisissa tapauksissa kuin *että, tota* ja *sittee* ei koettu piirteeksi, jolla voi päätellä puhujan murretaustan.

Eräät harvoin jäljitellyt piirteet ovat savolaismurteisuuksia, mutta ne eivät leimaa puhujaa savolaismurteiseksi levikkinsä vuoksi: esimerkiksi jälkitavujen *eA*-yhtymän *ee*-variantti, likvidageminaattojen lyheneminen (*sielä* ja *sisäle*), loppu-*n:n* assimiloituminen *h:n* edellä, laryngaaliklusiili tai konsonantin kahdentuma alkuperäisen loppu-*k:n* jälkeen, *h:n* kato ilmauksessa *parraillaan* sekä muodot *justiisa, kansa* 'kanssa', *ko* 'ku(i)n', *niiniko, nuita* 'noita', *poikkeen* 'pois', *seittemen* (pro *seitsemän*), *sillee(n)* 'sillä tavalla' ja *siinnä*. Muodosta *aattelo* jäi *j:n* kato vaille huomattavaa jäljittelyä. Esimerkissä *aattelo* esiintyy myös *ee:n* labiaalistuminen. Sitäkin kommentoitiin siis tässä ilmauksessa harvoin, mutta huomattavan usein *ee:n* labiaalistumiseen viitattiin kuitenkin Kinnula-näytteestä poimitulla esimerkillä *kuuloo*. – Harvoin jäljiteltiin lisäksi *au* ja *äy* -diftongien *ao* ja *äy* -variantteja. Redusoitumista esiintyy savolaismurteissa sekä lounaismurteissa.

Jotkin harvoin jäljitellyt piirteet ovat laaja-alaisia savolaispiirteitä, joita ei esiinny (valtaedustuksena) muissa päämurteissa: *ts*-yhtymän vahva-asteinen *ht*-edustus ensi ja toisen tavun rajalla (huomaa kuitenkin keskipohjalaisedustus) sekä sananloppuisen *n:n* edustuminen vokaalin edellä laryngaaliklusiilina. Lisäksi alveolaariseen *t*:hen viitattiin harvoin (SM26:n jäljitelminä esimerkiksi *käyDiin* ja *Duli*).

¹ Toisaalta kun eteläkarjalaisnuoret luonnehtivat eräissä tutkimuksissa omaa murrettaan, loppu-*n:n* katoon viittasi 8 % haastateltavista (luvusta puuttuvat pelkät muodon *hää* 'hän' jäljitelmät; Palander-Nupponen 2005: 32). Kaakkoismurteet ovatkin perinteistä aluetta, jolla sananloppuisen *n* on kadonnut (ks. Kettunen 1940a: 120–124).

Muut harvoin jäljitellyt savolaismurteiden piirteet ovat sellaisia alamurteiden erityispiirteitä, jotka eivät ole tyypillisiä pohjoissavolaisille murteille. Jotkin ilmiöistä saattavat ilmetä useammassa kuin yhdessä alamurteessa, mutta laaja-alaisista savolaisuuksista ei silti ole kyse. Kokonaan tai lähes kokonaan kommentoimatta jäivät esimerkiksi supistumaverbien indikaatiivin preesensin yksikön kolmannen persoonan myönteinen muoto (*rupejja*; esiintyi Ristijärvi-näytteessä), kato ja siirtymä-äänne *j t:n* heikkoasteisena vastineena pitkän vokaaliaineksen jäljessä (*vuojen*; Ristijärvi), diftongina ääntyvät jälkitavujen *oa*-vokaalilyhtymät (*lentopalloa, pesäpalloa*; Ristijärvi) sekä *oa* ja *eä* pitkän *a:n* ja *ä:n* variantteina ensi ja jälkitavuissa (muun muassa *hyödynteä*; Kinnula).

Kainuun murteissa on erityistä, että eräissä tapauksissa käytetään yleiskielen mukaista varianttia silloin, kun muissa murteissa on totuttu kuulemaan yleiskielestä poikkeava asu. Aineistossani esimerkiksi *si*-loppuisten muotojen säilynyt loppu-*i* (*pelasi, yrittäsi*) ja monikon kolmannen persoonan kongruenssi (*joutivatpahan ne*) eivät nousseet usein jäljitelyjen piirteiden joukkoon (tai ainakaan jäljitelyistä kielenaineesimerkeistä ei pysty sanomaan, että juuri *-vAt*-pääte olisi ollut informanttien huomion kohteena). Yleiskielen mukaisista asuista mainittakoon myös Kuopio-katkelman *minä*-variantti. Siihen kiinnitti huomiota vain yksi informantti. – Vaikka yleiskielen mukaisia ja siksi yleisestä nykypuhekielestä poikkeavia muotoja jäljiteltiin harvoin, aineistooni sisältyy esimerkki, kuinka tällaisetkin piirteet voivat käydä maallikon korvaan: SM6 pohti erikseen, että ilmaus *pelasi* on muuta murretta kuin *savoa*, koska hän itse sanoisi *pelas*.

Sellaisia *ts*-yhtymän *tt*-variantteja sisältäviä muotoja kuin *tarttemmaan* ja (*en*) *tartte* jäljitteli neljä informanttia. Esimerkkien *seittemen* ja *seittemän* kymmentäluvuilla harvinaisesta jäljitelystä olen jo maininnut yleisten nykypuhekielen piirteiden yhteydessä. *ts*-yhtymän vahva-asteinen *tt*-edustus on (alkuaan) perinteinen länsimurteisuus.

Harvoin jäljitellyistä murteellisuuksista on löydettävissä yhteisiä tekijöitä. Useat piirteistä ovat sellaisia kielen ilmiöitä, jotka eivät todellisuudessa leimaa puhujaansa tietylle murrealueelle (erityisesti yleiset nykypuhekielen piirteet). Toiseksi tapauksista löytyy ryhmä sellaisia esimerkkejä, joihin sisältyy alueellinen murteellisuus mutta joiden sisältämän piirteen frekvenssi jää arkisessa puheessa vähäiseksi (muun muassa *poikkeen*); myös näytteissä piirteet esiintyvät vain kerran. Kuvatunlainen frekvenssi voi olla syynä siihen, ettei piirteitä koettu sopiviksi perusteluiksi murretaustalle tai että niihin ei ehkä edes kiinnitetty huomiota. Aineistoni ainoa tapaus, johon sisältyy selvästi pienitaajuinen piirre ja jota kommentoitiin huomattavan usein, on Kuopio-katkelman oletettu *kaapunin/kaupunnin*-ilmaus.

Kaikkia harvoin jäljitelyjä esimerkkejä ei pysty selittämään edellä mainittujen tekijöiden kautta. Poikkeuksena ovat ensinnäkin *ts*-yhtymän vahva-asteinen *ht*-edustus ensi ja toisen tavun rajalla sekä sananloppuisen *n:n* edustuminen vokaalin edellä laryngaaliklusiilina. Ne ovat laaja-alaisia savolaisuuksia, joita ei esiinny (valtaedustuksena) muissa päämurteissa. Laryngaaliklusiilin kohdalla voidaan epäillä, että piirre on saattanut jäädä informanteilta kokonaan tiedostamatta. Aiemmissakaan kansandialektologisissa tutkimuksissa maallikot eivät ole sitä kommentoineet.¹ Sen sijaan *ts*-yhtymän *ht*-edustuksen

¹ Nuolijärven tutkimukseen osallistuneilla savolaismuuttajilla oli havaittavissa jonkinlaista laryngaaliklusiilin tiedostamista omasta puheesta. Geminaattalaryngaaliklusiili oli usein »heikentynyt sananalkuiseksi yksinäislaryngaaliksi» uudella asuinseudulla Helsingissä. Nuolijärven mukaan

harvaksi jäänyt jäljittely on silmiinpistävä. *ht*-variantin ero yleiskieliseen asuun on huomattava, ja piirrettä kuulee arkisessa puheessa usein (vertaa esimerkiksi *poikkeen*; *ht*-edustusta esiintyy näytteissä kolmesti). *ht*-variantti myös selvästi leimaa puhujaansa alueellisesti – tosin melko laajalle alueelle. Toisaalta esimerkiksi yleisgemaatiotakin esiintyy huomattavan laajalla alueella, ja silti gemaatiota jäljiteltiin todella usein. Yhdeksi syyksi vähäisille maininnoille voisi hakea *ht*-edustuksen heikkoa tunnettuutta savolaisuutena (vertaa vaikkapa diftongiutumiseen); sillä ei voi kuitenkaan selittää eräiden muiden piirteiden toistuvaa jäljittelyä. Esimerkiksi essiivipartisiippia, joka ei ole erityisen tunnettu savolaisuus, jäljitteli *savoksi* 15 haastateltavaa 40:stä.

Erityistä on myös eräiden alamurteiden piirteiden vähäinen kommentointi. Sellaiset muodot kuin *soanu*, *peättäjiltä*, *rupejja* ja *vuojen* voivat olla harvoin jäljiteltäviä siksi, etteivät ne kuulu haastateltavieni kotiseudun puhetapaan ja että ne siksi ovat tuntemattomia informanteilleni. Avoimeksi kuitenkin jää, miksi juuri näitä piirteitä jäljiteltiin harvoin ja miksi esimerkiksi sellaisia muotoja kuin *kahvvi* (informanteilla asuna *kahvii*) ja *maitua* toisaalta jäljiteltiin usein. Pitkän *a:n* ja *ä:n* *oa* ja *ea* -variantit lienevät yksinkertaisesti jääneet havaitsemattakin – nehan tulkittiin ensi tavuista usein pohjoissavolaisvarianteiksi ja jälkitavuuksista yleiskielisiksi asuiksi. Muotojen *rupejja* ja *vuojen* vähäinen jäljittely ei ole kuitenkaan selitettävissä samalla tavoin. Periaatteessa testiasetelma on voinut osin vaikuttaa tuloksiin. Esimerkiksi *ohojeet* lausutaan näytteessäni painokkaasti, muotoa *vuojen* puolestaan ei.

4.3.3. Ristiriitaisesti kommentoidut piirteet

Eräistä piirteistä syntyi aineistossani ristiriitainen kuva: joitain kielenainesmerkkejä jäljiteltiin huomattavan usein, mutta niitä arvioitiin verrattain tasaisesti sekä *savoksi* että muuksi murteeksi, kun tarkastellaan piirteiden kommentointia läpi haastattelun. Piirteiden murretaustasta ei ole selvää enemmistön mielipidettä. Aivan kuten harvoin jäljiteltävien piirteiden kohdalla (ks. lukua 4.3.2) tässä on kyse piirteistä, jotka eivät yltäneet kuuntelutestissäni huomattaviksi *savon* (tai muidenkaan murteiden) kriteereiksi, kun aineistoa tarkastellaan kokonaisuutena.

Yksi ristiriitaisiksi osoittautuneista piirteistä on itämurteiden erikoisgemaatio. 29 informantia 40:stä jäljitteli ilmiötä vähintään kerran. *Savoksi* piirteiden määritteli 18 informantia, ja ainoastaan muuta murretta kuin *savoa* ilmiö oli 11 vastaajan mielestä. Lisäksi kahdeksan haastateltavaa oli kahtalaista mieltä: he luokittelivat vähintään yhden esimerkeistään *savoksi* ja ainakin yhden jäljitelmän muuksi murteeksi kuin *savoksi*. Kaikissa informanttien luettelemissa esimerkeissä ei kuulunut itse näytteessä erikoisgemaatiota. Olen kuitenkin ottanut mukaan laskelmiini myös kyseiset tapaukset, koska niitä tuli haastattelun kuluessa esiin huomattava määrä ja koska niissä joka tapauksessa osoitettiin erikoisgemaatio murteelliseksi.

Näytteittäin tarkasteltuna erikoisgemaatiota pidettiin melko tasaisesti sekä *savona* että ainoastaan muuna murteena kuin *savona* (ks. taulukko 4.18). Poikkeus on Kuopio-katkelma, josta esimerkit määriteltiin aina *savoksi*. Huomionarvoista on, että Tohmajärvi-

tämä »osaltaan osoittaa pyrkimystä vältellä tätä savolaisäännettä helsinkiläisympäristössä». (Nuolijärvi 1986b: 46.)

Kinnula- ja Kuopio-näytteistä enimmillään viisi informanttia viittasi erikoisgemmaatioon; näytteittäin tarkasteltuna erikoisgemmaatiota jäljiteltiin välillä harvoin.

Taulukko 4.18. Itämurteiden erikoisgemmaatio Savon murteen piirteenä näytteittäin tarkasteltuna, informantteina syntyperäiset pohjoissavolaiset. (Taulukon numerot viittaavat arvioijien [N = 40] lukumäärään.)

	Tohma-järvi	Kinnula	Kuopio	Risti-järvi	Haapavesi*
piirre ja koko näyte ovat <i>savoa</i>	1	2	5	7	4
piirre on <i>savoa</i>	–	–	–	2	3
piirre on muuta murretta	2	2	–	6	8
piirrettä ei jäljitely	37	36	35	25	25

* Luvuissa ei ole huomioitu jäljitelmiä *nopijaa(n)* ja *rupijaa*.

Toisinaan erikoisgemmaation ohella samassa kielenainesesimerkissä esiintyy muuta-kin murteellista. Taulukossa 4.18 olen jo erottanut Haapavesi-näytteestä tapaukset, joissa informanttien ainoat jäljitelmät ovat muotoja *nopijaa(n)* ja *rupijaa* – niistä voi epäillä, ettei vastaajien päähuomio ole ollut erikoisgemmaatioissa. Myös muun muassa sellaisissa jäljitelmissä kuin *hajetaan* tai *kenttähii* voi olettaa, että muukin kuin erikoisgemmaatio on voinut kiinnittää huomiota. Tarkempi silmäys esimerkkeihin kuitenkin osoittaa, etteivät »piirre on muuta murretta» -luvut koostu ainoastaan tämänkaltaisista tapauksista. Lisäksi täsmälleen samoja esimerkkejä (kuten Tohmajärvi-näytteen *mielleen* ja Ristijärvi-näytteen *perjantai*) saatettiin luonnehtia sekä *savoksi* että muuksi murteeksi. Vaihtelu ei ollut siten kiinni arvioitavasta esimerkistä.

Näytteissäni esiintyy *t:n* heikon asteen vastineina lyhyen vokaalin jälkeen katoa (*sotilaskoille*) ja siirtymä-äännettä *v* (*syvän*). Niihin kiinnitti huomiota 13 haastateltavaa 40:stä. Koska kato sellaisessa kielenainesesimerkissä kuin *sotilaskoille* ja siirtymä-äänne *v* ilmauksessa *syvän* eivät ole levikiltään täysin identtiset – vaikka molemmat variantit itämurteisia ovatkin (ks. esim. Rapola 1966: 102–103) –, olen laskenut niitä koskevat havainnot erikseen. Huomiot sekä variantista *sotilaskoille* että muodosta *syvän* osoittautuivat aineistossani ristiriitaisiksi: molempia ilmauksia pidettiin lähes yhtä usein *savona* kuin jonain muunakin murteena (eroa korkeintaan kahden haastateltavan verran).

Jäljitelmät, joissa esiintyy *t:n* heikkoasteinen variantti pitkän vokaaliaineksen jäljessä, olivat pohjoissavolaisten murteiden mukaisia lukuun ottamatta viittauksia keskipohjalaiskatkelman ilmaukseen *tiijäkkö* (esimerkiksi *tiijjä* ja *saahaan*). Kun muodon *tiijäkkö* jäljitelmät jätetään laskelmien ulkopuolelle, seitsemän haastateltavaa 40:stä määritteli esimerkkinsä vähintään kerran haastattelun kuluessa *savoksi* ja neljä informanttia piti ilmiötä ainoastaan muuna murteena kuin *savona*. Lisäksi näytteittäin tarkasteltuna piirre jäi Tohmajärvi- ja Ristijärvi-katkelmissa lähes täysin jäljittelemättä.

4.4. MAALLIKON JA KIELITIETEILIJÄN TOISISTAAN POIKKEAVAT TULKINNAT KIELENAINESIMERKEISTÄ

Maallikoiden ja kielitieteilijöiden näkemys murteista ja niiden tyypillisyyksistä poikkeaa monella tapaa toisistaan. Erilaisia ovat muun muassa tavat nimetä murteita, hahmottaa murrealueita ja kuvailla sekä nimetä murreilmiöitä. Siinäkin, kuinka keskeisenä murteita erottavana tekijänä jokin piirre nähdään, on eroa. Osin on itsestään selvää, että edellä kuvatun kaltaisia eroja syntyy – mielenkiintoista on erityisesti se, miten erot ilmenevät käytännössä.

Aineistossani nousi esiin eräs uusi ilmiö, jonka oli mahdollista paljastua nimenomaan kuuntelutestissä: Maallikot saattavat tulkita aidosta murrenäytteestä kuulemansa piirteet eri tavoin kuin kielitieteilijöillä on tapana esittää ne. Siinä missä fennisti kuulee muodon *peättäjä*, maallikko voikin olla varma, että on kuullut asun *piättäjä*. Suomalaistutkimuksissa on aiemmin jo todettu, että maallikko esimerkiksi saattaa viitata Lapissa käytettyyn kieleen muodolla *jänkhä* (esim. Palander 2005c: 83), joka ei kuitenkaan ole minkään suomen murteen mukainen (muista jäljitelmistä ks. esim. Palander mts. 82; Mielikäinen 2006: 213; Palander 2007: 38–39; Kokko 2010: 41). Aiemmin ei ole kuitenkaan tullut ilmi, että kielitieteilijöiden näkemyksistä poikkeavia murreimitointeja saatetaan tuottaa sellaisestakin tilanteesta, jossa juuri on kuultu aitoa murretta ja jossa variantteja ei siis luetella spontaanisti ilman tukimateriaalia.¹

Kun maallikko jäljittelee murretta testin näytteestä poikkeavalla variantilla, ei aina voida päätellä haastateltavan kuulleen muotoa eri tavalla, kuin se on kielentutkijan mukaan. Osa tapauksista selittyy jäljittelyn vaikeudella – esimerkiksi muotoon *aennae* sisältyy kolme murrepiirrettä, joita kaikkia voi olla hankala jäljitellä yhtä aikaa, vaikka ne olisi havainnutkin. Kun maallikoiden jäljitelmiä käsitellään, on siis tarpeen erottaa kaksi tapaus: 1) Toisinaan piirre on todella jäänyt havaitsematta, ja sen vuoksi maallikko jäljittelee näytteestä poikkeavan piirteen. 2) Toisinaan kyse on jäljittelyn vaikeudesta, jolloin piirre on voitu erottaa, mutta havaintoa ei ole osattu kielentää. Se, että kyseessä on todellakin poikkeava kuuleminen, on aineistossani voinut varmistua esimerkiksi siten, että olen testin jälkeen näyttänyt haastateltavalle litteroidun tekstin ja informantti on kommentoinut, että ei kuullut litteroinnissa olevaa muotoa.

Tapaukset, joissa maallikoiden tulkinta jostakin piirteestä poikkeaa kielitieteilijän näkemyksestä, jakautuvat ominaisuuksiensa perusteella erilaisiksi ryhmiä. Tässä luvussa en käsittele joka ikistä poikkeavaa jäljitelmää. Esittelen toistuvat tapaukset sekä valikoidusti joitakin yksittäisiä jäljitelmiä. Tavoitteena on esitellä yleisimmät ilmiöt. Ryhmien numerointi (1–7) ei ole kytköksissä tapauksen yleisyyteen.

1) Yhdessä ryhmässä tapauksia informantit jäljittelevät jonkin piirteen oman koti-seutunsa puhettavan eli pohjoissavolaisten murteiden mukaisena, vaikka näytteessä kuuluu jokin toinen alueellinen murteellisuus. Yleisin tapaus koskee diftongiutuneen

¹ Ulkomaisessa tutkimuksessa kuunneltavan materiaalin poikkeavaan havainnointiin on kiinnitetty huomiota. Aihetta esittelee esimerkiksi Ohala (1989: 182 ja mainitut lähteet). Huomaa myös esimerkiksi Kerswillin ja Wrightin (1990: 266, 269) tutkimus, jossa kielitieteilijät ryhtyivät kuuntelemaan annetusta materiaalista juuri tiettyä yksittäistä piirrettä. Tällöin he kuuluivat piirrettä silloinkin, kun sitä ei esiintynyt. – Kuulijan odotus siitä, mitä olisi havaittava, voi vaikuttaa tuloksiin.

pitkän *a:n* ja *ä:n* keskisuomalaisvarianttia ensi tavussa. 25 haastateltavaa 40:stä jäljitteli muotoja *peästä*, *peäsöö*, *peättäjiltä*, *soanu* ja *vaa* pohjoissavolaisessa asussa (*piästä*, *piäsöö*, *piättäjiltä*, *suanu* ja *vua*).¹ 20 informanttia arvioi kyseiset esimerkit *savoksi*, ja pohjoissavolaisen muodon kuuleminen vaikutti huomattavasti koko puhetavankin luokitteluun.

Myös jälkitavujen *oa*-varianttia kuultiin pohjoissavolaisten murteiden mukaisessa asussa. Seitsemän informanttia tuotti sellaisista ilmauksista kuin *ottoa* ja *rahhoo* variantteja *ottoo* ja *rahhoo*. Kuusi haastateltavaa määritteli esimerkkinsä ja koko näytteen *savoksi*. Informanttien määrät ovat jälkitavujen kohdalla pienempiä kuin ensi tavujen kohdalla osittain sen vuoksi, että *oa* ja *ea* -variantit kuultiin usein yleiskielen mukaisessa asussa (esimerkiksi *enneä* > *ennää*, *rahhoo* > *rahhaa*).

Eräät tapaukset esiintyivät alle viidessä haastattelussa. Esimerkiksi Ristijärvi-katkelmassa jälkitavujen *oa*-yhtymät ääntyvät diftongina ilmauksissa *lentopalloa* ja *pesäpalloa*. Neljä informanttia jäljitteli niiden jälkiosaa pohjoissavolaisvarianttina *palloo*. Kainuulaisnäytteen ilmausta *väkkeä* matkittiin neljästi asussa *väkkee*, *väkkeehän* tai *väkhee*. Kerran keskipohjalaiskatkelman muodosta *maitua* saatiin jäljitelmä *maitoo*.

Niin ikään yleisen nykypuhekielen piirteitä voitiin kuulla pohjoissavolaisten murteiden mukaisena. Aktiivin 2. partisiipin tunnus esiintyy näytteissäni usein asussa *-nU*. Tällöin kuitenkin keskisuomalaisnäytteeseen yhdistettiin kolmesti essiivimuotoinen aktiivin 2. partisiippi *palakinna* (näytteessä *palakinnu*). Keskipohjalaiskatkelman variantista *hämmentäny* saatiin ilmaus *hämmentännä*.

2) Toisessa ryhmässä tapauksia näytteen murteellista varianttia on jäljitelty asulla, joka on tyypillinen jollekin muulle murteelle kuin haastateltavien oman kotiseudun puhetavalle. Kainuulaiskatkelman *-kin*-liitteen variantti *-hin* tai *-hi* tulkittiin toisinaan *-hii*-asuseksi. Seitsemän kertaa ilmaukset *jotahin* ja *urheilukenttähi* jäljiteltiin asuissa *jotahii*, *jotahhii*, *kenttähii* ja *kenttähhii* (haastateltavieni kotiseudulla nämä muodot eivät ole yleisiä, ks. Mäkelä 1993: 125, 254). Edelleen kainuulaisnäytteessä ääntyy jälkitavun *ia*-yhtymä diftongina tapauksessa *korttia*. Se jäljiteltiin kolmesti asussa *korttii*. Muodosta *masennetaan* saatiin jäljitelmät *masennethaan* ja *masennuthaan*. Haapavesi-katkelman persoonapronominit eivät olleet viidelle informantille yksinkertaisia jäljitellä. Näytteestä kuultiin sellaisia muotoja kuin *miulla*, *sie* ja *siähän*, kun siinä esiintyvät kielentutkijan korvaan variantit *mulla*, *sinä* ja *sinähä* (kahden viimeksi mainitun tapauksen kohdalla on kuultu yleiskieltä murteellisena).

3) Kolmannessa ryhmässä tapauksia on jäljitelty asu, joka ei kuulu mihinkään murteeseen. Kainuulaisnäytteeseen yhdistettiin ylimääräistä *h*-äännettä. Varianteista *henjkeä* ja *väkkeä* viisi informanttia 40:stä muodosti sellaisia jäljitelmiä kuin *henjkeä*, *henjkk^heeä*, *väkheä* ja *väkhee*. Lisäksi tuotettiin sellaisia muotoja kuin *joutivat^h/joutivath*, *kokhoonthuvat*, *korthia*, *kylläh*, *p^herjanthaina*, *pitäjäh* ('pitäjä') ja (*urheilu*)*kenttäh* ('kenttä' tai 'kenttäkin'). Kahdeksan haastateltavaa jäljitteli vähintään yhden edellä mainituista esimerkeistä. Perusteluissaan haastateltavat kommentoivat, että he kiinnostivat nimenomaan *h*-äänteesen huomiota – tämäkin osoittaa, kuinka kyseessä on kielenaineksen kuuleminen kieli-

¹ Kinnula-näytteen muodot *soanu* ja *vaa* voitaisiin litteroida asuihin *soanu* ja *vaa*, jos käytettäisiin tähän työhön valitsemaani tarkekirjoitusta tarkempaa merkintätapaa. Selviä *suanu* ja *vua* -tapauksia ne eivät joka tapauksessa ole. Katkelman *ea*-diftongit eivät ole yhtä lähellä *ia*-asua kuin näytteen *oa*-diftongit ovat lähellä *ua*-asua.

tieteilijöiden näkemyksestä poikkeavalla tavalla. Myös Tohmajärvi-näytteestä (*munkki^h*, *munkkijah*) ja Haapavesi-katkelmasta (*nophiaa*, *surkhiassa*) kuultiin ylimääräistä *h*-äännettä. Kuten edeltä huomataan, ylimääräinen *h* yhdistettiin monesti *k* ja *t* -äänteisiin (esimerkiksi *henkheä*, *korthia*). Usein *h*:ta kuultiin *k*:n ja *t*:n geminaatoista, joista osa oli lyhytalkuisia (huomaa myös muodon *masennetaan* aiemmin mainitut jäljitelmät *masennethaan* ja *masennuthaan*). Kun karjalaisnuoret jäljittelivät *Lapin murretta*, heilläkin *h* esiintyi usein *k*:n tai *t*:n yhteydessä (esimerkiksi *joikhaaminen*, *tekheminen*, *methäläinen*, *voisithako*; Palander 2005c: 83). Eräässä rautavaaralaisaineistossa puolestaan puhutaan erikseen *koohoo*-ääntämyksestä (Soilimaria Korhonen 2006: 16).

h:n sisältävien jäljitelmien lisäksi muut, ei mihinkään murteeseen kuuluvat esimerkit jäivät yksittäisiksi. Muun muassa *ohojeet* matkittiin kerran asussa *ohejeet* ja muoto *tiiäkkö* taipui ilmaukseksi *tiijjätköj*.

4) Neljännessä ryhmässä jokin yleiskielen mukainen asu jäljiteltiin murteellisena (ks. myös edeltä muotojen *sinä* ja *sinähä* jäljitelmät). Huomattava esimerkki sisältyy kuopiolaiskatkelmaan, josta 10 haastateltavaa 40:stä kuuli ilmauksen *kaapun^hin* joko asussa *kaapunnin* tai *kaupunnin* (*ηη > nn*). Eräät esimerkit koskivat redusoitumista. Kuudessa haastattelussa keskipohjalaiskatkelmaan yhdistettiin sellaisia jäljitelmiä kuin *aeka*, *maeto*, *restaoroenti* ja *restauroenti*, vaikka näytteeseen ei pitäisi sisältyä redusoitumista lainkaan. Kinnula-katkelmasta kahdeksan vastaajaa kuuli ilmauksen *aikana* asussa *aekana*. Kielen­tutkijan korvaan redusoituminen ei kyseisessä esimerkissä ole vahvaa; alkuosan lievä piteneminen on tulkinnanvaraista. Tohmajärvi-näytteen *päivästä* saatiin *päevä* ja ilmauksesta *koille* variantti *koelle* (jäljitelmiä yhteensä kolmessa haastattelussa). Niissäkään redusointi ei kuulu ainakaan yhtä voimakkaasti, kuin haastateltavat sitä jäljittelivät. – Myös Kerswillin ja Wrightin (1990: 266) informantit kuulivat äänitallenteilta sellaista piirrettä, joka ei sisällynyt kuunneltavaan näytteeseen heidän olettamallaan tavalla. Testin kielenä oli (vastaajien hallitsema) englanti.

Erikoisgeminaation tiedostamisessa maallikoilla on vielä 1980-luvulla todettu olevan vaikeuksia (Palander 1987b: 210) – nykyisin piirre näyttää olevan jo tiedostetumpi (ks. esim. Palander–Nupponen 2005: 28). Kuuntelutestissänikin 29 haastateltavaa 40:stä jäljiteli ilmiötä; piirre kyetään havaitsemaan hyvin. Erikoisgeminaatio saatetaan kuitenkin yhdistää ilmauksiin, joissa sitä ei ole itse näytteissä. Informantit tuottivat esimerkiksi sellaisia jäljitelmiä kuin *alakaa*, *aattelloo*, *ijjäisyytteen*, *joutivatppaan*, *kuulloo* ja *min^hkkäällai- sessa*.

5) Viidennessä ryhmässä jokin alueellinen murteellisuus on matkittu yleiskielisenä. Näissä tapauksissa piirrettä ei havaita todennäköisesti lainkaan (vertaa edellä mainittuihin piirteisiin, joista havaitaan jotain murteellista mutta jotka kuullaan eriasuisina kuin kielitieteilijät ne kuulevat). Tunnistustestissä ei ole tarkoitus jäljitellä kokonaan yleiskieleltä kuulostavia ilmauksia, mutta viidennen ryhmän tapaukset voivat tulla ilmi jonkin toisen piirteen rinnalla. Jos esimerkiksi Kinnula-katkelman muoto *henkilökuntaa* kuultaisiin asussa *henkilökuntaa*, informantti tuskin jäljitelisi sitä lainkaan ääneen haastateltavalle – mitään yleiskielestä poikkeavaa ei ole jäljiteltäväksi. Sen sijaan kun muoto *enneä* kuullaan asussa *ennää*, informantti voi haluta perustella pitäjävälintaansa yleisgeminaatiohavaintonsa avulla. Samalla käy ilmi, että hän on kuullut jäljitävun *eä*-edustuksen yleiskielen mukaisena *ää*-varianttina.

16 haastattelussa 40:stä jäljitävien pitkän *a:n* ja *ä:n* keski-suomalaisvariantit jäljiteltiin yleiskielisenä, kun samoissa ilmauksissa esiintyvä yleisgemaatio haluttiin tuoda esiin (muun muassa *enneä* > *ennää*). Kuopio-katkelmasta puolestaan kolme informanttia jäljiteli sellaisia ilmauksia kuin *hättee* ja *ottoo* asuissa *hättää* ja (*pakko kato* ') *ottaa*.

Erittäin yleistä oli jäljitellä erikoisgemaation sisältävä esimerkki ilman gemaatiota. Yksistään jo muodosta *tuntto* saatiin variantti *tuntoo* yhdeksässä haastattelussa. Voidaan olettaa, että ainakin osa informanteista on todella kuullut yksinäiskonsonantin; kuten aiemmin on jo todettu, haastateltavilla oli kyllä kyky havaita erikoisgemaatio (ja kyky jäljitellä sitä).

Seitsemällä haastateltavalla puuttui jäljitelystä *u* tai *i* -loppuisen diftongin redusointi. Muotoja *kaohheesti/kaohheesti*, *toesekseen* ja *toesesa* jäljiteltiin asuissa *kauheesti*, *toisekseen* ja *toisesa*. Ylilyhyenä ääntyvä svaavokaali jäi pois, kun variantti *kolmesattaa* jäljiteltiin kahdesti esimerkkinä *kolmesattaa*. – Edellä olen esitellyt useammin kuin kerran esiin tulleet jäljitelmät. Kuten on jo huomautettu, kaikkia yleiskielisyystulkintoja ei todennäköisesti ole haastatteluissani kuitenkaan paljastunut.

Vielä mainittakoon piirteistä, joissa pohjoissavolaisten murteiden mukainen variantti jäljiteltiin yleisen nykypuhekielen mukaisessa asussa. Sellaiset ilmaukset kuin *kertynä*, *pistänenä* ja *piättänenä* tuotettiin asuissa *kertyny*, *pistäny* ja *piättäny*. Yleisin oli viimeksi mainittu jäljitelmä, jota esiintyi kahdeksassa haastattelussa.

6) Kuudennen ryhmän tapauksista voidaan suuresti epäillä, että näytteestä poikkeava kielenainesesimerkki on syntynyt jäljittelyhankaluuksien vuoksi. Haastateltava on todennäköisesti kuullut, että näytteessä on jotain murteellista, mutta hänen on ollut vaikea itse toistaa ilmaus ääneen täsmälleen samanlaisena. Näin on mahdollisesti käynyt, kun esimerkiksi ilmausta *aennae* tapailtiin asuissa *aennain* ja *ainaa*. Seuraava sitaatti kuvaa hyvin sitä, kuinka murteellisuus (*väkkeä*) saatetaan kuulla mutta kuinka sitä voi olla hankala toistaa:

Väk-, mitä se sano. [Näytettä kuunnellaan uudestaan.] *Väk-*, *väk-*, niin nii, se, niinku tarkoittaa... Niin se sano tuon *een* siihen perrään siihen *vä-*, *väkkee*. (Kyl) Savossa päin niinku sanottaa 'ylleesä että *väkkee*. Mutta tuo sano jotenkii 'ovelasti 'et jotenkii *äättä* ja *eetä* ja vaikka mitenkä oli siellä. [SM40]

Lopullista varmuutta siitä, onko tämän ryhmän tapauksissa kyseessä jäljittelyn vaikeus vai piirteen erilainen tulkinta, ei voi aineistostani saada, koska emme keskustelleet aiheesta haastateltavieni kanssa ja koska informanttien olisi toisekseen ollut vaikea suullisesti selittääkään, kuulivatko he jotain muuta kuin kykenivät jäljittelemään (poikkeuksena informantin SM40 kuvailu edellä). Joka tapauksessa tämän ryhmän esimerkeistä ei haastatteluissa ainakaan täsmennetty, että todella olisi kuultu jotain muuta, kuin olin litteroinut informanteille haastattelun jälkeen esittelemääni näytteen tekstiversioon.

7) Seitsemänneksi mainittakoon vielä jäljittelystä, jotka eivät enää oikeastaan liity murteen kuulemiseen poikkeavalla tavalla. Eräissä jäljitelmissä näytteen ilmaus on muuttunut täysin eri sanaksi. Esimerkiksi kinnulaisnainen päivittelee, kuinka *ensir rakennettaaj jo yhet, miljooeni, en tämmösi, ä laitoksi, a* (puhujalla muuttuu strategiaansa kesken lausuman). Ilmaus *yhet* taipui neljästi ilmaukseksi *het*. Samoin esimerkiksi muodosta *myöhässä*

on kerran saatu asu *yhessä*. Haastattelutilanteessa osa informanteista kirjoitti itselleen muistiin aineksia, joilla aikoi perustella pitävävalintaansa. Osa poikkeavista jäljitelmistä näytti olevan sen seurausta, että informantti oli kirjoittanut kuulemansa muodon huolimattomasti (kirjoittamisella saattoi olla kiire, kun näyte eteni koko ajan). Osa jäljitelmistä puolestaan oli todennäköisesti sen seurausta, että informantti ei saanut jälkikäteen selvää siitä, mitä oli kirjoittanut muistiin. Tällaiset tapaukset jäivät kuitenkin yksittäisiksi eikä niillä ollut merkittävää aineistoa heikentävää vaikutusta.

Aineistoon sisältyy myös sellaisia jäljitelmiä, joissa esimerkiksi sijamuoto on erilainen kuin alkuperäisessä näytteessä tai joista puuttuu vaikkapa *-kin*-liite. Muun muassa ilmauksesta *peättäjiltä* on voitu saada variantti *piättäjät* ja muodosta *palakkooki* asu *palakkoo*. Tämänkaltaisista jäljitelmistä voi päätellä, mikä on toisarvoista murteentunnistuksessa.

Esittelen seuraavaksi yhteisiä huomioita piirteistä, jotka maallikot kuulivat eri tavalla kuin kielitieteilijät. En käsittele edellä mainittujen kahden viimeisen ryhmän piirteitä tässä, koska kuudennessa ryhmässä kyse on todennäköisesti jäljittelyn vaikeudesta eikä välttämättä piirteen erilaisesta tulkinnasta ja koska seitsemännessä ryhmässä kyse ei ole enää varsinaisesti murteen erilaisesta kuulemisesta. Siitä, onko ryhmien 1–5 esimerkeissä aina kyse muusta kuin jäljittelyn vaikeudesta, en voi saada sataprosenttista varmuutta. Kuitenkin vähintään osassa tapauksia kyse on todella piirteiden poikkeavasta kuulemisesta kielentutkijaan nähden.¹

Piirteiden poikkeava kuuleminen on voinut varmistua esimerkiksi sillä, että informantit ovat haastattelun lopuksi kommentoineet kuulleensa eri tavalla, kuin olin heille näyttämiini näytteiden tekstiversioihin litteroinut. Toisaalta informantit ovat voineet paitsi jäljitellä piirrettä eri tavoin myös sanallisesti täsmentää kuulemaansa (mainitsemalla muun muassa murteellisesta *h*-äänteestä, jota näytteessä ei todellisuudessa ole). Joissain tapauksissa jäljittelyn vaikeus on puolestaan hyvin todennäköistä jo sen perusteella, miten alkuperäinen muoto ja sen jäljitely asu poikkeavat toisistaan. Esimerkiksi kun yleispuhekielisestä ilmauksesta *hämmentäny* saadaan asu *hämmentännä*, voidaan jo olettaa vahvasti, että kyse on piirteen erilaisesta kuulemisesta eikä jäljittelyn vaikeudesta – yleispuhekielistä muotoa *hämmentäny* kun ei pitäisi olla vaikea jäljitellä.

Kun maallikot kuulevat murretta eri tavalla kuin kielitieteilijät, tulkintoihin vaikuttaa informantin oman kotiseudun murre. Jos olisin haastatellut vaikkapa Keski-Suomen murteiden alueelta kotoisin olevia maallikoita, informantit tuskin olisivat kuulleet yhtä

¹ Mahdollista on vielä, että joissain tapauksissa informantin oma murre on johtanut poikkeavaan jäljitelmään. Esimerkiksi kun muodosta *palakinnu* saatiin muoto *palakinna*, on olemassa pieni mahdollisuus, että informantti on halunnut painottaa svaavokaalin olevan murteellista ja että häneltä on vain huomaamattaan tullut mukaan myös essiivimuotoinen partisiippi. Edelleen mahdollinen selitys joillekin jäljitelmille on, että informantti on halunnut painottaa esimerkillään yhtä piirrettä, jolloin alkuperäisessä näytteessä esiintyvä toinen piirre on jäänyt paitsioon. Esimerkiksi kun *hättee* jäljiteltiin asussa *hättää*, informantti on saattanut haluta korostaa yleisgemaatiota – silti hän on voinut havaita jälkitavun *ee*-variantinkin. Mahdollista on vielä sekin, että joskus informantti on havainnut näytteestä tietyn kielenpiirteen mutta hän ei murretta jäljitellessään enää muista, missä nimenomaisessa kielenainesesimerkissä se esiintyi. Vaikkapa Tohmajärvi-näytteestä on voitu havaita *i*-loppuisten diftongien redusoituminen (*oekkeen* ja *tae*) mutta tuottaa sellaiset poikkeavat jäljitelmät kuin *päevä* ja *koelle*.

usein ensi tavun *oa* ja *eä* -diftongit *ua* ja *iä* -asuisina – heillehän niiden pitäisi olla tutumpia kuin tämän aineiston haastateltaville. Kainuulaiset tuskin olisivat kuulleet muodon *väkkeä* yhtä usein asussa *väkheä* ja niin edelleen. Myös Clopper ja Pisoni (2006: 196 ja mainittu lähde) esittelevät, kuinka murretta havainnoivat tarkimmin ne, joille kuunneltava puhetapa on tutuinta. – Eräs ilmiö on, että toisinaan oman kotiseudun murre voi ohjata kuulemaan tuttua murretta silloinkin, kun puheessa esiintyy yleiskielen mukainen asu (esimerkiksi keskipohjalaiskatkelmassa kuultiin redusointia).

Edellä todettuun kytkeytyy osin se, että maallikon tieto mahdollisista olemassa olevista murteellisuuksista voi vaikuttaa piirteiden kuulemiseen: voidaan arvella, että osa pohjoissavolaisinformanteistani ei ole aiemmin edes tiennyt, että on olemassa sellaisia muotoja kuin *peättäjiltä* ja *rahhoa*, minkä vuoksi heidän on vaikea niitä kuullakaan. Samalla informanteilla on toisaalta vankka tietämys siitä, että on olemassa sellaisia muotoja kuin *piättäjiltä* ja *rahho*, mikä voi ohjata kuulemaan *iä* ja *oo* -asuja. SN5 hämmästeli haastattelun jälkeen näkemäänsä litterointia:

Minäkii voi 'ihan sannoo 'että en varmaan kuullus sielä mittään semmosta [litteroinnissa olevaa muotoa] sitä varmaan jo iten niinkun, kuulookis sillä lailla niinkun ite, ehkä sanos.

Kerswill ja Wright (1990: 271) esittelevät aineistostaan, kuinka informantteina olleiden kielentutkijoiden havaintoihin saattoi vaikuttaa vastaajien tietämys piirteistä: materiaalista voitiin yrittää kuulla sellaista, jonka tiedettiin olevan mahdollista kuulla. Heikki Leskinen (1974: 363–364; 1981: 89) puolestaan on havainnut, että eräiden siirtokarjalaisten saattoi olla vaikea tuottaa geminaattana ääntyvää palataalinasaalia, koska se ei kuulunut heidän oman kotiseutunsa murteeseen. On mahdollista, että joillakuilla tietämättömyys kyseisestä piirteestä on estänyt sen ääntämisen. Tällaista tulkintaa tukisi Nupposen (2005: 185) informantin kommentti: haastateltava kertoo, ettei aluksi tiennyt, minkä virheen teki sanoessaan *kenkät*.¹ (Ks. myös Niedzielskin [1999] tutkimus, jossa haastateltavien oletuksen puhujan kotiseudusta osoitettiin ohjaavan heidän havaintojaan.)

Mahdolliseen tietämättömyyteen murteellisuuksista liittyy edelleen se ilmiö, että poikkeavalla tavalla kuulluista esimerkeistä useat eivät kuulu informanttien kotiseudun murteeseen vaan ne edustavat etenkin savolaismurteiden alamurteiden erityispiirteitä. Huomattavaa on, että aina piirteestä tietämättömyyskään ei selitä poikkeavaa jäljitelmää. SN2 pohtii Kinnula-näytettä:

Ku en usko 'että se nyt ihan sannoo *peäsöö*, tai silleen se kai savossa pitäs sannoo. – [H: Niin se *pääsöö* niin savossa sanottas *peäsöö*?] No niin se ehkä mutta em minä nyt tiiäv vääntääkö ne nyt ihan niim pahastis siltin niitä sanoja täälläkii 'että [nau-

¹ *Kenkät*-esimerkki havainnollistaa, kuinka jokin oman äidinkielenkin äänne voi olla vieras. – Kieltenopiskelusta on tuttua, kuinka oppijoille voi tulla herkästi virheitä, kun tavoitellut vieraan kielen äänneet puuttuvat oppijan omasta kielestä tai eroavat sen äänneistä (Flege 1992: 158 ja mainitut lähteet).

rua]. Siis ehkä joku, tosi vanaha savolainej joka on ikäsä ’asunuk Kuopiossa niiv vois sannoo, *pääsöö*.

SN2 päätyi arvelemaan, että näytteessä sanottiinkin *pääsöö* eikä *peäsöö*.

Myös stereotypiat (jotka nekin ovat tietoa – tai oletettua tietoa – murteellisuuksista) saattavat ohjata murteen kuulemista. Tunnetun käsityksen mukaan *Lapin murteessa* käytetään paljon *h*-äännettä. Tällöin on yleensä oletettu, että maallikot ovat kiinnittäneet huomiota pohjalaismurteissa esiintyvään *h*:n metateesiin (*huohneet*), sisäheittotapauksiin (esimerkiksi *seiphät* eteläpohjalaismurteissa; ks. Rapola 1966: 259–260) ja säilymätapauksiin (*mennähän*). Vierasmurteisilla on todettu olevan hankaluuksia jäljitellä esimerkiksi *h*:n metateesia (esim. Vaattovaara 2009: 240); näin ollen ei ole pidetty yllättävänä sitä, että monet murteen jäljitelmät ovat poikenneet todellisesta kielenkäytöstä. Kun informanttini kuulivat Kainuu-katkelmasta ylimääräistä *h*:ta, stereotypia (ja odotus) *h*:n murteellisuudesta on voinut vaikuttaa tulkintoihin. Tunnistustestitulanteessa *h* saatetaan yhdistää muihinkin kuin alussa lueteltuihin yhteyksiin. (Kun *h*-äänteellä perusteltiin puhujan murretaustaa, Kainuu-näyte sijoitettiin kerran peräpohjalais- ja kerran eteläpohjalaismurteiden alueelle. Toisin sanoen runsasta *Lapin murre* -arviointia ei esiintynyt.) – Muoto *kaapunhjin* kuultiin usein asussa *kaapunnin* tai *kaupunnin*. Tähän on voinut vaikuttaa stereotypia muodon *kaapunti* perinteisestä savolaisuudesta. Kuopiolaisilla on jopa vanha köllinimikin *herrain kaapuntlaeset* (Mäkinen 2007: 26, 220). On mahdollista, että toisinaan kuullaan sitä, minkä oletetaan käyvän hyvin tekstiin. Toisaalta muodot *kaapunnin* ja *kaapunhjin* ovat muutenkin lähellä toisiaan, joten muotojen sekoittuminen ei senkään vuoksi ole sinänsä yllättävää. (Ks. myös Törnqvistin [2004: 56] haastateltavan havaintoa muodon *kaapunttiin* savolaisuudesta. Murrehavaintojen ohjautumisesta stereotypioiden mukaan ks. erityisesti Niedzielski 1999.)

Poikkeavasti jäljitellyistä esimerkeistä useat ovat Keski-Suomen ja Kainuun murteiden erityispiirteitä. Ojansuu (1908) ja Pirkko Leino (1968) ovat tarkastelleet murrematkimuksia 1900-luvun alussa ja 1960-luvulla, ja heidän aikanaan kansaa saattoi vielä kiitellä naapuripitäjien murteen taitavasta jäljittelystä (osin syynä olivat tiiviit yhteydet lähiseuduille). Mielenkiintoista on, että nykyaikana nimenomaan naapurialueen – jos ei nyt ihan naapuripitäjän – murretta kuullaan väärin. Vieläpä sellaista murretta kuullaan poikkeavalla tavalla, joka kuuluu saman päämurteen piiriin kuin haastateltavieni oman kotiseudun puhetapa. Saattaisi kuvitella, että maantieteellisesti ja lingvistisesti lähellä olevaa murretta olisi helppo havainnoida. Kuten aineistostani käy ilmi, näin ei kuitenkaan ole. Päinvastoin juuri oman kotiseudun murretta lähellä oleva puhetapa voi tuottaa erityisiä tulkitemiseroja.¹ – Huomattavan tarkasti informanttini jäljittelivät puolestaan niitä keskipohjalaiskatkelman piirteitä, jotka eivät ole käytössä heidän oman kotiseutunsa murteessa. Esimerkiksi tapausta *ohojeet* jäljitteli 29 haastateltavaa 40:stä ja muotoa *maitua* 20 vastaajaa, ja molemmat jäljiteltiin vain kerran poikkeavalla tavalla (*ohejeet*, *maituva*).

¹ Vieraan kielen oppijoilla on todettu olevan vaikeuksia tuottaa ja erottaa äännteitä, jotka muistuttavat paljon oman kielen äännteitä mutta eivät ole niiden kanssa täysin samanlaisia (Flege 1987: 62). Aineistossani havainnollistuu, kuinka sama ilmiö voi nousta esiin oman äidinkielen vierasta murretta jäljiteltäessä.

Etenkin pohjoissavolaisista murteista eroavat vokaaliston piirteet kuultiin samaan tapaan kuin kielentutkijat ne litteroivat.

Aikoinaan Pirkko Leino (1968: 207–208) arveli, että tulevaisuudessa ei enää matkita lähipitäjien murretta vaan että suurten asutuskeskusten kielet kehittyvät uusiksi matkinnan kohteiksi. Yhtenä merkittävänä tekijänä hän piti liikkuvuuden kasvamista, kun maatalous ei ollut enää selvä pääelinkeino. Kuten Leino arveli, naapurialueet eivät nykyisin ole ihmisille keskeisiä vaan huomiota ja julkisuutta saavat etenkin asutuskeskukset. Pohjoissavolainen saattaa osata luonnehtia Turun ja Oulun murretta, mutta ristijärveläisen kielenkäytöstä hän ei ehkä tiedä mitään. Ilmiö heijastunee osin myös kykyyn kuulla ja jäljitellä murteellisuuksia.

Poikkeavista jäljitelmistä voidaan vielä huomauttaa yhteisesti, että vokaaliston piirteet ovat runsaasti edustettuina. Konsonantistonkin piirteistä yksi toistunut tapaus vieläpä liittyy vokaalistoon, kun ylimääräinen *h* yhdistettiin useimmin muotoihin *henkkeeä* ja *väkkeä* (diftongi mahdollistaa geminaatan, josta puolestaan kuullaan *h:*ta). Vokaalistossa toistui taipumus assimiloida jäljitävien diftongeja. Konsonantiston puolella poikkeavat jäljitelmät koskivat lähes aina geminaatiotapauksia, etenkin erikoisgeminaatiota. Liukuva foneettinen ero voi helposti aiheuttaa poikkeavia jäljitelmiä: tämä koskee erikoisgeminaation lisäksi *oa* ja *ea* -diftongien sekä redusoitumisen poikkeavia jäljitelmiä. Poikkeavaan jäljitelmään päätyemisessä onkin merkittävää se, minkälaisesta erosta on kyse: piirteiden vähäinen aste-ero on keskeinen tekijä. Esimerkiksi variantit *peättäjä* ja *piättäjä* ovat lähellä toisiaan, ja maallikoilla ne voivat mennä sekaisin. – Rapola (1966: 349) huomauttaa, että ensi tavun *oa* ja *ua* sekä *ea* ja *ia* -varianttien erottamiseen vaikuttaa jo puhujan ja kuulijan subjektiivinen hahmotustapakin. Merkille pantavaa on sekin, että jopa samalla puhujalla voi olla kahta varianttia (Kettunen 1940b: 267). (Ks. *oa* ja *ua* sekä *ea* ja *ia* -varianttien vaihtelusta myös esim. Kettunen 1909: 58; Forsberg 1988: 15; Seija Makkonen 1997a: 28–29.)

Aiemmin maallikoiden poikkeavia tulkintoja murteellisuuksista on tullut ilmi, kun murretta on jäljitelty spontaanisti eli ilman välitöntä mallia (vertaa tunnustustestiin). Myös tällöin pääpainollisen tavun *aa:n* ja *ää:n* murteelliset variantit ovat olleet hankalia jäljitellä, kun ne eivät sellaisenaan kuulu omaan murteeseen. On puhuttu muun muassa *vientämisestä* ja *kientämisestä* (esim. Palander 2007: 38–39). Eräissä aineistoissa ilmaus *saattaapa* on taipunut asuksi *suottaapa* ja muodosta *raamatun* on saatu asu *riematun* (Pirkko Leino 1968: 95; Palander 2007: 38–39). Holopaisen (2003: 14–15) savonlinnalaisinformantit tuottivat sellaisia muotoja kuin *muohan* 'maahan' ja *vierä* 'väärä' (lisää jäljitelmiä esittelevät esimerkiksi Palander–Nupponen 2005: 40; Mira Kokkonen 2010: 53). Toisinaan vakiintuneissa murrematkimuksissa tietylle alueelle on yhdistetty variantti, jota siellä ei pitäisi esiintyä. Pirkko Leino (1968: 104–105) esittelee, kuinka jämsäläiset ovat olettaneet korpi-lahtelaisten sanovan *markkoo* (p.o. *markkoa*, ks. Kettunen 1940a: 179) ja kuinka jalasjärveläisten mukaan alajärveläiset sanoisivat *selevee leippee* (p.o. *selvää leipää*, ks. Kettunen mp.). *aa:n* ja *ää:n* varianttien ohella toinen virheellisissä jäljitelmissä usein toistuva esimerkki koskee ylimääräistä *h*-äännettä, josta oli jo edellä puhe (*jänkhä*). Erikoisgeminaation tulkinnastakin on erityinen havainto: Kun Palander (1987b: 211) pyysi informanttejaan ääntämään kotimurteellaan tiettyjä erikoisgeminaation mahdollistavia muotoja, niihin saatettiin sisällyttää jopa täysgeminaatta. Kun informanttien puolestaan piti kirjoittaa

juuri ääntämänsä muoto, geminaattaa ei merkittykään. Muut aineistossani esiin tulleet tapaukset eivät aiemmissa tutkimuksissa ole vastaavalla tavalla päässeet esiin.

Eräissä ulkomaisissa tutkimuksissa piirteiden kuuleminen poikkeavalla tavalla on yhdistetty äänne muutoksen syntyyn. Yksittäinen kuulija ei saata jäljitellä tarkasti, kuinka joku puhuja muodostaa tietyn äänteen. Omassa puheessaan hän tuottaa poikkeavan variantin. Jos muut puolestaan alkavat jäljitellä hänen puhettaan, äänne muutoksen on mahdollista syntyä. Ilmiö ei ole yleinen. (Ks. esim. Ohala 1981; 1989; 1993.) Mielenkiintoista olisi tarkastella, voisiko poikkeavalla kuulemisella olla yhteyttä suomalaisten murrevarianttien syntyyn.

4.5. KOONTIA

Seuraavassa kokoa aluksi lukujen 4.1–4.4 keskeiset tulokset: ne koskevat murteiden tunnistamista ja käsityksiä murrealueista sekä murrepiirteiden havainnointia. Luvuissa 4.2–4.3 olen tarkastellut, millä perusteella kuuntelutestin näytteet nimettiin *savoksi* ja toisaalta millä perusteella niitä ei pidetty *savona*. Kun olen esitellyt havaintoja piirteistä, olen käsitellyt tällöin kerrallaan yhtä kielen osa-alueetta tai kielen käyttöä koskevia havaintoja tai keskittynyt vain yhteen aihealueeseen (*savon* kriteerit, muuksi kuin *savoksi* hahmottuvat piirteet sekä harvoin tai ristiriitaisesti kommentoidut piirteet). Luvussa 4.5.2 käsittelen tuloksia kootusti ja esittelen huomioita siitä, kuinka testini näytteistä poimittiin ja kommentoitiin murteellisuuksia.

4.5.1. Murteentunnistustestin keskeiset tulokset

Pohjoissavolaiset informantit tunnistavat kotiseutunsa puhettavan hyvin, kun tarkastellaan, sijoitetaanko pohjoissavolaisnäyte kuuntelutestissä oikealle murrealueelle. Yli puolet haastateltavista mieltää itäiset savolaismurteet Pohjois-Karjalaan. Sen sijaan Kainuun, Keski-Suomen ja keskipohjalaisia murteita on hankala tunnistaa. Erityistä on, että vaikka oman kotiseudun puhetapa tunnistettiin hyvin itse Kuopio-näytteestä, muita murteita sekoitettiin silmiinpistävän usein pohjoissavolaisiksi.

Kuuntelutestissäni murteet tuli nimetä. Näkemys pohjoissavolaisista murteista *savona* oli vahva. Yli puolet informanteista nimesi *savoksi* myös Keski-Suomen murteet. Muista näytteistä ei muodostunut enemmistön mielipidettä siitä, mitä (puhdasta) murretta ne olisivat. Mielenkiintoista on verrata pitäjävälintoja ja murrenimityksiä. Esimerkiksi Tohmajärvi-katkelma tunnistettiin itäisiksi savolaismurteiksi hyvin pitäjävälintojen perusteella; puhtaaksi (*Pohjois-*)*Karjalan murteeksi* se nimettiin kuitenkin harvoin. Kun tunnistustestissä kerätään murteiden nimityksiä, voidaan selvittää, millaisia puhetapoja eri murteiden odotetaan olevan. Informanttini ajattelevat esimerkiksi (*Pohjois-*)*Karjalan murteen* usein muunlaiseksi puhetavaksi, kuin tohmajärveläisnäytteeni kuulostaa. Edelleen tunnistustestin avulla voi selvittää, vastaako informanttien maantieteellinen käsitys murteesta sitä, miten laajalta alueelta puhettavat määritellään tietyksi murteeksi. Informanttini esimerkiksi sijoittavat *savoksi* nimeämänsä näytteet lähes yksinomaan Pohjois-Savon alueelle, mutta käytännössä he hyväksyvät *savoksi* laajemmalta alueelta kuin vain Pohjois-Savosta tallennetut näytteet.

Pohjois-Savon maakunta on informanteilleni *savon* ydinaluetta. Sen laitamille sijoittuu alue, jolla *savon* ajatellaan sekoittuvan muihin murteisiin tai jolla puhutussa murteessa ajatellaan olevan vivahteita *savosta*. Maallikoidenkin mielessä voi olla eräänlainen savolaisten murteiden alue: on *savon* ydinalue (vertaa pohjoissavolaiset murteet) ja seudut, joilla savolaisuus on murteen osa (vertaa savolaismurteiden muut alamurteet). Pohjois-Savoa reunustavien alueiden kieltä ei kuitenkaan ajateltu ainoastaan murteiden sekoitteeksi, vaan seudulle saatettiin sijoittaa esimerkiksi (puhdas) *Pohjois-Karjalan murrekin*.

Kielenainesesimerkkien avulla viitattiin lukuisiin äänne- ja muoto-opillisiin murteellisuuksiin. Voimakkaimpien savolaisuuksien joukossa ovat *mua*, *piä* -diftongiutuminen ja *suoloo*, *leipee* -monoftongiutuminen. Nekään eivät välttämättä voita kaikkia muita piirteitä: jos niiden rinnalla kuuluu *karjalaista mie*-pronominia, ei murteen ajatella olevan puhtaasti *savoa*. Muita usein *savoksi* hahmottuneita piirteitä on esimerkiksi labiaalitudeninen (*tu[l]loo*). Eräistä piirteistä kävi ilmi, että ne kuulostavat *savolta* vain silloin, kun niiden rinnalta löytyy muitakin savolaisuuksia. Ilmiö korostui etenkin yleisgeminatation ja pohjoissavolaisten murteiden mukaisen svaavokaalin kohdalla.

Vääntämisellä, *venyttämisellä* ja *leveydellä* kuvailtiin sanallisesti äänne- ja muoto-opillisiä piirteitä mutta myös murteen puhumista ylipäänsä. Neljäs usein esiintyvä termi koski *kaksoiskonsonantteja* (tai esimerkiksi *tuplakonsonantteja*), jolloin viitattiin geminatioon. Muu termistö ei juuri toistunut vastauksissa. Näytteistä poimittiin lisäksi irrallisia äänne-esimerkkejä («*ee ää* -yhistelmä» ja niin edelleen). Jäljitelmät jäivät yksittäisiksi.

Murteiden prosodisia ominaisuuksia kuvailtiin lähes yksinomaan sanallisesti. Aineistostani ei erottunut piirteitä, jotka huomattava määrä vastaajia olisi yhdistänyt *savoon*. Monet termit ja luonnehdinnat tulivat harvoin esiin, ja niin niillä kuin verrattain usein toistuneillakin käsitteillä haastateltavat saattoivat tarkoittaa eri asioita. Savoa jäljitettiin esimerkiksi puheen *temposta* ja *rytmistä*. Leksikaalisista piirteistä savolaisuuksiksi hahmottuivat etenkin *homma* ja *livaska*; muut esimerkit mainitsi 1–3 vastaajaa. Erityistä oli, että *savoksi* poimittiin yleis(puhe)kielisiäkin ilmauksia. Harvinaiseksi jääneessä sanallisessa kuvailussa kiinnitettiin huomiota muun muassa uusien sanojen luomiseen. Osa haastateltavista luonnehti kiroilunkin ja eräät lausumapartikkelit ja suunnitteluilmaukset savolaisuuksiksi. Syntaktisista piirteistä kiinnitti huomiota erityisesti kysymyskonstruktio *liekkö*. Muut havainnot – esimerkiksi tietynlaisesta *sanajärjestyksestä* – olivat yksittäisiä. Pragmaattisissa piirteissä korostui kolme havaintoa: savolaisten oli huomattu puhuvan pitkästi (mitattuna asioiden kertomiseen käytetyllä ajalla), käyttävän *kiertoilmaisuja* sekä suosivan huumoria.

Osa kielenainesesimerkeistä ei hahmotettu *savoksi*. Näitä olivat erityisesti pohjalaismurteiden piirteet. Muuksi murteeksi ajateltiin myös esimerkiksi *mie*-pronomini ja muodot *henkkeä* ja *väkkeä*. Eräitä piirteitä jäljiteltiin huomattavan harvoin tai niitä kommentoitiin (aineistoa kokonaisuutena tarkastellen) ristiriitaisesti, kun *savoa* – tai muita murteita – jäljitettiin näytteistä. Joukossa on etenkin yleisiä nykypuhekielen piirteitä. Joidenkin tapausten vähäinen kommentointi oli yllättävää (muun muassa *ts*-yhitymän vahva-asteinen *ht*-variantti).

Toisinaan kielenainesesimerkkejä jäljiteltiin erilaisessa asussa, kuin kielentutkija ne litteroisi. Osassa näistä tapauksista on kyse siitä, että haastateltavat kuulevat murteellisuksia eri tavalla kuin fennitit. Esimerkiksi *väkkeä*-asuun kuultiin *h*-äännettä (*väkkeä*).

Muun muassa arvioijan oman kotiseudun puhetapa näytti vaikuttavan ilmiöön: vieras piirre voitiin kuulla pohjoissavolaisvarianttina.

4.5.2. Kokoavia huomioita murteellisuuksien havaitsemisesta

Luvuissa 4.2–4.3 olen tarkastellut, millä perusteella kuuntelutestin näytteet kuulostivat *savolta* tai joltain muulta murteelta, ja olen tällöin käsitellyt kerrallaan yhtä kielen osa-aluetta tai kielen käyttöä. Seuraavassa vertailen aluksi kielen eri osa-alueita koskevia havaintoja. Luvussa 2 olen esitellyt seikkoja, jotka aiempien tutkimusten perusteella vaikuttavat maallikoiden kykyyn havaita murteellisuuksia. Selvitän luvussa 4.5.2.2, millainen vaikutus esimerkiksi piirteiden leimautuneisuudella on informanttieni havainnointikykyyn. Lopuksi tarkastelen luvussa 4.5.2.3 ilmiöitä, jotka olivat omiaan nousemaan esiin, kun murteita kuunneltiin ja kun niitä tuli jäljitellä välittömästi.

4.5.2.1. Kielen eri osa-alueita koskevien havaintojen vertailua

Kun *savoa* (tai muita murteita) luonnehdittiin, etenkin äänne- ja muoto-opillisista piirteistä tuli runsaasti huomioita. Muilta kielen osa-alueilta esimerkkejä annettiin määrällisesti huomattavasti vähemmän. Osin näytteiden sisältö ei voi olla vaikuttamatta tähän määrälliseen eroon. Äänne- ja muoto-opillisia eroja yleiskieleen tarjoutui havainnoitavaksi huomattavasti enemmän kuin esimerkiksi tyypillisiä leksikaalisia murteellisuuksia.

Foneettisista, fonologisista ja morfologisista piirteistä useat toistuvat näytteissä monta kertaa; sen sijaan tietyt leksikaaliset ja syntaktiset piirteet ovat kuultavissa vain kerran. Piirteiden esiintymisten lukumäärällä ei kuitenkaan näyttänyt olevan ratkaisevaa merkitystä siinä, osoittautuiko piirre informanteille merkittäväksi murteellisuudeksi. Esimerkiksi savolaismurteista poikkeavaa, *h*-alkuisessa konsonanttiyhtymässä esiintyvää svaavokaalia jäljitteli 29 haastateltavaa 40:stä, vaikka näytteisiin sisältyi siitä vain yksi kielenainesesimerkki.

Kielen eri osa-alueiden jäljittelyistä löytyy eräs merkittävä ero: Huomattava määrä informantteja viittasi samoihin äänne- ja muoto-opillisiin ilmiöihin. Esimerkiksi yleisgemi-naatiota jäljitteli 36 haastateltavaa 40:stä. Sen sijaan leksikaalisista, prosodisista ja syntaktisista piirteistä yhteen yksittäiseen ilmiöön viittasi enimmillään yhdeksän vastaajaa. Näitäkin useimmin mainittuja tapauksia oli vain kaksi (*homma* ja *liekkö*-konstruktio). Muut esimerkit mainittiin huomattavan harvoin.¹ Myös kielen käytön jäljittely oli vähäistä.

Eri osa-alueiden jäljitelmiä on syytä vertailla kokonaisuuksina – unohtaen lukumäärät siitä, kuinka moneen piirteeseen miltäkin kielen osa-alueelta kiinnitettiin huomiota ja kuinka moni informanteista jäljitteli samaa ilmiötä. Äänne- ja muoto-opillisten piirteiden merkittävyys murteentunnistuksessa on selvää. *Savon* prosodisista tyypillisyyksistä ei syntynyt huomattavaa yksimielisyyttä, mutta myös puheen prosodia oli maallikoille merkittävä väylä murteen jäljittämiseen, koska sitä ylipäänsä kommentoitiin usein. Niin ikään leksikaalisia piirteitä jäljiteltiin useissa haastatteluissa. Sen sijaan ero varsinkin syntaktisiin piirteisiin on selvä, koska niiden kautta murretaustaa selvitettiin jo verrattain harvoin. Aineistoni perusteella etenkin (tietyt) äänne- ja muoto-opilliset, prosodiset ja

¹ Lisäksi *savon hitaudesta* ja *rytmistä* mainitsi kummastakin kahdeksan vastaajaa, mutta he eivät välttämättä määritelleet *hitautta* ja *rytmiä* samoin kriteerein.

leksikaaliset ominaisuudet ovat maallikoille merkittäviä johtolankoja murteen tunnistamiseen, kun lähtökohtana on näytteiden kuuntelu.

Äänne- ja muoto-opillisista murteellisuuksista informantit mainitsivat *savoksi* juuri niitä piirteitä, joita on pidetty keskeisinä savolaisuuksina niin dialektologien kuin maallikoidenkin murrekuvailuissa ja joihin maallikot ovat kiinnittäneet huomiota myös aiemmissa kansandialektologisissa aineistoissa. Selvin poikkeus aiemmasta *savon* luonnehdinnasta oli se, kuinka itämurteille ominainen sananloppuisen *i:n* kato nostettiin tässä aineistossa usein esiin. (Poikkeava tapaus oli lisäksi ilmauksen *kaapunnin/kaupunnin* verrattain runsas kommentointi. Sattumalla on kuitenkin suuri merkitys siinä, että kyseinen tapaus tuli tässä testissä ylipäänsä havainnoitavaksi.) Toinen yllättävä ilmiö oli se, kuinka eräiden keskeisinä savolaisuuksina tunnettujen piirteiden merkittävyys *savon* tunnistuksessa vaihteli aineistossani näytteittäin.

Osa äänne- ja muoto-opillisista piirteistä mieltyi muuksi murteeksi kuin *savoksi* ja osaa piirteistä jäljiteltiin harvoin tai niitä kommentoitiin (aineistoa kokonaisuutena tarkastellen) ristiriitaisesti. Tuloksissa ei ollut suuria yllätyksiä, kun niitä verrataan murteiden todellisiin piirteisiin ja piirteiden levikkiin (eli siihen, leimaavatko ne todellisuudessa puhujan tietylle murrealueelle). Jotain silmiinpistäväääkin aineistossani silti ilmeni, kun muun muassa *ts*-yhtymän vahva-asteisen *ht*-variantin ja eräiden alamurteiden erityispiirteiden (esimerkiksi *rupejää*) jäljittely jäi vähäiseksi – ilmiölle ei ole osoitettavissa selvää ja varmaa syytä.

Prosodisia ja syntaktisia piirteitä ei ole dialektologien murrekuvailuissa tarkasteltu yhtä laajalti kuin äänne- ja muoto-opillisia piirteitä on esitelty. Vertailu siihen, mainitsevatko maallikot samoja piirteitä, joita dialektologit ovat painottaneet murteellisuuksina, ei siten näiden piirteiden kohdalla ole yhtä luontevaa kuin edellä olevan kaltainen vertailu äänne- ja muoto-opillisista piirteistä. Toisaalta aineistoni vihjaa samalla, että esimerkiksi puhetapojen prosodiassa voisi olla enemmänkin keskeisiä murteita erottelevia piirteitä, kuin aiemmissa murrekuvailuissa on painotettu. Seuraavassa on lueteltu eräitä sellaisia *savon* ominaisuuksia, joita informanttini toivat esiin ja joiden toteutumista murteissa voisi tarkastella nykytutkimusta tarkemminkin:

- kirosanojen käytöstä on löydettävissä alueellisia murre-eroja
- murteellista on savolaisten tapa käyttää lausumapartikkeleita ja suunnitteluilmauksia juuri tiettyihin tarkoituksiin, esimerkiksi taukojen välttämiseen
- *savossa* esiintyy taajaan lausumapartikkelia *kato*, suunnitteluilmausta *niin*ku ja partikkelia *ihan* lähinnä merkityksessä 'peräti'
- *minä*- ja *mie*-variantit saatetaan upottaa puheessa toisistaan poikkeaviin lauserakenteisiin (tällöin voi syntyä kuva esimerkiksi rehvastelusta tai vähätelystä)
- kaupungissa *savoa* puhutaan *terävämmin*, eli puheen prosodia on jollain tapaa erilaista.

4.5.2.2. Piirteiden havaitsemiseen vaikuttavia tekijöitä

Aiemmissä tutkimuksissa on osoitettu, millaiset seikat voivat vaikuttaa piirteiden havaitsemiseen (ks. lukua 2). Esimerkiksi leimautuneet ja selvästi prestiisivarianteista eroavat murteellisuudet havaitaan helposti (Mielikäinen–Palander 2002: 98).¹ Ilmiö tulee esiin myös tunnistustestiaineistossani. Monilla usein jäljitellyillä äänne- ja muoto-opillisilla piirteillä, kuten *mua, piä* -diftongiutumisella, on murretaustastaan vahva leima. Luvun 4.3.2 harvoin tai (aineistoa kokonaisuutena tarkastellen) ristiriitaisesti kommentoituihin äänne- ja muoto-opillisiin piirteisiin puolestaan ei lukeudu sellaisia kielenaineiksia, joihin sisältyisi jokin tunnettu, leimautunut murteellisuus. Toisaalta piirteen leimautuneisuus ei ole mikään perusedellytys aineksen toistuvalla kommentoinnille. Esimerkiksi 14 informanttia 40:stä piti itämurteille ominaista sananloppuisen *i:n* katoa *savona*, vaikkei piirteellä olekaan erityistä savolaisuuden leimaa; kuitenkin aivan sataa prosenttia lähenteleisiin osuuksiin ei muiden kuin leimautuneiden piirteiden osalta päästy. Äänne- ja muoto-opillisten tyypillisyyksien kohdalla piirteiden leimautuneisuus näkyy siinä, että piirteisiin viittasi välillä hyvinkin suuri määrä haastateltavia. Myös aineistoni sanallisissa kuvailuissa havainnollistui, kuinka eräistä leimautuneista murteellisuuksista tuli runsaasti mainintoja (esimerkiksi *vääntäminen*) ja kuinka muita piirteitä kuvailtiin huomattavasti harvemmin (muun muassa savolaista *aksenttia*).

Leksikaalisista piirteistä näytteisiini ei sisälly ainuttakaan selvästi leimautunutta kielenainesimerkkiä. Enimmillään yhteen ja samaan leksikaaliseen piirteeseen viitattiinkin vain yhdeksässä haastattelussa. Jos näytteisiini sisältyisi vaikkapa sellainen silmiinpistävä savolaisuus kuin *jäpäkyöra* (ks. Tervonen–Virtanen 2009 s.v.), tällaisesta yksittäisestä leksikaalisesta piirteestä voisi olla paljon havaintoja. – Toisaalta savolaisten tavalla luoda uusia sanoja olisi mainetta, mutta Kuopio-katkelmasta sellaisia ilmauksia kuin *lanjkaversio* ja *livaska*, joita voisi arvella hetkessä tekaistuiksi, pohdittiin ilmiönä vain harvoin.

Prosodisista ja syntaktisista piirteistä kansan suussa ei ole olemassa selvästi stereotyyppisiä käsityksiä (vertaa *mua, piä* tai *jäpäkyöra*). Myöskään tässä testissä yksittäisiä prosodisia ja syntaktisia piirteitä ei jäljitellyt huomattava määrä informantteja.

Pragmaattisten piirteiden kohdalla murteellisten ominaisuuksien leimautuneisuudella ei ole vaikutusta piirteiden havainnoinnin yleisyyteen. Eräät *Savon murteen* pragmaattiset piirteet olisivat yleisesti tunnettuja; kuopiolaiskatkelmastani olisi erotettavissa ainakin savolaista sanallista leikittelyä ja huumoria sekä eräänlainen viimeisen sanan tavoittelu (ks. kommenttia karismasta). Näihin piirteisiin kiinnitettiin huomiota verrattain harvoin toisin kuin leimautuneisiin äänne- ja muoto-opillisiin piirteisiin.

Savolaisuuksia lueteltaessa foneettisten, fonologisten ja morfologisten piirteiden leimautuneisuus näkyi siten, että kielenaineisiin vähintään kerran haastattelun kuluessa

¹ Leimautumiseen liittyy affektiivinen asennoituminen: piirteisiin suhtaudutaan myönteisesti tai kielteisesti. Myös stereotyyppiat murteellisuuksista sisältävät leimautuneita piirteitä. (Mielikäinen–Palander 2002: 99–100 ja mainitut lähteet.) Huomattavaa on, että piirteen saama leima on kytköksissä arvioijaankin: tietty piirre voi olla toiselle negatiivinen, toiselle neutraali murteellisuus. En ota tekstissäni kantaa siihen, kenen näkökulmasta ja millä tavoin (kielteisesti vai myönteisesti) piirteet ovat leimautuneet. Jos piirteen voi todeta olevan yleisellä tasolla hyvin ihmisten tiedossa, nimitän sitä leimautuneeksi. Esimerkiksi pohjalaismurteiden *ohojeet* voi särähtää monelle suomalaiselle korvaan, mutta pohjalaisille itselleen se voi olla neutraali murteellisuus tai jopa ylpeyden aihe. Olennaista on, että piirre on yleisesti tunnettu – suhtauduttiinpa siihen miten vain.

viitanneiden informanttien määrät kohosivat korkeiksi. Toisaalta leimautuneisuus ei aina johtanut piirteiden merkittävyyteen itse murteiden tunnistamisessa. Esimerkiksi yleisgemmaation arviointi savolaisuudeksi vaihteli selvästi näytteittäin; piirteen savolaisleimasta huolimatta tärkeämmäksi kohosi se, mitä piirteitä yleisgemmaation rinnalla on kuultavissa. Myös *Karjalan murteen* jäljittämisestä voi havaita, kuinka stereotypiat ja leimautuneisuus eivät välttämättä ole ratkaisevia murteentunnistuksessa. Keskipohjalaiskatkelmani tulkittiin usein *karjalaksi*, vaikka siitä puuttuu vahvasti karjalaisuutena tunnettu *mie* ja vaikka siinä esiintyy muita yksikön ensimmäisen (ja toisen) persoonan pronominivariantteja – osin voidaan arvella, oliko näytteen puheenaihe eli matka Karjalaan vahvempi käsitysten muokkaaja. Jonkinlainen stereotypia olisi siitäkin, että *karjalaa* puhutaan *laulaen*. Tästä huolimatta *laulavuus* yhdistettiin ainoastaan kerran *karjalaksi* tulkittuun näytteeseen. Vaikka jokin stereotypia olisi vahvastikin olemassa, sen puuttuminen puhetavasta ei häiritse haastateltaviani lainkaan. Tunnettuja stereotypioita ei myöskään väkisin yhdistetä näytteisiin, jos sopivaa piirrettä ei kuulla niistä. Niin ikään Vaattovaara (2009: 142) on pohtinut, että stereotypioilla voi olla tunnistustehtävässä yllättävän vähäinen merkitys. – Huomattavaa aineistossani on kuitenkin stereotypioiden mahdollinen vaikutus, kun maallikot kuulevat murretta eri tavoin kuin lingvistit (esimerkiksi muodon *kaapunin* asussa *kaapunnin*).

Pohjalaiskatkelman kohdalla korostui, kuinka leimautunut piirre saatetaan erottaa näytteestä helposti mutta kuinka sen murretaustaa ei välttämättä tiedetä oletetusta leimautuneisuudesta huolimatta. Svaavokaali on leimautunut pohjalaisuudeksi *h*-alkuisissa konsonanttiyhtymissä. Tässäkin aineistossa muodon *ohojeet* kuuluminen muuhun kuin *Savon murteeseen* havaittiin, mutta toisaalta yli puolet esimerkkiä jäljitelleistä informanteista ei pitänyt sitä pohjalaisuutena.¹

Muodosta *ohojeet* voidaan nostaa esiin vielä toinenkin huomio. Voidaan pohtia, ovatko toisinaan vain tietyt sanat ja sananmuodot leimautuneita eivätkä itse piirteet lainkaan. Esimerkiksi *Pohojanmaa* ja *pohjalaiset* saattavat olla leimautuneita pohjalaisuuksia pelkkinä sanoina. Kuten aineistoni osoittaa, muodosta *ohojeet* ei välttämättä havaita, että siinä toistuu sama ilmiö, mikä (näillekin informanteille mitä todennäköisimmin) tutussa *Pohojanmaassa* tulee esiin. Maallikko saattaa tietää tietystä piirteestä vain yhden esimerkin, jota hän ei osaa yhdistää muihin äänneympäristöihin.

Suomen murteista on sanottu olevan helppo havaita äännevaihteluita, ellei kyseessä ole liukuva foneettinen ero (ks. esim. Mielikäinen–Palander 2002: 98–99). Eräät aineistot, joissa on tarkasteltu redusoitumisen tai erikoisgemmaation erottamista ja joissa piirteiden havaitseminen ei ole ollut yleistä, ovat melko vanhoja (esim. Pirkko Leino 1968: 202; Palander 1987b: 210; vertaa uudempaan tutkimukseen, jossa erikoisgemmaatio on maallikoiden ulottuvilla, ks. esim. Palander–Nupponen 2005: 28; Nupponen 2005: 164). Toisaalta Alpiankin (2005: 94) aineistossa diftongien reduktion havaitseminen oli vähäistä.² Tunnistustestiaineistossani esimerkiksi erikoisgemmaatio ja *i*-loppuisten diftongien reduktio havaittiin hyvin (jäljitelmiä vähintään 17:ssä haastattelussa). Toisaalta muun

¹ Muodon *ohojeet* arvioita on periaatteessa voinut ohjata näytteen puheenaihe eli matka Karjalaan.

² Alpien aineistossa on pitänyt pohtia pohjoiskarjalaista puhetapaa. Diftonginreduktion alhainen havaitsemisprosentti ei selity sillä, että piirre olisi harvinainen tarkasteltavassa murteessa. Kaikilla haastatelluilla informanteilla esiintyi piirrettä itselläänkin (Alpia 2005: 104).

muassa *ts*-yhtymän *ht*-varianttia kommentoitiin silmiinpistävän harvoin. Sillä, onko kyseessä liukuva foneettinen ero vai sitä selvempi äännevaihtelu, ei ole murteellisuuksien havaitsemisessa ratkaisevaa roolia ainakaan pohjoissavolaisinformanttieni keskuudessa. Osasyys siihen, että nykyaikana liukuviakin foneettisia eroja havaitaan nähtävästi paremmin kuin ennen, voi löytyä mediasta. Murteella kirjoittaminen on muotia, ja ihmiset näkevät yhä useammin esimerkiksi erikoisgeminatiion kirjallista mallia (Palander-Nupponen 2005: 28). Tunnistustestissä liukuva foneettinen ero sen sijaan kytkeytyy kyllä eräisiin muihin ilmiöihin: Erikoisgeminatiota ja reduktiota kuultiin usein paikoissa, joihin kielentutkija ei litteroisi niitä lainkaan. Pitkän *a:n* ja *ä:n* edustuksesta puolestaan kuultiin varianttia, jota näytteessä ei esiinny.

Henkilökohtaisten kokemusten on huomautettu vaikuttavan murrehavaintoihin. Aineistossani korostui se, kuinka Kainuun ja Keski-Suomen murteiden sekä keskipohjalaisten murteiden alueet olivat valtaosalle informanttejani henkilökohtaisesti tuntematonta seutua ja kuinka murrenäytteitä niistä oli hankalinta tunnistaa. Samalla niiden sisältämistä murrepiirteistä oli hankala sanoa, missä päin Suomea niitä voitaisiin kuulla. Eräitä piirteitä jopa kuultiin eri tavalla, kuin kielentutkijat litteroisivat ne. Edellä mainittujen murteiden seudut ovat jääneet haastateltavilleni tuntemattomiksi myös siten, etteivät ne juuri pääse esille mediassa.

Kuten luvussa 1.3 on esitelty, toisinaan suomalaiset naisinformantit ovat tiedostaneet murteellisuuksia miehiä paremmin. Koulutuksenkin yhteyttä havainnointikykyyn on pohdittu. Tavoitteenani ei ole ollut tarkastella, onko informantin sukupuolella tai hänen koulutustaustallaan vaikutusta murteiden havainnointiin. Jonkinlaisen pikakatsauksen aineistooni voi kuitenkin tehdä. Sen perusteella murrehavainnointikykyyn ja haastateltavan sukupuolen tai koulutustaustan välillä ei löydy yhteyttä. Lähes jokainen haastateltava osasi eritellä näytteistä monenlaisia havaintoja – poikkeuksellisen harvasanaisia informantteja oli neljänkymmenen haastateltavan joukossa vain kolme, ja heidänkään vastauksensa eivät jääneet täysin vaille perusteluja. Erityisen laajoja ja tarkkasilmäisiä vastauksia sain niin naisilta kuin miehiltäkin ja niin yliopisto- ja ammattikorkeakouluopiskelijoilta kuin eräältä ammattikoulutaustaiseltakin savolaiselta.

4.5.2.3. Murteiden kuuntelussa ja niiden välittömässä jäljittelyssä esiin nousevia ilmiöitä

Kuuntelutestissä informantti saa mallin murteesta, jota hän voi ryhtyä jäljittelemään välittömästi. Piirteitä ei tarvitse muistella ulkoa kuten esimerkiksi spontaanissa murteen kuvailussa. Aineistossani käy ilmi, että prosodisia, syntaktisia ja pragmaattisia piirteitä voi olla vaikea pukea jäljiteltäviksi kielenaineksiksi, vaikka olisi juuri kuullut näyteen murteesta. Haastateltavillani on lisäksi selvä taipumus ryhtyä jäljittelemään kielenaineksenä vain yhtä sanaa tai sananmuotoa tai sellaisia kiinteitä kahden sanan kokonaisuuksia kuten substantiivilausekkeita. Esimerkiksi erikoista sanajärjestystä tai kiertelyä ei yleensä ryhdytä tapailemaan jäljitelmin, jotka oletettavasti vaatisivat useita sanoja. Myöskään esimerkiksi puheen *rytmi* tai *aksentti* eivät houkuta monisanaisiin jäljitelmiin. – Toisaalta muun muassa sellaiset prosodiset, oletettavasti yhteenkin sanaan kiteytettävissä olevat piirteet kuin vaikkapa *painotus* jäivät nekin vaille runsasta jäljittelyä.

Murteen prosodian sekä syntaktisten ja pragmaattisten piirteiden tapailu sanaa tai sananmuotoa pitempinä jäljitelminä on haastatteluissa harvinaista. Osin ilmiössä peilautunee maallikoiden ja kielitieteilijöidenkin perinne tarkastella murteita. Tyypillistä on osoittaa murteiden eroja yksittäisistä sanoista: erojen tarkastelu sanojen ja sananmuotojen tasolla on hallinnut kauan dialektologista tutkimusta, ja se näkyy esimerkiksi koulukirjallisuuden tavassa opettaa murteellisuuksia maallikoille.

Kuuntelutestissä on mahdollista vertailla piirteistä, kuinka merkittäviä ne ovat maallikoille murteentunnistuksessa. Äänne- ja muoto-opillisille piirteille muodostui aineistosani tietylnlaista hierarkiaa. Eräät piirteet vaikuttavat hyvin voimakkaasti siihen, miltä murteelta näyte kuulostaa. Näitä ovat savolaismurteiden piirteistä ennen kaikkea *mua, piä* -diftongiutumisen, *suoloo, leipie* -monoftongiutumisen ja *mie*-variantti. Ne määriteltiin *savoksi* tai *karjalaksi* siitä huolimatta, että jokin saman näytteen muu piirre olisi puhunut savolaisuutta tai karjalaisuutta vastaan. Myös eräät pohjalaispiirteet olivat vahvoja murteellisuuksia: esimerkiksi jälkitavujen *eA*-yhtymän *iA*-varianttia, svaavokaalia *h*-alkuissa konsonanttityhtymässä ja jälkitavujen *oa*-yhtymän *ua*-edustusta pidettiin niin vahvasti muuna murteena kuin *savona*, että niiden rinnalla yleisgemaatio ja savolaismurteiden mukainen svaavokaali jäivät paitsioon, vaikka ne eräistä muista murteista hahmotettiin usein savolaisuudeksi. Mainituista vahvoista murteellisuuksista on kuitenkin huomattava, ettei niiden puuttuminen näytteestä välttämättä herätä epäilyksiä. Vaikka näytteessä esimerkiksi sanottaisiin useita kertoja *minä* ja *sinä* eikä *mie* ja *sie*, näyte voidaan silti määritellä *karjalaksi*.

Toiseksi hierarkiassa on piirteitä, jotka ovat eräällä tavoin väistyviä. Ne kyllä määritellään *savoksi*, jos muut saman näytteen piirteet eivät ole niitä vastaan. Jos niiden rinnalla kuitenkin on muuksi murteeksi hahmotettavia piirteitä, niitä ei enää mainita usein *savoksi*. Esimerkkeinä ovat jo mainitut yleisgemaatio ja savolaismurteiden mukainen svaavokaali. Tavallaan hierarkian pohjalla ovat piirteet, joiden perusteella murteita ei ryhdytä tunnistamaan. Näitä ovat ennen kaikkea yleiset nykypuhekielen piirteet. Myös alueellisia murteellisuuksia saatetaan kuitenkin jäljitellä harvoin, kun arviota puhujan murretaustasta täytyy perustella. – Kaikki aineistoni piirteet eivät ole jaoteltavissa edellä mainittuun kolmijakoon. Jos piirre esimerkiksi sisältyi vain yhteen katkelmaan, ei vertailua näytteittäin tietenkään voi tehdä. Muista kuin äänne- ja muoto-opillisista piirteistä ei aineistossani tule esille lainkaan hierarkiaa.

Vaattovaara ja Soininen-Stojanov (2006: 248) peräänkuuluttavat menetelmiä, joilla voitaisiin saada esiin sellaista kielitietoisuutta, jota maallikko ei kykene itse spontaanisti kielentämään. Tämän tehtävän toteuttamiseen kuuntelutesti sopii hyvin. Esimerkiksi edellä kuvailtu piirteiden välinen hierarkia on todennäköisesti informanteilleni itselleen tiedostamaton ilmiö, mutta kuuntelutestissä hierarkia kuitenkin nousee selvästi esiin: informanteilla on tiedostamaton käsitys siitä, etteivät yleisgemaatio ja svaavokaali ole ratkaisevia savolaisuuksia, mikäli niiden rinnalla esiintyy samassa näytteessä selvästi jonkin muun murteen piirteitä. Yleisgemaation osin tiedostamaton merkityksettömyys tuli ilmi silloinkin, kun saman kielenaineesimerkin kaksi eri murteellisuutta joutuivat kilpailuasemaan. Jossain yhteydessä merkittävältä savolaisuudelta vaikuttanut yleisgemaatio saattoi toisen piirteen rinnalla osoittautua vähemmän merkittäväksi.

5. Savon kriteerit ei-syntyperäisten pohjois- savolaisten mukaan

Seuraavassa esittelen, miten ei-syntyperäiset pohjoissavolaiset kuvailivat tyypillisen *Savon murteen* äänne- ja muoto-opillisia, prosodisia, leksikaalisia ja syntaktisia piirteitä sekä savolaisten tapaa ilmaista itseään. Haastattelin yhteensä 18:aa muuttajaa. Informanttien MM17 ja MN18 kanssa kuuntelimme samat murrenäytteet, jotka olivat syntyperäisten pohjoissavolaisten arvioitavina. Koska kyseisten haastateltavien luettelemat kielenainesimerkit pohjautuvat suoraan murrenäytteisiin eivätkä ole samanlaista spontaania murteellisuuksien luettelua kuin muilla, en käsittele heidän jäljittelemiään kielenaineita lainkaan luvuissa 5.1–5.4. Murrenäytteiden kuuntelun ohessa heidän kanssaan tuli sen sijaan puheeksi yleisellä tasolla savolaisten *tapa ilmaista itseään* ja se, miten *savon* puhumista voi kuvailla sanallisesti ilman konkreettisia esimerkkejä itse näytteistä. Näitä kommentteja esittelen muun aineiston yhteydessä luvuissa 5.1 ja 5.5.

Perinteisesti kansandialektologit ovat haastatelleet tiiviisti yhdellä asuinseudulla pysytelleitä maallikoita. Eräissä ulkomaisissa tutkimuksissa on kuitenkin raportoitu esimerkiksi siitä, kuinka useilla paikkakunnilla asuneet maallikot ovat taitavampia havainnoimaan murteita kuin yhdellä murrealueella pysytelleet informantit (esim. Clopper-Pisoni 2004a; 2006). Suomessa Nuolijärvi (1986b) on tarkastellut väitöskirjassaan Helsinkiin muuttaneiden pohjoissavolaisten kieltä – samasta haastatteluaineistostaan hän on esitellyt eräitä informanttien huomioita uuden kotiseutunsa kielestä (Nuolijärvi 1986a). Honkimäki (2007) puolestaan on teettänyt kyselyn Lapualta pääkaupunkiseudulle, Ouluun ja Jyväskylään siirtyneille opiskelijoille. Pro gradu -työn pääteemana ovat informanttien oman kotiseudun murteeseen liittyvät asenteet ja käsitykset. Työssä tulee esiin myös joitain informanttien havaintoja uuden asuinpitäjän murteesta, kun vastaajat pohtivat opiskelukaupungin puhekielen vaikutusta omaan kielenkäyttöön. Eräissä muissakin suomalaisissa pro gradu -töissä informantteina on ollut opiskelijoita, jotka ovat asuneet heille uudella opiskelupaikkakunnalla (ks. esim. Arve 2002; Mira Kokkonen 2010). Tällöin muuttajataustaa ei ole kuitenkaan nostettu keskeiseksi näkökulmaksi.

5.1. SAVON MURTEEN ÄÄNNE- JA MUOTO-OPILLISET PIIRTEET

Pohjois-Savoon tulleet muuttajat kuvailivat tyypillistä *Savon murretta* sekä konkreettisin kielenainesimerkein että sanallisesti. Tarkastelen aluksi, mitä äänne- ja muoto-opillisia

piirteitä muuttajat pitivät tyypillisenä *Savon murteena* sanaesimerkkiensä ja niitä pitempien jäljitelmiensä perusteella. Toiseksi esittelen, kuinka haastateltavat viittasivat sanallisesti foneettisiin, fonologisiin ja morfologisiin piirteisiin. Tyypillisestä *savosta* poimittiin lisäksi irrallisia äänneitä ja äännesekvenssejä. Kun *savoa* kuvailtiin sanallisesti, osalla esiteltävistä termeistä viitattiin myös murteen puhumiseen yleisellä tasolla.

5.1.1. Sanaesimerkeissä ja niitä pitemmissä jäljitelmissä esiintyvät savolaisuudet

Kysyin informanteiltani, kuinka he ovat huomanneet *Savon murteen* eroavan »kirjoitustusta kielestä» tai heidän omasta murteestaan – tai siis mitkä ovat *savon* tyypilliset piirteet. Haastateltavat luettelivat konkreettisia kielenainesesimerkkejä, joissa esiintyneitä äänne- ja muoto-opillisia piirteitä esittelen tässä luvussa. Lisäksi pyysin informanttejani matkimaan, miten savolainen voisi sanoa tietyissä tilanteissa: miten savolainen vaikkapa voisi pyytää ystäväänsä elokuviin.¹ Tällöinkin muuttajat jäljittelivät *savoa* konkreettisin esimerkein. Toisinaan haastateltavat puolestaan muistelivat, miten olivat kuulleet jonkun savolaisen puhuneen tietynlaisessa tilanteessa. Savolaismurteiden tyypillisistä piirteistä olen esittänyt taustatietoa luvussa 3.2, ja tuolloin olen keskittynyt tunnistustestini näytteissä esiintyneisiin piirteisiin. Tässä luvussa esittelen niiden piirteiden taustat, joita en ole aiemmin käsitellyt.

Aineisto sisältää sanoja, sananmuotoja ja niitä pitempiä jäljitelmiä. Olen koonnut taulukkoon 5.1 useimmat jäljitellyt piirteet, joista esittelen myös, kuinka niitä arvioitiin syntyperäisten savolaisten aineistossa. Koska vertailtavana on kaksi erisuuruista ryhmää, ilmoitan piirteisiin viitanneiden informanttien osuuden prosentteina. Muuttajien prosenttiosuus on laskettu kuudestatoista haastattelusta, ja osa luvuista on pyöristettyjä. Syntyperäisten savolaisten (N = 40) aineistosta olen merkinnyt prosenttiosuuden, kuinka monet informanteistani hahmottivat piirteen *savoksi* vähintään kerran haastattelun aikana. Itämurteiden erikoisgeminaatio on poikkeus, koska siitä annettiin arvioita melko tasaisesti savolaisuuden puolesta ja vastaan (merkintänä »*savoa* / ei *savoa*»). Niistä piirteistä, joihin muuttajista tarttui alle neljä haastateltavaa, olen merkinnyt taulukkoon vain tunnistustestissäkin kommentoidut piirteet. – On huomattavaa, että muuttajien ja syntyperäisten savolaisten kokonaismäärät poikkeavat selvästi toisistaan (N = 16 ja N = 40). Taulukon 5.1 prosentuaalinen vertailu näyttää kuitenkin yleistä suuntaa siitä, onko jokin piirre toiselle näistä ryhmistä merkittävämpi kuin toiselle ryhmälle.²

Muuttajien ja syntyperäisten savolaisten käsitykset tyypillisistä savolaisuuksista eivät eroa toisistaan radikaalilla tavalla. On myös huomattava, että yksistään jo aineistonkeruutapojen erilaisuus voisi aiheuttaa paljon enemmänkin eroa vastauksiin.

¹ Samantapaista tehtävää on käyttänyt Mira Kokkonen (2010) selvittäessään, kuinka pohjoissavolaiset ja pohjoiskarjalaiset imitoivat toisiaan. Haastateltavia on pyydetty esimerkiksi imitoimaan, kuinka pohjoissavolainen tai pohjoiskarjalainen voisi sanoa tilatessaan kahvin tai soittaessaan hätänumeroon, kun on pudonnut jäihin.

² Neljää taulukon 5.1 piirrettä ei esiinny tunnistustestini näytteissä. Pronomineja *myö* ja *työ* tavataan laajalti savolaismurteissa, kaakkoismurteissa sekä osassa hämäläismurteita. *p(i)*-päätte tunnetaan laajalti savolais- ja pohjalaismurteissa, kaakkoismurteissa sekä osassa hämäläismurteita. (Kettunen 1940a: 4, 29.) Variantit (*minn*)oun 'olen', *out* 'olet' ja *outta* 'olette' sekä muodon 'mitä' asu *mittee* ovat savolaisuuksia (Turunen 1959: 178; Rapola 1966: 129).

Taulukko 5.1. Tyypilliset savolaisuudet muuttajien (N = 16) ja syntyperäisten savolaisten (N = 40) mukaan.

	niiden muuttajien osuus, joiden mielestä piirre on <i>savoa</i> (N = 16)	niiden syntyperäisten savo- laisten osuus, joiden mieles- tä piirre on <i>savoa</i> (N = 40)
yleisgminaatio	81 %	82,5 %
<i>mua, piä</i>	75 %	80 %
<i>t:n</i> heikkoasteiset vastineet <i>Ø, j, v</i>	69 % (pelkkä [<i>ht:</i>] <i>hØ:</i> 31 %)	32,5 % (mukana ainoastaan tapaus [<i>ht:</i>] <i>hØ</i>)
<i>suoloo, leippee</i>	50 %	80 %
itäm. erikoisgminaatio	44 %	<i>savoa</i> / ei <i>savoa</i>
<i>myö, työ</i>	44 %	–
<i>i</i> -lopp. diftongien red.	37,5 %	32,5 %
labiaalistuminen (<i>tu[l]loo</i>)	31 %	70 %
<i>mittee</i> 'mitä'	31 %	–
svaavokaali (sav.murteet)	25 %	70 %
<i>au, äy > aa, ää</i>	25 %	37,5 %
<i>minä, sinä</i>	25 %	2,5 %
<i>pi</i> -päätte	25 %	–
(<i>minn</i>) <i>oun</i> 'olen', <i>out</i> 'olet' tai <i>outta</i> 'olette'	25 %	–
essiivipartisiippi	19 %	37,5 %
liudennus	19 %	22,5 %
<i>ts</i> -yhtymän vahva- asteinen <i>ht</i> -variantti	19 %	5 %
<i>männä</i>	12,5 %	42,5 %
<i>-kin</i> -liitteen <i>-Cii</i> -variantti (vain asu <i>-nii</i>)	12,5 %	12,5 %

Sekä spontaanissa muuttajien haastattelussa että pohjoissavolaisten kuuntelutestissä yleisgminaatio, *mua, piä* -diftongiutumisen ja *suoloo, leippee* -monoftongiutumisen arvioitiin huomattavan usein *savoksi*. Karkeasti kolmasosa kummankin ryhmän informanteista arvioi *savoksi* myös *i*-loppuisten diftongien redusoitumisen sekä *t:n* heikkoasteisen katoedustuksen *h:n* jäljessä. Labiaalistumisen (*tu[l]loo*), pohjoissavolaisten murteiden mukaisen svaavokaalin ja pitkiksi vokaaleiksi redusoituneiden *u* ja *y* -loppuisten diftongien kohdalla *savo*-arvioiden prosenttiosuuksissa on välillä huomattavakin ero, mutta molemmissa ryhmissä vähintään neljäsosa määritteli piirteet kuitenkin savolaisiksi.

Osa taulukon 5.1 piirteistä puuttuu kuuntelutestini näytteistä, joten syntyperäisiltä savolaisilta ei ole niiden murretaustasta arvioita (merkitty taulukossa viivalla). Joitakin huomattavia eroja voidaan kuitenkin havaita informanttiryhmiä väliltä: Muuttajien esimerkeissä itämurteiden erikoisgminaatio yhdistettiin huomattavan usein *savo*on, mutta syntyperäisten savolaisten aineistossa sen savolaisuudesta annettiin melko tasaisesti arvioita puolesta ja vastaan. Länsi- ja eteläsuomalaisten Savoan muuttajien voi olla verrattain helppo erottaa erikoisgminaatio uudessa asuin ympäristössään; syntyperäi-

sillä savolaisilla on erilainen lähtökohta sen havainnointiin. Toiseksi neljäsosa muuttajista piti *minä* ja *sinä* -variantteja *savona*, mutta kuuntelutestistä ne poimi savolaisuuksiksi vain yksi informantti. Osin tulosta voi selittää se, että tunnistustesti itsessään ei houkuttellut perustelemaan puhujan kotiseutua yleiskielen mukaisilla piirteillä. Muunmurteisten korvaan oman kotiseudun puheesta poikkeavat *minä* ja *sinä* -asut voivat puolestaan käydä verrattain herkästi (ks. myös persoonapronominien merkittävydestä maallikoille esim. Mielikäinen 2005a: 104).

Mennä-verbin *männä*-variantilla kuvattiin *Savon murretta* vain kahdessa muuttajien haastattelussa, kun syntyperäisistä pohjoissavolaisista 17 arvioi sen *savoksi* (12,5 % versus 42,5 %); samansuuntaista eroa syntyi essiivipartisiipin jäljittelyssä. Eroa voi selittää se, että *männä*-variantti ja essiivipartisiippi ovat selvästi harvinaistuneita nykymurteessa (ks. lukua 3.2.1) ja että sen vuoksi informanttini eivät ehkä ole päässeet niitä kuulemaankaan. Toisaalta myös *mua*, *piä* -diftongiutumisen on kyllä raportoitu nykyisin harvinaistuneen, mutta silti muuttajat viittasivat siihen huomattavan usein. Aineistostani voisi varovaisesti päätellä, että diftongiutumisen harvinaistuminen ei nykymurteessa ole yhtä voimakasta kuin *männä*-variantin ja essiivipartisiipin harvinaistuminen ovat. Toisaalta syynä voi olla sekin, että *mua*, *piä* -diftongiutuminen on helpompi havaita kuin mainitut muut piirteet. Osasyö voi löytyä myös diftongiutumisen maineesta perinteisenä savolaisuutena. Esi-merkiksi essiivipartisiippi ei tulle mieleen tyypillisen *savon* ensimmäisenä mainoksena.

Kun maallikot ovat aiemmissa tutkimuksissa luetelleet spontaanisti murteellisuuksia, yleensä sellaisia piirteitä, joihin huomattavan moni informantti on viitannut, on kertynyt vähän (ks. esim. Preston 1989: 36; Palander 2007: 37). Tässä aineistossa puolestaan oli 14 piirrettä, joihin vähintään neljäsosa vastaajista viittasi. Tulokseen vaikuttanee muun muassa se, että informantit jäljittelivät *savoa* myös annetuissa esimerkkitalanteissa sekä muistelivat, miten olivat kuulleet jonkun savolaisen sanoneen tietyssä yhteydessä (yleensä murteellisuuksia on lueteltu spontaanisti ilman eläytymistä tai muistelua). Tästäkin huolimatta jäljiteltäviä piirteitä voi sanoa olevan silmiinpistävän paljon. Clopper ja Pisoni (2004a: 43) toteavat, että muuttajataustaiset informantit tekevät tarkempia havaintoja murteista kuin paikallaan pysyneet maallikot. Muuttajataustalla on tässäkin aineistossa eittämättä vaikutusta siihen, millaisia havaintoja murteesta tehtiin.

Eräitä sellaisia piirteitä, joita kommentoi alle neljä muuttajainformanttia, ei tarkasteltu lainkaan syntyperäisten savolaisten haastatteluissa. Nämä piirteet puuttuvat taulukosta 5.1. Piirteet tai esimerkit, joihin muuttajat viittasivat, olivat seuraavanlaisia: *elä* 'älä' (3 huomiota), *kee*-loppuiset imperatiivimuodot (3), toisen tavun vokaalin pidentyminen CVCV-tyyppisissä sanoissa (2), *ts*-yhtymän heikkoasteinen *h*-variantti (2; yhdistetty ker-*ran Etelä-Savon murteeseen*), pitkän *ä:n öö*-variantti etuvokaalisen sanan jälkitavussa (*syö-tävöövö*; 1), partitiivin pääte *-ta* sivupainollisen tavun jäljessä (*mukavata*; 1), *-kin*-liitteen *-hin*-asu (1), pitkän *e:n* diftongiutuminen nimessä *Ieva* 'Eeva' (1), *he*-pronominin *hyö*-variantti (1) ja *muailma* 'maailma' (1). Muuttajien korvaan voivat käydä monenlaiset äänne- ja muoto-opilliset piirteet.¹

¹ Mainitut kielenainesesimerkit voivat todella esiintyä pohjoissavolaisissa (tai eteläsavolaisissa) murteissa (Kettunen 1940a: 29, 141; Rapola 1966: 138–139, 184, 357; Wiik 1975; Mielikäinen 1981: 130; Mäkelä 1993: 125, 254; Mielikäinen 1994: 63, 64; DMA). – Jäljitelmiin sisältyi vielä *-kin*-liitteen *-kii-*

Toisinaan tiettyjä *savon* piirteitä painotettiin lähinnä siksi, että haluttiin korostaa eroa oman kotiseudun murteeseen. Kahdesti kiinnitettiin huomiota jälkitavujen *ää*-yhtymän *ee*-edustukseen, koska haastateltavan omassa murteessa sitä vastaa *ii*-yhtymä. Kerran puolestaan *savossa* oli huomattu *oa*-yhtymän varianttina olevan *oo*-asu, kun omassa murteessa käytetään *ua*-varianttia. Myös yleiskielistä *-ssa*-päätettä verrattiin oman murteen *-sa*-varianttiin (*pellaamassa* pro *pellaamasa*). Tässä havainnollistuu hyvin se, kuinka murteellisuuksien huomiointi on sidoksissa informantin oman kotiseudun puhetapaan. Murteellista on se, mikä eroaa itselle tutuimmasta kielestä. Esimerkiksi pohjoiskarjalais- tai pääkaupunkiseudun nuorilla ei ole samanlaista tarvetta kiinnittää huomiota *korkee* ja *maitoo* -asuihin.¹

Muuttajien jäljittelemistä murteellisuuksista voi havaita, kuinka sellaisetkin piirteet, jotka esiintyvät (samanasuisina) vain yhdessä tai kahdessa ilmauksessa, voivat kehkeytyä maallikoille merkittäviksi. *Myö* ja *työ* -asuja jäljitteli seitsemän informanttia 16:sta ja viiden haastateltavan mielestä Savossa kuuli asua *mittee* 'mitä'. Huomionarvoista on mainittujen ilmausten verrattain taaja esiintyminen puheessa. Myös Mielikäinen esittelee kysymyssanan *mittee* merkittävyyttä maallikoille ja huomauttaa, että suurtaajuisesta kielenaineuksesta käytetty, yleisimmästä variantista poikkeava muoto huomataan herkästi. Lisäksi varianttien vähyys (*mitä* ~ *mittee*) korostaa kontrastia. (Mielikäinen 2005a: 104.)

Selvä valtaosa muuttajien jäljittelemistä piirteistä esiintyy todellisuudessaakin pohjois-savolaisissa murteissa. Lisäksi eräät piirteet ovat huomattavan laaja-alaisia murteissamme (esimerkiksi yleisgeminaatio), joten *savoa* ei ryhdytty kuvailemaan siten, että olisi pitäydytty ainoastaan uuden kotiseudun kieleen kuuluvissa piirteissä. Tähän ei toki ohjannut itse tehtävänantokaan, vaan laaja-alaisia murteellisuuksiakin oli luonteva luetella. Tapauksia, joissa kielenaineesimerkki ei ollut pohjoissavolaisten murteiden tyyppillisyyttä, oli aineistossani kaikkiaan vähän. Kolme informanttia arvioi, että *Savon murteessa* käytetään pronomineja *mie* ja *sie*. Jos he määrittävät *savonsa* Kuopion seutuun, havainto ei vastaa todellista, paikallisten puhumaa murretta.² Muut kuin pohjoissavolaisten murteiden puhujat ovat toisinaan yhdistäneet *mie* ja *sie* -variantit *savoon* esimerkiksi myös Palanderin ja Nupposen (2005: 40) sekä Kokon (2010: 71) aineistoissa. Savolaiseksi arvioitiin haastatteluissani lisäksi muun muassa *ts*-yhtymän vahva-asteinen *tt*-edustus (*mettään*, *kattoa* 'katsoa'; ks. myös ilomantsilaisnuorten oletusta länsimurteisen *tt*-variantin kuulumisesta kotimurteeseensa, Kontkanen 2009: 88). Toisinaan *savoksi* määriteltiin muotoja, joita ei tunneta missään murteessa: esimerkkeinä oli muun muassa *alakkee* 'alkaa', *hyö* 'hän', *koihtakaahan* 'koettakaahan', *kurkkuvooh* (merkitys jäi epäselväksi), *liikastua*

asua, joka kuitenkin tuotiin aina jonkin toisen piirteen ohessa esiin. *-kii*-asu on murteissamme yleinen.

¹ Palanderin (2007: 39) aineistossa esiintyy samantapainen ilmiö kuin muuttajahaastatteluissani: informantti löytää murteesta »diftongin vääristymiä», koska hänelle tutun *mää*-variantin sijaan sanotaan *mie*.

² En pyytänyt haastateltaviani määrittelemään *savon* maantieteellistä aluetta. Täten en voi olla varma, jatkuuko jonkun mielestä *savo* esimerkiksi Pohjois-Karjalan puolelle. Myös tämänkaltaiseen muuttajien haastatteluun olisi hyvä yhdistää murrealueiden piirätystehtävä, koska siitä voisi olla hyötyä aineiston analysoinnissa.

'liukastua', *liikki* 'liekki', *muikkukukkoloose* (merkitys jäi epäselväksi, mahdollinen viittaus *loi*-monikkoon) ja *pihtääpi* 'pitää'.

Kaikkiaan voi sanoa, että haastattelemani muuttajat ovat tehneet paljon havaintoja tyypillisen *savon* äänne- ja muoto-opillisista piirteistä. Jäljitellyt esimerkit myös ovat valtaosin todellisia, syntyperäisten savolaisten käyttämiä ilmauksia. Muuttajat ovat tiettyllä tapaa päässeet jo sisälle murteeseen ja kykenevät sitä jäljittelemään. Kuitenkaan aina jäljittely ja itselle vieraan murteen säännönmukaisuuksien ymmärtäminen ei ole helppoa. Näin esimerkiksi *liekistä* saatetaan saada *liikki*. MN10 kuvaili, kuinka aidon *Savon murteen* matkiminen voi olla vaikeaa: jos hän yrittää kiusoitella savolaista puolisoaan puhumalla tämän murteella, niin puheesta aina paljastuu, että »toinen ei ossaa sanoa sitä samalla tavalla». Haastateltavani mukaan se, että »teoriassa tietää miten se [vieraan murrepiirteen sisältävä sana] sanotaan», ei vielä riitäkään siihen, että puhetta osaisi jäljitellä aidonkuuloisesti. MN13 pohti *Savon murteen* säännönmukaisuuksia ja niiden hahmottamista:

Se on asia mitä mä en niinku savossa ees ymmärrä että, – – että ku on *kylymä* ni, – – sit se tulee vaan niinku *ällän* kanssa. *Nälkä* ja *kylmä*, *kolme*, *kolome*, ja sitte sen *ällän* jälkeen niinku sanotaa uudestaan se edellinen vokaali. – – Sen mä niinku tavallaa ajattelin ja niinku (et) okei et näin se menee mut sit se, että ku s- me sanottais *vään-tää*, ja sitte savossa sanotaanki *vientään* ni sitä mä en oon niinku, viel päässy, oikeen siihen että, miten ne vokaalit vaihetaan että, millon missäkit tulee tai, miten jotkut. – – ehkä toi on just se vaikein mitä joskus on niinku vaikee ymmärtää ees, että, että anteeks mitä, mitä oli niinku tapahtu ja.

Maallikon voi olla hankala hahmottaa, mikä muodostamisperiaate ohjaa yleisiäkin vieraan murteen äänneopillisia piirteitä.

Eräissä aiemmissakin tutkimuksissa muut kuin savolaismurteiden puhujat ovat kunnille tyypillistä *Savon murretta*, mutta he eivät ole itse asuneet Savossa. Esimerkiksi *mua*, *piä* -diftongiutumisen ja yleisgeminaatio ovat olleet muillekin vierasmurteisille maallikoille tuttuja *savon* tyypillisyyksiä (esim. Palander 2007: 37). Muuttajatausta näyttäisi vaikuttavan maallikon havaintoihin siten, että murteeseen kuulumattomia piirteitä ei pidetä enää mainittavassa määrin tyypillisyyksinä ja että haastateltavat viittaavat useampiin piirteisiin kuin aineistoissa, joissa informantit eivät ole itse asuneet kuvailemansa murteen alueella. Esimerkiksi pääkaupunkiseudun nuorten on todettu määrittelevän melko usein *mie* ja *sie* -pronominit tyypillisiksi savolaisuuksiksi (Palander mp.), ja sellaiset piirteet, joihin on viitannut huomattava määrä muuttajainformantteja, on saatettu muissa aineistoissa mainita vain harvoin (ks. esim. raahelaisten käsityksistä Kokko 2010: 72).

5.1.2. Savolaisuuksien ja murteen puhumisen sanallinen kuvailu sekä irralliset äänneet ja äännesekvenssit

Esittelen seuraavassa, kuinka muuttajat kuvailivat sanallisesti äänne- ja muoto-opillisia piirteitä. Eräillä kuvailuilla viitattiin myös murteen puhumiseen yleisellä tasolla. Sanallisen kuvailun lisäksi selvitan, millaisia irrallisia äänneitä ja äännesekvenssejä murteesta poimittiin. Toisinaan esimerkit irrallisista äänneistä ja äännesekvensseistä kytkeytyvät

sanalliseen kuvailuun; tästä syystä tarkastelen molempia aiheita samassa alaluvussa. Muuttaja-aineistossa esiintyi pitkälti samanlaista kuvailua kuin syntyperäistenkin savolaisten aineistossa. Sanallisten kuvailujen esiintymistä aiemmissa kansandialektologisissa aineistoissa olen tarkastellut luvussa 4.2.1.2.

Viäntäminen ja vääntäminen olivat haastatteluissa toistuvia termejä. Niillä ei viitattu aina selvästi äänne- ja muoto-opillisiin piirteisiin, vaan useimmin kuvailtiin *savon* puhumista ylipäänsä. Informantit puhuivat myös *viäntelystä*, *väännöksistä* ja *viännöksistä*, *kääntämisestä* ja *kiäntämisestä* sekä *kääntelemisestä*. Kolmessa haastattelussa mainittiin *vientäminen* (ja *kientäminen*). Yksi informanteista huomautti, että hänelle *vientäminen* oli vaikeaa, ja tämä tuli ilmi myös hänen murrejäljittelmistään, jotka eivät aina vastanneet minkään murteen variantteja (esimerkiksi *kurkkuvooh*). Termi *vientäminen* kuvaa hyvin sitä, kuinka vierasmurteisen voi olla vaikea jäljitellä ja hahmottaa pohjoissavolaista *ii*-ääntämystä. Palanderinkin (2007: 38–39) aineistossa muut kuin savolaiset ovat puhuneet »vientämisestä».

Vääntämisestä annettiin toisinaan konkreettisia kielenainesesimerkkejä. Niissä viitattiin muun muassa pitkän *a:n* *ua*-edustukseen ensi tavussa, pitkän *ä:n* *ee*-varianttiin jälkitavussa, *i*-loppuisen diftongin redusoitumiseen, yleisgminaatioon ja svaavokaaliin – esimerkkien kirjavuus kertoo samaa mitä tunnistustestiaineistokin, eli *vääntämisellä* voidaan viitata hyvin monenlaisiin äänneopillisiin ilmiöihin. Yksi informantti hämmästeli, kuinka savolaiset *väänsivöt* nimiäkin (*Uatu*). Aineistossani myös kuvailtiin, kuinka *viännettäessä* pannaan »iitä välliin» ja »loppuun *ee ee*», otetaan mukaan »ylimääräisiä juttuja» kuten »ylimääräinen *ii*-kirjain tai, vokaaleja sinnev väliin», *vaihdellaan kirjaimia*, sanotaan *ää:n* sijaan *ii*, *pyöritetään* »kirjaimia – – mitem päin, sattuu» ja otetaan mukaan *savolainen äänne*. Yhden haastateltavan mukaan *kirjainten vaihtelu* kuulosti kuitenkin »tavallaal loogiselta», toisen mielestä puolestaan vahvaa *vääntämistä* kuunnellessa tulee jo tunne kuin olisi ulkomailla. Jos *kääntämisestä* ja *vääntämisestä* yrittää kiusoitella savolaista, piirteiden oikeanlainen jäljittely ei erään informanttini mukaan vierasmurteiselta onnistu, vaikka »teoriassa» tietäisikin, miten *vääntäminen* tapahtuu.

Leveys yhdistettiin *savoon* noin kolmasosassa haastatteluja. Syntyperäisten savolaisten tavoin muuttajatkin viittasivat *leveydellä* osin murteen puhumiseen ylipäänsä. Ainoastaan yksi haastateltava näytti yhdistävän *leveyden* nimenomaan yleisgminaatioon – hänen mielestään Savossa »puhheet» on »levveetä».

Suuraavaksi esiteltävät kuvailut toistuivat korkeintaan neljässä haastattelussa. Eräissä niistä luonnehdittiin vain yleisesti, miltä *Savon murteen* puhuminen kuulostaa. Eräissä tapauksissa annettiin esimerkkejä äänneistä, joista vaikutelma tietynlaisesta puhetavasta syntyy.

Savon murretta kuvailtiin esimerkiksi **leppoiseksi**. Haastateltavan MN6 mukaan vaikutelma syntyy siitä, että murteessa on »paljon *ämmää*» ja »lempempiä kirjaimia konsonanteistaki». Hän oli kiinnittänyt huomiota siihen, että *lännessä* on paljon »*koota* ja *ässää* ja *ärrää*» kuten ilmauksessa *räknätä* ja että *savossa* kieli on *pyöreämpää* eikä niin *kulmikasta* kuin *lännessä*. *Pyöreädestä* ja *leppoisuudesta* esimerkkeinä olivat ilmaukset *männöö* ja *tulloo*, jälkimmäisestä myös *kaksoiskonsonantit*. Informantti on itse kotoisin hämäläismurteiden alueelta. Pajusen ja Palomäen (1984: 89) laskelmien mukaan *k* ja *r* ovat hämäläismurteisissa suhteellisesti yleisempiä kuin savolaismurteisissa. Sen sijaan *s* on yleisempi savolaismur-

teissa kuin hämäläismurteissa. Konsonantin *m* osuus on molemmissa murteissa yhtä suuri. – *Leppoiseksi* ja *pyöreäksi* maallikot ovat kuvailleet *savoa* aiemmissakin tutkimuksissa (ks. esim. Törnqvist 2004: 44).

Edellä mainittu MN6 oli huomannut omasta puheestaan, että se taittui *lempeän ja pehmeän savon* suuntaan juuri tietyissä tilanteissa. Samalla *lempeyttä* ja *pehmeyttä* tarkastellaan osin pragmaattisesta näkökulmastakin:

– – lapsille, tulee helpostij just puhuttua niinku vähäl lempeemmin. Ja sitteh huomaaan että jos minä sanon kovasti, niin sitte se tulee niinkut tiukasti – –. Et jos suuttuu tai ärsyyntyy niin sit se tulee niinku varmasti niinku länsisuomalaisittain, hyvij jyrkästi. Et sillo 'ei varmasti savolaisuutta löydys siitä kielestä tippaa-kaa. Et sillon ku on hyvällä tuulella niin tulee Savom murretta enemmän. Se on ihah huomattu [naurua], huomattu tosiseikka.

Lempeältä Savon murre kuulosti myös haastateltavan MN8 mielestä. Mielikuvaan vaikuttivat hänen mielestään paitsi *oientäminen* myös eräät puheen prosodiaan liittyvät piirteet.

Informantin MN6 mainitsemaan *pehmeen* viittasi kolme muutakin haastateltua. Niin ikään pääkaupunkiseudun nuoret ovat viitanneet »pehmeen» kuvaillessaan *Savon murretta* (Palander 2007: 39). Kaarlo Nieminen (1939) esittelee kaunokirjallisuusaineistostaan, kuinka länsisuomalaisksteissä ilmenee »järeys» ja itäsuomalaisksteissä »pehmeys». Esimerkkeinä hän mainitsee muun muassa läntisten murteiden sananalkuiset konsonanttiyhtymät (vertaa vaikkapa *kraatari* ja *ristillinen* 'kristillinen') ja itämurteiden suosiman kadon *t:n* heikkoasteisena varianttina (vertaa *tierätkös* ja *veessä* 'vedessä').

Eräissä vastauksissa *Savon murteeseen* yhdistettiin *rentous*. Informantin MM15 mukaan mielikuva syntyy siitä, että murre »tuntuu niim – – puhekkeliseltä» ja että se ei ole »virallista». MM15 viitanee alueellisten, etenkin äänne- ja muoto-opillisten murteellisuuksien yleisyyteen puheessa. Haastateltavan MN10 vastauksessa *rentoudella* kuvataan jo *Savon murteen* puhumista yleisellä tasolla:

No se [*savo*] on semmosta niinkur rentoa jutustelua että *voi tokkiisa* että vähän niinku tuolla toril laijalla vähär rennostij jutustellaa 'että otetaampa tästä – – riisi-piirakkaa.

Syntyperäisten pohjoissavolaisten aineistossa *rentous* ei noussut esiin. Pääkaupunkiseudun nuoret ovat luonnehtineet savolaista puhetaapa esimerkiksi »huolettomaksi» (Palander 2007: 39).

Edellä mainituissa tapauksissa esimerkiksi *leppoisuus* ja *rentous* on jollain tavoin yhdistetty murteen äänne- ja muoto-opillisiin piirteisiin. *Savoa* kuvailtiin edelleen muun muassa *lämmihinhenkiseksi*, *hersyvääksi*, *lupsakaksi*, *monipuoliseksi* ja *letkeäksi*. Jäädessä vaille täsmäntäviä esimerkkejä tällaiset kuvailut viittaavat jo hyvin yleisellä tasolla mielikuvaan, joka murteen puhumisesta syntyy.

Edellä olen tarkastellut, kuinka informantit kuvailivat sekä yksittäisiä piirteitä että murteen puhumista ylipäänsä. Esittelen seuraavaksi kuvailuja, joilla ei enää luonnehdita yleisesti murteen puhumista.

Kaksoiskonsonantti oli informanteilleni tuttu termi, ja sillä viitattiin sekä yleisgeminatioon että itämurteiden erikoisgeminatioon. Lisäksi puhuttiin *tuplakonsonanteista*, *konsonantin kahdentumisesta* ja *tuplaantumisesta* sekä *konsonanttien venyttämisestä välissä*. MN9 oli havainnut, että Oulun ja Savon seudun *tuplakonsonantit* erosivat toisistaan: kun Oulussa sanotaan *kaksi konsonanttia*, niin Savossa onkin vain »yks ja puol konsonanttia». Ero tuli esille esimerkiksi ilmauksessa *puhhuu*, joka kuulosti oululaisten suussa erilaiselta kuin savolaisten suussa. Informantista MM16 *kaksoiskonsonantin* käyttö sai jotkin ilmaukset kuulostamaan *epäluonnollisilta*. Esimerkkien perusteella nimenomaan itämurteiden erikoisgeminatio oudoksutti haastateltavaa. Sen sijaan jäljittelemistään yleisgeminatiotapauksista informantti huomautti, että ne ovat »vähän enemmän sellasia luonnollisia». Jopa ärsyttävä oli ollut tapaus, kun joku oli kertonut haastateltavalleni käyneensä *kamppaajalla*. Kyseisessä ilmauksessa ärsytti paitsi konsonanttien »laittaminen ihan joka kohtaan» myös ilmauksen monimerkityksisyys.

Muissa, yksittäisiksi jääneissä luonnehdinnoissa ja termeissä toistui etenkin ajatus, että *Savon murteessa* on **jotain lisättyä tai yleiskielestä muutettua ainesta**. MN12 oli huomannut seuraavaa: »Kö meillä päin [Keski-Pohjanmaalla] sanotaan asiat sillä lailla aika, tai sanoja vielä lyhennetään niin täällä niitä [sic] jotenki sillai pidennetään.» Aineistossa puhuttiin esimerkiksi *kirjainten kääntymisestä nurin kurin*, *vokaalien vaihtumisesta*, *vokaalivaihdoksista*, *vokaalien lisäämisestä*, *lisävokaaleista* ja *tuplatavuista*. Kielenaineksin näitä ei havainnollistettu. Termillä *tavuntoisto* haluttiin viitata svaavokaaleihin. *Kirjainten*, *vokaalien* tai *sanojen venymisestä* tai *venyttämisestä* puhuttiin haastatteluissa sekä ilman esimerkkejä että niillä tarkennettuna. Jäljitelmien perusteella *venyttämiseksi* ajatellaan ainakin toisen tavun vokaalin pidentyminen CVCV-tyyppisissä ilmauksissa.¹ Ilmiötä kuvailtiin myös *lopputavujen pidentämiseksi*. *Sanojen pitkittämistä* eli *liu'uttamista* jäljiteltiin esimerkillä *myöö kuu 'öltii*, jolloin muuttaja viitanee murteesta syntyvään kokonaisvaihteluun – osin huomio on tosin voinut olla erikoisgeminatiossakin. Informantille MM11 mielikuva *venyvästä* murteesta syntyi ilmeisesti osin geminointi-ilmioistä. Toisessa yhteydessä hän totesi murteessa olevan *venytettyjä juttuja*, minkä vuoksi puheeseen tulee *tyhjäkäyntiä* – tällöin hän näytti yhdistävän ilmiön pragmaattisiin tyyppisyyksiinkin, kuten *pohdiskeluun lauseen sisällä*.

Aineistossani jäljiteltiin myös **irralaisia ääniteitä ja äännesekvenssejä**. Joitain esimerkkejä on tullut jo edellä esiin sanallisen kuvailun yhteydessä (*viännettäessä* pannaan »iitä väliin» ja niin edelleen). Seuraavassa on lueteltu lisää kuvailuja: Ilmaus *potkikee* on »*kee*-loppunen», muodossa *ollakkii* savolaiselta kuulosti »*kaks ii:tä*», *huastaessa* »*tuleekii uu* sinne», murteessa on »*ou*-juttuja» (esimerkiksi *ouvat*), essiivipartisiipeissa on »*na*-päätetä» ja *pehmeäntuntuksia loppupäätteitä*, savolaisissa svaavokaalitapauksissa oli huomattu »*ällä*n jälkeen» tulevan »*uudesta*n se edellinen vokaali», liudennuksessa erikoista oli *i:n* korvaaminen lopussa *jiillä* eli toisin sanoen »*jii*-homma» ja *pi*-päätteissä tiedettiin tulevan »*loppuun pee ii*», josta vielä huomautettiin, ettei se tuo ilmaukseen kuitenkaan mitään *lisätietoa*.

Eräs informantti oli havainnut, että *savossa* »*ää*:tä ja *öö*:tä om paljo 'enemmän ku, normaalisti», jolloin yhtenä esimerkkinä oli ilmaus *männöö*. Haastateltavan MN9 mukaan

¹ Havaintoja CVCV-tyyppisistä ilmauksista tarkastelen vielä prosodisten piirteiden yhteydessä.

savossa oli »*hoo*-puhetta aika paljon», kuten muodossa *veihen*. Toisinaan kuvailtiin, mitkä äänteet tai äännesekvenssit *savossa* toistuvat; niiden esiintymistä ei kuitenkaan tarkennettu. Tyypillisessä *savossa* oli esimerkiksi »paljon *ämmää*». *Sanojen kieputteluksi* kuvailtiin sitä, että »*aa:n* tilalla on *uu*» ja »*ää:n* tilalla *ii*» – tällöin viitattiin jo mitä todennäköisimmin pitkän *a:n* ja *ä:n* diftongiutumiseen. Eräässä haastattelussa koko puhetapakin nimettiin *ua-murteeksi*. Pajunen ja Palomäki (1984: 87, 89) ovat tarkastelleet vokaalien ja konsonanttien suhteellista yleisyyttä murteissa. Heidän mukaansa savolaismurteissa esiintyy *ä* ja *ö*-äänteitä suhteellisesti enemmän kuin muissa murteissa. Selvin ero on lounais- ja hämäläismurteisiin verrattuna. *m:n* suhteellinen yleisyys on savolaismurteissa korkeampi vain verrattuna pohjalaismurteisiin. *m:n* yleisyyteen viitannut informanttini on itse kotoisin hämäläismurteiden alueelta, jolta *m*-äännettä on merkitty yhtä paljon kuin savolaismurteista. Pajunen ja Palomäen mukaan *h:n* suhteellinen yleisyys ei ole korkein savolaismurteissa. Korkeammat luvut saadaan pohjalais- ja kaakkoismurteistakin. Edellä mainittu MN9 on itse kotoisin pohjalaismurteiden alueelta.

Kun muuttajat kuvailevat *savoa* sanallisesti, **positiiviset luonnehdinnat** ovat selvästi yleisimpiä – *savo* kuulostaa useimmin hyvältä. Todennäköisesti tämä vastaa haastateltavien todellista mielikuvaa ainakin osittain. Henkilökohtaisissa haastateluisissa toki on kuitenkin aina vaarana, että informantit haluavat välttää kielteisiä luonnehdintoja siksi, että ne saattaisivat kuulostaa haastattelutilanteessa epäkohteliailta. Kun kansandialektologia aineistoja kuitenkin tarkastellaan, voidaan havaita, etteivät informantit ole välttäneet negatiivisia arvioita (ks. maallikoiden luonnehdinnoista esim. Coupland ym. 1999: 341; Palander 2007: 40). Pelkästä haastattelijan mielistelystä ei liene kyse, vaikka *savoa* kehuttiinkin aineistossani.

Kun syntyperäiset pohjoissavolaiset kuvasivat *savoa* sanallisesti (ks. lukua 4.2.1.2), luonnehdinnat olivat usein samankaltaisia kuin muuttaja-aineistossa. Puhuttiin esimerkiksi *vääntämisestä*, *levydestä* ja *kaksoiskonsonanteista*. Yhtenä erona oli se, että muuttajat kuvailivat *savossa* olevan tiettyjä äänteitä enemmän kuin muualla. Toisaalta tunnistustestiaineisto ei ehkä houkuttellutkaan tämänkaltaisten luonnehdintojen antamiseen. Muuttaja-aineistossa tuli esiin myös eräitä kuvailuja, joita syntyperäiset savolaiset eivät käyttäneet (esimerkiksi *tavuntoisto*, *sanojen kieputtelu*). Aineiston keruutapa voi edelleen selittää eroja.

5.2. PROSODISET PIIRTEET SAVONA

Savon murteen prosodiset piirteet olivat haastateltavilleni merkittäviä kuvailtaessa tyypillistä puhetapaa. Lähes kaikki informantit luonnehtivat *savoa* jonkin prosodisen ominaisuuden avulla. MM11 jopa totesi, kuinka *yksittäiset sanat* eivät ole tärkeitä *savon* tunnistamisessa vaan merkittäviä ovat *nuotti* ja *rytmi*.

Eräiden syntyperäisten savolaisten lailla muuttajat olivat kiinnittäneet huomiota siihen, että *savoa* puhutaan **hitaasti** – piirteeseen viittasi noin puolet haastateltavista. Pelkän hitauden lisäksi puhuttiin *hidasrytmisyydestä* ja *hitaasta rytmistä*, *hitaammasta puherytmistä* ja *hitaammasta temposta*. Hitauden ja hitaamman tempon ohella mainittiin *verkkainen rytmi* ja *puhetyyli* sekä *leppoisa rytmi*. Vain yksi informantti ryhtyi kuvailemaan, miten puheeseen

saadaan *hitautta*: sanojen pitkittäminen ja *liu'uttaminen* nähtiin *hitauden* syyksi. Esimerkkinä oli ilmaus *myöö kuu 'öliiii*. Kun maallikon korvissa puhe on *hidasta*, äänneopillisena piirteenä ainakin erikoisgeminaatio saattaa vaikuttaa käsitykseen. Informantin MN9 mielestä *hitaus* tuo puheeseen *soljuvuutta* (»soljuvuudesta» mainitsevat myös Miettisen [1997: 53] ja Törnqvistin [2004: 44] informantit). Aina *savo* ei ole kuulostanut vierasmurteisten korvaan hitaalta: pääkaupunkiseutulaiset, jotka eivät itse ole asuneet Savossa, ovat päinvas-toin luonnehtineet murretta »nopeaksi» (Palander 2007: 39).

Yhdeksässä haastattelussa todettiin, että *savon* tunnistaa *painotuksista*, *painoista*, *painottumisesta* tai *äänenpainosta*. Ilmiötä yritettiin myös tarkentaa. Informantin MN2 mielestä »san-an alkua» painotetaan »hassusti» niin, että samalla sanat »tietyllä tavalla erotellaan» painottamisen avulla. On mahdollista, että tällöin huomiota on kiinnittänyt niin sanottujen lujien alukkeiden tai laryngaaliklusiilin esiintyminen (ks. lujista alukkeista esim. Itkonen 1972: 125–130). Nuolijärven (1986b: 46) mukaan ainakin geminaattana esiintyessään laryngaaliklusiili on herättänyt savolaismurteisten puheessa eteläsuomalaisten huomiota.

Kaksi haastateltavaa näytti viittaavan *painotuksella* (ainakin osittain) toisen tavun vokaalin pidentymiseen CVCV-tyyppisissä sanoissa. MN7 pyrki esimerkillään *minä* jäljittelemään selityksensä perusteella *ä:n* pidentymistä – tällöin tuli kuitenkin hyvin esiin, kuinka vieraan murteen tapailu on hankalaa ja kuinka tavoitellusta piirteestä ei voi siten saada täyttä varmuutta. MN14 puolestaan jäljitteli *painotusta* esimerkillä *en minää viiitti*; tällöin pidentyi siis muutakin kuin toisen tavun vokaali. Samalla MN14 puhui *venyttämisestä* ja *verkkaisuudesta*. – Tunnettu matkimus *Jyväääskylä* havainnollistaa, kuinka toisen tavun vokaalin kesto on käynyt maallikoiden korvaan (esim. Mielikäinen 2006: 212). Ylitalo (2004: 419–420) arvelee, että toisen tavun vokaalin puolipituutta on vaikea havaita omasta puheesta.

MN9 ei antanut *painottamisesta* konkreettisia esimerkkejä, mutta hänenkin mukaansa ilmiössä sanojen *kesto pitenee*. Hän myös kuvaili, kuinka savolaiset *painottavat sanoja vahvemmin* tai toisin sanoen *ääntävät vahvemmin* (huomaa jälleen mahdollinen viittaus lujiin alukkeisiin). Lisäksi hän korosti, että kyse ei ole *hidastamisesta* vaan siitä, että *pistetään enemmän painoa*. Informantin MN5 mielestä *painottamisen* ansiosta puheessa on *letkeyttä*. Savolainen puhetapa on kuulostanut »letkeältä» esimerkiksi pääkaupunkiseudunkin nuorten sekä raahelaisten nuorten ja aikuisten mielestä (Palander 2007: 39; Kokko 2010: 72).

Hitaus ja *painotus* olivat aineistoni suosituimpia kuvailun kohteita; **muut kuvailut** esiintyivät korkeintaan neljässä haastattelussa. Jälleen CVCV-tyyppiset sanat olivat kiinnittäneet huomiota. Erään informantin mielestä puhe on *täräyttävää* silloin, kun sanotaan *minää* – toisen tavun vokaalin piteneminen CVCV-tyyppisissä sanoissa on mahdollisesti käynyt haastateltavani korvaan. Näin oli ilmeisesti informantin MN7 tapauksessakin, koska hän oli havainnut *intonaation* olevan *toisella tavulla* esimerkiksi ilmauksessa *minä*. Lisäksi MN7 yhdisti *intonaatioon* erikoisgeminaation.

Edelleen *savon* voi informanttien mukaan tunnistaa esimerkiksi tietynlaisesta *rytmistä* tai *puherytmistä* (ilman täsmennystä hitaudesta), *nuotista*, *soinnusta* tai *sävelestä*. *Savo* on *soljuvaa*, *soinnukasta*, *notkeaa* ja *Karjalan murteeseen* verrattuna *töksähtävämpää*. *Pyöreystä* tulee mielikuva, että »jotenk – – koko suussa pyörii». Murteen *tempoa* ja *sävystä* kuvailtiin

letkeäksi. Erään haastateltavan mielestä *Savon murre* kuulosti *lempeältä*, ja mielikuvaan vaikutti esimerkiksi *sävelkulku* ja se, että puhe ei ole »semmosta töksäyttämistä» kuten Pohjanmaalla, jossa puhe on »jäykänolosta».

Eräistä ilmiöistä annettiin kielenainesesimerkkejä: Kun savolainen sanoo vaikkapa *mittee*, puhe kuulostaa *paksulta* (myös Leipälän [2000: 57–58] informantti on maininnut »paksuudesta»). Savolainen *sointu* on kuultavissa nimessä *Uatu* ja puheessa on tietynlainen *sointi*, kun savolainen sanoo esimerkiksi *tuollahan on niijku haaskannäkönen* [nainen].

Haastateltavan MN13 mukaan savolaisilla »ääni nousee eri tavalla» puhuessa kuin espoolaisilla, joiden puhe on *tasaista* ja *monotonista*. Informantti arveli, että savolaiset saattavat aloittaa *lauseet* espoolaisia *korkeammalta*. MM11 pohti, että savolaisten alkaessa puhua mukana saattoi olla jotain *huudahdusmaista*. Puhe »lähtee voimallisesti» ja sen jälkeen »vähän niinku laskeeki». Informantin MN13 tapaan myös MM11 on kotoisin Etelä-Suomesta. Länsisuomalainen MM16 kuvaili havaintoiaan savolaisesta puheen *pehmeystä* puolestaan seuraavanlaisesti:

Et se [»äänin, -paino»] ei nouse yhtää et vähän sillai ne sanoo pehmeestis sen asian [mielipiteen] et taas sitte, (esmerkis) mää jonkut tutun ihmisen kanssa, kanssa nii mää korotan niinku ääntä iha heti.

Puheeseen saattaa jäädä murteen prosodisia piirteitä, vaikka se muuten olisikin yleiskielistä (esim. Mielikäinen 2005a: 111). MN10 näytti kiinnittäneen huomiota tähän ilmiöön:

No esimerkiksi Seppo Kääriäinen on semmonen että tota jos se puhuu kirjakieltä niin kyllä siitä puherrytmistä erottaa että se on, Iisalimesta. Se on semmonev verkkasempi rytmi. Tosi om Pohjamaan murrekki ov verkkasempi rytmi ku esimerkiksi helsinkiläisem murteessa mut se on erilainen rytmi taas ku Savom murteessa, em mää osaa sitä kuvailla.

Informanttieni *savo*-jäljitelmiin liittyy vielä eräs mielenkiintoinen, prosodiaan kytkeytyvä yksityiskohta. Eräiden haastateltavien ryhtyessä jäljittelemään *savo*a he käyttäytyivät hieman samaan tapaan kuin Sarvas (1980: V) ohjaa ääntämään savolaismurteita: suun asentoa muutetaan esimerkiksi pitämällä leukaa »alempana» ja ääntäminen käy muutenkin »veltommin» kuin yleiskieltä puhuttaessa. Esko Nieminen (2004: 17) on kuvaillut *savo*a jäljitteleviä vierasmurteisia seuraavanlaisesti:

Kerronta alkaa useimmiten niin, että leuka työntyy ulos luonnottoman jäykistyneeseen asentoon ja suusta alkaa tulla käsittämätöntä, venkoilevaa mongerrusta – –. Itse jutussa tulevat sitten sanojen liudennukset ja päätteet suusta sekavassa mylläkässä; esittäjä laskee mestariutensa sen luulon varaan, että juttu kantaa, kunhan sanamuodot vain ovat riittävän kaukana oikeaoppisesta kirjakiielestä.

Eräänlainen tulkinta *savon* jäljittelystä on myös (itsekin savolaisella) Juice Leskisellä, jonka sanoituksessa *Iisalmen diskossa* minäkertojan mielenkiinnon kohteena olevan naisen

ainoana repliikkinä läpi laulun on *ölökytämäläkytöölökytämäkkää* (ks. tarkemmin esim. Juice Leskinen 1981: 22–23).¹ Sekin kertonee jotain *Savon murteen* prosodiasta syntyvästä kokonaisvaikutelmasta.

Prosodiaa kuvailtiin osin samalla tavoin kuin syntyperäisten savolaisten tunnistustestiaineistossa; puhuttiin esimerkiksi *hitaudesta* ja *painotuksista*. Muuttajilla oli myös omanlaistaan metakieltä, kun puhetta muun muassa kuvailtiin *täräyttäväksi*. Aineiston keruutavalla voi jälleen olla vaikutuksensa tuloksiin.

5.3. LEKSIKAALISET SAVOLAISUUDET

Kun savolaisten puhetapaa kuvailtiin, osa esimerkeistä ja kuvailuista koski *Savon murteen* leksikaalisia piirteitä. Joissain tapauksissa yksittäisen sanan merkitys saattoi hämmästyttää, toisinaan koko sana sellaisenaan oli informanteilleni uusi. Lisäksi oli kiinnitetty huomiota esimerkiksi kuvakielisiin ilmauksiin ja savolaisten *sanontoihin*. Esittelen seuraavassa informanttieni havaintoja.

Eräillä ilmauksilla oli huomattu olevan *savossa eri merkitys* kuin informantin kotiseudulla. Eräs haastateltava kuvaili ilmiötä *merkitysten muuttumiseksi sanoissa*. Yleisin esimerkki oli verbi *kehdata*, johon viittasi noin puolet informanteista (ks. myös SMS s.v. *kehdata*; maallikoiden havainnoista ks. esim. Mielikäinen–Palander 2002: 97; Törnqvist 2004: 55). MN10 totesi Savossa olon alkuaikoina ihmetelleensä, kun hänen ystävänsä oli sanonut, ettei *kehtaa* mennä syömään: hänestä oli outoa, että syömään meneminen ujosuttaisi. MN3 puolestaan kertoi, että kun häneltä kysytään *kehtaako* hän tehdä jotain, hänen tekee mieli vastata *kehtaan kyllä mutta en tiää viittisinjko*. (*Kehtaamisen* tuottamista ymmärtämistä vaikeuksista ks. myös esim. Lignell 2007: 47.)

Muut esimerkit, joissa samalla äänne- ja muoto-opillisesti yleiskielen mukaisella sanalla oli havaittu olevan kaksi eri merkitystä, toistuvat korkeintaan kahdessa haastattelussa. Ilmaus *rahka* oudoksutti, kun savolaiset eivät viitanneet sillä syötävään vaan käyttivät sitä merkityksessä 'rupi'. *Limppu* oli puolestaan Oulun seudulla paksu ja pyöreä leipä, mutta Savossa haastateltavan mukaan saikin limppua pyytäessään litteän leivän. Myös *rieskaan* sisältyi merkitysero, koska Oulussa se tarkoitti nimenomaan ohrasta tehtyä leipää ja savolaiset näyttivät viittaavan sillä leivän muotoon. Edelleen *vannan* merkitys 'ammeena' oudoksutti erästä haastateltavaa, ja savolaisnaisten oli huomattu puhuvan miehistään *isäntinä*. SMS:n mukaan *isäntä* ei ole 'puolison' merkityksessä vain itäinen piirre. *Viruttaminen* puolestaan oli hätkäyttänyt savolaisia, joille se oli 'venyttämistä' eikä astioiden 'huhuilemista'.

Eräissä tapauksissa muuttajia hämäsi se, että pohjoissavolaisten murteiden **äänteelliset piirteet voivat synnyttää merkityseron** sanoihin. MN10 ei ollut ymmärtänyt, mistä on kyse, kun hänen savolainen asiakkaansa kertoi olevansa tulossa *haavalta* ('haudalta'). Informanttia MM16 puolestaan oli varastotyössä neuvottu viemään tavaroita *kaappiasväliin* eli 'kauppiasväliin' (hyllynväli, johon tulivat kauppiaille menevät tavarat) – päivän

¹ Repliikkiin sisältyy aines *mäläkytää*. *Ylä-Savon murretta* esittelevän Jukka Lappalaisen (2001; 2005) mukaan *mäläkäättää* ja *mäläkäästä* tarkoittavat 'möläyttää, päästää suustaan'.

verran oli mennyt pohtiessa, mikä voisi olla *kaappi äs -väli*.¹ Sama informantti oli kiinnittänyt huomiota monimerkityksisyyteen, joka syntyy, kun kerrotaan käynnistä *kamppaajalla*. Myös haastateltavaa MN8 *u*-loppuisten diftongien redusoituminen oli hämmäntänyt. *Haaskannäkösen naasen* merkitystä piti miettiä, ja kun joku oli *naarannu koko päivän*, mieleen tuli naaraaminen järvestä. Ihmetystä herätti niin ikään se, kun haaroittuneitten joutojen kanssa työskennellyt henkilö oli todennut *huara mikä huara*. Tällöin huomio kiinnitettiin ensi tavun *aa*:n diftongiutumiseen.

Toisinaan jokin ilmaus oli **informanteilleni täysin uusi sana**; osa esimerkeistä on ekspressiivisiä sanoja. Tietynlaisesta kivusta savolaisten oli kuultu puhuvan *liätämisenä*, ja 'nopeasti' tapahtui Savossa *livakasti*. *Jäpösteleminen* oli eräälle haastateltavalleni vieläkin hieman outo ilmaus, mutta hän arveli sen tarkoittavan auton renkaiden lipsumista jäisellä tiellä (ks. myös SMS s.v. *jäpötellä* 'jäykästä kulkemisesta'). Baarissa savolaiset saattoivat tilata *näkäräisiä* eli 'shotteja' (ks. Vepsäläinen 2003 s.v. *näkäräene* 'ryppy viinaa'). MN6 huomautti, ettei sellaista sanaa kuin *tokkiisa* ole »missääm muualla» – muotoon *tokkii(n)sa* viittasi kolme muutakin informanttia. MN9 puolestaan totesi, että *kehtuuttaminen* »hätkäyttää» joka kerta, kun sen kuulee (ks. myös SMS s.v. *kehtuuttaa* 'laiskottaa, väsyttää, kehoittaa').

Slangisanastoonkin oli kiinnitetty huomiota: eräät savolaisten käyttämät ilmaukset erosivat haastateltavien oman kotiseudun varianteista. Savolaiset opiskelivat *amiskassa* eivätkä *amiksessä* ('ammattikoulussa') ja 'kotitalouden' tunnit olivat *kotsaa* eivätkä *köksää*. Kokonaan erilaisesta ilmauksesta oli kyse, kun savolaiset katsoivat *jäkistä* eivätkä *lätkää*. (Ks. myös Paunonen 2000 s.v. *amis* 'ammattikoulu', *kotsa* 'kotitalous [oppiaineena koulussa]', *köksä* 'kotitalous [oppiaineena koulussa]', *jäkis* 'jäkiekko', *lätkä* 'jäkiekko [sekä pelistä että pelivälineestä]').

Joissain tapauksissa savolaisten oli huomattu käyttävän **eri ilmausta kuin haastateltavan kotiseudulla** totutusti käytettäisiin. Esimerkiksi savolaiset *pyysivät* tai *kutsuivat kylään* eivätkä *käskeneet kylään* – informantin MN10 mukaan savolaisten mielestä kuulosti *hirveältä*, kun hänellä (pohjalaismurteisena) oli tapana *käskeä* ihmisiä kylään, koska tapa kuulosti *komentelulta*. MM16 oli havainnut eroa ilmausten *hyvin* ja *kovin* käytössä. Jos savolainen esimerkiksi haluaa kommentoida yöllisestä sateesta, että »ei oo satanut kyllä kovim paljoa», niin informantin MM16 mukaan Savossa sanotaan »aivan takuuvarmasti», että *ei oo tulluh hyvin paljo* (vettä). Haastateltavan mielestä kyseisenlaisen »sanayhistelmän» ([*ei*] *hyvin paljo*) voi joku käsittää väärin.² MM16 oli kiinnittänyt huomiota myös ilmaukseen *kui*, joka hänen havaintojensa mukaan tarkoitti 'minkä takia'. Sitä savolaiset käyttivät eräänlaisena *vastakysymyksenä* keskustelussa, kun toinen on juuri todennut jotain. Ikolan ja kumppaneiden (1989: 196) mukaan *ku*-kantaiset interrogatiiviset

¹ Merkitysten ymmärtämiseen menevää aikaa on kuvannut myös esimerkiksi kirjailija Marja-Leena Lempiäinen (1991: 12). Hän kertoo omakohtaisista kokemuksistaan, joissa pohjoissavolaiseen Tuusniemen pitäjään muualta muuttaneena on saanut »viikkotolkulla» ihmetellä erinäisiä »kieliongelmia» (esimerkiksi *joku kilo* yhden versus monen kilon merkityksessä).

² Ks. myös SMS s.v. *hyvin*. Esimerkit, joissa *hyvin* yhdistyy kieltosanaan (merkityksessä »ei hyvin [= juuri] mitään [tms.]»), ovat kaikki itämurteiden alueelta. Partikkelin *kovin* on todettu olevan kielto-lauseissa yleinen (esim. Palander 2005b: 218 ja mainitut lähteet). – Mainittakoon vielä, että Google.fi-haussa tarkka yhdistelmä »ei hyvin paljon» toi 2.6.2010 lähes 30 000 osumaa ja yhdistelmä »ei kovin paljon» puolestaan yli 970 000 osumaa.

pronominaaliadverbit ovat kuitenkin lännessä yleisempiä kuin idässä, jossa suositaan *mi-*pronominikantaisia asuja. Informantilla MN6 oli kokemusta synonyymeistä *itikka* ja *hyttynen*: kun hän oli Savossa puhunut *hyttysesestä*, häntä oli ohjeistettu, että on käytettävä sanaa *itikka*. *Hyttysesestä* oli huomautettu, ettei se kuulu »tähän [savolaiseen] kulttuuriin». SMS:n mukaan *itikka* tunnetaan etenkin itämurteissa. *Hyttysesestä* on merkintöjä sekä länsi-että itämurteista.

Osassa haastatteluja keskustelimme savolaisista sutkauksista, ja esimerkkinä luin informanteille ääneen seuraavanlaisen tapauksen:

Maija luki lehdestä ilmoituksia:

– Katoha kun Raatavuoralla on myytävänä kahenkymmentuhannen mummonmökki.

Matti sanomaan:

– Ompaha tuo aeka huljakka mökki kun nuin monta mummoo soppii. (Ketjureaktio.)

MN3 huomautti, että savolaisessa **huumorissa käytetään hyväksi monimerkityksisyyttä** kuten edellä olevassa sutkauksessa. Jos jollain sanalla on »tavallaan kaks merkitystä, niin sitte pystyy, otetaan kyllä huomataa se toinenkip puoli mikä siihev voidaav vetää mukaah hauskana että». Näin keskusteluun saadaan mukaan »tietyllaista ti- tilannekko-miikkaa».

Eräs yksittäinen lekseemi, joka toistui useissa haastatteluissa, oli **verbi saattaa**. Seitsemän informanttia kuudestatoista jäljitteli sitä itse spontaanisti savolaisuutena, minkä lisäksi vielä viisi muuta haastateltavaa käytti sitä sen jälkeen, kun olin ensin ottanut puheeksi stereotyyppisen savolaishokeman *saattaa ollat tai olla 'olematta*. On huomattavaa, että *saattaa* oli jäljitelmissä aina modaaliverbinä ja osana yksittäistä sanaesimerkkiä pitempää lausumaa (toisin kuin suurin osa muista leksikaalisia murteellisuuksia koskevista havainnoista). Jäljitelmät olivat muun muassa sellaisia kuin *suattaapihan sitä [sadetta] tulla ja no suattaapa tuo ollakkit tai ehkä se ei sitte oom mutta, mut voihan sit näin ki ajatella*. – Myös Mira Kokkosen (2010: 35) pohjoiskarjalaisinformantit jäljittelivät *suattaa*-verbiä, kun tehtävänä oli imitoida pohjoissavolaisten puhetapaa. Anna-Leena Korhonen (2007: 59–61) toteaa *saattaa*-verbiä käytettävän runsaasti Raamatun tekstien savonnoksissa.

Ymmärtämisvaikeuksia saattoi syntyä, kun savolaiset käyttivät **kuvakielisiä ilmauksia**. MN14 oli ihmetellyt, mitä tarkoittaa *viäntää vettä rättiin* ('itkeä'). MN13 ei ollut ymmärtänyt bussikuskia, joka kysyi *tanjkataaηko*, kun hän halusi ladata bussikorttinsa. Savolaiset käyttävät haastateltavan mukaan »tavallaan ihan eri sanoja». Toisessa tilanteessa henkilö oli soittanut talonmiehelle kylpyhuoneen viemärissä olevasta tukoksesta, jonka parissa hän oli taistellut muiden asukkaiden kanssa. Tällöin talonmies oli todennut, että *se ei siis antautunut teille*. Haastateltava ei ollut aluksi ymmärtänyt, mitä henkilö tarkoitti. Hänen mukaansa »kommentti» oli sellainen, jota ei olettaisi talonmiehen sanovan kyseisenlaisessa tilanteessa. MN13 pohti myös, kuinka savolaisten »huumori» on »vaikein kohta», koska hänen on erikseen mietittävä, onko jokin asia vitsi. Savolaiset sanovat asioita »täysim pokerilla aina» eivätkä »anna – – vinkkiä» siitä, että »hauska juttu» on tulossa. Näin haastateltava odottanee vitsailun paljastajaksi esimerkiksi prosodista vih-

jettä; muun muassa Mulkay (1988: 47 mainittuine lähteineen) esittelee, kuinka lausumat voidaan ymmärtää vitsailuiksi erilaisten vihjeiden kuten prosodian avulla. Informantin MN13 mielestä tilanteet eivät ole hauskoja vaan ne ainoastaan hämmentävät.

Edellisessä esimerkissä tulee kuvakielisyyden ohella esiin kielellä leikittely: puhutaan viemärin kanssa *taistelusta* ja *antautumisesta*.¹ Muuttajan on ehkä vaikea lähteä leikittelyyn mukaan, kun sellainen on (tässä kuvatussa tilanteessa) hänelle vierasta. *Antautumisesta* puhuminen tavallaan avaa leikittelyn ja antaisi haastateltavalleni mahdollisuuden jatkaa samassa aihepiirissä (taistelu-teemassa) vieden leikittelyä eteenpäin. Vierasmurteinen ei välttämättä tätä tilaisuutta huomaa tai halua ryhtyä leikittelyyn. Haakana ja Sorjonen (2009) ovat käsitelleet leikittelyä kioskiasiointien lottokeskusteluissa. Tällöin havainnolistuu leikittelyn kontekstisidonnaisuus: kuten kirjoittajat toteavat, kioskiasioinneissa lottoarvonta herättää todennäköisemmin leikittelyä kuin vaikkapa sanomalehden osto. Aineistossani leikittelyn konteksti (puhelinkeskustelu viemäristä talonmiehen kanssa) hämmensi informanttiani. Myös vakiintuneisuus vaikuttaa leikittelyn esittämiseen: esimerkiksi *kuponki kaikilla mausteilla* viittaa kioskikeskustelussa jo totutusti jokerien ostamiseen, eikä leikittelyyn välttämättä yhdisty vihjeenä vaikkapa naurua tai hymyilyä (Haakana–Sorjonen mts. 212). Toisin sanoen vakiintunutta leikittelyä ei välttämättä osoiteta huvittavaksi erillisin vihjein. Haastateltavaani hämmentää, kun muuhun kuin (hänen näkökulmastaan) vakiintuneeseen kuvakielisyyteen ei liity vihjettä huvittavuudesta, mitä hän kuitenkin odottaisi (edellä toteamus siitä, etteivät savolaiset »anna – – vinkkiä» huvittavuudesta). – Haastateltavani näkemys *huumorista* on mielenkiintoinen itse savolaisesta näkökulmasta. Ei voine väittää, että savolaiset aina tarkoittaisivat kuvakielisiä ilmauksiaan erillisiksi *vitseiksi* (huomaa myös MN13:n havainto, ettei niiden huvittavuutta merkitä vihjein). Muuttajan näkökulmasta savolaiseen tapaan käytetyt kuvakieliset ilmaukset saattavat puolestaan olla varattuja humoristiselle puheelle, jota ei käytetä esimerkiksi talonmiehen kanssa viemäreistä keskusteltaessa. Näin kuvakielisyyys hämmentää tietyissä tilanteissa, mitä lisää muun muassa se, ettei odotuksenmukaisia prosodisia vihjeitä ole tukemassa tulkintaa vitsailusta.

Kolmesti kommentoitiin sanallisesti savolaisten tapaa **keksiä omia sanoja**. MN3 oli alkanut epäillä, etteivät kaikki hänen kuulemansa ilmaukset ole *savossa* yleisiä:

Musta tuntuu että niitä saattaa helpostij jotekii, keksiäkki niinku samantyyppisiä lisää mikä nyt sopii tilanteeseen että. – – Jos kuvaillaa jotaki asiaa ni musta tuntuu että niitä on ehkä, ehkei välttämättä kaikki oo heijän sisäisessä sanakirjassaav vaa että ne, tarpeem mukaa, käytetään sittem mutta.

MN1 kertoi välillä kysyneensä, kuinka uudet sanat syntyvät. Tällöin hänelle oli selitetty, että sana »kuulostaa just siltä», mitä sillä tarkoitetaan, tai että se on »ihan selvä», kun »yhdistelee» tietyt ilmaukset – myös Miettisen (1997: 59) aineistossa tuli ilmi, kuinka kuulijoiden oletetaan ymmärtävän, mitä savolaispuhujan uudet (keksimät) sanat merkitsevät. MN1 huomautti, että aina hänelle ei ole ollut selvää, ovatko ilmaukset »perinteisii savo-

¹ Kirkinen (1998: 45) kirjoittaa savolaisten »kielellisen leikittelyn» historiasta: Muinais-Karjalan »tyttäreillä» Savossa »karjalainen ilmaisuherkkyys kehittyi murretaituruuden, savolaishuumorin ja kielellisen leikittelyn suuntaan.»

laisii murressanoi» vai itse luotuja sanoja. *Kuvailevia sanoja* hän oli havainnut *savossa* olevan paljon. Nuorten kanssa työskennellyt MN4 puolestaan kertoi, kuinka nuorista näytti olevan hauska keksiä uusia sanoja, joita hän ei ymmärtänyt. – Osin informanttini näyttäisivät viittaavan edellä ekspressiivisiin sanoihin ja kuvakielisiin ilmauksiin.

Eräät informantit huomauttivat savolaisilla olevan erilaisia *sanontoja*. MN2 antoi esimerkin *hyvänen hetki sentään*, josta hän oli itse tottunut käyttämään varianttia *hyvänen aika sentään*. MN4:n mukaan savolaisten *sanontoja* voi »sannoo joka välillä» ja niitä kuulee keskusteluissa paljon. Savossa voitaisiin vaikkapa ilmaista erimielisyyttä sanomalla *älä höpise* – eri tilanteisiin kuuluvat erilaiset *perussanonnat*. MN6 mainitsi *sanonnoista* tapauksen *voi tokkiinsa, voita nokkiinsa*. Vierasmurteisen voi hänen mukaansa olla vaikea omak-sua puhetapaa:

Ja silläki [*voi tokkiinsa, voita nokkiinsa*] oli joku tarkoitus, mitä se tarkoittaa [naurua].
– – et semmosia sutkautuksia on, mitä ei tavallaan, mikä on, kuuluu tännes savolaiseen, perinteeseen ja niille on aina joku merkitys. Ja sitte 'itek kuuntelee aina välillä että, yyhym, miks tätä viljellään näim paljo jotain tämmöst sanontaa ja, se ihmetyttää suuresti. Mutta sitä on myös vaikee alkaa ittek käyttämään että ei pystyk käyttämään niitä vaikka on asunut täällä [Savossa].

MM11 oli havainnut, että *savossa* käytetään jonkinlaisia *täytesanoja*. Hän arveli, että ne voisivat olla *päivittelyjä* – esimerkkinä *hyi olkoon*. Tällaiset ilmaukset *pidensivät* puhetta ja toivat siihen niin ikään *draaman elementtiä* mukaan. Myös MN9 oli kiinnittänyt huomiota *täytesanoihin*, joita savolaiset käyttivät hänen mukaansa enemmän kuin oululaiset. Informantin kuvailun perusteella ajatus *täytesanoista* tarkoitti, että savolaiset eivät tyydy ilmaisemaan asioita lyhyesti vaan käyttävät lukumääräisesti enemmän sanoja. MN9 totesi, että jos savolainen haluaa vastata »joo niin se on», niin vastaus voi olla vaikkapa muodossa *no ehkäpä se nyt on niin*. Myös MN14 oli havainnut, että Savossa ei tyydytä lyhytsanaisuuteen. Hän huomautti, että hänelle itselleen kelvollinen vastaus olisi esimerkiksi »emmä tiä», mutta savolainen sanoisi mieluummin »sillai että *em minä että täytyy kahtoo*». Toisin sanoen savolainen »aina lisäilee jotain omiaan siihen». – Edellä kuvatun kaltaiset ilmiöt liittyvät *savon* pragmaattisiin tyypillisyyksiin.

Usein maallikot viittaavat *täytesanoilla* esimerkiksi suunnitteluilmauksiin *kato ja tota*. Kuten edeltä huomataan, muuttaja-aineistossani *täytesanoilla* on toisenkinlainen merkitys. Sen sijaan *lisäsanoilla* MN14 halusi ilmeisesti viitata suunnitteluilmausten kaltaisiin tapauksiin. Hän oli havainnut erään ystävänsä puheesta toistuvan lisäsanan *men*, »mitä se [ystävä] niinku, lykkii sinnev väliin». Etenkin jos ystävä »kauheen tohkeissaan selittää jotain ni sitte s-, tai kuvailee jotain niin sittede se niinku, laittaa sitä *men*, jotain ihmel lisu-kessanaa sinne». Haastattelussa ilmauksen *men* merkitys jäi epäselväksi. MM15 puolestaan oli huomannut, että savolaiset käyttävät *loppukaneettia jeps*.

Mainitsen lopuksi vielä eräistä yksittäisistä havainnoista. MM11 huomautti, ettei *savossa* ole *ruotsista tulleita sanoja* kuten Helsingissä on. MN14 arvioi, että *savossa* käytetään *vanhoja sanoja* ja että koko murre on »vanhahtavampaa suomee» kuin esimerkiksi pääkaupunkiseudun kieli. Vaikkapa ilmauksen *neito* voisi kuvitella kuulevansa todennäköi-

semmin kuopiolaisen kuin helsinkiläisen suusta. MN9 pohti *savon* murteen ymmärrettävyyttä:

- – kun ei niinku tavallaan koko sanoja silleen oo vaihtanun niinku jossain, pääkaupunkiseudulla. Että se että jos ne nyt vähän muuttaa sitä sanaa niin kyllä siitä yleesä sitte kuitenkin saa sen niinku, alkuperän niinku selville.

Informantti viittasi mitä ilmeisimmin siihen, että hän oli havainnut *savossa* olevan paljon äänne- ja muoto-opillisia alueellisia murteellisuuksia, kun pääkaupunkiseudun kieleen puolestaan yhdistyneen ajatus sanastoltaan erityisestä slangista.

5.4. SAVON MURTEEN SYNTAKTISET PIIRTEET

Eräät muuttajien huomiot koskivat *savon* syntaktisia piirteitä. Aineistosta erottuu kaksi piirrettä, jotka tulivat esiin huomattavan usein. 10 informanttia 16:sta esitteli uuden asuinpaikkansa kieltä siten, että jäljitelmään sisältyi *-hAn-liite*. Toiseksi savolaisena pidettiin *-pA-liitepartikkelia*, jota jäljiteltiin kahdeksassa haastattelussa. Esimerkit liitepartikkeleista *-hAn* ja *-pA* sisältyivät aina sanaa tai sananmuotoa pitempiin jäljitelmiin. Sellaisinaan liitepartikkeleita ei siis nostettu kertaakaan esiin eikä niitä myöskään jäljiteltely yksittäiseen sanaan tai sananmuotoon liitettyinä siten, että informantti olisi selvästi halunnut painottaa juuri niiden (yksinään) olevan *savoa*. Alla on eräitä jäljitelmistä. Ne on annettu, kun haastateltavat ovat arvioineet, miten savolainen voisi sanoa jossain tietyssä tilanteessa, tai kun he ovat muistelleet, millaisia repliikkejä ovat savolaisten suusta kuulleet.

- *noin̄kohan olis* [MN2], *sin̄häv varmaah haluaisit lähteät tänä iltana minun̄ kanssa elokuviin* [MN6], *mitenhän tuo nyt tuosta menöökään* [MN8], *voitashan myö ehkä ollakkii* [MN9], *niihän nuo merkit omp näyttänneet* [MN10],
- *eempä nyt tiiäk kehtaan̄ko* [MN2], *no ompas pääviä pidellyt* [MN8], *vaa 'ompa hyvövää kaljaa* [MN10], *noo eipät- empä tiiä että (mitähä, pitää) nyt vähän kattoo* [MN13].

Yksi lähtökohta, josta muuttajat voivat lähteä jäljittelemään uuden kotiseutunsa kieltä, voivat olla valmiit, opitut lausekonstruktiot, joita jäljitellään sellaisinaan. *Savoa* tapailaan esimerkiksi jäljitelmin *noin̄kohan olis* ja *no ompas pääviä pidellyt*. Näissä maallikon mielestä murteellisilta kuulostavissa ilmauksissa voivat puolestaan alkaa toistua tietyt syntaktiset rakenteet. (Huomaa myös, kuinka vierasta kieltäkin voidaan oppia konstruktioina.)

Muuttajat ovat jollain tasolla havainneet savolaisten käyttävän usein liitepartikkeleita *-hAn* ja *-pA*. Kuten edeltä käy ilmi, he jäljittelevät niitä kuitenkin osana sanaa tai sananmuotoa pitempiä jäljitelmiä; toisin sanoen liitepartikkeleita ei poimita irrallisiksi aineksiksi ja todeta juuri niiden olevan murteellisia (vertaa esimerkiksi kuvailuun, jonka mukaan ilmaus *potkikee* on murteellinen, koska se on »*kee*-loppunen»). Näin käy mahdollisesti siksi, että havainto liitepartikkeliin yleisyydestä on tiedostamaton. Kun maallikoille

antaa tehtäväksi jäljitellä, kuinka tyypillinen murteenpuhuja sanoisi tietyssä tilanteessa, jäljitelmistä voi näin löytyä murteelle ominaisiksi ajateltuja piirteitä, joita ei tule ilmi lueteltaessa murteellisuuksia muutoin spontaanisti (ilman esimerkkilannetta). On mahdollista, että sanaa tai sananmuotoa pitemmissä jäljitelmissä erityisesti syntaktisilla piirteillä on mahdollisuus nousta esiin, koska ne hahmottunevat maallikoilla osaksi laajempaa kokonaisuutta. Esimerkiksi *-hAn*-liite tulee esiin jäljitelmässä *voitasham myö ehkä ollakkii*, mutta kukaan ei jäljitellyt yksittäistä sanaa, johon *-hAn* olisi liittynyt.

Liitepartikkelit *-hAn* ja *-pA* ovat yleisiä erityisesti savolaismurteissa (ks. esim. Laiho 1984: 49, 54). Kuten muistetaan, syntyperäisten savolaisten kuuntelutestissä keskipohjalaiskatkelman esimerkkiä *katoppa piti savona* neljä haastateltavaa 40:stä. Kuopio-näytteen *-hAn*-liitettä jäljiteltiin vain kerran.

Auli Hakulisen mukaan *-hAn*-liitepartikkelin »pääfunktio» on olla »muuntajana». *-hAn*-liite voi esimerkiksi poistaa käskyistä ja kysymyksistä tietyn ehdottomuuden: kuulijan ei ole välttämättä täytettävä pyyntöä, tai hänen ei välttämättä ole osattava vastata. (Hakulinen 2001 [1976]: 50, 52, 57.) Aineistooni sisältyi käskyjä ja kysymyksiä, joihin sisältyy juuri edellä kuvailtu ominaisuus (*no tulukeehan nyt kahville, mitenhän tuo nyt tuosta menöökään* ja niin edelleen). Enemmistö jäljitelmistä on kuitenkin väitelauseita. Jäljitelmät olivat muun muassa sellaisia kuin *voehan se ollan niinkii ja kyllähän se emäntä tekköö*. Väitelauseissa liikutaan lähinnä *Suomen murteiden sanakirjan* (s.v. *-han*) merkityksissä 'ilmaismassa arvelua t. epäilyä jnk paikkansapitävyydestä' ja 'ilmaismassa myöntöä, lieventämissä sanotun tai sanottavan ehdottomuutta, jyrkkyyttä'.

Muut syntaktiset piirteet kuin liitepartikkelit *-hAn* ja *-pA* eivät toistuneet kielinainesesimerkeissä. Kun tarkastellaan kaikkia sanaa tai sananmuotoa pitempiä jäljitelmiä, niistä olisi kuitenkin poimittavissa vielä joitain yksittäisiä piirteitä, joissa voisi huomauttaa syntaktisenkin piirteen korostuvan. Esimerkiksi MN12 jäljitteli, kuinka hän oli kuullut erään savolaisen sanovan *pitteehän tuota syyvöä* (kyseiseltä henkilöltä oli kysytty, milloin hän lähtisi kysyjän kanssa syömään). Jäljitelmään sisältyy savolaismurteille ominainen *tuota*-partikkeli, mutta esimerkillään informantti halusi kuitenkin painottaa pragmaattista piirrettä.¹ Edellä olevissa *-hAn*-jäljitelmissä on lausuma *noinkohan olis* – lausekekysymykset ovat savolaismurteille ominaisia. Kertaakaan näissä yksittäisiksi jääneissä esimerkeissä informantti ei näyttänyt haluavan tietoisesti viitata juuri syntaktiseen tyyppillisyyteen. Sanallisesti syntaktisiin piirteisiin ei viitattu lainkaan.

5.5. SAVOLAISTEN TAPA ILMAISTA ITSEÄN

Muuttajilla oli monenlaisia havaintoja siitä, miten savolaiset *ilmaisevat itseään* eri tavalla kuin muut suomalaiset. Huomioita tuli esiin paitsi kysyessäni yleisesti, millainen savolaisten tapa *ilmaista itseään* on, myös tiedustellessani havaintoja muun muassa savolaisten tavasta vastata kysymyksiin. Lisäksi arvioitavana oli eräitä tunnettuja savolaisstereotyypioita (esimerkiksi *kierous*), ja niidenkin yhteydessä käsityksiä tuli esiin. Kielitieteellisesti määriteltynä havainnot koskevat lähinnä pragmaattisia piirteitä. Maallikot käsittivät

¹ Esimerkkiin sisältyy myös verbi *pitää*, jonka yleisyydestä itämurteissa ks. Lea Laitinen 1992: 38–41. Todennäköisesti informanttini ei kuitenkaan halunnut viitata juuri *pitää*-verbiin.

määritelmän *tavasta ilmaista itseään* väljästi – vaikka sanamuodon voisi tulkita viittaavan vain yksittäisiin lausumiin, havaintoihin kytkeytyi usein myös kuulijan rooli lausuman tulkitsijana.

Aineistostani ei erotu yksittäisiä puhetekoja tai keskustelutilanteita, joista kaikki informantit olisivat maininneet. Tämä on ymmärrettävää, koska haastateltavien taustat eivät ole samanlaisia: jotkut ovat työskennelleet maaseudulla nuorten parissa, toiset ovat olleet kaupungissa asiakaspalvelutehtävissä ja kohdanneet lähinnä aikuisia, kolmannet perustavat huomionsa savolaisten työtoveriensa käytökseen ja niin edelleen. Esimerkiksi savolaisten tapaa käskeä eivät kaikki haastateltavat olleet päässeet havainnoimaan (tai ainakaan he eivät olleet huomanneet siitä mitään erityispiirteitä). Aineistosta erottuu kuitenkin aihealueita, joista useilla informanteilla oli huomioita; tarkastelen niitä alaluvuittain.

On huomattavaa, että tarkkailun kohteena olevan puhujan ja kuulijan suhde voi vaikuttaa siihen, millaisia kielenkäytön eroja havaitaan. Kaikissa aineistoni esimerkeissä puhujan ja kuulijan suhde on tarkasteltavana olevissa tilanteissa lähtökohtaisesti neutraali. Tarkoitan neutraalilla suhteella sitä, että kommunikoinnin tapa ei ole selitettävissä keskustelijoiden erityisen lämpimällä ystävyydellä tai toisaalta vihamielisyydellä (puhujilla voi kuitenkin olla esimerkiksi esimies–alainen-suhde).¹ Haastateltavat kuvailivat muun muassa savolaisten asiakaspalvelijoiden puhetta, savolaisten työtoverien tapaa käskeä ja puolison sukulaisten kanssa sattuneita kömmähdyksiä. Tämänkaltaisissa tilanteissa kielenkäyttöä näyttävät koskevan monet odotukset siitä, miten esimerkiksi kohtelias ja asiallinen lausuma rakentuu.

Kun esittelen haastateltavien esimerkkejä kielenkäyttötilanteista, on muistettava, että havainnot on tehnyt yksittäinen muuttaja yksittäisessä kontekstissa. Joku toinen olisi voinut tulkita tilanteen eri tavoin, ja toisenlaisessa kontekstissa samanlainen tapa muodostaa sanottava asia (vaikkapa direktiivi) ei ehkä olisi kiinnittänyt lainkaan haastateltavan huomiota. Tavoitteenani ei ole määritellä yleistyksiä savolaisten kielenkäyttötavoista vaan esitellä tämän informanttijoukon yksilöllisiä huomioita.

Luvuissa 5.5.1–5.5.4 esittelen haastateltavieni havaintoja savolaisesta kielenkäytöstä. Aineistosta erottuu kolme aihealuetta, joita kommentoitiin paljon (luvut 5.5.1–5.5.3): lausumien *suoruus* ja *selvyys*, puheen määrä ja huumori. Luvussa 5.5.4 käsittelen eräitä yksittäisiksi jääneitä havaintoja, jotka koskivat esimerkiksi savolaisten tapaa esitellä itsensä. *Suoruutta* ja *selvyyttä* aineistossani kommentoitiin erityisen runsaasti, ja tarkastelenkin eri alaluvuissa havaintoja esimerkiksi savolaisista direktiiveistä, kysymyksistä ja vastauksista. Kun esittelen informanttien havaintoja, tuon ilmi, ovatko maallikot kiinnittäneet aiemmin huomiota samoihin piirteisiin; lähteinä käytän lingvistien (esim. Pa-

¹ Aina informantit eivät tarkentaneet, keiden välistä kommunikointia he luonnehtivat. Voi kuitenkin olettaa, että mitkään aineiston esimerkit eivät liittyneet vihamieliseen keskusteluun. Eräillä informanteillani oli savolainen puoliso tai savolaisia ystäviä; osa esimerkeistä voi olla peräisin heidän puheestaan. Todennäköisesti osa jäljitellyistä replikeistä osoitettaisiin vain muulle kuin täysin tuntemattomalle henkilölle. Toisaalta mitkään esimerkit eivät todennäköisesti kuvanneet kommunikointia, joka olisi soveliaista ainoastaan sydänystävien kesken. – Aineistostani voi vielä huomauttaa, ettei savolaisten puhetta jäljitely vain tilanteista, joissa he puhuivat informanteilleni (eli muuttajille), vaan myös savolaisten keskinäistä kommunikointia kuvailtiin. Kuten esimerkiksi Auli Hakulinen (1987: 59–60, myös mainittu lähde) muistuttaa, kuulija voi vaikuttaa puhujan valintoihin.

lander 2007) ja perinteentutkijoiden aineistoja (esim. Pietilä 1997) sekä maallikoiden omia kirjoituksia (esim. Kellberg 1998). Selvitän myös, ovatko dialektologit löytäneet havainnoille todellisuuspohjaa.

Luvussa 5.5.5 esitän kokoavia huomioita muuttajien havainnoista. Keskeiselle sijalle kohoaa vuorovaikutus. Tarkastelen, millaista kielenkäyttöä muuttajat odottavat ja pitävät onnistuneimpana sekä miten he ovat huomanneet savolaisen kommunikoinnin eroavan odotuksistaan. Vertailen näkemyksiä muun muassa Gricen (ks. 1975) yhteistyön periaatteeseen, ja esittelen huomioita esimerkiksi siitä, miten vaikutelma (epä)kohteliaasta sekä sujuvasta kielenkäytöstä syntyy.

5.5.1. Erot suoruudessa ja selvydessä

Huomattavan usein mainittiin savolaisten tavasta esittää asiat *epäsuorasti* tai kuulijan näkökulmasta *epäselvästi*.¹ Savolaisten *epäsuoruuteen* maallikot ovat viitanneet aiemmissä tutkimuksissakin (esim. Pietilä 1997: 68, 79; Palander–Nupponen 2005: 37; huomaa kansanomaisista murreoppaista esim. Eskelinen 1997: 11–12). Stereotypia on saanut vahvistusta myös mediassa, ja se on eittämättä elävä piirre muutenkin ihmisten mielissä. Esimerkiksi vuoden 2009 Big Brother -ohjelman Internet-sivuilla Esa A:n kerrotaan kritisoivan pohjoissavolaista Anttia (<http://www.bigbrother.fi/uutinen.shtml?1003570>): tältä puuttuu »rohkeus kärjistetyn mielipiteen esittämiseen», mikä on »savolaisuutta». Esan ja Antin keskusteluista raportoidaan niin ikään seuraavasti (<http://www.bigbrother.fi/uutinen.shtml?1007180>):

- – Esa kysyi Antilta, oliko tämä enemmän soolo- vai tiimipelaaja.
- Sekä että. Teen omalla tavalla juttujani, onko se sooloilua vai ei? Jos joukkue hyötyy, Antti pohti.
- Jos joukkueen sisällä tekee omia juttuja, se on sooloilua, Esa mietti.
- Antti kiemurteli ja tuumasi, että hän tekee tilanteen mukaan. Mies löysi itsensä sekä sooloilijoiden että tiimipelaajien rooleista.
- Voisiko tätä enää savolaisemmin sanoa? Esa murjaisi kuopiolaiselle.²

Kielentutkijoiden mukaan savolaismurteista on todella löydettävissä erityispiirteitä, jotka lisäävät puheen epäsuoruutta (ks. luku 3.2.5). Larjavaaran (2007: 520) mukaan arkipuheessa epäsuoraksi viestimiseksi ajatellaan esimerkiksi vihjaillen ja rivien välistä puhuminen sekä kierteleminen – tieteellisesti määriteltynä *epäsuoruus* on laajempi käsite (huomaa esimerkiksi referoinnin termeinä *suora* ja *epäsuora esitys*). Tässä luvussa tarkastelen puheen *epäsuoruutta* siten, kuin maallikot sen määrittelevät. Esittelen tapauksia, joissa savolaiset puhuvat muuttajien sanoin muuten kuin *suoraan* tai joissa heidän on huomattu *kiertelevän* (vertaa myös *kiertelyn* ja *kiertoilmausten* tieteellisiin määritelmiin, ks. esim. Varis 1998). Toisinaan *epäsuoruudesta* ja *kiertelystä* puhutaan rinta rinnan. Osittain

¹ *Epäselvyydellä* en viittaa prosodisiin ilmiöihin (esimerkiksi mumisemiseen) vaan puhuttavan asian epäselvään muotoiluun (kuulijan tulkintana).

² Huomaa myös Esa A:n tapa selittää Antin käytöstä juuri hänen savolaisuutensa (heimoalkupe-ränsä) kautta. Ks. tavasta olettaa ihmisten käyttäytyvän heimostereotyyppien mukaan esim. Pietilä 1997: 89; Raninen–Siiskonen 1999: 152; Nupponen 2005: 197.

huomiot kytkeytyvät siihen, kuinka savolaisten tapa ilmaista asioita voi muuttajan näkökulmasta olla *epäselvä*.

Eräissä tilanteissa käytetään yleisesti epäsuoraa ilmaisutapaa, puhuttiinpa sitten murteella tai yleiskielisesti. Epäsuora ilmaisutapa on pragmatiikassa yhdistetty tavallisesti kohteliaisuuteen.¹ Aihetta on tarkasteltu useissa tutkimuksissa. Esimerkiksi puheaktiteorian yhteydessä esitellään epäsuoria puheakteja, joita suositetaan vaikkapa kohteliaissa pyynnöissä. Searle (1975: 60) havainnollistaa, kuinka kuulijaa voitaisiin pyytää ojentamaan suolaa muodostamalla pyynnöksi tulkittava kysymyslause *can you reach the salt*.

Gricen määrän maksimin mukaan yhteistyöhön pyrkivät keskustelijat puhuvat vain sen verran, kuin on tarpeen. Maksimin jyrkkä noudattaminen estäisi puheen määrää lisäävien kohteliaisuuksien käytön (vertaa edelliseen Searlen havainnollistukseen direktiivisiä *reach the salt*).² Sittemmin Gricen maksimeista on todettu, että ne sopivat vain tietynlaisen kielenkäytön kuvailuun; samalla epäsuoruus on kohonnut yhdeksi tärkeäksi tarkastelun aiheeksi. Leech (1983: 136–139) on täydentänyt Gricea kohteliaisuusperiaatteellaan: muun muassa vaatimattomuus ja tapa jopa liioitella sitä, että on samaa mieltä toisten kanssa, tulkitaan usein kohteliaaksi kielenkäytöksi. Kohteliaisuusperiaate johtaa helposti poikkeamaan Gricen maksimeista (esimerkiksi samanmielisyyden liioittelija ei pysy tiukasti totuudessa). Usein juuri epäsuoruus tekee lausumasta kohteliaan (ks. Leech mts. 107–108).

Oman näkemyksensä kohteliaisuuteen tarjoavat Brown ja Levinson (1987 [1978]), jotka esittelevät kasvojen käsitettä. He muun muassa huomauttavat, kuinka Gricen maksimeista poiketaan usein kasvojen suojelun vuoksi esimerkiksi lievennyksiä (*hedges*) käyttäen (Brown–Levinson mts. 146). Positiivisella kohteliaisuudella Brown ja Levinson viittaavat puhujan omien kasvojen suojeluun: lyhykäisyydessään tavoitteena on tehdä omista tarpeista ja toiveista (*wants*) toivottuja (*desirable*). Tällöin voidaan esimerkiksi tuoda esiin puhujan ja kuulijan tarpeiden osittainen yhdenmukaisuus. Negatiivinen kohteliaisuus liittyy kuulijan kasvojen suojeluun. On kohteliaista esimerkiksi olla rajoittamatta kuulijan vapautta toimia haluamallaan tavalla. Epäsuoruus on yksi negatiivisen kohteliaisuuden tuttu ilmenemismuoto. (Brown–Levinson mts. 101, 129–130.) Suomalai-

¹ Epäsuoruus ei ole yhdistettävissä aivan yksi yhteen kohteliaisuuden kanssa, vaikka näistä ilmiöistä puhutaankin usein rinnan. Esimerkiksi Auli Hakulinen (1987: 66) huomauttaa, että jo eräät kielenulkoiset tekijät vaikuttavat siihen, kuinka suora ilmaisutapa valitaan (esimerkiksi puhujien välinen statusero tai puheenaiheen mahdollinen arkaluonteisuus). Leech (1983: 108–109) puolestaan havainnollistaa vertaamalla direktiiviesimerkkejä *won't you sit down* ja *can't you sit down*, kuinka epäsuora ilmaisutapa ei aina mielly kohteliaaksi. Kioskiasioinnissa on huomattu suosittavan tiettyä suoruutta (*yks punanen Malboro* ja niin edelleen), jota ei kuitenkaan mielletä epäkohteliaaksi kielenkäytöksi (Raevaara 2009a: 312). Scollon ja Scollon (1983: 169–170) havainnollistavat, kuinka hätätilanteessa voi antaa hyvinkin suoran käskyn (*get out of the way*), vaikka keskustelijoiden statusero estäisi muunnaisessa tilanteessa sellaisen käytön. Suoruuden ja epäsuoruuden kytkös kohteliaisuuteen on eittämättä kontekstisidonnaista (ks. kontekstisidonnaisuudesta myös esim. Watts 2003).

² Puhun vakiintuneen tavan mukaan maksimien *noudattamisesta* ja myöhemmin myös *rikkomisesta*. Nämä termit voivat tavallaan antaa ymmärtää, että olisi olemassa jokin *sääntö* tai *ohje*, jota noudetaan tai rikotaan. Gricen maksimeissa ei kuitenkaan ole kyse säännöistä tai ohjeista vaan ne ovat kuvaus, kuinka yhteistyöhön pyrkivien keskustelijoiden on huomattu yleensä toimivan. (Gricen omastakin, harhaanjohtavasta tavasta puhua maksimeista ikään kuin sääntöinä ks. Saeed 2003: 204.)

sista on esitetty arvelu, että tärkeänä pidettäisiin erityisesti negatiivisten kasvojen suoje-
lua (esim. Seppänen 1989: 199); tämä näkemys on kuitenkin kyseenalaistettu (Raevaara
2009a: 311, 313).

Kuten edeltä käy ilmi, epäsuoruuteen liittyy tapoja, joiden voi ennustaa olevan yleisiä
eri puolilla maatamme. Aineistossani tällaisia tapauksia käsiteltiin harvoin. Valtaosa
kuvailuista koski kielenkäyttöä, jossa olisi mahdollisesti alueellista eroa.

Puheen suoruuden tai epäsuoruuden alueellisesta vaihtelusta on saatu aiemminkin
viitteitä. Esimerkiksi New Yorkista kotoisin olevat suosivat suurempaa kommunikointi-
tapaa kuin kalifornialaiset (Tannen 1982: 223 ja mainittu lähde), saksaa on todettu pu-
huttavan suuremmin kuin englantia (House 2005), ja imperatiivia on havaittu käytettä-
vän enemmän, kun äidinkielenä on espanja hollannin sijaan (Le Pair 2005). Melko tun-
nettu lienee japanilaisten taipumus suosia aina vastausta *kyllä*, joka ei kuitenkaan tarkoita
välttämättä myöntämistä vaan toisinaan vain ajatusta »olen ymmärtänyt» tai »olen
kuullut» (Salminen–Poutanen 1998: 64). Samaan tapaan ei yleensä menetellä esimerkiksi
Euroopassa (huomaa kuitenkin Sorjonen [2001], joka esittelee *jo*-ilmauksen käyttöä
muussa kuin myöntävässä muodossa). Muikku-Wernerin (1993a: 317) aineistossa suo-
malaiset muun muassa käyttivät käskyissä ja kysymyksissä runsaasti »aloittimia» ja
saksalaiset puolestaan kohteliaisuusfraaseja (tarkasteltavana oli otos julkisia keskuste-
lujia); epäsuoruutta tuovat keinot voivat vaihdella alueellisesti.

Odotusten puheen suoruudesta tai epäsuoruudesta on esitetty vaihtelevan sukupuole-
len mukaan (esim. Tannen 1982). Ajatusta, että naiset voisi luokitella epäsuoran ja miehet
suoran viestinnän suosijoiksi, on kuitenkin arvioitu sittemmin kriittisesti (esim. Auli
Hakulinen 1987: 65–66; ks. myös esimerkiksi Tainion [2001: 31–33] esittelyä tutkimustradi-
titiosta, jossa tarkastellaan sukupuolen näkymistä vuorovaikutuspuheessa). Esimerkiksi
Raevaaran (2009a: 302) tarkastelemasta kioskiasiointien kielestä havainnollistuu, kuinka
eri tavoin muotoillut lausumat näyttävät ensi alkuun selittyvän puhujan sukupuolella
mutta kuinka lausumien muotoiluun löytyy kuitenkin sukupuolta todennäköisesti mer-
kityksellisempiä vaikuttajia, kun tilanteita analysoidaan tarkemmin.

Seuraavassa tarkastelen muuttajien havaintoja *suoruudesta* ja *selvyydestä* kuudessa eri
alaluvussa. Esittelen aluksi luvussa 5.5.1.1, kuinka savolaiset eivät muuttajien mukaan
ylipäänsä mene *suoraan* asiaan. Luvuissa 5.5.1.2–5.5.1.5 aiheena ovat savolaisten direktii-
vit, kysymykset ja tapa hankkia tietoa, tapa vastata sekä mielipiteen ilmaiseminen. Lu-
vussa 5.5.1.6. esittelen havaintoja *kieroudesta* ja *suoruudesta*.

Kysyin informanteiltani erikseen, ovatko he huomanneet jotain erityistä savolaisten
tavassa käskeä, pyytää, kysyä, vastata tai osoittaa saman- ja erimielisyyttä; tällöin *epäsu-
oruudesta* tuli runsaasti esimerkkejä. Kysymykseni voisi periaatteessa tulkita vihjeiksi, että
juuri näiltä osa-alueilta löytyisi ero. Toisaalta informantit eivät aina olleet huomanneet
mitään eroa, ja he toivat sen myös avoimesti esiin. Esimerkkejä ei ryhdytty keksimään
väkinäisesti. Tästä huolimatta täsmäkysymykset voivat provosoida tulkitsemaan jotkin
muistikuvat savolaisten käyttämästä kielestä merkittäviksi kulttuurienvälisiksi eroiksi. –
Osan savolaisten direktiivejä, kysymyksiä ja vastauksia koskevista esimerkeistä infor-
mantit toivat itse spontaanisti esiin, kun kysyin yleisellä tasolla savolaisen kielenkäytön
erityispiirteitä.

5.5.1.1. Puhetta muusta kuin varsinaisesta asiasta

Aineistossani kuvailtiin *kiertelyksi*, *kaarteluksi* ja *epäsuoruudeksi* muun muassa se, että (muuttajien näkökulmasta määriteltynä) *asian ytimeen* pääseminen kestää. Ennen varsinaista asiaa puheessa saattaa olla »kauheestis – – täytessanoja ja rakenteita» ja »fraaseja» (MN9); eräälle vastaajalle tuli mieleen lausuma *no ompas päiviä pidellyt* (MN8). Saatetaan myös kertoa taustatietoja ja yksityiskohtia (MN7), ja jos kesken alkuperäisen aiheen tulee mieleen »joku vähänkäs siihe ’asiaan [puheenaiheeseen] liittyvä juttu», se kerrotaan ennen alkuperäisen asian lopettamista (MN9). MN2 kuvaili puheen alkua *jaaritteluksi*, jolla *pehmitetään* tilannetta ennen haluttua puheenaihetta (savolaisten »jaarittelusta» mainitsevat esimerkiksi Miettisen [1997: 61], Palanderin [2007: 40] ja Mira Kokkosen [2010: 54] informantit). Esimerkkinä MN2 kertoi, kuinka hänen savolainen avopuolisonsa soitti vuokranantajilleen ja sanoi vuokrasopimuksen irti: ensin keskusteltiin muun muassa maanviljelyksestä (joka oli toiselle tuolloin ajankohtainen aihe) ja vasta sen jälkeen itse sopimuksesta. MN7:n mukaan Savossa »alotetaan niinku selittämään vähän aiheen vierestä», ja tämä piirre myös erottaa savolaiset muista suomalaisista. Eräälle MN7:n eteläpohjalaisuttavalle oli tyypillistä vastata (vaihtoehto)kysymyksiin kierrellen *noo ehkä ei tai nooo*; savolainen kiertelijä sen sijaan on äänessä enemmän mutta ei puhu kuulijan kannalta oleellista asiaa. (Näin vaikutelma kiertelystä[kin] on kytköksissä siihen, mihin maallikko voi verrata kokemuksiaan. Sama ilmiö eli havaintojen kytkytyminen verrattavana olevaan puhetapaan nousi esiin, kun maallikot muun muassa pohtivat murteellisen puheen *nopeutta* ja *hitautta*.)

Maallikot ovat aiemminkin maininneet savolaisten tavasta lähestyä »kautta rantain» puheen varsinaista aihetta (esim. Miettinen 1997: 59). Piirteen merkittävytydestä maallikoille kertoo sekin, että haastateltavani ryhtyivät puhumaan ominaisuudesta omaaloitteisesti. Kysymykseni eivät johdattaneet pohtimaan, olisiko savolaisten tavassa lähestyä puheen varsinaista aihetta jotakin erityistä. Mielenkiintoista on huomata, kuinka eri puolilta Suomea kotoisin olevat maallikot voivat arvioida puheen tarpeellisuutta eri tavoin. Muuttaja voi odottaa, että niin sanottuun pääasiaan (esimerkiksi vuokrasopimuksen irtisanomiseen) mentäisiin suoraan ilman, että ensin puhuttaisiin (small talkina) jostain muusta. Savolainen puolestaan saattaa nähdä vaikkapa päivän säästä rupattelunkin yhtä olennaisena vuorovaikutuksena kuin niin sanotun pääasian.¹ Eräs Miettisen (mts. 58) savolaisinformantti kuvailee, kuinka puhe ei ole savolaiselle ainoastaan »täsmällisen informaation välittämistä varten» vaan myös »tunnustelua, ilmapiiriin luomista ja ihan ilottelua varten». Kielentutkijat ovat löytäneet epäsuoruutta savolaisten tavasta käyttää juuri tiettyjä kielenaineiksia (esimerkiksi potentiaalia) – muuttajamaallikoiden näkökulmasta niin ikään puhuttavaksi otettavat asiat voivat lisätä epäsuoruutta.

Joitakuita informantteja ärsytti epäsuoran ilmaisun aiheuttama puheen pitkittyminen. MN2:lle tulee usein savolaisten keskusteluja kuunnellessa tunne, että »menkää nyt jo h- asiaa(n)». Hänen kotiseudullaan asiat on totuttu hoitamaan »lyhyestij ja, ytimekkäästi» ja »mahollisimmav vähäpuheisesti». Muuttajaa voi ärsyttää, kun asiaa ei voi sanoa *suoraan* ja *rehellisesti* (MN8):

¹ *Pääasia* ei siinä mielessä ole täysin sopiva termi, että se arvottaa puheenaiheiden tärkeyttä. Koska emme voi päästä kuvailtujen savolaispuhujien käsityksistä selville, puheenaiheita ei sinänsä voi jaotella pääasioiksi ja ylimääräisiksi asioiksi.

Et miksei nyt oisi voinus sanooh heti tuota eikä kauaj jaaritellaj ja puhua jostain muusta että, ois paljoh helpommalla päässyn niinku, siitäkii tilanteesta etempäi.

Muuttajan näkökulmasta mukana on »turhampäivästä» eikä oleellisinta asiaa. Puheen pitkittyminen voi kiusallisesti hidastaa toimintaakin (MN8; samantapaisesti savolaisuutta kuvaa Miettisen [1997: 74] informantti):

– – voidaan ensiksi parannella, maailmaa ja, sitten kysyjä jä sit sitä jahkaillaan ja järjestellään tovi siitä etempäij ja ennen kus se toteutetaan sitte. – – mua raivosuttua välillä se että kun saatetaan jotain asiaa niinku vatvoa, kauan ja mietiskellä ’ eikä niinku tehäv vaikka ois jo voinun niinku omasta mielestä tehäs sej jutu.

MN6:lle tulee savolaisesta ilmaisutavasta tunne, että joku *pelaa aikaa* – esimerkiksi lausumalla *no voihan se ollat tai olla olemattaki*. »Ympäripyöreitem puhuminen» voi suivaanuttaa länsisuomalaista:

Se tuntuu jahkailulta. Tais siis silleen että kun on tottunus siihen et se on kyllä tai ei menttaliteetillä, eletään tavallaan et – – ei oop paljon niitä harmaan sävyjä. Niin sitted tuleekis sitä, *diida daa*, et *kyllä ei empä tiiä* (ja et) *voihan se ollat tai olla ’olemattakii* ja sitte ’itelle tulee silleen niinku että, »NYT mä haluan tietää, kyllä vai ei vastaa» – –.

Kuten käy ilmi, puheen pitkittymistä oli havaittu syntyvän paitsi jaarittelusta ennen itse asiaa myös nopeiden *kyllä* ja *ei* -päätösten puuttumisesta. – Huomattakoon lisäksi, että kiertely kytkeytyy osin tapaan puhua paljon (ks. puheen määrästä tarkemmin lukua 5.5.2).

Pitkästi puhuminen ei välttämättä ole vain negatiivinen asia. Informantista MN7 oli miellyttävää, että savolaisilla ei ole kiire sanoa asiaansa *töksäyttäen suoraan*. Hän oli myös havainnut, että eteläsuomalaiset saattavat puhua savolaisten päälle, koska he ovat tottuneet sanomaan asiat nopeasti ja ytimekkäästi ja koska heitä voi ruveta »kyllästyttään» savolainen tapa olla äänessä.

Varsinkin puheen pitkittymisen ärsyttävyydestä voi huomata, kuinka eri murteiden puhujilla voi olla vuorovaikutuksessa erilaiset intressit ja kuinka toisen tarkoituspäätä voi tulkita eri tavoin (esimerkiksi kohteliaisuus versus asioiden tahallinen mutkistaminen). Toiset suosivat niin sanotusti nopeaa kommunikointia, jossa sanotaan ääneen kaikkein välttämättömin ja jossa ei puhuta varsinaiseen asiaan kuulumatonta esimerkiksi vain puheyhteyden ylläpitämiseksi ja halusta rupertella – tällöin noudatetaan Gricen määrän maksimiä.¹ *Jaarittelu* voidaan nähdä outona tai epäkohteliaana käytöksenä: savolaisten pitää »kaikki asiat – – esittää nii hankalasti» (MN14). Eräs informantti arveli, että savolai-

¹ Myös tässä informanttien esimerkit näyttivät yleensä viittaavan tilanteisiin, joissa muut kuin varsinaiset ystävykset keskusteleval (muun muassa keskustelut työpaikalla; aina haastateltavat eivät tarkentaneet puhetilannetta). Jos tarkasteltavana olisivat vain ystävien väliset keskustelut, asioiden puhuminen pitkästi ja esimerkiksi yleinen kuulumisten vaihto ei välttämättä oudoksuttaisi samalla tavoin.

set sanovat asioita kiertäen sen vuoksi, että heistä on hauskaa, kun kuulija on hämmennyt (samasta ilmiöstä puhuu Larjavaara 2007: 527–528). Grice (1975: 46) huomauttaa muusta kuin välttämättömimmästä puheesta, että se voi johtaa kuulijaa harhaan: kuulija voi ryhtyä etsimään liiallisesta osuudesta erityisiä merkityksiä, joita siinä ei kuitenkaan ole.¹ Savolaiselle pelkän välttämättömimmän sanominen voi olla epäluontevaa, kenties jopa tylyä. Kaikesta ääneen sanotusta ei tarvitse etsiä omia erityismerkityksiään, vaan puhua voidaan pelkän puhumisen vuoksi. – Virtanen (1998: 532) esittelee savolaista »sanataiturisuuden» ihannoimista ja pyrkimystä pitkittää keskusteluja. Knuuttilan (1994: 92) mukaan puhumisen arvostus näkyy savolaiskaskuissa.

5.5.1.2. Savolaisten direktiivit

Osa muuttajien havainnoista koski savolaisten tapaa muodostaa direktiivejä.² Epäsuoran ilmaisun suosiminen on tietyissä tilanteissa tuttua niin murteiden kuin yleiskielenkin puhujille. On esimerkiksi yleistä, että kohteliaat kehotukset ilmaistaan suomessa konditionaalimuotoisella myöntö- tai kieltokysymyksellä (*tulisitteko tänne* tai *ettekö tulisi tänne*; Yli-Vakkuri 1986: 226). Luvun 5.5.1 alussa havainnollistin epäsuoria puheakteja Searlen (1975: 60) esimerkillä kohteliaasta pyynnöstä (*can you reach the salt*).

Informanttini olivat havainneet, että savolaisilla on omat erityiset tapansa muotoilla direktiivejä. Nämä keinot puolestaan koettiin jonkinlaiseksi *epäsuoruudeksi*. Kerron aluksi esimerkkejä haastateltavien kokemuksista. MN1 kuuli työpaikallaan sellaisia pyyntöjä kuin *jonkup pitäis tehdä nää*. Tällöin hän ei tiedä, tuleeko toinen kertomaan, että jonkun pitäisi tehdä asiat (huomaa lausuman kirjaimellinen merkitys), vai tuleeko toinen pyytämään *kierrellen*, että juuri hän tekisi tietyn työn. Muuttajasta voi kuulostaa, että savolaisesta pyytäminen tuntuu »vaikeelle». Tilanteen helpottamiseksi MN1 saattoikin esittää vastakysymyksen: »Oot sie kysymäs että voisinks mie ne tehdä?»³

MN10:n savolainen esimies saattoi sanoa *täs_ois tämmönej juttu mikä ehkä saattais mahdollisesti ’olla ’että tää pitäis tehdä tai tässä on tämmöner raportti ja tää saattais olla ’ehkä iha hyövä että tän lukis, heti*. Informantiltani meni vuosia ennen kuin hän ymmärsi, että esimies

¹ Huomaa, kuinka välttämättömin ja tarpeellisin puhe on kuitenkin vaikea määrittellä. Grice (ks. 1975) ei sitä itsekään täysin eksplikoivaksi (muista myös Gricen periaatteiden saama kritiikki, esim. Leech 1983). Yllä mainitussa Gricen ajatuksessa on kuitenkin kiistämättä jotain perää. Auli Hakulinen esittelee tilanteita, joissa mahdollisimman lyhyen vastauksen sijaan annetaan pitempi lausuma. Vaikkapa kysymykseen *ehdiksä ottaa* (eli kirjoittaa muistiin erään tiedon) voidaan vastata *kyllä minä kerkiän ottaa* (vertaa pelkkä *joo*). Tällöin lausuma näyttää viestivän vakuuttelua. (Hakulinen 2001: 417.) Esimerkissä havainnollistuu, kuinka määrän maksimiamia rikkovasta vastauksesta voidaan ryhtyä etsimään merkityksiä.

² Informanttien kanssa käytin termejä *käskey*, *pyyntö* ja *ehdotus*. (Ks. myös Matihaldin [1979: 153–165] jakoa käskyjen alatyypeistä: *pyyntö* ja *ehdotus* on esitetty käskyjen alatyypeiksi, joihin lukeutuvat myös esimerkiksi *määräys* ja *kehotus*. Informanttieni voi olettaa määritelleen *käskyn* ja *pyynnön* kansanomaisesti. Maallikko ymmärtäne *käskyn* lähinnä määrääväksi kehotukseksi tehdä jotakin ja *pyynnön* puolestaan *käskyä* ehdottavammaksi kehotukseksi. Karkeasti kuvailen esimerkiksi *tee tämä* olisi käsky ja *tekisitkö tämän pyyntö*.)

³ Vertaa vaikkapa Pyhälähden (1999: 49) esimerkkiin: lausuma *lainaisko joku mulle kynää* esitetään monen kuulijan läsnä ollessa ja puhujan toivomus on, että kuka tahansa läsnä olevista henkilöistä ojentaisi hänelle kynän. Informanttiani hämmäsi *joku*-aineksen sisältävä pyyntö, joka oli kuitenkin (haastateltavan kuvailun perusteella todennäköisesti) osoitettu nimenomaan hänelle.

»käskee». Itse hän oli joutunut työpaikallaan »hirveem määräilijän» maineeseen, koska hänellä oli tapana esittää vastaava asia seuraavasti: »täs on nyt tämmöneh homma ja tämä sinum pitää tehdä» tai »tässä on raportti ja sinun tulee lukeat tämä». MN10 täsmensi, että hän vain ilmaisee asiat »pohjalaiseen tyyliin» eikä tarkoita olla ilkeä. Tottumien savolaisten tavoille ei ole ollut yksinkertaista: »Nyt mä alam pikkujiljaa ymmärtämään että jos mullet tullaan sillä tavalla niinku pehmeässä sävyssä sanomaan työpaikalla jotakin niin se on käsky – –.»

Toisessa esimerkissään MN10 kertoi tutustuneensa eräässä pihajuhlissa Savoon muuttaneeseen pohjalaiseen, jonka kanssa oli syntynyt keskustelua savolaisten *ärsyttävistä* tavasta, että »ei vois sanoas suoraan asiaa että teet tämä». Juhlissa laitettiin ruokaa ja yhdessä vaiheessa toinen pohjalainen oli esittänyt informantilleni pyynnön »vietkö nämä, [ruokien] valmistusvälineet tuonne, pyykkituvan – – pesualtaaseen». MN10 oli vienyt astiat pyydettyyn paikkaan ja jättänyt ne sinne. Myöhemmin haastateltavani uusi tuttavuus oli kertonut, että hän oli halunnut testata, onko MN10 aito pohjalainen – pohjalainen nimittäin vain veisi astiat, mutta savolainen olisi mainitun pyynnön kuultuaan paitsi vienyt astiat myös tiskannut ne. Informanttini mielestä esimerkki kuvasi hyvin sitä, miten pohjalaiset ja savolaiset voivat työyhteisössä olla törmäyskurssilla. Varsinaisia *kömmähdyksiä* haastateltavalleni ei ollut itselleen tullut, mutta hän kertoi muistavansa tilanteita, joissa ei ollut »varmastin niinkur ripeästi tarttunut tehtävään» savolaisen käskyn kuultuaan.

Myös MM16 jäljitteli savolaista tapaa käskeä tai pyytää. Haastateltava kertoi itse tottuneensa siihen, että sanotaan suoraan esimerkiksi »haeppa tuo» tai »haekko tuon». Savolaisten hän oli havainnut muotoilevan pyynnöt muun muassa seuraavaan tapaan: *kehtookko käyä, tyhyjentäär roskikse*. (Jäljitelmän ilmaus *kehdata* on erityisesti itämurteinen, mutta informantin selityksen perusteella hänen huomionsa ei ollut varsinaisesti leksemin valinnassa vaan itse pyynnön muotoilussa.)¹

Haastateltavat ovat tehneet mielenkiintoisia havaintoja savolaisesta tavasta muotoilla direktiivejä, kuten edeltä huomataan. Pohjalaisvastaajalle esimerkiksi voi olla aivan luontevaa olla käyttämättä mitään lievennyksiä (haastateltavan jäljitelmänä »sinun tulee lukeat tämä»); tällöin savolaispyytäjän moninkertaiset lievennykset hämmentävät.² Toi-

¹ MM16:n esimerkeissä puhutaan eri toiminnoista eli jonkin *hakemisesta* ja roskakorin *tyhjentämisestä*. Kuitenkin haastateltava näytti vertaavan kielenkäyttöä samankaltaisessa kontekstissa (esimerkiksi puhujien statusero olisi samanlainen ja molemmat pyynnöt olisivat yhtä vaivattomia toteuttaa). Mikäli konteksti olisi esimerkeissä erilainen, jo se itsessään voisi vaikuttaa lausumien erilaiseen muotoiluun. (Pyyntöjen kontekstisidonnaisuutta esittelee esim. Hanna Lappalainen 2008: 485–486 mainittuine lähteineen).

² Puhun työssäni yleisesti *lievennyksistä*, myös muualla kuin direktiivien yhteydessä. Aina näissä lievennyksissä ei kuitenkaan ole kyse jyrkästi ottaen lausuman varsinaisesta (sananmukaisesta) lieventämisestä vaan vain muuten erilaisista käytänteistä muotoilla esimerkiksi direktiivejä. Kun esittelen työssäni tapoja lieventää muun muassa käskyjä, kysymyksiä tai vastauksia, lievennykset voivat olla vaikkapa niin sanottuja varauksia, jotka voivat olla yksittäisiä sanoja (*niinku*), fraaseja (*en mä tiedä*) tai pitempiä lauseita (*tai mä koin sen sillä lailla*) (ks. Suojala 1989; esimerkit Suojalan). Myös liitepartikkelien tai esimerkiksi tietynlainen konditionaalinen käyttö voi lieventää puhetta (esim. Yli-Vakkuri 2005: 199–200). Lievennyksinä esittelen siis lausumien muotoilutapoja, joilla vaikkapa käskystä muotoillaan lyhyttä, tavallaan prototyyppistä imperatiivilauseetta »lievempi» (tai pehmeämpi) lausuma tai joilla esimerkiksi lyhyestä kieltävästä vastauksesta saadaan vähemmän kasvoja

saalta muun murteen puhujalle voi olla kohteliaista – ja suoraa ilmaisu – liitepartikkelin käyttö (»haeppa tuo»; ks. myös ISK § 835, 1672) tai käskyn pukeminen kysymyslauseeksi (»haekko tuon»). ISK:n (§ 1661) mukaan edellä olevan kaltainen kysymyslause on konventionaalistunut pyynnön tai kehotuksen merkitykseen (ks. myös Lampinen 1990: 79–80; ks. lisäksi huomioita kysymysmuotoisten pyyntöjen universaaliudesta/kielikohtaisuudesta esim. Green 1975: 138–140; Birjulin–Xrakovskij 2001: 43). Kohteliaisuuden vaikutelma syntyy siitä, että vaihtoehtokysymys mahdollistaa niin myöntymisen kuin kieltäytymisenkin – on kuitenkin tilanteita, joissa kieltäytyminen olisi hyvin epäodotuksenmukaista (vaikkapa eräät lääkärin tavanomaiset kehotukset potilaalle; ISK § 1661). MM16:n jäljittelemään esimerkkiin *kehtookko käyä, tyhyjentää rosikke* puolestaan ei sisälly ainoastaan direktiivin esittämistä vaihtoehtokysymyksenä, vaan siinä käytetään muitakin kohteliaisuuden keinoja: Tietynlaiset verbiketjut kuuluvat suomen kielen yleisiin kohteliaisuusstrategioihin (esimerkiksi *voisitko selittää vielä kerran*, Lampinen 1990: 82). Lisäksi *voisitko*-muodon sisältämät lausumat ovat kiteytyneet direktiiveiksi (ISK § 1662), ja *voida* ja *viitsiä* (itämurteissa *kehdata*) ovat muutenkin yleisiä kysymyslausemuotoisten pyyntöjen lekseemejä (esim. Markkanen 1985: 28, 30; Kangasniemi 1992: 132; huomaa kuitenkin myös kontekstin vaikutus ja esimerkiksi *voida*-verbin puuttuminen kioskien kysymysmuotoisista pyynnöistä, Sorjonen ym. 2009: 112). Tunnettujen kohteliaisuusstrategioiden käytöstä huolimatta MM16:n jäljittelemä direktiivi oudoksuttaa muutajaa (hänen kuvaamassaan tilanteessa).

Pyyntöjen muotoilussa voidaan arvioida olevan alueellista eroa. Eri murteiden puhujat näyttäisivät valitsevan tilanteittain eriasteisia lievennyksiä. Leechin (ks. 1983: 107–108) kohteliaisuusperiaatteeseen peilattuna eroa on siinä, millaista epäsuoruuden astetta eri tilanteissa odotetaan. Esimerkiksi työpaikalla lausutut savolaisdirektiivit voivat vieraan murteen puhujasta kuulostaa tarpeettoman epäsuorilta. Jos asiaa tarkastellaan Brownin ja Levinsonin (ks. 1987 [1978]) teorian kautta, eroa olisi käsityksissä siitä, kuinka uhattuna kuulijan kasvot ovat eri tilanteissa. – Tiittula (1993: 116) toteaa, että »[l]iiallinen (epätavanomainen) epäsuoruus» voi aiheuttaa väärinymmärryksiä, kun esimerkiksi käsky on epäsuorempi kuin mihin kuulija on tottunut (Tiittulan aineistossa vertaillaan suomalaista ja saksalaista kommunikointitapaa). MN10:n esimerkissä, jossa hänen toivottiin lukevan erään raportin, oli käynyt juuri näin; haastateltava ei ollut aluksi ymmärtänyt, että hänen odotetaan toimivan pian.

Edellä on käsitelty savolaisdirektiiviin sisältyvää *kehdata*-verbiä ja verbiketjun esiintymistä. Informanttieni jäljittelemänä savolainen direktiivi voi sisältää myös esimerkiksi konditionaalimuotoisia verbejä ja ilmauksen *ehkä*. Forsbergin (1993: 272) haastatteluaineistoissa episteemistä adverbia *ehkä* esiintyy itämurteissa enemmän kuin länsimurteissa. Yleisin se on Pohjois-Savossa. Kaikkiaan *ehkä* ei kuitenkaan ole Forsbergin mukaan murteissa runsaslukuinen. Konditionaalien ja partikkelin *ehkä* käyttäminen kuuluvat myös yleisesti suomen kielen kohteliaisuusstrategioihin (esim. Lampinen 1990: 80–81, 83; kon-

uhkaava (kasvojen suojelusta ks. Brown–Levinson 1987 [1978]). (Termien *lieventää* ja *lievennys* käyttöä ks. esimerkiksi Muikku-Werneriltä [1993a: 122, 149, 287, 311; ks. lisäksi termeistä *lievennin*, *lievittely* ja *pehmentäminen* mts. 204, 286, 287]. Kysymysten *pehmentämisestä* ks. esim. Forsberg 1998: 279.)

ditionaalisista kysymys- ja väitelauseista käskyinä ks. Matihaldi 1979: 179)¹. Savolaismurteiden puhujat kuitenkin käyttävät näitä aineksia nähtävästi sen verran muista suomalaisista poikkeavalla tavalla, että muuttajat ovat hämmentyneitä.

Esimerkeissani eräs savolaiseksi mainittu tapa on pyytää yhtä asiaa, mistä toisen oletetaan päättävän, että häntä pyydetään tekemään jokin toinenkin asia (astioiden pelkkä vienti versus vienti ja tiskaus). Muuttaja ei välttämättä ole tottunut myöskään tämänkaltaiseen direktiivien muodostamiseen. Häntä voi hämmentää, ettei (savolaiselle) pyytäjälle riitäkään pelkkä astioiden korjaus, jota pyyntö näyttäisi koskevan (*vietkö astiat*). On myös mahdollista, ettei direktiivin sisältämiä aineksia ole tarkoitettu otettavaksi kirjaimellisesti: asia on esimerkiksi tehtävä pikimmiten, vaikka on sanottu, että *se ehkä saattais mahollisesti ’olla hyvä tehdä*. Muuttaja voi tulkita savolaisen pyynnön antavan hänelle suuremman kieltäytymisen tai viivyttelyn mahdollisuuden, kuin itse pyytäjä määrittelee kohteliaaksi. Muuttaja ei ole tottunut tulkitsemaan direktiivien muotoilukeinoja samalla tavoin kuin savolaiset eikä siksi aina erota, milloin häntä on esimerkiksi käsketty pikaiseen toimintaan.² – Muuttajien jäljitelmissä on huomattavaa myös savolaisten direktiivien pituus verrattuna lausumiin, joita haastateltavat mieltäisivät käyttävänsä itse.

Edellä olen arvioinut, että direktiivien muodostamisessa ja käytössä voisi olla alueellista eroa. Eräitä viitteitä pyyntöjen muotoilun alueellisesta vaihtelusta on jo saatu. Hanna Lappalainen (2008: 499) toteaa Kela-aineistostaan, että imperatiivimuotoisia sanomipyyntöjä esiintyy henkilötunnustiedusteluissa eniten peräpohjalaistallenteissa (huomaa, että imperatiivitapauksia oli kuitenkin aineistossa kokonaisuudessaan vähän). Sorjosen ja kumppaneiden (2009: 100–101, 106) kioskiaineistossa käskylauseita esiintyy niin ikään suhteellisesti eniten Peräpohjassa. Molemmissa tutkimuksissa vertailtavina seutuina olivat esimerkiksi Pohjois-Karjala ja Helsinki.

Anna-Leena Korhosen tarkastelemissa Raamatun tekstien savolaisissa murreversi-oissa toistuu osin samoja direktiivien elementtejä, joihin muuttajat ovat kiinnittäneet huomiota. Käsky voi esimerkiksi olla konditionaalimuotoinen väitelause (käännöksissä kuitenkin kyseisillä lausumilla ilmaistaan ennen kaikkea »kunnioitusta tai kursailua» käskettäessä Jumalaa tai korkea-arvoista henkilöä). Toiseksi murreversioiden käskyt ovat huomattavasti pitempiä kuin alkuperäistekstien lausumat. Esimerkiksi »johdattelevia lauseita» käytetään. Korhosen aineistossa näkyy lisäksi muun muassa modaalipartikkelin *ehkä (ehken)* käyttöä, joskaan kirjoittaja ei anna esimerkkejä nimenomaan direktiiveistä. Partikkeleita *ehkä* ja *kai* käytetään teksteissä »tuomaan – – savolaisen puhettavan tuntua: mitään ei sanota täysin varmaksi». (Korhonen 2007: 47, 49, 61–62.)

Eräissä aineistoni esimerkeissä tulee esiin vielä havainto puhuttelun epäsuoruudesta. Savolainen voi suosia nollasubjektia (*täs_ois tämmönej juttu mikä ehkä saattais mahollisesti*

¹ Sorjonen ym. (2009: 112–113) ovat havainneet, että kioskiasioinnissa konditionaalimuotoisella pyynnöllä on eräs erityistehtävä: poimiessaan tuotteen itse asiakas sanoo *mä otan X:n*, mutta kun myyjää pyydetään antamaan tuote, asiakas sanoo *mä ottaisin X:n*. Esimerkki muistuttaa jälleen pyyntöjen kontekstisidonnaisuudestakin.

² Korostettakoon vielä, että muuttajat eivät ole tottuneet kuulemiinsa käskyihin niissä nimenomaisissa tilanteissa, joita he kuvasivat. Esimerkiksi kun esimies käskää alaistaan, runsas lievennysten käyttö hämmästyttää. Mikäli alaisen olisi olosuhteiden pakosta esitettävä pyyntö esimiehelleen (vaikkapa raportin pikaisesta lukemisesta), lievennysten keräytymiseen saatettaisiin suhtautua eri tavalla.

'olla 'että tää pitäis tehdä), vierasmurteinen puolestaan voi hyvinkin selvästi ilmaista, kenen odotetaan toimivan («sinun tulee lukeat tämä»; esimerkit ovat informantilta MN10). Myös nollasubjektin käyttö voinee lisätä muuttajan korvissa epäsuoruuden vaikutelmaa. Lisäksi se voi aiheuttaa direktiivin tulkitsemisvaikeuksia (kenen tulee toimia, miten pian tulee toimia). Kelan toimistossa kuultuja käskyjä tutkinut Mirka Mäntylä (2001) toteaa, kuinka nollapersoonaa esiintyy etenkin tilanteissa, joissa ohjeitten antaminen on arkaluonteista (esimerkiksi tilanteet, joissa ongelmasta ei ole aluksi neuvoteltu yhdessä asiakkaan kanssa).¹ Niin ikään modaaliset ilmaukset – jotka nekin tulivat esiin muuttajieni jäljitelmissä – kytkeytyivät Kela-aineistossa arkaluonteisiin tilanteisiin.

Eräissä esimerkeissä kuvailtiin savolaista tapaa ehdottaa. MN5 tapaili, kuinka savolainen voisi alkaa kysyä seuraa elokuvaan: *mitäköhän tuota tehtäs tänään tai oispa mukavata käyväj jossakkii tai ku ei ikinä käyvä 'oekeim missään*. Nämä ovat muuttajan näkökulmasta esimerkkejä *kiertelystä*. Informantin MN6 mukaan Savossa voi joskus tulla »kiertäen valmiisti, vastaus – – siinä kysymyksessä [tarkemmin: ehdotuksessa]». Tällainen tunne syntyy, kun savolainen muodostaa vaikkapa seuraavanlaisia ehdotuksia: *sinähäv varmaah haluaisit lähteät tänä iltana minun kanssa elokuviin; eikö olisikin kiva jos; eiköhäm me mennäkkim; me varmastin nyt lähdetään*. – Jälleen jäljitelmissä esiintyy muun muassa tietynlaisia lievennyksiä (kuten liitepartikkeleita *-hAn* ja *-pA*) sekä tapaa välttää suoraa puhuttelua.

5.5.1.3. Savolaisten kysymykset ja tapa hankkia tietoa

Käskyjen ja pyyntöjen tavoin nostin erikseen esiin savolaisten tavan kysyä, ellei informantti ryhtynyt puhumaan siitä itse spontaanisti. Osa esimerkeistä ei koskenut varsinaisia kysymyksiä (kysymyslauseita) vaan tapaa hankkia tietoa. Kysymyksiä on yleistä lieventää muun muassa liitepartikkeleilla (*onkohan lähetys jo tullut*), mikä ei leimaa puhujaansa vielä minkään murteen puhujaksi.² Savossa kysymysten (ja tiedonhaun) muotoiluun näyttäisi liittyvän myös murteellisia tapoja, jotka muualta tulleet voivat tulkita esimerkiksi epäsuoruudeksi.

Informantin MN5 mukaan Savossa ei kysytä suoraan vaan ensin »haastatellaa» ja »lähestyttään aihetta» (samankaltaisesta havainnosta ks. Mira Kokkonen 2010: 61) – tämä liittyy jo alussa mainittuun viipyilyyn ennen asian ydintä. Aineistosta nousi esiin muitakin kuvailuja. MN10 oli joutunut tilanteeseen, jossa hän ei ollut huomannut, että hänen odotetaan paljastavan omia tietojaan – savolainen kun ei välttämättä »ees kysys sitä kysymystä». Kerran haastateltavani avopuolison sukulainen, joka tiesi informanttini olevan töissä apteekissa, oli kertonut hänelle kylässä seuraavanlaisesti: *oon käyttännä nyt tätä hormooniliäkettä, tässä kuukauvom päiväit ja hikkoiluttaa niin kaaheesti*. Kun haastateltava tuli kotiin, hänen avopuolisonsa kysyi, eikö hän ollut ymmärtänyt, että sukulainen oli *kysynyt* häneltä, aiheuttaako mainittu lääke hikoilua. MN10 hämmästeli tilannetta:

¹ Yli-Vakkuri (2005: 200) määrittelee yleiseksi suomalaiseksi tavaksi, että kohteliaisuuden nimissä vältetään viittausta kuulijaan esimerkiksi geneeristen lauseiden (*generic clauses*) avulla. Huomaa toisaalta Lea Laitinen (1995: 341–343), joka esittelee nollarakenteiden pragmaattisen motivaation tutkimusta. Hänen mukaansa nollan sekä passiivin näkeminen »suomalaiselle puhekuulttuurille tyypillisinä persoonan häivyttämiskeinoina, ei siis vain suomen kielen typologisesti ominaisina rakenteina» on varsin pitkälle menevää päättelyä.

² Myöskään tässä *lievennykset* eivät aina varsinaisesti lievennä lausumaa, vaan ovat erilaisia tapoja muotoilla kysymyksiä.

– – no, miksei se [sukulainen] voinuk kysyäs sitä [naurua]. – – mun sukulaiset kyllä sannoo – – että, »aiheuttaako – – sinum mielestä tämä lääkeh hikoilua», – – niinkun ne sanoo (minum mielestä) täällä niinku 'että *kyll_ò hikkoiluttanu* ja sittem mum pitäis niinku ymmärtää 'että se niinkuk kysyy multa, että se tietää että mä oon apteekissa töissä et se kysyy multa että, mum pitäs niinkus siihev vastata että, että »joo no ei se varmaankaa siitä lääkkeestä johu». – – mies sanoo sittek kotona että, huomasiitko sää ollenkaa et sehän kysy sulta koko ajan. Mää vaan kuuntelin hiljaa. [H: Niij just. Et sillä tavalla saatetaan kysyä 'eri tavalla?] Niin suatetaan [sic] niinkuk kertoillaj ja rupatellas siinä jä sitte, koko ajaj johdatellas sitä keskustelua siihej ja minä em pohjalaisena ymmärrä 'että toine 'oottaa koko ajav vastausta hänen tiukkaan kysymyksenä [naurua].

Pomerantz kuvaa, kuinka tietoa voidaan hakea »kalastelulla» (*fishing*). Puhuja voi esimerkiksi kertomalla jonkin oman kokemuksensa tarjota kuulijalle mahdollisuuden paljastaa tiettyjä tietojaan vapaaehtoisesti. Vaikkapa kommentti *I saw you drive by last night* kalastelee tietoa kuulijan edellisillan menoista, mutta kirjaimellisesti ei kysytä mitään. (Pomerantz 1980: 187–188.) Myös edellä informantin MN10 esimerkissä on eräänlaista kuulijan tiedon kalastelua.

MN14:n mukaan savolaisten »kysymyksenasettelu» ei ole välttämättä yhtä täsmällistä kuin helsinkiläisillä, minkä hän oli huomannut työssään numerotiedustelussa. Eteläsuomalainen soittaja »kertoo kaikki faktat» ja on etukäteen miettinyt, mitä haluaa. Savolaisella ei ole »taustatyö mietitty silleen niiv viimsem päälle», ja puhelu saattaa alkaa muun muassa seuraavaan tapaan: *niii se Inkeri assuu siellä Niiralassa*. Muuttajan näkökulmasta savolaiselta »joutuu välil nyhtämää oikein niinkus sitä tietoo ulos». Esimerkiksi edellä kuvattu tilanne vaatii vastakysymyksen »mikäs se Inkerin sukunimi sittev vois olla».¹

MN1 arveli, että savolaiset eivät pyydä apua (tee kysymyksiä) suoraan, koska he eivät halua paljastaa tietämättömyyttä. He eivät halua olla »toisen armoilla». MN5:n mukaan Savossa »harvemmin kukaan kyselee suoraan» silloin, kun halutaan tietää toisen yksityiselämästä. Muuttajalle tulee kuva, että Savossa ei »kehdatat tai iletä» kysyä ja ei oikein tiedetä, »miten sitä (sitte) lähestyttäs» – Pohjanmaalla puolestaan »tyyli on suora», eikä tietoa yritetä saada selville muotoilemalla vain »sinnes suuntaan liittyviä, kysymyksiä». – Myös Miittisen (1997: 60) informantti kuvailee savolaisuudeksi tietämättömyyden peitelyn, ja Kaarlo Nieminen (1939: 245) osoittaa ilmiöstä esimerkin kaunokirjallisuusaineistostaan, jossa henkilöt keskustelevat pohjoissavolaisella murteella. Forsberg (1998: 263) esittelee, kuinka potentiaalimuotoisilla MI-kysymyksillä ilmaistaan esimerkiksi tietämättömyyttä. Potentiaali on selvästi yleisin itämurteissa (Forsberg mts. 117–118).

¹ Esimerkiksi tästä kuvailusta voidaan muistuttaa, kuinka informanttien havainnot ovat hyvin tilannesidonnaisia. Muuttajan huomiota on kiinnittänyt numerotiedusteluun soittaneen asiakkaan tapa esittää asiansa. Jossain toisenlaisessa tilanteessa odotus, että puhekuumppani esittää tarkentavia kysymyksiä, voisi kuitenkin tuntua luontevalta. Raevaara ym. (2009: 275–280) esittelevät, kuinka kioskin lottoasiointi voi useinkin edetä myyjän tekemien tarkentavien kysymysten varassa: tyypillisessä asiointitilanteessa asiakas kertoo oma-aloitteisesti tarvittavia tietoja, mutta lisäksi myyjä kysyy osan tiedoista asiakkaalta.

Esitellyt tapaukset kuvaavat epäsuoraa savolaista kysymisen (ja tiedonhaun) tapaa. Aiemminkin huomiota herättäneestä ilmiöstä (esim. Miettinen 1997: 59) nousee muuttajaineistossani esiin uudenlaisia havaintoja. Tietoa kaipaava savolainen ei saata muutoilla kysymystä lainkaan, mikä hämmentää muuttajaa: pelkästä aiheesta puhumisesta pitäisi päätellä, että kuulijan odotetaan kertovan tiettyjä oletettuja omia tietojaan.¹ Mikäli muuttaja tulkitsee kuulemaansa kirjaimellisesti – että toinen vain kertoo kokemuksiinsa ja kaipaa ainoastaan kuuntelijaa –, savolaispuhujan tavoite jää toteutumatta. Savolainen saattaa myös ryhtyä hakemaan tietoa ilman kysymyksiä siten, että hän johdattelee kuulijansa tekemään tarvittavat tarkentavat kysymykset (ks. numerotiedusteluesimerkki). Tämä tapa voi muualta muuttaneesta tuntua oudolta, koska asian voisi hänen näkökulmastaan hoitaa nopeammin ja ilman turhalta tuntuva lisäpuhetta. Muuttajaa voi hämmentää tilanne, jossa hänet on tavallaan pakotettu esittämään lisäkysymys, että keskustelussa päästäisiin eteenpäin. Savolaisessa tavassa kysyä ja hakea tietoa ei välttämättä noudateta samoja informatiivisuuden, yksiselitteisyyden ja tarkkuuden ihanteita (vertaa Grice 1975), joita muut suomalaiset saattavat odottaa yhteistyöhön pyrkivältä dialogilta.

Osin edellisistä esimerkeistä peilautuu se, kuinka puhumisen määrää arvostetaan eri tavoin eri puolilla Suomea. Toiset pitävät täsmällisestä kysymyksenasettelusta, toisille sellainen on vierasta. Miettisen (1997: 59) savolaisinformantti kuvailee asiaa seuraavasti: »Suora kysymys on savolaiselle liki loukkaus: ikäänkuin kysyjä pitäisi toista niin tyhmänä ja lapsellisena, ettei uskalla asetella sanojaan monimutkaisemmin.» Murteittain on eroa siinä, millaista kielenkäyttöä pidetään kohteliaana. Informantin MN1 pohdinnasta käy ilmi, kuinka kohteliaisuusintressit eivät välttämättä tule muunmurteiselle kuitenkaan mieleen ja kuinka toisen kielenkäyttötapa ainoastaan hämmästyttää (edellä haastateltava on puhunut savolaisten halusta olla paljastamatta tietämättömyyttään):

[H: Voiko siinä ollaj jotkut kohteliaisuus-, intressit takana?]² Voh voi tietenkim mut em mä oot tullu 'ikinä ajatelleeks et se ois kohteliaisuuden koska mulle [edellä oleva sanottu nauraan], – – mulle on ihal luonnollista et mie voin kysyä, suoraa ja mie voin – – pyytää apua tai mä voin kysyä et »hei et miten tää on tehtyj» ja, ja muuta – –. (Mulle) ei oo tullum mielee että se ei ois kohteliasta kysyäs suoraa.

Savolaisten kysymyksiä koski vielä eräs huomio. Vastaajaa MN13 ihmetytti savolaisten tapa aloittaa kysymys puhelinkeskustelussa muuttajan korvaan tarpeettomalta ja

¹ Perinteisesti kysymys määritellään ainekseksi, joka on määriteltävissä kieliopillisesti (esim. Sacks 1992: 49). Tietyissä tilanteissa myös deklaratiivirakenteita käytetään kysyvinä lausumina yleisesti (ks. aiheesta esim. Raevaara 1993: 109–114 lähteineen). Eräässä Raevaaran (mts. 110–111) esimerkissä keskustelun puheenaiheena on, mistä löytyisi sopiva muurari. Henkilö, joka on tilanteessa toista tietämättömämpi, esittää lausuman *ngh ja se assuu siellä jossa mikä Hankajärvi*, kun keskustelukumppani on edellä suositellut tietämäänsä muuraria. Edellä mainittu lausuma on tulkittu tilanteessa kysymykseksi (*asuuko kyseinen muurari Hankajärvellä*). Tämänkaltaisia tapauksia aineistossani ei kuvailtu.

² Tässä olen poikkeuksellisesti antanut informantille pohdittavaksi haastattelijan näkökulman. Muuten haastattelut eivät kuitenkaan muodostu sellaisesta aineksesta, että olisin luetellut omia näkemyksiäni ja haastateltavat vain olisivat vahvistaneet tai kumonnet niitä.

kiertämiseltä kuulostavalla lisällä: *semmosta vaan lähdin kyselemään että*. Havainnossa korostuu, kuinka huomiota voivat kiinnittää erityisesti *Savon murteelle* tyypilliset keinot muotoilla kysymyksiä. Muotoilutapa voi synnyttää jopa mielikuvan siitä, että kysyminen on jotenkin »vaikeempaa».¹

Savolaisista kysymyksen muotoilukeinoista voisi olla erotettavissa tietynlaisia fraaseja. Lampinen (1990: 88–89) esittelee niin sanottuja metatekstuaalisia kehyslauseita tarkastellessaan suomen kielen kohteliaisuusstrategioita (esimerkiksi [*m*]inä vain *meinasin semmoisesta lakiasiasta puhua*). Nähtävästi metatekstuaalisessa kohteliaisuudessa on alueellista vaihtelua, joka voi ihmetyttää muuttajaa.

Aiemmin itämurteisille kysymyksille on havaittu tyypilliseksi ainakin potentiaalinen esiintyminen (ks. esimerkkejä mm. Forsberg 1998: 262). Tähän aineistossani ei kiinnitetty lainkaan huomiota.

5.5.1.4. Savolaisten vastausten erityispiirteitä

Toisinaan kielenkäytössä on tapana suosia epäsuoria vastauksia, mistä ei voi päätellä puhujan murretaustaa. Tainio toteaa, että preferoimattomille vastauksille on ominaista viipyminen (eli sijoittuminen muualle kuin heti etujäsenen jälkeen), monipolvinen muotoilu ja selittely. Nämä seikat »lievittävät vuoron sanomisen ongelmallisuutta». Preferoimattomia ovat (yleensä) esimerkiksi vastaukset, joissa torjutaan ehdotus. Aukotonta sääntöä vastausten preferoituneisuudesta ei voida määritellä, koska tulkintaan vaikuttaa aina kontekstikin. (Tainio 1997: 94, 96, 104.) Muuttajat olivat havainneet, että savolaisten tavassa vastata on jotain sellaista, mikä erottaa heidät muista suomalaisista. *Savolainen vastaus* näyttäisi olevan melko yleinen käsite kansan keskuudessa. Esimerkiksi Google.fi-haussa syöte »savolainen vastaus» toi 5.5.2010 osumia yli 900.

Esittelen jälleen aluksi aineistoni esimerkkejä. MN12 oli opiskelupaikkansa käytävällä kuullut, kuinka eräs tyttö oli kysynyt toiselta opiskelijalta, milloin he menisivät syömään. Tällöin toinen oli haastateltavani mukaan vastannut *pitteehän tuota syyvää*. Informanttini vastaus oli erikoinen, koska siinä ei kerrottu, milloin syömään mentäisiin ja missä tavattaisiin. Pohjanmaalla ei haastateltavani mukaan toimita samalla tavalla, vaan siellä »sanotaan selevästi». MN2 puolestaan oli kerran tiedustellut eräästä paikasta, milloin päätös työhaastattelun tuloksista on saatavilla. Vastauksena oli *tulloo kun tulloo*.

Informantille MN8 oli toisinaan tullut savolaisten vastauksista tunne, että puhuja ei jaksanut kommentoida asiaa sen tarkemmin: »no joo, kuhan jotaiheitän tuohon, vastaukseksi». Tällainen on esimerkiksi lausuma *suattaapi olla*. Kysyjää tilanne voi ärsyttää, jos vastaus olisi tärkeä kuulla. Voi tulla myös tunne, että toinen ei kuuntele lainkaan ja on

¹ Ks. lisäksi Tainion esimerkkiä, jossa kysymystä edeltää lausuma *tuli mieleen tossa että* (lausuman edellä on vielä takeltelua ja partikkelijono). Senkaltainen lausuma luo usein odotuksen, että tuleva asia on puhujalle erityisen tärkeä tai että kuulijan kannalta vuorovaikutustoiminta on ongelmallista. Tainio viittaa tilanteisiin, joissa puhuja mainitsee vuoron toiminnakseen jonkin mentaalisen tilan kuten ajattelemisen tai muistamisen. (Tainio 1997: 106–107, myös mainitut lähteet.) Informanttini jäljitelmässä tilanne on samankaltainen (vertaa *semmosta vaan lähdin kyselemään että* ja kuvitteellinen esimerkki *semmonen kysymys vaan tuli mieleen että*). Tainio (mts. 107) toteaa, että »mieleenjuolahtaminen» on usein vihje esimerkiksi pyynnöstä. Myös informanttini kuvaamassa tilanteessa puhujan oli aloituslausumansa jälkeen vaivattava kuulijaa (hankkimalla tietoa juuri hänen kauttansa).

muissa ajatuksissa. (Ks. lisäksi Eskelinen [1985: 11], jonka mukaan savolainen käyttää »vivahteikasta kieltään – – peitellessään» ajatustensa »puutetta».)

MN1 kertoi huomaavansa töissä päivittäin, kuinka keskusteluissa »vastuu on kuulijalla».¹ Savolaisen »kaareva» vastaus voi olla *no suattaapa tuo ollakkit tai ehkä se ei sitte oom mutta, mut voihan sit näin ki ajatella*. Toisinaan MN1 totesi palaavansa takaisin omalle työpisteelleen ja käyvänsä kysymässä myöhemmin uudelleen – epäselväksi kun on jäänyt, tarkoittiko savolainen myöntävänsä vai kieltävänsä. Oleskelu Savossa on kuitenkin opettanut: nykyisin MN1 totesi osaavansa asetella kysymykset itse niin, että niillä saa »selväv vastauksen». Kuulijan vastuun MN1 tarkensi myös siten, että savolainen jättää kuulijan päättämään, onko hän vastannut myönteisesti vai kielteisesti. Vastaajalle ei vastuuta jää: »jos se [kuulija] niinkut tulkitisi sen *eiks* niin se on sit niinku että no eihän hän niin sanonu». Miettisen (1997: 61–62) informantti kuvailee hieman samansuuntaisesti, kuinka tulkinnanvaraisesti asiat ilmaiseva savolainen ei »voi jäädä kiinni mistään». – Niin ikään MN7 ja MN8 olivat havainneet, että kysymyksenasettelulla on Savossa merkittävä rooli: »Kyl sen suoran vastauksen saa jos muotoilee kysymyksen sillee, oikein.»

Selväsanaisten myönteisten ja kielteisten vastausten puuttumista kommentoivat eräät muutkin informantit. MN13 viittasi fraasiin *suattaahan se ollaj ja, suattaahan se olla 'ettei oo* ja kuvaili tuntemuksiaan seuraavanlaisesti:

– – välillä turhauttaa että no, miten se on, että, pliis kerro että, on tai ei että mitmiten voikaan niinku, ollas sanomat et jotenkinhan se on tai ei – – ehkä sit savolaiset ei mielellään sano 'että, ne ei tiedä 'että se on semmonen, että ne mieluummin sanoo että, *voi ollat tai sit voi olla 'että ei oo* että.

Myös MN1 arveli yhdeksi syyksi selväsanaisten myönteisten ja kielteisten vastausten puuttumiseen sen, että savolainen ei halua paljastaa, ettei ole »ihav varma».² – Virtasen (1996: 78) mukaan lyhyet myönteiset ja kielteiset vastaukset voidaan Savossa tulkita »tosikkomaisuudeksi» ja »yksinkertaisuudeksi». Kuvatunlaisten vastausten välttämistä luonnehtivat savolaisuudeksi Miettisen (1997: 60) ja Palanderinkin (2007: 39–40) informantit. (Ks. lisäksi savolaisten halusta välttää sanaa *ei* Kellberg 1998: 82; Väinämö 1998.)

MN14 nimittää *kiertämiseksi* sitä, että ei voi vastata vain *joo* tai *ei* vaan että käytetään esimerkiksi sellaisia lausumia kuin *voisim mää vaikka lähteekki* (ehdotettuun paikkaan) tai *em minä varmaa, viiti*. Vastauksissa »pitää aina lisätän ne, jotai siihe ympärillet tavallaa». Lyhyen myönnön tai kiellon savolainen voi välttää myös vastaamalla vaikkapa elokuvakutsuun *mikäpäsi siinä* tai *em mie taija 'ehtiä* (MN15). MN8:n mukaan savolaiset voivat *pehmenellä* vastauksia, jos he esimerkiksi kieltäytyvät kutsusta elokuviin. Se, että lyhyitä myönteisiä ja kielteisiä vastauksia ylipäänsä vältetään, ei koske vain *Savon murteen* puhu-

¹ Virtasen (1996: 78) mukaan »savolaisen puhuessa vastuu siirtyy kuulijalle» olisi (poliitikko) Erkki Liikasen tunnettu ilmaus.

² Mirka Mäntylä on todennut samantapaisen motiivin Kelan asiakkaiden puheesta: Myönteisten ja kielteisten vastausten välttäminen voi liittyä epävarmuuteen (ja samalla mahdolliseen tietämättömyyteen). Kun asiakas ei suoraan myönnä eikä kiellä kysyttyä asiaa vaan sen sijaan vaihtaa vastauksessaan näkökulmaa, hän välttää samalla riskin antaa väärä vastaus. (Mirka Mäntylä 2006: 156.)

jia: muuallakin kuin Savossa voitaisiin hyvin vastata elokuvakutsuun vaikkapa »lähdetään vaan» tai »tänään en kyllä ehdi» (ks. preferoimattomien vastausten erityispiirteistä esim. Tainio 1997; edellä mainitun kaltaisia, muita kuin lyhyitä kielteisiä tai myönteisiä vastauksia havainnollistavat myös Kangasniemen [1992: 364–370] esimerkit). Todennäköisesti muuttajat ovat kuitenkin havainneet savolaisten tavassa joitain erityispiirteitä – tavoissa muotoilla vastauksia (ja käyttää muun muassa tietynlaisia fraaseja) lienee eroa. MN14:n kommentti savolaisista, joiden »pitää [vastauksissa] aina lisätän ne, jotai siihe ympärillet tavallaa», kuvastaa, kuinka maallikon voi olla hankala huomata, että puhekielessä käytetään aivan yleisestikin lievennyksiä. – Erityinen vastaustapojen ero näyttäisi olevan pohjalaisten ja savolaisten (ja samalla osin muidenkin suomalaisten) puheessa. Pohjanmaalla »toiminta» on »suoraa» ja esimerkiksi elokuvaan menosta voidaan todeta ilman tarvetta »hienostella», että ehdotus ei sovi. Kun MN8 on joskus vastannut »töksäyttämällä» (eli todennäköisesti ilman perinteisiä lievennyksiä) savolaisille ystävilleen »nyt ei huvita», hän on voinut saada siitä »kuittailua» myöhemmin.

Informantin MN6 mukaan savolaiset vastaavat välillä kysymykseen kysymyksellä. Tästä tarjoavat esimerkkejä myös Latvala (1899: 54) ja Forsberg (1998: 262). Kaarlo Nieminen (1939: 244–245) toteaa, että ilmiö on havaittavissa kirjallisuuden savolaishahmojenkin kielessä. Kysymys »miten kesä meni» voi saada haastateltavani mukaan vastauksen *miten käs tuo* ja »mennäänkö elokuvaan» -kysymys *ei kai me mennä* -vastauksen (jonka haastateltava näytti tulkitsevan kysymykseksi). Tällöin »siirtyy niinkuk kuulijalles se vastaus, että, et se oli ei».

MN7 kuvaili, kuinka yleensä kysyjä heittää pallon vastaajalle mutta kuinka Savossa sen sijaan vastaaja heittää vielä pallon takaisin kysyjälle. Esimerkiksi jos savolaista on pyydetty lähtemään elokuvaan, vastaus voi olla muotoa *no vois sitä lähtee*. Tällöin juuri »annetaam pallo – – kysyjälle»: vastaaja »voi lähteet tai voi ollal lähtemättä».¹ Suoraa kieltävää tai myöntävää vastausta ei anneta. MN6 kuvaili savolaisia vastauksia samaan tapaan: Ehdotus elokuvaan lähdestä voi poikia vastauksen *voitasham myö mennäkkii*. Informanttini mukaan tällöin joutuu tekemään uuden kysymyksen »niin et mennäänkö vai eikö mennä», koska tilanteessa »tarvii viel sen toistavav vastauksen siihen asiaan». *Suoraa* vastausta on siis pyydetävä erikseen.

Myös MN6 puhui aiemmin jo mainitusta *vastuun siirtymisestä kuulijalle* ja sen näkymisestä vastauksissa. Länsi-Suomessa vastaus voi tulla suoraan kuin »tykin suusta» mutta Savossa saatetaan kierrellä *vois sitä ollakkiim mutta vois ollav vähän niinku olemattakkii* tai *suattaapi se ollam mutta, suattaapi olla 'ettei ookkaa* (samantapaisesta huomiosta ks. esimerkiksi Virtanen 1998: 510). Vastaus on osattava huomata: »– – tulee välillä semmonen olo et ootteko te näim päättämättömiä että [naurua] ette osaa päättäv vastauksia vaikka se vastaus ilmeisesti 'on jo sanottu.» MN2 kuvasi, kuinka Savossa »kuj jotai asiaa selostetaan niin se on niin silleen ummet ja lammet, että sitten kuulijan pitää kaivaas sieltä se sisältö». Eräissä muissakin haastatteluissa tuli esille, kuinka muuttajan näkökulmasta savolaisen vastaus voi hukkua muun puheen sekaan. Esimerkiksi MN12 oli havainnut, että jos savolaiselta kysyy »tuuksää jonnekki», niin vastauksena saatetaan kertoa, mitä

¹ Jäljitelty vastaus alkaa lisäksi partikkelilla *no*. Tainio (1997: 98) toteaa sen aloittavan usein preferoimattoman vuoron. Todennäköisesti moni savolainen kuitenkin tulkitseisi vastauksen *no vois sitä lähtee* myöntymiseksi ehdotukseen (eli preferoiduksi vuoroksi).

menoja on tiedossa. Tällöin muuttajalle voi olla vielä epäselvää, onko toinen tulossa vai ei, vaikka itse asiassa vastaus onkin »siinä – – seassa». – Palanderin (2007: 40) eteläsuomalaisinformantti on kuvaillut savolaista puhetapaa seuraavasti: »Jos pitää sanoa yks lause, ne sanoo kymmenen lausetta ja sit se idea pitää poimii sieltä, lukee rivien välistä.» Pietilän (1997: 65–66) informantti puolestaan kuvailee, kuinka »[s]avolainen olettaa, että toinen ymmärtää puheeseen kätketyn viestin». Tämä käy ilmi etenkin tilanteissa, joissa on kerrottava epämieluisa asia.

Aineistossani huomautettiin, että savolainen ei mielellään vastaa lyhyesti. MN1 pohti, että savolaiset eivät voi vastata *yksiselitteisesti*, koska heidän mielestään vastaus riippuu niin monesta eri asiasta. Esimerkiksi jos savolaiselta kysyy, miltä rampilta täytyy kääntyä ohitustieltä Kuopion keskustaan, yksiselitteinen vastaus »eteläiseltä» ei käy päinsä. Sen sijaan savolainen ryhtyy kertomaan, kuinka valintaan vaikuttaa vaikkapa se, minne keskustassa halutaan ajaa.

Savolaisten oli havaittu vastaavan, vaikka he eivät tiedä vastausta (sama huomio löytyy Virtasen [1998: 532] informantilta). MM11 oli kerran ollut pelaamassa jalkapalloa turnauksessa, ja kesken kaiken ohjelmaan tuli muutoksia. Haastateltavani meni kysymään savolaisilta järjestäjiltä, miten muutokset vaikuttavat hänen joukkueensa otteluohjelmaan. Vastaus oli pitkä mutta siitä puuttui sisältö, jota hän oli lähtenyt hakemaan:

Ja sittem mä sain semmosev vastauksen niinku, jos oli kyl paljo, kaikkia asiaa mutta tota, mitään varsinaist niinku semmosta, lopullista... mä tajusin oikeestaan itekiv vast sittek kum mä lähin siitä, pois että (et) mitäköhän mä nyt sanon niille, [naurua] muille – –, et enhäm mä nyt oikeestaan saanum mitääv vastausta loppujel lopuks että, et se oli semmosta pyörittelyä että, että toisaalta ja toisaalta että.

Myös MN4 kuvaili, kuinka savolaiset puhuvat paljon, vaikka mitään sanottavaa ei olisikaan. Tällöin kuulijan »täytyy oottaa se alku», kun savolainen »puhuu koko ajan että ihav vaa 'että moottori pyssyy käynnissä». Vastaus on kyllä vielä tulossa, mutta MN4:n mukaan savolaisten täytyy aloittaa puhuminen ennen kuin heillä on edes olemassa itse vastausta. (Ks. esimerkiksi sukkeluuksien sijoittamisesta niin sanotun oikean vastauksen edelle ja oikean vastauksen odottamisesta Virtanen 1996: 77 ja mainittu lähde.)

Edellä olevista tilannekuvauksista löytyy yhteisiä piirteitä. Muuttajia hämmentää muun muassa se, että savolaiset vastaavat (muuta kuin »en tiedä»), vaikka heillä ei todellisuudessa olisi tarvittavaa tietoa tai vaikka he eivät olisi tehneet yksiselitteistä päätöstä, jota kysymyksellä yritetään saada esille.¹ Savolaiset eivät anna lyhyttä vastausta »en tiedä», mutta he näyttävät olettavan kuulijan päättelevän tietynlaisista vastauksista heidän tietämättömyytensä – sellaisista, joissa tietämättömyyttä (tai päättämättömyyttä) ei sanota kirjaimellisesti ääneen. Muuttajista tapa voi tuntua oudolta ja merkiltä epäsuoruudesta. Heidän näkökulmastaan katsottuna savolaiset eivät kerro vain relevanteinta

¹ Vertaa vaikkapa Raevaaran (1993: 141) esittelemiin tapauksiin, joissa tietämättömyys todettiin ensin ääneen ja vasta sen jälkeen tarjottiin esimerkiksi »kysyttyä asiaa sivuva tieto».

tietoa eivätkä välttä epämääräisyyttä ja monitulkintaisuutta (vertaa Grice 1975).¹ Kysymyksiin odotetaan vastattavan kirjaimellisesti vain sitä, mitä niillä on haettu. Se ei riitä, että vastaus on tarkkaan ottaen pääteltävissä muusta puheesta. – Potentiaali on pohjois-savolaisissa murteissa verrattain yleinen (Forsberg 1998: 118), ja sen käyttöä tarkastellakseen Forsberg (mts. 262) on pohtinut motiivia lyhyttä *en tiedä* -lausumaa pitempiin vastauksiin. Hän kytkee ne potentiaalın käytön yhteydessä kohteliaisuuteen: »Epätietoisuuden ilmaiseminen toistamalla kysymys potentiaalimuotoisena spekulatiivisena kysymyksenä on huomaavaisempi, 'kuulijaan suuntautuneempi' vastaustapa kuin pelkkä *en tiedä*, *en osaa sanoa* -tyyppinen vastaus.»

Muuttajien esimerkeistä tulee ilmi, miten savolaisten vastauksille tietyt lievennyskeinot on havaittu tyypillisiksi.² Asia *saattaa* olla jotenkin tai se on *ehkä* tai *varmaan* jotenkin. Konditionaalia ja tietynlaista pronominiin käyttöäkin jäljiteltiin (*mitenkäs tuo; pitteehän tuota syyyvää*). Ei ole myöskään yhtä ainoaa mahdollisuutta, vaan asia *voi olla* yhdellä tavalla tai toisella tavalla. Usein ideaalista, yhteistyöhön pyrkivää viestimistä on, että sanotaan vain sellaista, mistä ollaan varmoja (ks. Gricen [1975] laadun maksimi); savolaisessa keskustelussa epävarmuuden mahdollisuus tuodaan huomattavan usein esiin, mitä kaikki kuulijat eivät puolestaan pidä enää hyvänä seikkana. – Anna-Leena Korhosen (2007: 59–62) mukaan Raamatun tekstien savolaisversioissa verbiä *saattaa* esiintyy runsaasti, ja myös partikkeli *ehkä* on yleinen.

Aineistossani havainnollistui, kuinka eri murrealueilta tulevat voivat tulkita vastausten lievennyskeinoja eri tavoin. Esimerkiksi jos ehdotus elokuvaan lähdestä saa vastauksen *voitasham myö mennäkkii*, muuttaja ei välttämättä tulkitse vastausta myöntymiseksi. Hänen mielestään voi olla tarpeen vielä kysyä »niin et mennäänkö vai eikö mennä». Mielenkiintoista olisi kysyä itse savolaisilta, kuinka he tulkitsisivat vastauksen *voitasham myö mennäkkii*. Itselleni savolaisena se merkitsisi yksiselitteistä myöntymistä eikä toteamusta, että on olemassa mahdollisuus, että voimme mennä ehdotettuun paikkaan (vertaa lausuman kirjaimelliseen merkitykseen). Lisäksi myöntymiseen kytkeytyy ehto, että sen voi vielä perua, jos jokin aivan odottamaton este ilmaantuu (sellaisen syntyminen on kuitenkin äärimmäisen epätodennäköistä). Eräs Miettisen (1997: 60) savolaisinformantti huomauttaa, kuinka savolaisen *EEKÖ TUO LIENE* tai *SUATTAAPA HYÖINNII OLLA* tarkoittaa samaa kuin *niin on, ellei muuta ilmene*. Aineistoni osoittaa, että muunmurteiset voivat tulkita savolaisten vastausten lievennyskeinot päättämättömydeksi.

Heritage (1996 [1984]: 263 ja mainitut lähteet) huomauttaa, että lausuman alkuun sijoitetut erilaiset viivytykset, lievennykset ja epäroinnit tulkitaan usein merkeiksi tulevasta torjunnasta tai hylkäyksestä tai esimerkiksi erimielisyyden ilmaisemisestä. On mahdollista, että itsessään jo konditionaalın ja liitepartikkelin käyttö lausuman alussa (*voitasham myö mennäkkii*) hämää muuttajaa tulkitsemaan savolaisen vastauksen joksikin muuksi kuin myönnöksi tai suostumukseksi. Savolainen ei välttämättä halua viestiä

¹ Puhun *muuttajan näkökulmasta*, koska eri ihmiset voivat määritellä relevantin tiedon sekä epämääräisyyden ja monitulkintaisuuden eri tavalla. Muuttajat tulkitsevat kuulemaansa oman tottumuksensa mukaan.

² Taaskaan *lievennykset* eivät aina välttämättä varsinaisesti lievennä lausumaa, vaan ovat erilaisia vastausten muotoilutapoja.

lausumansa alkuun sijoitetuilla aineksilla samoja asioita, joita muuttajat lausumista tulkitsevat.

Yhtenä tekijänä savolaisvastauksissa näytti hämmentävän vaihtoehtojen pohtiminen: asia voi olla monella tavalla. Savolaiset eivät näe asioita välttämättä yhtä yksiselitteisinä, kuin kysyjä olettaa. Forsberg (1998: 405) on todennut, että savolaiselle puheelle on tyyppilistä »vaihtoehtoisten mahdollisuuksien tarkastelu».

Aineistoni havainnollistaa, miten erilaisia vastaustapoja ei arvosteta samalla tavalla eri puolilla Suomea. Jos savolainen esimerkiksi vastaa muuta kuin »en tiedä», hän tuskin haluaa (aina) olla tyly vaan noudattaa vain oppimaansa vastaustapaa. Muualta muuttanut kysyjä voi puolestaan ärsyntyä vastauksista. Miettisen (1997: 59) savolaisinformantti kuvailee, miltä »suora vastaus» hänestä itsestään tuntuisi: »puhuja on joko hyvin yksinkertainen, muualta kuin Savosta tai jotenkin huonolla tuulella» (ks. myös savolaisesta kohteliaisuudesta, jonka mukaan vastauksen eteen on nähtävä vaivaa, Virtanen 1996: 78). Savoon muualta muuttanut informantti puolestaan havainnollistaa, kuinka suoraa vastausta odottaessa savolainen voi jopa hämääntyä (Miettinen 1997: 60):

Jos suoraan kysyy jotain, esimerkiksi että paljonko on pakkasta, menee savolainen tavallaan lukkoon eikä välttämättä pysty vastaamaan ollenkaan. Pitäisi kai kysyä, että lieneenkö tuota pakkasta mitennii paljon. Siihen sitten voi saada vastauksen, että kyllä kait sitä kuulu olevan jonnii verran, tuota.

Kun savolaiset vastaavat muuta kuin lyhyesti myönteisesti tai kielteisesti, muuttajia saattaa hämmentää se, ettei tiedetä, kuinka laajennettua (ja samalla mahdollisesti vieraita lievennyskeinoja sisältävää) vastausta täytyisi tulkita (huomaa myös jo mainittu Grice [1975: 46] ja harhaan johtava merkitysten etsiminen muusta kuin välttämättömimmästä puheesta). Pitkiin, esimerkiksi selityksiä sisältäviin vastauksiin keskustelijoiden on todettu päätyvän juuri tietynlaisissa tilanteissa. Kuten jo on mainittu, usein selitetään toimintaa, joka on odotuksenvastaista – esimerkiksi kutsusta kieltäytyttäessä kerrotaan yleensä syy, miksi siihen ei voida suostua (selitysten motiiveja esittelee kootusti esimerkiksi Raevaara 2009b lähteineen, ks. lisäksi artikkelin havainnollistuksia kioskiasioinnin kielestä). Vastaukseen liitettävä selitys voidaan katsoa myös tarpeelliseksi, jos keskustelija vaikkapa haluaa nostaa erikseen esiin, millaisen arvomaailman mukaan hän toimii (ks. Markkasen [2006: 185–186] esimerkkiä). Odotuksenvastaista toimintaa ylipäänsä voidaan haluta puolustella tai oikeuttaa selitysten avulla (Raevaara 2009b: 232 ja mainittu lähde). Tietynlaiset kielenkäyttötavat ovat epäilemättä yleisiä, esimerkiksi pyrkimys tarjota selitys kutsusta kieltäytymiselle. On kuitenkin mahdollista, että puhujat eivät halua viestiä selityksiä tai muita laajennuksia sisältävillä vastauksilla aina samanlaisia asioita eri puolilla maatamme.

5.5.1.5. Mielipiteen ilmaisu ja muita esimerkkejä

Yhdeksi teemaksi nostin haastatteluissa saman- ja erimielisyyden osoittamisen, jolloin havainnot koskivat osin samoja ilmiöitä kuin jo edellä esitellyt tapaukset. Savolaisten mielipide ei aina ole muuttajille selvä – aivan kuten esimerkiksi pyyntöjä ei välttämättä osata tulkita pyynnöiksi. Samanmielisyys voi olla muotoa *voihan se nyt niin olla* ja erimie-

lisyys *no näin*köhän (MN1). Toisinaan muualta päin Suomea tullut voi joutua kysymään mielipidettä erikseen (vertaa vastaukseen *voitasham myö mennä*kkii). MN5 kuvaili, kuinka hän joutuu työssään *aistimaan*, mitä mieltä savolaiset ovat tai milloin he haluavat kritisoida asioita. Erimielisyyttä ja arvostelua ei tuoda esiin suoraan vaan se täytyy »kierteilyiden kaarteluiden kautta onkia». Erimielisyys on *aistittavissa*, vaikka se ei varsinaisesti tule ilmi puheessa. Mielipide tai halu arvostella voi paljastua muun muassa siitä, että ryhdytään tuijottelemaan muualle tai ollaan hiljaa. Vierasmurteiselle tapa voi olla *rasittava*. Tulee tunne, että »voi hyväne 'aika että kut tämän asian sais hoidettua niinkum pois päiväjärjestyksestä paljo nopeammin». Muuttajan näkökulmasta jahkailuun heitetään aikaa hukkaan. – Kuten esimerkiksi pyyntöjen kohdalla voivat muuttajat toivoa saman- ja erimielisyyden ilmaisemisessakin savolaisilta suoraan asiaan menemistä, jota savolaiset itse saattavat välttää. Muuttajat voivat myös tulkita savolaiset lievennyskeinot eri tavalla, kuin ne on tarkoitettu.

MN8 oli havainnut eroa ylipäänsä savolaisessa ja pohjalaisessa tavassa kertoa mielipide. Savolaiset »ei välttämättä – – suoraan niinkus sano, sitä mitä ne tarkoittaa» toisin kuin pohjalaiset. MN8:n mukaan Savossa on melkein kauhisteltu, kun paikalliset ovat kuulleet kahden pohjalaisen keskustelevan: »kuinka sinä niinkuk kehtaat tuolla tavalla sanoo». Pohjalaiset ovat tottuneet siihen, että »läväytetään suoraa» eikä ajatella, että se olisi »mitenkääk kummallista». Niin ikään MM16 totesi, että Länsi-Suomessa mielipide sanotaan »suorempaa» kuin Savossa. Savolaiset ilmaisevat kantansa myös »hienovarasemmin» esimerkiksi siten, että he eivät korota ääntään. – Toisaalta (pohjalaisen) haastateltavan MN9 mielestä savolaiset ilmaisevat mielipiteensä »voimakkaasti» ja (helsinkiläisen) MN14:n mukaan Savossa oma »kanta» voidaan ilmaista »jäärpäisesti».

Edellä olen esitellyt *epäsuoruuden* tapoja, jotka tulevat esiin muun muassa direktiiveissä ja vastauksissa. Haastateltavat kertoivat vielä muita konkreettisia kielenainesesimerkkejä ja yksityiskohtia puheen *kiertelevästä* tai *epäsuorasta* aineksesta. *Yleistä jaarittelua* voivat olla lausumat *joo se Kalevin*kip poeka tai *joo oocko sää kuullu* tai *joo ja sitte joo kyllä kamalaa* (MN8). Puheessa »jauhetaan niinkus semmosta ympyrää siinä, ja kierrettä ja kaarretaa». *Jahkailevaa* puhe on, kun sanotaan *em minää* tai *joo em minää nyt tiijä* (MN14). *Kierrellessä* voidaan sanoa myös *nohh* tai *kah, no ei* (MN1). Muissa(kin) jäljitelmissä korostuivat puheen lievennyskeinojen käytöt, muun muassa *-pA*-liitepartikkeli: *no ehkäpä se nyt on niin* (MN9); *noo eipät- empä tiiä että (mitähä, pitää) nyt vähän kattoo* (MN13); *suattaapa sitä olla* (MN1); *empä nyt tiiäk kehtaan*ko (MN2). Erityinen esimerkki *kieroudesta* oli informantilla MN10: Hän oli ollut sairaalassa katsomassa sukulaistaan ja kysynyt, sanoisiko hän tältä terveisiä toiselle sukulaiselle. Vastaus oli ollut *no voe tokkiisa* ('sano vaan') – »parempi 'ei vois savolaisittain sanoa».

5.5.1.6. *Kieroudesta – ja yllättävästä suoruudesta*

Esittelen seuraavassa aluksi, kuinka aineistossani pohdittiin savolaista *kieroutta*. Toiseksi tarkastelen, millaista *suoruutta* savolaisesta kielenkäytöstä oli havaittu.

Yksi ehkä tunnetuimmista heimostereotyyppioistamme koskee *kieroja* savolaisia (ks. maallikoiden maininnoista esim. Pietilä 1997: 68; Leipälä 2000: 74; Mielikäinen–Palander 2002: 103; Mira Kokkonen 2010: 61; *kieroudesta* osana »arjen uskomuksia» mainitsee

Virtanen 1994: 114–115).¹ MN14:n mukaan savolaisilla on tapana itsekin »ylläpitää ja uusintaa» kyseistä stereotypiaa ja olla »täysin itset tyytyväisinä siihen et niist ylipäättää on joku stereotypia».² Savolaiset ottavat itse puheeksi *kieroutensa*. Myös MN4 oli havainnut samantapaisen ilmiön:

– – nuorten kanssa [henkilön työpaikalla] siitä oli puhetta – – jottain ne sano, – – mikä oli niinkuh huonoo, tai tämmöstä, (minä että) no ei kai (et) em minä oot tuommosta nähäny, niin sit se ne oli vaa et *no niin no se on sitä kieroo savolaisuutta*. (Minä vaa) että ku ee- (miten niin) että ootteko te muka kieroja (ettei) niinku ette minum mielestä. – – niitte omasta mielestä savolaiset on kieroja, mutta ne ei osanum milläät tavalla selittääm mulle ’että, millä tavalla ne on kieroja ja minä en oo ikinä törmänny ’ajatukseen että savo- tai niinku, minulles savolaiset ei oo ikinä olluk kieroja – –.

Kun stereotypiaa *kieroista* savolaisista viljellään, tapana ei ole tarkentaa, mitä *kierous* tarkoittaa. Itse savolaisena – jos tällainen arvio tässä sallitaan – käsitän *kierouden* siten, että puheeseen saadaan huumoria ja hauskuutta mukaan esimerkiksi käsittämällä jokin asia kaksiselitteisesti. Savolainen *kierous* on mielestäni eräänlaista sanataiturointia, jolla on pyrkimyksenä hyvántahtoisesti hauskuttaa muita. Osin *kierous* yhdistyy juuri *epäsuoruuteen*, joka tässä luvussa on aiheena: asiat ilmaistaan tai käsitetään huumorimielessä muuten kuin *suoraan*. Rohkenen väittää, että monet muutkin savolaiset määrittelevät *kierouden* ainakin osin kuvaamalla tavalla. Tätä puoltaisi sekin, että syntyperäisten savolaisten voi omassa aineistossani todeta olevan ylpeitä ominaisuudestaan. »Kieroutta» kuvaa positiivisessa hengessä myös esimerkiksi Pietilän (1997: 65) informantti.

Osa muista suomalaisista ei välttämättä käsitä *kieroutta* samalla tavalla kuin ainakin osa savolaisista käsittää sen itse. Kun stereotypia tuli haastatteluissa puheeksi, viisitoista muuttajaa tarkensi, mitä he tarkoittavat *kieroudella*. Kahdeksan informanttia määritteli sen jonkinlaiseksi epärehellisyudeksi (esimerkiksi huijaamiseksi, valehtelemiseksi, selän takana puukottamiseksi, juonitteluksi ja oman edun tavoitteluksi). *Kierous* yhdistettiin tällöin ennen kaikkea epärehelliseen luonteeseen (tai käytökseen). Lisäksi kolme vastaajaa totesi, että heistä *kierous* on epärehellistä toimintaa, mutta he olivat huomanneet tai arvelivat *kierouden* tarkoittavan Savossa muuta (sitä, että asioita ei sanota *suoraan*). Kuukaan edellä mainituista informanteista ei ollut huomannut Savossa esiintyvän kuvaimansa kaltaista, epärehellisyudeksi määriteltävää *kieroutta*. Esimerkiksi MN1 havainnollisti, ettei Savossa tarvitse laskea tarkasti vaihtorahojaan. – »Kierous» on tulkittu epärehellisyudeksi myös Miittisen (1997: 76) ja Leipälän (2000: 74) aineistoissa. Osin epärehel-

¹ Myös Google.fi-haku kertoo osaltaan stereotypian tunnettuudesta. Tarkalla haulla »kiero savolainen» tuli 7.5.2010 osumia yli 6 500.

² Huomaa myös Esko Niemisen (2004: 18) toteamus savolaisten oletetusta »vaikeaselkoisuudesta»: »Tässä maineessa on paljon tehtyä. On tosin myönnettävä, että savolaiset, huomattuuan, että tätä pidetään heidän ominaisuutenaan, ovat itse lisänneet vettä myllyyn.» – Savolaisten tavasta tuoda *kieroutensa* itsekin esille löytyy esimerkki myös vaikkapa matkailuinfo Kuopion alueesta tarjoilevalta Internet-sivulta (<http://www.kuopioinfo.fi/finnish/perussivut/sarvin/sarvin.php>), jossa savolaisen »luonteen» kerrotaan olevan kiero.

lisyydeksi »kierous» mieltty Hietalallakin (1991: 19), joka on tarkastellut kyseisen ominaisuuden liittämistä elokuvien savolaishahmoihin.

Nähtävästi savolaiset eivät yleensä itse hahmota *kieroudelle* merkitystä epärehellisen luonteen ja käytöksen piirteinä. Jos *kierous* olisi savolaisille itselleenkin vaikkapa vaihtorahoissa huijaamista, ominaisuudesta tuskin oltaisiin avoimesti ylpeitä. Katsaus *Nyky-suomen sanakirjaan* kertoo, että yleiskielessä *kiero* tarkoittaa ihmisiin viitattaessa esimerkiksi 'viekasta', 'kavalaa' ja 'petollista'. *Suomen murteiden sanakirjassa kiero* määritellään muun muassa 'epäluotettavaksi', 'epärehelliseksi' ja 'ilkeäksi'. Esimerkiksi humoristiseen kielenkäyttöön *kieroutta* ei mainituissa sanakirjoissa yhdistetä (vertaa edellä mainittuun omaan määrittelyyni; myös kaksi muuttajainformanttiani yhdisti *kierouden* osin humoristisuuteen). On yllättävää, että yksi tunnetuimmista savolaisstereotypioista perustuu sanaan, joka voidaankin tulkita kahdella hyvin erisävyisellä tavalla (negatiivinen epärehellinen käytös, [ainakin joissain tilanteissa] positiivinen taito käyttää kieltä). Osa niistä informanteista, jotka ajattelivat *kieroilla* savolaisilla viitattavan epärehellisyyteen, olivat vilpittömän hämmästyneitä, että mainitunlainen stereotypia oli olemassa – epärehellistä *kieroutta* kun ei Savosta löytynytäkään.

Informantin MN10 pohdinta paljastaa hyvin, kuinka termi *kiero* voi olla hämäävä ja kuinka Savossa sen merkitys voi avautua uudella tavalla:

Jos Pohjammaalla sanotaa että joku on kiero niin se tarkoittaa et se ihminen tekkee (jo) vilunkia tai jotakin niinku, väärää tai. – – jos mulle, joskus viistoista vuotta sitte 'ois sanottu että savolaiset on kieroja niin mää oisin ymmärtäny sen sillä tavalla niinku Pohjammaalla sanotaa – – – mutta, nytten kum multa neljäviistoista vuotta myöhemmin kysytään niim mää ymmärrän sillä kieroudella että ei ne niinku, vääryyksiä teev vaan... vaan ne just niinku, ilmasee asiav vähän niinku mutkan kautta. – – [Pyydetty esimerkkiä.] No just se tyyppiesimerkki om minkä mää alussa sanoin työ- työpaikalla että niinku 'ei voijjas sannoos suoraan että »teet tämä». – – se sanotaan sillai kierosti 'et ki- kierrellej ja kaarrellen sieltä mutkien kautta tullaan siihem pisteeseen että *tässä olis tämä raportti* – –.

Toisena esimerkkinä MN10 viittasi tilanteeseen, jossa häneltä (vapaa-aikaa viettävältä apteekin työntekijältä) ei kysytä suoraan lääkkeen sivuvaikutuksia vaan hänen odotetaan kertovan niistä oma-aloitteisesti kuullessaan, kun joku kertoo oireitaan.

Myös aiemmin on kiinnitetty huomiota siihen, että *kierous* on mahdollista käsittää usealla eri tavalla. Esimerkiksi Tervonen ja Virtanen (2009: 3) kommentoivat kansanomaisessa murre-sanakirjassaan seuraavasti: »Savolaisia pidetään kieroina, vaikka eivät he sitä pahuuttaan ole – heillä on vain kyky nähdä asioiden monet puolet yhtä aikaa.»

Kaikki haastateltavani eivät määritelleet *kieroutta* ainoastaan epärehellisyydeksi (luonteen tai käytöksen tasolla), kuten edeltä informantin MN10 sitaatista havaitaan, vaan eräissä tarkennuksissa oltiin lähempänä (tiettyä) savolaista määritelmää. Ominaisuus yhdistettiin *epäsuoruuteen* ja myös huumoriin: *Kieroutta* on esimerkiksi se, että *vastuu on kuulijalla* ja että asiaa ei sanota *suoraan* (esimerkkinä *tokkiihan se voi ollat tai, tai – – eihän se välttämättä oo*; MN1). Toisaalta *kieroutta* on sekin, kun ei haluta sanoa »miten se asia ovaah halutaav vähän sanoa se – – hassulla ta- tai oudolla tavalla» (MN13). *Kierous* yhdis-

tyi niin ikään epäselvään tapaan ilmaista asiat. Savossa saatetaan puhua niin paljon, että kuulijan on »hankala saadas sitä ideaa, löytymään» (MN12).

Eräät informantit ovat miettineet, mistä stereotypia *kieroudesta* on voinut syntyä. MN5 pohti, että mielikuva on voinut lähteä asioiden *kiertelystä* ja *kaartelusta* ja siitä, ettei mennä *suoraan* asiaan: »se ei oler rehtiä ja suoraa puhetta» (samankaltaisesta tulkinnasta ks. Kai Laitinen 1998: 78). Informantille itselleen *kierous* tarkoittaisi »epärehellistä tapaa toimia». MN3 arveli, että murteen vieraudella voi olla osaa *kieroutta* koskevan stereotypian syntyyn. Vierasta murretta ei välttämättä ymmärretä eikä tiedetä, »mitä se, haluaa se savolainen sillä sanoo». Puhujaa voidaan tulkita väärin ja ajatella, että toinen *kieroilee*. MN6 arveli stereotypian *kieroudesta* syntyneen ihmisten erilaisesta tavasta ymmärtää sanotut asiat. »Ympäripyöreittäm puhuminen» ei avaudu helposti länsisuomalaisille ja asioiden »piilomerkityksissä» on eroa. Esimerkiksi jos lännessä sanotaan »hyvä asia», niin sitä ei välttämättä voi tulkita sanatarkasti kohteliaisuudeksi. Sen sijaan Savossa hyvät asiat sanotaan vilpittömästi, eikä lausumista tällöin pidä lähteä etsimään sivumerkityksiä. *Keljuilun* kyllä pystyy erottamaan, mutta MN6 arvioi, että kaikki eivät ehkä osaa päätellä, milloin kyse on *keljuilusta* ja milloin ei; »se, pohja millä niitä asioita ymmärretään on nii erilainen» Länsi-Suomessa kuin Savossa. (Ks. myös »selkeän kyllä- tai ei-vastauksen» välttämisestä *kieroutena* Miettinen 1997: 60; *ei*-sanon välttämisen tulkinnasta *kieroiluksi* ks. Väinämö 1998.)

Savolaisten tapa *kierrellä* ja *kaarrella* on erityisen tunnettu. Tämän vuoksi olikin yllättävää, kuinka eräissä esimerkeissä savolaisten todettiin olevan *suorempia*, kuin muualla päin Suomea oli totuttu. MN6:n mukaan savolaisilla ei ole tapana »vihjailla» kuten länsisuomalaisilla. Tästä erosta saattoi syntyä ristiriitatilanteita. Kerran informanttini savolainen puoliso oli ollut käymässä Länsi-Suomessa. Kyläpaikassa oli ollut koira, joka oli emännälle äärimmäisen tärkeä. Syötäväkseen koira sai muutakin kuin varsinaista koiranruokaa. Savolaispuoliso oli todennut kyläpaikassa seuraavaan tapaan: *meillä se koera ei syök kuk koerarruokaa*. Länsi-Suomessa kyseisenlaisesta kommentista saatettiin suuttua »silmittömästi», koska se »otetaan nekatiivisesti» ja se tulkitaan vihjailuksi: »Tarkotatko sinä että minun koirani, ei kuulus syödät tätä kinkkuleikettä mitä se syö että sem pitäs syödäk kans jotain naksuja – –?» MN6 kuvaili, kuinka savolainen ajattelee *keljuilevansa* (hyväntahtoisesti) ja kuinka länsisuomalainen puolestaan on sitä mieltä, ettei »tommosta [ilkeää] keljuilua tarvitse» olla.¹ Mainittu koirakommentti tarkoittaa haastateltavani mukaan lännessä, että henkilön väitetään »hyysänneen» koiraansa ja unohtaneen, että se on »vaa ’elukka» (eli toimineen väärin). Informanttini mukaan savolaiset sanovat »suorempaan» eivätkä vihjaillen, jos heitä todellisuudessa »haittaa» joku asia. Länsisuomalaiselle savolaisten tapa puhua voi tuottaa päänvaivaa, jos asioista on itsellä tapana etsiä vihjailuja:

– – joissaki ’asioissa vieläkin, vanha länsisuomalainen itsessään ottaa sen asian niinku et hetkinen et mitäs sä nyt oikeiv vihjailet mulle. – – alkaa punnitsee ’et tarkottiks tää nyt sitä, et mun tukka on tosi huonostiv [naurua] vai, – – vai mitä-

¹ Periaatteessa kommentti *meillä se koera ei syök kuk koerarruokaa* voitaisiin tulkita myönteiseksi arvonannoksikin. Haastateltavani ei kuitenkaan tuonut tällaista tulkintamahdollisuutta esiin.

hän tää nyt sit oikeestit tarkotti. Vaikka se ei oo tarkottanu 'yhtääm mitään [naurua].

Muikku-Werner ja Vakimo (2005: 240) toteavat, että ihmisillä on tarve ja taipumus muodostaa asioista oma tulkintansa etenkin silloin, kun ne vaativat eettistä kannanottoa – toisen käytös saatetaan tulkita ilkeilyksi. Muikku-Werner ja Vakimo (2005: 233, 246–247) sekä Muikku-Werner (2006: 112–113) esittelevät artikkeleissaan myös ilkeilyn tulkinnanvaraisuutta. Puhuja ja kuulija eivät välttämättä käsitä lausumia samalla tavoin. Tästä ilmiöstä aineistoni koiran ruokaan liittyvä tapaus on yksi hyvä esimerkki.

Suoruutta MN6 oli havainnut kohteliaisuuksienkin esittämisessä: savolaisilta ne tulevat »luontevasti» ja ne tarkoittavat ilman »sivumerkityksiä» juuri sitä, mitä on sanottu. Lännessä sen sijaan joutuu joskus miettimään, tarkoitetaanko kohteliaisuudella sittenkin »päivvastasta» – »piilomerkityksiä» on »hyvillääki asioilla».

MN4 pohti savolaista suoruutta samantapaisesti kuin MN6. Hänen mukaansa Savossa ei »tarvihek koko ajam mieltä että no mitä sää tarkotat ja, – – mitä niinku 'oikeestim meinaat». – Pietilän (1997: 65–66) informantti puolestaan huomauttaa, että savolaisilla on tapana vihjata epämiellyttävistä asioista. Kuvailun perusteella tällöin on kuitenkin tavoitteena kuulijan kasvojen suojelu; kyseessä on tilanne, jossa epämiellyttävä asia on pakko tuoda esiin (vertaa MN6:n esimerkkeihin, joissa puhujan oletetaan olevan vihjailuissaan tarkoituksellisen ilkeä ja joissa asian voisi jättää sanomattakin).

Informantin MN14 mukaan hänen helsinkiläiset ystävänsä välttävät mahdollisimman pitkälle sitä, että he sanoisivat olevansa eri mieltä asioista. Sen sijaan Savossa »asiat ilmastaav vähän suoremmi».

MN9 ei aina pitänyt savolaisten suoruudesta, jota hän kuvaili *töksäyttelyksi*. Savolaiset kysyvät »silleen suoraaj ja – – äkkiseltään» ja eivät välttämättä yritä »alustaas sitä asiaa mitenkään» – jos jotain halutaan tietää, niin se »kysytään – – siinä heti». Muuttajan korvaan kuvattu tapa kuulostaa erikoiselta; MN9 kuitenkin arveli, etteivät savolaiset tarkoita olla epäkohteliaita. Informantille itselleen oli tuttu »varovaisempi, tapa – – keskustellaj ja kysellä».

Aiemmin olen esitellyt, kuinka savolaiset saattavat välttää esimerkiksi pyyntöjen kirjaimellista tulkintaa – jos astiat pyydetään »viemään» jonnekin, savolainen varmuuden vuoksi tiskaakin ne. MM11 kuitenkin kuvaili, kuinka joissain tilanteissa savolaiset tulkitsevat puhetta erityisen kirjaimellisesti (haastateltava ei kuitenkaan itse pohdi esimerkiksi käsitteen *suoruus* kautta).¹ MM11 oli käynyt etsimässä kierrätyskeskuksesta käytettyjä televisioita. Koska siellä ei ollut niitä, haastateltava kysyi keskuksen työntekijöiltä neuvoa, mistä muualta hän voisi löytää television. Vastauksena oli *Kikantista saattas saada, tai Anttilasta*. Informantti oli jättänyt kysymyksestä sanan *käytettyjä* (televisioita) pois, ja tähän »iskettiin – – kiinni» heti. Haastateltavaani tilanne ärsytti, vaikkakin hän arveli tavan liittyvän savolaisten huumoriin: »katotaa et mitä se toinen niinku reagoi että, et vähän niinku testataan sillai että, – – tai vähän niinku, ehkä pistetääh halvalla toista». Jos

¹ Ks. myös Virtanen (1996: 78, 80), jonka esittelemissä savolaisissa sutkauksissa huumori syntyy lausumien koomisen kirjaimellisesta tulkinnasta. Esimerkiksi seuraavanlainen sutkaus kerrotaan: »– Mittee se tuomari sano, kun veit tuon koirasj näättelyyn? – Että jo ylj-ikänen ja piässäkii vikkoo. – Ja mitteepäs sitte koerastasj?»

joku käyttää »epäselvää ilmaisu» (*televisioita* versus *käytettyjä televisioita*), niin siihen »isketään – kiinni».

Informantin MN1 mielestä *suoruutta* löytyy savolaisten *small talkista*: savolaiset menevät suoraan omaan asiaan eli ryhtyvät puhumaan heti henkilökohtaisista asioista (versus *yleisistä asioista* kuten säästä). Havainto kuvastaa hyvin, kuinka maallikot voivat tarkoittaa *suoruudella* monenlaisia kielenkäytön tapoja – myös sitä, millaiset puheenaiheet valitaan. Niin ikään MN4 määritteli *suoruuden* hieman muista informanteista poiketen. Hänen mielestään savolaiset sanovat asiat *suoraan*, mutta vastauksen kuullakseen täytyy odottaa, että savolainen pääsee siihen asti puheessaan: »se vastaus (t-) kyllä tulee sieltä sitte vielä». Toisin sanoen MN4 ei määritellyt *epäsuoruudeksi* sitä, että esimerkiksi ennen niin sanottua asian ydintä voidaan puhua jotakin muuta; *epäsuoruutta* olisi kokonaan vastaamatta jättäminen. (*Suoruuden* haastavuutta tutkimus- ja mittauskohteena sekä sen monia määrittelymahdollisuuksia pohtii myös Tiittula 1993: 108–109, 116; lisäksi 1997: 39.)

5.5.2. Erot puheen määrässä

Puheen määrän runsaus tai vähäisyys on ominaisuus, jonka arvostus vaihtelee kulttuurireittain (esim. Riley 1989: 237–238 ja mainitut lähteet; myös esim. Lehtonen 1990: 31–32) ja jossa maallikot ovat havainneet vaihtelua murteittain (esim. Palander 2005c: 74, 81). Muuttajainformanttini olivat havainneet, että savolaiset puhuvat enemmän kuin (jotkut) muut suomalaiset. Tässä luvussa esittelen, millaisissa tilanteissa puheen määrä kiinnitti huomiota ja millaisia tapoja aiheesta kuvailtiin.

Aineistossani savolaisten huomautettiin ensinnäkin yleisellä tasolla olevan *puheliaita*. Samoin savolaisia ovat luonnehtineet esimerkiksi Miittisen (1997: 58) ja Pietilän (1997: 67–68, 79) informantit. Yli-Vakkuri (2005: 201) huomauttaa itäsuomalaisten olevan länsi-suomalaisia puheliampia, ja savolaista puheliaisuutta kuvaa myös esimerkiksi Virtanen (1996: 78). Varhainen savolaisten puheliaisuuden luonnehdinta löytyy jo Topeliuksen *Maamme kirjasta* (1981 [1899]: 32).¹ Knuutilan (1994: 91) mukaan kaskukulttuurissa peilautuu puheen ja puheliaisuuden arvostus Savossa. Kaunokirjallisuudessa savolaista puheliaisuutta kuvailee muun muassa Valtonen (2006 [1926]: 22). Huomio, että suomalaisten joukossa olisi myös puheliasta väkeä, on vastoin luonnehdintaa vaikenemisen kulttuuristamme.²

¹ Mielenkiintoista on, että 1800-luvun alkupuolella savolaisia kuvattiin karjalaisten ohella kansaksi, jota luonnehtii »ajatuksen ja tahdon hitaus» ja joka on erityisen vähäpuheinen – samantapaisia merkintöjä on vielä 1890-luvultakin (Hirn 1964: 38–39, 46 ja mainittu lähde). Topeliuksen *Maamme kirjan* ajoilta lähtien näkemys puheliasta savolaisista on kuitenkin nauttinut yleistä hyväksyntää meidän päiviimme asti. Paasi (1984: 49, 52–53) toteaa, että *Maamme kirjalla* on ollut suuri merkitys »kansanheimojen» kuvausten leviämässä suuren yleisön tietoisuuteen.

² Ks. suomalaisesta vaikenemisen kulttuurista esim. Lehtonen–Sajavaara 1985; Salminen–Poutanen 1998: 97; Wilkins–Isotalus 2009: 1; kyselytutkimuksina esim. Petkova–Lehtonen 2005: 53, 58, 70; Varamäki 2005: 104–105. Lehtosen (1998: 211) mukaan kuuluisa ajatus kahdella kielellä vaikenevista suomalaista on peräisin saksalaiselta näytelmäkirjailija Bertolt Brechtiltä; mielikuva hiljaisista suomalaisista on täten verrattain vanha. – Tiittula (1994: 101) kritisoi tapaa tehdä yleistyksiä suurten ihmisryhmien kielestä. »Suomalaista keskustelua» on kyseenalaista luonnehtia yleisesti, koska on vaikea nostaa esiin vain yksi keskustelutyyppi, joka vastaisi standardia ja josta muut olisivat poik-

Eräs haastateltava tarjosi konkreettisen esimerkin puheliaista savolaisista kertoessaan työstään sosiaalitoimiston *puhelintunnilla*:

– – saatto yks niinkuk kertoo ’oikeesti, siis melkeen koko elämäntarinansas siinä ja yritit niinkuh hienovarasestini niinkul lopettaas sitä että, »no nyt pitäis et, pitäis antaas seuraavalle» (ni) èi se vuaj [sic] jatkuu ja oli niinku aivan et eihän siinä voi sit lyödäv vaal luuria korvaa et kuunnellav vaan siinä – –.

Puheliaisuudesta, johon liittyy elämän »yksityiskohtien» paljastaminen, mainitsee myös Virtanen (1996: 81 ja mainittu lähde).

MN2:n mielestä savolaisten kanssa on helppo jutella (jos hiljaisuuden kokee kiusalliseksi): vaikka toinen ei olisi niin läheinen ihminen, savolaisella »sitä juttua riittää». MN9:n mukaan Savossa ihmiset näkevät enemmän vaivaa siihen, että pääsevät juttelemaan. Jos mitään sanottavaa ei ole, niin silloin »keksimällä keksitään» puheenaihe. Haastateltavan kotiseudulla länsirannikolla tilanne oli toinen: siellä »joko niinkus sitä juttua on tai sit sitä niinku ’ei oo». Savossa kestää paitsi »asiaam pääseminen» myös se, että asia on »käytyl läpi» (MN5).

Aineistossani kuvailtiin edellä olevaa yksityiskohtaisemminkin savolaisten runsasta puhetta. Eräistä piirteistä olen maininnut jo aiemmin: Kiertely lisää puheen määrää, kun esimerkiksi ennen asian ytimeen pääsemistä puhutaan muuttajien näkökulmasta epäolennaista asiaa, kun kysymyksissä ja käskyissä on runsaasti lievennyskeinoja ja kun vastaukset sisältävät muutakin kuin itse kysyttyä asiaa (ks. luku 5.5.1 alalukuineen). Luvussa 5.3 esitellyt *täytesanat* pidentävät nekin lausumia. Seuraavassa esittelen vielä muita huomioita runsaasti puhuvista savolaisista.

Puheen määrää voi lisätä pohdiskelu. Esimerkiksi remonttia tehdessään savolainen voi tuumailla *no mitenhän tuo nyt tuosta menöökää ja no kokkeillaampas tällä tavalla hakata* (MN8). Pohjanmaalla asiaa ei samalla tavalla »jossitella». MN18 arveli, että Savossa ollaan ehkä jo »luonteeltaan» sellaisia, että pohdiskellaan: »Ei nyt niin ook kiirettä tässä et sitä tätä ehkä näin, ehkä noin». Samantapaisia huomioita savolaisista on tehty aiemminkin: Kellberg (1998: 82) kuvailee savolaisen puhuvan »töitä tehdessäänkin», esimerkiksi vasaroidessaan ja sahatessaan. Virtanen (1996: 73) on löytänyt sutkausaineistostaan viittauksia savolaiseen kiireettömyyteen ja Miettisen (1997: 77) informantti kuvaa savolaisia »tuumailijoiksi». Forsberg (1998: 257) puolestaan toteaa itämurteissa yleisestä potentiaalista, että se on »pohdiskelun ja spekulaaation modus». MM11 kuvaili savolaista pohdiskelua seuraavanlaisesti:

Voehan se ollan niinkii että, tai sittet toesaalta. Toesaalta se, vois ollan näänki. Ja – – sit ku tuntuu et no niin nyt päästään niinku tähän et no näin se on niin sit sielt tuleekiv vielä niinku, puun takaa se viiminen niinku että vielä, vielä palataankis siihen niinku. – – Em mä tiedä onks se sit jotenki erityisen hauskaa sitte se – – pohdiske- – – Mum mielest se ei oo. (Se on...) vähä turhauttavaa.

keuksia. Lehtonen (1994) kritisoi suomalaisten yleistä luonnehtimista vähäpuheisiksi. Ei esimerkiksi ole olemassa yhteistä mittapuuta, jonka avulla puheliaisuutta voisi arvioida.

Savolaiselle puheelle on ominaista myös »mahotom päivittely» (MN4); osin päivitte-lyjen vuoksi puheeseen syntyy lisäksi *draaman elementtiä*, joka pidentää äänessä olon aikaa (MM11). Yhdestä asiasta saadaan »tosi tosi pitkä» juttu, joka sisältää muun muassa »kaikem maaliman kertauksia». Vaikkapa kommentti mahdollisesti tulevasta sateesta voi johtaa jutteluun edellisikesän vesisademäärästä.

Huumorikin voi lisätä puheen määrää. Savolaiset »tarinoi» mielellään ja he kertovat osin kuulijoita hauskuttaakseen »hirmu paljoj juttuja» (MN4). Informantin MN14 mukaan savolaiset ovat »verbaalisempia» kuin hänen kotiseutunsa asukkaat Etelä-Suomessa (ks. myös savolaisten »verbaalilahjakkuudesta» Pietilä 1997: 68; piirteen arvostuksesta ks. Virtanen 1996: 82). Kun MN14 kertoisi jonkin yksinkertaisen asian »kahel sanalla», niin savolaiset »pukee sen – – johonkis semmoseen hassuun hauskaan muotoon». Tapa voi hämmästyttää muuttajaa ja kyvystä puhua »eloisaa kieltä» voi syntyä kateus.

MN8 oli huomannut kysymyksistä erään erityispiirteen:

Mut sittek kysymykset voi ollam myös semmosia, että, ehkä vaan kysytääm mutta, ei ny oletettaas et niinkus saatas ny, hemmost tarkkaa kuhan nyv vaan siinä jutustelus jotenkin niinku, tai et sen niinkus sais jatkumaan sej jutustelun siinä että.

Tässä voi viitata lisäksi informanttien MN10 ja MN14 esimerkkeihin savolaisten tavasta välttää varsinaista kysymystä: Lyhyemminkin asian voisi ilmaista silloin, kun savolainen johdattelee keskustelukumppaninsa esittämään seuraavan, halutunlaisen vuoron. Puhumalla fyysisestä kunnostaan ja lääkkeistään apteekin työntekijälle savolainen voi odottaa kommenttia lääkkeiden sivuvaikutuksista, ja numerotiedustelun aloitus *niin se Inkeri assuu siellä Niiralassa* pakottaa esittämään kysymyksen Inkerin sukunimestä. Savossa kysymys-vastaus-vierusparit voivat edetä eri tavoin kuin muualla Suomessa.

MN13:n mukaan savolaisilla on erityinen tapa aloittaa asiansa puhelimesta. Informantti oli ollut mukana eräässä tutkimuksessa, jota varten tarvittiin aika ajoin uusia istukkanäytteitä. Kun savolaiset soittivat erääseen toiseen paikkaan tilataksen näytteitä, he aloittivat puhelun seuraavaan tapaan: *hei olen se ja se täältä yliopistolta, – – semmosta vaan lähdiin kyselemään että onko teillä* [näytteitä]. Haastateltavani kuvaili aloitustapaa täysin käsittämättömäksi ja turhaksi sekä hyvin kummalliseksi tavaksi ilmaista asia. Se oli myös yksi esimerkki kiertämisestä (kuten aiemmin on ollut lyhyesti puhetta luvussa 5.5.1). MN13 pohti Savossa yleiseksi huomaamansa aloitustavan syitä:

Et ehkä on heidäm mielestään – – ois just ehkä töykeetä epäkohteliasta, sanoas suoraan että on niinkuk kohteliaampaa vähän, vähän, kiertäen. – – mä oov varmaan ollut tosi epäkohtelias – –. Että jos soitan jonnekkin niin sanon nimeni, ja sit seuraavaks kysyn asiani että – – en sano 'että *semmosta vaan lähdiin kyselemään että onkohan mahdollista että ehkä*. Että en mä tiedät tais sitte 'onko – – niil [savolaisilla] vaikeempaa kysyä taji jotai.

MN13:n jäljittelemä kysymyksen aloitus sisältää metatekstuaalisen kehyslauseen (ks. Lampinen 1990: 88), joka ei mielly tarpeelliseksi kohteliaisuudeksi eteläsuomalaiselle

muuttajalle. MN13 tarjosi myös toisenlaisen esimerkin savolaisten ja eteläsuomalaisten eroista tavassa *ilmaista asioita*. Erot puheen määrässä näkyivät nimittäin jo yksittäisissä sanaesimerkeissä: haastateltavan kaveripiirissä sanotaan *e 'ei'* ja *mo 'moi'*. MN13 ei voisi lainkaan kuvitella savolaisten puhuvan samalla tavalla.

Informantin MN6 mielestä Savossa ollaan »hirveeh hyviä keskusteleen» ja keskustelu voi olla rakentavaa. Tätä hän havainnollisti tapauksella, jossa eräissä »bileissä» savolaiset miehet keskustelivat pöydän ääressä erimielisyyksistään, jolloin saatettiin sanoa esimerkiksi *joo kyl mä ymmärrän ton mutta ymmärrätkö sinä minum puolen*. Keskustelu eteni kaikessa rauhassa ja asia selvitettiin ja »lopuks oltiin kavereita». Länsisuomalaisin silmin tilanne hämmensi (myös Kellberg [1998: 81] kuvailee tappelua välttäviä ja konflikteja puhumalla ratkaisevia savolaisia):

Ja sitte, länsisuomalainem miespuolinen kaveri katto sitä ja oli että, »ei oot totta että meillä tuo olis vedettyn niim paljo turpiij jo puolessa välissä ettei mitäär rajaa että, ei (h-) meillä päin kukaan keskustelet tuolla tavalla». Että oli ihan tosi hämentyny – –. Että ku tosi tiukastis saatettiin sanoot toisellej ja suoraan silmiin kattiim mutta kuitenkin niinku (että) asiat selvitetiij ja se oli sillä hyvä.

Riley (1989: 237) esittelee kulttuurienvälisessä viestinnässä eräänä pragmaattisten virheiden luokkana tapaukset, joissa ei osata arvioida sopivaa puheen ja hiljaisuuden osuutta (niin sanotut inkoatiiviset virheet). Muuttajien havaintojen perusteella puhumisen määrän arvostus vaihtelee Suomessa alueittain ja riski inkoatiivisiin virheisiin on olemassa, vaikka samaa äidinkieltä puhutaankin.¹ Tietyt savolaisten puheen määrää lisäävät elementit voivat ärsyttää muuttajia. Tällainen ominaisuus on esimerkiksi *kiertely*, jonka herättämiä tunteita olen jo esitellyt luvussa 5.5.1. Myös muun muassa edellä kuvatut puhelinkeskustelun aloitusfraasit tai liialliselta tuntuva pohdiskelu voivat häiritä. Sen sijaan esimerkiksi tietynlainen puheen määrää lisäävä huumori tai kyky rakentavaan keskusteluun voivat olla positiivisia asioita. Pietilänkin (1997: 74) aineistossa savolaisten liiallinen puhe koettiin välillä häiritseväksi: eräs pohjalaismaalikko totesi, kuinka heillä »[j]aarituksia ja tyhjän puhumista pidetään ajanhukkana» (samantapaista kuvailua esittelee Virtanen 1998: 511).

Savolaisuuteen näyttää voimakkaasti yhdistyvän se, missä ja kenen kanssa ja millä tavalla halutaan olla äänessä. Suomalaisten on sanottu juttelevan tuntemattomien kanssa »vain poikkeustilanteissa» (Salo-Lee 1996: 27 ja mainittu lähde; ks. myös Yli-Vakkuri [2005: 201], jonka mukaan suomalainen aloittaa harvoin ensimmäisenä puheen tuntemattomien seurassa). Muuttajien havaintojen perusteella tämä yleistys ei päde Savoan, vaikka siitä merkkejä näkeekin muualla Suomessa. Esimerkiksi MN4 yllättyi, kun hänen naapurinsa oli kerran alkanut »yhtäkkiä vaah huutelemaan [juttelemaan]» parvekkeeltaan. MN8:n mukaan ventovieras saattoi alkaa jutella vaikkapa linja-autopysäkillä –

¹ Saman maan rajojen sisällä inkoatiivisia virheitä voisi syntyä esimerkiksi silloin, kun runsaaseen puheeseen tottunut savolainen matkustaisi alueelle, jossa runsasta puhetta karsastetaan. »Virheestä» voidaan puhua, jos oletetaan, että kullakin paikkakunnalla kielenkäytön on oltava sellaista, jota kantaväestö pitää parhaana. Periaatteessa »virheistä» voitaisiin siis puhua tällaisessakin yhteydessä, jossa kuulija ja puhuja edustavat samaa kansalaisuutta ja äidinkieltä.

Länsi-Suomessa samanlaista tapaa ei ollut edes pienellä paikkakunnalla. MN6 totesi, että kaupassa joku voi tulla sanomaan *ompa hyvännäkösiä omenia ja katoppa noita kaaleja*. MN18:n mukaan Savossa ei päässyt kaupasta puhumatta pois. *Kielen kautta* välittyy myös tietynlainen *avoimuus*, kun »tullaa kyselemään kauheesti». MN18 vertailee eteläsuomalaisia ja savolaisia:

– – jos näkee jonku uuden ni se pysäytetään kadulla ja aletaan sillep porisee jotain koska ei Etelä-Suomessa ei ketään niinku pysäytellä. – – [Työpaikalla] tullaan kurkistelemaan ovelle ja – – kyselemään et mistä se [kuulija] on tullum mitä se on tehny, mikäs se on naisiaan. – – täältä [Savosta] kul lähtee pois niin menee juttelemaa jollekkii [kuten on tottunut] ja joku soittaa valkotakkiset paikalle. – – (Sinänsä) smool tookkia sanotaan et Suomes ei muka oom mut että, jos ei sitä oon niin saa tullat tänne niinkö kattomaan että mitä se on.

Myös Kai Laitinen (1998) huomauttaa, että savolaiset taitavat small talkin. Lisäksi hän toteaa, että se on »yksi tärkeimpiä savolaisen kanssakäymisen muotoja». MN4 kuvasi, kuinka Savossa tulee »hirmu mukava olo» siitä, että ihmiset »koko ajan – – juttelee» uudelle tulokkaallekin ja kyselevät tämän asioista. Muuttajana ei Savossa tarvitse olla hiljaa.¹

Virtanen (1996: 73 sekä mainittu lähde) kuvailee »utelevat kysymykset» tyypilliseksi savolaispiirteeksi. Yhdeksi niiden motiiviksi hän kertoo kohteliaisuuden: vieraan oletetaan toivovan päästä puhumaan ja kysellen häntä autetaan puhumisen alkuun. Kyselyilmien kuvailua löytyy esimerkiksi Kellbergiltäkin (1998: 82). Miettisen (1997: 61) savolaisinformantin mukaan uteliaisuuden takana on aito tiedonhalu, ja selvittämättöminä asiat »jäävät jopa painamaan mieltä». Lisäksi Miettisen (mts. 70–72) savolaisinformantit yleensä korostivat tuttavuuden tekemistä vieraiden kanssa. Toisaalta hänen muuttajavastaajansa kertoivat savolaisten sisäänpäinlämpiävyydestä, joka eristää joukkoon kuulumattomat.

Teoria epävarmuuden vähentämisestä käsittelee toisilleen tuntemattomien ihmisten kohtaamista ja keskustelijoiden käyttäytymistä (*uncertainty reduction theory*, esim. Infante ym. 1990: 272–280). Sen mukaan muun muassa tiedon hankkiminen puhekumppanilta kysellen on yksi keino vähentää epävarmuutta. Savossa kyselyn motiivit eivät välttämättä selity samalla tavoin epävarmuuden vähentämisen kautta.

Vieraiden kanssa puhuminen on tapa, johon muuttaja voi vähitellen tottua. MN13 kertoi, kuinka hän ei aiemmin olisi voinut kuvitellakaan puhuvansa (mitään ylimääräistä) kaupan myyjän kanssa. Nyt hänelle on itselleenkin »tarttunu – – se kummallinen tyyli et jos menee kauppaan ni, kaupam myyjä kommentoi sun ostoksia ja sit sä jotain

¹ Havaitut erot voisivat osin selittyä maaseudun ja kaupungin kielen vertailusta. Yllä siteeratut informantit ovat kuitenkin kotoisin verrattain pieneltä paikkakunnalta (väestötiheys alle 20 asukasta/km²), ja yksi heistä asuu Savossa kaupungissa. Lisäksi MN8 huomautti erikseen, että erot eivät selity paikkakuntien koolla. Kaupungin ja maaseudun asukkaiden tapojen vertailu tulee kuitenkin erityisesti esiin MN5:n havainnoissa: Haastateltavan alle kouluikäinen lapsi, joka oli tottunut Savossa tietynlaiseen tervehtimiseen, oli ollut käymässä Etelä-Suomessa. Ohi kävelevistä ja tervehtimisen väliin jättävistä ihmisistä hän oli ollut hämmästynyt: *äiti toi ei nähny minua, äiti toi ei huomannut minua*.

sanot sillet takas». Aiemmin MN13:n mielestä tällainen käytös oli täysin »ei-hyväksyttävää» ja »tosi rasittavaa».

Puheeseen tuntemattomien kanssa kytkeytyy suhtautuminen vieraspaikkakuntalaisiin. Kun MN6 oli Savossa baaritiskillä, häneltä oli tultu kysymään, kuka hän on ja esimerkiksi mitä hän teki paikkakunnalla. Kun MN6 puolestaan vei savolaisen puolisonsa käymään länsisuomalaisessa ravintolassa, »siellä käytiin kimppuun, ja meinattiiv vettä turpiin». MN4 arveli savolaisille olevan kohteliaisuus, että vierasta ihmistä kohtaan ainakin näytellään, että ollaan kiinnostuneita hänen asioistaan. Kyselemisen on liittännyt kohteliaisuuteen myös savolaiskirjailija Kalle Väänänen (Virtanen 1996: 73 ja mainittu lähde). MN4:n mukaan Länsi-Suomessa puolestaan ei ole »epäkohteliasta jättää – – kysymättä». MN8 kuvaili, kuinka savolaiset lähestyvät vieraita ihmisiä rohkeasti eivätkä ole »örmykörmyjä». Omasta puheliasuudesta ja sosiaalisuudesta on Savossa etua. Tällöin ei »ahdista» se, että »ventovieraat vaikka ny alkaa kaupassa löpsemään».

Savolaisten tapaa puhua ventovieraille kritisoitiin yhdessä haastattelussa: Toisaalta uuden tulijan vastaanotossa on ystävällisyyttä ja avoimuutta, mutta muuttajalle voi kuitenkin tulla »varautunuf fiilis», kun savolaiset ovat »niin semmosii, intensiivisii» eli kyselevät paljon (MN14). Kyselemisestä voi tulla välillä »pelästynyr reaktio» ja vaivaantunut olo, jos siihen ei ole tottunut. Myös Virtanen [1996: 73] kuvaa, kuinka vierasmurteiset eivät aina pidä esimerkiksi »utelevista kysymyksistä».

Muuttajille oli uutta niin ikään tapa (mukaan lukien keskustelujen sisällöt), jolla vieraiden ihmisten kanssa jutellaan Savossa. Etelä-Suomessa »kontakti» otetaan »varovaisemmin». Savolaiset puolestaan aloittavat jutustelun vieraiden ihmisten kanssa ihan »kun tunnettaisij jo». MN1 kertoi esimerkkinä tilanteen, jossa joku parkkeerasi polkupyöränsä hänen viereensä ja alkoi jutella pyöränkumeista. Haastateltava ei aluksi tiennyt, puhuuko henkilö edes hänelle. MN4 vertasi pohjalaisten ja savolaisten eroja: Pohjanmaalla tuntemattomankin ihmisen kanssa pääsee hyvin jutun juureen, jos voidaan haukkua yhdessä jotain (esimerkiksi kaupungin päättäjiä). Savossa haastateltava ei puolestaan ollut »haukkunuv vielä kenenkään kanssa» mitään, ja hän oli havainnut ihmisten sanovan herkemmin »hyviäki ’asioita». MN14 kuvaili, kuinka Savossa tapa lähestyä ihmisiä on välittömämpi kuin Etelä-Suomessa; Helsingissä sen sijaan »ajatellaan niim paljon sitä semmosta, hienovaraisuutta ja semmosta et ei voi tunkeutuut toisen ihmisen – – yksityiselle reviirille».

Savolaisten *small talkista* löydettiin erityispiirteitä. MN1:n mukaan muualla päin puhutaan esimerkiksi säästä, mutta Savossa kerrotaan itsestä. Jutustelu vaikkapa työpaikan kahvipöydässä voi alkaa sanoilla *mulleppa kävi tällanen*. Informantin MN1 oli itsensä vaikea nähdä henkilökohtaisista asioista puhumista *small talkina*. MN4 oli kiinnittänyt huomiota savolaisten avoimuuteen, joka oli erilaista kuin Länsi-Suomessa. Hänkin oli havainnut, että savolaiset puhuvat henkilökohtaisista asioistaan enemmän kuin länsisuomalaiset, mikä puolestaan informantista tuntui »tosi hassulta» – lännessä ei »heti avauduta» (ks. savolaisesta yksityisasioiden paljastamisesta myös Virtanen 1996: 81 ja mainittu lähde).

Altman ja Taylor ovat esitelleet teoriaa siitä, kuinka läheinen ihmissuhde kehittyy (*social penetration theory*; teorian kehittäjät ovat psykologeja, itse teoriaa on käytetty puheviestintätieteessäkin). Sen mukaan suhteet kehittyvät (tai purkautuvat) erityisten kehi-

tysvaiheiden kautta, ja lähentyminen on nimenomaan asteittaista ja suhteellisen järjestyksenmukaistakin. Yhdeksi pääideaksi voidaan tiivistää, että mitä enemmän ihmiset tutustuvat, sitä enemmän he paljastavat itsestään. Esimerkiksi tutustumisen aluksi henkilökohtaisista asioista ei todennäköisesti kerrota aivan heti, vaan keskustelujen tunnelma on varovainen. (Ks. teorian esittelyä esim. Heath–Bryant 1992: 165–171.) Aineistoni perusteella ihmisillä on kuitenkin erilaisia odotuksia siitä, missä vaiheessa henkilökohtaisista asioistaan voi avautua.

MN4 kuvaili puheenaiheista muutakin kuin edellä mainittua tapaa kertoa henkilökohtaisista asioista. Joskus haastateltavalle oli tullut tunne, ettei hänen kuulemistaan asioista pitäisi edes puhua, kun ei tunne toista ihmistä tarpeeksi hyvin. Savossa on hänen mukaansa »vähempi semmosia [asioita] mistä ei voip puhua», ja savolaisten tapa »vaatii totuttelua oikeestik kut tullee tänne». Esimerkiksi kun ruokapöydässä kuulee kaksimieliisiä juttuja, siitä voi aluksi tulla vaivaantunut olo.

Kulttuureittain on erilaisia käytänteitä, mistä on soveliaista puhua (ks. esim. Salo-Lee 1996: 27; Salminen–Poutanen 1998: 77–78; ks. myös esim. Tiittula [1993: 119], joka havainnollistaa saksalaisten ja suomalaisten erilaisia käsityksiä sopivista small talkin puheenaiheista). Jenny Thomas (1983: 105) luokittelee sosiopragmaattisiin virheisiin tapaukset, joissa ryhdymme keskustelemaan aiheista, jotka ovat kuulijan näkökulmasta tabuja. Kuten huomataan, puheenaiheiden soveliaisuudessa voi olla eroa eri puolilla samaa maatakin. Eroihin on kiinnittänyt huomiota niin ikään Pietilän (1997: 69) informantti, jonka mukaan savolaiset »[i]rvistelevät asioille, jotka voivat olla arkaluonteisia».

MN6 huomautti, että savolaisten hyvin hallitsemasta *small talkista* ei voinut vielä päätellä, että tutustumisessa voitaisiin helposti siirtyä »astetta syvemmälle» eli vaikkapa kutsua toinen kylään. Uusien ystävien löytäminen saattoi kestää Savossa »yllättävän kauan». Myös MN8 totesi, että savolaiset voivat olla avoimia mutta että kanssakäyminen voi kuitenkin jäädä pinnalliseksi. Avoimuus ei tarkoita, että oltaisiin luomassa »tosiystävyyttä». MN8 huomautti, että Pohjanmaalla ensin »katellaa ja vähä ku ’oudoksutaan», mutta kun juttelu aloitetaan, niin silloin ystävyystyminen on pysyvää eikä pinnallista (samantapaisesti pohjalaisia kuvataan Pietilän [1997: 85] aineistossa). – Vanhan kansanhuumorin mukaan Hämeeseen muuttanut savolainen ihmettelee, kun hämäläiset tulevat heti kylään, jos heidät kutsuu (Kuusi 1993b [1981]: 285).

5.5.3. Savolaisen huumorin erityispiirteitä

Perinteentutkijoiden mukaan eri puolilla maatamme suositaan osin erilaista huumoria.¹ Muuttajainformanttinkin olivat havainneet erityispiirteitä savolaisessa huumorissa. Savolaiset itse mieltävät huumorin yhdeksi keskeiseksi savolaispiirteeksi (huomioista tarkemmin esim. Miettinen 1997: 62–67; Pietilä 1997: 64–65). Haastattelurunkoon sisältyy

¹ Esim. Kuusi 1965: 165–181; 1993a (1979): 380–382; 1993b (1981): 379–382. Ks. havaintoja kaskukulttuurin eroista Knuuttila 1994: 88–95; alueellisista huumorieroista wellerismeissä Järviö-Niemi 1959: 56–62; savolaishuumorista esim. Virtanen 1996. Ks. myös Kupiaisen (1937: 34, 124) huomioita Juhani Ahon savolaishahmojen huumorista: kirjoittajan tulkinnan mukaan esimerkiksi *Rautatien* päähenkilö Matti on »koomillinen välttelevässä potentiaali-puheessaan» ja huumoria syntyy myös Matin kiertelystä, jolla vältetään tietämättömyyden paljastuminen. – Mainittakoon lisäksi Google.fi-haun osumat tarkalle yhdistelmälle »savolainen huumori». 16.6.2010 niitä tuli yli 870. Sanoilla »savolaishuumori» ja »savolaishuumoria» sai yhteensä yli 1 000 osumaa.

huumorista erillinen kysymys: siinä tiedustelin yleisellä tasolla, oliko savolaisessa huumorissa mahdollisesti havaittu erityispiirteitä.

Savolaisten huumori hämmästyttää, koska sitä kuulee vierasmurteiselle epäodotuksenmukaisissa tilanteissa. Erään informantin työpaikalle sosiaalitoimistoon soitti »oikeita kunnan savolaasukkoja»: »ne vähän niinkuv vitsiäkih heitti siinä itekki naureskelivat siinä», vaikka kyseessä saattoi olla toimeentulotuen hakeminen. »Keskusteluasiointi – – tuommosissa virastossaki» on erilaista kuin muiden suomalaisten kanssa. MN9 kommentoi, että Savossa »ei katotan niim pahalla», jos jossain »vähä virallisemmassakit tilanteessa» kertoo vitsin; »se ei oo niin semmosta tavallaaj jäykkää». MN13 oli hämmentynyt, kun bussikuski puhui bussikortin lataamisesta *tanjkaamisena*. Hän ei ymmärtänyt sen olevan »vitsi» – osin siksi, että kuski puhui *tanjkaamisesta* »vakavissaa». Erikoista oli myös, kun talonmies kyseli viemärin *antautumista* (ensin ollut puhetta taistelusta tukkeuman kanssa). Haastateltava totesi kommentin olevan sellainen, jollaista hän ei odottanut kuulevansa puhelimesta talonmieheltä, jota pyydetään tulemaan avaamaan tukkeumaa kylpyhuoneesta – »luulis että soittaa ihan niinkut tavallisen semmosen täysin asiapitoisen, puhelun». Junamatkallaankin MN13 oli kohdannut yllättävää huumoria. Konduktööri oli kuulutuksessaan todennut *hyvää päivää – – katsotaanjo yhdessä kaikkien matkaliput*. Tervetuliaispuhekin oli »räväkkä»: *kun sihteeri – – hyppää sylistäni, niin hän – – kuuluttaa kohta*.

Kuten jo leksikaalisten piirteiden yhteydessä oli puhetta, huumori – kuten bussikortin *tanjkaaminen* – voi olla muuttajalle »vaikein kohta» ymmärtää. Myös Miettisen (1997: 66) ja Pietilän (1997: 65) informantit toteavat, että muiden voi olla vaikea ymmärtää savolais-huumoria. Kellbergin (1998: 83) mukaan savolais-huumori on »vaikeasti selitettävää». Kuusi (1993a [1979]: 381–382) huomauttaa, kuinka huumori vaihtelee eri puolilla maamme ja kuinka se ei välttämättä avaudu vieraalta seudulta kotoisin olevalle kuulijalle. MN13:n mukaan savolaiset eivät anna »vinkkiä» siitä, että hauska juttu on tulossa, vaan asiat sanotaan »pokerilla». Informantin mielestä on vaikeaa ymmärtää, milloin kyseessä onkin »savolaisten vitsi». Mielenkiintoinen haastatteleman muuttajan näkökulma on muun muassa siksi, että MN13 näyttää oletavan savolaisten vitsailevan tilanteissa, joissa savolaiset itse tuskin ajattelevat tekevänsä niin. Esimerkiksi kielikuvien käyttö ei liene savolaisille erityistä *vitsailua* vaan tapa, joka on olennainen osa arkista kielenkäyttöä. On vaikea kuvitella vaikkapa viemärin *antautumisesta*, että sanavalinnalla saisi toisen savolaisen nauramaan.¹

Koska savolaisten huumorintaju on »nii ’erilaista», huumorin osuutta ei vierasmurteisena välttämättä erota heti (MN4):

¹ Ks. myös yleisiä havaintoja huumorin merkitsemisestä puheeseen: voidaan muun muassa käyttää tietynlaista äänen laatua (*voice quality*), ottaa aineksia vieraasta murteesta tai ilmehtiä tietyllä tapaa (Mulkay 1988: 47 ja mainittu lähde; ks. lisäksi esim. kontekstivihjeistä, *contextualization cues*, Gumperz 1985 [1982]: 131–150). On mahdollista, että muuttajan on toisinaan hankala havaita vierasmurteisen tapaa vihjata huumorista tai että savolaiset eivät todella anna tietyissä tilanteissa vihjeitä huumorista (koska he eivät koe sanottua huumoriksi tai koska he eivät koe vihjeiden antamista tarpeelliseksi). Kuten todettua, mainitussa MN13:n esimerkissä viemärin *antautumisesta* voidaan epäillä, ettei savolainen ole edes ajatellut käyttävänsä huumoria – näin ollen sen osuudesta ei ole tarvetta antaa erityistä vihjettäkään.

-- mullehan savo kuulostaa koko ajan sillen niinkus sillä ihmisellä ois koko ajan tosi hauskaa, -- aina kun ne puhuu niin se om minum mielestä koko ajan niinku, huippuhauska vitsi, sieltä tulossa, nii sit niinku välillä oikeestit tullee niitä että, -- pittää kuuntelemalla kuunnella, ja niinku 'yrittää kattoos sitä ihmistä että -- onko tää vitsi, [inaurua] vai onko tosiasia että niinku, pitääkö mun oottaa kohokohtaa -- vai onko tää niinku 'ihav vakava juttu että.

Varsinkin härnäämisessä ja kiusoittelussa MN4:llä oli vaikeuksia erottaa, milloin savolaiset ovat tosissaan (samasta ilmiöstä ovat kirjoittaneet Pietilän [1997: 65, 69] informantit). MN6 kuvaili, kuinka savolaiset saattavat tarkoittaa jonkin sanomansa asian *lupsakkaaksi heitoksi*: esimerkkeinä *kyllähän se emäntä tekköö* tai *minä laitan tuon emännän tekemään*. Savolaiselle edellä olevat ilmaisut tarkoittavat, että »no ehkä se [emäntä eli naisystävä] tekee tai ehkä ei». Länsisuomalaisen korvaan puolestaan kuulostaa, että »se on -- tosi kovastis sanottu». *Vitsiksi* edellä olevia esimerkkejä ei tulkita. Muuttaja kyllä voi tottua tapaan mutta muualla Suomessa se voi tuntua oudolta: »-- itse 'ymmärtää että se on vaikka vitsi, mutta siellä [Länsi-Suomessa] päin niinko, et se muuttaa niinko merkitystä sen kulttuurim perusteella tavallaan.» Huumorin eroista on ollut puhetta myös edellä luvussa 5.5.1.6, jossa esimerkkinä oli tapaus koiran ruokavalion kommentoinnista savolaiseen tapaan (*meillä se koera ei syök kuk koerarruokaa*). MN6 totesi, kuinka »länsisuomalainen ottaa melkein kaikki nämä asiat niinkuk kaikkena muuna kuh hauskana asiana». Kun savolaisia vie vieraaksi entiselle kotiseudulle, ongelmia voi olla tiedossa:

Jos esimerkis minun aviomies niinku jollekin, länsisuomalaiselle tutulle, kertoo jottain ja keljuilee, hyväntahtosesti, niin huomaan olevani ittev varpaila et voi ei et mitähän tästäkit tulee että toivottavastit tuo nyt ymmärtää että älä sanon noin älä sanon noin ku sinä tiedät että tää ei välttämättä menel läpi. Että, et helposti 'otetaan nekatiivisena.

Aiemmin puheenaiheiden valinnan yhteydessä tulivat jo esille kaksimieliiset jutut, joita Savossa saatetaan kertoa vaikkapa ruokapöydässä (MN4). Tavasta voi tulla vaivaantunut olo ja tunne, että juttuun ei pysty lähtemään mukaan, vaikka sen ymmärtääkin olevan hauskaa. MN4 totesi kuulleensa »kaksimieliisiä tai muita vähän niinku, hauskoja juttuja» esimerkiksi työkavereiltaan ja pohti, että itse hän ei sanoisi vastaavanlaisia asioita, jos olisi tuntenut keskustelukumppanin niin vähän aikaa. Myös MN12 huomautti, että Savossa huumori on *ronskimpaa*. – Havaintoa itäsuomalaisesta ronskiudesta tukevat ainakin huomiot lisänimistä. Mäkisen mukaan »[i]täsuomalaiset herkuttelevat ronskeilla ja riettailla kölleillä ja köllitarinoilla». Erityisesti Etelä-Savosta tämänkaltaista lisänimiperinnettä tavataan, ja toinen keskittymä sijoittuu Pohjois-Pohjanmaalle. Sen sijaan esimerkiksi Varsinais-Suomessa ja Etelä- ja Keski-Pohjanmaalla »rivot pilkkanimet» ovat huomattavan harvalukuisia. (Mäkinen 2007: 37, 67.)

Haastateltavan MN14 mukaan savolaista huumoria luonnehtii »tietylläinen verbaalisuus», joka esimerkiksi helsinkiläisten kielenkäytöstä puuttuu. »Puhekkiekieli» tuntuu »paljo värikkäämmältä»: »just semmoset arkisetki, lausahdukset tai jotkut voidaam pukees semmoseks hauskaks». Informanttini mukaan muualta tullut kadehtii kykyä. Tapaa,

jolla arkisista jutuista saadaan hauskoja, voi muuttajan olla vaikea hahmottaa: » – – ku mä oon usein miettinyt sitä et mikä siin niinku 'on, että mä en saa siit kiinni et se oj jotain semmosta – – sit mitä mä en niinkup pysty yhtään tavottaa et mist se tulee.» MN2 oli havainnut, että Pohjois-Savon radiossa tavallisista asioista kerrotaan hauskaasti ja »jotenkis silleen niinkut tosi letkeesti». Hauskuus syntyy informanttini mukaan siitä, että asioita kuvaillaessa käytetään »kauheestin niinkuk kaikkia semmosia mielikuvia tai sellasia niinkuh hassuja sanoja». Lisäksi asioista kerrotaan »runsaastis silleem monisana-sesti». (Huomaa mahdollinen viittaus deskriptiivisanastoon ja kielikuvien käyttöön.) MN13 kuvaili, kuinka »kiertäen» sanominen kuuluu savolaiseen huumoriin. Asioita ei sanota »suoraan» ja »sit se on niinku, hauskaa kut toine on sittet tosi, jotenkih hämmennyty». Savolainen luonne on haastateltavani sanoin *velmuileva*.

Informantin MN4 mukaan Savossa on paljon »positiivista kiusottelua»: koko ajan joku on hännäämässä tai kiusoittelemassa. Haastateltava vertasi, kuinka puolestaan pohjoisessa nauretaan toisten vioille ja kiusoittelu on vähän ilkeämpää kuin Savossa. MN4 oli myös havainnut, että Savossa voidaan kasvattaa lapset kiusoittelemalla. Lapset opetetaan nauramaan itselleen ja olemaan ottamatta »itteensä liiav vakavasti». Niin ikään MN6 oli kiinnittänyt huomiota savolaiseen *keljuiluun*, joka on hyväntahtoista ja pikkunättiä. Länsi-Suomessa *keljuilu* oli informanttini mukaan rumempaa ja pahansuovempaa. Savossa asiat osataan »selittää jä, ilmastas silleem mukavasti», minkä takia suoraankaan sanotuista asioista ei kukaan pahastu. Länsi-Suomessa sen sijaan on »äkkipikasempaa» ja asioiden tarkoituksiperäkin voi olla erilainen: »Et oikeesti, saa välillä miettiä että mitäs tähäv vastais.» MN6 kuvaili savolaisen ja länsisuomalaisen toiminnan eroa:

– – hyväntahtosestis saatetaan sanoov vaikka että, »no ei siitä kuitenkaam mitään tuu». – – Ja, silleen se sanotaan aina silleen nätisti, ja sitten nauretaam päälle – –. Kut taas sitte jos Länsi-Suomessa sanot jollekkii »no ei siitä varmaam mitään tuun» ni toinen sanoo »ja kyllä varmasti tulee», ja nyrkki pöytään. – – [H: Joo. Oliko sulle hankala tottuus sitten siihen, käsititkö joskus väärin?] Kyl mä oon otanu 'itteeni monta kertaa salaa, asioita. Että oon niinko, pahastunu, tosi paljon (ja) miettinyt et mitä tällä on tarkotettu – – et välillä tarvii miettiä tosi pitkään et mitä tällä oikeesti tarkotettiin.

Länsisuomalaisella MN12:lla oli samankaltaista kokemusta: välillä tuli tilanteita, joissa ei »ymmärrä että – – mitä ne nyt tuolla, ajo takaa». Tällaisia tapauksia haastateltava itse ei välttämättä ollut pitänyt »minääv vitsinä». MN1 puolestaan huomautti, että savolaiset voivat sanoa »toisist vähä silleeh huumorilla» mutta että he eivät kestä itseensä kohdistuvaa huumoria: »Se leikillasku ja sellanen a- loppuu aika nopeestij jos meet sanomaaj jotain, savolaisiiv viittaavaa – –.» Myös Virtasen (1994: 114–115) esittelemissä arjen uskomuksissa mainitaan, kuinka savolaiset eivät kestä itseensä kohdistuvaa kiusoittelua vaan »suuttuvat aina välittömästi».

MN8 vertasi »hyväntahtosta» savolaista huumoria pohjalaisiin tapoihin. Lännessä huumori voi olla »aika sarkastistakin» ja sitä ei välttämättä katsota Savossa hyvällä: »Että huomaa sen et joskus niinkun, täällä voi ihmiset loukkaantua, – – jotenkis siitä jutusta ehkä mitä heittää et mitä tuolla tavalla nyt sanot että.» Esimerkiksi maahanmuuttajista

saatettiin Pohjanmaalla puhua sarkastiseenkin tyyliin, mihin puolestaan Savossa saatetaisiin reagoida, että *ei tuolla tavalla saas sanoa*.

Uudella kotiseudulla huumoria oli huomattu esiintyvän usein. Informantin MN4 mukaan Savossa käydään »koko ajan – – semmosta jatkuva niinku et – – heittelevät jotaki». Jos joku selittää jotain vakavissaan, niin siitä »kaivetaan se joku» ja naljaillaan, jolloin keskustelu menee yleiseksi nauruksi (ks. myös »itäsuomalaisesta joukkoleukailusta» Kuusi 1965: 175–177). Tällainen toiminta ei kuitenkaan ole »nekiivistä», vaan kaikki nauravat ihan samalla tavalla mukana. MN6 kuvaili, kuinka Savossa »yleiseen – – kanssakäymiseen» kuuluu »semmonen pieni keljuilu ja vitsin heittäminen». Informantti oli havainnut, että melkein joka kerta ihmisten nähdessä toisiaan tulee »joku juttu», joka saa kaikki nauramaan tai hyvälle tuulelle. Tapa oli haastateltavani mukaan »hirveen – – hienoo» ja sen ansiosta »ilisuus pysyy yllä». MN8 huomautti, kuinka savolaisilla on aina pilke silmäkulmassa ja että huumorinkukkaset saadaan irti arjesta. Hän pohdiskeli, että savolaisten »niin sanottuun luonteeseen» voi kuulua se, että »on niinku ’aina sitä huumoriakim mukana».

Aina savolaisten huumori ei kuulosta muuttajasta hauskalta. MN4 kuvaili, kuinka savolaiset yleensä kuvittelevat olevansa paljon hauskempia kuin mitä he todellisuudessa ovat ja kuinka heillä on »hervittävästii tosi hyviä vitsejä kaikilla eikä ne oikeesti ’oon niih hyviä» (ks. myös Pietilä [1997: 69], jonka informantin mukaan »[s]avolaiset luulevat olevansa hauskoja»). Vitsit saattavat olla vähän liian yksinkertaisia ja tapana on kertoa »yleisiä vitsejä», joista savolainen perinteisesti osaa kaikki. MN8 huomautti, että Savossa kuulee *puujalkavitsejäkin*. Muuttajasta esimerkiksi seuraavanlaiset vitsit eivät välttämättä ole hauskoja: »Tiedätkös kuka on vaihdemmies? No, Onni aina vaihtelee.» MN1 puolestaan kertoi lukevansa Savon Sanomista sutkauksia (niin sanottuja nurkkavitsejä; ks. esitelyä Virtanen 1996) – hänestä ne eivät kuitenkaan olleet hauskoja. Miettisen (1997: 49) aineistossa eräs savolaisinformantti puhuu »toppatakkisavolaisista», joita omat tyhmit vitsit naurattavat. »Omillle jutuille» nauramisen yhdistää savolaisuuteen niin ikään Virtanen (1994: 34) informantti.

Myöskään haastateltavasta MM11 savolainen huumori ei kuulostanut aina hauskalta. Käsitystään hän havainnollisti tapauksella, jossa hän oli kysynyt kierrätyskeskuksesta neuvoa *televisioiden* (versus *käytettyjen televisioiden*) löytämiseen ja jossa hänelle oli vastattu, että *Kikantista saattas saada, tai Anttilasta* (esimerkki on ollut esillä jo luvussa 5.5.1.6). Muuttajan näkökulmasta savolaiseen huumoriin kuuluu, että »pistetään halvalla toista» ja testataan, kuinka toinen reagoi. Informanttiani edellä mainittu televisio-kommentti suututti ja ärsytti: kysyjä tuntee joutuvansa keskustelussa hölmön asemaan. Savolainen huumori saatetaan haastateltavani mukaan ymmärtää väärin tai se saatetaan kokea loukkaavana. MM11 huomautti, että jos oletettuun huumoriin liittyy toisen ihmisen nolautumista, niin se ei ole »välttämät nii kauheen, kivaa»: »Et se on vähän semmost sitte, nokittelua niinku että lälläslää.» (Ks. »nolaamishuumorista» myös Virtanen 1996: 79–80. Savolaiseen huumoriin kuuluvasta sanojen tahallista kaksimielisestä väärinkäsittämisestä ks. Kuusi 1993b [1981]: 379–380.)

Haakana toteaa, etteivät lingvistit ole harrastaneet huumorintutkimusta erityisen laajalti. Sen sijaan esimerkiksi filosofian, psykologian ja sosiologian tutkijat ovat olleet kiinnostuneita huumorista. Suomessa aihe on perinteisesti kiehtonut folkloristeja. Var-

sinkin spontaanin arkikeskustelun huumoria on (1900-luvun loppuun mennessä) tutkittu kielitieteessä harvoin. (Haakana 1996: 143.) Aineistoni osoittaa, kuinka arkikeskustelujen huumorista olisi löydettävissä mielenkiintoisia murrealueittaisia eroja.

5.5.4. Muita havainnoita

Osa havainnoista ei liittynyt *epäsuoruuteen*, puheen määrään tai huumoriin. Esittelen seuraavaksi joitakin aineistoni yksittäisiä esimerkkejä. Pääpaino on havainnoissa, joiden ohessa informantit kuvailivat konkreettisen kielenkäyttötilanteen.

Toisinaan *savo* yhdistyy tietynlaiseen ulkoiseen olemukseen. Nuorten puhumana *savo* huvittaa – se käy paremmin maalaistalon isäntien ja emäntien suuhun (MN4). *Savo* on myös »äijämäistä murretta» ja kuulostaa »pikkusen tytön» käyttämänä »tosi hassulta». Informantin MN10 sanoin murre on välillä »ristiriidassa sen ulkose, hapituksen kanssa». Esimerkkinä hän kertoi serkkunsa junamatkasta, jolloin samassa vaunussa oli istunut »hirveitä heviletinnäkösiä». Nämä joivat kaljaa ja tilanne jopa pelotti. »Naurussa pitelemistä» kuitenkin oli, »kun ne suusa 'aukas ja sieltä kuulu että *vaa 'ompa hyvöää kaljaa*» – »Savom murre ei kyllä tiettyihin – – ulkoisii olemuksiin ni se ei kyllä rimmaa 'ei yhtään». MN12:n mukaan *savo* huvittaa, jos sitä käyttää joku »korkeammassa töissä» tai »valtiroviroissa» oleva tai jos sitä kuulee televisiossa, koska se kuulostaa »enemmän niinku maalaisemmalta puheelta». Jos henkilö näyttää hienostuneelta, hänen imagoonsa ei sovi *savon* puhuminen. – Pääkaupunkiseudun nuoret mielsivät Palanderin (2007: 40) tutkimuksessa *savon* yhteyteen »vanhat ihmiset kuten mummit». Miittisen (1997: 56) informantti puolestaan kuvailee, kuinka *Savon murteella* puhuttaessa on vaikea olla »uskottava».

Savolaisten, myös nuorten, oli huomattu puhuvan mielellään murrettaan. MN4:n mukaan murre yltyy hänen tullessaan paikalle: nuoret oikein yrittämällä yrittävät puhua vielä enemmän murretta. Muualla MN4 ei ollut törmännyt vastaavanlaiseen ilmiöön. Lisäksi hän oli havainnut, että kun savolaiset puhuvat keskenään, niin »Savom murre tulee tosi paljo vahvemmaksi» ja »desipelit nousee». Keskusteluun sisältyy paljon naurua ja juttelu on »hirmu paljo e- eläväisempää». Myös MN6 oli havainnut, että savolaiset ovat »ylpeitä» savolaisuudestaan (ylpeydestä ks. lisäksi esim. Törnqvist 2004: 69–70). *Savon* kuvailtiin vielä olevan »sitä murretta mitä puhutaan ko ollaan niinkup porukassa».

Savossa innostusta ei välttämättä ilmaista kovin selvästi. Etelä-Suomessa asioita voidaan esimerkiksi »suurennella» (MN7). Tapa puuttuu *savosta*: kommentti »vitsi oli mah-tavaa» kuuluu todennäköisemmin eteläsuomalaisen kuin savolaisen suusta. Edelleen jos ehdottaa vaikkapa elokuvaan lähtemistä, Savossa ei ole tapana olla »suorasti 'innostuneita». Tyypillisempi vastaus on *no vois sitä lähtee* kuin innostunut »JOOO lähetään». MN9 kuvaili, kuinka savolainen voisi osallistua maailman parhaimman bändin kehumiseen: *no niihän se kyllä on* [paras bändi]. Savolaiset eivät »kauheev voimakkaastis – – reagoi 'ehkä, semmosiim myönteisiin [asioihin]». Jos toinen puolestaan on innoissaan jostain, silloin tunnelmaa »latistetaan» sanomalla esimerkiksi *noo, näinjköhän* tai *näkkööpähän* (MN1). Savolaiset eivät välttämättä ole »positiivisesti 'ilosia» ja toista ei kannusteta. Samaan tapaan jos toinen on kertonut mielipiteensä ja savolainen haluaa tuoda esiin eriävän mielipiteensä, sitä ei välttämättä »sanotas suoraan» vaan »latistetaan» toisen mielipidettä. Jos toinen vaikkapa kehuu tietyn bändin olevan hyvä, savolainen voi vastata *no näinjkö-*

hän. MN1 pohti, että savolaiset kuitenkin saattavat olla positiivisesti iloisia ja kannustavia mutta että he eivät ainakaan ilmaise sitä samalla tavalla, mihin hän on tottunut.

Tietynlaisessa innostuneisuuden ilmaisemisessa on havaittu eroa myös eri maiden kulttuureissa. Eroa esiintyy esimerkiksi siinä, kuinka *upeaksi* ja *mahtavaksi* (*gorgeous*, *fabulous*) asioita luonnehditaan. Voi olla vastoin puhujan periaatteita (ja rehellisyyden tavoitetta) kuvailla jotakin sanoilla *it is absolutely gorgeous*, kun vilpitön mielipide olisi *it is nice*. (Isotalus 2009: 22–23 ja mainitut lähteet; ks. lisäksi esim. Tannen [1982: 227–228, myös mainittu lähde], joka esittelee kreikkalaisten tulkitsevan puhujan innostuneisuutta eri tavoin kuin amerikkalaiset.)

Erytinen huomio liioittelusta koskee slangisanastoa. On todettu, että tietynlainen äärimmäinen liioittelu on slangille tyypillistä (*mennä päin prinkkalaa* 'epäonnistua', *repiä hermonsa* 'hermostua', *olla hulluna johonkin* 'pitää jostakin' ja niin edelleen; esim. Olli 1986: 20). Tietynlaista liioittelua näyttäisivät suosivan kuitenkin myös savolaismurteiden puhujat. Esimerkiksi eräässä *Savon Sanomien* sutkauksessa kysellään savolaisen pyydystämien ahvenien kokoa (< <http://www.phnet.fi/public/herkko/savo.htm>). Tällöin vastaus on seuraavanlainen: »Viis [ahventa] jos pannaos tikkulootaan, niin vielä kuuluo kun tikut hölöskyyvät.» Liioittelun tavoista voisi löytyä alueellista eroa. (Huomaa lisäksi, että kommentoinnin kohdekin [vaikkapa oman versus jonkun muun onnistumisen kehumisen] voisi vaikuttaa eroihin.)

MN5:n mukaan Savossa on tietynlainen »lynkkaava – – asetelma». Kun joku alkaa tehdä jotain, seuraa päivittelyä: *ei tuosta tuum mittään; mitä se nyt sillä lailla – – tekkepi; eihän tuo, kukkaam muukaan oos siihen tehnyyn nii elä nyt sinäkää – – suotta – – viiti*. MN5 huomautti, että joka puolella Suomea on toki jonkinlaista kateutta, mutta Savossa »meini» on tasolla *no ei tuosta tuum mittään kuitenkaa*. Muualla päin terve kateus saattaa aiheuttaa reaktion »no voi hitsi jos tuo tekkee niim minä teen vielä paremman» – voitottelemaan ei jäädä tai mennä lynkkaamaan toista. (Vertaa kuitenkin lukuun 5.5.3, jossa MN6 kytki kuvatun ilmiön huumoriin.)

Puheenvuorojen jakautuminen voi hämätä vierasmurteista. Erään eteläsuomalaisen mukaan ei ole aina helppoa tietää, milloin savolainen on lopettanut asiansa ja milloin voi itse ruveta selittämään omaa asiaansa. Sekaannuksia voi syntyä, jos haluaa keskustella asiasta »liian innokkaasti». Informantilla MN7 oli samantapainen havainto: hän oli huomannut, että eteläsuomalaiset puhuvat helposti savolaisten päälle.

MN6:n mukaan savolaisten kysymyksissä on hyväksynnän hakemista – väliin saataan kysyä esimerkiksi *eiks näin o tai näihän se on*. Kuulijat puolestaan vastaavat *juu juu*, vaikka ei välttämättä edes oltaisi samaa mieltä.¹ Muuttajan mukaan asioihin haetaan tukea kysymyksillä.

Informantin MN6 mielestä savolaisille »konditionaalissa puhuminen» on »tunnus-omanem piirre» (*konditionaali*-termin haastateltava nosti itse esiin). Muun muassa vastaukset saattavat olla muotoa *voitasham myö mennäkkii*. Konditionaalien käytöstä MN6 totesi, että se on »taas tämä että, ollakko vai eikö ollak kysymys [eli asenne]» ja että se kuuluu »ympäripyöreeseen puhumis-, muotoon». Länsisuomalaista konditionaalien käyttöä mahdollisesti »hämää».

¹ Sorjonen (2001: 127, 165) esittelee *joo*-partikkelin käyttöä muussa kuin yksiselitteisen myöntävässä merkityksessä, esimerkiksi ilmaisemassa vain sanotun asian ymmärtämistä.

MN13 oli havainnut, että savolaiset esittelevät itsensä erityisellä tavalla, joka muuttajasta tuntuu *hassulta* ja on *erikoista*: Savossa esittäytyään esimerkiksi *Peltosen Mirjaksi* (nimi keksitty). MN13 ei itse »ikinä ikinä ikinä käyttäis semmosta ilmasua». Haastattelutapa kuitenkin pohti, että hänen omien vanhempiensa sukupolvi voisi vielä käyttää esittelytapaa hänen entisellä kotiseudullaan Etelä-Suomessa. MN13 arveli, että *Peltosen Mirja*-tyylisessä esittelyssä halutaan mahdollisesti saada korostumaan perhe tai suku, josta henkilö tulee, ja vasta sen jälkeen sanotaan, kuka itse henkilö on. Sen sijaan henkilön kotiseudulla nimenomaan etunimi on esittelyssä tärkeä, ja sukunimeä ei välttämättä sanota lainkaan.

MN14:n mukaan Helsingissä ollaan esimerkiksi jossain asioidessa »korrektimpii» ja »sitä myöten kohteliaampii». Puhe on asiallista ja virallista. Sen sijaan Savossa ollaan »puhuttu» kanssa rennompia tilanteesta riippumatta. Helsingissä puhutaan »kirjakieltä» ja voidaan vaikkapa lopettaa puhelinkeskustelu sanoihin »kiitos, hyvää päivänjatkoa hei hei». Savossakaan ei silti olla epäkohteliaita, vaan »jopa – – oikeestik kohteliaampia». Savossa ei kuitenkaan käytetä paljon »kohteliaisuussanoja», vaan mielikuva kohteliaisuudesta syntyy esimerkiksi yleisestä asenteesta ja siitä, että puhujalla on iloinen äänensävy ja iloinen olemus.

5.5.5. Kokoavia huomioita muuttajien havainnoista

Edellisissä alaluvuissa olen esitellyt muuttajien havainnoita savolaisten *tavasta ilmaista itseään*. Kaikissa esimerkeissä savolaiset ovat tavalla tai toisella rikkoneet kuulijoiden odotukset siitä, millainen olisi tyypillinen tapa kommunikoida tai muotoilla sanottava asia. Tämän vuoksi tilanteet ovat jääneet muuttajien mieleen. Virtanen (1996: 73) kuvaillee, kuinka ihmiset tulevat kielenkäytön säännöistään tietoiseksi silloin, kun joku ulkopuolinen rikkoo niitä.

Salminen ja Poutanen (1998: 12) toteavat, että vieraista kulttuureista huomataan yleensä ensimmäiseksi omasta kulttuurista poikkeavat piirteet. Mikäli niiden taustaa ei ymmärrä, niitä voi olla hankala hyväksyä ja ne voivat jopa »hiertää kivenä kengässä». Kirjoittajat viittaavat eri maista tulevien, eri äidinkieltä puhuvien henkilöiden kanssa käyntiin, mutta heidän toteamuksensa sopii hyvin Suomen (maakunta)heimojenkin välisen kommunikoinnin kuvaamiseen. Esimerkiksi erilaisista lievennyskeinoista voi olla vaikea ymmärtää, että niiden taustalla voi olla pyrkimys kohteliaisuuteen.¹ Kun tilanteita tulkitaan ainoastaan omasta kielenkäytön kulttuurista käsin, toisen kohteliaisuus (tai neutraali kielenkäyttö) voidaan tulkita jopa epäkohteliaisuudeksi – kengässä hiertävä kivi on valmis.

Tarkastelen seuraavassa vielä muuttajainformanttieni havainnoita kokoavasti. Luvussa 5.5.5.1 aiheena on puhetekojen tunnistaminen: muuttajilla saattoi olla vaikeuksia tunnistamisessa tai toisaalta lausumien muotoilua saatettiin hämmästellä. Luvussa 5.5.5.2 peilaan aineistoani Gricen (ks. 1975) yhteistyön periaatteeseen. Useissa aineistoni esimerkeissä havainnollistui, kuinka keskustelulta odotetaan tietynlaista yhteistyötä ja kuinka savolaisen kielenkäytön oli huomattu poikkeavan muuttajien odotuksista. Toivottu yh-

¹ Raevaara (2009a: 313) toteaa, että aina edes omasta kielenkäytöstä ei ole helppo tiedostaa, miten kohteliaisuus rakentuu (tarkasteltavana kioskiointien kieli; omien käsitysten ja todellisen kielenkäytön eroja havainnollistavat myös Sorjonen ym. 2009: 90).

teistyö noudatti pitkälti Gricen esittelemiä maksiimeja, joita täydentää Leechin (ks. 1983) kuvailema kohteliaisuusperiaate. Luvussa 5.5.5.3 tarkastelen vielä kokoavasti, millaisia esimerkkejä kohteliaisuuden havainnoimisesta aineistossani nousee esiin. Kohteliaisuutta sivutaan osin myös luvuissa 5.5.5.1 ja 5.5.5.2. Lopuksi pohdin, miten yleisessä tiedossa olevat stereotyypit voivat heijastua muuttajainformanttieni havainnoissa.

5.5.5.1. Muuttajat puhetekoja tunnistamassa

Vieraassa murreympäristössä voi olla vaikea erottaa, miksi puheteoksi lausuma on tarkoitettu.¹ Yhtenä syynä on erilainen lievennysten käyttö, joka aiheuttaa tulkintavaikeuksia. Esimerkiksi käskyjen lievennykset voivat olla niin vieraita, ettei toisen murteen puhuja edes tulkitse kuulemaansa käskyksi. Ristiriita on valmis, kun toinen kuitenkin odottaa nopeaa toimintaa. Riley (1989: 243) kuvailee pragmaattisista virheistä, kuinka ne voivat johtaa muuhun kuin toivottuun käytökseen, kun puhujan tarkoitus (*intention*) käsitetään väärin. Aineistoni osoitti, kuinka itselle vieraat lievennykset hämmentävät ja tuottavat jopa ymmärtämishäiriöitä ja kuinka omassa puheessa ei välttämättä havaita olevan yhtäläisiä lievennyksiä – niitä on mutta ne ovat vain erilaisia.

Toisaalta puheteko saatetaan tunnistaa mutta sen muotoilua voidaan ihmetellä. Esimerkiksi puhelinkeskustelun aloitus *semmosta vaan lähdin kyselemään* voi hämmästyttää (huomaa myös performatiiviverbi, joka ohjaa kuulijaa). Muuttaja ei saata hahmottaa, miksi savolaisen käyttämä lievennys olisi lainkaan tarpeen, ja hän voi jopa pitää lievennyksen käyttöä häiritseväenä. Riley (1989: 243) huomauttaa, että tämänkaltaisissa tilanteissa puhuja saatetaan tulkita esimerkiksi tyhmäksi tai epäkohteliaaksi.

Eräissä esimerkeissäni tuli esiin mielenkiintoinen kirjoittamaton säännöstö siitä, mikä Savossa pitäisi tulkita (kansanomaisesti määriteltynä) vihjailuksi ja mikä ei. Muun muassa konditionaalia ja modaalipartikkeleita sisältävät käskyt ovat eräällä tapaa vihjailuvia, samoin kysymyslauseetta sisältämätön tiedonhaku: kuulijaa ei (kirjaimellisesti) suoraan käsketä mutta hänen oletetaan toimivan pyydetyn mukaisesti tai kuulijan odotetaan paljastavan puheenaiheeseen liittyviä tietojaan ilman erillisiä kysymyksiä (aineistoni nimenomaisissa esimerkeissä). Sen sijaan kun vitsaillessa sanotaankin savolaisten koiran syövän vain koiranruokaa, länsisuomalainen voi tulkita lausuman ilkeäksi vihjailuksi omasta koirankasvatustavastaan, mitä se ei ole (tämän esimerkkini) savolaiselle. Ilkeiden vihjailujen sijaan savolainen näyttää haluavan suoruuutta, sen sijaan jäljitellyissä käskyissä ja kysymyksissä suositaan epäsuoruutta. Lisäksi huumorin kohdalla kieltä kuvailtiin käytettävän jälleen erilaisella tavalla: huumoria voidaan saada asioiden tahallisuudesta kirjaimellisesta tulkinnasta (ks. esimerkki kierrätyskeskuksen televisiomyynnistä). Kuten muistetaan, käskyssä kuulijan puolestaan saatettiin odottaa hahmottavan sanottu kirjaimellista tulkintaa laajemmin (aineistossani käsky viedä astiat sisältää myös toiveen

¹ Aineistossa havainnollistuu, kuinka puhujan muotoilemien lausumien lisäksi tärkeää on myös kuulijan tulkinta. Auli Hakulinen (1989: 47) kritisoi puheaktiteoriaa: Vuorovaikutuksessa ei ole kyse siitä, että kuulija ainoastaan yrittää selvittää puhujan intention. Päinvastoin merkitykset syntyvät eräänlaisena yhteistyönä. Puhuja ei yksin määrää oman aktinsa merkitystä, vaan myös kuulijan tulkinta on keskeinen.

niiden pesemisestä). Muuttajalle voi olla haastavaa tietää, milloin lausuma on tulkittava (tai itse muotoiltava) kirjaimellisesti ja milloin ei.¹

Puheakteja on tutkittu verrattain paljon ja todettu muun muassa tietynlaisten kysymyslauseiden vakiintuneen pyyntöjen merkitykseen (ks. esim. ISK § 1661). Esimerkiksi kysymykset epäsuorina puheakteina (pyyntöinä) voivat olla niinkin kiteytyneitä ihmisten mieleen, ettei niiden epäsuoruutta enää edes hahmoteta (Larjavaara 2007: 521). Aineistoni perusteella aihepiiristä löytyisi mielenkiintoista tutkittavaa myös murteista. Millaiset lausumat (tai rakenteet, fraasit tai muut sellaiset) hahmottuvat vaikkapa kohteliaiksi ja odotuksenmukaisiksi käskyiksi tai kysymysten aloituksiksi eri puolilla Suomea (tietyissä samankaltaisissa tilanteissa)? Entä missä kulkevat näiden piirteiden rajat? Missä *jonkupa pitäis tehän nää* ei enää hahmotu pyynnöksi vaan toteamukseksi? Kun olemme tottuneet siihen, että tietynlainen epäsuoruus tarkoittaa järjestelmällisesti tiettyä asiaa (esimerkiksi *haetko nuo pyykit* merkityksessä 'hae pyykit'), vieraat tavat käyttäen kieltä käyvät korvaan tai niiden merkitystä ei edes ymmärretä. Kohteliaisuusstrategiat ovat tarkkoja – Lampinen (1990: 78) huomauttaa strategioiden olevan »syvällä kielitajussamme» –, ja pienikin poikkeama totutusta tavasta vai horjuttaa puhujan toivomaa tulkintaa.

5.5.5.2. Gricen yhteistyön periaatteen ilmenemisiä savolaispuheessa

Grice (1975) esittelee maksimeissaan, millaisia periaatteita yhteistyöhön pyrkivien keskustelijoiden voi havaita noudattavan. Gricen maksimit ovat sitemmin saaneet täydentelyä ja kritiikkiä osakseen (ks. esim. Leech 1983; Sperber–Wilson 1995 [1986]); kaikenlaisten kielenkäyttötilanteiden kuvaukseen ne eivät sovi. Maksimeja on kuitenkin mielenkiintoista peilata aineistooni ja etenkin havaintoihin direktiiveistä, kysymyksistä ja vastauksista (esimerkiksi huumorihavaintojen tarkasteluun ne eivät sovellu). Muuttajainformanttieni huomaa usein odottavan toimivalta vuorovaikutustilanteelta tietyllä tapaa samojen periaatteiden noudattamista, jotka tunnetaan Gricen maksimeina. Osasyys on tarkastelluissa tilanteissakin: puhujan ja kuulijan suhde on neutraali ja yhteistyötä voidaan pitää kuvatuissa tilanteissa odotettavana (vertaa vaikkapa ilkeilyn kielellisiin keinoihin, ks. Muikku-Werner 2004; 2005). Gricen maksimien noudattamisen lisäksi odotetaan toki myös kohteliaisuutta, joka toisinaan ohjaa poikkeamaan maksimien sääntillisestä toteuttamisesta (ks. esim. Leech 1983).

Määrän maksimin mukaan toimiessamme puhumme vain sen verran, kuin on tarpeen, ja suhteen maksimia noudattaessamme pysymme asiassa. Muuttajien näkökulmasta savolaiset eivät toimi näiden periaatteiden mukaan. Informanttejani hämmentää se, että savolaiset puhuvat enemmän kuin heidän mielestään olisi merkityksellistä. Esimerkiksi vastaukset voivat sisältää muuta tietoa kuin sen asian, mitä on kysytty – itse kysytty asia voi vieläpä tarkkaan ottaen (kirjaimellisesti) puuttua vastaajan puheenvuorosta. Kun savolaiset puhuvat niin sanotusti liikaa, muuttajat voivat tulkita tilanteen ajan tuhlaamiseksi tai he saattavat lähteä etsimään niin sanotusta turhasta puheesta merkityk-

¹ Huomaa myös Virtasen esimerkit: Jos kysytään, mistä kuulija on kotoisin, vastaus *keskeltä maailmaa* on epäkohtelias vastaus. Sen sijaan jos kysytään, mitä kuuluu, vastaus *niin köyhyä elää kuin märkä palaa* on kohtelias (repliikki kuitenkin saa myös jatkoa). (Virtanen 1996: 73.) On hankala selittää, miksi toinen näistä vastauksista on kohtelias ja toinen ei. Esimerkit kuvaavat sitäkin, kuinka kohteliaisuuden sääntöjä voi olla hankala oppia.

siä, joita siihen ei sisälly (näistä seurauksista kirjoittaa myös Grice 1975: 46). Leech (1983: 80–81, 93) havainnollistaa, kuinka periaatteessa irrelevantilta tuntuva puhe voi sisältää esimerkiksi kritisointia, jota ei kohteliaisuuden vuoksi sanota suoraan. Savolaista, niin sanotusti ylimääräiseltä tuntuva puhe puolestaan ei ole välttämättä tarkoitettu tulkittavaksi samalla tavoin, kuin sitä olisi mahdollista tulkita joidenkin yleisten tapojen mukaan.

Muuttajien näkökulmasta määrän maksimien rikotaan silloinkin, kun esimerkiksi direktiiveissä on enemmän lievennyksiä, kuin vierasmurteinen odottaisi. Tiukasti määrän maksimien noudatettaessa lievennyksiä ei olisi toki lainkaan. Leech (1983: 108) kuitenkin havainnollistaa, kuinka puheeseen usein lisätään epäsuoruutta kohteliaisuuden vuoksi. Mielenkiintoista on, että tarvittava epäsuoruuden määrä saattaa (tietyissä kontekstissa) ylittyä muuttajien mielestä.

Gricen (1975) tavan maksimi kuvaa, kuinka yhteistyöhön pyrkivä keskustelija suosii yksiselitteisyyttä ja välttää epämääräisyyttä. Muuttajien näkökulmasta savolaiset eivät noudata tätä periaatetta. Eri puolilta Suomea kotoisin oleville maallikoille esimerkiksi erilaiset direktiivien ja vastausten muotoilukeinot eivät ole tuttuja. Tällöin muun muassa pyyntöön ei reagoida välttämättä yhtä joutuisasti, kuin puhuja odottaisi, ja savolaiselle yksiselitteinen vastaus (vaikkapa *voitasham myö mennäkkii*) voi olla muuttajasta epämääräinen. Savolaisten puhe hämmentää muuttajia, koska he tulkitsevat lausumien erilaisia muotoilutapoja siten, että savolaispuhujia on esimerkiksi päättämätön tai että hänen on vaikkapa vaikea tehdä kysymyksiä.

Gricen (1975) laadun maksimien noudattava keskustelija pysyy totuudessa. Savolaisten suussa totuudenmukaisuus toteutuu niin tarkasti, että muuttaja saattaa olla ymmällä. Savolaiset tuovat muuttajainformantteja herkemmin esiin sen, että jokin asia voi mahdollisesti olla toisellakin tapaa. Muuttajat puolestaan kaipaavat asioiden mustavalkoisempaa esittämistä. Tarkasti ajateltuna asiat voivat tietysti usein olla monella tapaa – esimerkiksi jokin asia voi teoriassa yhtä hyvin toteutua tai olla toteutumatta, jos sen toteutumista aprikoidaan etukäteen. Muuttajat soisivat karsittavan tätä vaihtoehtoisuuden ilmentämistä puheesta.

Leechin (1983: 138) kohteliaisuusperiaatteen mukaan poikkeamme totuudenmukaisuudesta esimerkiksi silloin, kun jopa liioittelemme samanmielisyyttämme (*a maxim of agreement*). Aineistoni esimerkkejä voi pohtia Gricen yhteistyön periaatteen rinnalla tämän maksimin kautta. Mielenkiintoisia ovat informanttieni huomiot *suattaapi olla* -tyyppisistä vastauksista. Osin ne voisivat selittyä sillä, että savolaiset välttivät erimielisyyden ilmaisemista (tällöin toimittaisiin Leechin mainitseman maksimin mukaan): keskustelukumppanin sanomaa asiaa ei siis tyrmättäisi, vaan todettaisiin, että asia saattaa olla kuten toinen arvelee. Ilman tilanteiden tarkkaa kuvausta on kuitenkin mahdotonta sanoa, onko tällaisesta motiivista kyse. Toisaalta *suattaapi olla* -tyyppiset vastaukset voivat päinvastoin olla samanmielisyyden ilmaisemisen välttelyä: keskustelukumppanin sanomaa asiaa ei siis lähdetäisi noin vain vahvistamaan, vaan toisen sanomaan asiaan suhtauduttaisiin varauksellisesti (muuttajien näkökulmasta jo tarpeettoman varauksellisesti). Tällöin toimittaisiin Leechin samanmielisyyden maksimia vastaan, mikä puolestaan olisi karkeasti yleistäen tulkittavissa epäkohteliaaksi käytökseksi. Gricen mainitsemassa totuudenmukaisuudessa kuitenkin pysyttäisiin tiukasti, kun samanmielisyyttä ei lähdetäisi

liioittelemaan. – Tässä voidaan muistaa myös esimerkit savolaisesta, laimeasta innostuneisuuden ilmaisemisesta. Eri puolilla maatamme asuvilla ihmisillä voi olla eri kriteerit siinä, missä kulkee sen raja, milloin asian voi todella kuvata *mahtavaksi*.

Kuten edeltä käy jo ilmi, Gricen (ks. 1975) yhteistyön periaatteen mukaan toimiva keskustelija puhuu vain tarpeellista ja totta, pysyy asiassa ja välttää epäselvyyttä ja monitulkintaisuutta. Muuttajien voi todeta omalla tavallaan odottavan näiden periaatteiden noudattamista (kun keskustelijoiden suhde on neutraali ja kun tarkasteltavana ovat esimerkiksi direktiivit, kysymykset ja vastaukset). Maksimit eivät siinä mielessä näytä olevan epäonnistunut tapa kuvata kommunikointia; kielenkäyttäjät todella pitävät niiden noudattamista toivottavana (huomaa kuitenkin maksimien höystäminen kohteliaisuusperiaatteella sekä edelleen tilannerajoitus). Mielenkiintoista kuitenkin on, että todennäköisesti myös savolaiset haluavat noudattaa samoja periaatteita tietyissä tilanteissa, joissa muuttajien mielestä maksimeja rikotaan.¹ Ero onkin siinä, miten maksimien takana olevat komponentit määritellään.

Otan ensin esimerkiksi määrän maksimiin. Kuinka voitaisiin määritellä tarpeellinen ja mahdollisimman informatiivinen puhe? Voiko kysymykseen Kuopion keskustaan kääntyvistä rampista neuvoa vain yhden tien vai onko kerrottava kaikki vaihtoehdot ja selitettävä, mihin päin kaupunkia kultakin rampilta pääsee? On vaikea määritellä, missä riittävän informatiivisuuden rajat kulkevat, koska puhujien käsitykset eivät ole identtisiä.

Mielenkiintoinen on muuttajien odotus siitä, että tietämättömyys tai kieltäytyminen tulisi ilmaista siten, että puheenvuoro sisältää kirjaimellisen toteamuksen tiedon puutteesta tai haluttomuudesta tehdä jotain (seuraavassa tarkasteltavaksi tulee myös suhteen maksimi). Savolaiset saattavat vastata siten, että tietämättömyys voidaan päätellä heidän puheensa muusta sisällöstä (ks. esimerkkiä jalkapallo-ottelun tulevasta ohjelma-aikataulusta) – tiedon puutetta ei siis sanota kirjaimellisesti ääneen. Toisaalta pyyntöön tulla illalla jonnekin voidaan kertoa, mitä menoja illalla on tiedossa. Tällöin savolainen on voinut omasta mielestään jo vastata pyyntöön (eli mitä todennäköisimmin kieltäytyä pyynnöstä), kun muuttajalle vastaus on vielä epäselvä. Joissain tilanteissa savolaisen lausuma voinee tarkoittaa myös samaa kuin »en ole vielä päättänyt» – esimerkiksi kun ruokailukutsu saa vastauksen *pitteehän tuota syyvöä* (kuvatun tilanteen perusteella kyseessä ei oletettavasti ollut kohtelias kieltäytyminen epämieluisasta seurasta). Ei ole olemassa yhtä sääntöä, missä tilanteissa (ja millä tavoin) kuulijan voi jättää tekemään päätelmänsä suhteen maksimiin avulla määrän maksimia rikkovasta vastauksesta.² Näke-

¹ Aineistostani on kuitenkin huomattava, ettei koskaan voi tietää, mitä jäljitelty savolainen on varmasti tarkoittanut lausumallaan. Tietyissä tilanteissa voidaan kuitenkin pitää erittäin todennäköisenä, että savolaispuhujia on pyrkinyt yhteistyöhön kuulijansa kanssa eikä ole pyrkinyt esimerkiksi mahdollisimman epäinformatiiviseen ja monimutkaiseen ilmaisuun (muun muassa esimiehen antaessa tavanomaisen, hyväksyttävän käskyn alaiselleen).

² Eräissä tapauksissa on yleistä antaa kuulijan tehdä vahvasti päätelmiä suhteen maksimiin kautta. Gricen (1975: 51) esimerkissä henkilölle, joka toteaa autostaan loppuneen bensa, vastataan *There is a garage round the corner*. Koska vastaajan oletetaan sanovan vain relevanttia asiaa, alkuperäinen puhuja olettaa puheena olevan huoltoaseman pelastavan hänet ongelmastaan. Leechin (1983: 93) esimerkissä puolestaan toteamukseen *I've lost a diamond ring* vastataan *Well, Julie was wearing a diamond ring this morning*. Tällöin vastaaja välttää suoran syytöksen (on kohtelias), mutta kuulija voi tehdä

myseroihin saattavat vaikuttaa esimerkiksi erilaiset käsitykset kohteliaasta kielenkäytöstä: Milloin on sopivaa kieltäytyä suoraan (toki tietyin, lyhyin lievennyksin), ja milloin toisen voi antaa päätellä kieltäytymisen siitä, että puhumme muuta asiaa? Entä milloin on sopivaa todeta pelkkä tietämättömyys, ja milloin on kohteliaista antaa kysyjälle edes joitain (asiaankuulumattomiakin) tietoja? (Ks. myös savolaisesta tavasta »johdatella kuulija tekemään omia päätelmiään», Miettinen 1997: 58.)

Muuttajien näkökulmasta liiallinen lievennysten käyttö rikkoo määrän maksiimia. Lievennysten käyttö on kuitenkin yleisesti hyväksyttyä kohteliaisuuden vuoksi; Brown ja Levinson (1987 [1978]: 146) myös muistuttavat lievennysten merkityksestä puhujan ja kuulijan kasvojen suojelussa. Murteittaista eroa näyttää olevan siinä, mikä katsotaan tarpeelliseksi lievennysten määräksi tietyssä tilanteessa (huomaa samalla, kuinka kohteliaisuusperiaatteen noudattamisesta on hankala antaa tyhjentävää, teoreettista mallia). Toiselle normaali määrä lievennyksiä voi toiselle olla liiallista puhetta. Lampisen (1990: 89) mukaan »kohteliaisuuden ilmaisukeinojen määrä» on yleensä kytköksissä siihen, missä määrin puhuteltavan tai puhujan kasvot koetaan uhatuiksi. Lievennyksiä käytetään sitä enemmän, mitä uhkaavammaksi lausuma mieltyy. Aineistoni perusteella alueellista vaihtelua näyttäisi löytyvän siitä, miten uhatuiksi kasvot eri tilanteissa koetaan. Lampinen (mts. 90) muistuttaa lisäksi, että kohteliaisuusilmaisujen on pysyttävä kohtuudessa. Liialliseksi hahmotettava kohteliaisuus ja epäsuoruus voidaan tulkita »halpahintaiseksi imarteluksi tai vihamieliseksi ironiaksi» (myös Leech [1983: 133] huomauttaa, että liiallinen kohteliaisuus voi kääntyä puhujaa vastaan). Muuttajien esimerkit havainnollistavat, kuinka kuulijan kannalta liiallinen kohteliaisuusilmaisujen määrä voi muutenkin vaikeuttaa toivotun viestin perille menoa.

Niin ikään laadun maksiimin kriteereissä on eroa: toiselle riittää mustavalkoinen lähestymistapa siinä, missä toinen kielentää sen pienen mahdollisuuden, että asia voisi olla toisellakin tapaa. On hankalaa määritellä, missä totuudenmukaisuuden raja kulkee kaikissa tilanteissa. Selvät valheet (esimerkiksi »aurinko kiertää maata») ovat tietenkin ei-toivottuja, toisaalta niin sanotut valkoiset valheet (ks. esim. Leech 1983: 82) yleensä hyväksytään. Sitä on kuitenkin vaikea määritellä, milloin on kerrottava, että asia saattaa olla yhdellä tapaa tai sittenkin toisella tapaa, kun asia todellisuudessa ei ole sataprosenttisen varma.

Totuudenmukaisuudessa pysymiseen kytkeytyy eräs yksityiskohta muuttajien havainnoista. Kun muuttajat jäljittelivät savolaisten ilmaisutapaa kielenaineksin, niissä toistuivat episteemiset ilmaisukeinot. Esimerkiksi verbi *saattaa* ja *ehkä*-partikkeli toistuivat jäljitelmissä. Yksittäisesti esiin tuli muun muassa adverbi *varmaan* (*sinähäv varmaah haluaisit lähteät tänä iltana minun kanssa elokuviin*). Episteemisyyden on tullut esille aiemmissakin luvuissa. Täytesanojen kohdalla (luku 5.3) MN9 jäljitteli savolaista ilmaisua asussa *no ehkäpä se nyt on niin* (merkityksessä 'joo niin se on'). Episteemisten ilmaisukeinojen avulla puhuja voi välttää sanomasta varmaksi sellaista, jonka totuudesta ei halua mennä täyteen takuuseen.

Mielenkiintoista on pohtia, tarkoittavatko samat kielenaineokset samaa asian todenperäisyyden astetta eri murrealueilta tuleville puhujille. Kangasniemi (1992: 194–198) hah-

päätelmiä, koska vastauksen odotetaan olevan relevantti. Näiden tulkintatapojen mukaan käyttäytisivät todennäköisesti monet suomalaisetkin.

mottelee episteemiset modaali-ilmaukset (*epistemic indicators*) jatkumoksi siitä, kuinka sitoutunut puhuja on sanottavansa todenperäisyyteen. Ilmausten tulkinnassa ja sijoittelussa jatkumolle löytyisi mahdollisesti eroa murrealueittain. Kangasniemen informantit ovat melko yksimielisiä, ja Kangasniemi (mts. 403–405) esittelee modaalisten ilmausten universaaliuttakin. Forsberg on tarkastellut episteemisen modaalisuuden ilmaisukeinoja väitelauseissa: hän toteaa joidenkin keinojen kohdalla esiintyvän »selviä eroja eri murteiden välillä», minkä vuoksi niiden tarkkoja varmuusasteita ei ole luontevaa määritellä yleisesti. Hän myös muistuttaa, kuinka »[v]armuusasteen tulkinta on – – aina riippuvainen kontekstista ja muista lausumassa esiintyvistä pragmaattisista aineksista.» Lisäksi »episteemisen modaalisuuden ilmaisukenttä» ei ole kielissä stabiili, vaan uusia keinoja voi aina syntyä ja jo tuttujen ilmausten merkitykset voivat muuntua. (Forsberg 1993: 265.) Aineistossani havainnollistuu, kuinka tietynlainen ero varmuuden esittämisessä ja tällöin episteemisten modaali-ilmausten(kin) käytössä voi käydä korvaan murteellisuutena.

Myös tavan maksimiamia (höystettynä kohteliaisuuden tavoitteella) voidaan lähestyä eri näkökulmista. Kun kuulija ja puhuja ovat tottuneet erilaisiin kielenkäyttötapoihin, yksiselitteinen ja riittävän tarkka ilmaisu ei ole määriteltävissä samanlaisin kriteerein molemmille. On mahdotonta määritellä yleispätevästi, millainen puhe on yksiselitteistä ja selvää. Esimerkiksi savolainen vastaus *voitasham myö mennäkkii* voi olla toiselle yksiselitteinen ja selvä suostumus, toiselle puolestaan osoitus päättämättömyydestä. Muuttajat ovat hämmentyneitä, koska he tulkitsevat epämääräisyydeksi jotain, mitä ei (mitä todennäköisimmin) ole tarkoitettu sellaiseksi (ainakaan kaikissa aineistoni esimerkeissä). Vierasmurteisen lievennyksiä ei saateta osata tulkita siten, kuin puhuja on ne tarkoittanut. Lievennyksissä määrän maksimi kyllä ylitetään kohteliaisuuden vuoksi, mutta ilmaisun selvyys on kuulijan tulkinta.

Edellä sanotusta voidaan tiivistää, että Gricen (ks. 1975) maksimien toteutumisessa sekä puhujan tavoitteilla että kuulijan tulkinnalla on osuutensa. Puhuja voi pyrkiä noudattamaan puheen tarpeellisuuden, asiaankuuluvuuden, totuuden sekä yksiselitteisyyden ja selkeyden periaatteita ja omasta mielestään onnistua tavoitteessaan. Kaikki kuulijat eivät kuitenkaan välttämättä pidä ilmaisua samalla tavalla onnistuneena. Savolaisuutta ei voi tiivistää maksimien (toistuvaksi) tahalliseksi rikkomiseksi, vaikka muuttajat voivat sen sellaisena nähdä.¹

Joissain muuttajien esimerkeissä savolaisten oletettu tapa rikkoa Gricen (ks. 1975) maksimeja ei selity sillä, että maksimien takana olevat kriteerit määrittyisivät savolaisille eri tavoin kuin vierasmurteisille. Selvin esimerkki on tietynlainen *small talkin* suosiminen: suhteen maksimiamia ei noudateta, jos puhelu vuokrasopimuksesta alkaa rupattelulla kevään kyntötöistä. Voidaan yleistää, että suuri syy Gricen maksimeista poikkeamiselle on tottumus siitä, millainen kielenkäyttötapa on kohteliaista. Aineistoni perusteella (ja muuttajien näkökulmasta katsottuna) savolaiset suosivat lähinnä kohteliaisuusmielissä eräitä muita suomalaisia runsaammin poikkeamia Gricen maksimeista, mikä hämmästyttää informanttejani (kohteliaisuuteen palaan tarkemmin seuraavassa alaluvussa 5.5.5.3).

¹ Gricen (1975: 49) mukaan maksimien tahallista rikkomista voi olla muun muassa valehteleminen ja ironia (Gricen terminä *violating* ja *flouting a maxim*). Esimerkiksi tämänkaltaisesta maksimien tahallisesta rikkomisesta on tuskin savolaispuheessa jatkuvasti kyse.

Mielenkiintoinen näkemys savolaisten keskustelutavasta on Larjavaaralla (2006). Hän arvioi kriittisesti Sperberin ja Wilsonin relevanssiteoriaa, jonka mukaan puhuja pyrkii asettelemaan sanansa siten, että kuulija päätyy oikeaan tulkintaan mahdollisimman pienin ponnistuksin. Samalla kritisoitavaksi nousee Gricen yhteistyön periaate. Larjavaara huomauttaa, että »savolaistyyppisessä kuulijan ällii koettelevassa vuorovaikutuksessa» ei välttämättä pyritä siihen, että kuulija pääsisi mahdollisimman vähäisellä yrityksellä oikeaan tai optimaaliseen tulkintaan. Hän kuvailee asiaa myös seuraavanlaisesti:

Onhan mahdollista, että ainakin savolainen puhuja saattaa viestiä niin, että kuulijan on oikein tuhlattava kognitiivisia kustannuksia päästäkseen optimaaliseen tulkintaan, joka sekini voi sitten jäädä kokonaan kuulijan vastuulle.

Larjavaara ei tarkenna, mitä mainittu »kuulijan ällii koetteleva vuorovaikutus» lopulta on – esimerkiksi onko se vain tietynlaista tilannesidonnaista, humoristisuuteen pyrkivää puhetta vai halutaanko sillä yleistää laajemmin savolainen kommunikointitapa. Yleistävähkö on pohdinta, jonka mukaan siirryttäessä »Pönttövuoren tunnelista itäiseen Suomeen» ei puhujan ehkä voikaan enää luottaa toimivan »relevanssin luonnonlain» mukaan, vaikka kuulijan on sitä kyllä noudatettava. – Larjavaaran näkemyksen mukaan savolainen tapa kommunikoida on ainakin osittain tahallista relevanssin periaatteen, ja Gricen maksimienkin, rikkomista.

5.5.5.3. Muuttajien havaintoja kohteliaisuuden ilmenemisestä

Eräs punainen lanka läpi muuttajien havaintojen on kohteliaisuus ja sen jäljittäminen omasta tai syntyperäisten savolaisten kielenkäytöstä. Edellä on jo osin käsitelty kohteliaisuutta. Luvussa 5.5.5.1 mainittujen puheaktien ja niiden tunnistamisen yhteydessä kohteliaisuus nousee esiin siten, että väärinymmärrykset puheaktien luonteesta (esimerkiksi käskyn tai pyynnön toivotusta toteuttamisaikataulusta) voivat saada kuulijan näyttämään epäkohteliaalta. Kohteliaisuus on tullut esiin myös tarkasteltaessa Gricen yhteistyön periaatteen – ja Leechin kohteliaisuusperiaatteen – ilmenemiä savolaispuheessa. Luvussa 5.5.5.2 olen todennut, että eri murrealueilta tulevilla on erilaisia näkemyksiä esimerkiksi siinä, kuinka epäsuorasti asiat on suotavaa ilmaista (tietystä tilanteesta). Savolainen epäsuoruuden runsas määrä on käynyt haastateltavieni korvaan. Pragmatikan näkökulmasta havainnot koskevat kohteliaisuuskeinojen runsasta käyttöä. Muuttajille itselleen ylenpalttiselta vaikuttava epäsuoruus ei kuitenkaan välttämättä yhdisty kohteliaisuuteen – kielenkäyttötapa vain oudoksuttaa ja voi tuntua esimerkiksi tarpeettomalta puhumiselta.¹

¹ Huomautettakoon erikseen, ettei kohteliaisuusstrategioiden runsas käyttö välttämättä merkitse savolaisille itselleenkin yletöntä kohteliaisuutta – lausumat vain on tapana muodostaa tietyllä tavalla. Voidaan arvella, että savolaisilla olisi tapoja, joilla muuttajainformanttieni nyt jäljittelemistä lausumista saataisiin vielä kohteliaampia. Aineistooni ei sisällynyt esimerkiksi sellaista tapausta, jossa statukseltaan alhaisempi henkilö esittäisi pyynnön arvoasteikolla itseään ylemmälle henkilölle. Tällöin saatettaisiin käyttää erilaisia kohteliaisuusstrategioita kuin aineistoni nykyisissä esimerkeissä.

Eräitä aineistoni esimerkkejä voi tarkastella erityisesti kasvojen suojeleuteorian kautta (ks. Brown–Levinson 1987 [1978]). Muun muassa käskyjen ja pyyntöjen muodostamisessa on eroa, kun tarkastellaan eri murrealueilta tulevien puhujien kielenkäytötapaa. Muuttajalle voi jäädä epäselväksi, missä määrin hänelle on annettu vapaus toimia itse parhaaksi katsomallaan tavalla. Jos direktiivi on muotoa *täs_ois tämmönej juttu mikä ehkä saattais mahollisesti 'olla 'että tää pitäs tehä*, muuttaja ei saata ryhtyä ripeään toimintaan siinä missä savolainen voi hahmottaa saaneensa käskyn toimia jo lähitulevaisuudessa. Myös esimerkiksi lausuma *jonkup pitäis tähän nää* välttää kuulijan itsemääräämisoikeuden rajoittamista. Savolaisten tapa suojella korostetun paljon kuulijan kasvoja hämmentää muuttajia. – Forsbergin (1993: 321) mukaan potentiaalinen murteellinen käyttö olisi kytköksissä tietynlaiseen itäsuomalaiselle »puheilmastolle» ominaiseen kasvojen suojeluun.

Joistain esimerkeistä voidaan pohtia, onko omien kasvojenkin suojelussa erityispiirteitä. Savolainen muun muassa saattaa jättää kysymyksen esittämättä (välttääkseen oman tietämättömyytensä paljastamisen?) ja johdatella sen sijaan keskustelua lääkkeiden sivuvaikutuksiin toteamalla vain *oon käyttännä nyt tätä hormooniliäkettä, tässä kuukauvom päivoät ja hikkoiluttaa niinj kaaheesti*. Kasvojen suojelun tarkastelu ei ole aivan yksiselitteistä, kuten edellä olevasta esimerkistä hyvin huomaa. Puhujan tarkoitustahan on (aineistosani) mahdotonta täysin tietää. Muun muassa edellä olevassa lääke-esimerkissä kyse voi olla oman tietämättömyyden peittelystä ja omien kasvojen suojelusta tai ainoastaan erilaisesta tavasta muodostaa kysymys–vastaus-vieruspareja. Myös savolaisten tavan vastata muuta kuin »en tiedä» voisi nähdä tavoitteena suojella omia kasvoja: tietämättömyyttä ei sanota suoraan ja lisäksi esitellään, mitä muita tietoja hallitaan. Toisaalta tällaista kielenkäyttöä voisivat ohjata kohteliaisuusvaateet – kun toinen kysyy jotain, on luovutettava edes joitain tietoja – tai vaikkapa vain halu jutella.

Esimerkiksi Brownin ja Levinsonin (ks. 1987 [1978]) tutkimus on haastava yritys tiivistää kohteliaisuus teoriaksi. Watts (2003: 9) painottaa eräistä muista tutkijoista poiketen kohteliaisuuden tarkastelussa kielenkäyttäjien omaa tulkintaa: merkittävää on se, miten maallikot itse näkevät kohteliaisuuden eikä (yksin) se, miten kielentutkijat saavat muodostettua teorian kohteliaisuudesta (ks. kohteliaisuuden kontekstisidonnaisuudesta myös esim. Mills 2003: 245; Raevaara 2009a: 310–313). Wattsin (2003: 23, ks. myös esim. 167) määritelmistä niin ikään seuraa, ettei mitään kielen rakennetta voida osoittaa yksinään kohteliaaksi tai epäkohteliaaksi.¹ Kielenkäytön kohteliaisuutta on tarkasteltava todellisessa kontekstissään, puhujien ja kuulijoiden näkökulma huomioiden. Muuttaja-aineistossani korostuu hyvin se, kuinka kielenkäyttäjien tulkinta lausumien kohteliaisuudesta on merkittävää. Esimerkiksi savolaiset käyttävät tiettyjä lievennyskeinoja mitä todennäköisimmin ollakseen kohteliaita, mutta muuttajille ne eivät hahmotu kohteliaisuuksiksi.²

¹ Tämä havainnollistuu myös jo Leechin (1983: 108) esimerkeissä siitä, kuinka rakenne ei yksin luo kohteliaisuutta: negaatiosta huolimatta [*w*]on't you sit down ja [*c*]an't you sit down eivät ole molemmat yhtä kohteliaita.

² Jäljitelyjen savolaisten tavoitteista ei voi toki olla sataprosenttisen varma. Voidaan kuitenkin pitää todennäköisenä, että ainakin valtaosassa esimerkkejäni savolaiset ovat pyrkineet olemaan kohteliaita. Lähdän oletuksesta, että muun muassa sellaiset pyynnöt kuin *täs_ois tämmönej juttu mikä ehkä saattais mahollisesti 'olla 'että tää pitäs tehä* on tarkoitettu kohteliaiksi. Haastateltavat eivät itse arvelleet, että heidän jäljittelemillään lausumilla olisi haluttu esimerkiksi vinoilla (poikkeuksena eräät

Aineistossa korostuu samalla se, ettei itse rakenteita voi määritellä yksinään kohteliaiksi. Olennaista on vuorovaikutus: tulkitseeko kuulijakin lausuman kohteliaaksi. Watts (mts. 4, 49) huomauttaa, että maallikoiden tulkintaa (epä)kohteliaisuudesta (*'folk' interpretations of [im]politeness*) ei voi tarkastella ottamatta huomioon sosiaalista kontekstia (*social world*) ja konkretisoida sitä sosiolingvistiseksi teoriaksi, kuten useissa tutkimuksissa on tehty.

Edellä olen pitkälti tarkastellut direktiivejä, kysymyksiä ja vastauksia koskevia havaintoja. Kohteliaisuusnäkökulma ulottuu kuitenkin myös huumoriin ja esimerkiksi puheen määrään (kelle puhutaan ja mistä asiasta). Eri murrealueilta tulevat maallikot eivät välttämättä tulkitse huumorin hyväntahtoisuutta samalla tavalla (ks. vaikkapa esimerkkiä koiralle annettavasta ruoasta). Siinäkin on eroa, mistä asioista voidaan laskea leikkiä ja missä tilanteissa huumoria voidaan käyttää. Edelleen muun muassa juttelu kaupan myyjän kanssa kassalla voi jonkun mielestä olla epäsoveliasta ja toiselle luontaista käytöstä. Taaskaan ei voida määritellä, millainen kielenkäyttö on lähtökohtaisesti kohteliasta ja millainen epäkohteliasta. Olennaista on kussakin vuorovaikutustilanteessa syntyvä tulkinta.

Eräät informanttieni kommentit toivat konkreettisesti esiin sen, kuinka toisen (todennäköistä) pyrkimystä kohteliaisuuteen voi olla vaikea hahmottaa. Esimerkiksi MN1 toteaa, ettei hänelle ole tullut mieleen, että savolaisten muut kuin *suorat* kysymykset tai pyynnöt olisivat pyrkimyksiä kohteliaisuuteen. MN4 puolestaan arveli, että savolaisilla on paljon »kohteliaisuusjuttuja», jotka »ohjaa käyttäytymistä» – maallikkokin voi näin ollen vieraasta kielenkäyttötavasta arvella, että sen taustalla on pyrkimys kohteliaisuuteen. Vieraan murteen alueella asuminen voi saada muuttajat huomaamaan vähitellen, miten tietynlaiset kielenkäytön tavat pitäisi tulkita. Eräät informantit muun muassa totesivat vastauksista, että toisinaan he ymmärtävät savolaisen antaneen jo heidän kaipaamansa vastauksen mutta että sen sisältö menee silti heiltä vielä ohi. Vieraan murteen tapaa esittää asiat on jo alettu hahmottaa, mutta käytännössä puheen sisältöä ei aina vielä täysin ymmärretä. Taitojaan kartuttanut muuttaja voi joutua jopa eräänlaisen tulkin asemaan (muisteltavana savolaisten vierailut Länsi-Suomessa; MN6):

– – minun tarvii tulkata välillä koska he [savolaiset ja länsisuomalaiset] eivät välttämättä ymmärrät toisiaan. Tai niitä merkityksiä niissä asioissa että, et, ku Länsi-Suomessa on totuttu et sanotaan suoraan, ja sitte jos toinen sanoo niinku, vähän näin ympäripyöreestis sen asian, niin sitted toinen saattaa jo jopa loukkaantua vaikka sitä asiaa ei oot tarkotettu sillä tavalla.

Informantin MN1 kokemus kuvaa, kuinka toisen puheen tulkinta vaikuttaa koko ihmisestä syntyvään mielikuvaan. Alkuaikoinaan MN1 oli joutunut ihmettelemään asiakaspalvelijoiden puheesta, »piruileeks se [asiakaspalvelija] mullev vai olik se nyt ystävällinen». Vastaukset olivat »tosi – – töykeitä». Paikallisista myyjistä hän sai epäystävällisen kuvan ja koki saavansa huonointa palvelua, mitä on kohdannut. Myöhemmin MN1 kuitenkin havaitsi, ettei hän enää kiinnittänyt huomiota myyjien puheeseen: »– – luultavastis

havainnot huumorista) – jälleen tulkinta on kuitenkin ainoastaan heidän omansa. Lähtökohtaisesti kuvatut tilanteet ovat olleet sellaisia, että epäkohteliaaseen käytökseen ei pitäisi olla syytä.

se on sitä, et mä oon tottunut siihe et se tulee se asia sillee niinku, jotenkiv vähä et no, että, et *suattaapa ollakkit* tai jotenki – –.»

Kuten edellä on jo osin tullut ilmi, aineistossani havainnollistuu mielenkiintoisesti sekin, kuinka eri murrealueilta kotoisin olevat puhujat voivat arvostaa erilaisia asioita. Kerbrat-Orecchioni (2005: 41–42) toteaa, kuinka vierasmaalaiset voivat pitää (ranskankielisiä) ranskalaisia hyvin epäkohteliaina, koska nämä keskeyttävät usein puhujan – ranskalaisille itselleen keskeyttäminen on puolestaan positiivinen piirre, jolla muun muassa nopeutetaan keskustelua ja lisätään sen spontaaniutta. Erilaisten arvojen vuoksi toisen näkökulmasta keskeyttävä ranskalainen on täten epäkohtelias, toisen näkökulmasta puolestaan taitava keskustelija. Keskustelun arvomaailman eroja voi löytää myös vertaamalla esimerkiksi itä- ja länsisuomalaista puhekuulttuuria.

5.5.5.4. Stereotyyppien vaikutus muuttajien havaintoihin

Kun muuttajilta kysellään havaintoja savolaisten tavasta *ilmaista itseään*, vahvasti tiedossa olevat stereotyypit voivat aina vaikuttaa aineistoon. Myös Niedzielski (1999: 62 ja mainittu lähde) muistuttaa, kuinka tietystä sosiaalisesta ryhmästä tiedetyt stereotyypit voivat vaikuttaa siihen, kuinka kyseiseen ryhmään kuuluvien henkilöiden kieltä havainnoidaan. Vaikka esimerkkejä ei ryhdytty aineistossani keksimään väkinäisesti, spontaaneiltakin havainnoilta näyttävät huomiot ovat joskus voineet syntyä siten, että muuttaja on ehkä tiedostamattaan etsinyt tilanteita, joista voisi löytää tietämänsä stereotypian ilmentymän. – Lisäksi itse tarkkaillavat ihmiset saattavat tahallaan käyttäytyä siten, kuin stereotyypit antavat olettaa heidän käyttäytyvän. Malmberg ja Vanhatalo (1985: 9) kuvailevat, kuinka heimojen ominaispiirteitä tiedusteltaessa saattoi käydä:

– – karjalaisseurue: kysyttäessä ruvettiin niin karjalaiseksi niin karjalaiseksi, ja naurun helistessä pajatettiin velvollisuudentuntoisesti kaikki kliseet karjalaisuudesta. Savossa taas muistetaan aina tarvittaessa olla lupsakkaa.

Kun stereotypialle ei lainkaan löydetty ilmentymää, sitä saatettiin hämmästellä (esimerkiksi *kierouden* eli *epärehellisyyden* puuttuminen). Toisaalta stereotypia saatettiin määrittellä itselle uudelleen, jonka jälkeen ilmentymiä alkoi löytyä (*kierouden* tulkitseminen *epäsuoruudeksi* puheessa versus *epärehellisyydeksi*). MM11 pohti, kuinka stereotyypit voivat ohjata muuttajan huomioita:

Ja voihan se ollaj just et sit se vaikuttaa niinku että, – – et jos on just joku ajatus että, ne savolaiset on kieroja ni, ni sit ehkä näkeekis sitä – – niitä tilanteita sit jotenki. Koska aja- jollain tavalla ajattelee niin et, niinku sen ennakkoluuloiluolisuutensa uhri tavallaan. Et nii, et se on myös niinku, just siinä et miten sen tulkitsee aina että. Että asiat voi ymmärtään niin monel tavalla että. Että tai sillai niinkuv voi just suhtautuuv varauksellisestini niihi omiinkit tulkintoihi.

Pietilä (1997: 92) toteaa (maakunta)heimostereotyyppioistamme, kuinka ne kuuluvat kollektiiviseen tietoisuuteemme (eli että stereotyypit tiedetään hyvin, uskottiinpa niiden paikkansapitävyyteen tai ei). Sen sijaan Pietilä huomauttaa, etteivät stereotyypit kuiten-

kaan ole »jaettu» – kaikki eivät siis pidä niitä totuudenmukaisina. Omassa aineistossani stereotyyppioista (esimerkiksi puheliaisuudesta) oltiin usein yhtä mieltä. Selvimmin valtavirrasta poikettiin, kun Savosta ei löydetty *kieroutta*. Tällöin kuitenkin paljastui, että havaintoihin vaikutti tapa määritellä *kierous* (epärehellisyys versus sanataiturointi). Kun aineistossani nousi jokin ilmiö esiin, siitä annettiin lähes aina yhtäläisiä huomioita. Poikkeuksena oli esimerkiksi mielipiteen esittäminen: toisten mielestä mielipide ilmaistaan Savossa hienovaraisesti, toisten mielestä jääräpäisesti.

6. Pohdintaa ja menetelmiä koskevia havaintoja

6.1. MURREALUEKÄSITYSTEN SELVITTÄMINEN KUUNTELUTESTIN AVULLA

Maallikoiden näkemys murrealueista on kiinnostanut tutkijoita jo 1900-luvun alkupuolelta lähtien. 2000-luvun taitteessa on ollut yleistä piirittää informanteilla murrealueista karttoja. Tyypillistä on ollut kerätä käsityksiä murteiden jakautumisesta maantieteellisesti laajalla alueella eli yleensä kokonaisessa valtiossa (valtiota pienempään alueeseen on keskitytty esimerkiksi Bensonin [2003: 312] aineistossa). Omassa tutkimuksessani aluekäsitusten juurille päästään murteentunnistustestin kautta, ja tarkasteltavana on erityisesti *savon* alueen hahmottaminen. Pohdin seuraavassa, kuinka kuuntelutesti sopii maallikoiden murrealuekäsitusten tarkasteluun, ja vertailen menetelmää murrekarttojen piirittämiseen.

Vaikka murrealuekäsitusten keruu karttapiirroksin on noussut suosituksi menetelmäksi, eräissä tutkimuksissa sitä on myös kritisoitu. Kun pyöreä maapallo jäljennetään litteäksi karttalehdeksi, todellisuus vääristyy jo siinä jollain tavoin. Toisaalta ihmiselle ei muutenkaan ole luontevaa hahmottaa tilaa karttana. (Vaattovaara 2009: 38 ja mainitut lähteet, ks. myös 251–252.) Vaattovaara (mts. 241) huomauttaa, etteivät suomalaisten käsitykset ole mielekkäästi vangittavissa yksilotteisiin karttoihin, joissa tilaa kuvataan »metrisinä etäisyysinä»: karttapiirroksiset eivät »näytä tavoittavan kaikkein olennaisinta siitä, millaisena suomalainen kielenmaisema maallikoille mielikuvina jäsentyy». (Ks. kritiikistä myös esim. Pearce 2009: 169.)

Murteentunnistustestein on keskitytty tarkkailemaan, millainen kyky maallikoilla on tunnistaa murteita, mutta ne tarjoavat myös yhden tavan kerätä käsityksiä murrealueista. Kun tehtävänä on arvioida puhujan kotipitäjä ja nimetä hänen käyttämänsä murre, tuloksesta on mahdollista piirtää alueet, joille tietty murre hahmotetaan. Koska testiasetelma houkuttelee valitsemaan paikkakunnan, jolla mainittua murretta puhutaan todennäköisimmin, testin avulla piirtyy kuva murteiden ydinalueista: seuduista, joilla murretta ajatellaan ainakin puhuttavan. Kun testissä luetellaan myös pitäjiä, joissa puhutaan jo jotain toista murretta, murrealueiden rajojen sijoittumista voidaan havainnoida tarkkaillemalla rinnakkain käsityksiä eri murteiden ydinseuduista. Erityisellä tavalla aineistosani tuli esille alueita, joilla murteiden ajatellaan sekoittuvan siten, että asukkaiden puhuma murre ei ole puhdasta.

Kun käsityksiä murrealueista kerätään kuuntelutestin avulla, maallikot eivät joudu pelkistämään käsityksiään yksilotteisesti kartan muotoon. Murteita ei tarvitse hahmottaa »metrisinä etäisyysinä» (ks. edeltä Vaattovaara 2009: 241) ja viivojen piirrettävinä rajoina, vaan kieltä tarkastellaan jonkun henkilön puhumana ja pohtimalla hänen koti-

seutuaan. Arkielämässä murteisiin tutustutaan usein muiden puhumana, ja ihmisten välisessä kanssakäymisessä puolestaan on luontevaa esitellä tai arvioida, mistä kukin on kotoisin. Kuuntelutesti pyrkii jäljittelemään tällaista luonnollista tilannetta.¹

Kun maallikot ovat piirtäneet murrekarttoja, alueet eivät useinkaan ole jyrkkärajaisia. Esimerkiksi Palanderin (2005c: 58) esittelemässä kartassa havainnollistuu, kuinka informantti merkitsee hyvin kaarevin viivojen ja ympyröiden kartan murrealueiksi – samantapaisia karttoja voi kansandialektologisissa aineistoissa nähdä usein (ks. esim. Preston 1989: 40). Huomionarvoista on, että kartoissa ympyröinnit ja muut summittaisuutta implikoivat rajaukset menevät harvoin (tarkoituksellisesti) päällekkäin. Merkintöjen väliin voi lisäksi toisinaan jäädä millekään murteelle määrittelemättömiä, pieniä tai suuriakin alueita. On melko harvinaista, että murrerajoja merkitään tarkasti pitäjärajojen mukaan. Tällaisesta tavasta on esimerkki edellä mainitussa Palanderin (2005c: 58) kartassa, jossa informantti on hahmotellut erästä (asuinpaikkansa perusteella) itselleen tuttua murrerajaa tarkasti pitäjien rajoja tummentaen.

Kun murrekarttaan erotellaan jokin seutu pitäjien rajoja myöten, aineisto antaa ymmärtää, että maallikon mielestä kyseinen murrealueiden raja on jyrkkä: toinen murre alkaa siitä, mihin toisen alue päättyy. Kuten todettua, tällainen merkintätapa ei kuitenkaan ole yleinen. Toisaalta kun karttaan merkitään summittaisia, toistensa päälle menemättömiä ympyröitä tai muita kuvioita, aineiston perusteella murteet eivät maallikon mielestä sekoitu ainakaan merkintöjen sisäpuolelle jäävillä alueilla. Mikäli merkintöjen väliin on jäänyt alueita, niitä ei ole nimetty tai (ainakaan omien havaintojeni mukaan) yleensä selitetty.

Kuuntelutesti osoittaa, että karttoihin merkitty murrealueiden tietyntyylinen jyrkkyys ja ehdottomuus – siis että yhdellä alueella puhutaan vain yhtä murretta – ei välttämättä vastaa maallikoiden käsityksiä. Testini esimerkiksi paljasti, että syntyperäisten pohjoissaavolaisten mielestä Pohjois-Karjalan maakunnassa puhutaan kyllä puhdasta (*Pohjois-Karjalan murretta*) mutta että toisaalta alueella esiintyy joidenkuiden vastaajien mielestä puhetapaa, jossa *savo* ja *karjala* sekoittuvat.² Näkemykset alueista, joilla murteiden ajatellaan luontaisesti sekoittuvan, eivät (yleensä) tule esiin murrekarttapiirroksissa. Kun mentaalikarttojen piirtämisen ohella on kuitenkin keskusteltu murrealueista, informantit ovat esittäneet näkemyksiään alueista, joilla murteet sekoittuvat. Esimerkiksi Pohjois-Karjalan länsipitäjien asukkaat löytävät alueensa kielestä karjalaisuuden ohella savolaisuutta (Palander–Nupponen 2005: 38), ja Kainuun murretta karjalaisuudet ovat kuvailleet *karjalan* ja *savon* sekoitukseksi (Palander 2005c: 67). Tämä osoittaa, kuinka karttamuoto voi pelkistää maallikoiden näkemyksen murrealueista.

¹ Clopper ja Pisoni (2004b: 134) kuitenkin huomauttavat, että usein maallikoilla on myös muita vihjeitä puhujan alueellisesta taustasta kuin itse murre – esimerkiksi keskustelun aihe tai puhujan pukeutumistyyli (josta nähtävästi Yhdysvalloissa voinee päätellä henkilön alueellisen taustan). Tällaiset vihjeet puuttuvat testitilanteessani lukuun ottamatta eräiden puheenaiheiden vihjetä siitä, että puhujat voisivat olla kotoisin maaseudulta.

² Kun tarkastellaan esimerkiksi Pohjois-Karjalan murteiden aluetta, muutamissa tapauksissa samaan informantti hahmotti sille kahdenlaista puhetapaa: SM34 sijoitti Joensuuhun *Pohjois-Karjalan murteen* ja Polvijärvelle *savoa* ja *Pohjois-Karjalan murretta* sisältävän puhettavan. SN18:n mielestä Joensuussa puhuttaisiin *savokarjalaa* ja Kiteellä *Karjalan murretta*, ja niin edelleen. Mielenkiintoista olisi ollut verrata, piirtäisivätkö informantit tällaista jaottelua kuitenkin mentaalikarttaan.

Murrekartta-aineistojen pelkistävyttä lisää tietynlaisten yhteiskarttojen koostaminen: usein suuresta aineistosta on merkitty yhdelle kartalle seudut, joista on eniten yksimieli-
syyttä tietyn murteen ydinalueena (ks. karttakuviona esim. Palander 2005c: 65).¹ Tällai-
nen mentaalikarttojen ydinalue on teoreettinen ja se on aineiston kuvaustapa, jolla ei ole
tavoitteena tuoda esille yksilöllistä vaihtelua. Kuuntelutestiaineistosta on verrattain
helppo (myös esitysteknillisesti) esittää erilaisia pitäjakohtaisia karttoja (ks. kartat 4.6–
4.10 luvusta 4.1.3): niihin voi merkitä paikkakunnat, joille sijoitetaan murre X ja joille
sijoitetaan jokin muu murre, sekä pitäjät, joiden kielessä ajatellaan olevan sekoitetta
murteesta X. Tällä tavoin voidaan esittää vähäisellä määrällä karttoja, mitkä alueet ovat
informanttien mielestä murteiden rajaseutua, missä murteiden ajatellaan sekoittuvan ja
samalla millaista yksilöllistä vaihtelua murteiden sijoittamisessa on. Karttoja vertaillen
voi myös huomata, kuinka saman alueen kielestä voi olla useanlaista näkemystä (huo-
maa vaikkapa vaihtelevat käsitykset *savon* osuudesta Pohjois-Karjalan alueella). – Kun
murrealuekarttoja muodostetaan kuuntelutestiaineistosta, on muistettava, että testiin
valitut näytteet toki vaikuttavat jo yksin suuresti karttojen sisältöön.

Tunnistustestini perusteella syntyperäisten pohjoissavolaisten mielestä on olemassa
tietty alue, jolla *savoa* ainakin puhutaan (murteen ydinalue) ja jonne ei yleensä sijoiteta
muiden murteiden puhujia. Lisäksi tunnistustesti paljastaa näkemyksiä tietyn murteen
vaikutusalueesta laajimmillaan. Esimerkiksi *savon* murteesta ajatellaan olevan vivahteita
vielä Pohjois-Savon maakunnan reuna-alueiden kielessäkin. Murrekarttatehtävään voisi
olla hankala jäsentää tällaista näkemystä. Toisaalta voidaan pohtia, onko käsitys murtei-
den ydinalueesta ja sen laajemmasta vaikutusalueesta maallikoilla edes kovin tietoinen –
sellainen, että sen voisi itse spontaanisti tallentaa mentaalikarttaan – vai tuleeko käsitys
ilmi vain tunnistustestin yhteydessä. On mahdollista, että informantit eivät ole tulleet
aiemmin ajatelleeksi, että murteet limittyvät toisiinsa (huomaa myös muun muassa oppi-
kirjojen esitystapa sekä toisinaan muutenkin ehdottomiksi mieltäytyvät murretaustat: esi-
merkiksi pohjoiskarjalaiset eivät saata missään nimessä mieltää puheeseensa sekoittuvan
savolaisuutta). Kun tunnistustestissä syvennyttään kuuntelemaan aitoja murrenäytteitä,
käsitys saattaa havainnollistua vasta tämänkaltaisessa testitulanteessa.

Kuuntelutesti havainnollistaa, kuinka yhden murrealueen sisälle ajatellaan vaihtelua
murteen voimakkuudessa. Kun puheesta kuultiin savolaisuutta mutta ei tarpeeksi, ryh-
dyttiin puhumaan *kaupunkilaissavosta*. Mentaalikarttoihin ei yleensä ole merkitty esimer-
kiksi maaseudun ja kaupungin puhekielen välistä vaihtelua. Toisaalta tietyn murrealueen
sisällä kaupungissa puhuttua murretta ei toki nimetäkään eri murteeksi, joten mentaali-
karttojen tehtävänanto ei siten ohjaa merkitsemään tällaisia murteen voimakkuuseroja.

Tunnistustesti näyttäisi olevan omiaan paljastamaan maallikoiden näkemyksiä hie-
nojakoisemmasta kuin mentaalikartoissa esiin tulevasta murrejaosta. Aineistossani mai-
nittiin sellaisia *savon* alamurteita kuin *eteläsavo* ja *yläsavo*. Mielenkiintoista olisi ollut ver-
rata, olisivatko informantit piirtäneet tällaisia alueita lainkaan mentaalikarttoihin, jos
olisin ennen testiä teettänyt sellaiset. Aiemmissä tutkimuksissa kyseiset murteet eivät ole

¹ Tavallista yksityiskohtaisempien yhteiskarttojen kehittelystä ks. kuitenkin Preston (1993: 338–344),
joka esittelee kartoissaan kootusti esimerkiksi eri-ikäisten informanttien käsityksiä. Preston on muo-
dostanut myös erilaisia karttoja sen mukaan, mikä prosenttiosuus informanteista on yksimielinen
tietyn murteen alueesta (esimerkiksi 50 % versus 75 % vastaajista).

juurikaan tulleet esiin, vaan tapana on ollut piirtää vain yhtenäinen *savon* alue. Toisaalta aiemmin mentaalikarttoja ei ole piirretty joukolla pohjoissavolaisia – savolaiset saattaisivat karttapiirroksissa erottaa alueensa kielen hienojakoisemmaksi kuin muiden murteiden puhujat.

Testini vihjaa, että kartoille piirretyt murrealueet eivät saata vastata niitä tosiasiallisia puhetapoja, jotka kelpuutetaan tietyksi murteeksi. Usein *savo* on piirretty Kuopion ympäristöön (esim. Palander 2007: 31–33). Myös syntyperäiset savolaisinformanttini haarukoiivat *savoksi* nimetyn murteen useimmin Pohjois-Savoon. Testini kuitenkin osoitti, että itse asiassa laajemmallakin seudulla kuin Pohjois-Savossa kuultu puhetapa voi kuulostaa pohjoissavolaiselta *savolta*. Keski-Suomen murre nimettiin huomattavan usein *savoksi* ja samalla se sijoitettiin maantieteellisesti huomattavan usein Pohjois-Savoon. Kainuun murteen kohdalla toistui sama ilmiö, tosin vähäisemmin maininnoin. Kiinnostavaa olisi ollut yhdistää kuuntelutestiini mentaalikarttapiirroksiset. Tällöin olisin voinut tarkastella, sijoittavatko nämäkin informanttini Kinnulan kulmille tai ainakin sen lähiseutuun esimerkiksi *Keski-Suomen murteen* alueen (ks. karjalaisnuorten piirroksista Palander 2005c: 68), vaikka näyte alueelta määriteltiin usein *savoksi*. Tämänkaltainen vertailu osoittaisi, kuinka mentaalikartat ja murteen todellinen tunnistamistilanne vastaisivat toisiaan. Prestonin (1993: 362) informantit hahmottivat mentaalikarttatehtävässä murrealueiden rajat eri tavoin kuin kuuntelutehtävässä: murteita havainnoitiin eri tavalla aidoista näytteistä kuin oman muistitiedon varassa.

Vaikka mentaalikarttamenetelmää voidaan kritisoida, sillä on aineistonkeruussa eittämättä etunsaakin. Havainnot murrealueista lienevät kartoissa aina jossain määrin pelkistettyjä, mutta toisaalta kartat tarjoavat paljon informaatiota maallikoiden käsityksistä. Esimerkiksi termit, joilla suomen murteisiin viitataan, tulevat kartoista hyvin esiin. Niistä selviää, kuinka suuri osa informantteja tiedostaa joidenkin murteiden olemassa olon; tietyistä murteista puhuminen on yleistä, tietyistä toisista murteista puhutaan vain harvoin. Lisäksi karttoihin tallentuu ainakin summittainen arvio seuduista, joilla niihin merkityt murteita odotetaan kuultavan. Juuri näiden tutkimuskysymysten selvittämiseen kartat ovat hyvä väline.

Tunnistustestistäni voitaisiin kritisoida tehtävänantoa, jossa näytteen alkuperä on arvioitava pitäjän mukaan. Maallikko saattaisi kokea hankalaksi sen, että näyte pitää sijoittaa yhdelle paikkakunnalle – pitäjäkohtaisia arvioita ei tehtäne välttämättä arkielämässäkään, kun toisen kotiseutua pohditaan. Tämän vuoksi painotin, että paikkakunta pyydetään mainitsemaan vain suuntaa arvioivasti. Kun osa informanteista pohti ääneen, minkä paikkakunnan lopulta valitsisi, vastausvaihtoehdot näyttivät usein suuntautuvan samalle murrealueelle. Saatettiin esimerkiksi miettiä, olisiko *savoksi* tulkittu näyte Tuusniemeltä, Kaavilta vai Juankoskelta. Valintatilanteissa ei ollut siis sellaisia murteeltaan jo selvästi poikkeavia seutuja kuin vaikkapa Tuusniemi ja Ilomantsi, jos informantti oli jo päättänyt, mitä murretta näyte on kokonaisuutena.

Pilottitutkimuksessani kuuntelutin näytteitä yhtä aikaa suurella informanttijoukolla ja keräsin vastaukset lomakkeella. Mikäli tunnistustestillä halutaan selvittää erityisesti sitä, mihin pitäjiin eri murteet yhdistetään (kysymyksinä puhujan kotipaikkakunta ja hänen käyttämänsä murre), lomakemuodossa aineistoa on mahdollista saada kerralla runsaasti.

6.2. MURTEENTUNNISTUSKYVYN ANALYSOINTI KUUNTELUTESTEIN

Esittelen seuraavassa, kuinka maallikoiden murteentunnistuskykyä on analysoitu kuuntelutestein. Pohdin erityisesti, millaisia seikkoja testien suunnittelussa ja tulosten analysoinnissa on otettava huomioon sekä voidaanko murteen tunnistamista arvioitaessa lopulta puhua oikeista ja vääristä vastauksista.

Kuuntelutesteissä on ollut erilaisia tapoja kontrolloida, tunnistavatko maallikot murteet. Informanteille on esimerkiksi annettu valmiit vaihtoehdot, joista puhujan kotiseutu on valittava (esim. Niedzielski–Preston 2000: 82–83; Clopper–Pisoni 2006; Krause ym. 2006: 34). Toisaalta informanteille on voitu antaa vapaat kädet valita paikkakunta, jolloin murre on katsottu tunnistetuksi, mikäli paikkakunta osuu oikealle murrealueelle (Palander–Nupponen 2005: 42). Osallistujien on voitu myös antaa määritellä näytteen alkuperä laajemmin siten, että kartalta voi erottaa viivalla alueen, jonka sisältä arvioi puhujan olevan kotoisin (Vaattovaara 2009: 140). Yleensä testeissä ei ole kysytty murteiden nimityksiä (ks. kuitenkin Stephan 1997). – Edellä mainitun kaltaiset tunnistustestit antavat vastauksen seuraavaan kysymykseen: kuinka tarkasti maallikot osaavat sanoa pelkän murrenäytteen perusteella, mistä päin henkilö on kotoisin. Tällöin on keskustelunarvoista, kuinka *tarkkuus* määritellään, mikäli informanteille ei ole annettu valmiita vastausvaihtoehtoja. Lasketaanko se esimerkiksi murrealueitten mukaan vai kilometrien perusteella?

Puhe murteiden *tunnistamisesta* voi ansaita kritiikkiä, jos tunnistamiseen yhdistyy vastausten määrittely oikeiksi tai vääriksi. Mitkä olisivat ne murteet, joiden joukosta vastaus pitäisi ylipäänsä valita? Entä miten vastaukset määriteltäisiin oikeiksi tai vääriksi? Joissain tilanteissa murteen oikein tai väärin tunnistamisesta voidaan puhua perustellusti. Jos pohjoissavolaismaallikko toteaa kuopiolaisnäytteen Kuopiosta tallennetuksi *Savon murteeksi*, näyte voidaan hyvin sanoa oikein tunnistetuksi. Mikäli toinen pohjoissavolaismaallikko arvelee saman näytteen Turusta tallennetuksi *Turun murteeksi*, tunnistaminen ei ole osunut oikeaan. Se, kuinka tunnistamista on syytä arvioida, kytkeytyy pitkälti siihen, mistä päin Suomea informantit ovat kotoisin ja minkä alueen puhetapoja heidän on arvioitava.

6.2.1. Sopivan analysointitavan valintaan vaikuttavia tekijöitä

Erityisesti silloin, kun valittuja pitäjiä ja tunnistuskykyä halutaan peilata murrealueisiin, menetelmän sopivuutta on arvioitava aineistokohtaisesti. Sisällöltään ja analysointitaltaan samanlainen testi ei ole sovellettavissa mille tahansa informanttijoukolle. On esimerkiksi otettava huomioon, että maallikko ei välttämättä hahmota Suomen maantiedettä samalla tavalla kuin se määritellään virallisesti (maallikoiden vaillinaista maantieteen tuntemusta ja sen vaikutusta kansandialektologisiin aineistoihin pohtivat myös Preston [1993: 335] sekä Clopper ja Pisoni [2004b: 134]). Jos vaikkapa itäsuomalaiset arvioisivat näytettä Nurmosta, heidän mahdollisesti väärä käsityksensä Etelä-Pohjanmaan maakunnan sijainnista voisi vaikuttaa vastauksiin. Näyte voisi kuulostaa *Etelä-Pohjanmaan murteelta* Etelä-Pohjanmaan maakunnasta, mutta vaillinaisen maantieteen tuntemus saattaisi johtaa valitsemaan paikkakunnan esimerkiksi savolaiskiilan alueelta. Pelkästään kilometreissä mitattuna näytteen alkuperä olisi hahmotettu melko tarkasti. Sen sijaan jos

kriteerinä käytetään oikealle murrealueelle osumista, näyte olisi huonosti tunnistettu – siitä huolimatta, että haastateltava olisi parhaansa mukaan koettanut valita kartalta eteläpohjalaispitäjän.

Ongelmallista voi olla myös se, että kaikki väärälle murrealueelle merkityt vastaukset raportoidaan samanarvoisesti harhaan osuneiksi. Vaikkapa näyte Ristijärveltä Kainuun murteista voitaisiin sijoittaa toisaalta Sonkajärvelle, toisaalta Haukivuorelle (pitäjä Kainuun murteiden naapurina versus pitäjä pohjoissavolaisten murteiden etelärajalta). Kilometrietäisyyksinä katsoen Sonkajärvi olisi jo sangen hyvä arvio puhujan kotipitäjästä. Testiasetelma määrittelisi kuitenkin molemmat vastaukset yhtä vääriksi.

On muistettava, että maallikot eivät välttämättä erota yhtä monia murteita kuin kieli-tieteilijöillä on tapana erottaa. Maallikon mielestä vaikkapa *Savon murteen* alue saattaa ulottua pohjoissuunnassa Suomussalmelle asti siten, ettei *Kainuun murretta* ole erikseen olemassa. Tällöin informantilla ei esimerkiksi *savoksi* hahmottuvasta Ristijärvi-näytteestä ole tarvetta sen tarkemmin eritellä, että se olisi juuri Kainuun eikä Pohjois-Savon maakunnasta; vastausta on tällöin kyseenalaista analysoida todellisten murrealueiden mukaisen hienojaon perusteella.

Edellä kuvatun kaltaisia ongelmia voidaan kohdata, jos informanteilla ei todennäköisesti ole käsitystä tarkkailtavana olevan alueen maakuntarajoista (jotka vastaavat täysin murrealueiden rajoja tai ainakin osaa rajoista). Tämän työn aineistossa pohjoissavolaiset arvioivat oman kotiseutunsa puhetapaa ja maakuntansa naapurimurteita.¹ Kaikilla informanteilla on mitä todennäköisimmin melko hyvä käsitys oman maakuntansa alueesta ja ainakin summittainen käsitys sen naapurimaakunnista. Kun tuloksiani tarkastelee, informanttien mahdollinen todellisuutta vastaamaton käsitys Suomen maantieteestä ei näyttänyt heijastuvan niissä suuresti: Esimerkiksi puhdas *Savon murre* sijoitettiin ainoastaan kerran Savon maakuntien ulkopuolelle. Kun murrenimitysten perusteella puolestaan haettiin Kainuun maakuntaa, kolmesti pitäjäksi valittiin Valtimo tai Nurmes Pohjois-Karjalan maakunnasta – voidaan epäillä, että informanteilla ei ole ollut täysin tiedossa, minne Kainuun maakunta sijoittuu.² Aineistoni osoittaa, että murteen nimen kysyminen pitäjävallinnan ohella voi paljastaa sen, onko informantti saattanut hakea pitäjävallinnallaan toista maantieteellistä aluetta (esimerkiksi maakuntaa), kuin mihin hänen vastauksensa lopulta on osunut.

Edelleen informanttini esimerkiksi haluavat tehdä eron *Savon* ja *Pohjois-Karjalan murteiden* välille, ja raja vieläpä näyttäisi noudattavan todellista maakuntien rajaa. *Savon murteen* rajat hahmotettiin yleensä myös siten, että Keski-Suomen ja Kainuun maakunnat eivät enää ole *savon* aluetta. Jos puhuja sijoitettiin Pohjois-Savon maakunnan rajojen ulkopuolelle, hänen yleensä ajateltiin jo puhuvan muuta murretta kuin *savoa*. Jos esimer-

¹ Huomaa kuitenkin pohjoissavolaisten murteiden ulottuminen osin Etelä-Savon maakunnan alueelle.

² Lisäksi kerran *Etelä-Karjalan murteen* puhuja arvioitiin savonlinnalaiseksi, jolloin haastateltavan käsitys Etelä-Karjalan maakunnasta on saattanut olla horjuva. Kun puhuttiin pelkästä *Karjalan murteesta*, näytteiden ajateltiin lähes aina olevan Pohjois-Karjalan maakunnasta. Kun kerran valittiin pitäjäksi Sotkamo, informantin käsitys Pohjois-Karjalan maakunnasta ei mahdollisesti ole vastannut todellisuutta.

kiksi joukko helsinkiläisiä olisi kuunnellut samat testini näytteet, he eivät välttämättä olisi tehneet samanlaista tarkkaa rajaa savolaisen ja karjalaisen puhetavan välille.¹

Eräissä tunnistustesteissä informanteille on annettu valmiit vastausvaihtoehdot (ks. esim. Williams ym. 1999: 350; Niedzielski–Preston 2000: 82–83; Clopper–Pisoni 2006: 203; Krause ym. 2006: 34). Osin edellä olevaan pohdintaan nojautuen niiden käytöllä näyttää olevan etuja – varsinkin, jos tarkasteltavana on näytteitä ympäri maan eli myös informanteille maantieteellisesti melko tuntemattomilta seuduilta. Jos testissä olisi vastausvaihtoehtoina esimerkiksi Nurmo ja Ristijärvi (ja kaikki muut vaihtoehdot niistä riittävän kaukana), informanttien mahdollinen häilyvä käsitys Etelä-Pohjanmaan ja Kainuun sijainnista ei sekoittaisi vastausten tulkintaa (olettaen, että käsitys kyseisistä maakunnista vastaa edes summittaisesti todellisuutta). Toisaalta voidaan ajatella, että valmiit vastausvaihtoehdot ohjaavat haastateltavia liikaa. Jonkun mielestä mikään näytteistä ei saattaisi olla Ristijärveä lähelläkään, mutta testiasetelman vuoksi informantin olisi pakko sijoittaa jokin näytteistä sinne. Tällöin testiasetelmä vääristää vastaajan todellista mielipidettä näytteistä.² Clopper ja Pisoni (2004b: 134) muistuttavat, että tutkijan antamat vastausvaihtoehdot eivät välttämättä vastaa maallikon tapaa kategorioida murteita, mikä voi olla testissä ongelmallista.

Tunnistustesteistä voidaan nostaa esiin vielä eräs tuloksiin mahdollisesti vaikuttava seikka. On nimittäin mahdollista, että näytteiden kuuntelujärjestys vaikuttaa maallikoiden tapaan tunnistaa näytteitä. Tämän vuoksi näytteille olisi hyvä arpoa satunnainen kuuntelujärjestys informanteittain. Omassa aineistossani katkelmiin tutustuttiin aina samassa järjestyksessä. On periaatteessa mahdollista, että esimerkiksi Kinnula-näytteen olisi suhtauduttu eri tavalla, jos se olisi kuultu (yleensä Kinnula-näytettä savolaisemmalta kuulostavan) Kuopio-katkelman jälkeen. Ilman uutta testiä tämänkaltaisia arveluja ei toki voi vahvistaa. On myös edelleen huomattavaa, että keskipohjalaisnäyte kuulosti usein *karjalalta* vielä senkin jälkeen, kun oli jo saatu kuulla katkelma Tohmajärveltä, ja että Kuopio-katkelman jälkeen kuunneltua Ristijärvi-näytettä nimitti jonkinlaiseksi *savoksi* 11 informanttia 40:stä. Toisin sanoen aidon Pohjois-Karjalan murteen kuuntelu ei estänyt tulkitsemasta seuraavia näytteitä *karjalaksi* eikä näyte pohjoissavolaismurteista estänyt nimeämästä sitä seuraavaa näytettä *savoksi*, kuten periaatteessa olisi saattanut käydä.

¹ Omassa aineistossani esimerkiksi *Etelä-Pohjanmaan murteen* puhujan arveltiin olevan kotoisin Honkajoelta eli hämäläismurteiden alueelta (Satakunnan maakunnasta). Tämä kuvaa, kuinka pohjoissavolaisten käsitykset pohjalaismaakunnista eivät ole yhtä tarkkoja, kuin heidän käsityksensä ovat itäsuomalaisista, oman kotipitäjän läheisistä maakunnista. Itäsuomalaisten käsityksiä pohjalaismurteista ei olisi järkevää tarkastella vertaamalla kuuntelutestiarvioita todellisiin murrealueisiin.

² Williams ym. (1999: 350) antavat informanteilleen paitsi valmiit paikkakuntavaihtoehdot myös vaihtoehdon »en tiedä». Lisäksi heidän testissään voi valita paikkakunnan valmiiden vaihtoehtojen ulkopuoleltakin. Tällä tavoin meneteltynä vastaaja ei ole pakotettu valitsemaan jotakin paikkakuntaa, kun hänen mielestään mikään näyte ei ole sieltä. – On kuitenkin pohtimisen arvoista, onko vastaajalla iso kynnys käyttää vaihtoehtoa »en tiedä» tai mahdollisuutta valita jokin paikkakunta valmiiden vaihtoehtojen ulkopuolelta.

6.2.2. Tunnistuskyvyn arviointi – oikeita ja väärä vastauksia?

Kun maallikoiden murteentunnistuskykyä arvioidaan, päädytään helposti vastausten määrittelyyn oikeiksi ja vääriksi. Yhtenä tapana on antaa informanttien valita murrenäytteen alkuperäksi kartalta mikä tahansa pitäjä – on testikohtaisesti pohtimisen arvoista, kuinka vapaasti valittujen pitäjien osumatarkkuutta pitäisi arvioida. Sen tarkkailu, osuuko arvio oikealle murrealueelle, ei välttämättä kaikenlaisissa aineistoissa tee oikeutta vastauksille, kuten edellä luvussa 6.2.1 on tullut esille. Sen sijaan tietty kilometrietäisyys voisi toisinaan olla kriteerinä. Esimerkiksi jos pohjoissavolaiset arvioisivat näytettä Les-tijjärveltä, sen voitaisiin sanoa olevan sijoitettu maantieteellisesti hyvin, jos se merkittäisiin keskipohjalaismurteiden alueelle, Keuruun–Evijärven välimurteiden seudulle tai Keski-Suomen murteiden länsipitäjiin (huomaa myös Gooskens 2005, jossa tarkastellaan puhujan sijoittamista sekä oikeaan [Norjan] maakuntaan [*county*] että sen naapurimaakuntaan). Vaattovaara (2009: 140) on antanut informanttien ympäröidä kartalta alueen, jonka sisältä puhuja voisi olla kotoisin. Tällä vastaustavalla on etunsa: siitä selvää, mistä päin puhujan oletetaan tulevan, mutta siinä ei kompastuta esimerkiksi väärin oletuksiin maakuntarajoista. – Yksi vaihtoehto myös olisi, että informanteille annettavaan karttaan olisi merkitty maakuntien rajat (näin on menetelty esim. Gooskens 2005). Maallikot hahmottavat murrealueita usein maakuntien mukaan ja tällöin tietämättömyys niiden tarkoista rajoista ei sekoittaisi vastauksia. Toisaalta kaikkien maallikoiden ei voi olettaa hahmottavan murteita maakuntien mukaan (eikä varsinkaan kaikkia murteita). Jos maakunnat annettaisiin kartalla valmiiksi, testiasetelma ohjaisi arvioimaan murteita maakuntien mukaan, vaikka se ei olisi informantille luonteenomaista toimintaa.

Tunnistustestini osoittaa, että pelkkä puhujan maantieteellinen sijoittaminen tietylle paikkakunnalle saattaa johtaa harhaan, jos halutaan arvioida, minä murteena maallikko pitää kuulemaansa näytettä. Informanttini esimerkiksi osasivat sijoittaa Tohmajärvi-katkelman hyvin itäisten savolaismurteiden alueelle, eli murrealueittain tarkasteltuna näyte tunnistettiin hyvin. Pelkät pitäjääarviot saattaisivat ohjata arvioimaan, että vastaajat ovat paitsi taitavia sijoittamaan pohjoiskarjalaiskatkelman itäiseen naapurimaakuntaansa myös että heidän mielestään itäinen savolaismurre kuulostaa *Pohjois-Karjalan murteelta* – Pohjois-Karjalaanhan maallikot ovat usein sijoittaneet *Pohjois-Karjalan murteenkin*. Kuitenkin haastateltavistani vain harvat pitivät tohmajärveläiskatkelmaa puhtaana *Pohjois-Karjalan murteena*. Tämä käsitys selvisi vasta, kun pitäjävalinnan lisäksi piti nimetä murre. Esimerkki havainnollistaa jälleen, kuinka tunnistustestin perusteella voi tehdä päätelmiä ainoastaan maallikoiden kyvystä sijoittaa näyte maantieteellisesti lähelle sen todellista alkuperää. Käsityksiä itse murteesta pelkkä pitäjääarviointi ei paljasta, vaikka vastaukset aluksi näyttäisivät hyvinkin ilmeisiltä.

Vaikka murrenimitysten kysyminen paljastaa paljon maallikoiden käsityksistä, ei niidenkään perusteella voi mustavalkoisesti arvioida, onko näytteet tunnistettu oikein vai väärin. Ei ole olemassa määritelmiä, miksi murteeksi maallikoiden tulisi nimittää eri puhetaipoja. Tunnistustestistä selviää ainoastaan, miltä murteelta erilaiset puhetaivot kuulostavat. Voidaan pohtia esimerkiksi keskisuomalaisnäytteeni arviointia. Aineistotani on syytä päätellä ainoastaan se, että Keski-Suomen murre kuulostaa informantistani usein Pohjois-Savossa puhutulta *Savon murteelta*. Se, että näytteestä ei käytetty nimitystä *Keski-Suomen murre*, ei ole suoraan merkki näytteen tunnistamisesta väärin. On mahdol-

lista, että informanttini eivät edes käytä sellaista termiä kuin *Keski-Suomen murre*. Toisaalta termi voi olla käytössä, mutta sen ei mahdollisesti ole tarkoituskaan vastata todellisia Keski-Suomen murteita vaan sillä voidaan viitata vaikkapa Jyväskylän seudun kieleen, joka hahmottuu maallikoiden korvissa verrattain yleiskieliseksi puhetavaksi.

Stephanin (1997) aineistossa saksalaisopiskelijat arvioivat, mitä murretta heidän kuulemansa englannin varieteetit ovat (tai mistä puhuja on kotoisin). Mukana oli eräiden Ison-Britannian englannin murteiden lisäksi näytteitä muun muassa Amerikan, Australian ja Etelä-Afrikan englannista. Stephan on jaotellut vastaukset niiden tarkkuuden mukaan luokkiin 1 ja 2. Esimerkiksi Itä-Lontoon murteen (*Cockney*) hän toteaa olevan yksi yleisimmän kuulluista aksenteista ja testinsä näytteessä selvästi tunnistettavissa. Näin ollen hän antaa Cockney-vastauksille arvon 1 ja London-vastauksille arvon 2. Samaa tapaan Stephan määrittelee muidenkin näytteiden hyväksyttävät vastaukset: hän ikään kuin arvioi, mitä informanteilta on kohtuullista odottaa, ja määrittelee vastauksille arvoja sen mukaan. – Stephanin omaan aineistoon murrenimitysten onnistuneisuuden luokittelu tuntuu istuvan melko hyvin. Suomen murteisiinkin menetelmä sopisi, jos arvioitavat puhuvat olisivat selvästi erilaisia ja toisaalta suuren yleisön tuntemia. Jos mukana olisivat vaikkapa näytteet Kuopiosta ja Turusta, arvon 1 voisivat saada vastaukset *savo* ja *Turun murre* ja arvon 2 sellaiset lähellä olevat vastaukset kuin *eteläsavo* tai *lounaismurre* (nimitystä *lounaismurre* ovat käyttäneet esimerkiksi Palanderin [2005c: 77] informantti). Kaikkien murteiden kohdalla luokittelu ei kuitenkaan olisi selvää. Miksi murteeksi esimerkiksi Kinnula-näytettäni pitäisi kutsua, että vastauksesta saisi yhden pisteen? Entä miten pisteytyksen voisi hoitaa siten, että eri näytteiden saamia arvoja voisi vertailla keskenään? Pääkysymys on, mitä murteita maallikoiden voisi olettaa tietävän.

On niin ikään syytä pohtia, onko oikeutettua odottaa, että maallikolle olisi luontevaa käyttää kaikista kuulemistaan puhetavoista jotain nimitystä. Informantilla voi olla esimerkiksi vakaa käsitys siitä, millaisia ovat *Savon murre*, *Karjalan murre* ja *Turun murre*, mutta muiden nimitysten käyttäminen saattaa olla hänelle täysin epäluontevaa. Kun tunnistustestissä onkin yhtäkkiä nimettävä viisi erilaista näytettä, tehtävä voi tuntua osasta maallikoita hankalalta ja keinotekoiselta. Jotkut informanteista huomauttivatkin, etteivät he tiedä murteiden nimiä. Huomattakoon, että haastatteluissani murteet sai jättää nimeämättäkin (tähän mahdollisuuteen myös tartuttiin) – näin nimitysten kysyminen ei ole testini lähtökohtainen ongelma.

6.2.3. Kuuntelutestien anti tiivistetysti

Kokoavasti tunnistustestien voidaan todeta paljastavan, missä päin erilaisia puhetapoja kuvitellaan esiintyvän. Omassa aineistossani esitetty kysymys murteiden nimityksistä vastaa muihinkin mielenkiintoisiin kysymyksiin. Haastattelussa selviää, miksi murteeksi maallikot nimittävät eräitä kielitieteilijöiden määrittelemiä erillisiä murteita sekä mille alueille maallikot hahmottavat tietyt nimeämänsä murteet. Lisäksi voidaan verrata, miten laajalta alueelta puhetapoja voidaan kuunteluttaa, että ne vielä määritellään tietyksi murteeksi (huomaa esimerkiksi Kinnula-näyte *Savon murteena*). Aineistossani oli silmiinpistävä, kuinka tohmajärveläiskatkelma miellettiin harvoin puhtaaksi (*Pohjois-*)*Karjalan murteeksi*; tunnistustestiaineisto voi tuoda mielenkiintoisella tavalla esiin sen, miten

maallikoiden itse julki tuomat käsitykset murrealueista (mentaalikarttapiirroks) ja aidon murteen arviointi kohtaavat.

Kuuntelutesteistä voidaan lopuksi pohtia, onko murteiden *tunnistamista* lainkaan tarpeen lähestyä oikeiden ja värien vastausten näkökulmasta (eli esimerkiksi valitaanko valmiista vaihtoehdoista oikea pitäjä tai osuuko vapaasti valittu pitäjä oikealle murrealueelle). Kuuntelutestien mielenkiintoinen ydin on jo siinä, miltä murteelta testiin valitut puhettavat ylipäänsä kuulostavat ja missä niitä kuvitellaan puhuttavan. Näin saadaan paljon selville maallikoiden murrekäsityksistä. Vastausten osumista oikeaan on lopulta aina haastavaa tutkia, koska voi olla hankala määrittellä, mikä näkemys on oikea.

6.3. MURTEIDEN TYYPILLISIÄ PIIRTEITÄ KOSKEVAT KÄSITYKSET JA NIIDEN TARKASTELU ERI MENETELMIN

Maallikoiden käsityksiä murteiden tyypillisistä piirteistä on kerätty erilaisin menetelmin: murteellisuuksia on esimerkiksi lueteltu spontaanisti, yleiskieltä on käännetty murteelle ja piirteitä on jäljitetty murrenäytteistä. Eri menetelmin kerättyinä käsitykset tulevat tarkastelluiksi toisistaan poikkeavista näkökulmista. Seuraavassa esittelen eri menetelmien ominaispiirteitä murteiden tyypillisiä piirteitä koskevien käsitysten selvittämisessä. Toiseksi tarkastelen maallikoiden havaintoja kielen eri tasoilta sekä kielen käytöstä. Lopuksi nostan esiin kuuntelutestin tulosten analysoinnissa huomioon otettavia seikkoja.

6.3.1. Spontaanin kuvailun, käännöstehtävien ja kuuntelutestien vertailua

Kun murteellisuuksia luetellaan spontaanisti, maallikot mainitsevat puhetavoista ensimmäisenä mieleen tulevia piirteitä. Ne ovat eräänlaisia murteen tunnusmerkkejä, leimallisia murteellisuuksia. Myös kuuntelutesteissä – valittujen näytteiden suomissa rajoissa – leimalliset piirteet tulevat herkästi esiin, minkä lisäksi informantit todennäköisesti kommentoivat murteellisuuksia laajemminkin, kuin jos he kuvailisivat puhetapoja ainoastaan spontaanisti. Kuuntelutesteistä ei suoraan selviä, mitkä piirteet murteista tulisivat ensimmäiseksi mieleen. Sen sijaan testit paljastavat, mikä merkitys piirteillä on murteentunnistuksessa – hyödynnetäänkö käsitystä tyypillisestä murteellisuudesta aidossa tunnistustilanteessa?¹

Aineistossani pohjoissavolaiset maallikot muun muassa pitävät yleisgemaatiota tyypillisenä savolaisuutena mutta vain silloin, kun näytteen muut piirteet eivät ole sen kanssa ristiriidassa. Erityistä oli myös esimerkiksi se, kuinka muoto *ohojeet* ei läheskään aina mielly pohjalaisuudeksi. Olisi ollut mielenkiintoista kerätä informanteilta ensin spontaanit kuvailut kaikista suomen murteista. Tämän jälkeen olisi voinut vertailla, tietäisivätkö he hokemat *Pohojanmaasta* ja *pohojalaisista* ja määrittelisivätkö he silti muodon *ohojeet* esimerkiksi karjalaksi. – Tunnistustestini vihjaa maallikoilla olevan tietoa, että tietyt ilmaukset kuuluu yhdistää tiettyyn murteeseen (kuten spontaanissa kuvailussa saa-

¹ Ks. myös Clopper ja Pisoni (2004b: 113), jotka toteavat tutkimuksen trendistä seuraavaa (kursivointi minun): »– the methods that are typically used [tutkittaessa fonologisten piirteiden havainnointia] have been based on the representations of dialect variation that listeners have stored in memory, and not on direct behavioral responses to any speech stimuli.»

tetaan tehdä) mutta että murteentunnistuksessa samat piirteet eivät välttämättä ole merkittäviä (huomaa myös tieto yksittäisestä esimerkistä versus kyky havaita itse piirre). Aineistoni perusteella puhetapoja ei tunnisteta voimakkaasti murrestereotyyppioiden ohjaamina.

Murrekäännöstehtävät paljastavat yleensä spontaania kuvailua laajemmin, mitä piirteitä maallikot ovat huomanneet murteeseen kuuluvan. Kun yleiskieltä käännetään murteeksi sanojen ja sananmuotojen luettelona tai kun käännettävänä on kokonainen yhtenäinen teksti (esimerkiksi sarjakuvatekstejä), käsityksiä tulee esiin sellaisistakin piirteistä, jotka eivät spontaanissa luettelussa tulisi ensimmäisenä mieleen. Piirteiden välistä hierarkiaa käännökset eivät tuo ilmi: niistä ei selviä, mitä piirteitä pidettäisiin muita merkityksellisempinä tunnusmerkkeinä murteelle. Kännökset eivät myöskään paljasta, mikä merkitys piirteillä olisi murteentunnistuksessa. Erityisesti käännöstehtävissä maallikoiden kyky tiedostaa murteellisuuksia käy hyvin selville (kun yleiskieltä käännetään oman kotiseudun puhetavaksi). Kännnettäväksi voi tarjota ilmauksia, joihin sisältyy sellaisia piirteitä, jotka eivät esimerkiksi murteiden spontaanissa luettelussa tule juuri koskaan ilmi.

Jos samalta informanttiryhmästä kerättäisiin kaikki kolme edellä puheena ollutta aineistoa, tulokset voisivat olla seuraavanlaiset: Murrekäännöstehtävässä tiettyyn murteeseen yhdistettäisiin ensinnäkin lukuisia piirteitä (mikäli käännöskohteena olisi itselle tuttu murre). Spontaanissa luettelossa puolestaan esille tulisi todennäköisesti vain murto-osa piirteistä, joita käännöksillä saataisiin esiin. Kännnetyt piirteet olisivat kaikki maallikon ulottuvilla ja pyydettyyn murteeseen yhdistettyjä, mutta spontaanisti luetellut murteellisuudet olisivat informanttien mielestä puolestaan murteen keskeisiä piirteitä – jollaisiksi kaikki käännnetyt piirteet siis eivät välttämättä mieltäisi. Lopulta kuuntelutestissä, jossa puhujan murretausta tulisi perustella, ilmenisi, mitkä piirteet ovat tunnustustilanteessa keskeisiä. Informanteilta voitaisiin saada esiin vielä sellaisia piirteiden merkittävyyttä koskevia käsityksiä, joista he eivät itse ole niin tietoisia, että voisivat tuoda ne julki esimerkiksi spontaanissa murteiden kuvailussa.

Ei-syntyperäiset savolaiset osoittautuivat taitaviksi luettelemaan spontaanisti *Savon murteen* tyypillisyyksiä. Toisinaan spontaaneissa kuvailuissa piirteiden lukumäärä voi jäädä vähäiseksi – osin syynä on tietenkin se, että useista kuvailtavista murteista maallikoilla ei ole juuri kokemuksia tai tietoa. Sen sijaan muuttajat ovat uudella kotiseudullaan eräänlaisella aitiopaikalla murteen tarkkailussa, ja he kykenevät luettelemaan paljon murteellisuuksia. Omassa aineistossani spontaanien jäljitelmien määrää ja kirjavuutta on vielä lisännyt se, että pyysin haastateltaviani muistelemaan, kuinka he ovat kuulleet savolaisten muun muassa kysyvän, vastaavan tai käskevän. Lisäksi informantit arvioivat, kuinka savolaiset sanoisivat eräissä määrittelemissäni tilanteissa. Näin tehtävänanto on poikennut esimerkiksi sellaisista perinteisistä spontaaneista kuvailuista, joissa ensiksi mieleen tulevia murteellisuuksia luetellaan mentaalikarttatehtävän yhteydessä yksitellen kaikista tiedetyistä puhetavoista. Yhteistä spontaaneille kuvailuille on se, ettei haastateltavilla ole tukenaan murteesta mitään kirjallista tai auditiivista näytettä, josta voisi poimia piirteitä. Edellä kuvaamani tehtävänanto on mahdollista toteuttaa nimenomaan muuttajien keskuudessa – heillä on kokemusta siitä, miten savolaiset ovat kieltä käyttä-

neet, ja usein myös jonkinlainen mielikuva tyypillisestä savolaisesta tavasta muotoilla sanottava asia.

Aineistoni mahdollistaa vielä lomakemuotoisen murteentunnistustestin ja henkilökohtaisena haastatteluna järjestetyn testin tulosten vertailun. Pilottitutkimuksessani kuuntelutin luokanopettajaopiskelijoilla murrenäytteitä ja tehtävänä oli kirjoittaa lomakkeelle, mistä päin henkilö on kotoisin ja millä perusteella. Osa informanteista sai nähtäväkseen näytteiden (karkeat) litteroinnit, osa kuunteli näytteitä ilman kirjallista tukea. Molemmissa tapauksissa vastaajat perustelivat pitäjävaihtojaan yleensä huomattavan harvoilla esimerkeillä.¹ Vertailu pilottitutkimukseen osoitti, että henkilökohtainen haastattelu kuuntelutestiin liitettynä on huomattavasti hedelmällisempi tapa tiedustella maallikoiden murrehavaintoja kuin pyytää informanteja itse merkitsemään havaintonsa kirjallisesti lomakkeelle. Osin taustalla voi vaikuttaa se, että murretta on hankala kirjoittaa. Toisaalta syynä voi olla vastaustavan työläys – onhan luultavasti helpompaa luetella murteellisuuksia ääneen kuin miettiä, miten kielentäisi havaintonsa paperille. Haastatteluaineistoni antaa olettaa, että pilottitutkimukseen osallistuneilla informanteillani olisi ollut näytteistä paljon muutakin sanottavaa, kuin lomakkeisiin kirjoitettiin. – Esimerkiksi myös Kokko (2010: 96) toteaa saaneensa lomakemuotoisessa testissään niukkasanaisia perusteluja.

Henkilökohtaisissa haastatteluissa on etuna, että informantilta voi kysyä tarkennuksia hänen vastauksiinsa. Esimerkiksi lomakkeella annettu perustelu murteellisesta *tavutuksesta* ei vielä kerro, mihin ilmiöön maallikko on kiinnittänyt huomiota.

6.3.2. Tyypillisiä piirteitä koskevia havaintoja kielen eri tasoilta sekä kielen käytöstä

Tarkastelen seuraavassa, kuinka informanttini havainnoivat kielen eri tasoille kuuluvia piirteitä sekä kielen käyttöä. Vertailen aineistoani aiempaan tutkimukseen. Aloitan käsitteilyn syntyperäisten savolaisten aineistosta (kuuntelutestistä).

Etenkin maallikoiden käsitykset äänneopillisista murteellisuuksista ovat tulleet runsaslukuisesti esiin aiemmissa spontaaneissa kuvailuissa ja käännöstehtävissä. Äänneopillisiin piirteisiin viitattiin huomattavan usein myös tekemässäni kuuntelutestissä.

Syntaktisia tyypillisyyksiä murteiden spontaaneissa kuvailuissa on yleensä lueteltu hyvin vähän (esim. Mielikäinen–Palander 2002: 98). Käännöstehtävissä sen sijaan syntaktisetkin piirteet voivat päästä esiin (ks. esim. Rutanen 2007: 62–73; myös esim. Anna-Leena Korhonen 2007). Tunnistustestissäni olisi periaatteessa ollut hyvä tilaisuus tarttua lauseopillisiin ominaisuuksiin: onhan murteesta juuri kuultu malli, eikä piirteitä tarvitse muistella ulkoa tai osata itse muotoilla yleiskielisen mallin pohjalta. Tästä huolimatta syntaktisiin piirteisiin ei aineistossani puututtu juuri lainkaan *lie*-muodon sisältävää kysymyskonstruktiota lukuun ottamatta.

¹ Seuraavassa on esimerkkejä vastauksista: »Savon murteen tunnistaa melko hyvin.» »Olen nyt asunut puoli vuotta Joensuussa ja murre täälläpäin on mielestäni melko samanlaista. Ajattelin siksi, että se [puhujan kotipitäjä] voisi olla joku lähikunnista.» »Selevvee savon murretta: olluna, mänen, teatterj, hiljoo jne.. Puheen nuotti hyvin savolainen...» »Jostain Itä-Suomesta päin kuitenkin, kun oli 'mie' ja 'tae' ja 'oekkee'.»

Prosodisiin piirteisiin on viitattu usein aiemminkin murteen spontaanissa kuvailussa. Myös kuuntelutestissäni ne kiinnittivät huomiota. Hyvin tyyppillistä on kuvata prosodisia piirteitä ainoastaan sanallisesti. Usein kuvailuista oli ilman konkreettista esimerkkiä tai tarkentavaa selitystä hankala tietää, mihin ilmiöön haastateltava halusi viitata.

Spontaaneissa kuvailuissa murteiden pragmaattisia piirteitä on tuotu jonkin verran esiin. Myös tunnistustestissäni niihin tartuttiin mutta ei erityisen usein. Pragmaattisissa piirteissä yksi huomattava seikka oli, että niitä ryhdyttiin luettelemaan selvästi eniten itselle tutusta *Savon murteesta*. Sen sijaan vieraan murteen pragmaattisia tyyppillisyyksiä ei juuri jäljitely tai kuvailtu (vertaa vieraiden äänneopillisten piirteiden yleiseen jäljitteilyyn). Toisaalta näytteiden sisältö saattoi vaikuttaa tuloksiin.

Leksikaalisten piirteiden voi todeta olevan hyvin maallikoiden ulottuvilla spontaaneissa kuvailuissa (yksittäisinä kielenainesimerkkeinä), ja tunnistustestissäniinkin niihin tartuttiin näytteiden suomissa rajoissa. Kun yleiskieltä on käännetty murteelle kokonaisuina lausumina kuten sarjakuvakäännöksissä, murteellista sanastoa on noussut hyvin esiin (ks. esim. Rutanen 2007: 44). Sen sijaan sellaisissa käännöstehtävissä, joissa yleiskieltä on käännetty sana tai sananmuoto kerrallaan murteelle, tutkijoilla ei yleensä ole ollut tavoitteenakaan kerätä havaintoja sanastollisista eroista. Syystä tai toisesta myöskään edellä kuvattujen käännöstehtävien informantit eivät ole yleensä lähteneet pohtimaan leksikaalisia murteellisuuksia. Esimerkiksi Alpian (2005: 92) aineistossa on täytynyt kääntää sellaisia muotoja kuin *sanoo* ja *makaamaan*. Periaatteessa nämä voisi kääntää vaikka variantteina *huastaa* ja *pötköttämmään*. Tällainen lekseemien vaihto on kuitenkin harvinaista.¹

Muuttajat kiinnittivät verrattain usein huomiota äänne- ja muoto-opillisiin, leksikaalisiin sekä prosodisiin savolaisuuksiin. Edellä mainittujen piirteiden osalta tulokset myötäilevät syntyperäisten savolaisen tapaa tunnistaa murre kuuntelutestin näytteistä: myös paljasjalkaiset savolaiset jäljittelivät usein juuri äänne- ja muoto-opillisiä, leksikaalisia ja prosodisia piirteitä. *Savon murteen* pragmaattisia piirteitä muuttajat luettelivat huomattavasti runsaammin kuin syntyperäiset savolaiset kuuntelutestissä (huomaa kuitenkin näytteiden sisällön rajoitukset). Muuttaminen vieraan murteen alueelle näyttää tuovan kielenkäytön pragmaattisen puolen erityisen selvästi esiin – ainakin, kun länsi- ja eteläsuomalaiset muuttavat Pohjois-Savoon. Muuttajien mielenkiintoa pragmaattisten piirteiden tarkkailuun voivat ohjata myös tunnetut savolaisstereotypiat, jotka vihjaavat savolaisesta ilmaisutavasta löytyvän monta erityistä ilmiötä.

Syntaktisten piirteiden jäljittelyn osalta kuuntelutestin ja muuttajien spontaanin jäljittelyn tulokset poikkesivat toisistaan. Syntyperäiset savolaiset poimivat murrenäytteistä verrattain harvoin syntaktisia tyyppillisyyksiä. Yhdeksän informanttia 40:stä (22,5 % vastaajista) jäljitteli *lie*-muodon sisältävää kysymyskonstruktiota, muut viittaukset jäivät huomattavan harvalukuisiksi. Sen sijaan 10 muuttajaa 16:sta (62,5 % informanteista) jäljitteli *savoa* lausumilla, joihin sisältyi liitepartikkeli *-hAn*, ja puolet informanteista ta-

¹ Jantusen (2004: 14) punkaharjulaisaineistossa *venäläisiä* kirjoitettiin usein asuksi *ryssiä*. Tällöin lekseemiä on poikkeuksellisesti vaihdettu. *Ryssä* merkityksessä 'venäläinen' ei kuitenkaan ole erityisesti tarkasteltavana olevassa murteessa käytetty ilmaus, vaan se tunnetaan laajalti. Jantusenkaan käännöstehtävä ei houkutellut pohtimaan nimenomaiselle kohdemurteelle ominaista, muunlaista kuin laajalle levinnyttä sanastoa.

paili lausumia, joissa esiintyi *-pA*-liitepartikkeli. Muuttajatkin viittasivat lukumääräisesti harvoihin savolaisuuksiin, mutta kyseisiä piirteitä jäljitteli huomattava määrä vastaajia. Erityistä oli, että muuttajien huomiot liitepartikkeleista kertyivät jäljiteltäessä *savoa* silloin, kun informantit olivat keskittyneet muuhun kuin syntaktisten piirteiden kuvailuun (esittelemään savolaisten tapaa *ilmaista itseään*).¹

6.3.3. Kuuntelutestien tulosten analysoinnissa huomioon otettavia seikkoja

Kuuntelutestejä, joissa tehtävänä on poimia murteellisuuksia, voidaan myös kritisoida. Yhtenä kysymyksenä on, voiko näytteiden sisältö ohjata vastauksia. Jokin katkelma saattaa esimerkiksi sisältää runsaasti sellaisia tunnettuja savolaisuuksia kuin pitkän *a:n* ja *ä:n* savolaisvariantteja, yleisgeminaatiota sekä redusoitumista ja samalla siinä voi esiintyä vaikkapa viisi kertaa koloratiivikonstruktio. Jos koloratiivikonstruktio mainitaan tällöin huomattavan usein savolaisuudeksi, voidaan pohtia, kuinka paljon näytteen muu sisältö ohjaa tulkintaa ja kuinka paljon sitä ohjaa piirteiden ylipäänsä runsas esiintyminen. Pidettäisiinkö koloratiivikonstruktio lainkaan tyypillisenä savolaisuutena, jos se olisi lähes yleiskielisen tekstin joukossa?

Toistoakin on syytä pohtia: jos näyte kuulostaa eräiden tunnettujen savolaisuuksien ansiosta vahvasti *savolta*, voidaananko jotakin piirrettä ryhtyä pitämään myös *savona* lähinnä vain siksi, että se toistuu näytteessä usein? Esimerkiksi jos hyvin vahvasti *savolta* kuulostavan näytteen seassa sanottaisiin kymmenen kertaa *sauhnaan*, sitä ei todennäköisesti vielä luultaisi perinteiseksi savolaisuudeksi. Sen sijaan jos vahvasti *savolta* kuulostavassa näytteessä esiintyykin huomattavan usein sellainen kielenaines, jota kyllä savolaismurteissakin yleisesti käytetään mutta joka ei varsinaisesti ole vain *savon* tyypillisyyttä, voidaananko sekin tulkita savolaisuudeksi muiden niin sanottujen varmojen piirteiden mallin mukaan? Kuopio-katkelmassani toistuu huomiota herättävän usein ilmaus *kato*, ja muuten näytteeseen sisältyy sellaisia leimallisia savolaisuuksia kuten esimerkiksi diftongiutumista. Muotoa *kato* pidettiin usein *savona*. Voidaan pohtia, olisiko se ajateltu savolaisuudeksi, jos se olisikin sisällynyt lähes yleiskielen mukaiseen näytteeseen (huomaa tässä aineistossa kuitenkin myös *täytesanojen* sanallinen kuvailu savolaisuuksina). Tunnistustesteissä on syytä varoa etenkin näytteissä usein toistuvia ilmauksia – niiden toistuvuus voi ohjata tulkintaa, mikäli näyte mielletty muiden piirteiden perusteella selvästi tietyn murteeksi.

Edelleen tunnistustestin tuloksiin voi vaikuttaa se, onko jokin kielenaineesimerkki sanottu näytteessä erityisen selvästi ja painokkaasti (ja onko sen sisältämä asia topiikkina). Haastateltavan huomio kiinnittyy todennäköisesti helposti piirteeseen, joka esiintyy painokkaasti äännettyssä ilmauksessa. Silläkin voi olla vaikutusta, esiintyykö tietty piirrettä näytteen alkupuolella vai vasta lopussa. Kuuntelun alussa haastateltava voi olla tarkkaavaisempi kuin sen loppupuolella. Haastattelijan on myös ylipäänsä mahdo-

¹ Liitepartikkelien lisäksi muuttajien jäljitelmistä on vielä syytä mainita modaali-ilmaukset, jotka olivat kokonaisia sanoja tai sananmuotoja ja jotka nousivat esiin, kun *savon* pragmaattisia piirteitä kuvailtiin kielenaineesimerkein (*voitashan myö ehkä ollakkii* ja niin edelleen; huomaa modaalista aineksista myös syntyperäisten savolaisten *liekkö*-jäljitelmät). Mikään yksittäinen modaali-ilmaus (kuten esimerkiksi *ehkä*) ei kuitenkaan toistunut yhtä huomattavassa määrin kuin liitepartikkelit *-hAn* ja *-pA*.

ton tietää, millaista vastaustapaa informantti ryhtyy noudattamaan. Joku voisi vaikkapa päätellä, että yksi esimerkki yhdestä ilmiöstä riittää – eli kun *uamu* on mainittu *savoksi* jo ensimmäisessä näytteessä, samankaltaista piirrettä ei tarvitse toistaa muiden näytteiden aikana. Myös muun muassa haastateltavan epävarmuus tai ujous voi aiheuttaa sen, ettei kaikkia havaintoja sanota ääneen.

Tunnistustestissäni kuunneltiin sillä tapaa satunnaisia murrenäytteitä, että niissä esiintyi useita erilaisia murrepiirteitä ja että samat (mahdolliset) piirteet eivät toistuneet kaikilla puhujilla (esimerkiksi *männä*-varianttia esiintyi ainoastaan Kuopio-katkelmassa). Näytteitä oli kuitenkin valikoitu siten, että niissä jokaisessa oli tietyn alamurteen erityispiirteitä ja että nykymurteesta (lähes) kokonaan hävinneitä murteellisuuksia ei esiintynyt. Tämänkaltaisessa testissä on huomattavaa, etteivät näytteet voi koskaan olla piirteiltään täysin vertailtavia. Jokin katkelma voi informanteista kuulostaa murteellisemmalta ja helpommalta tunnistaa kuin toinen näyte. Toisaalta testaustavan toinen ääripää – katkelmien manipuloiminen toisiaan mahdollisimman vastaaviksi – söisi helposti näytteiden luontevuutta.

Kuunneltavien murrekatkelmien yksittäisiin kielennäytimeihin voi sisältyä useita murteellisuuksia, kuten vaikkapa muotoon *tunttoo* sekä erikoisgeminatio että *ee:n* labiaalistuminen. Tällaiset tapaukset on otettava päätelmiä tehdessä huomioon. Muun muassa edellisestä esimerkistä ei voi yksin päätellä pohjoissavolaishaastateltavien huomioita labiaalistumisesta. Toisaalta vaikkapa tapauksessa *helevetti* olisi sekä svaavokaali että kiroilua. Sanallinen selitys voi paljastaa, mikä ilmiö kiinnittää informantin huomion. Mikäli esimerkkiin sisältyy varsinkin useita äänne- tai muoto-opillisia piirteitä, tarkennuksia huomiota herättäneestä piirteestä on kuitenkin hankala pyytää ohjaamatta haastateltavan havainnointia. Tarkennuskysymys vihjaisi helposti, että jäljitelmään sisältyisi useita (kenties eriarvoisia) piirteitä, joita informantti ei välttämättä ole kuitenkaan itse tietoisesti eritellyt mielessään. – Aineistossani edellä olevan kaltaisia tilanteita ei ollut runsaasti, ja keskeisimmistä tapauksista olen maininnut tekstissäni erikseen. Esimerkiksi mikään tyyppillisinä savolaisuuksina esittelemistäni piirteistä ei noussut esiin sen ansiosta, että se tulisi aina vain jonkin toisen piirteen kustannuksella esiin.

Erikoista omassa aineistossani oli se, että pohjalaiskatkelmassa puhuttiin matkasta Karjalaan (Sortavalaan ja Valamoon) ja että näyte määriteltiin melko usein *Karjalan murreteeksi*. Voidaan pohtia, voiko puheenaihe vaikuttaa niin paljon, että se ohjaisi murretaustan määrittelyä (esimerkiksi itäsuomalaisten assosioituminen innokkaiksi Karjalan-matkailijoiksi). On mahdollista, että mikäli maallikolla ei ole selvää kuvaa näytteen alkupe-
räästä, puheenaihe voi jossain määrin vaikuttaa hänen tulkintaansa. Rajatonta valtaa puheenaiheella ei kuitenkaan todennäköisesti ole. Oli puheenaiheen vaikutus lopulta mikä vain, tunnistustestistäni voi ainakin päätellä, että kuva *Karjalan murteesta* ei syntyperäisillä pohjoissavolaisinformanteillani vastaa niin vahvasti Pohjois-Karjalan murretta, ettei jokin toinenkin murre voisi tulla tulkituksi *karjalaksi*.

Kuuntelutesteissä näytteet tulisi valita tutkimuskysymyksiä vastaaviksi. Esimerkiksi jos testataan maallikoiden kykyä tunnistaa murteita nykyajan arkitilanteessa, näytteiden ei ole järkevää sisältää jo täysin nykymurteesta hävinneitä piirteitä. Mikäli käytetään aitoja murrenäytteitä, niihin kuitenkin lähes automaattisesti sisältynee aina jotain huomioon otettavaa, kun tuloksia tarkastellaan – omassa näytteissäni muun muassa Kuopio-katkel-

man huomattavan usein toistuva *kato* ja pohjalaiskatkelman puheenaihe Karjalasta. Toisaalta kuuntelutestin näytteitä voisi itse käsikirjoittaa mieleisekseen (esimerkiksi pyytää henkilöä puhumaan tietyistä aiheista) ja testata vaikkapa sitä, miten pitkälle pelkällä puheenaiheella voisi vaikuttaa murteen tunnistukseen.

6.4. MURTEELLISUUKSIEN HAVAITSEMINEN

Kun olen edellä luvussa 6.3 esitellyt murteiden tyypillisiä piirteitä koskevia käsityksiä, olen sivunnut maallikoiden kykyä havaita murteellisuuksia (kykyä erottaa kielenaines yleiskielisestä variantista poikkeavaksi). Seuraavassa syvennyn vielä erikseen murteellisuuksien havaitsemiseen. Tarkastelen aluksi, kuinka maallikoiden havainnointikyky tulee esiin eri menetelmin. Samalla tulee esitellyksi, kuinka saadaan selville sekä tietoisia että tiedostamattomia murrehavaintoja. Lisäksi pohdin, mitä erilaisten aineistojen analysoinnissa on otettava huomioon. Toisessa alaluvussa nostan esiin eräitä seikkoja, jotka vaikuttavat siihen, millaisia maallikoiden murrehavainnot ovat.¹

6.4.1. Havainnointikyvyn tarkastelua ja menetelmien vertailua

Kansandialektologit ovat olleet kiinnostuneita siitä, miksi murteeksi maallikot mieltävät ne piirteet, joita he jäljittelevät tai kuvailevat. Sellaista tutkimusta ei tiettävästi ole tehty, jossa esiteltäisiin myös niiden piirteiden havaitsemista, joita ei osata yhdistää mihinkään alueelliseen (tai sosiaaliseenkaan) murteeseen. Kun selvitetään ainoastaan niitä piirteitä, jotka yhdistetään johonkin tiettyyn murteeseen, ei vielä saada täyteläistä kuvaa maallikoiden kyvystä erottaa kielenainekset murteeksi.

Myös kuuntelutestissäni päätavoitteena oli selvittää piirteiden mieltymistä tietyksi murteeksi. Testiä voisi kuitenkin käyttää niin, että tavoitteena olisi selvittää perusteellisesti murteellisuuksien erottamista. Aineistossani jotkut informantit kirjoittivat näytteitä kuunnellessaan muistiinpanoja, joita en kerännyt järjestelmällisesti talteen ja joiden käyttöön en erikseen pyytänyt lupaa. Informanteille jäi tilanteesta todennäköisesti sellainen mielikuva, että muistiinpanoja ei käytettäisi lainkaan tutkimusmateriaalina. Joihinkin muistiinpanoihin loin pikaisen silmäyksen ja kiinnitin huomiota siihen, että niihin oli kirjoitettu esimerkkejä, joita informantit eivät sanoneet ääneen haastattelijalle eli joista he eivät todennäköisesti hahmottaneet, mitä murretta ne voisivat olla. Kuitenkin he olivat piirteet siis havainneet. Kuuntelutestillä voisikin hyvin testata sitä, mitä kaikkea maallikot kykenevät kielestä erottamaan. Tietyksi murteeksi mieltyneiden piirteiden lisäksi he kiinnittävät huomiota muihinkin murteellisuuksiin. Tehtävänantona voisi olla kertoa aluksi kaikki murteellisuudet, joita informantti kuulee näytteistä. Tämän jälkeen voisi tietysti vielä luetella, mitkä piirteet myös hahmotetaan tietyksi murteeksi.

¹ Murteellisuuksien havaitsemisen tarkastelusta tyypillinen esimerkki on, että informantit poimivat murteellisia aineksia valmiista näytteestä. Tässä luvussa käsittelen kuitenkin myös murteellisuuksien spontaania luettelua sekä käänös- ja kirjoitustehtäviä. Niissä murteellista ainesta ei havainnoida valmiista materiaalista, mutta esimerkiksi murrekäännöksissäkin esiin tulevat piirteet ovat kielenainesta, jonka maallikko on kyennyt erottamaan yleiskielestä poikkeavaksi (ja jota hän osaa myös käännöstehtävässä hyödyntää).

Nimenomaan kuuntelutesti on antoisa väline sen selvittämiseen, mitkä piirteet eroteetaan murteeksi. Spontaani kuvailu, käännöstehtävät tai murteen vapaamuotoinen kirjoittaminen eivät ole tehtävään yhtä luontevia välineitä. Jos jostakin piirteestä ei ole käsitystä, mitä murretta se voisi olla, kyseisenlaista piirrettä ei todennäköisesti mainitunlaisissa aineistonkeruissa tuotaisi lainkaan esiin.

Pilottitutkimuksessani informantit viittasivat vain sellaisiin piirteisiin, joiden perusteella heidän mielestään pystyi päättelemään puhujan kotiseudun. Tällöinkään ei päästy selville pelkästä informanttien kyvystä havaita poikkeamia yleiskielestä. Lomakemuotoisella testillä olisi toisenlaisen tehtävänannon kautta mahdollista kerätä maallikoiden kaikenlaisia havaintoja murteellisuuksista. Ongelmana voisi kuitenkin edelleen olla, että lomakemuotoisuus ei houkuttele kirjoittamaan kaikkia havaintoja, koska tehtävä on työläs ja jopa vaikea.

Mielenkiintoinen ilmiö aineistossani oli maallikoiden tapa kuulla murretta eri tavoin kuin kielitieteilijät. Tällöin havainnollistuu se, kuinka maallikko kyllä saattaa erottaa murteellisuuden mutta kuinka hän ei välttämättä hahmota piirrettä lingvistin tavoin. Myös pilottitutkimukseni lomakemuotoisiin vastauksiin sisältyi esimerkiksi sellaisia jäljitelmiä kuin *piättäjiltä* ja *piäsöö* (näytteessä *peättäjiltä* ja *peäsöö*), kun informanteille ei annettu valmiita, karkeita litterointeja nähtäväksi kuunneltavista näytteistä. Näin oli mahdollista tavoittaa aitoja maallikoiden jäljitelmiä. Kun litteroinnit jaettiin haastateltaville, tämänkaltaiset jäljitelmät karsiutuivat vastauksista. Kirjallisena jaettu teksti voi toisaalta helpottaa murrenäytteiden seuraamista, toisaalta karkeakin litterointi voi ohjata informantin havainnointia. On eri asia kyetä havaitsemaan piirre kuullusta näytteestä kuin vain erottaa sen yleiskielestä poikkeava kirjoitusasu litteroidusta tekstistä.

Murteellisuuksien spontaanissa kuvailussa selviää, mitkä piirteet tulevat murteesta ensimmäiseksi mieleen ja mitkä piirteet hahmotetaan jossain määrin jopa leimaaviksi, niin että ne koetaan hyväksi pikaluonnehdinnoiksi murteelle. Murteellisuuksien erottamista tarkasteltaessa olisi pidettävä erillään kokonaisen kielenilmiön havaitseminen yhden murre-esimerkin tietämisestä. Tämä korostuu eritoten spontaaneissa kuvailuissa. Maallikko saattaa tietää hokeman *voe hyvänen aeka*, mutta silti hän ei välttämättä havaitse toisen puheesta diftongien redusoitumista mistään muusta esimerkistä. Murteellisuuksien spontaanissa luettelussa saattaa helposti tulla esiin vain tiedettyjä yksittäistapauksia – ja niistä itse aineistonkeruussa ollaankin kiinnostuneita. Tulokset kertovat tällöin tiettyjen hokemien tunnettuudesta, mutta niiden perusteella on syytä tehdä varoen arvioita maallikoiden kyvystä erottaa murteellisuuksia (kyvystä erottaa sama piirre toistuvasti). (Ks. muistitiedon versus todellisen havainnointikyvyn tarkastelun kritiikistä Clopper-Pisoni 2004b: 114.)

Kun maallikot kääntävät yleiskieltä murteelle, voidaan tarkastella sellaistenkin piirteiden mieltymistä tietyksi murteeksi, jotka eivät välttämättä tulisi murteiden spontaanissa kuvailussa ensimmäiseksi mieleen. On voitu selvittää muidenkin kuin keskeisimpinä pidettyjen piirteiden havaitsemista. Koska tutkija voi itse valita käännettävät ilmaukset, voidaan tämänkaltaisella tehtävällä havaitsemiskykyä tarkastella jo verrattain laajasti. Toki tarkkailua rajoittaa se, mille murteelle yleiskieliset ilmaukset on pyydytty kääntämään.

Hietava on vertaillut, millaisia piirteitä Porin seudun murteeseen on yhdistetty spontaanissa kuvailussa ja tehtävässä, jossa yleiskielinen teksti on pitänyt kääntää murteelliseksi. Eräät käännöksissä esiin tulleet, verrattain suppealevikkeiset piirteet (esimerkiksi *ei-imperfekti [etsein]*) jäivät maininnoita kyselyissä. Hietavan mukaan informantit ovat tietoisia spontaanisti mainitsemistaan piirteistä, mutta hän arvioi, että ainakaan osaa käännöstehtävässä merkitsemistään piirteistä kirjoittajat eivät ole täysin tiedostaneet. (Hietava 2008: 40–41.) Näin ollen käännöksillä olisi mahdollista saada esiin murreitetoutta, jota ei pystytä spontaanisti kielentämään.

Aineistoni osoitti, että myös spontaanissa murteen kuvailussa voi tulla esiin piirteitä, joiden yleisyydestä tietyssä murteessa ei olla varsinaisesti tietoisia. Syntaktiset piirteet olivat omiaan nousemaan esiin, kun muuttajat jäljittelivät *savoa* pitempinä kuin yhden sanan tai sananmuodon kokonaisuuksina – eli kun arvioitiin, miten savolaiset sanoisivat tietyissä tilanteissa, tai kun muisteltiin joskus kuultuja, aitoja savolaisten repliikkejä. Spontaaneissa kuvailuissa syntaktiset piirteet ovat usein jääneet vähälle huomiolle, mutta toisaalta tehtävänanto ei yleensä ole ohjannutkaan jäljittelemään murteesta esimerkiksi usean sanan sisältäviä konstruktioita. Näyttäisi siltä, että sanaa tai sananmuotoa pitemmät jäljitelmät ovat omiaan houkuttelemaan esiin (yleensä ilmeisesti tiedostamattomia) havaintoja syntaktisista piirteistä. Voi olla, ettei syntaktista piirrettä kyetä irrottamaan käyttöyhteyksistään ja kuvailemaan yksinään haastattelijalle. Tehtävä jäljitellä murretta sanaa tai sananmuotoa pitempinä lausumina ja tavoite jäljitellä tiettyyn tilanteeseen sopivaa lausumaa voivat tuoda esiin sellaisia murrehavaintoja, jotka eivät tule ilmi piirteiden spontaaneissa kuvailuissa tai esimerkiksi kuuntelutesteissäkään.

Eräissä tutkimuksissa maallikot ovat kirjoittaneet kouluaineita murteella. Toisinaan aineistojen analysoinnissa on eräs keskeinen ongelma. Aineista on laskettu, merkitsevähkö kirjoittajat tietyn piirteen kaikkiin sen mahdollistaviin äänneympäristöihin. Mitä korkeampi prosenttiluku saadaan, sitä paremmin piirteen on raportoitu olevan informantin ulottuvilla (ks. esim. Seija Makkonen 1997a). Tällä tavoin piirteen havaitsemisen – ja tietyksi murteeksi hahmottumisen – tarkkailu on kuitenkin ongelmallista. Ensinnäkin on muistettava murteen kirjoittamisen haastavuus maallikoille.¹ Toiseksi olisi otettava huomioon, että piirteen käyttö voi vaihdella todellisuudessakin siten, ettei sitä sujuvassa puheessa liitettäisi jokaiseen mahdolliseen äänneympäristöön. Näin ollen edellä kuvattu prosenttitarkkailu voi vääristää maallikon havainnointikykyä, koska piirteen sataprocenttista käyttöä ei mahdollisesti kuulisi aidossa puheessakaan. – Toisaalta sellainen tehtävä, jossa yleiskieltä käännetään yksittäisten sanojen ja sananmuotojen luettelona murteelle, voi sekin olla ongelmallinen. Ilman kontekstia maallikon voi olla hankala hahmottaa, miten ilmaus kuuluisi pyydettyvässä murteessa.

6.4.2. Eräitä informanttien havaintoihin vaikuttavia seikkoja

Sitä, miten maallikko lopulta havaitsee murretta, ei ole selvitetty täydellisesti. Pystytäänkö piirteitä erottamaan siten, että havaitaan piirteen säännönmukaisuus ja sen toteutuminen eri sanoissa? Havaitaanko poikkeamat yleiskielestä ainoastaan sanojen ja sananmuotojen tasolla (huomaa Nahkolan [1987: 165–166] kuvailu)? Vai erotetaanko

¹ Leander (2008: 67) toteaa, että nykynuorille Internet ja tekstiviestit kuitenkin voivat tuoda puhekielen kirjoittamisen hyvinkin läheiseksi.

piirteitä sekä ilmiöinä että yksittäisinä esimerkkeinä? Tunnistustesti- ja muuttaja-aineistonikaan eivät pysty täysin vastaamaan näihin kysymyksiin, mutta joitain mielenkiintoisia huomioita voidaan tehdä. Samalla käy ilmi, kuinka piirteen kuuluminen tietylle kielen tasolle vaikuttaa havaintoihin.

Aineistoni perusteella maallikoilla on äänne- ja muoto-opillisista murteellisuuksista jonkinlaista käsitystä kokonaisina ilmiöinä. Tämä havainnollistuu siinä, kun vaikkapa yleisgeminaatiota kuvataan oman termin, *kaksoiskonsonanttien*, kautta ja kun piirteestä osataan antaa useita saman ilmiön sisältäviä esimerkkejä. Maallikolla on selvästi käsitys, että tiettyä yleiskielistä varianttia vastaa tietty murteellinen asu. Toki käsitys ei välttämättä ole täysin aukoton, ja joskus vaikkapa *ts*-yhtymän vahva-asteinen *ss*-varianttikin voi hahmottua »konsonanttien kahdentumiseksi» (ks. Isomöttönen 2008: 30). – Piirteen käsittäminen ilmiöksi ja yksittäiseksi esimerkiksi havainnollistuu eräällä tapaa Vaattovaaran ja Soinin-Stojanovin (2006: 237–238) aineistossa, kun maallikko haluaa viitata diftongien avartumiseen: informantille murteellista on sana *suala*, joka esiintyy »samoin muissakin sanoissa».

Puheen prosodia puolestaan hahmottuu vahvasti kokonaisvaltaisiksi ilmiöiksi, joita on vaikea vangita yksittäisiin sanoihin. Ilmiöitä ei kuitenkaan osata kovin hyvin eritellä – esimerkiksi miten tietty *painotus* ilmenee tai mistä *rytmi* koostuu. Todennäköisesti vaikutelmat prosodisista piirteistä ovatkin kytköksissä ylipäänsä puheen prosodiseen ominais-sävyyn eivätkä juuri tiettyihin ilmiöihin (kuten että *painotus* vastaisi vain lingvistisesti määriteltä läusepainoa).

Syntaktisten piirteiden erottamisesta havainnollistava esimerkki on muuttajien tapa jäljitellä liitepartikkelin *-hAn* tai *-pA* sisältäviä ilmauksia. Ne esiintyivät aina osana jotakin lausumaa, josta niitä ei kuitenkaan nostettu yksittäisenä ilmiönä esiin – tai siis informantit eivät painottaneet nimenomaan niiden olevan murreta. Muuttajilla oli selvästi havaintoja liitepartikkelien taajasta esiintymisestä *Savon murteessa* mutta on vaikea sanoa, olivatko he varsinaisesti tietoisia itse piirteestä. (Leksikaalisten piirteiden hahmottumisen etenkin erillisiksi sanoiksi puolestaan lienee lähes itsestään selvää.)

Edellä olen esitellyt, kuinka kielen eri tasoille kuuluvia piirteitä voidaan havainnoida eri tavoin. Toiseksi murteellisuuksien havainnointiin näyttäisi olevan jossain määrin vaikutusta sillä, onko tarkkailetavalla piirteellä vakiintunutta kirjoitusasua. Sellaiset asut kuin *uamut*, *mänemiset* ja *kehtoomiset* ovat tuttuja murteellisista kirjoituksista, ja niiden sisältämät piirteet myös muotoutuvat kirjoitettuun asuun sulavasti. Kun murteella kirjoittaminen on viime aikoina lisääntynyt, esimerkiksi erikoisgeminaatiostakin näkee yhä useammin kirjoitettua asua, vaikei geminaatio välttämättä lingvistin mukaan *ä*-ivan täyspitkänä edustuisikaan keskimääräisessä puheessa (vaikkapa variantista *saunnaan* voidaan saada kirjoitusasu *saunnaan*; erikoisgeminaation kirjoittamisesta ks. myös Palander–Nupponen 2005: 28). Piirteeseen kiinnitettiin tässäkin aineistossa usein huomiota. Kun Ristijärvi-katkelmassani erikoisgeminaatio esiintyi vieraan vokaalipiirteen yhteydessä ilmauksessa *heñkkeä*, eräät informantit kuitenkin jo hämääntyivät kuulemastaan ja jäljittelivät geminaatan *kh*-asussa. Esimerkiksi laryngaaliklusiililta puuttuu vakiintunut kirjoitusasu maallikoille suunnatuissa teksteissä täysin (*varmmaa 'olin; sinne 'ovelle*), eikä kyseiseen piirteeseen viitattu aineistossani kertaakaan ainakaan kielenainesjäljitelmin

(osa sanallisista, esimerkiksi *painotuksia* koskevista kuvailuista voisi kuitenkin juontua osin laryngaaliklusiileista).

Aineistossani on vielä nähtävissä, kuinka arvioijan oman kotiseudun puhetapa voi vaikuttaa murteen havainnointiin. Esimerkiksi jäljitävien *eA*-yhtymän *ee*-varianttiin ei juuri kiinnitetty huomiota syntyperäisten savolaisten kuuntelutestissä, mutta muuttajille *ee*-edustus saattoikin olla merkittävä, kun se poikkesi haastateltavalle tutummasta *iA*-yhtymästä. Samoin oman kotiseudun murteen vaikutus näkyi etenkin maallikoiden tavassa tulkita kuulemaansa eri tavoin kuin lingvistit (*peättäjiltä* kuultiin oman kotiseudun murteelle tuttua *piättäjiltä*-varianttina ja niin edelleen). Oman kotiseudun puhetapa voi vaikuttaa siihen, mitä havaitaan murteeksi, sekä siihen, millaisessa asussa yleiskielestä poikkeava aines kuullaan.

6.5. MAALLIKOT MURTEISTA PUHUMASSA

Aineistossani kuvailtiin ja jäljiteltiin kuuntelutestin näytteisiin sisältyviä piirteitä ja luettiin spontaaneja havaintoja *Savon murteesta*. Samalla havainnollistui, kuinka maallikot puhuvat murteista. Esittelen aluksia kokoavia havaintoja tämän työn aineistosta ja käsitelen toiseksi maallikoiden termien monimerkityksisyyttä ja haastattelukielen haasteita.

6.5.1. Kokoavia havaintoja savolaisaineistosta

Kuten saattoi odottaa, informanttini luonnehtivat *savoa* ja muita murteita sekä konkreettisin kielenainesesimerkein että sanallisin kuvailuin – näin maallikot ovat kuvailleet murteita aiemminkin (ks. esim. Mielikäinen 2005a). Kuuntelutestissä kielenainesesimerkkejä annettiin runsaasti äänne- ja muoto-opillisista piirteistä. Myös leksikaalisiin piirteisiin viitattiin useanlaisin esimerkein; voi kuitenkin olettaa, että toisenlaisista, enemmän leksikaalisia murteellisuuksia sisältävistä näytteistä esimerkkejä olisi osattu poimia vieläkin enemmän. Sen sijaan prosodisista, syntaktisista ja pragmaattisista piirteistä kielenainesesimerkkejä jäljiteltiin harvoin, vaikka ainakin prosodisia murteellisuuksia näytteisiin olisi informanttini sanallisenkin kuvailun perusteella sisältynyt runsaasti. Sanallisessa kuvailussa huomattavan vähälle jäivät syntaktiset piirteet.

Muuttajat jäljittelivät kielenaineksia huomattavasti muista paitsi prosodisista piirteistä. Lisäksi viittaukset syntaktisiin piirteisiin sisältyivät tapauksiin, joissa informantin päähuomio oli yleensä *savon* pragmaattisten piirteiden jäljittelyssä, ja lukumääräisesti jäljiteltiin harvoja piirteitä. Muuttajat kuvailivat sanallisesti muita paitsi syntaktisia piirteitä. Pragmaattisia tyypillisyyksiä kuvailtiin huomattavan usein.

Kun tarkastellaan jäljitelyjä kielenainesesimerkkejä, pääosin informantit käsittivät *murteeksi* muodot, jotka eivät ole yleiskielen mukaisia. Yleensä kyse oli alueellisista murteellisuuksista, joiden tarkkailuun tehtävänantokin ohjasi – tunnistustestissä kuvattiin harvakseltaan myös sosiaalista murretta. Eräitä poikkeuksiakin aineistosta löytyy. Muun muassa sellaisia tapauksia kuin *luulivat* ja *nurin* pidettiin murteena, vaikka ne ovat yleiskielen mukaisia muotoja.

Pohjoissavolaisinformantit hahmottavat murteen esimerkiksi yksittäisiksi sanoiksi ja sananmuodoiksi, jotka eivät äänneasultaan vastaa yleiskieltä tai jotka puuttuvat jo lek-

semeinäkin yleiskielestä. Edelleen haastateltavat ajattelevat murteen muun muassa äänneiden lisäyksiksi, vähennyksiksi tai vaihdoiksi yleiskieleen verrattuna. Huomiot prosodisista piirteistä havainnollistavat, kuinka kieli voi hahmottua ilmiöiksi, jotka eivät ole vangittavissa kielenainesesimerkkeihin mutta jotka voi kokonaisuutena kuulla puheesta. Syntaktisten piirteiden yhteydessä käy ilmi, kuinka piirteitä jäljitellään toisinaan konstruktioina.

Sanallisissa kuvailuissa kiinnostava yksityiskohta oli, että informantit paitsi kuvailivat tiettyjä piirteitä myös kertoivat, miksi savolaiset käyttävät kieltä mainitulla tavalla. Tunnistustestissä luonnehdittiin esimerkiksi *täytesanojen* käytön syitä. Osin tällaiset sanalliset kuvailut koskivat kielenaineisia, joita käytetään selvästi muuallakin kuin Savossa (esimerkiksi kiro sanat ja lausumapartikkelit). Muuttajat antoivat ulkopuolisen näkökulman tietynlaisen kielenkäytön syyille. Muun muassa motivaatiota savolaiseen *kiertelyyn* pohdittiin.

Maallikoiden tapa puhua murteista on jaettu kahteen osa-alueeseen: metakielen 1 kohteena on itse kieli, metakielen 2 kohteena ovat kielenkäyttäjät (Niedzielski–Preston 2000: 302, 308). Karkeasti kuvailtuna kansa voi puhua siis toisaalta esimerkiksi *viännetyistä vokaaleista* ja toisaalta vaikkapa *leppoisista* savolaisista. (Ks. metakielestä tarkemmin lukua 2.3.) Aineistossani havainnollistuu hyvin, kuinka maallikoiden tapa puhua murteista koskee sekä kieltä että kielenkäyttäjää ja kuinka havainnot polveilevat kielen ja kielenkäyttäjien kuvailun välimaastossa. Maallikot esimerkiksi kommentoivat yhtä aikaa keskustelutyylejä ja kielenkäyttäjien tavoitteita: savolaisten voidaan muun muassa huomauttaa välttävän *suoria* pyyntöjä, koska he kaihtavat *komentelua*. Tavasta saatetaan antaa konkreettinen lausuma kielenainesesimerkinä (kielen kuvailua) ja yhtä aikaa perustella, mikä tavoite puhujalla on sanomallaan lausumalla (kielenkäyttäjän kuvailua, esimerkiksi *pyrkimys ystävällisyyteen*).

Tunnistustestissä oli mielenkiintoista, että sen kautta tuli ilmi käsityksiä, joita informantit eivät itse näyttäneet tiedostavan. Selvimät esimerkit olivat yleisgeminatian ja savolaismurteiden mukaisen svaavokaalin luonnehdinta: toisaalta niitä pidettiin selvästi *savona*, toisaalta ne eivät osoittautuneet merkittäviksi savolaisuuksiksi, jos saman näytteen muut piirteet olivat niiden kanssa ristiriidassa. Tällaisia havaintoja maallikon voisi olla hankala pukea sanoiksi – maallikolle kieltä olisi todennäköisesti hankala analysoida tietoisesti näin pitkälle. Toisaalta voi olla, etteivät informantit edes ole koskaan aiemmin ajatelleet piirteiden muodostavan kyseisenlaista hierarkiaa: että tietyt piirteet ovat lopulta muita piirteitä merkityksellisempiä murrejaottelussa, vaikka ne kaikki sopivassa yhteydessä samaa murretta olisivatkin. Tunnistustesti voi tuoda esiin käsityksiä, jotka eivät ole niin tiedostettuja, että maallikko voisi ne esimerkiksi spontaanissa murteen kuvailussa todeta itse ääneen. Muuttaja-aineistossa puolestaan eräät syntaktiset piirteet alkoivat toistua, kun havaintoja pragmaattisista piirteistä alettiin ryydittää sanaa tai sananmuotoa pitemmillä kielenainesesimerkeillä. Oli ilmeistä, että informanteilla ei ollut tietoista havaintoa niiden yleisyydestä, vaikka he pragmaattisten piirteiden yhteydessä osasivatkin jäljitellä niitä usein.

Myös lomakemuotoisessa pilottitutkimuksessa tuli jonkin verran esiin maallikoiden tapa puhua (kirjoittaa) murteista. Puhuttiin muun muassa *vokaalien muuosta* ilmauksessa *markkoo*. Muoto *kuuloo* puolestaan ohjasi kuvailuun »verbit taipuu -loo», ja niin edelleen.

Lomakemuodossa kuvailuja voi saada koottua nopeasti, mutta ongelmaksi voi koitua, ettei kuvailuista voi enää jälkikäteen kysyä tarkennuksia, jos sellaisia jäädään vaille. Esimerkiksi kuvaus »[s]avolainen murre tulee nk. läpi» ei vielä tutkijalle avaudu. Henkilökohtaisissa haastatteluissa etuna on tilaisuus kysyä tarkennuksia epäselviksi jäävistä termeistä ja kuvailuista.

Mielenkiintoinen aspekti murrehavaintoihin ja murteista puhumiseen voisi olla kansan käyttämien metaforien tarkastelu. Edellä olen viitannut kuvailuun »läpi» tulevasta murteesta. Näin kieli ajatellaan lähinnä eräänlaisena säiliönä tai alueena (ks. metaforasta tarkemmin Mäntynen 2003: 134–140, myös mainitut lähteet). Pilottiaineistostani löytyy vaikkapa esimerkki *korvan* käyttämisestä metaforisena ilmauksena vastaamassa lähinnä kielitajua (»[e]i kuulosta kiiminkiläisen korvaan kovinkaan erikoiselta»). Metaforista ilmausta, jossa *korva* edustaa kielitajua, esittelee myös Mäntynen (mts. 144). Väitöskirjassaan hän tarkastelee kielestä kertomisen ominaispiirteitä.

6.5.2. Maallikoiden termien monimerkityksisyys ja haastattelukielen haasteet

Maallikoiden sanalliselle kuvailulle on yleistä, että se sisältää paljon sanastoa, jonka tarkasta merkityksestä ei ole yksimielisyyttä. Esimerkiksi *vääntämiselällä* on havaittu viittattavan usein diftongiutumiseen (esim. Mielikäinen 2005a: 111; Palander–Nupponen 2005: 40; Palander 2007: 37), mutta toisaalta omassa aineistossani yleisgeminaatioon viitattiin *vääntämisenä* aivan yhtä usein (*vääntää*-verbin monimerkityksisyydestä huomauttaa niin ikään Mielikäinen 2005a: 112). Sanallisessa kuvailussa myös korostuu, kuinka maallikot eivät erottele kielen eri osa-alueita toisistaan. Muun muassa *leveys* voi olla *suoloo*, *leipee* -monoftongiutumista tai jotain tarkemmin määrittelemätöntä yleistä puhetapaa, jolloin viitataan kenties jo prosodisiin piirteisiin. Samoin jokin termi saattaa tarkoittaa yksittäistä piirrettä tai sillä voidaan viitata murteen puhumiseen ylipäänsä – vieläpä minkä murteen puhumiseen tahansa. Maallikoiden termien merkityksiä ja viittauskohteita on hankala kirjata täysin tyhjentävästi. Ongelmana on sekin, että maallikot eivät välttämättä osaa itse eksplikoida, mitä he tarkoittavat termeillään. Harvat termit viittaavat lähes aina samaan kielen ilmiöön. Esimerkiksi *kaksoiskonsonanteilla* viitataan melko varmasti geminaatioon – sekään ei kuitenkaan ole aina varmaa (poikkeuksena muun muassa *messä* ja »konsonanttien kahdentuminen», Isomöttönen 2008: 30). Kun ryhdytään puhumaan vaikkapa *vokaalien tuplautumisesta*, yhtä ilmeistä viittauskohdetta ei enää ole.

Informanttieni käyttämien sanallisten kuvailujen kirjosta ja monimerkityksisyydestä huomaa, kuinka murteista puhuminen näyttäisi olevan haastateltavilleni luontevaa mutta kuinka kielen kuvailuun ei ole syntynyt yhteistä sanastoa laajalti (yhden ja saman murrealueenkaan asujille, kun tarkastellaan syntyperäisten savolaisten aineistoa; poikkeuksena esimerkiksi yleisgeminaatioon viittaaminen).¹ Osin syynä yhteisen kuvailu- ja viittaustavan puutteeseen voi olla se, että monet ilmiöt – kuten useat prosodian piirteet – ovat kansalle hankala sanallisen kuvailun kohde. Termistön hajanaisuudesta voi huomata kaikuja siitäkin, että Suomen kouluopetuksessa ei painoteta murteita koskevaa

¹ Asia erikseen ovat kuitenkin puheaktiverbit, jotka kuvaavat puheyhteisön käsitystä puhetoiminnosta ja jotka ovat selvästi vakiintuneita (esimerkiksi *kysyä*, *udella*, *arvella*, *käskeä*). Näiden merkityksissä ja esiintymisessä voisi löytyä alueellisia eroja.

kielitieteellistä termistöä. Esimerkiksi vokaalit ja konsonantit opetetaan jo alakoulussa, mutta diftongien redusoitumiseen tutustutaan sanaesimerkkien tasolla nimeämättä itse ilmiötä. Kirjavasta sanallisesta kuvailusta voi joka tapauksessa todeta, että kansa kiinnittää moniin kielenpiirteisiin huomiota. Nämä murteellisuudet kyetään erottamaan ja niitä osataan myös analysoida siten, että ilmiöitä ryhdytään tarkentamaan sanallisen kuvailun avulla.

Kansandialektologisessa tutkimuksessa haastattelukieli kohtaa haasteita. Termistöä on varottava tuomasta haastateltavalle valmiiksi käyttöön: ei voida tietää, olisiko haastattelijan tarjoaman termin käyttö informantille itselle lainkaan luontevaa. Tunnistustestissä ei voitaisi esimerkiksi kysyä, onko puheen *rytmissä* jotain murteellista, ellei informantti ala ensin itse puhua kyseisestä ilmiöstä. Yleensä ihanteena myös on, ettei haastateltavan havainnointia ohjattaisi lainkaan. Tunnistustestissäni olen tehnyt yhden poikkeuksen tästä: olen kysynyt informantille ensimmäisenä mieleen tulleiden perustelujen jälkeen, olisiko *puhetavassa* vielä jotain paikkakunnan paljastavaa. Lisäyksymys oli tarkoituksellisesti melko epämääräinen. Se kyllä ohjasi haastateltavan ajatuksia pois konkreettisten kielenainesesimerkkien luettelemisesta, mutta ei kuitenkaan vielä vihjaissut, mihin seikkoihin *puhetavassa* pitäisi kiinnittää huomiota. Muuttaja-aineistossa olen sanonut ääneen eräitä savolaistypologioita. Voidaan kuitenkin olettaa, että ne olivat haastateltavieni tiedossa muutenkin (kuten osa informanteista itsekkin huomautti).

On syytä pohtia myös sitä, kuinka paljon metakieli ohjaa informanttien vastauksia. Jos maallikolla ei ole olemassa sanastoa ja kuvaustapoja esimerkiksi *aksentin* luonnehdintaan (muuta kuin itse termi), jätettäisiinkö se mainitsematta, vaikka siitä olisikin havaittu jotakin? Luetellaanko siis niitä piirteitä, jotka on helppo havaita, vai niitä, jotka on helppo kuvailla haastatelijalle? Vaattovaara ja Soininen Stojanov (2006: 238) huomauttavat, että maallikot voivat olla jostain piirteestä hyvinkin tietoisia, mutta metakielen puutteen vuoksi havaintoa kyseisestä piirteestä ei kyetä tuomaan spontaanisti esiin. Omassa aineistossani kysyin usein myös tarkennuksia, mikä informantin mainitsemassa ilmiöissä on erityisen murteellista. On mahdollista, että tämän vuoksi kaikkia havaintoja ei edes haluttu sanoa ääneen, koska saatettiin kokea, ettei niitä osattu selittää haastatelijalle tarpeeksi hyvin. Toisaalta jollain toisella saralla metakieli voi olla tunnettujen stereotyyppien vuoksi niin varmassa hallussa, että jo se ohjaa sanomaan havaintoja ääneen. Esimerkiksi jos on usein kuullut *kieroista* savolaisista, saatetaan stereotypia ottaa omaksi havainnoksikin tai sille saatetaan etsimällä etsiä todistuskappale elävästä elämästä. Samoin vaikkapa ennakkotieto *viäntämisestä* voi ohjata erityistä huomiota tietynlaisen vokaaliston tarkkailuun.

6.6. KÄSITYKSET OMAN KOTISEUDUN MURTEEN JA SEN NAAPURIMURTEIDEN EROISTA

Yksi tunnistustestini tavoitteista oli tarkastella syntyperäisten pohjoissavolaisten käsityksiä oman kotiseutunsa puhettavan ja sen naapurimurteiden eroista. Aineistosta selvisi, että *Savon murteen* kuvitteluaan selvästi eroavan murteiden todellista tilaa jyrkemmin (*Pohjois-*)*Karjalan murteesta*, mikäli *Savon murteella* viitataan pohjoissavolaisiin murteisiin

ja (*Pohjois-*)*Karjalan murteilla* itäisiin savolaismurteisiin. Informantit esimerkiksi olettivat usein, että puhtaassa (*Pohjois-*)*Karjalan murteessa* ei esiintyisi enää lainkaan sellaisia variantteja kuin *uamu* ja *markkoo*. Lisäksi keskipohjalaisnäyte paikallistettiin verrattain usein Pohjois-Karjalaan ja se nimettiin (*Pohjois-*)*Karjalan murteeksi* kahdeksassa vastauksessa 40:stä. Tämäkin kuvaa hyvin sitä, kuinka itäisen naapurimaakunnan kieli ajatellaan *savosta* poikkeavaksi. Savolaisinformanteilleni (*Pohjois-*)*Karjalan murre* ei yleensä ole sellainen puhetapa, mitä itäinen savolaismurre on todellisuudessa. – Aiemmin on todettu, että myös pohjoiskarjalaiset näkevät mieluusti eron *savon* ja kotiseutunsa kielen välillä (pohjoissavolaisinformanttien tapaan eroa kuvaillaan yksittäisten äänne- ja muoto-opillistenkin piirteiden tasolla). Tosin alueen länsiosissa yhtäläisyyttä *savoon* on havaittu. Pohjoiskarjalaiselle sekoittuminen savolaiseksi voi olla jopa »kunnianloukkaus». (Palander-Nupponen 2005: 37–39.)¹

Tunnistustestiaineiston perusteella pohjoiskarjalaisilta odotettaisiin eräänlaista puhdasta (*Pohjois-*)*Karjalan murretta*, joka ei kuitenkaan valtaosalle haastateltavia ole se puhemuoto, jonka tunnemme itäisinä savolaismurteina. Lisäksi naapurimaakunnassa ajatellaan puhuttavan *savon* ja *karjalan* murteiden sekoitusta. Tämä näkemys saattoi havainnollistua haastateltaville vasta testin näytteitä kuunnellessa. Informanteillani oli odotuksia siitä, millaista (*Pohjois-*)*Karjalan murteen* täytyisi olla, ja he löysivät esimerkiksi tohmajärveläiskatkelmasta siitä viitteitä (muun muassa *mie*-pronomini). Koska näytteessä heidän mielestään oli kuitenkin myös *savoa*, Pohjois-Karjalaan paikallistettiin usein *savoa* ja *karjalaa* sekaisin puhuvien henkilöiden asuinseutuja. Tämä näkemys ei välttämättä olisi tullut ilman murrenäytteiden kuuntelua esiin – esimerkiksi jos informanttien olisi täytynyt pelkästään piirtää murrealueita kartalle. Vastaajat ikään kuin haastattelutilanteessa havahtuivat siihen, että sekoitemurteidenkin alueita täytyy olla, koska sellaista murretta on olemassa, jota he pääsivät testissä kuulemaan.

Savon murteen ero myös Kainuun murteisiin ja Keski-Suomen murteisiin näyttää hahmottuvan murteiden todellista tilaa jyrkemmäksi. Etenkin keskisuomalaiskatkelma sijoitettiin usein Pohjois-Savoon ja murre nimettiin *savoksi*. Niin ikään näytettä Kainuun murteista pidettiin verrattain usein pohjoissavolaisena. Tämä antaisi olettaa, että keskisuomalaisten ja kainuulaisten puhetapojen ajatellaan poikkeavan oman kotimaakunnan kielestä enemmän, kuin ne itse asiassa poikkeavat.

Aiemmista tutkimuksista on jo tuttua, että maallikot erottavat oman kotiseutunsa puhettavan ja sen lähiseutujen murteet usein hienojakoisemmin kuin vierasmurteiset. Esimerkiksi helsinkiläisille saattaa olla olemassa vain yksi iso *Savon murteen* alue, joka kattaa yhtäläillä Pohjois-Savon kuin Pohjois-Karjalankin maakunnat (Palander 2007: 32). Pohjoissavolaiset ovat puolestaan itse tarkkoja siitä, että heidän kotiseutunsa ja Pohjois-Karjalan välillä on paitsi maakuntaraja myös murreraja.

¹ Samantapainen ilmiö on taltioitu Yhdysvalloistakin: Erään alueen asukkaat mielsivät itsensä eri murteen puhujiksi kuin naapurialueensa asukkaat, vaikka molemmat seudut olivat lingvistien mukaan samaa murrealuetta. Naapurialueen asukkaiden katsottiin puhuvan vähemmän arvostettua murretta kuin arvioijien omalla kotiseudulla puhuttiin (*nonstandard south versus standard North Central region*). (Preston 1989: 56.)

6.7. MUUTTAJIEN HAASTATELU – IKKUNA MERKITTÄVIIN MURTEELLISUUKSIIN

Muuttaja-aineistoni tarjoaa erityisen näkökulman maallikoille merkittäviin murteellisuuksiin. Luon seuraavassa erillisen katsauksen ei-syntyperäisten savolaisten haastatteluihin. Esittelen aluksi, kuinka niissä tuli esiin maallikoille merkittävien murteellisuuksien monipuolisuus. Toiseksi tarkastelen pragmaattisia piirteitä koskevia havaintoja, joita aineistossa esiintyi erityisen paljon. Lopuksi pohdin, millaista kriittistä arviointia muuttaja-aineistostani voi esittää.

6.7.1. Maallikoille merkittävien murteellisuuksien monipuolisuus

Vieraalle murrealueelle muuttaneiden maallikoiden havainnot uuden kotiseutunsa kielen tyypillisyyksistä paljastavat, mitkä piirteet ovat ei-kielitetielijöille merkittäviä murteiden eroja. On mielenkiintoista verrata tuloksia lingvistien murremääritelmiin: esimerkiksi onko murrealueiden rajat määritelty samojen äänne- ja muoto-opillisten piirteiden perusteella, jotka maallikot ensinnäkin pystyvät havaitsemaan ja jotka heille vielä mieltyvät merkittäviksi murteiden eroiksi? Muuttajien havainnot perustuvat siihen, mitä maallikot todella itse ovat arjessaan pystyneet erottamaan murteesta. Toki tiedossa olevat stereotyyppiat voivat ohjata havaintoja – muun muassa tieto savolaisten *viäntämisestä* voi auttaa *mua, piä* -diftongiutumisen erottamisessa. Aineistoni ei kuitenkaan ensisijaisesti perustu toisen käden tietona koottujen havaintojen luetteluuun (vertaa tilanteisiin, joissa kuvailaan spontaanisti kaikkia mieleen tulevia murteita ja joissa suurimmassa osassa tieto murteista perustuu esimerkiksi mediasta tuttuihin hokemiin). Muuttaja-aineisto tuo mielenkiintoisesti esille, mitä ei-kielitetielijä kykenee erottamaan itselleen uudesta murteesta ja mitä piirteitä hän pitää merkittävänä murre-eroina.¹

Nuolijärvi ja Sorjonen toteavat suomalaisesta sosiolingvistiksestä tutkimuksesta seuraavaa: »– on muodostunut eräänlainen piirrekaanon, joka ohjaa tutkimuksen tekijöitä analysoimaan tiettyjä piirteitä ja jättämään muut sivuun.» Kielen kehitystä tarkasteltaesakin on keskitytty erityisesti fonologisiin ja morfologisiin piirteisiin. Tämä on sanellut tutkimukselle näkökulman, joka jättää esimerkiksi syntaktiset piirteet varjoonsa. (Nuolijärvi–Sorjonen 2005: 125, 130.) Uudet tutkimukset ovat tervetulleita murtamaan kanonisoitua aluetta.

Muuttajien(kin) aineisto havainnollistaa, kuinka lingvistien paljon tutkimat äänne- ja muoto-opilliset piirteet eivät ole ainoita murteellisuuksia, jotka ovat itse kielenkäyttäjien näkökulmasta keskeisiä puhetapojen eroja. Erityisesti murteiden prosodiset ja pragmaattiset piirteet nousevat esiin merkittävästi; tulevaisuudessa saamme kenties aiempaa tarkempia dialektologisia tuloksia, kuinka suomen murteet todellisuudessa eroavat niiden perusteella. Huomattavaa on sekin, että juuri prosodisia ja pragmaattisia murteellisuuksia maallikon voi olla vaikea välttää puheessaan (ks. esim. Tannen 1982: 230; Mieliäinen 2005a: 111). Myös tämä seikka lisää niiden merkittävyyttä omalta osaltaan.

¹ *Savo* on informanteilleni oman elinympäristön murteena uusi. Toki kaikki haastateltavat ovat ennen Pohjois-Savoon muuttoaan tiedostaneet *Savon murteen* olemassa olon ja heillä on ollut siitä jonkinlaisia ennako-oletuksia tai jopa joitain omia kokemuksia (esimerkiksi sukulaisten kielenkäytön kautta). Muuttaja-aika antaa kuitenkin omanlaisensa, intensiivisen kielikylvyn *Savon murteeseen*.

Muuttajien luettelemista kielenaineesimerkeistä on syytä nostaa esiin eräs antoisa ilmiö. Aineistossa kertyi havaintoja sellaisista aineksista, jotka toistunevat usein jokapäiväisessä kielenkäytössä mutta joita saadaan harvoin esiin varsinkaan perinteisessä murrehaastatteludialogissa. Esimerkiksi MN1 totesi, kuinka puhekumppanin innostusta voidaan »latistaa» sanomalla *näkkööpähän*. Muuttajien haastattelu voi olla yksi tie koota havaintoja arjessa toistuvasta kielenkäytöstä, jota ei aiemmin ole välttämättä saatu autenttisenä taltioiduksi mutta joka kuitenkin yhdistyy itse kielenkäyttäjien maailmassa voimakkaasti tiettyyn murteeseen.

Erityisesti muuttajien havaintojen tarkastelussa poikkitieteellisestä tutkimuksesta on hyötyä. Esimerkiksi perinteentutkijat ovat (maakunta)heimoja tarkastellessaan sivunneet usein pragmaattisten piirteiden alueellista vaihtelua; lingvistinkin on taustatutkimusta tehdessään syytä ottaa nämä havainnot huomioon. Kielitieteen kentältä on hedelmällistä paneutua paitsi perinteiseen dialektologiseen tutkimukseen myös ylipäänsä kieltä ja kielenkäyttöä koskeviin havaintoihin – etenkin tarkasteltaessa pragmaattisia piirteitä. Lisäksi puhtaasti lingvistiseltä alueelta on hyödyllistä poiketa (puhe)viestintätieteen teorioihin, jotka nekin auttavat kansandialektologisen aineiston analysoinnissa.

6.7.2. Pragmaattisia piirteitä koskevien havaintojen tarkastelua

Savoon muuttaneet maallikot ovat kiinnittäneet paljon huomiota pragmaattisiin piirteisiin. Osin huomioita voi lisätä se, että monet tunnetut stereotyyptikin ohjaavat tarkkailemaan savolaisten erityistä ilmaisutapaa. Jonkin verran samoihin piirteisiin on jo viitattu aiemmissa kansandialektologisissa aineistoissa, mutta erityisesti *savon* pragmaattisia ominaisuuksia on kertynyt niissä perinteentutkijoiden aineistoissa, joissa on tarkasteltu havaintoja (maakunta)heimojemme eroista. Muuttaja-aineistoni nostaa esiin paljon uusiakin havaintoja, ja lisäksi tarkastelunäkökulma on tässä lingvistisempi kuin esimerkiksi Miettisen (1997) ja Pietilän (1997) tutkimuksissa.

Aineistossani havaintoja pragmaattisista piirteistä tuovat muun muassa kokemukset siitä, kuinka savolaista ei ole ymmärretty tai kuinka hänen tavoitteensa ovat selviä, mutta lausumien muotoilutapa on kummastuttanut. Erot ilmaisutavoissa altistavat väärinkäsityksille, kun esimerkiksi savolaista käskyä ei huomata noudattaa, savolaisen ei ymmärretä kysyvän tai kun puheesta ei löydetä kaivattua vastausta. Ilmaisutapojen erot myös aiheuttavat tulkintaa epäkohteliaisuudesta, jota savolaiset tuskin ovat tavoitelleet (ainakaan kaikissa kuvatuissa tilanteissa). Näin murre-erot voivat aiheuttaa jopa väärinymmärryksiä toisen koko luonteesta (kuten tulkinnan epäystävällisyydestä). Edelleen erilainen ilmaisutapa voi turhauttaa, kun esimerkiksi puhetta on kuulijan mielestä liikaa. Maallikko voi olla perillä siitä, että tavassa ilmaista asioita on vain alueellista eroa, mutta eroihin voi silti olla vaikea sopeutua, kun on itse tottunut toisenlaiseen kommunikoinnin etenemiseen.

Pragmaattisissa piirteissä havainnollistuu ajatus (alueellisesta) murteesta: maallikot ajattelevat, että muut rikkovat eli murtavat kielenkäytön normeja ja että heidän oma kielenkäyttönsä on oikea tapa ilmaista asiat. Esimerkiksi tietyt lausumien muotoilutavat miellyvät kohteliaiksi mutta jo pienetkin poikkeukset niistä sekoittavat lausuman tulkintaa. Pragmaattisissa piirteissä – toisin kuin muun muassa äänneopillisissa piirteissä – maallikon voi kuitenkin olla hankala hahmottaa, että toisen poikkeavassa puhetavassa on

kyse juuri alueellisesta kielenkäytön erosta eikä esimerkiksi puhekumppanin halusta olla epäkohtelias. Tutkimukset ovat lisäksi osoittaneet, että toistuva kommunikointi (huomaa muuttajien tilaisuus kuulla uutta murretta) ei välttämättä johda parempaan ymmärrykseen (ks. Tannen 1982: 220, myös mainittu lähde). Jos toisen kielenkäyttö mieltyy vaikkapa epäkohteliaaksi, ei samantapaisten lausumien jatkuva kuuleminen aina saa aavistamaan, että puhujan intentiot voisivat olla muunlaisetkin.¹

Mikäli murteiden pragmaattisia tyypillisyyksiä tutkittaisiin tarkemmin ja ilmaisutapojen alueellista eroa korostettaisiin myös maallikoille (esimerkiksi oppikirjoissa), väärinkäsitykset muun muassa toisten epäkohteliaasta käytöksestä tai päättämättömyydestä vähentyisivät mahdollisesti hieman. Ennakkoluuloja ja väärinkäsityksiä voitaisiin kenties jossain määrin ehkäistä, mikäli ihmiset voisivat hahmottaa, että tietyt kielenkäyttötavat ovat seurausta alueellisesta vaihtelusta eivätkä ihmisten luonteesta tai epäkohteliaista tavoitteista.² Murteiden pragmaattisten erojen tiedostaminen ja ymmärrys siitä, että eräät kielenkäyttötavat todella ovat »vain» murteellisen puheen seurausta, voisivat kenties estää yksioikoisten stereotyyppien syntyä ja joidenkin vanhojen stereotyyppien säilymistä. Esimerkiksi *kierous* ei välttämättä aina olekaan tahallista toisen harhauttamista (saati konkreettista epärehellistä toimintaa), vaan ihmiset ovat vain tottuneet erilaiseen asioiden esittämistapaan (ja lisäksi he arvostavat erilaisia esittämistapoja). Tannen (1982: 230) huomauttaa, että tapa keskustella (*conversational strategies*) synnyttää vaikutelman itse puhujasta – siitä, millainen henkilö hän on (viestintätapojen yhteydestä puhujan luonteesta tehtyihin päätelmiin ks. myös esim. Tiittula 1993: 116; kontekstivihjeiden, *contextualization cues*, väärinkäsittämisen ja luonnepäätelmistä ks. Gumperz 1985 [1982]: 132). Tämän vuoksi keskustelutyylillä on paljon tekemistä etnisten stereotyyppien synnyn kanssa. Samasta asiasta kirjoittaa Young (1982: 83–84; lähtökohtana eri äidinkieltä puhuvien keskustelut):

Unfortunately, in cross-cultural interactions, what are generally explained as problems in grammaticality at the sentence level often become interpreted as behavioral differences of motivation, attitude, and personality on the level of discourse. It is no exaggeration to say that continuous misperception,

¹ Huomaa myös Muikku-Wernerin havainto ilkeilystä: Ilkeilijällä ja sen kohteella saattaa olla häijyydestä erilainen käsitys. Kuitenkaan varsinaisia merkitysneuvotteluja ei yleensä synny, koska toisistaan eroavat tulkinnat jäävät tulematta ilmi. (Muikku-Werner 2006: 119.) Omassa aineistossani puolestaan lausuman tulkinnasta (epä)kohteliaaksi ei yleensä puhuta ääneen. Ks. lisäksi Gumperzin (1985 [1982]: 145) toteamusta kaavamaisesta kielenkäytöstä (*formulaic use of language*). Ymmärtämisaikavaikeuksia voi tulla, kun keskustelijoiden sosiaalinen tai alueellinen tausta on erilainen, vaikka (näennäisesti) puhuttaisiinkin samaa kieltä. Gumperz kirjoittaa: »Since they [speakers] assume that they understand each other, they are less likely to question interpretations.»

² Lehtonen kuvailee, kuinka ihmisen tarve etsiä selityksiä poikkeavalle käyttäytymiselle toteutuu käytännössä: Kun oman ryhmän jäsen toimii poikkeavasti, on tapana hakea selitystä ympäristöstä. Jos vaikkapa työtoveri vaikenee oudosti, hänellä on kenties jotain surua. Kun sen sijaan joku ulkopuolinen henkilö toimii poikkeavasti, selitystä haetaan hänestä itsestään. Tällöin vaikenijan saateen ajatella olevan esimerkiksi jotenkin yksinkertainen. (Lehtonen 1992: 3.) Kuvatonlainen ihmisen perusajattelu ei toki ole välttämättä murrettavissa edes sillä, että tietoa murteiden pragmaattisista tyypillisyyksistä lisättäisiin. (Huomaa myös Lehtosen [2005: 75] muistutus siitä, kuinka stereotyyppien eliminoiminen on mahdotonta.)

misinterpretation and misunderstanding in face-to-face linguistic encounters can develop into stereotypes that are reinforced over time.

Muuttaja-aineistoni havainnollistaa mielenkiintoisesti, kuinka lingvistien tapa kuvailla pragmaattisia piirteitä on eräissä tutkimuksissa ollut hyvin yleistävää. Tällöin sitä hallitsee näkökulma, että jonkin kielenkäyttäjryhmän ilmaisutapa on niin sanotusti oikea ja tyypillinen tapa ilmaista asiat. Piirteiden mahdollista alueellista vaihtelua ei oteta huomioon. Mielenkiintoinen on vaikkapa suhtautuminen tietämättömyyden ilmaisemiseen – toiset odottavat, että se ilmaistaan kirjaimellisesti (määrän maksimia noudattaen unohtamatta kohteliaisuutta), toiset antavat kuulijan päätellä tietämättömyyden puheen muusta sisällöstä (suhteen maksimin avulla). Muun muassa Gricen (1975) teoria yhteistyön periaatteesta ja Leechin (1983) täydennys kohteliaisuusperiaatteesta lähestyvät kielenkäyttöä varsin yleistävästä näkökulmasta. Yleistävä on myös esimerkiksi Brownin ja Levinsonin (1987 [1978]) teoria. Tällaisten kuvailujen takana on ikään kuin odotus, että kaikki kommunikaatio (ainakin länsimaisissa kulttuureissa) lähtisi liikkeelle samanlaisin kielenkäytön tavoin. Teoriat kuvaavat toki pitkälti onnistuneesti viestintää, mutta ne eivät ota huomioon alueellista vaihtelua (tai tuo esille sitä, että ensin on päätetty, kenen tapa on »oikea» kuvattava ilmaisutapa). Esimerkiksi jonkun mielestä kohtelias tai sopivan yksinkertainen ilmaisu voi toisen mielestä olla epäkohtelias ja epäselvä. Kaikkea kommunikaatiota kattavaa teoriaa on hankala koota. Kuten muun muassa Watts (2003) painottaa, kohteliaisuus on aina sidoksissa kielenkäyttäjien omaan tulkintaan sekä kontekstiin.¹

Suomen kielen niin sanotusti yleiset kohteliaisuusstrategiat ovat varsin hyvin tiedossa (ks. esim. Lampinen 1990; ISK). Mielenkiintoista olisi tarkastella nykyistä lähemmin, miten strategioiden käyttö – ja niiden tulkinta – vaihtelee eri puolilla Suomea (kun tarkasteltava tilanne on sama). Jonkinlaisesta vaihtelusta on jo saatu viitteitä, kun esimerkiksi Hanna Lappalaisen (2008: 499) Kela-aineiston henkilötunnustiedusteluissa imperatiivimuotoisia sanomispyyntöjä oli eniten peräpohjalaistallenteissa (vertailtavana muun muassa tallenteita Pohjois-Karjalasta; huomaa, että imperatiivitapausten kokonaismäärä oli aineistossa kuitenkin vähäinen). Kohteliaisuusstrategioiden alueellisen vaihtelun perinpohjainen selvittäminen ei ole kuitenkaan kovin yksinkertaista. Haastavuutta lisää esimerkiksi se, että strategioiden valinta kytkeytyy niin moniin, varsinaisesti alueelliseen murteeseen liittymättömiin seikkoihin (kuten keskustelukumppaneiden tuttavallisuuden asteeseen, puhujan ja kuulijan kohtaamispaikkaan [vertaa vaikkapa virallisia ja epävirallisia konteksteja] tai vain jo puhujan senhetkiseen kiireisyyteen). On haastavaa koostaa monipuolinen ja kattava aineisto, jossa lausumat ovat lähtökohdiltaan täysin toisiinsa verrattavia.

Kiinnostava kysymys on, mihin murre-erojen tutkiminen tulisi rajata – mitä kaikkea murteen kuvailuun pitäisikään ottaa mukaan? Itse olen käsitellyt esimerkiksi havaittuja

¹ Ks. vertailuksi tutkimuksia, joissa keskitytään pragmaattisten piirteiden alueellisen vaihtelun kuvailuun (esim. House 2005; Le Pair 2005; lisäksi esim. jo Tannen 1981) tai tilannekohtaisen vaihtelun kuvailuun (esim. Hanna Lappalainen 2008; Raevaara 2009a; ks. vielä yksilöllisestäkään vaihtelusta lausumien tulkinnassa esim. Gumperz–Tannen 1979). Voisi sanoa, että deskriptiiviselle kielenkäytön kuvaukselle olisi tilausta enemmänkin (esimerkiksi *Ison suomen kieliopin* tapaan).

eroja puheen määrässä ja huumorissa. Tällöin ei liikuta enää puhtaasti ainoastaan kielitieteen kentällä – kuitenkin kielessä ja sen käytössä ollaan vielä vahvasti kiinni. Aineistoni osoittaa, että murteeseen kytkeytyy voimakkaasti mielikuva muun muassa siitä, kuinka paljon puhutaan, keiden kanssa puhutaan, miten vieraiden kanssa puhutaan, mistä aiheista puhutaan, mistä on sopivaa vitsailla ja millaiset asiat huvittavat. Pragmatiikan alue voi olla laaja, ja maallikoille hyvinkin näkyvä murre-ero voi löytyä vaikkapa siitä, kenen kanssa puhutaan ja mistä asiasta. Osin murteiden pragmaattiset tyypillisyydet limittyvät jo teorioihin esimerkiksi kulttuurienvälisestä ja kahdenkeskisestä viestinnästä. Kyseiset teoriat sopivat osin myös Suomen eri murrealueilta kotoisin olevien henkilöiden välisen kielenkäytön erojen tarkasteluun.

6.7.3. Muuttaja-aineiston kriittistä arviointia

Olen haastatellut ei-syntyperäisiä savolaisia henkilökohtaisesti. Tällaista aineistoa voidaan lähestyä myös kriittisesti. Periaatteessa informantit voivat olla kommentissaan häveliäitä ja olla kertomatta kaikkea negatiivista, mikä heillä tulee savolaisista mieleen. Kun Miettinen (ks. 1997: 83–87) keräsi savolaisuushavaintoja kirjoituksina, suurin osa hänen muuttajainformanteistaan arvosteli uuden kotiseutunsa asukkaita huomattavan kielteiseen sävyyn. Miettinen (mts. 87) arvelee, että hänen tutkimuksensa on todennäköisesti motivoitunut vastaamaan juuri savolaisiin kriittisesti suhtautuvia: »Tutkimukseeni vastaaminen tarjosi savolaisiin turhautuneille eräänlaisen purkautumisväylän. Tunte mattomalle tutkijalle oli helppo tilittää tuntojaan.» Omasta aineistostani on mahdotonta tietää, ovatko esimerkiksi savolaisiin kaikkein negatiivisimmin suhtautuvat jättäneet noteeraamatta haastattelukutsuni – periaatteessahan he voisivat kokea henkilökohtaisen haastattelun liian paljastavaksi. Toisaalta informanteikseni ei tarjoutunut ainoastaan sellaisia henkilöitä, jotka suhtautuisivat kaikin puolin positiivisesti savolaisuuteen. Muun muassa tapaa pyytää ja käyttää huumoria arvosteltiin huonoina kommunikointitapoina. On myös huomattavaa, että aineistoni tavoitteena on ollut esitellä muuttajien tekemiä kaikenlaisia havaintoja *Savon murteesta* – sen sijaan en pyri kokoamaan yleistystä, kuinka vierasmurteiset muuttajat keskimäärin suhtautuvat savolaisiin ja heidän kieleensä.

Toinen muuttaja-aineiston kriittinen näkökulma on, kuinka vallitsevat stereotypiat ohjaavat vastauksia. Savolaisista on niin paljon yleisesti tiedossa olevia käsityksiä, etteivät ne voi olla vaikuttamatta muuttajienkaan *savo*-havainnointiin. Olen lisäksi itse haastattelukysymyksissäni tuonut eräitä stereotypioita esiin (esimerkiksi *kierouden*). Stereotyyppien vaikutusta vastauksiin ei voi eliminoida, mutta toisaalta juuri ne tuovat mielenkiintoisen juonteen tutkimukseen. Olen voinut tarkastella, millaiseen kielenkäyttöön maallikot voivat niillä viitata. Usein puhutaan muun muassa *kieroudesta* ja *vastuun siirtymisestä kuulijalle*, mutta on harvinaista selittää, mitä ne itse asiassa tarkoittavat. Muuttajat ovat tehneet mielenkiintoisesti havaintoja siitä, millaisesta kielenkäytöstä stereotypiat ovat voineet lähteä liikkeelle. Kiinnostavaa oli myös heidän tapansa kumota eräitä yleisiä käsityksiä. Huomattava esimerkki oli *kierouden* määrittely: osa Savoan muuttaneista vierasmurteisista kuvitteli kohtaavansa epärehellistä toimintaa (huomaa *kierouden* sanakirjamääritelmä), mutta huomasi ajan myötä *kierouden* viittaavankin tietynlaiseen kielenkäyttöön.

7. Viimeinen sana

Pohjoissavolaisten käsitykset savolaismurteista ja erityisesti *Savon murteesta* ovat tulleet tutkimuksessani laajasti esiin. Havaintojaan ovat kertoneet niin syntyperäiset kuin ei-syntyperäisetkin savolaiset. Paljasjalkaisilla Savon asujilla on vahva mielikuva kotiseutunsa puhutavan omaperäisyydestä. Naapurimurteiden ei kuvitella olevan niin lähellä pohjoissavolaista puhetapaa kuin ne todellisuudessa ovat. Esimerkiksi *mua, piä* -diftongiutumisen ajatellaan usein voimakkaasti vain *Savon murteen* (eli lähinnä pohjoissavolaisten murteiden) ominaisuudeksi. Varsinkin näyte Keski-Suomen murteista mutta myös katkelma Kainuun murteista sijoitetaan usein omassa kotimaakunnassa puhutuksi *savoksi*; informanttien mielikuvissa naapurialueiden puhetapojen odotetaan poikkeavan oman kotiseudun kielestä niiden todellista tilaa enemmän. Aito *Pohjois-Karjalan murrekin* hahmottuu erilaiseksi kuin todellinen itäinen savolaismurre – jopa niin, että keskipohjalaismurre voi kuulostaa ilomantsilaisen puheelta.

Lingvistit ovat hyvin selvillä siitä, miten suomen murteet eroavat äänne- ja muoto-opillisilta sekä leksikaalisilta piirteiltään. Aineistoni muistuttaa, kuinka etenkin murteiden prosodisista ja pragmaattisista tyypillisyyksistä löytyisi paljon lisää puhetapojen eroja. Nämä erot ovat lisäksi maallikoille merkittäviä murteellisuuksia. Muuttaja-aineisto havainnollistaa, kuinka pragmaattiset tyypillisyydet voivat hahmottua myös melko laaja-alaiseksi kielenkäytön kentäksi. Esimerkiksi siihen, jutellaanko tuntemattomien ihmisten kanssa ja millä tavalla, voi sisältyä merkittävä alueellinen vaihtelu.

Kansandialektologiassa on tarjolla monenlaisia aineistonkeruutapoja, joita olen tutkimuksessani vertaillut. Kuuntelutestissä erityistä on aidon tunnistustilanteen jäljittely – toki aivan aitoa tilannetta ei voida tällaisin testein koskaan järjestää. Aineisto tuo uusia tuloksia maallikoiden tavasta havainnoida murteita: esimerkiksi mitä murteista ylipäänsä tiedetään ja kyetään erottamaan ja mistä havainnoista ei olla tietoisia, vaikka ne vaikuttavatkin voimakkaasti murteentunnistamiseen. Eri aineistonkeruutavoissa maallikoiden kykyä havainnoida murteita katsotaan hieman eri näkökulmista. Tuloksia yhdistellen piirtyy mielenkiintoinen kokonaisuus siitä, mitä kansa havaitsee murteista ja mikä murteissa on merkittävää.

Muuttajien haastattelu on runsaudensarvi maallikoiden murrehavaintoihin ja -käsityksiin. Toki se, että löydettäisiin mahdollisimman hyvin murretta analysoimaan kykenevä maallikko, ei koskaan ole kansandialektologiassa itsetarkoitus. Tavoitteena on tutkia maallikoiden havaintoja ja käsityksiä sellaisina kuin ne ovat. Muuttaja-aineisto joka tapauksessa tuo mielenkiintoisen uuden lisän kansandialektologiselle kentälle. Muuttajat ovat omalla aitiopaikallaan murteiden tarkkailussa. Vallitsevat stereotypiat eivät voi täysin olla ohjaimatta heidänkään murrehavainnointiaan, mutta silti muuttajat ovat eräänlaisessa ummikkotilanteessa uuden murteen keskellä. Tällöin saadaan kiinnostavasti selville, mitä murteesta todella pystyy itse havaitsemaan (vertaa toisen käden tietoihin) ja mitkä piirteet hahmottuvat merkittäviksi murre-eroiksi. Ennalta jo tiedetyistä stereotypioista puolestaan voidaan tarkkailla, kuinka ne toteutuvat uuden kotiseudun

asukkaiden kielessä – jos ovat toteutuakseen. Muuttajien havaintojen kautta voidaan raottaa verhoa ilmiöihin, joista stereotyypiat ovat syntyneet. Lingvistisellä katsauksella erityisesti murteiden pragmaattisiin piirteisiin voitaisiin osoittaa, mistä esimerkiksi jotkin mahdolliset väärinkäsitykset toisten luonteesta ovat syntyneet. *Kierouskaan* kun ei välttämättä ole pyrkimys tehdä *vilunkia* vaan vain tapa asetella sanat eri tavalla.

Savolainen keskustelu – miksei savolaistutkimuskin – on houkuttelevaa päättää *viimeiseen sanaan*. Savolaisessa keskustelussa *viimeinen sana* edustaa »odottamatonta loppureplikkiä» (Virtanen 1996: 78) eli eräänlaista keskustelijoiden tavoittelemaa nasevaa keskustelun lopetusta, joka ihannetilanteessa jopa jättää muut hetken aikaa sanattomiksi. Tämän savolaistutkimuksen *viimeisessä sanassa* on edellä luotu silmäys työn tuloksiin ja nostettu niistä eräitä kiinnostavia ilmiöitä esiin. Yksi *viimeisen sanan* savolaisista ominaisuuksista on saavutettu, jos tutkimukseen on kyetty vangitsemaan yllättävyyttä – jos on sanottu jotain uutta ja ennalta arvaamatonta. Taitavassa savolaiskeskustelussa yhden puhujan tarjoama *viimeinen sana* ei jää välttämättä konkreettisesti viimeiseksi, vaan keskustelua vielä jatketaan ja siirrytään uusiin naseviin replikkeihin. Kyseisen ominaisuuden on mahdollista toteutua tämän savolaistutkimuksenkin kanssa; kaikkea ei ole sanottu, vaan aiheita jatkotutkimukseen löytyy.

Tulevaisuudessa olisi kiinnostavaa esimerkiksi vertailla, millaisia tuloksia käyttämäni kaltaisesta kuuntelutestistä saisi eri puolilla maatamme. Miten vaikkapa länsisuomalaiset pohjalaismurteen puhujat tunnistaisivat kuuntelutestissä oman kotiseutunsa puhettavan, ja miltä naapurimurrealueen savolainen puhetapa heistä kuulostaisi? Savolaisten kuuntelutestiäkin voisi täydentää. Miltä esimerkiksi Etelä-Savon murre tai Savonlinnan seudun välimurteet kuulostaisivat pohjoissavolaisista, tai millaisia käsityksiä informanteilla olisi naapurialueita kaukaisemmista murteista kuten peräpohjalais- tai lounaismurteista?

Muuttajatutkimusta voisi laajentaa monin tavoin. Millaiseksi vaikkapa lounais- ja kaakkoismurteiden puhujat, joita ei kuulunut tämän työn aineistoon, mieltäisivät tyypillisen *Savon murteen* asuttuaan jonkin aikaa Pohjois-Savossa? Entä millaisia havaintoja pohjoissavolaisten murteiden puhujat tekisivät uuden asuinalueensa murteesta, jos he muuttaisivat esimerkiksi lounaiseen osaan maatamme? – Erilaisen täydentävien ja laajentavien aineistonkeruiden lisäksi olisi mahdollista syventyä tämän työn aineistoon uudella tavalla, kuten diskursiivisen asennetutkimuksen näkökulmasta.

Työstä kumpuaa niin ikään variaationtutkimusta ja kansandialektologiaa yhdistäviä jatkotutkimusaiheita. Voitaisiin vertailla, onko murrealueiden rajat koottu sellaisten piirteiden mukaan, jotka ovat maallikoidenkin mielestä tyypillisiä murteellisuuksia. Aineistoni tarjoaa monia esimerkkejä siitä, kuinka murteet voivat erota prosodisten, syntaktisten ja pragmaattisten piirteiden osalta. Olisi kiinnostavaa tarkastella, toteutuvatko nämä havaitut erot todellisessa murteenkäytössä.

Maallikoiden käsitykset ja havainnot murteista ovat aihe, josta on vielä paljon ammennettavaa. Kielentutkimukseen on nyt annettu sana *Savon murteesta* ja kansasta murteiden havainnoijana. Keskustelulla on tilaisuus jatkua vilkkaana.

Lähteet

TUTKIMUSAINEISTO

Lomakemuotoinen murteentunnistustesti. Informantteina on 108 luokanopettajaopiskelijaa Joensuun yliopistosta. Aineisto on kerätty 2000-luvun alkupuolella. Testissä on kuunneltu neljä näytettä murteista (itäisistä savolaismurteista, Keski-Suomen murteista, pohjoissavolaisista murteista ja Kainuun murteista). Informantit ovat arvioineet, mistä pitäjästä puhuja on kotoisin, ja perustelleet, kuinka kotiseutu on pääteltävissä. Vastaukset on kirjoitettu lomakkeelle. Aineisto on tekijän hallussa.

Murteentunnistustesti ja siihen nivoutuva henkilökohtainen haastattelu. Informantteina on 40 syntyperäistä pohjoissavolaista ja kaksi ei-syntyperäistä pohjoissavolaista henkilöä. Aineisto on kerätty keväällä ja kesällä 2006. Testissä on kuunneltu viisi näytettä murteista (itäisistä savolaismurteista, Keski-Suomen murteista, pohjoissavolaisista murteista, Kainuun murteista ja keskipohjalaisista murteista). Informantit ovat arvioineet, mistä pitäjästä puhuja on kotoisin, ja perustelleet, kuinka kotiseutu on pääteltävissä. Haastattelujen vastaukset on tallennettu äänitiedostoiksi. Syntyperäisten savolaisten haastattelujen yhteiskesto on 39 t 53 min (yksi tallenne epäonnistui teknisen vian vuoksi; tästä haastattelusta on kirjalliset muistiinpanot). Ei-syntyperäisten savolaisten haastattelujen yhteiskesto on 1 t 45 min. Äänitiedoista haastattelut on litteroitu karkeasti (tekstissä siteerattavat kohdat on litteroitu käyttäen puolikarkeaa transkriptiota). Aineisto on tekijän hallussa.

Henkilökohtainen haastattelu *savon* tyypillisistä piirteistä. Informantteina on 16 ei-syntyperäistä pohjoissavolaista henkilöä. Aineisto on kerätty syksyllä 2007. Haastattelujen pohjana on ollut kysymysrunko, josta on tarvittaessa poikettu sen mukaan, mistä asioista informantilla on ollut eniten kerrottavaa. Informanteilta on kysytty esimerkiksi, miten *Savon murre* eroaa yleiskielestä ja miten tyypillinen savolainen ylipäänsä puhuu ja ilmaisee itseään. Haastattelut on tallennettu äänitiedostoiksi, joiden yhteiskesto on noin 16 t 45 min. Vastaukset on litteroitu karkeasti (tekstissä siteerattavat kohdat on litteroitu käyttäen puolikarkeaa transkriptiota). Aineisto on tekijän hallussa.

MUUT LÄHTEET

Aakusti. Savolaesuuvun äänenkannattaja. Kuopio: Savon Kielen Seura r.y.

AALTONEN, OLLI 1992: Puhekielestä ja puheen havaitsemisesta. – Olli Aaltonen, Pirjo Korpilahti, Heikki Lang, Altti Salmivalli & Jyrki Tuomainen (toim.), *Kielen vastaanotto ja käsittely aivoissa* s. 123–133. Kuulon, kognition ja kommunikaation tutkimusyksikkö. Turun yliopisto.

- AHO, EIJA – TOIVOLA, MINNALEENA 2008: Venäläisten maahanmuuttajien suomen prosodiasta. – *Virittäjä* 112 s. 3–23.
- AHO, EIJA – YLI-LUUKKO, EEVA 2005: Intonaatiojaksoista. – *Virittäjä* 109 s. 201–220.
- AHOINPELTO, PÄLVI 2002: *Katekismus kansan suulla. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kristinoppi*, Savolaesten katkismus, Stadilaisten katkismus ja Turkulaisten katkismus *kristinuskon perusteiden välittäjinä*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, suomen kielen laitos.
- ALPIA, JOHANNA 2003: *Miun murre. Joensuulaisten lukiolaisten kotimurteentuntemuksesta*. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto, suomen kieli.
- ALPIA, JOHANNA 2005: Miun murre. Joensuulaisten lukiolaisten kotimurteentuntemuksesta. – Marjatta Palander & Anne-Maria Nupponen (toim.), *Monenlaiset karjalaiset. Suomen karjalaisten kielellinen identiteetti* s. 91–124. *Studia Carelica Humanistica* 20. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- ANDERSSON, LARS-GUNNAR 2004: *Fult språk. Svordomar, dialekter och annat ont*. Stockholm: Carlssons.
- ARO, TIMO 2006: Maassamuutto valikoituu kaupunkiseutujen sisällä. 2000-luvun alun muuttoliikkeen erityispiirteet. – *Kuntalehti* 16 s. 35–37.
- ARO, TIMO 2007: Maassamuuton suuri linja 1880-luvulta lähtien: Savotta-Suomesta Rannikko-Ruomeen. – *Kuntapuntari* 2 s. 9–12.
- ARVE, LAURA 2002: *Murtaen, sortaen vai juuret irti repien? Katsaus Jyväskylän yliopisto-opiskelijoiden murreasenteisiin*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto, suomen kielen laitos.
- BENSON, ERICA J. 2003: Folk linguistic perceptions and the mapping of dialect boundaries. – *American Speech* 78:3 s. 307–330.
- VAN BEZOOIJEN, RENÉE 1995: Sociocultural aspects of pitch differences between Japanese and Dutch women. – *Language and Speech* 38:3 s. 253–265.
- VAN BEZOOIJEN, RENÉE 2002: Aesthetic evaluation of Dutch. Comparisons across dialects, accents, and languages. – Daniel Long & Dennis R. Preston (toim.), *Handbook of perceptual dialectology* 2 s. 13–30. Amsterdam: John Benjamins.
- VAN BEZOOIJEN, RENÉE – GOOSKENS, CHARLOTTE 1999: Identification of language varieties. The contribution of different linguistic levels. – *Journal of Language and Social Psychology* 18:1 s. 31–48.
- BIRJULIN, LEONID A. – XRAKOVSKIJ, VIKTOR S. 2001: Imperative sentences: theoretical problems. – Victor S. Xrakovskij (toim.), *Typology of imperative constructions* s. 3–50. LINCOM Studies in Theoretical Linguistics 9. München: Lincom Europa.
- BJÖRKBÄCKA, RIIKKA 2002: *Veteliläisten käsityksiä murteesta. »Rinta rottingille ja murthet rohkiasti eshin!»* Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto, kielen laitos.
- BOLFÉK RADOVANI, JASMINA 2000: *Attityder till svenska dialekter – en sociodialektologisk undersökning bland vuxna svenskar*. SoLiD nr 13. FUMS Rapport nr 201. Uppsala: Uppsala Universitet.
- BRANCH, HANNELE 2005: Montako ja pleonasmi. – *Virittäjä* 109 s. 3–27.
- BROWN, PENELOPE – LEVINSON, STEPHEN C. 1987 (1978): *Politeness. Some universals in language usage*. Studies in interactional sociolinguistics 4. Cambridge: Cambridge University Press.

- CAMPBELL-KIBLER, KATHRYN 2009: The nature of sociolinguistic perception. – *Language Variation and Change* 21 s. 135–156.
- CLOPPER, CYNTHIA G. – PISONI, DAVID B. 2004a: Homebodies and army brats: Some effects of early linguistic experience and residential history on dialect categorization. – *Language Variation and Change* 16 s. 31–48.
- CLOPPER, CYNTHIA G. – PISONI, DAVID B. 2004b: Some acoustic cues for the perceptual categorization of American English regional dialects. – *Journal of Phonetics* 32 s. 111–140.
- CLOPPER, CYNTHIA G. – PISONI, DAVID B. 2006: Effects of region of origin and geographic mobility on perceptual dialect categorization. – *Language Variation and Change* 18 s. 193–221.
- Coupland ym. 1999 = COUPLAND, NIKOLAS – WILLIAMS, ANGIE – GARRETT, PETER 1999: »Welshness» and »Englishness» as attitudinal dimensions of English language varieties in Wales. – Dennis R. Preston (toim.), *Handbook of perceptual dialectology* 1 s. 333–343. Amsterdam: John Benjamins.
- DAILEY-O'CAIN, JENNIFER 1999: The perception of post-unification German regional speech. – Dennis R. Preston (toim.), *Handbook of perceptual dialectology* 1 s. 227–242. Amsterdam: John Benjamins.
- DEMIRCI, MAHIDE – KLEINER, BRIAN 1999: The perception of Turkish dialects. – Dennis R. Preston (toim.), *Handbook of perceptual dialectology* 1 s. 263–281. Amsterdam: John Benjamins.
- DIERCKS, WILLY 2002: Mental maps. Linguistic-geographic concepts. – Daniel Long & Dennis R. Preston (toim.), *Handbook of perceptual dialectology* 2 s. 51–70. Amsterdam: John Benjamins.
- ERKKILÄ, OTTO – PAULAHARJU, SAMULI 1908: Kansa murrehavaintojen tekijänä. – *Virittäjä* 12 s. 124.
- ESKELINEN, UNTO 1985: *Kieljkiärylöetä. Savolainen sanakirja*. 2. painos. Kuopio: Kustannuskiila.
- ESKELINEN, UNTO 1997: *Tavvoo savvoo. Savon kielen sanakirja*. Helsinki: WSOY.
- FLEGE, JAMES EMIL 1987: The production of »new» and »similar» phones in a foreign language: evidence for the effect of equivalence classification. – *Journal of Phonetics* 15 s. 47–65.
- FLEGE, JAMES EMIL 1992: The intelligibility of English vowels spoken by British and Dutch talkers. – Raymond D. Kent (toim.), *Intelligibility in speech disorders. Theory, measurement and management* s. 157–232. Amsterdam: John Benjamins.
- FORCÓ, MARIETTA 2009: Ekspressiivisten sanojen problematiikkaa. – *Kielikuvi* 2 s. 27–35.
- FORSBERG, HANNELE 1988: *Pohjois-Karjalan murrenäytteitä*. Joensuu: Karjalaisen Kulttuurin Edistämissäätiö.
- FORSBERG, HANNELE 1992: »Onko se minkäläistä?» – kysyvyyden redundanssia puhesuomessa. – *Virittäjä* 96 s. 17–30.
- FORSBERG, HANNELE 1993: *Suomen murteiden potentiaali. Morfologista, syntaktista ja semanttis-pragmaattista tarkastelua*. Lisensiaatintyö. Joensuun yliopisto, suomen kieli.
- FORSBERG, HANNELE 1995: Kysymyssanojen indefiniittistä käyttöä suomen murteissa. – Marjatta Palander (toim.), *Murteiden matkassa. Juhlakirja Alpo Räisäsen 60-vuotispäi-*

- väiksi s. 37–69. *Studia Carelica Humanistica* 6. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- FORSBERG, HANNELE 1998: *Suomen murteiden potentiaali. Muoto ja merkitys*. SKST 720.
- FORSBERG, HANNELE 2001: Kaksi murrekirjaa Savon maakunnasta. – *Virittäjä* 105 s. 156–162.
- FORSBERG, HANNELE 2006a: Modaalinen tuo. – Taru Nordlund, Tiina Onikki-Rantajääskö & Toni Suutari (toim.), *Kohtauspaikkana kieli. Näkökulmia persoonaan, muutoksiin ja valintoihin* s. 80–105. SKST 1078.
- FORSBERG, HANNELE 2006b: Montako-kysymystyyppin synty ja kehitys. – *Virittäjä* 110 s. 365–396.
- FORSBERG, HANNELE – VILKUNA, MARIA 2008: Mitenkäs teillä päin lauseet aloitetaan? Murre-tutkimuksen uusia tuulia – ja vähän vanhojakin. – *Hiidenkivi* 1 s. 12–15.
- Godenhjelm ym. 1908 = GODENHJELM, B. F. – KARTTUNEN, KALLE – VARMANEN, VÄINÖ 1908: Kansa murrehavaintojen tekijänä. – *Virittäjä* 12 s. 63–64.
- GOEMAN, A. C. M. 1999: Dialects and the subjective judgments of speakers. Remarks on controversial methods. – Dennis R. Preston (toim.), *Handbook of perceptual dialectology* 1 s. 135–144. Amsterdam: John Benjamins.
- GOOSKENS, CHARLOTTE 2005: How well can Norwegians identify their dialects? – *Nordic Journal of Linguistics* 28:1 s. 37–60.
- GREEN, G. M. 1975: How to get people to do things with words. The whimperative question. – Peter Cole & Jerry L. Morgan (toim.), *Syntax and semantics* 3. *Speech acts* s. 107–141. New York: Academic Press.
- GRICE, H. P. 1975: Logic and conversation. – Peter Cole & Jerry L. Morgan (toim.), *Syntax and semantics* 3. *Speech acts* s. 41–58. New York: Academic Press.
- GUMPERZ, JOHN J. 1985 (1982): *Discourse strategies*. Studies in Interactional Sociolinguistics 1. Cambridge: Cambridge University Press.
- GUMPERZ, JOHN J. – TANNEN, DEBORAH 1979: Individual and social differences in language use. – Charles J. Fillmore, Daniel Kempler & William S-Y. Wang (toim.), *Individual differences in language ability and language behavior* s. 305–325. Perspectives in Neurolinguistics and Psycholinguistics. New York: Academic Press.
- HAAKANA, MARKKU 1996: Huumori ja vakava keskustelun kategorioiden. – Auli Hakulinen (toim.), *Kieli 10. Suomalaisen keskustelun keinoja II* s. 141–172. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- HAAKANA, MARKKU – SORJONEN, MARJA-LEENA 2009: Miljoonia anomassa ja nostamassa. Leikittelyä kioskin asioinneissa. – Hanna Lappalainen & Liisa Raevaara (toim.), *Kieli kioskilla. Tutkimuksia kioskiasioinnin rutiineista* s. 201–230. Tietolipas 219. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 152. SKS.
- HAKULINEN, AULI 1987: Mies, nainen ja kieli. – Tommi Hoikkala (toim.), *Kieli, kertomus, kulttuuri* s. 52–70. Humaniora-sarja. Helsinki: Gaudeamus.
- HAKULINEN, AULI 1989: Keskustelun luonnehtimisesta konteksti- ja funktionaalisten tekijöiden nojalla. – Auli Hakulinen (toim.), *Kieli 4. Suomalaisen keskustelun keinoja I* s. 41–72. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- HAKULINEN, AULI 2001: Eräistä diskurssipartikkelin *kyl(lä)* käyttötavoista keskustelussa. – Lea Laitinen, Pirkko Nuolijärvi, Marja-Leena Sorjonen & Maria Vilkuna (toim.),

- Auli Hakulinen. *Lukemisto. Kirjoituksia kolmelta vuosikymmeneltä* s. 412–434. SKST 816.
- HAKULINEN, AULI 2001 (1976): Liitepartikkelin *-han/-hän* syntaksia ja pragmatiikkaa. – Lea Laitinen, Pirkko Nuolijärvi, Marja-Leena Sorjonen & Maria Vilkuna (toim.), *Auli Hakulinen. Lukemisto. Kirjoituksia kolmelta vuosikymmeneltä* s. 44–90. SKST 816.
- HAKULINEN, AULI – SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1992: Finnish *kato*: From verb to particle. – *Journal of Pragmatics* 18:6 s. 527–549.
- HAKULINEN, LAURI 1950: Kansankielen sanakirjan koeartikkeleja. – *Virittäjä* 54 s. 425–444.
- HAMUNEN, MARKUS 2007: »*Mee sai juosta lirputtaa*». *Koloratiivirakenne konstruktiona ja kielipiillistumana*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.
- HARTLEY, LAURA C. 1999: A view from the west. Perceptions of U.S. dialects by Oregon residents. – Dennis R. Preston (toim.), *Handbook of perceptual dialectology* 1 s. 315–332. Amsterdam: John Benjamins.
- HASALA, KASPERI 2004: *Kristinoppi murtuu. Murrekatekismukset kirkon virallisen kristinopin käänöksinä*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto, kielten laitos.
- HATCH, EVELYN MARCUSSEN 1983: *Psycholinguistics. A second language perspective*. Rowley: Newbury House.
- HEATH, ROBERT L. – BRYANT, JENNINGS 1992: *Human communication theory and research. Concepts, contexts, and challenges*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum.
- HEIKKINEN, HANNU 1997: »*Tiijätkö?*» »*En tier... tiiä.*» t:n astevaihteluparina olevan kadon edustus vanhoilla tukialueilla ja r-murteissa. – Seija Makkonen & Harri Mantila (toim.), *Pohjoissuomalaisen puhekielen sosiolingvistinen variaatio* s. 74–84. Suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja n:o 8. Oulu: Oulun yliopisto.
- Helasvuo ym. 1991 = HELASVUO, MARJA-LIISA – KALLIOKOSKI, JYRKI – LAITINEN, LEA 1991: Suomen murteiden ja yleiskielen syntaksin ja koheesiokeinojen vertailua. – *Virittäjä* 95 s. 64–73.
- HELIÖ, SEIJA 1989: *Liekkö ollu, ollu+ vae ollunna? Aktiivin II partisiiipin eduksesta Siilinjärven murteessa*. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto, suomen kieli.
- HERITAGE, JOHN 1996 (1984): *Harold Garfinkel ja etnometodologia*. Suomentaneet Ilkka Arminen, Outi Paloposki, Anssi Peräkylä, Sanna Vehviläinen ja Soile Veijola. Jyväskylä: Gaudeamus.
- HIETALA, VEIJO 1991: Savolaisuus suomalaisen elokuvan utopiana. – *Lähikuva* 1 s. 14–21.
- HIETAVA, SANNA 2008: *Ulvilalaisten koululaisten murteentuntemuksesta ja murreasenteista*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto, kielten laitos.
- HIRN, SVEN 1964: *Rajatapauksia. Vanhan Viipurin ja Karjalan kulttuurimuistoja*. Suomentanut Kyllikki Härkäpää. Helsinki: Otava.
- HOLOPAINEN, SANNA 2003: *Savonlinnalaisnuorten murretietoisuus. Miten hyvin savonlinnalaisnuoret tunnistavat ympärillään puhutun murteen ja oman murteensa piirteitä?* Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto, suomen kieli.
- HONKA-HALLILA, ARI 1993: Vakaat hämäläiset ja kiivaat pohjalaiset. Suomalaisen elokuvan »heimopiirteistä». – Pekka Laaksonen & Sirkka-Liisa Mettomäki (toim.), *Kauas on pitkä matka. Kirjoituksia kahdesta kotiseudusta*. Kalevalaseuran vuosikirja 72 s. 27–43. SKS.
- HONKIMÄKI, HERMANNI 2007: »*Kaikki mitä tästä klasista näkyy on mun maita!*» *Lapualaisten opiskelijoiden murreasenteet*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto, kielten laitos.

- HOUSE, JULIANE 2005: Politeness in Germany: Politeness in GERMANY? – Leo Hickey & Miranda Stewart (toim.), *Politeness in Europe* s. 13–28. Multilingual Matters 127. Clevedon: Multilingual Matters.
- HURTTA, HEIKKI 2001: Suomen murteiden morfologian tutkimuksen aineslähteistä. – *Virittäjä* 105 s. 107–112.
- HUTTUNEN, LEENA 1986: Täytesanat jyvaskyläläisessä puhekielessä. – Aila Mielikäinen (toim.), *Nykysuomalaisen puhekielen murros. Jyväskylän osatutkimus. Raportti 4* s. 81–97. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitoksen julkaisuja 32. Jyväskylä.
- HYLKILÄ, JENNI 2005: *Hienoo suomee vai hienua suomia? Reisjärveläisnuorten havaintoja* ea, eä ja oa, öä -yhitymien edustuksesta kotimurteessaan. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto, suomen kieli.
- HYTTINEN, HANNU 1995: *Pipa päässä rotvallir reunalla. Taskusanakirja tampere-suomi*. Tampere: Kustannus Oy Aamulehti ja Tampere-Seura ry.
- HYVÄRINEN, TERTTU 1999: *Kiihtelysoaaran murteen muuttuminen sadan vuoden aikana*. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto, suomen kieli.
- Hyvä suomi 9. Omatoimikirja*. Toim. Ritva Kytöharju, Pirkko Poukkula, Matti Leiwo & Kaisa Neimala. Neljäs painos. Porvoo: WSOY. 1992.
- HÄKKINEN, KAISA 1994: *Agricolasta nykykieleen. Suomen kirjakielen historia*. Helsinki: WSOY.
- Ikola ym. 1989 = IKOLA, OSMO – PALOMÄKI, ULLA – KOITTO, ANNA-KAISA 1989: *Suomen murteiden lauseoppia ja tekstikielioppi*. SKST 511.
- Infante ym. 1990 = INFANTE, DOMINIC A. – RANCER, ANDREW S. – WOMACK, DEANNA F. 1990: *Building communication theory*. Illinois: Waveland.
- INOUE, FUMIO 1999a: Classification of dialects by image. English and Japanese. – Dennis R. Preston (toim.), *Handbook of perceptual dialectology 1* s. 147–159. Amsterdam: John Benjamins.
- INOUE, FUMIO 1999b: Subjective dialect division in Great Britain. – Dennis R. Preston (toim.), *Handbook of perceptual dialectology 1* s. 161–176. Amsterdam: John Benjamins.
- ISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. SKST 950.
- ISOMÖTTÖNEN, TARJA 2008: *Vetelin lukiolaisnuorten murreasenteista ja murretietoisuudesta*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto, kielten laitos.
- Isoon taloon anka. Roope-tarinoota Etelä-Pohjanmaan murteella*. Etelä-Pohjanmaan murteelle kääntänyt Joose Tammelin. 2. painos. Helsinki: Helsinki Media. 1998.
- ISOTALUS, EILA 2009: White lies or relative truth? Cultural considerations of the Finnish concept of honesty and intercultural learning. – Richard Wilkins & Pekka Isotalus (toim.), *Speech culture in Finland* s. 17–41. Lanham: University Press of America.
- ITKONEN, TERHO 1964: *Proto-Finnic final consonants. Their history in the Finnic languages with particular reference to the Finnish dialects. I:1. Introduction. The history of -k in Finnish*. Helsinki.
- ITKONEN, TERHO 1972: *Kuoreveden ja Keuruun murretta. Tekstejä ja sandhiseikkojen tarkastelua*. Suomi 117:1. SKS.
- ITKONEN, TERHO 1983: Välikatsaus suomen kielen juuriin. – *Virittäjä* 87 s. 190–229.
- ITKONEN, TERHO 1989: *Nurmijärven murrekirja*. Kotiseudun murrekirjoja 10. SKST 498.
- JANTUNEN, ANU 2004: *Kansandialektologinen tutkimus punkaharjulaisten nuorten kielestä*. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto, suomen kieli.

- JONNINEN-NIILEKSELÄ, KAIJA 1982a: Alkusanat. – Kaija Jonninen-Niilekselä (toim.), *Tampereen puhekieli tutkimuskohteena* s. 3–4. Folia Fennistica & Linguistica. Tampereen yliopiston Suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 6. Tampere.
- JONNINEN-NIILEKSELÄ, KAIJA 1982b: Tampereen puhekieli tutkimuskohteena. – Kaija Jonninen-Niilekselä (toim.), *Tampereen puhekieli tutkimuskohteena* s. 7–35. Folia Fennistica & Linguistica. Tampereen yliopiston Suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 6. Tampere.
- JOYSKL = Joensuun yliopiston suomen kielen nauhoitekokoelma.
- JÄRVIÖ-NIEMINEN, IRIS 1959: *Suomalaiset sanomukset*. SKST 259.
- Kalevala savon kielellä*. Kiäntännä Matti Lehmonen. 3. painos. Jyväskylä: Atena. 2003.
- KANGASNIEMI, HEIKKI 1992: *Modal expressions in Finnish*. Studia Fennica Linguistica 2. SKS.
- KANTOLUOTO, ANITA 2007: *Lahtelaisnuorten puhekieleen liittyviä asenteita*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto, kielten laitos.
- KARHU, ANNA 1994: *Suomen itämurteiden oikealle lohkeavat rakenteet ja niiden lähirakenteet. Dislokaatioita, korviketopiikkeja, diskurssinmerkitsimiä ja pragmaattisia partikkeleita*. Lisensiaatintyö. Joensuun yliopisto, suomen kieli.
- KARHU, ANNA 1995: *Murrehaastattelu vuorovaikutustilanteena*. – Marjatta Palander (toim.), *Murteiden matkassa. Juhlakirja Alpo Räisäsän 60-vuotispäivöiksi* s. 92–109. Studia Carelica Humanistica 6. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- KARHU, KERTTU 1998: *Eheroon taharoon. Etelä-Pohjanmaan murteen sanakirja*. Porvoo: WSOY.
- KAUPPINEN, SANNA 1998: *Pohjoissavolaisia murrepiirteitä Aarno Kellbergin teoksissa Haukahuksia ja Pesänrakentajat*. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto, suomen kieli.
- KELLBERG, AARNO 1998: *Savosta ja savolaisista*. – Ritva Koivukoski (toim.), *Suloinen Savonmaa. Voephan se olla näenniin* s. 81–84. Helsinki: WSOY.
- KERBRAT-ORECCHIONI, CATHERINE 2005: *Politeness in France: How to buy bread politely*. – Leo Hickey & Miranda Stewart (toim.), *Politeness in Europe* s. 29–44. Multilingual Matters 127. Clevedon: Multilingual Matters.
- KERSWILL, PAUL – WRIGHT, SUSAN 1990: *The validity of phonetic transcription: Limitations of a sociolinguistic research tool*. – *Language Variation and Change* 2 s. 255–275.
- Ketjureaktio. Valittuja sutkautuksia Savon Sanomista*. Kuopio: Savon Sanomat Oy. 2006.
- KETTUNEN, LAURI 1909: *Descendenttis-äännehistoriallinen katsaus Keski-Skandinavian metsäsuomalaisten kieleen*. SKS.
- KETTUNEN, LAURI 1930a: *Suomen murteet I. Murrenäytteitä*. SKST 188.
- KETTUNEN, LAURI 1930b: *Suomen murteet II. Murrealueet*. SKST 188.
- KETTUNEN, LAURI 1940a: *Suomen murteet III A. Murrekartasto*. SKST 188.
- KETTUNEN, LAURI 1940b: *Suomen murteet III B. Selityksiä murrekartastoon*. SKST 188.
- Kielikello*. Kielenhuollon tiedotuslehti. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- KIINA, HELENA 1992: *Deskriptiiviverbit Aarno Kellbergin ja Kauppi-Heikin tuotannossa*. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto, suomen kieli.
- KILPI, VOLTER 1917: *Kansallista itsetutkistelua. Suomalaisia kulttuuri-ääriivoja*. Helsinki: Otava.
- KIRKINEN, HEIKKI 1998: *Keitä karjalaiset ovat?* – Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo (toim.), *Karjala. Historia, kansa, kulttuuri* s. 38–54. SKST 705.
- KNUUTTILA, SEPPÖ 1994: *Tyhjän kansan teoria. Näkökulmia menneestä tulevaan*. Tietolipas 129. SKS.

- KOHONEN, LEENA 2005: *Eteläkarjalaisnuoret murrehavaintojen tekijöinä*. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto, suomen kieli.
- KOIVISTO, AINO 2006: *Et(tä)-loppuiset vuorot keskustelussa*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.
- KOKKO, SUSANNA 2010: *Kahden ikäryhmän raahelaisten käsityksiä suomen murteista*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.
- KOKKONEN, MIRA 2010: *»Suattaapi olla» että »tarvitaan appuu»*. Pohjoissavolaisten ja pohjoiskarjalaisten naapurimurteestaan tuottamista imitaatioista. Pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto, suomen kieli.
- KOKKONEN, TARU 2009: Kyselytutkimus nauramista kuvaavien verbien merkityseroista. – *Kielikuvia* 2 s. 12–26.
- KONTKANEN, LEA 2009: *Tutkimus ilomantsilaisten lukiolaisten murretietoisuudesta*. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto, suomen kieli.
- KORHONEN, ANNA-LEENA 2007: *Savolaisen puhetavan piirteitä Raamatun tekstien murreversioissa*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto, kielten laitos.
- KORHONEN, SOILIMARIA 2006: *Murreasenteet ja kielellinen identiteetti Rautavaaralla*. Seminaariesitelmä. Joensuun yliopisto, suomen kieli.
- KOSKI, MAUNO 2002: Murteet muodissa. – Ilona Herlin, Jyrki Kalliokoski, Lari Kotilainen & Tiina Onikki-Rantajääskö (toim.), *Äidinkielen merkitykset* s. 49–74. SKST 869.
- Krause ym. 2006 = KRAUSE, MARION – LUBLINSKAJA, VALENTINA – SAPPOK, CHRISTIAN 2006: Russian speaker's dialect image. A perceptual study. – Markku Filppula, Juhani Klemola, Marjatta Palander & Esa Penttilä (toim.), *Topics in dialectal variation. Selection of papers from the eleventh international conference on methods in dialectology* s. 31–44. *Studies in languages* 40. Joensuu: University of Joensuu, Faculty of Humanities.
- KUIPER, LAWRENCE 1999: Variation and the norm. Parisian perceptions of regional French. – Dennis R. Preston (toim.), *Handbook of perceptual dialectology* 1 s. 243–262. Amsterdam: John Benjamins.
- KUIRI, KAIJA 2004: Latinaa ja murteita – näkökulma murrebuumiin. – *Kielikuvia* 2 s. 8–12.
- KUIRI, KAIJA 2006: Referoinnin uusi aika. – *Virittäjä* 110 s. 637–645.
- KUISTI, ANNE 2003: *Enontekiöläisnuorten murteen tiedostaminen*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto, suomen ja saamen kielen ja logopedian laitos.
- KUKKONEN, SARI 2002: *Lapinlahden murteen muuttumisesta*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto, suomen kielen laitos.
- KUPIAINEN, UNTO 1937: *Juhani Ahon huumori. Kirjallinen tutkimus*. (Eripainos Suomi V, 19:stä.) SKS.
- KUUSI, MATTI 1965: *Pohjoiset reservoit. Epätieteellisiä puheenvuoroja*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- KUUSI, MATTI 1993a (1979): *Kansanhuumorin parhaat. 1. Kuka kukin on. 1001 kaskua – 1001 muotokuvaa*. Helsinki: Otava.
- KUUSI, MATTI 1993b (1981): *Kansanhuumorin parhaat. 2. Mitä missä milloinkin*. Helsinki: Otava.
- KÄÄRIÄINEN, MERJA 1988: Vokaaleja on ylimääräistä. Svaavokaali Virtain Vaskiveden murteessa. – Marja Saanilahti & Kari Nahkola (toim.), *Virtolaista venytystä. Yleisgeminaatio ja svaavokaali Vaskiveden murteessa* s. 113–189. Virtain tutkimuksia 3. Tampere: Tampereen yliopisto. Suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- KÖNÖNEN, EERO 2007: *Pyhäselkäläisnuorten havaintoja nuorten ja aikuisten sekä maalaisten ja kaupunkilaisten kielestä*. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto, suomen kieli.

- LAAKKO, ANU 1997: Yleisgemiaatio. – Seija Makkonen & Harri Mantila (toim.), *Pohjois-suomalaisen puhekielen sosiolingvistinen variaatio* s. 67–73. Suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja n:o 8. Oulu: Oulun yliopisto.
- LAAKSO, JOHANNA – SARHIMAA, ANNELI 1997: Väitöskirja aunuksenkarjalan nykytilasta. – *Virittäjä* 101 s. 108–119.
- LAAKSONEN, HELI 2000: *Pulu uis. Runoja*. Turku: Kustannusliike Sannakko.
- LABOV, WILLIAM 1977 (1972): *Language in the inner city. Studies in the black English vernacular*. Oxford: Basil Blackwell.
- LABOV, WILLIAM 1978 (1972): *Sociolinguistic patterns*. Oxford: Basil Blackwell.
- LABOV, WILLIAM 1979 (1972): The study of language in its social context. – J. B. Pride & Janet Holmes (toim.), *Sociolinguistics* s. 180–202. Harmondsworth: Penguin Books.
- LAIHO, ANTTI 1984: *Liitepartikkelit ja niiden käyttö suomen kielessä. Pääosin murrekorpuksen perustuva tutkimus*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.
- LAINNE, PIRKKO 1999: *Havaintoja Rautavaaran murteen vaihtelusta*. Pro gradu -tutkielma. Joensuu yliopisto, suomen kieli.
- LAITINEN, KAI 1998: Savon opissa. – Ritva Koivukoski (toim.), *Suloinen Savonmaa. Voephansa olla näennäin* s. 77–80. Helsinki: WSOY.
- LAITINEN, LEA 1992: *Välttämättömyys ja persoona. Suomen murteiden nesessiivisten rakenteiden semantiikkaa ja kielioppia*. SKST 569.
- LAITINEN, LEA 1995: Nollapersoona. – *Virittäjä* 99 s. 337–358.
- LAMPINEN, ARJA 1990: Suomen kielen kohteliaisuusstrategiat. – *Sananjalka* 32 s. 77–92.
- LANCE, DONALD M. 1999: Regional variation in subjective dialect divisions in the United States. – Dennis R. Preston (toim.), *Handbook of perceptual dialectology 1* s. 283–314. Amsterdam: John Benjamins.
- LAPPALAINEN, HANNA 2001: Sosiolingvistinen katsaus suomalaisnuorten nykypuhekielen ja sen tutkimukseen. – *Virittäjä* 105 s. 74–101.
- LAPPALAINEN, HANNA 2004: *Variaatio ja sen funktiot. Erään sosiaalisen verkoston jäsenten kielellisen variaation ja vuorovaikutuksen tarkastelua*. SKST 964.
- LAPPALAINEN, HANNA 2008: Kelan virkailijoiden henkilötunnuspyynnöt. Tutkimus rutiniinomaisista toiminnoista. – *Virittäjä* 112 s. 483–517.
- LAPPALAINEN, HANNA – VAATTOVAARA, JOHANNA 2005: Vielä murteen ja identiteetin suhteesta. – *Virittäjä* 109 s. 98–110.
- LAPPALAINEN, JUKKA 2001: *Kielveräjä. Ylä-Savon murre-sanakirja*. Ylä-Savon sanat / Jukka Lappalainen.
- LAPPALAINEN, JUKKA 2005: *Höystikkäät. Makupaloja Savon latvoelta*. Ylä-Savon sanat / Jukka Lappalainen.
- LARJAVAARA, MATTI 2002: Puhuvat sanat. – *Virittäjä* 106 s. 444–450.
- LARJAVAARA, MATTI 2006: Relevanssi ja tulkinta. – *Virittäjä* 110 s. 464–469.
- LARJAVAARA, MATTI 2007: *Pragmasemantiikka*. SKST 1077.
- LATVALA, SALU 1899: *Lauseopillisia muistiinpanoja Pohjois-Savon murteesta*. Suomi III:17. SKS.
- LAUERMA, PETRI 2004: Aluemurre vai murteiden yhdistelmä? Keskustelu kirjakielen perustasta 1800-luvun alkupuolella. – Katja Huumo, Lea Laitinen & Outi Paloposki

- (toim.), *Yhteistä kieltä tekemässä. Näkökulmia suomen kirjakielen kehitykseen 1800-luvulla* s. 136–176. SKST 979.
- LEANDER, ANNA-RIITTA 2008: *Maallikon käsityksiä puhekielestä eri ikäpolvilla – kansanlingvistiinen näkökulma*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, kieli- ja käännösteiden laitos.
- LEECH, GEOFFREY N. 1983: *Principles of pragmatics*. London: Longman.
- LEHTONEN, JAAKKO 1990: *Kultur, språk och kommunikation*. Jyväskylän yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen oppimateriaaleja 5/1990. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston täydennyskoulutuskeskus.
- LEHTONEN, JAAKKO 1992: Kansainvälistyminen, suomalaisuus ja tutkimuksen haasteet. – *Kääntäjä* 7 s. 3–4.
- LEHTONEN, JAAKKO 1994: Vaikeneva suomalainen – myytti ja todellisuus. – *Tempus* 5 s. 5–8.
- LEHTONEN, JAAKKO 1998: The silent culture. – Jaakko Lehtonen, *Communicata. Portfoliokäyttö* s. 211–217. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston viestintätieteiden laitos, yhteisöviestintä.
- LEHTONEN, JAAKKO 2005: Stereotypes and collective identification. – Diana Petkova & Jaakko Lehtonen (toim.), *Cultural identity in an intercultural context* s. 61–85. Publications of the Department of Communication, No 27. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- LEHTONEN, JAAKKO – SAJAVAARA, KARI 1985: The silent Finn. – Deborah Tannen & Muriel Saville-Troike (toim.), *Perspectives on silence* s. 193–201. Norwood, New Jersey: Ablex.
- LEINO, PIRKKO 1968: *Suomalaiset tutkimukset*. Suomen kielen sekä suomalaisen ja vertailevan kansanrunoudentutkimuksen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Leino ym. 2006 = LEINO, ANTTI – HYVÖNEN, SAARA – SALMENKIVI, MARKO 2006: Mitä murteita suomessa onkaan? Murreosanaston levikin kvantitatiivista analyysiä. – *Virittäjä* 110 s. 26–45.
- LEIPÄLÄ, SANNA 2000: *Haapajärviesten murreasenteista*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto, suomen kielen laitos.
- LEMPINEN, MARJA-LEENA 1991: *Näköalapaikka maalla*. Porvoo: WSOY.
- LE PAIR, ROB 2005: Politeness in the Netherlands: Indirect requests. – Leo Hickey & Miranda Stewart (toim.), *Politeness in Europe* s. 66–81. Multilingual Matters 127. Clevedon: Multilingual Matters.
- LESKINEN, HEIKKI 1964: Suomen itämurteet keskiajan ja uuden ajan taitteessa. – *Virittäjä* 68 s. 97–115.
- LESKINEN, HEIKKI 1974: Karjalaisen siirtoväen murteen sulautumisesta ja sen tutkimisesta. – *Virittäjä* 78 s. 361–378.
- LESKINEN, HEIKKI 1975: *Suomen murteiden historiaa I*. Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitos. Julkaisuja 12. Jyväskylä.
- LESKINEN, HEIKKI 1977: *Suomen murteiden historiaa II*. Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitos. Julkaisuja 16. Jyväskylä.
- LESKINEN, HEIKKI 1981: Wie verschwindet ein Dialekt? Beobachtungen zur heutigen Umgangssprache der karelischen Umsiedler. – *Heutige Wege der finnischen Dialektologie* s. 67–91. *Studia Fennica. Review of Finnish Linguistics and Ethnology* 24. Helsinki 1980. SKS.

- LESKINEN, HEIKKI 1992: *Karjalan kielikartasto 1. Idän ja lännen sanastoeroja*. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitoksen julkaisuja 35. Jyväskylä.
- LESKINEN, HEIKKI 1993: Quantitative Untersuchung der expressiven Lexik im Finnischen und seinen nächstverwandten Sprachen. – *Finnisch-Ugrische Forschungen* 51 s. 87–124.
- LESKINEN, JUICE 1981: *Maamme lauluja 2*. Bluesway/Love Kustannus Oy.
- LIGNELL, MIRJA 2007: *Tuas souvetaa Sulkavalla. Sulkavalaisten murreasenteita*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto, kielen laitos.
- LONG, DANIEL 1999a: Geographical perceptions of Japanese dialect regions. – Dennis R. Preston (toim.), *Handbook of perceptual dialectology 1* s. 177–198. Amsterdam: John Benjamins.
- LONG, DANIEL 1999b: Mapping nonlinguists' evaluations of Japanese language variation. – Dennis R. Preston (toim.), *Handbook of perceptual dialectology 1* s. 199–226. Amsterdam: John Benjamins.
- LONG, DANIEL – PRESTON, DENNIS R. (toim.) 2002: *Handbook of perceptual dialectology 2*. Amsterdam: John Benjamins.
- Luaksolaesten lempi*. Kertonna ja Piirtännä Albert Uderzo. Savon murteella kertonut Olavi Rytönen. Tampere: Egmont. 1999.
- Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003*. Opetushallitus. 2003.
- LYYTIKÄINEN, ERKKI – YLI-PAAVOLA, JAAKKO 1992: *Murrekuvat. Opettajan opas*. Helsinki: Oy. Yleisradio Ab. Opetusjulkaisut.
- LÄNSIMÄKI, MAIJA-LIISA 1976: Vapaaehtoiset vastaajat. – Tuomo Tuomi (toim.), *Sanojen taivalta. Puoli vuosisataa Sanakirjasäätiön toimintaa* s. 58–66. Suomi 121:2. SKS.
- LÖFQVIST, ANDERS 1999: Theories and models of speech production. – William J. Hardcastle & John Laver (toim.), *The handbook of phonetic sciences* s. 405–426. Oxford: Blackwell.
- MAKKONEN, RIITTA 2003: *Riäkkylästä stadiin – muuttajan kielellinen sopeutuminen*. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto, suomen kieli.
- MAKKONEN, RIITTA 2005: Riäkkylästä Stadiin – murteesta kaupunkikieleen. – Marjatta Palander & Anne-Maria Nupponen (toim.), *Monenlaiset karjalaiset. Suomen karjalaisen kielellinen identiteetti* s. 125–158. *Studia Carelica Humanistica* 20. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- MAKKONEN, SEIJA 1997a: »*Ee tiällä nyt pelekkee savvoo puhuta*». *Vieremäläisnuorten murteen käyttö ja tiedostaminen*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto, suomen ja saamen kielen ja logopedian laitos.
- MAKKONEN, SEIJA 1997b: Pitkän *a:n* ja *ä:n* diftongiutuminen nykysavossa. – Seija Makkonen & Harri Mantila (toim.), *Pohjoissuomalaisen puhekielen sosiolingvistinen variaatio* s. 162–170. Suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja n:o 8. Oulu: Oulun yliopisto.
- MALMBERG, ILKKA – VANHATALO, TAPIO 1985: *Heimoerot esiin ja härnäämään!* Espoo: Weilin+Göös.
- MANTILA, HARRI 1993: Miten äänne­muutoksen eteneminen näkyy kaunokirjallisuuden kielessä? Bengt Pohjanen, Oiva Arvola ja Rosa Liksom Tornion murteen oppaina. – *Virittäjä* 97 s. 564–577.

- MANTILA, HARRI 2004: Murre ja identiteetti. Miten selittää murrepiirteiden leimautumista? – *Virittäjä* 108 s. 322–346.
- MARKKANEN, RAIJA 1985: *Cross-language studies in pragmatics*. Jyväskylä Cross-Language Studies 11. Jyväskylä: Department of English, University of Jyväskylä.
- MARTIKAINEN, VILMA 2006: Asiakas vastaajana. Kielteiset vastaukset kysymyksiin. – Marja-Leena Sorjonen & Liisa Raevaara (toim.), *Arjen asiointia. Keskusteluja Kelan tiskin äärellä* s. 170–190. Tietolipas 210. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 141. SKS.
- MASE, YOSHIO 1999: On dialect consciousness. Dialect characteristics given by speakers. – Dennis R. Preston (toim.), *Handbook of perceptual dialectology 1* s. 101–113. Amsterdam: John Benjamins.
- MATIHALDI, HILKKA-LIISA 1979: *Nykysuomen modukset I. Kvalitatiivinen analyysi*. Acta Universitatis Ouluensis. Series B Humaniora No. 7. Philologica No. 2. Oulu: Oulun yliopisto.
- MCQUEEN, JAMES M. – CUTLER, ANNE 1999: Cognitive processes in speech perception. – William J. Hardcastle & John Laver (toim.), *The handbook of phonetic sciences* s. 566–585. Oxford: Blackwell.
- MIELIKÄINEN, AILA 1974: *Švaavokaalin kesto Hirvensalmen ja Mikkelin murteissa*. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitos. Julkaisuja 9. Jyväskylä.
- MIELIKÄINEN, AILA 1978: Aktiivin II partisiippi Etelä-Savon murteissa. – *Virittäjä* 82 s. 101–121.
- MIELIKÄINEN, AILA 1980: Nykysuomalaisen puhekielen tutkimuksen taustaa. – Aila Mielikäinen (toim.), *Nykysuomalaisen puhekielen murros. Jyväskylän osatutkimus. Raportti 1* s. 1–40. Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitoksen julkaisuja 20. Jyväskylä.
- MIELIKÄINEN, AILA 1981: *Etelä-Savon murteiden äännehistoria I. Konsonantit*. SKST 375.
- MIELIKÄINEN, AILA 1982: Nykypuhe-suomen alueellista taustaa. – *Virittäjä* 86 s. 277–294.
- MIELIKÄINEN, AILA 1984: Monikon 3. persoonan kongruenssista puhekielessä. – *Virittäjä* 88 s. 162–175.
- MIELIKÄINEN, AILA 1988: Naiset puhekielen säilyttäjinä ja uudistajina. – Lea Laitinen (toim.), *Isosuinen nainen. Tutkielmia naisesta ja kielestä* s. 92–111. Helsinki: Yliopistopaino.
- MIELIKÄINEN, AILA 1991: *Murteiden murros. Levikkikarttoja nykypuhekielen piirteistä*. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitoksen julkaisuja 36. Jyväskylä.
- MIELIKÄINEN, AILA 1994: *Etelä-Savon murteiden äännehistoria II. Vokaalit*. SKST 599.
- MIELIKÄINEN, AILA 1997: Puhdasta suomea Suomen sydämessä. – Ilkka Nummela (toim.), *Jyväskylän kirja. Katsauksia kaupunkielämän vaiheisiin 1940-luvulta 1990-luvulle* s. 86–95. JYY:n kotiseutusarja 33. Jyväskylä: Jyväskylän kaupunki.
- MIELIKÄINEN, AILA 1999: *Mikkelin seudun murrekirja*. Kotiseudun murrekirjoja 15. SKST 764.
- MIELIKÄINEN, AILA 2001: Kirjoitettua murretta. – *Kielikello* 4 s. 4–7.
- MIELIKÄINEN, AILA 2003: *Puitten*-tyyppinen monikon genetiivi nykypuhekielen tunto-merkkinä. – Lea Laitinen, Hanna Lappalainen, Päivi Markkola & Johanna Vaatto-

- vaara (toim.), *Kieli 15. Muotojen mieli. Kirjoituksia morfologiasta ja variaatiosta* s. 249–270. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- MIELIKÄINEN, AILA 2004: Liudennus murrettukimuksissa ja savolaismurteisessa kirjallisuudessa. – *Virittäjä* 108 s. 508–530.
- MIELIKÄINEN, AILA 2005a: Matkimuksista määritelmiin. Miten murteista puhutaan. – *Sananjalka* 47 s. 98–118.
- MIELIKÄINEN, AILA 2005b: Murteet ja uskonnollinen kieli. – *Kielikuvia* 1 s. 2–9.
- MIELIKÄINEN, AILA 2006: Paikkoihin viittaavat ilmaukset murteiden jäljittelyssä. – Annekatrin Kaivapalu & Külvi Pruuli (toim.), *Lähivertailuja* 17 s. 193–215. Jyväskylä Studies in Humanities 53. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- MIELIKÄINEN, AILA 2008: Savon murteet ja savolaismurteet: vääntämistä ja retoriikkaa. – Riitta Räsänen (toim.), *Savo ja sen kansa* s. 60–107. Savon historia VII. SKST 1192.
- MIELIKÄINEN, AILA – PALANDER, MARJATTA 2002: Suomalaisten murreasenteista. – *Sananjalka* 44 s. 86–109.
- MIETTINEN, LEENA 1997: *Savolaisuus, mitä se on?* Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, folkloristiikan laitos.
- MIKONE, EVE 2002: *Deskriptiiviset sanat. Määritelmät, muoto ja merkitys*. SKST 879.
- MILLS, SARA 2003: *Gender and politeness*. Studies in interactional sociolinguistics 17. Cambridge: Cambridge University Press.
- Monenlaiset karjalaiset. Suomen karjalaisten kielellinen identiteetti*. Toim. Marjatta Palander & Anne-Maria Nupponen. Studia Carelica Humanistica 20. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta. 2005.
- MONTGOMERY, CHRISTOPHER 2006: *Northern English dialects: A perceptual approach*. PhD Thesis. University of Sheffield.
- MOORE, BRIAN C. J. 1999: Aspects of auditory processing related to speech perception. – William J. Hardcastle & John Laver (toim.), *The handbook of phonetic sciences* s. 539–565. Oxford: Blackwell.
- MUIKKU-WERNER, PIRKKO 1993a: *Impositiivisuus ja kielellinen variaatio. Julkisten keskustelujen käskyt ja kysymykset kielenopetuksen näkökulmasta*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja N:o 14. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- MUIKKU-WERNER, PIRKKO 1993b: Pragmatiikka ja suomi vieraana kielenä. – Eija Aalto & Minna Suni (toim.), *Kohdekielenä suomi. Näkökulmia opetukseen* s. 87–105. 2. painos. Korkeakoulujen kielikeskuksen selosteita 1. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Korkeakoulujen kielikeskus.
- MUIKKU-WERNER, PIRKKO 2004: Piruilun paluu – piilopiikittelystä julkijulmuuteen. – Pirkko Muikku-Werner & Hilikka Stotesbury (toim.), *Minä ja kielitiede – soveltajan arki* s. 157–178. AFinLAN vuosikirja 2004. Suomen soveltavan kielitieteen yhdistyksen julkaisuja no. 62. Jyväskylä.
- MUIKKU-WERNER, PIRKKO 2005: Ilkeilyn aiheet – saako kaikesta sanoa? – Leena Kuure, Elise Kärkkäinen & Maarit Saarenkunnas (toim.), *Kieli ja sosiaalinen toiminta – Language and Social Action* s. 273–287. AFinLAN vuosikirja 2005/n:o 63. Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys AFinLA.
- MUIKKU-WERNER, PIRKKO 2006: *Laita paha kiertämään – ilkeyden ilmentymisestä*. – Krista Kerge & Maria-Maren Sepper (toim.), *Finest linguistics. Proceedings of the annual*

- Finnish and Estonian conference of linguistics. Tallinn, May 6–7, 2004* s. 108–121. Publications of the Department of Estonian of Tallinn University 8. Tallinn: Tallinn University Press.
- MUIKKU-WERNER, PIRKKO – VAKIMO, SINIKKA 2005: Ilkeilyn etiikkaa. – Pekka Laaksonen, Seppo Knuutila & Ulla Piela (toim.), *Kansanetiikkaa. Käsitteitä hyövästä ja pahasta*. Kalevalaseuran vuosikirja 84 s. 228–252. SKS.
- MULKAY, MICHAEL 1988: *On humour. Its nature and its place in modern society*. Cambridge: Polity Press.
- Murrekuvat*. TV-ohjelma. Helsingin yliopisto / Suomen kielen laitos, Kotimaisten kielten tutkimuslaitos, VAVK ja Videokuva Oy. 1992.
- MÄKELÄ, MATTI 1993: *Suomen murteiden kin ja kaan, käään -liitteet. Morfologia ja leksikko*. SKST 591.
- MÄKINEN, KIRSTI 2007: *Lollot ja kollot. Suomalaista naapurihuumoria*. Helsinki: Otava.
- MÄNTYLÄ, J. K. 1909: Murteen asema ja merkitys kansakoulun äidinkielenopetuksessa. IV. Murre kieliopinopetuksessa. – *Virittäjä* 13 s. 30–33.
- MÄNTYLÄ, MIRKA 2001: Kuinka käsky kuuluu Kelan toimistossa? – Mari Heinonen, Petra Korhonen, Mirka Mäntylä, Sanna Putkonen & Liisa Tainio (toim.), *Keskustelun kuosit* s. 21–36. Kielen opissa 6. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- MÄNTYLÄ, MIRKA 2006: Asiakas vastaajana. Myönteiset vastaukset kysymyksiin. – Marja-Leena Sorjonen & Liisa Raevaara (toim.), *Arjen asiointia. Keskusteluja Kelan tiskin äärellä* s. 143–169. Tietolipas 210. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 141. SKS.
- MÄNTYNEN, ANNE 2003: *Miten kielestä kerrotaan. Kielijuttujen retoriikkaa*. SKST 926.
- MÖTTÖNEN, MIRJA 1997: *Sotkamon murteen muuttumisesta*. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto, suomen kieli.
- NAHKOLA, KARI 1987: *Yleisgemmaatio. Äänne­muutoksen synty ja vaiheet kielisysteemissä erityisesti Tampereen seudun hämmäläismurteiden kannalta*. SKST 457.
- NAHKOLA, KARI 1999: Koululaisslangin sanastolähteistä. – *Virittäjä* 103 s. 619–623.
- NAHKOLA, KARI – SAANILAHTI, MARJA 1990: Havaintoja Virtain koululaisten kielellisistä asenteista. – Marja Saanilahti & Kari Nahkola (toim.), *Kielen vaihtelu ja puhujan va­linnat. Tutkimuksia virtolaisten kielenkäytöstä, murteentuntemuksesta ja kielellisistä asenteista* s. 137–164. Virtain tutkimuksia 7. Tampere: Tampereen yliopisto. Suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- NASKALI, MERVI 2004: *Kansanomaisten murre­sanakirjojen ominaispiirteitä*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto, kielten laitos.
- NIEDZIELSKI, NANCY 1999: The effect of social information on the perception of sociolinguistic variables. – *Journal of Language and Social Psychology* 18:1 s. 62–85.
- NIEDZIELSKI, NANCY A. – PRESTON, DENNIS R. 2000: *Folk linguistics*. Trends in linguistics. Studies and monographs 122. Berlin: Mouton de Gruyter.
- NIEMINEN, ESKO 2004: *Savon murteen Uupine vierasheimoisille*. Tampere: Pilot-kustannus Oy.
- NIEMINEN, KAARLO 1939: Länsi ja itä suomalaisessa kirjallisuudessa. – *Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja V. Juhlakirja V. Tarkiaisen täyttävissä 60 vuotta* 18. IV. 1939 s. 241–259. SKS.

- NIEMINEN, MARITA 2005: *Oululaisten ja yli-iiläisten nuorten murretietoisuus*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto, suomen kielen, informaatiotutkimuksen ja logopedian laitos.
- NIKKILÄ, OSMO 1994: *Loppuheitto ja vanha kirjasuomi*. Suomen kielen i:n loppuheiton historiaa. Opera Fennistica & Linguistica 8. Tampere: Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- NS = *Nykysuomen sanakirja*. Lyhentämätön kansanpainos. Neljästoista painos. Valtion toimeksiannosta teettänyt Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki: WSOY. 1996.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO 1986a: *Kieliyhteisön vaihto ja muuttajan identiteetti*. Tietolipas 100. SKS.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO 1986b: *Kolmannen sukupolven kieli*. Helsinkiin muuttaneiden suurten ikäluokkien eteläpohjalaisten ja pohjoissavolaisten kielellinen sopeutuminen. SKST 436.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO 2005: Haastattelu kielentutkijan aineistona. – Johanna Ruusuvuori & Liisa Tiittula (toim.), *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus* s. 242–263. Tampere: Vastapaino.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO – SORJONEN, MARJA-LEENA 2005: *Miten kuwata muutosta? Puhutun kielen tutkimuksen lähtökohtia murteenseurauhankkeen pohjalta*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 133. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- NUPPONEN, ANNE-MARIA 2005: Iloisuus ja eloisa murre. Siirtokarjalaisten käsityksiä ja havaintoja murteista ja karjalaisuudesta. – Marjatta Palander & Anne-Maria Nupponen (toim.), *Monenlaiset karjalaiset*. Suomen karjalaisten kielellinen identiteetti s. 159–214. Studia Carelica Humanistica 20. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- NURMESNIEMI, LIISA 2004: *Keminmaalaisnuorten murre – käyttö, tiedostaminen ja asenteet*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto, suomen kielen, informaatiotutkimuksen ja logopedian laitos.
- Nykysuomen sanakirja*. Ks. NS.
- Oekeihin immeisten sanakirja*. Kieliperinnettä Tuusniemeltä. Toim. Lauri Heiskanen, Aino Korhonen & Raija Pohjolainen. Tuusniemen kunta. 1982.
- OHALA, JOHN J. 1981: The listener as a source of sound change. – Carrie S. Masek, Roberta A. Hendrick & Mary Frances Miller (toim.), *Papers from the parasession on language and behavior*, Chicago Linguistic Society, May 1–2, 1981 s. 178–203. Chicago Linguistic Society, The University of Chicago.
- OHALA, JOHN J. 1989: Sound change is drawn from a pool of synchronic variation. – Leiv Egil Breivik & Ernst Häkon Jahr (toim.), *Language change. Contributions to the study of its causes* s. 173–198. Trends in linguistics. Studies and monographs 43. Berlin: Mouton de Gruyter.
- OHALA, JOHN J. 1993: The phonetics of sound change. – Charles Jones (toim.), *Historical linguistics: Problems and perspectives* s. 237–278. London: Longman.
- OJANSUU, HEIKKI 1908: Kansa murrehavaintojen tekijänä. – *Virittäjä* 12 s. 9–13.
- OJANSUU, HEIKKI 1909: Kansa kielihavaintojen tekijänä. – *Virittäjä* 13 s. 120.
- Ojansuu ym. 1908 = OJANSUU, HEIKKI – SAARIMAA, E. A. – PAULAHARJU, SAMULI 1908: Kansa murrehavaintojen tekijänä. – *Virittäjä* 12 s. 167.

- OLLI, RAILI 1986: Yleiskielestä poikkeava sanasto jyvaskyläläisten ja eteläpohjalaisten puhekielessä. – Aila Mielikäinen (toim.), *Nykysuomalaisen puhekielen murros. Jyväskylän osatutkimus. Raportti* 4 s. 1–32. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitoksen julkaisuja 32. Jyväskylä.
- PAASI, ANSSI 1984: *Kansanluonnekäsitteestä ja sen käytöstä suomalaisissa maantiedon kouluoppikirjoissa. Tutkimus alueellisista stereotyyppioista*. Joensuun yliopisto, Kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia. N:o 2. Joensuu.
- PAASONEN, H. 1889: *Lauseopillisia havaintoja verbin ja konjunktioiden alalta*. Vähäisiä kirjelmiä VII. SKS.
- PAAVOLA, LIISA 1987: *Talar ni svenska vai puhunko suomea? Kaksikielisen helsinkiläisen kielellinen identiteetti ja valintatilanteet*. Opera Fennistica & Linguistica 1. Tampere: Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- PAJARINEN, JAANA 1995: *Liperin murre vuonna 1990. Muuttuuko Kivenpyörittäjienkin kieli? Pro gradu -tutkielma*. Helsingin yliopisto, suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.
- PAJUNEN, ANNELI – PALOMÄKI, ULLA 1984: *Tilastotietoja suomen kielen rakenteesta 1*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- PALANDER, MARJATTA 1982: Havaintoja nuoren polven murteenkäytöstä ja -tuntemuksesta. – *Virittäjä* 86 s. 164–176.
- PALANDER, MARJATTA 1987a: *ā:n ja ā:n diftongiutuneisuus sekä e:n labialisaatio nykysavossa*. – Kari Nahkola (toim.), *Kirjoituksia kansanmurteista ja kirjakiielestä* s. 21–60. Folia Fennistica & Linguistica. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 14. Tampere.
- PALANDER, MARJATTA 1987b: *Suomen itämurteiden erikoisgeminaatio*. SKST 455.
- PALANDER, MARJATTA 1988: Yleis- ja erikoisgeminaation vaikutuksista. – *Virittäjä* 92 s. 238–252.
- PALANDER, MARJATTA 1993: Vanhan Kerimäen murre. – *Vanhan Kerimäen historia I:2. Erillisartikkelit* s. 217–246. Enonkosken, Kerimäen, Punkaharjun ja Savonrannan kunnat.
- PALANDER, MARJATTA 1996: *Vaihtelu Savonlinnan seudun välimurteissa*. SKST 648.
- PALANDER, MARJATTA 1999: *Savonlinnan seudun murrekirja*. SKST 749.
- PALANDER, MARJATTA 2001: Kansan käsityksistä lingvistiikkaa. – *Virittäjä* 105 s. 147–151.
- PALANDER, MARJATTA 2005a: Johdanto. – Marjatta Palander & Anne-Maria Nupponen (toim.), *Monenlaiset karjalaiset. Suomen karjalaisten kielellinen identiteetti* s. 9–14. *Studia Carelica Humanistica* 20. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- PALANDER, MARJATTA 2005b: *Lapsuudesta keski-ikään. Seuruututkimus itäsavolaisen yksilömurteen kehityksestä*. Suomi 191. SKS.
- PALANDER, MARJATTA 2005c: Muu suomi karjalaisten silmin. – Marjatta Palander & Anne-Maria Nupponen (toim.), *Monenlaiset karjalaiset. Suomen karjalaisten kielellinen identiteetti* s. 56–90. *Studia Carelica Humanistica* 20. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- PALANDER, MARJATTA 2007: Alueellisen taustan vaikutus murrekäsitteisiin. – *Virittäjä* 111 s. 24–55.

- PALANDER, MARJATTA 2008: Itäsuomalaisten murrepiirteiden muodonsisäinen väistymishierarkia. – *Virittäjä* 112 s. 322–354.
- PALANDER, MARJATTA – NUPPONEN, ANNE-MARIA 2005: Karjalaisten »karjala». – Marjatta Palander & Anne-Maria Nupponen (toim.), *Monenlaiset karjalaiset. Suomen karjalaisen kielellinen identiteetti* s. 15–55. *Studia Carelica Humanistica* 20. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- PALLONEN, JUHANI – YLI-LUUKKO, EEVA 1995: *Hietamäen murretta*. Suomen kielen näytteitä 42. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 85. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- PAULAHARJU, SAMULI 1910: Kansan murrehavaintoja. – *Virittäjä* 14 s. 93–94.
- PAUNONEN, HEIKKI 1976: Kotikielen Seura 1876–1976. – *Virittäjä* 80 s. 310–432.
- PAUNONEN, HEIKKI 1982a: Muuttuvat puhe-suomen muodot. – Maija Larmola (toim.), *Kouluikäisten kieli* s. 130–152. Tietolipas 88. SKS.
- PAUNONEN, HEIKKI 1982b: Suomen kielen sosiolingvistinen vaihtelu tutkimuskohteena. – M. K. Suojanen & Päivikki Suojanen (toim.), *Sosiolingvistiikan näkymiä* s. 35–110. Helsinki: Gaudeamus.
- PAUNONEN, HEIKKI 1991: Till en ny indelning av de finska dialekterna. – *Fenno-Ugrica Suecana* 10 s. 75–95.
- PAUNONEN, HEIKKI 2000: *Tsennaaks Stadii, bonjaaks slangii. Stadin slangin suursanakirja*. Laatineet Heikki ja Marjatta Paunonen. Helsinki: WSOY.
- PAUNONEN, HEIKKI 2001: Yksikön 1. persoonan pronominin käyttö Helsingin puhekielessä. – Marianne Blomqvist (toim.), *Våra språk i tid och rum* s. 154–168. Meddelanden från Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet B:21. Helsingfors: Helsingfors universitet.
- PEARCE, MICHAEL 2009: A perceptual dialect map of North East England. – *Journal of English Linguistics* 37:2 s. 162–192.
- PEKKARINEN, HELI 2002: Murteiden sopupeli. Välttämättömyysrakenteen vakiintuminen kirjakieleen. – Ilona Herlin, Jyrki Kalliokoski, Lari Kotilainen & Tiina Onikki-Rantajääskö (toim.), *Äidinkielen merkitykset* s. 432–447. SKST 869.
- PELTOLA, JEMINA 2007: *Himankalaisnuorten käsityksiä kotikuntansa puhekielen variaatiosta*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto, suomen kielen, informaatiotutkimuksen ja logopedian laitos.
- PENTTILÄ, AARNI 2002 (1957): *Suomen kielioppi*. Kolmas, muuttamaton painos. Toimittanut ja kustantanut Marikki Penttilä, Kalanti. *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004*. Opetushallitus. 2004.
- PETKOVA, DIANA – LEHTONEN, JAAKKO 2005: *National identities and images. Bulgarian-Finnish attitudes and perceptions*. Publications of the Department of Communication, No 28. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- PIETILÄ, MINTTU 1997: *Vilkkaat karjalaiset, hitaat hämäläiset, lupsakkaat savolaiset ja ylpeät pohjalaiset. Heimostereotyyppien tarkastelua*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, folkloristiikan laitos.
- PIGG, KAROLIINA 2006: *Kymenlaaksosta Ouluun muuttaneiden opiskelijoiden kielellinen sopeutuminen ja asenteet*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto, suomen kielen, informaatiotutkimuksen ja logopedian laitos.

- PINOLA, KATI 1997: Svaa-vokaali. – Seija Makkonen & Harri Mantila (toim.), *Pohjoissuomalaisen puhekielen sosiolingvistinen variaatio* s. 59–66. Suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja n:o 8. Oulu: Oulun yliopisto.
- PIRINEN, KAUKO 1982: *Savon historia II: 1. Rajamaakunta asutusliikkeen aikakautena 1534–1617*. Pieksämäki: Kustannuskiila.
- PIRINEN, KAUKO 1988: Savon keskiaika. – *Savon historia I* s. 265–415. Toinen kokonaan uudistettu laitos. Kuopio: Kustannuskiila.
- POHJOLAINEN, ULLA-MARIA 1998: *Kuopiolaisten nuorten puhekieli*. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto, suomen kieli.
- POMERANTZ, ANITA 1980: Telling my side: »Limited access» as a »fishing» device. – *Sociological Inquiry* 50 (3/4): 186–198.
- PRESTON, DENNIS R. 1986: Five visions of America. – *Language in Society* 15:2 s. 221–240.
- PRESTON, DENNIS R. 1989: *Perceptual dialectology. Nonlinguists' views of areal linguistics*. Topics in sociolinguistics 7. Dordrecht: Foris.
- PRESTON, DENNIS R. 1993: Folk dialectology. – Dennis R. Preston (toim.), *American dialect research* s. 333–377. Amsterdam: John Benjamins.
- PRESTON, DENNIS R. 1996: Whaddayaknow?: The modes of folk linguistic awareness. – *Language Awareness* 5:1 s. 40–74.
- PRESTON, DENNIS R. (toim.) 1999a: *Handbook of perceptual dialectology 1*. Amsterdam: John Benjamins.
- PRESTON, DENNIS R. 1999b: Introduction. – Dennis R. Preston (toim.), *Handbook of perceptual dialectology 1* s. xxiii–xl. Amsterdam: John Benjamins.
- PRESTON, DENNIS R. 1999c: A language attitude approach to the perception of regional variety. – Dennis R. Preston (toim.), *Handbook of perceptual dialectology 1* s. 359–373. Amsterdam: John Benjamins.
- PRESTON, DENNIS R. 2003: Where are the dialects of American English at anyhow? – *American Speech* 78:3 s. 235–254.
- PULLI, TARJA 2004: *Titipä hyvinnii tyy. Elämänviisauksia eli savolaisittain letkaatuksia*. Toimitannut Annukka Laaksonen. Jyväskylä: Gummerus.
- PUNTTILA, MATTI 1998: *Haaskannäköinen tyttö. Kielikaskuista matkimuksiin*. Helsinki: WSOY.
- PUNTTILA, MATTI 2001: *Pilkettä silmäkulmaan. Kielikaskuista sanaleikkeihin*. Helsinki: WSOY.
- PUNTTILA, MATTI 2004: *Poskettomia huulia. Kielikaskuista sanaleikkeihin*. Helsinki: WSOY.
- PYHÄLAHTI, MINNA 1999: *Kysymyslauseen muotoiset kehotukset ja pyynnöt*. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto, suomen kieli.
- PYYHTIÄ, ANU 2000: *Itäinen ja läntinen keskustelukulttuuri? Kysymysten tarkastelua alueellisten puhestrategioiden näkökulmasta*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, suomen kielen laitos.
- PÄIVÄRINTA, ANNA 2004: *Lukiolaisten murteentuntemus ja murreasenteet*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.
- PÄLLI, PEKKA 1999: Asenteet ja mielipiteet diskursiivisena toimintana. – Urho Määttä, Pekka Pälli & Matti K. Suojanen (toim.), *Kirjoituksia sosiolingvistiikasta* s. 123–150. *Folia Fennistica & linguistica* 22. Tampere: Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.

- RAEVAARA, LIISA 1993: *Kysyminen toimintana. Kysymys-vastaus-vieruspareista arkikeskustelussa*. Lisensiaatintyö. Helsingin yliopisto, suomen kielen laitos.
- RAEVAARA, LIISA 2009a: Epilogi. Rutiineista, vaihtelusta ja kohteliaisuudesta. – Hanna Lappalainen & Liisa Raevaara (toim.), *Kieli kioskilla. Tutkimuksia kioskiasioinnin rutiineista* s. 296–315. Tietolipas 219. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 152. SKS.
- RAEVAARA, LIISA 2009b: *Nyt täytyy ostaa kun tuli vähä rahaa tosta monivedosta*. Asiakkaan ja myyjän kootut selitykset. – Hanna Lappalainen & Liisa Raevaara (toim.), *Kieli kioskilla. Tutkimuksia kioskiasioinnin rutiineista* s. 231–262. Tietolipas 219. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 152. SKS.
- Raevaara ym. 2009 = RAEVAARA, LIISA – HAAKANA, MARKKU – HALONEN, MIA – KOIVISTO, AINO – LAPPALAINEN, HANNA – SORJONEN, MARJA-LEENA 2009: *Matkalla miljonääriksi. Lottoamisen monet tavat*. – Hanna Lappalainen & Liisa Raevaara (toim.), *Kieli kioskilla. Tutkimuksia kioskiasioinnin rutiineista* s. 263–295. Tietolipas 219. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 152. SKS.
- RANINEN-SIISKONEN, TARJA 1999: *Vieraana omalla maalla. Tutkimus karjalaisen siirtoväen muistelukerronnasta*. SKST 766.
- RAPOLA, MARTTI 1947: *Johdatus suomen murteisiin*. Tietolipas 4. SKS.
- RAPOLA, MARTTI 1956: *Murteiden taistelu – mitä se oli ja mitä se ei ollut*. – *Kalevalaseuran vuosikirja* 36 s. 15–24. Helsinki: WSOY.
- RAPOLA, MARTTI 1966: *Suomen kielen äännehistorian luennot*. SKST 283.
- RAPOLA, MARTTI 1969: *Johdatus suomen murteisiin*. Kolmas painos. Tietolipas 4. SKS.
- RAPOLA, MARTTI – HAKULINEN, LAURI – RUOPPILA, VEIKKO 1940: *Esipuhe*. – *SKMK I* s. 1–3.
- RAUTKORPI, ESKO 1980: *Jyväskylän murteen väistyviä piirteitä*. – Aila Mielikäinen (toim.), *Nyky-suomalaisen puhekielen murros. Jyväskylän osatutkimus. Raportti 1* s. 77–88. Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitoksen julkaisuja 20. Jyväskylä.
- REIJONEN, YRJÖ 2010: *Pohjois-Karjalan kieli arvoonsa*. – *Karjalainen* 12.5.2010 s. 2.
- RIIONHEIMO, HELKA 1993: *Paikallismurteesta aluepuhekieleksi. Ristijärven murteen tasoittumisesta kahdentoista idiolektin valossa*. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto, suomen kieli.
- RILEY, PHILIP 1989: *Well don't blame me! On the interpretation of pragmatic errors*. – Wieslaw Oleksy (toim.), *Contrastive pragmatics* s. 231–249. Amsterdam: John Benjamins.
- ROUHIKOSKI, ANU 2009: *Pohjois-Savosta pääkaupunkiseudulle. Tapaustutkimus nuoren naisen tilanteisesta variaatiosta ja kielellisestä identiteetistä*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.
- RUTANEN, SIRKKA 2007: *Tällöisiisi myö haastetaan. Etelä-Karjalan murteen kansandialektologista tarkastelua sarjakuvakäännösten pohjalta*. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto, suomen kieli.
- RUUSUVUORI, JOHANNA – TIITTULA, LIISA 2005: *Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus*. – Johanna Ruusuvuori & Liisa Tiittula (toim.), *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus* s. 22–56. Tampere: Vastapaino.
- RYTKÖNEN, AHTI 1940: *Eräiden itämerensuomen tm-sanojen historiaa*. Jyväskylä: K. J. Gummerus Osakeyhtiö.

- RYYNÄNEN, PAULA 1961: *Ilomantsin murteen konjunktiosyntaksi*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, suomen kielen laitos.
- RÄISÄNEN, ALPO 1972: *Kainuun murteiden äännehistoria I. Vokaalisto*. Joensuun Korkeakoulun Julkaisuja. Sarja A No 3. SKST 307.
- RÄISÄNEN, ALPO 1982: *Kainuun murteiden ja nimistön opas*. Kajaani: Kainuun Sanomain Kirjapaino Oy.
- RÄISÄNEN, ALPO 1998: *Kainuun murteiden äännehistoria II. Konsonantisto*. SKST 699.
- SAANILAHTI, MARJA 1988: Vieläkö tulee kallaa? Yleisgminaation sosiaalinen vaihtelu Virtain Vaskivedellä. – Marja Saanilahti & Kari Nahkola (toim.), *Virtolaista venytystä. Yleisgminaatio ja vaaavokaali Vaskiveden murteessa* s. 13–111. Virtain tutkimuksia 3. Tampere: Tampereen yliopisto. Suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- SAANILAHTI, MARJA 1990: Tutkimus murteentuntemuksesta Virtain Vaskivedellä. – Marja Saanilahti & Kari Nahkola (toim.), *Kielen vaihtelu ja puhujan valinnat. Tutkimuksia virtolaisten kielenkäytöstä, murteentuntemuksesta ja kielellisistä asenteista* s. 7–37. Virtain tutkimuksia 7. Tampere: Tampereen yliopisto. Suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- SAANILAHTI, MARJA – NAHKOLA, KARI 1988: *Vaskiveden murrekirja*. Virtain tutkimuksia 4. Tampere: Tampereen yliopisto. Suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- SAARIMAA, E. A. 1909: Kansan murre- ja kielihavaintoja. – *Virittäjä* 13 s. 46.
- SAARIMAA, E. A. 1910: Kansan murrehavaintoja. – *Virittäjä* 14 s. 113–114.
- SAARINEN, ASTA 1985: *Pohjois-Karjalasta Tampereelle. Muuttajan kieli ja siihen vaikuttavat tekijät*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- SACKS, HARVEY 1992: *Lectures on conversation. Volume 1*. Toim. Gail Jefferson. Oxford: Blackwell.
- SAEED, JOHN I. 2003: *Semantics*. Toinen painos. Malden: Blackwell.
- SALMINEN, KERSTIN – POUTANEN, PÄIVI 1998: *Kulttuurikompassi*. 1.–2. painos. Helsinki: Edita.
- SALO-LEE, LIISA 1996: Kieli, kulttuuri ja viestintä. – Liisa Salo-Lee, Raija Malmberg & Raimo Halinoja, *Me ja muut. Kulttuurienvälinen viestintä* s. 6–35. Helsinki: YLE-opetuspalvelut.
- SALOMAA, LEENA 1981: Turkulaisten kielellisistä asenteista. – *Sananjalka* 23 s. 51–62. *Sananjalka*. Suomen Kielen Seuran vuosikirja. Turku: Suomen Kielen Seura.
- SARVAS, LEENA 1980: *Lapinlahden murrettä*. Suomen kielen näytteitä 9. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 12. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- SARVAS, LEENA 1998: Kierrä kirjakielen mutkat, jos käännät murteelle. – *Kielikello* 1 s. 12–15.
- SAUKKONEN, PAULI 1970: Puhekielen luonteesta. – *Kielikello* 3 s. 3–9.
- SAVIJÄRVI, ILKKA 1988: Kieltoverbalkuiset lauseet itämerensuomalaisissa kielissä. – Muusa Ojanen & Ilkka Savijärvi (toim.), *Kielikontakteja I. Tutkimuksia venäjän ja itämerensuomalaisten kielten alalta* s. 33–78. Kielitieteellisiä tutkimuksia n:o 13. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- SAVIJÄRVI, ILKKA – YLI-LUUKKO, EEVA 1994: *Jämsän äijän murrekirja*. SKST 618. *Savolaesten katkismus*. Toim. Raili Pursiainen. Toinen painos. Helsinki: Kirjapaja. 1999.

- SAVOLAINEN, MARJO 1999: Deskriptiivisanojen tutkimuksesta – Ahti Rytkönen tienavaajana. – Seppo Pekkola (toim.), *Sadannmietet. Aarni Penttilän ja Ahti Rytkösen juhla-kirja* s. 56–74. Suomen kielen laitoksen julkaisuja 41. Jyväskylän yliopisto.
- SCOLLON, RON – SCOLLON, SUZANNE B. K. 1983: Face in interethnic communication. – Jack C. Richards & Richard W. Schmidt (toim.), *Language and communication* s. 156–188. Applied Linguistics and Language Study. London: Longman.
- SEARLE, JOHN R. 1975: Indirect speech acts. – Peter Cole & Jerry L. Morgan (toim.), *Syntax and semantics* 3. *Speech acts* s. 59–82. New York: Academic Press.
- SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1989: Henkilöön viittaaminen puheilanteessa. – Auli Hakulinen (toim.), *Kieli 4. Suomalaisen keskustelun keinoja I* s. 195–222. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- SILVENNOINEN, LEENA 1980: Laaja-alaiset itämurteisuudet Jyväskylän puhekielessä. – Aila Mielikäinen (toim.), *Nykysuomalaisen puhekielen murros. Jyväskylän osatutkimus. Raportti 1* s. 89–122. Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitoksen julkaisuja 20. Jyväskylä.
- SILVENNOINEN, LEENA 1981: *a, ä* -loppuiset vokaaliyhtymät Jyväskylän puhekielessä. – Aila Mielikäinen (toim.), *Nykysuomalaisen puhekielen murros. Jyväskylän osatutkimus. Raportti 3* s. 1–34. Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitoksen julkaisuja 26. Jyväskylä.
- SIVULA, JAAKKO 1986: Mikä murteissa ärsyttää? – Maija Länsimäki (toim.), *Sanalla sanoen. Pakinoita suomen kielestä* s. 257–260. Helsinki: WSOY.
- SIVULA, JAAKKO 1989: Deskriptiiviset sanat. – Jouko Vesikansa (toim.), *Nykysuomen sanavarat* s. 165–182. Helsinki: WSOY.
- SIVULA, JAAKKO 1995: Korpus ja kirosana. – Marjatta Palander (toim.), *Murteiden matkassa. Juhlakirja Alpo Räsäsen 60-vuotispäiväksi* s. 239–248. *Studia Carelica Humanistica* 6. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- SKMK I = *Suomen kansan murrekirja. Länsimurteet*. Sanakirjasäätiön toimituksia III. Kotikielen Seura ja Sanakirjasäätiö. Helsinki: WSOY. 1940.
- SKMK II = *Suomen kansan murrekirja. Itämurteet*. Sanakirjasäätiön toimituksia IV. Kotikielen Seura ja Sanakirjasäätiö. Helsinki: WSOY. 1945.
- SKS = Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SMS = *Suomen murteiden sanakirja 1–*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 36. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. 1985–.
- SORJONEN, MARJA-LEENA 2001: *Responding in conversation. A study of response particles in Finnish*. Pragmatics & Beyond New Series 70. Amsterdam: John Benjamins.
- Sorjonen ym. 2009 = SORJONEN, MARJA-LEENA – RAEVAARA, LIISA – LAPPALAINEN, HANNA 2009: *Mä otan tän*. Käynnin syyn esittämisen tavat kioskillä. – Hanna Lappalainen & Liisa Raevaara (toim.), *Kieli kioskillä. Tutkimuksia kioskiasioinnin rutineista* s. 90–119. *Tietolipas* 219. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 152. SKS.
- SPERBER, DAN – WILSON, DEIRDRE 1995 (1986): *Relevance. Communication and cognition*. Toisen painos. Oxford: Blackwell.

- STANFORD, JAMES N. 2010: The role of marriage in linguistic contact and variation: Two Hmong dialects in Texas. – *Journal of Sociolinguistics* 14:1 s. 89–115.
- STEPHAN, CHRISTOPH 1997: The unknown Englishes? Testing German students' ability to identify varieties of English. – Edgar W. Schneider (toim.), *Englishes around the world. Studies in honour of Manfred Görlach. Volume 1. General studies, British Isles, North America* s. 93–108. Varieties of English around the world. General series. Volume 18. Amsterdam: John Benjamins.
- SUIHKONEN, PENTTI 1994: *Frekventatiividerivaatio suomen murteissa. Morfologis-fonologista tarkastelua*. SKST 613.
- SUOJALA, MARJA 1989: Varaukset. – Auli Hakulinen (toim.), *Kieli 4. Suomalaisen keskustelun keinoja I* s. 118–123. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- SUOJANEN, M. K. 1985: *Mitä Turussa puhutaan? Raportti Turun puhekielen tutkimuksesta*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 23. Turku. Suomen murteiden sanakirja. Ks. SMS. *Suomen murteiden sanakirjan toimitusohjeet*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 54. Helsinki. 1988.
- Suomi ym. 2006 = SUOMI, KARI – TOIVANEN, JUHANI – YLITALO, RIIKKA 2006: *Fonetiikan ja suomen äänneopin perusteet*. Helsinki: Gaudeamus.
- SUVISTO, IINA 2004: *Murre runouden kielenä*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto, kielten laitos.
- TAINIO, LIISA 1997: Preferenssijäsennys. – Liisa Tainio (toim.), *Keskusteluanalyysin perusteet* s. 93–110. Tampere: Vastapaino.
- TAINIO, LIISA 2001: *Puhuvan naisen paikka. Sukupuoli kulttuurisena kategoriana kielenkäytössä*. SKST 854.
- TANNEN, DEBORAH 1981: New York Jewish conversational style. – *International Journal of the Sociology of Language* 30 s. 133–149.
- TANNEN, DEBORAH 1982: Ethnic style in male–female conversation. – John J. Gumperz (toim.), *Language and social identity* s. 217–231. Cambridge: Cambridge University Press.
- TANSKANEN, PIRJO 2005: *Seuruututkimus juukalaisnuorten puhekielen muuttumisesta*. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto, suomen kieli.
- TARKKAINEN, V. 1904: Äänneopillinen tutkimus Juvan murteesta. – *Suomi* IV:2. SKS.
- TERVONEN, RIIKKA – VIRTANEN, MIKKO T. 2009: *Matkalle mukaan maakuntiin. Suomi–murre-suomi-sanakirja*. Gummerus.
- THOMAS, ERIK R. 2002: Sociophonetic applications of speech perception experiments. – *American Speech* 77:2 s. 115–147.
- THOMAS, JENNY 1983: Cross-cultural pragmatic failure. – *Applied Linguistics* 4:2 s. 91–112.
- TIITTULA, LIISA 1993: *Kulttuurit kohtaavat. Suomalais-saksalaiset kulttuurierot talouselämän näkökulmasta*. Helsingin kauppakorkeakoulun julkaisuja D-190. Helsinki.
- TIITTULA, LIISA 1994: Suomalaisen puhekulttuurin stereotypiat ja todellisuus. – Leena Laurinen & Minna-Riitta Luukka (toim.), *Puhekulttuurit ja kielten oppiminen* s. 95–107. AFinLAn vuosikirja 1994. Suomen soveltavan kielitieteen yhdistyksen (AFinLA) julkaisuja. No. 52. Jyväskylä.

- TIITTULA, LIISA 1997: Kulttuurien välinen viestintä. – Pirkko Pitkänen (toim.), *Näkökulmia monikulttuuriseen Suomeen* s. 33–51. Helsinki: Edita.
- TIITTULA, LIISA – RUUSUVUORI, JOHANNA 2005: Johdanto. – Johanna Ruusuvuori & Liisa Tiittula (toim.), *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus* s. 9–21. Tampere: Vastapaino.
- TIMONEN, SIRPA 2003: *Savoa kirjoitettuna ja koettuna: Murteellisen katekismuksen kielen ja vastaanoton tarkastelua*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, suomen kielen laitos.
- TOPELIUS, SAKARI 1981 (1899): *Maamme kirja*. Ennen myöhemmän ajan lisäyksiä ja uudelleen kuvitettuna. Paavo Cajanderin suomennoksen pohjalta toimittanut Vesa Mäkinen. Helsinki: WSOY.
- TUUKKALA, PÄIVI 1997: Yleiskielen *ts:n* vastineet. – Seija Makkonen & Harri Mantila (toim.), *Pohjoissuomalaisen puhekielen sosiolingvistinen variaatio* s. 85–93. Suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja n:o 8. Oulu: Oulun yliopisto.
- TUNKELO, E. A. 1945: Myöntävästä vastauksesta. – *Virittäjä* 49 s. 611–619.
- TUNKELO, E. A. 1948: Myöntävästä vastauksesta II. – *Virittäjä* 52 s. 92–94.
- TUOMI, TUOMO 1985: Saatteeksi. – *Suomen murteiden sanakirja. Ensimmäinen osa a–elää* s. V–VIII. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 36. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- TUOMI, TUOMO 1989a: *Suomen murteiden sanakirja. Johdanto*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 36. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- TUOMI, TUOMO 1989b: Yleiskielemme murrepohjainen sanasto. – Jouko Vesikansa (toim.), *Nykysuomen sanavarat* s. 28–56. Helsinki: WSOY.
- TURUNEN, AIMO 1959: *Itäisten savolaismurteiden äännehistoria*. SKST 253.
- TÖRMÄNEN, SARI 2009: *Entisten muoniolaisten suhtautuminen kotimurteeseensa*. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto, suomen kieli.
- TÖRNQVIST, TIINA 2004: *Savolaisuus ja Savon murre kuopiolaisten silmin*. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto, suomen kieli.
- VAATTOVAARA, JOHANNA 2005: Lisää lingvistiikkaa kansan käsityksistä. – *Virittäjä* 109 s. 466–475.
- VAATTOVAARA, JOHANNA 2009: *Meän tapa puhua. Tornionlaakso pellolaisnuorten subjektiivisena paikkana ja murrealueena*. SKST 1224.
- VAATTOVAARA, JOHANNA – SOININEN-STOJANOV, HENNA 2006: Pääkaupunkiseudulla kasvaneiden kotiseuturajaukset ja kielelliset asenteet. – Kaisu Juusela & Katariina Nisula (toim.), *Helsinki kieliyhteisönä* s. 223–254. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.
- VALTONEN, HILJA 2006 (1926): *Nuoren opettajattaren varaventiili*. 16. painos. Helsinki: Otava.
- VARAMÄKI, ANNA-KAISA 2005: Japanese stereotyped images of Finland. – Diana Petkova & Jaakko Lehtonen (toim.), *Cultural identity in an intercultural context* s. 86–123. Publications of the Department of Communication, No 27. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- VARIS, MARKKU 1998: *Sumea kieli. Kiertoilmauksen muoto ja intentio nykysuomessa*. SKST 717.
- WATTS, RICHARD J. 2003: *Politeness. Key topics in sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.

- WEIJNEN, ANTONIUS A. 1999: On the value of subjective dialect boundaries. – Dennis R. Preston (toim.), *Handbook of perceptual dialectology 1* s. 131–133. Amsterdam: John Benjamins.
- VEPSÄ, SIRKKA 1978: *Havaintoja Joensuun puhekielestä*. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto, suomen kieli.
- VEPSÄLÄINEN, PEKKA 2003: *Aena kun silimä välttää. Sisä-Savon murteen sanakirja*. Helsinki: WSOY.
- WIIK, KALEVI 1975: On vowel duration in Finnish dialects. – *Congressus tertius internationalis fenno-ugristarum Tallinnae habitus 17.–23.VIII 1970. Pars I. Acta Linguistica* s. 415–424. Tallinn.
- WIIK, KALEVI 1998: *Tämmöttös. Turun murteen kielioppi ja harjoituskirja*. 2. painos. Turku: Unipaps.
- WIIK, KALEVI 2004: *Suomen murteet. Kvantitatiivinen tutkimus*. SKST 987.
- WIIK, KALEVI 2006: *Sano se murteella. Minkälaisia suomen murteet ovat ja missä niitä puhutaan?* Tampere: Pilot-kustannus Oy.
- VIKBERG, ANNELI 1997: »Jos minnuu ottaa päähän nii sillo ruppeen puhumaan et minä». Persoonapronominit nykypuhekielessä. – Seija Makkonen & Harri Mantila (toim.), *Pohjoissuomalaisen puhekielen sosiolingvistinen variaatio* s. 45–58. Suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja n:o 8. Oulu: Oulun yliopisto.
- WILKINS, RICHARD J. – ISOTALUS, PEKKA 2009: Finnish speech culture. – Richard Wilkins & Pekka Isotalus (toim.), *Speech culture in Finland* s. 1–16. Lanham: University Press of America.
- Williams ym. 1999 = WILLIAMS, ANGIE – GARRETT, PETER – COUPLAND, NIKOLAS 1999: Dialect recognition. – Dennis R. Preston (toim.), *Handbook of perceptual dialectology 1* s. 345–358. Amsterdam: John Benjamins.
- VILPPULA, MATTI 1976: Murren sanakirjan etäistä taustaa. – Tuomo Tuomi (toim.), *Sanojen taivalta. Puoli vuosisataa Sanakirjasäätiön toimintaa* s. 67–70. Suomi 121:2. SKS.
- Virittäjä*. Kotikielen Seuran aikakauslehti. Helsinki.
- VIRTANEN, LEEA 1994: *Punatukkaiset ovat intohimoisia. Arjen uskomukset*. Helsinki: WSOY.
- VIRTANEN, LEEA 1996: Savolaisten luonnonväärät leuat. – Pekka Laaksonen & Sirkka-Liisa Mettomäki (toim.), *Olkaamme siis suomalaisia*. Kalevalaseuran vuosikirja 75–76 s. 66–88. SKS.
- VIRTANEN, LEEA 1998: Savolaisuus kansan suussa. – Ritva Koivukoski (toim.), *Suloinen Savonmaa. Voephan se olla näenniin* s. 504–535. Helsinki: WSOY.
- VIRTARANTA, PERTTI 1946: *Länsiyläsatakuntalaisten murteiden äännehistoria I. Konsonantit*. SKST 230.
- VIRTARANTA, PERTTI 1987: *Tampereen murrekirja*. Kotiseudun murrekirjoja 8. SKST 473.
- WISUR-HEIKKILÄ, CAMILLA 2000: »Viännetään savvoo...». *Lapinlahtelaisten nuorten mietteitä savon murteesta*. Pro gradu -tutkielma. Åbo Akademi, finska språket med litteraturen.
- Wolfram ym. 1999 = WOLFRAM, WALT – HAZEN, KIRK – SCHILLING-ESTES, NATALIE 1999: *Dialect change and maintenance on the outer banks*. Publication of the American Dialect Society. Number 81. Tuscaloosa: The University of Alabama Press.

- VÄHÄLÄ, RIIKA 2005: »*Pahki on hyvä sana*». *Oululaisnuorten murreasenteet, murteen tiedostaminen ja sen suosiminen*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto, suomen kielen, informaatiotutkimuksen ja logopedian laitos.
- VÄINÄMÖ, RAUNI 1998: Savolainen on kuin japanilainen. – Ritva Koivukoski (toim.), *Suloinen Savonmaa. Voephan se olla näenniin* s. 64–65. Helsinki: WSOY.
- VÄÄNÄNEN, MARJO 2006: *Ylikiiminkiläisnuorten murteen tiedostaminen ja sen suosiminen*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto, suomen kielen, informaatiotutkimuksen ja logopedian laitos.
- YLI-LUUKKO, EEVA 1996: *Heinolan murretta*. Suomen kielen näytteitä 45. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 93. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- YLI-LUUKKO, EEVA 1999: Kohti suomen murteiden puherytmin kuvausta: saneiden tavulukku. – Seppo Pekkola (toim.), *Sadannmiehet. Aarni Penttilän ja Ahti Rytkösen juhla-kirja* s. 239–257. Suomen kielen laitoksen julkaisuja 41. Jyväskylän yliopisto.
- YLI-LUUKKO, EEVA 2001: Yläsatakuntalainen intonaatiokuvio. – *Virittäjä* 105 s. 2–21.
- YLI-LUUKKO, EEVA 2009: Sähköpostiviesti 29.5.2009.
- YLI-LUUKKO, EEVA 2010a: Hämäläisten laulu – puheen melodinen jaksottaminen. Intonaatiotutkimusta 50-vuotiaassa Suomen kielen nauhoitearkistossa. – *Virittäjä* 114 s. 396–409.
- YLI-LUUKKO, EEVA 2010b: Sähköpostiviesti 11.5.2010.
- YLI-PAAVOLA, JAAKKO 1970: *Vuosikymmen kielen nauhoitusta. Suomen kielen nauhoitearkiston toimintaa v. 1959–1968*. Tietolipas 60. SKS.
- YLITALO, RIIKA 2004: Toisen tavun vokaalin puolipidennyksestä oulunseutulaisten puheessa. – *Virittäjä* 108 s. 414–422.
- YLITALO, RIIKA 2009: *The realisation of prominence in three varieties of standard spoken Finnish*. Acta Universitatis Ouluensis B Humaniora 88. Oulu: Oulun yliopisto.
- YLI-VAKKURI, VALMA 1986: *Suomen kieliopillisten muotojen toissijainen käyttö*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 28. Turku.
- YLI-VAKKURI, VALMA 2005: Politeness in Finland: Evasion at all costs. – Leo Hickey & Miranda Stewart (toim.), *Politeness in Europe* s. 189–202. Multilingual Matters 127. Clevedon: Multilingual Matters.
- YONEZAWA, MIDORI 2002: Influence of vowel devoicing on dialect judgments by Japanese speakers. – Daniel Long & Dennis R. Preston (toim.), *Handbook of perceptual dialectology* 2 s. 367–396. Amsterdam: John Benjamins.
- YOUNG, LINDA WAI LING 1982: Inscrutability revisited. – John J. Gumperz (toim.), *Language and social identity* s. 72–84. Cambridge: Cambridge University Press.

VERKKOLÄHTEET

- DMA = Digitaalinen Muoto-opin Arkisto. Koostajat: Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitoksen Muoto-opin arkisto ja tieteen tietotekniikan keskus CSC. Luettu 24.2.2010. Saanti: <https://hotpage.csc.fi/>.
- <http://kielikompassi.jyu.fi/opetus/s2/mps/markku.php>. (Jyväskylän yliopiston kielikeskuksen Internet-sivu, joka sisältää suomen kielen itseopiskelumateriaalia murteista.) Luettu 3.11.2005.
- <http://www.bigbrother.fi/uutinen.shtml?1003570>. (Big Brother -ohjelman kauden 2009 sivu, jolla kerrotaan uutisia talon tapahtumista.) Luettu 3.12.2009.
- <http://www.bigbrother.fi/uutinen.shtml?1007180>. (Big Brother -ohjelman kauden 2009 sivu, jolla kerrotaan uutisia talon tapahtumista.) Luettu 3.12.2009.
- <http://www.kuopioinfo.fi/finnish/perussivut/sarvin/sarvin.php>. (Matkailuinfoa Kuopion alueesta esittelevä sivu.) Luettu 31.8.2010.
- http://www.maanmittauslaitos.fi/Tuotteet_ja_palvelut/Kartat/Tilaston_pohjakartta/. (Maanmittauslaitoksen Internet-sivu, josta on kopioitavissa Suomen kuntakarttoja tilastojen pohjakartoiksi pdf-tiedostoina.) Luettu 4.6.2010.
- <http://www.malinen.info/>. (Malinen-sarjakuvan kotisivu. »Verkon tässä nurkassa pittää pesseesä se savolaenen jäniksenpoeka, joka jootu Helsinkiin yljopistoon.») Luettu 7.4.2010.
- <http://www.phnet.fi/public/herkko/savo.htm>. (»Minun Savoni» -sivu, jolla kirjoittaja kertoo julkaisevansa esimerkiksi »huumorijuttuja Savosta savoksi».) Luettu 25.5.2010.
- <http://www.verjnuarmu.net>. (Verjnuarmu-nimisen yhtyeen kotisivu. »Verjnuarmu on kuopijolaenen ja ennen kaekkee savolaenen yhtyve, joka soettaa Savometalliks ristittyvä mussiikkia.») Luettu 11.2.2010.

LIITE 1. MURTEENTUNNISTUSTESTIN NÄYTTEET (INFORMANTTEINA SYNTYPERÄISET SAVOLAISET)

Näyte 1. Tohmajärvi, Pohjois-Karjalan murteet

Näytteen kesto on 1 min 38 s. Miespuolinen kielenopas on syntynyt vuonna 1945 Kesälahdella ja haastatteluajankohtana hän on asunut Tohmajärvellä Pohjois-Karjalassa. Katkelma on tallennettu Joensuun yliopiston (nykyisen Itä-Suomen yliopiston) suomen kielen nauhoitekokoelmaan vuonna 1994 (JoYSKL 695). Aiheena näytteessä on armeijamuisto. Tunnistustestissä haastateltavalle on kerrottu sisällöstä seuraavalla tavalla:

Henkilö kertoo armeijamuiston ajoilta, jolloin hän oli 18 vuotta vanha ujo maalaispoika. Eräänä aamuna henkilö vei sotilaskodille munkkeja. Armeijassa oli yleistä, että käytiin päivärähällä ostamassa munkkia ja kahvia päivittäin. Tuohon aikaan päiväraha oli 15 tai 16 markkaa. Kun henkilö saapui sotilaskodille, paikalla oli aamutakissa joku noin kolmekymppinen sotilaskotityöntekijä, joka kutsui henkilön johonkin huoneeseen kahville. Henkilö ei tiennyt, mihin olisi silmänsä laittanut hieman liian vähissä vaatteissa olleen naisen edessä.

Näyte litteroituna (lievää redusoitumista ja alveolaarista *t:tä* voisi merkitä alla olevaa useampiinkin kohtiin):

s(it)tes siitä armeijajasta vielä ni, tuota, miulla, jäi mieleen kun, sitä oli semmoine kaheksantoista vanha tae, et tuota, ujo maalaispoika ja. s(it)tem mie vein joku, uamu ni, sotilaskoille, munkkija. se munkkiha se oli semmoine munkki ja kahvi sitähä sitä käyttiij juomassa sielä ja, markka oli se, päiväraha mikä tul'í et se viistoista markkoo, tul'í niinkun kahessa viikossa tai kuustoista markkoo kahessa viikossa se tili. ja s(i)tä joka päivä käyttiin ni, sitten, sitä munkkii ja kahvii, juomassa ja. tuota, s(it)tek kum mie vein ne munkit sinne ni, siellä oli aamuDakissa, niitä sotilaskotityöntekijii se oli niinkun, oisko se ollus semmonen kolmekymppinen mie en tiiä oliko här rouva tai ei ja se kuhtu sitten, sinnej johonniih huonnesseen niim miut sitten (k-) kahville ja. se oli niinkun hyvännäköne ja, tämmöneij kypsä ihmene ihminen parrailaaj ja ol' kaikki nämä, oekkeej ja, kyllä kum mie mie varmmaa 'olim punaneij ja kirjava ku mie en tiennym mite mihim mie oisin silimän pistänä kus se ihmene, ol siinä sitter rehevänä siinä, vähäh niinkuh (ly) miusta lijav vähissä vuatteissa ku 'ujo maalaispoika jouttuu tuollassee 'äkkiä ni, ne on kyllä koettelemukssii.

Näyte 2. Kinnula, Keski-Suomen murteet

Näytteen kesto on 1 min 44 s. Naispuolinen kielenopas on syntynyt vuonna 1954. Katkelma on tallennettu Joensuun yliopiston (nykyisen Itä-Suomen yliopiston) suomen kielen nauhoitekokoelmaan vuonna 1997 (JoYSKL 880). Näytteessä kielenopas kertoo työstään kirjastossa. Näyte koostuu kahdesta erillisestä osasta, jotka erottuvat äänitteessä

taun perusteella. Tunnistustestissä haastateltavalle on kerrottu sisällöstä seuraavalla tavalla:

Henkilö kertoo työstään kirjastossa: Asiakkaat ovat kaikki tärkeitä, olivatpa he sitten minkälaisista oloista lähtöisin vain. Työ on palkitsevaa, asiakkaiden kiitos kannustaa eteenpäin. Taloudelliset asiat vaikeuttavat työskentelyä. Hölmöltä tuntuu, että on ensin varaa rakentaa miljoonien laitoksia mutta ei ole enää varaa hoitaa niitä asiaan kuuluvalla tavalla.

Näyte litteroituna:

– [edellä pohjustettu samaa aihetta] että, et se on ensimmäine 'asi a et se ihminen pittää ottoah huomi,oon siellä että se sua sitte 'ollam minkälaisista olosta lähtösi 'on. tai minkälaisen koulutuksen sitte soanu 'on mutta se on jokahine 'o 'yhtä tärkeä, asi,akkaana.¹

[– haastattelija: justii]

– että se on niin,ku, se on se ensimmäinen. ja tuota niin niin näitten vuosi,en aikana, niin nii se työ on kyllä palakinnu 'että, et ja nime,ommaan ne ihmiset. että eihän sitä ikkään, tai sanotaan,ko nyt että ei ikkään mutta harvemmin kuuloo sen kiitoksen esimerkiksi niin,ko peättäjiltä.

[– haastattelija: joo]

– ja, ja näinä vuosina viime vuosina vielä vähemmän sitä kiitosta on tullum mutta tuota (h) asi,akkaailta sitä kuuloo. ja niiltä ihmisiltä jotka siellä käy ja (s) se niin,ku on semmonej joka niin,ku, (h) monestit tuntuu ni että nyt ei jaksa 'enneä yksinkertaisesti ('et)tä on niin,ku ja on kaikki nää taloudelliset jutut ja aina voa kiristettääj ja kiristettääj ja rahhoa on yhä vähemmäj ja, aena voa pitäs tehdä 'enemmäj ja, että on niin,ku semmosen kahen tulev välissä koko ajan.²

[lyhyt tauko, aihe vaihtuu]

– mut(ta) että eihän tu(o)ssa oo mittääj järkeä niin,kus sitte 'aattelo sitä että, ensir rakennettaaj jo yhet, miljooni,en tämmösi,ä laitoksi,a ja, ja satsataan niihin. kuitenkin niitä pittää ylläpitteä, ja niitä tehään kuntalaissi,a [sic] ihmisi,ä varten niittenkin veromarko'lla ja raho'lla tehään. ja sitte jos ei niitä kuitenkaap pystytäh hyödyntämmää sil(lai) (–) niin,kun niitä pitäs hyödynteä. että han,kki,as sinnek kunno 'aineistoa ja ja pitteäs sitä niim paljo 'auki ni 'että kaikki peäsöö semmosena aikana ku niillä on tarvetta peästäs sinne. että siellä or riittävästih henkilökuntoa palavelemmaa eikä meitäkkään nyt liiam paljo siellä ook kum meitä on kaks ja puol.

¹ Muoto *soanu* voitaisiin litteroida asuun *soanu*, jos haluttaisiin käyttää tähän työhön valitsemaani tarkekirjoitusta tarkempaa merkintätapaa.

² Muoto *voa* voitaisiin tarkemmin merkittynä litteroida asuun *vqa*.

Näyte 3. Kuopio, pohjoissavolaiset murteet

Näytteen kesto on 2 min 34 s. Katkelma on peräisin Jyväskylän yliopiston kielikeskuksen Internet-sivulta, joka sisältää suomen kielen itseopiskelumateriaalia murteista (ks. <http://kielikompassi.jyu.fi/opetus/s2/mps/markku.php>, kopioitu 3.11.2005).¹ Miespuolista henkilöä on pyydetty kertomaan tarina, jonka juoni on annettu valmiiksi. Kertoja on syntynyt mitä todennäköisimmin 1970-luvulla (tarkkoja tietoja kertojasta ei ollut saatavilla mutta arvio on tehty Internet-sivulla olleen valokuvan perusteella). Näyte on tallennettu 2000-luvun alkupuolella. Tunnistustestissä haastateltavalle on kerrottu sisällöstä seuraavalla tavalla:

Henkilö oli kerran hankkinut liput teatteriin. Hän kuitenkin huomasi, että ei ehdi äkillisten ylitöiden vuoksi sinne näytöksen alkuun mennessä. Henkilö sai sovittua teatterin henkilökunnan kanssa, että vahtimestari avaa hänelle oven saliin niin, että hän pääsee livahtamaan sisään kesken näytöksen. Juuri kun henkilö astui teatterisaliin, eräällä näyttelijällä oli repliikki »anteeksi, että olen myöhässä» – muu yleisö luuli, että myöhässä tullut henkilö sanoi sen, mutta huomasi lopulta, että repliikki kuuluikin näyttämöltä.

Näyte litteroituna:

mulla oli semmoneh homma tässä, tässä vähä aika sitte 'että, yhen kaverin kanssa 'olim piättänä mennät teatteriin. kato 'ihan kaapunin teatteriin. liput ol siinä ostettuna kato lippuomiston työltä ihan niinku 'että oliko ne lompakossa ihan siistinä ja livaskana kato. s(it)tes samana iltana, niin tota iski semmoneh homma et, em mistääk kato 'osannus semmosta ajatella 'iham puun takkoo tuli semmone 'että, piti ruveta hommi, tekemää 'iha urakalla tuolla hommissa(h). sitten, siinä mäni katos sillee, rupesin taju, ammaa 'että ei helevetti että puol tunti, a männöö ennen kup piäsen tiältä minnekkääj jä, teatter-, teatterkii 'alaka siinä, ja s(it)te piti olla oli pakko kato, iha ottoos semmone virallis-, luokah homma kato 'että ihal lankaversi, o'otin katok kätteen työpaikalla ja soitin katos sinnet teatteri 'iha 'eikö liekkö pomo olluna, ja sittes sovittiin katos sen kanssa 'että niinkun. että minä vahtimestariin kato, ota 'yhteyttä, sen kanssa sovi 'että mänen katos sinne 'oveller ruaputtelemaav vähä sillee hiljakseltaaj ja se sittek katos sitä pikkuser raottaa siitä sillee, että minä siitä mahun sisäle, ja sitte tota ihan niinku, piäsen vaikka myöhässä onnii. no, kato sa- sain sovittu, a kato 'olivat vähä joustavi, a siellä ni, tämä homma ja, sittee, mäni kato 'iha 'älyttömäh hiljoo silleen niinku, perkalej jossai, tota, vanhila kuk ka(η)- karkur yrittää sieltä kato piästap poikkeen ni, samalla tyylisiin kato hipsin sinne, (ja) s(it)tes (si-) mäni kato 'olij justisap piäsyk katos salim puolelle, ja sitteh hirmu kovalla iänellä tulloo sieltä että, »anteeksi, että olen myöhässä». ja katok kaekki ol niin tyhmiä luulivat että minä olin se joka sen sano ja ne rupes kahtomma sillee ('et)tä, kyllä om melekosej julukee (p) kaveri siinä että tuolla tavalla tullee häirihtemmään kunnon näytelmee

¹ Näytteen ovat tallentaneet kielikeskuksen kesäharjoittelijat noin vuonna 2003. Olen saanut luvan sen käyttöön sähköpostitse kielikeskuksesta, jolle esitän parhaat kiitokset avusta.

ku ihaṅ kaverit palakkookis suavat kun näyttelöövät sielä ja, yks amatöör tulloo huutelemmaa sinne. ni sitted tota tajusinniis siinä että, tai ei mi- minähän oliṅ katot tiennä koko ajan tämän hommam mutta katon n(e) ne alako tajutas siinnä että kum minä kato 'yritin näyttellä että ei tässä mittää ei mittääh hättee, ni sitten ne alako tajutas siellä että näyttämöltähän se veti katot tuo näätelijä tämän homman nii. no tämä tietysti minä vetäsin tämän niinḱu ommaam piikkii sillee 'että onhan sitä karismoo kertynä ku katot tuolla tavalla (vit-) šouv vetäsöö ihav vahinḱossa.

Näyte 4. Ristijärvi, Kainuun murteet

Näytteen kesto on 1 min 37 s. Miespuolinen kielenopas on syntynyt vuonna 1946 Ristijärven Jokikylän Ketolassa, jossa hän on asunut koko ikänsä lukuun ottamatta lyhyttä opiskelujaksoa Oulussa. Katkelma on tallennettu Joensuun yliopiston (nykyisen Itä-Suomen yliopiston) suomen kielen nauhoitekokoelmaan vuonna 1991 (JoYSKL 506). Aiheena näytteessä ovat kotikylän urheilu- ja harrastustoiminta sekä työpaikkojen vähyys ja yrittämisen vaikeudet maaseudulla. Näyte koostuu kahdesta erillisestä osiosta, jotka erottuvat äänitteessä tauon perusteella. Tunnistustestissä haastateltavalle on kerrottu sisällöstä seuraavalla tavalla:

Henkilön kotipaikkakunnalla urheilutoiminta on ollut aktiivista. Esimerkiksi 1950–1970-luvuilla kokoonnuttiin kolmena päivänä viikossa pelaamaan lentopalloa ja pesäpalloa. Henkilön kotipaikkakunnalla ei ole teollisuustyöpaikkoja. Paikkakunta ei ole otollinen uusille yrityksille, jotka usein ovat vuoden sisällä joutuneet konkurssiin. Kateellisuus on pienen paikkakunnan ongelma.

Näyte litteroituna:

– [alusta on poistettu paikkakunnan paljastava katkelma: »on se (o) olluj Jokikylällä»] teällä nii 'aina tuota, tuoss_on urheilukenttähi 'on talakoilla tehtyt tuoho, täst_ei ook ku ku- (ku-) tuoho, kol_mesattaa metriä tuoho, niin ni talakoilla tekivät ja siinä oli, se (-) o 'ollu 'aena teällä kyllä, innostunutta, sillo, viiskymmentä- kuuskymmentä- ja seitemänkymmentäluvuilla vielä niin ni. se oli tiistäena ja, perjanntae_iltana, kokkoontuvat ja sunnunttae_iltapäevällä ja väkķeä oli ni siel oli kyllä, monta kymmentä heḱķeä, varmastij joku kolomekkymmentä viiskymmentä heḱķeä aenna. ja joutivatpahan ne iltasella ne kuu_en seitemem maissa tulivat ja, tuonnek kymmene 'yhteentoista astin ne, lentopalloa ja pesäpalloa ja, ja osa pelasi korttia.

[lyhyt tauko, aihe vaihtuu]

– sehä on ja se on nii suhdanneherkkää alu,etta (et)tä ja sitte kun, teollisuutta eij_oo, teollisuustyöpaikkoja ku 'ei oot tässä(hä), tässäkääk kunnassa ni, jos tähä 'oj joku yritys tullunna ni se on, pariv vuojen sisällä se on, se on nuri 'ollus se yritys. (et)tä en tiijjā oṅko se yrittäji_e huonoutta vae mitä se o 'ollum mutta tuota. vae oṅk(ot) ja toesekseen sittep pienessä pitäjässä ku on tämmönem pikkunem pitäjā jossa kaikki tunttoo tosesa, jos joku yrittäsi jotahin ni siinä on niin

kaoheestik kateellisia sitte 'että sehi o 'yksi hirvveä, tekijä että ne rupejaa kadehtimaan niij kaohheesti.

[– haastattelija: ni ja se johtaa taas siihen että ihmiset (m) yrittää mahollisimman pi(än lähteep pois.)

– niij ja masennetaan kerta kaikkijjaan sillä hommalla se.

Näyte 5. Haapavesi, Keski-Pohjanmaan murre

Näytteen kesto on 2 min 19 s. Katkelma on peräisin *Murrekuvat*-nimisestä TV-ohjelmasta (vuodelta 1992). Näytteessä on äänessä kaksi naista, jotka ovat arviolta 40–50-vuotiaita. Aiheena ovat matka Sortavalaan ja Valamoon, maitonäyteputkien käyttö sekä juustokeittomaidon tilaaminen juhannukseksi. Näyte koostuu kahdesta erillisestä osiosta, jotka erottuvat äänitteessä taun perusteella. Alkuperäisessä katkelmassa on eräässä kohtaa sanottu paikkakunta, ja sen päälle on näytteeseen äänitetty hiljainen kohta. Näytteessä kuuluu yhdessä kohtaa musiikkia. Tunnistustestissä haastateltavalle on kerrottu sisällöstä seuraavalla tavalla:

Kaksi naista keskustelee kahvipöydässä toisen matkasta Sortavalaan ja Valamoon. Luostari oli huonossa kunnossa, sen restaurointi etenee hitaasti. Rahaa restaurointiin kerätään. Venäjän-matkalla oli hyvä ilma. Toisessa keskustelussa henkilö antaa maatalon emännälle lomakkeita ja opastaa niiden käyttöön. Maitonäyteputket on hyvä olla talossa valmiina. Juustokeittomaito on juhannusviikolla suositua – tästä talosta kaikki maidot on jo siltä viikolta tilattu.

Näyte litteroituna¹:

[taustalla kuuluu kahvikuppien kilinää]

– no sinähä olit sielä, Venäjäm maalla mitä sinnek kuulu?

– no niihäm minä olin käymässä Sortavalassa ja Valamossa, kyllä siellä on kaunistasitte ne maisemat ja.

– miinkälaisessa kunnossa se Valamo nyky(ösi) nykysi (se o)?

– no kyllähä se vähä surkiassa kunnossa on että se taitaa se restaurointi kestääs siellä iijä 'iijäisytye että. mutta muute hirviän kaunistas oli todella [d epäselvä, koska henkilö puhuu ruoka suussa, ei kuitenkaan selvä v] kaunistas ja ilima oli ko maitovelliä ois hämmentäny.

– nii.

– ei parempaa ajan kohtaa voinu 'olla.

– no ottaako ne suomalaiset ossaa tähäv Valamor restarointtiin, tiijäkkö sinä sitä vai?

– oli oli siellä oli semmonen kerräys että siihe sai panna rahhaa ja (j-) sitte jos sieltä jottai 'ostaa niin ne käytettään sitte sen hyväksi.

– nii.

¹ Käyttämäni katkelma löytyy litteroituna *Murrekuvat*-ohjelman *Opettajan oppaasta* (Lyytikäinen–Yli-Paavola 1992). Luettavuuden vuoksi oppaassa ei ole kuitenkaan käytetty oman kontekstini vaatimaa tarkkuutta. Näin ollen litterointini sisältää eräitä poikkeuksia alkuperäisestä versiosta.

- kaikki että kyllä se, kyllä se on todella kaunis.
- joo.
- ja täytyy sanu_a 'että syväj jäi varmmaan niinku sinne.
- jokkaise(lla) niihän sitä on kehuttu.
- [lyhyt tauko, aihe vaihtuu]
- [alussa puheen taustalla kuuluu TV-ohjelman tunnusmusiikkia, keskustelun taustalla kuuluu välillä paperin rapistelua] tässä on sulles Sirkka nuita lomakkeita, katoppa tuossa mite se täytet- täytettäjä ja sitte jos sinä satut sitä, tarttemmaaj ja tääll_o on näitä mejän näitä, maitonäytepputki_a ne on tämmösi_a jä, näihi sitte 'otettaan ne näytteet ja tääl_o, tääl_o ohojeet sitte ja nyt meil_o, oma laboratorii_{ok}it täällä [alkuperäistallenteessa sanotaan *Haapaveellä*; murrenäytteessä tilalle on jätetty hiljainen tauko] että voijjaan täälläkis sitte tähän näitä ja saahaan nopijjaan nämä jutut sitte tehty_a (jä).
- tuonko minä ne suoraa, vai maito_aauto_o kautta?
- sev voi iham miten sinä halu_at että joko soittaa (et)tä hajettaan tai maito_aautossa sittel laittaa tuonem mejjeriin niin sieltä sitte käywää hakemassa.
- joo no eihä se si(t jos minä) en nyt tartten ni joskus tulevaisuuve(ssa ni).
- ym [päällekkäin edellisen repliikin kanssa] tämä on iha hyvä ollat talossa että sitte ko sitte ko tarvitaan nin näitä.
- joo. [päällekkäin seuraavan repliikin kanssa]
- tääl_o on sittel laput mit(en) ne, laitetaan ne, ohojeet ni minäpä, minäpä annan tämän koko pussin sinun halttuun.
- joo [päällekkäin edellisen repliikin kanssa]. joo [päällekkäin edellisen repliikin kanssa] ja minä panen tämän, tännen ni pyssyy kaikki tallessa.
- nii [päällekkäin edellisen repliikin kanssa]. nii [päällekkäin edellisen repliikin kanssa] pysyvät tallessa ja tuoss_o, lyijykynäki(n) ni se o hyvä lyijykynä (-).
- joo. kiitos. sinä annat mulle lyijykynänki [osa päällekkäin edellisen repliikin kanssa].
- minäpä annan kynänki (-) [osa päällekkäin edellisen repliikin kanssa].
- nii ei oo aina hukassa ku, tarvet tul(lee).
- no mitenkä se nyt juhannukse 'aiikkaan riittääkö sitä sulla maitu_a mejjeriin ollenkaav vai, menneekö se juustomaijjo_o keittoon koko, maito?
- kyllä ne [päällekkäin edellisen repliikin lopun kanssa], kyllä ne ko ne rupi_aaa ensimmäiset tillaaj jo maälliskuulla varova(iset -tä), saako sulta kuulej juhannuksena juustokeittomaitu_a nii, kyllä ne on kuulem menny 'ajat sitte jo.
- ajat sitte jo tilattu kaikki.
- nii [päällekkäin edellisen repliikin kanssa], tämäv viikom maijot että ei mulla ok kyllä yhtää.
- yym, (joo) [päällekkäin edellisen repliikin kanssa]. ylimäärästä eij_{oo} (ennää).
- ei oo että, suat [sic] mennäm muu_aalta ha(kemaan).
- jaa muu_aaltako minum pittää lähti_{äh} hakkeej juustomaitu_a.
- (nii muu_aalta saat mennäh hakemaan joo) muu_aalta saat mennäh hakemaan että ei mulla ennää oo [alku päällekkäin edellisen repliikin kanssa].
- yym.

**PUBLICATIONS OF THE UNIVERSITY OF EASTERN FINLAND
DISSERTATIONS IN EDUCATION, HUMANITIES, AND THEOLOGY**

1. Taru Viinikainen. *Taipuuko "akrobaatti Aleksandra"? Nimikekonstruktio ja nimikkeen taipuminen lehtikielessä 1900-luvulta 2000-luvulle*. 2010.
2. Pekka Metso. *Divine Presence in the Eucharistic Theology of Nicholas Cabasilas*. 2010.
3. Pekka Kilpeläinen. *In Search of a Postcategorical Utopia. James Baldwin and the Politics of 'Race' and Sexuality*. 2010.
4. Leena Vartiainen. *Yhteisöllinen käsityö. Verkostoja, taitoja ja yhteisiä elämyksiä*. 2010.
5. Alexandra Simon-López. *Hypersurrealism. Surrealist Literary Hypertexts*. 2010.
6. Merja Sagulin. *Jälkiä ajan hiekassa. Kontekstuaalinen tutkimus Daniel Defoen Robinson Crusoen suomenkielisten adaptaatioiden aatteellisista ja kirjallisista traditioista sekä subjektikäsitteistä*. 2010.
7. Pirkko Pollari. *Vapaan sivistystyön kieltenopettajien pedagogiset ratkaisut ja käytänteet teknologiaa hyödyntävässä vieraiden kielten opetuksessa*. 2010.
8. Ulla Piela. *Kansanparannuksen kerrotut merkitykset Pohjois-Karjalassa 1800- ja 1900-luvuilla*. 2010.
9. Lea Meriläinen. *Language Transfer in the Written English of Finnish Students*. 2010.
10. Kati Aho-Mustonen. *Group Psychoeducation for Forensic Long-term Patients with Schizophrenia*. 2011.
11. Anne-Maria Nupponen. *»Savon murre» savolaiskorvin. Kansa murteen havainnoijana*. 2011.

ANNE-MARIA NUPPONEN
»Savon murre» savolaiskorvin
Kansa murteen havainnoijana

Tutkimuksessa selvitetään pohjoissavolaisten käsityksiä *Savon murteesta*. Haastateltavina on sekä syntyperäisiä savolaisia että Pohjois-Savoon muuttaneita länsi-, etelä- ja keskisuomalaisia. Informantit kuvasivat tyypillistä *savoa* monipuolisesti: muun muassa äänneopillisia ja prosodisia piirteitä tuotiin esiin. Etenkin muuttajat pohtivat, millaista on savolainen kielenkäyttö (esimerkiksi tapa kysyä ja vastata). Tutkimuksessa myös vertaillaan erilaisia aineiston keruumenetelmiä.

UNIVERSITY OF
EASTERN FINLAND

PUBLICATIONS OF THE UNIVERSITY OF EASTERN FINLAND
Dissertations in Education, Humanities, and Theology

ISBN 978-952-61-0353-2

ISSN 1798-5625